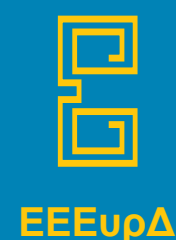

1/2016

ελληνική επιθεώρηση ευρωπαϊκού δικαίου

τόμος 36

ελληνική επιθεώρηση ευρωπαϊκού δικαίου

revue hellénique de droit européen

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

1/2016

Τόμος 36
Ιανουάριος - Μάρτιος

Άρθρα

Η. Νικολακοπούλου-Στεφάνου

Οι πολιτικές μετανάστευσης και ασύλου σε συνθήκες κρίσης

Γ. Καρύδης

Επιχειρήματα οικονομικής αποτελεσματικότητας κατά την εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ: Οικονομική προσέγγιση versus ασφάλεια δικαίου

Β. Περγαντής

Η προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ: Η Γνωμοδότηση 2/13 του Δικαστηρίου ΕΕ

Επισκόπηση Νομολογίας

- ΔΕΕ - ΓεΔΕΕ (Δεκέμβριος 2015 - Φεβρουάριος 2016)
- ΕΔΔΑ (Σεπτέμβριος - Νοέμβριος 2015)

Σχολιασμένη Νομολογία

- Προστασία Ελλήνων Ναυτικών σε περίπτωση αφερεγγυότητας της πλοιοκτήτριας εταιρίας
- Η αρχή ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης
- Κράτηση αλλοδαπού αιτούντος άσυλο
- Ασυμβατότητα του εθνικού δικαίου με το δίκαιο της Ένωσης στα τυχηρά παίγνια
- Απαγόρευση δουλείας και καταναγκαστικής εργασίας
- Προστασία δανειολήπτη και εγγυητή ως καταναλωτών

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ:

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη

ΕΚΔΟΤΕΣ: Καθηγ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ, Διευθυντής ΚΔΕΟΔ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΛΕΡΓΑΚΗΣ, Πρόεδρος ΔΣΘ (26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Καθηγητής Β. ΣΚΟΥΡΗΣ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ - ΕΚΤΥΠΩΣΗΣ: Γ.Σ. ΗΛΙΑΔΗΣ (Μεσολογγίου 21, 553 37 Τριανδρία - Θεσσαλονίκη)

REVUE JURIDIQUE TRIMESTRIELLE

PROPRIÉTAIRES:

CENTRE DE DROIT ÉCONOMIQUE INTERNATIONAL ET EUROPÉEN
Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique

LE BARREAU DE THESSALONIKI
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique

ÉDITEURS: Prof. VASSILIOS A. CHRISTIANOS, Directeur du CDEIE (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)
NIKOLAOS VALERGAkis, Président du Barreau de Thessalonique (rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique)

DIRECTEUR: Prof. V. SKOURIS (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)

IMPRIMÉRIE: G.S. ILIADIS (Mesologiou 21, 553 37 Triandria - Thessalonique)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Ε. ΜΟΥΑΜΕΛΕΤΖΗ, Δ.Ν., Σ. ΜΑΥΡΙΔΗΣ

Χειρόγραφα για δημοσίευση και βιβλία για παρουσίαση ή βιβλιοκρισίες αποστέλλονται στην υπεύθυνη σύνταξης κ. ΕΥΤΥΧΙΑ ΜΟΥΑΜΕΛΕΤΖΗ, Διευθύντρια Ερευνών ΚΔΕΟΔ (evy.mouameletzi@cieel.gr) – Ταχ. Θυρίδα 14, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310 486 940

Εγγραφές συνδρομητών, παραγγελίες παλαιών τόμων, ανατύπων εξόφληση συνδρομών: Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης
κ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΜΑΡΟΥ
katmarou@gmail.com
Δικαστικό Μέγαρο
26^{ης} Οκτωβρίου 3
546 26, Θεσσαλονίκη
τηλ.: 2310 500 874
fax: 2310 500 875

ΕΤΗΣΙΕΣ ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ	ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ - ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
Φυσικά Πρόσωπα	€ 36
Νομικά Πρόσωπα	€ 42
Φοιτητές - ασκούμενοι δικηγόροι	€ 18
Τιμή παλαιών τόμων από 1981 έως 1990	€ 10
από 1991 έως 1993	€ 13
1994 και 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 έως 2000	€ 30
2001 έως 2005	€ 36
Τιμή εκάστου τεύχους	€ 9

Εκτύπωση - Σελιδοποίηση: Γ.Σ. ΗΛΙΑΔΗΣ (Μεσολογγίου 21, 553 37 Τριανδρία - Θεσσαλονίκη, Τηλ. 2310 925768)

© 2016 Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

SECRETARIAT: E. MOUAMELETZI, Docteur en Droit, S. MAVRIDIS

Tous les manuscrits ainsi que les livres pour présentation ou compte-rendu doivent être envoyés à Mme E. MOUAMELETZI, Directrice de Recherches du CDEIE, responsable pour la rédaction (evy.mouameletzi@cieel.gr) – Boîte Postale 14, 551 02 Kalamaria - Thessalonique, tel: 2310 486 940

Souscriptions, paiements, commandes des anciens volumes, extraits: Barreau de Thessalonique
Mme EKATERINI MAROU
katmarou@gmail.com
Palais de Justice
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique
tél.: 2310 500 874
fax: 2310 500 875

ABONNEMENTS ANNUELS	GRÈCE - ÉTRANGER
Personnes physiques	€ 36
Personnes morales	€ 42
Étudiants - Avocats stagiaires	€ 18
Prix des anciens volumes	
de 1981 à 1990	€ 10
de 1991 à 1993	€ 13
1994 et 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 à 2000	€ 30
2001 à 2005	€ 36
Prix de fascicule	€ 9

Η Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου πρωτοεκδόθηκε το 1981 από τον αείμνηστο Καθηγητή Δημήτριο Ευρυγενή, ο οποίος διετέλεσε και Διευθυντής της για την περίοδο 1981-1985. Διευθυντής της Επιθεώρησης διετέλεσε επίσης από το 1986 μέχρι το 1999 και ο αείμνηστος Καθηγητής Κρατερός Ιωάννου. Στην Γραμματεία της Επιθεώρησης συμμετείχαν από την αρχή της κυκλοφορίας της ο Αλκιβιάδης Παναγόπουλος, δικηγόρος και μέλος του Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ, η επιστημονική συνεργάτις του ΚΔΕΟΔ κ. Στέλλα Ιωαννίδου, δικηγόρος, και η κ. Σοφία Μεγγλίδου, Δ.Ν., δικηγόρος, που είχε και την ευθύνη της ύλης της Επιθεώρησης από το 1981 μέχρι το 2007.

Το Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ απαρτίζεται από τους:

Καθηγητή Β. ΣΚΟΥΡΗ, Πρόεδρο Δ.Σ.

Καθηγητή Β. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟ, Διευθυντή του ΚΔΕΟΔ

Ν. ΒΑΛΕΡΓΑΚΗ, εκπρόσωπο του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης

Κ. ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΑΚΗ, εκπρόσωπο του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης

Φ. ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ, εκπρόσωπο του ΥΠΑΑΝ

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν:

Αλαγιαλόγλου Ελισάβετ, M2 Recherche, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Διαμεσολαβήτρια

Αργαλιάς Ι. Παναγιώτης, ΜΔΕ, Δικηγόρος-Οικονομολόγος

Γιαννακοπούλου Ηλιάννα, LL.M, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Ζησοπούλου Αλεξάνδρα-Χριστίνα, M2 Recherche, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγενή» ΚΔΕΟΔ

Θεοδωρίδης Π. Κωνσταντίνος, LL.M, Δικηγόρος

Καλλίδου Αναστασία, Δικηγόρος

Καρύδης Γιώργος, Αν. Καθηγητής Δικαίου ΕΕ, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Έδρα Jean Monnet

Λέντζης Δημοσθένης, Λέκτορας Τμήματος Νομικής ΑΠΘ

Λόραμ Κ. Έρρικα, LL.M, Δικηγόρος

Νικολακοπούλου-Στεφάνου Ηρώ, Ομότιμη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου, τ. Πρόεδρος

του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες

Νινιατσούδη Μαρία, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Παναγιωτίδου Ελισάβετ, M2 Professionel, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Παπαγεωργίου Κωνσταντίνος, Επίκουρος Καθηγητής Νομικής Σχολής ΑΠΘ

Παπακωνσταντής Μάρκος, Δ.Ν., Δικηγόρος, Διδάσκων στο τμήμα Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου Πανεπιστημίου

Περγαντής Βασίλης, Λέκτορας, Αμερικανικό Κολλέγιο Θεσσαλονίκης

Σγουρίδου Αικατερίνη, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜΟΚΕ

Σώμη Σοφία, Βιβλιοθηκονόμος ΚΔΕΟΔ

Τζιβάρας Π. Ιωάννης, Δ.Ν. , Διδάσκων Δημοσίου και Ευρωπαϊκού Δικαίου Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου,

Επιστ. Συνεργάτης ΕΚΕΜΕ

Τζώρτζη Βιργινία, Δ.Ν., Δικηγόρος, Ειδική Επιστήμων Νομικής Σχολής ΔΠΘ

Τσολάκου Ευθυμία, Πάρεδρος Διοικητικών Δικαστηρίων

Ψάρρα Μαρία, ΠΜΣ ΕΚΠΑ, Ασκούμενη Δικηγόρος

Περιεχόμενα 1/2016

ΑΡΘΡΑ

Η. Νικολακοπούλου-Στεφάνου

Οι πολιτικές μετανάστευσης και ασύλου σε συνθήκες κρίσης 1

Γ. Καρύδης

Επιχειρήματα οικονομικής αποτελεσματικότητας κατά την εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ:
Οικονομική προσέγγιση versus ασφάλεια δικαίου 15

Β. Περγαντής

Η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ: Η Γνωμοδότηση 2/13 του Δικαστηρίου ΕΕ 27

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ 39

II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής 53

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

I. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

A. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Δεκέμβριος 2015 – Φεβρουάριος 2016) 57

B. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ

ΔΕΕ C-292/14, Στρουμπούλης κ.λπ., 25.02.2016 (Προστασία Ελλήνων ναυτικών σε περίπτωση
αφερεγγυότητας της πλοιοκτήτριας εταιρίας) – Παρατηρήσεις Ηλ. Γιαννακοπούλου 75

ΔΕΕ C-407/14, Arjona Camacho, 17.12.2015 (Η αρχή της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών
σε θέματα εργασίας και απασχόλησης) – Παρατηρήσεις Π.Ι. Αργαλιάς 79

ΔΕΕ C-601/15 PPU, N., 15.02.2016 (Κράτηση αλλοδαπού αιτούντος άσυλο) – Παρατηρήσεις
Α.-Χ. Ζησοπούλου 80

ΔΕΕ C-336/14, Ince, 04.02.2016 (Ασυμβατότητα του ελληνικού δικαίου με το δίκαιο της Ένωσης
στα τυχερά παίγνια) – Παρατηρήσεις Μ. Νινιατσούδη 90

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

A. Επισκόπηση Νομολογίας ΕΔΔΑ (Σεπτέμβριος – Νοέμβριος 2015) 97

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

ΕΔΔΑ, Προσφυγή Νο 71545/12, Υπόθεση L.E. κατά Ελλάδα, 21.01.2016 (Απαγόρευση δουλείας και καταναγκαστικής εργασίας) – Παρατηρήσεις Ι.Π. Τζιβάρας 107

III. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

Άρειος Πάγος (Ολομέλεια), απόφαση αριθμ. 13/2015, 10.09.2015 (Προστασία δανειολήπτη και εγγυητή ως καταναλωτών) – Παρατηρήσεις Ε. Αλαγιαλόγλου 115

ΠΑΙΔΕΙΑ – ΕΡΕΥΝΑ

Σεμινάριο Κρατικών Ενισχύσεων της ΚεΜΚΕ 121

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. Βιβλιοπαρουσιάσεις 123

II. Το δίκαιο ΕΕ στα ελληνόγλωσσα νομικά περιοδικά: Β' Εξάμηνο 2015 129

Table of contents 1/2016

ARTICLES

I. Nikolakopoulou-Stefanou

EU Immigration and Asylum Policies under Strain 1

G. Karydis

Arguments of Economic Efficiency concerning the Application of Article 102 TFEU: Economic Approach versus Legal Certainty 15

V. Pergantis

The Accession of the European Union to the European Convention on Human Rights: Opinion 2/13 of the European Court of Justice 27

DEVELOPMENTS IN THE EU

I. EU News 39

II. Information Technology e-news 53

CASE - LAW

I. COURT OF JUSTICE AND GENERAL COURT OF EU

A. Review of Jurisprudence (December 2015 – February 2016) 57

B. Annotations

ECJ C-292/14, *Stroumpoulis and Others*, 25.02.2016 (*The protection of Greek seamen in the event of the insolvency of the shipping company*) – Annotation I. Giannakopoulou 75

ECJ C-407/14, *Arjona Camacho*, 17.12.2015 (*The principle of equal treatment of men and women in matters of employment and occupation*) – Annotation P.I. Argalias 79

ECJ C-601/15 PPU, N., 15.02.2016 (*Detention of applicants for asylum*) – Annotation A.-C. Zisopoulou 80

ECJ C-336/14, *Ince*, 04.02.2016 (*Incompatibility of domestic law with EU law regarding games of chance*) – Annotation M. Niniatsoudi 90

II. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

A. Review of Jurisprudence (September – November 2015) 97

B. Annotations

ECHR, Application No 71545/12, Case L.E. v. Greece, 21.01.2016 (*Prohibition of slavery and compulsory labour*) – Annotation I.P. Tzivaras 107

III. NATIONAL COURTS

Areios Pagos, Judgement No 13/2015, 10.09.2015 (*Protection of borrowers and guarantors as consumers*) – Annotation E. Alagialoglou 115

CONFERENCES – RESEARCH

CSAU State aid Seminar 121

BIBLIOGRAPHY

I. Book reviews 123

II. The EU Law in Hellenic Legal Periodicals: 2nd Semester 2015 129

Table des matières 1/2016

DOCTRINE

I. Nikolakopoulou-Stefanou Les politiques d'immigration et d'asyle de l'UE sous épreuve	1
G. Karydis Arguments d'efficacité économique dans le cadre de l'application de l'article 102 TFUE: Approche économique versus sécurité juridique	15
V. Pergantis L'adhésion de l'Union européenne à la Convention européenne des droits de l'homme: L'avis 2/13 de la Cour de justice de l'Union européenne	27

DÉVELOPPEMENTS DANS L'UE

I. Nouvelles européennes	39
II. @-ctualités d'informatique juridique	53

JURISPRUDENCE

I. COUR DE JUSTICE ET TRIBUNAL DE L'UNION EUROPÉENNE	
A. Revue de Jurisprudence (décembre 2015 – février 2015)	57
B. Notes	
CJUE C-292/14, Stroumpoulis e.a., 25.02.2016 (<i>La protection des marins grecs en cas d'insolvabilité de l'entreprise maritime</i>) – Notes I. Giannakopoulou	75
CJUE C-407/14, Arjona Camacho, 17.12.2015 (<i>Le principe d'égalité de traitement entre hommes et femmes en matière d'emploi et de travail</i>) – Notes P.I. Argalias	79
CJUE C-601/15 PPU, N., 15.02.2016 (<i>Le placement en rétention des personnes demandant d'asile</i>) – Notes A.-C. Zisopoulou	80
CJUE C-336/14, Ince, C-362/14, 04.02.2016 (<i>L'incompatibilité des dispositions de droit interne avec le droit de l'Union aux jeux de hasard</i>) – Notes M. Niniatsoudi	90
II. COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME	
A. Revue de Jurisprudence (septembre – novembre 2015)	97

B. Notes

CEDH, Requête No 71545/12, Affaire L.E. c. Grèce, 21.01.2016 (*L'abolition de l'esclavage et du travail forcé*) – Notes I.P. Tzivaras 107

III. JURIDICTIONS NATIONALES

Areios Pagos, Arrêt No 13/2015, 10.09.2015 (*La protection d'emprunteurs et de garants en tant que consommateurs*) – Notes E. Alagialoglou 115

ÉDUCATION – RECHERCHE

Séminaire de l'UCAE sur les aides d'État 121

DOCUMENTATION BIBLIOGRAPHIQUE

I. Revue bibliographique 123

II. Le droit de l'UE dans les revues juridiques helléniques: 2ème semestre 2015 129

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚΕ	: Αφρική, Καραϊβική, Ειρηνικός
Αρμ	: Αρμενόπουλος
ΑρχΝ	: Αρχείο Νομολογίας
ΓεΔΕΕ	: Γενικό Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΠΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΓΣΔΕ	: Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT)
Δ	: Δίκη
ΔΕΕ	: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΔΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΔΕΕτ.	: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών
ΔΕΚ	: Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕΝ	: Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας
ΔηΣΚΕ & αγορά	: Δημόσιες Συμβάσεις - Κρατικές Ενισχύσεις & αγορά
ΔιΜΕΕ	: Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας
ΔιΔικ	: Διοικητική Δίκη
ΔτΑ	: Δικαιώματα του Ανθρώπου (RHDH)
ΔΦΝ	: Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας
ΕΔΔΔΔ	: Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου
Ε.Δ.Κ.Α.	: Επιθεώρησις Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης
ΕΕ	: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΕ	: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕυρΔ	: Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (RHellDE)
ΕΖΕΣ	: Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
ΕΕμπΔ	: Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου
ΕΕΝ	: Εφημερίς Ελλήνων Νομικών
ΕΕργΔ	: Επιθεώρησις Εργατικού Δικαίου
ΕΕυρΚ	: Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΚ	: Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕλλΔνη	: Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΛΜ	: Ευρωπαϊκή Λογιστική Μονάδα
ΕΝΔ	: Επιθεώρηση Ναυτιλιακού Δικαίου
ΕΟΧ	: Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος
Επι.Δ.Ε.	: Επιθεώρηση Δημοσίων Έργων
ΕπισκΕΔ	: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΤρΑΞΧρΔ	: Επιθεώρηση Τραπεζικού Αξιογραφικού και Χρημαστηριακού Δικαίου
ΕυΒ	: Ευρωπαϊκό Βήμα
ΕυρΔΔΑ ή ΕΔΔΑ	: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΕΔΑ ή ΕΕΔΑ	: Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΚ	: Ευρωπαϊκές Κοινότητες
ΕυρΚοινβ	: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
ΕυρΠολ	: Ευρωπαϊών Πολιτεία
ΕυρΣΔΑ ή ΕΣΔΑ	: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΑΔ	: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΕφημΔΔ	: Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου
ΘΠΔΔ	: Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου
ΚΕΠΑΑ	: Κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική για την Άμυνα και την Ασφάλεια
ΚΕΠΠΑ	: Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
ΚριτΕπιθ	: Κριτική Επιθεώρηση Νομικής Θεωρίας και Πράξης
ΝοΒ	: Νομικό Βήμα
ΠΕΚ	: Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΠερΔικ	: Περιβάλλον και Δίκαιο
ΠΛογ	: Ποινικός Λόγος
ΠΝ	: Πειραϊκή Νομολογία
ΠοινΔικ	: Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΧρ	: Ποινικά Χρονικά
ΠρΠροσχ	: Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως και προσαρμογής των συνθηκών

<i>ΣΛΕΕ</i>	: Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
<i>ΣΕΕ</i>	: Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
<i>Συλλ.</i>	: Συλλογή Νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
<i>ΣυλλΥπ</i>	: Συλλογή Υπαλληλικών Υποθέσεων
<i>ΣυνθΕΕ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης
<i>ΣυνθΕΚ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
<i>ΣυνθΕΚΑΕ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας
<i>ΣυνθΕΚΑΧ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα
<i>ΣυνθΕΟΚ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας
<i>ΤεΣ</i>	: Τεύχος εκτός σειράς
<i>ΤοΣ</i>	: Σύνταγμα (Το)
<i>Υπερ</i>	: Υπεράσπιση
<i>ΦΠΑ</i>	: Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
<i>ΧρηΔικ</i>	: Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο
<i>ΧρΙΔ</i>	: Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου
<i>ΑcP</i>	: Archiv für civilische Praxis
<i>AFDI</i>	: Annuaire Français de Droit International
<i>AJCL</i>	: American Journal of Comparative Law (The)
<i>AJDA</i>	: Actualité Juridique du Droit Administratif
<i>AJIL</i>	: American Journal of International Law
<i>AöR</i>	: Archiv des öffentlichen Rechts
<i>ASL</i>	: Air and Space Law
<i>BB</i>	: Der Betriebs - Berater
<i>CDE</i>	: Cahiers de Droit Européen
<i>Clunet</i>	: Journal du Droit International (J.D.I.)
<i>C.M.L.R.</i>	: Common Market Law Reports
<i>CML Rev.</i>	: Common Market Law Review
<i>CommLP</i>	: Commercial Law Practitioner
<i>CONSUM.L.J.</i>	: Consumer Law Journal
<i>DZWir</i>	: Deutsche Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
<i>EA</i>	: Europa-Archiv
<i>EBRL</i>	: European Business Law Review
<i>ECHR</i>	: European Convention on Human Rights
<i>ECJ</i>	: European Court of Justice
<i>E.C.L.R.</i>	: European Competition Law Review
<i>EELR</i>	: European Environmental Law Review
<i>EGC</i>	: European General Court
<i>E.H.R.L.R.</i>	: European Human Rights Law Review
<i>E.H.R.R.</i>	: European Human Rights Reports
<i>EIPR</i>	: European Intellectual Property Review
<i>EJIL</i>	: European Journal of International Law
<i>ELJ</i>	: European Law Journal
<i>E.L.Rev.</i>	: European Law Review
<i>Elrev./HR</i>	: European Law Review / Human Rights Survey
<i>EPL</i>	: European Public Law
<i>ERPL</i>	: European Review of Private Law- <i>Revue Européenne de Droit Privé - Europäische Zeitschrift für Privatrecht</i>
<i>EStAL</i>	: European State Aid Law Quarterly
<i>ETL</i>	: European Transport Law - <i>Droit Européen des Transports - Europäisches Transportrecht</i>
<i>EuGRZ</i>	: Europäische Grundrechte - Zeitschrift
<i>EuR</i>	: Europarecht
<i>EuZW</i>	: Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
<i>EWS</i>	: Europäische Wirtschafts - und Steuerrecht
<i>GATT</i>	: General Agreement on Tariffs and Trade (ΓΣΔΕ)
<i>GATS</i>	: General Agreement on Trade Services
<i>GRUR Int.</i>	: Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht - Internationaler Teil
<i>HRLJ</i>	: Human Rights Law Journal

<i>HRQ</i>	: Human Rights Quarterly
<i>ICLQ</i>	: International and Comparative Law Quarterly (The)
<i>IIC</i>	: International Review of Industrial Property and Copyright Law
<i>I.L.M.</i>	: International Legal Materials
<i>IPRax</i>	: Praxis des Internationalen Privat - und Verfahrensrechts
<i>JCMS</i>	: Journal of Common Market Studies
<i>J.D.I.</i>	: Journal du Droit International (Clunet)
<i>JT</i>	: Journal des Tribunaux
<i>JT-DE</i>	: Journal des Tribunaux - Droit Européen
<i>JWT</i>	: Journal of World Trade
<i>JZ</i>	: Juristen Zeitung
<i>LIEI</i>	: Legal Issues of European Integration
<i>MJ</i>	: Maastricht Journal of European und Comparative Law
<i>MLR</i>	: Modern Law Review (The)
<i>NJW</i>	: Neue Juristische Wochenschrift
<i>NQHR</i>	: Netherlands Quarterly of Human Rights
<i>NVWZ</i>	: Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht
<i>PPLR</i>	: Public Procurement Law Review
<i>RabelsZ</i>	: Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
<i>R.A.E.</i>	: Revue des Affaires Européennes
<i>RCADI</i>	: Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye
<i>RCC</i>	: Revue de la Concurrence et de la Consommation - Droit et Marchés
<i>R.D.P.</i>	: Revue du droit public
<i>RDUE</i>	: Revue du Droit de l'Union Européenne (ως το 1999 Revue du Marché Unique Européen - RMUE)
<i>RECIEL</i>	: Revue of European Community and International Environmental Law - Access to Environmental Information
<i>REDC</i>	: Revue Européenne de Droit de la Consommation
<i>Rev.inst.eur.</i>	: Revista de instituciones europeas
<i>Rev.trim.dr.h.</i>	: Revue trimestrielle des droits de l'homme
<i>RFDA</i>	: Revue Française de Droit Administratif
<i>RFDC</i>	: Revue Française de Droit Constitutionnel
<i>RGDIP</i>	: Revue Générale de Droit International Public
<i>RHDH</i>	: Revue Hellénique de Droits de l'Homme (ΔΤΑ)
<i>RHDI</i>	: Revue Hellénique de Droit International
<i>RHelIDE</i>	: Revue Hellénique de Droit Européen (ΕΕΕυρΔ)
<i>RIDPC</i>	: Rivista Italiana di Diritto Pubblico Comunitario
<i>Riv.dir.eur.</i>	: Rivista di diritto europeo
<i>RIW</i>	: Recht der Internationalen Wirtschaft
<i>RMC</i>	: Revue du Marché Commun (από το 1991 Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne - RMCUE)
<i>RMCUE</i>	: Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne από το 1991 (ως το 1990 Revue du Marché Commun - RMC)
<i>RMUE</i>	: Revue du Marché Unique Européen (από το 2000 Revue du Droit de l'Union Européenne- RDUE)
<i>RTDeur.</i>	: Revue Trimestrielle de Droit Européen
<i>RUDH</i>	: Revue Universelle des Droits de l'Homme
<i>TRIPS</i>	: Trade Related Intellectual Property Rights
<i>WRP</i>	: Wettbewerb in Recht und Praxis
<i>WuW</i>	: Wirtschaft und Wettbewerb
<i>YBEL</i>	: Yearbook of European Law
<i>ZEuP</i>	: Zeitschrift für Europäisches Privatrecht
<i>ZEuS</i>	: Zeitschrift für Europarechtliche Studien
<i>ZfRV</i>	: Zeitschrift für Rechtsvergleichung - Internationales Privatrecht und Europarecht
<i>ZHR</i>	: Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht
<i>ZSE</i>	: Zeitschrift für Staats - und Europawissenschaften
<i>ZVglRWiss</i>	: Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft

Υπόδειγμα παραπομπής στην Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου: ΕΕΕυρΔ, 1981, σ. 259, RHelIDE, 1981, p. 259

Οι πολιτικές μετανάστευσης και ασύλου σε συνθήκες κρίσης

Ηρώ Νικολακοπούλου-Στεφάνου*

Το ενωσιακό κεκτημένο στο πεδίο της μετανάστευσης και του ασύλου, καθώς και ο Χώρος Σένγκεν υπέστησαν πρωτοφανή δοκιμασία στη διάρκεια του 2015. Στην παρούσα εργασία προβάλλονται οι δυσκολίες εναρμόνισης του ευρωπαϊκού δικαίου προς τις διεθνείς υποχρεώσεις της Ένωσης και των κρατών μελών και, ειδικότερα, προς τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για το καθεστώς των προσφύγων. Η συνεργασία με τρίτες χώρες είναι επιθυμητή, αλλά, για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα στη ρίζα του, πρέπει να διαμορφωθεί ένα ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου και να είναι δυνατή η υποβολή αιτήσεων στις τρίτες χώρες διέλευσης. Στο πλαίσιο της παρούσης εργασίας εξετάζονται οι κανονιστικές και επιχειρησιακές πτυχές της ενωσιακής δράσης στα πεδία της μετανάστευσης και του ασύλου, με ιδιαίτερη αναφορά στην αντιμετώπιση των μεικτών μεταναστευτικών ροών (*mixed migratory flows*).

μετανάστευση – άσυλο – Σύμβαση Γενεύης για το καθεστώς των προσφύγων – μεικτή μετανάστευση – Σένγκεν – Frontex – EASO

1. Κανονιστική δράση

1.1. Φύση, θεμελίωση και άσκηση ενωσιακών αρμοδιοτήτων

Η Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), που τέθηκε σε ισχύ την 01.12.2009, μεταφέρει τις διατάξεις της απορριφθείσας Συνταγματικής Συνθήκης στον Τίτλο V για τον «Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης». Συγκεκριμένα, στο Κεφάλαιο 2 του Τίτλου V περιλαμβάνονται οι εξής νομικές βάσεις: το άρθρο 77 για την ανάπτυξη της πολιτικής της Ένωσης σχετικά με τους ελέγχους στα σύνορα, το άρθρο 78 για την ανάπτυξη της «κοινής» πολιτικής για το άσυλο και το άρθρο 79 για την ανάπτυξη της «κοινής» μεταναστευτικής πολιτικής.

Η αρμοδιότητα της Ένωσης στα πεδία του ασύλου και της μετανάστευσης χαρακτηρίζεται συντρέχουσα προς εκείνη των κρατών μελών (αγγλ. *shared competence*, γαλλ. *compétence concurrente/partagée*)¹. Όταν ασκείται η ενωσιακή αρμοδιότητα, παύει η δυνατότητα άσκησης της εθνικής αρμοδιότητας στα αντίστοιχα θεματικά πεδία. Η Συνθήκη περιλαμβάνει, πάντως, αρκετές επιφυλάξεις εθνικής αρμοδιότητας στο πεδίο της μεταναστευτικής πολιτικής. Περαιτέρω, ένα βασικό χαρακτηριστικό στο πεδίο της πολιτικής ασύλου είναι η πρωταρχία της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 για το καθεστώς των προσφύγων. Με άλλα λόγια, η ενωσιακή αρμοδιότητα στο πεδίο αυτό είναι δέσμια.

Η ενωσιακή αρμοδιότητα ασκείται καταρχήν με Οδηγίες, αν και δεν λείπουν και οι Κανονισμοί, όπως ο γνωστός Κανονισμός του Δουβλίνου για το άσυλο, ο οποίος έλαβε αυτή την ονομασία διαδεχόμενος αντίστοιχη συνθήκη. Το νομοθετικό έργο της Ένωσης στα πεδία της μετανάστευσης και του ασύλου ακολουθεί τη γενικότερη τάση μετάβασης από την ελάχιστη στη μέγιστη εναρμόνιση.

Παράλληλα, στα πεδία στα οποία έχουν εκδοθεί Οδηγίες τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, μετά την εκπνοή της προθεσμίας μεταφοράς τους, να ερμηνεύουν και εφαρμόζουν τους τυχόν εναπομείναντες εθνικούς κανόνες «υπό το φως του κειμένου και του σκοπού» των αντίστοιχων Οδηγιών².

Η άσκηση της αρμοδιότητας από την Ένωση στα πεδία της μετανάστευσης και του ασύλου αλλά και η διαχείριση των εξωτερικών συνόρων της Ένωσης βασίζονται στη θεμελιώδη κανονιστική αρχή (*normative principle*) του ενοποιητικού εγχειρήματος, την αμοιβαία εμπιστοσύνη (αγγλ. *mutual trust*, γαλλ. *confiance mutuelle*). Βασικές εκφάνσεις της αμοιβαίας εμπιστοσύνης είναι η ανταλλαγή εμπιστευτικών πληροφοριών και η στενή επιχειρησιακή συνεργασία μεταξύ των εθνικών αρχών για τον αποτελεσματικό έλεγχο των εξωτερικών συνόρων και την καταπολέμηση της διεθνούς τρομοκρατίας και εγκληματικότητας.

Η δράση της Ένωσης στα πεδία της μετανάστευσης και του ασύλου διέπεται από τις γενικές αρχές της επικουρικότητας, της αναλογικότητας και του σεβασμού των εθνικών ταυτοτήτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι αντιρρήσεις ορισμένων κρατών στη θέσπιση ποσοστώσεων για την υποχρεωτική μετεγκατάσταση υπηκόων τρίτων χωρών στηρίχθηκαν, μεταξύ άλλων, στην υποχρέωση σεβασμού των εθνικών ταυτοτήτων που διαλαμβάνει το άρθρο 4 παρ. 2 ΣΕΕ. Από την άλλη πλευρά, η δράση της Ένωσης πρέπει να σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα των μεταναστών και των προσφύγων τα οποία ενισχύθηκαν μετά την απόδοση δεσμευτικής ισχύος στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων δυνάμει του άρθρου 6 παρ. 1 ΣΕΕ.

Σε συνέχεια της αναθεώρησης της Λισαβώνας, οι Οδηγίες και λοιπές πράξεις στα πεδία της μετανάστευσης και του ασύλου θεσπίζονται κατά κανόνα με τη λεγόμενη «συνήθη νομοθετική διαδικασία» που περιγράφεται στο

* Ομότιμη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου, τ. Πρόεδρος του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες

1. Άρθρο 4 παρ. 2 στοιχείο ι' ΣΛΕΕ.

2. ΔΕΚ C-212/04, *Αδενέλερ κ.λπ.*, 04.07.2006, ECLI:EU:C:2006:443, σσ. 108-111 και 115.

άρθρο 289 ΣΛΕΕ και η οποία συνεπάγεται τη συναπόφαση Συμβουλίου – Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, καθώς και τη λήψη αποφάσεων από το Συμβούλιο με ειδική/διττή πλειοψηφία κρατών μελών και πληθυσμών. Κατ' εξαίρεση, το Συμβούλιο αποφασίζει ομόφωνα, μετά από απλή διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, όταν θεσπίζει διατάξεις σχετικά με διαβατήρια, δελτία ταυτότητας, τίτλους διαμονής ή κάθε άλλο εξομοιούμενο έγγραφο³.

Η ενίσχυση της θέσης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, σε συνέχεια της αναθεώρησης της Λισαβώνας, μπορεί να επηρεάσει θετικά το νομοθετικό έργο της Ένωσης στα πεδία της μετανάστευσης και του ασύλου, στον βαθμό που το όργανο αυτό έχει δείξει κατ' επανάληψη στο παρελθόν την ιδιαίτερη ευαισθησία του στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και στην υλοποίηση της αρχής της αλληλεγγύης.

1.2. Ο Χώρος Σένγκεν

Σύμφωνα με το άρθρο 77 παρ. 1 ΣΛΕΕ, «*Η Ένωση αναπτύσσει πολιτική με στόχο: α) να εξασφαλίζεται η απουσία οποιουδήποτε ελέγχου προσώπων, ανεξαρτήτως ιθαγένειας, κατά τη διέλευση των εσωτερικών συνόρων, β) να εξασφαλίζεται ο έλεγχος των προσώπων και η αποτελεσματική εποπτεία της διέλευσης των εξωτερικών συνόρων*».

Παρά την παραπάνω διακήρυξη, η κατάργηση των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα και η λειτουργία «κοιτών εξωτερικών συνόρων» αφορά μόνο στα κράτη που συμμετέχουν στον λεγόμενο χώρο ή ζώνη Σένγκεν/Schengen (ονομασία πόλης του Λουξεμβούργου, όπου υπογράφηκαν οι σχετικές συμβάσεις πριν από την ενσωμάτωσή τους στο ενωσιακό κεκτημένο με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ). Αυτό έχει προκύψει από το γεγονός ότι, κατά την υπογραφή των ενωσιακών Συνθηκών, ορισμένα κράτη μέλη αυτοεξαιρέθηκαν με ειδικά πρωτόκολλα από την εφαρμογή των σχετικών κανόνων (Ηνωμ. Βασίλειο και Δανία), άλλα εξασφάλισαν δυνατότητα επιλεκτικής συμμετοχής (Ιρλανδία), άλλα θα ενταχθούν, όταν θα εκπληρώσουν τις σχετικές προϋποθέσεις (Βουλγαρία, Ρουμανία, Κροατία) και άλλα, τέλος, συμμετέχουν χωρίς να είναι κράτη μέλη της ΕΕ (Νορβηγία, Ισλανδία, Λιχτενστάιν, Ελβετία). Πάντως, όπως εξηγείται πιο κάτω, το μέλλον της ζώνης Σένγκεν είναι αβέβαιο, σε συνέχεια της επιβολής εκτάκτων ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα. Αυτό δεν σημαίνει ότι θα πάψει η ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, αλλά ότι θα πρέπει να επιδεικνύεται ταυτότητα από τον διακινούμενο πολίτη της Ένωσης στα σύνορα του αντίστοιχου κράτους μέλους. Ενδέχεται, εξάλλου, να υπάρξει αντικατάσταση των ταυτοτήτων με ενιαίου τύπου ταυτότητες που θα φέρουν μικροσίπ, όπως τα διαβατήρια.

3. Άρθρο 77 παρ. 3 ΣΛΕΕ.

Η συμμετοχή στη ζώνη Σένγκεν συνεπάγεται σοβαρούς περιορισμούς στην εθνική κυριαρχία, τόσο στο κανονιστικό/ρυθμιστικό όσο και στο επιχειρησιακό επίπεδο. Οι περιορισμοί αυτοί θεμελιώνονται στη θεμελιώδη κανονιστική αρχή (normative principle) της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών. Η αρχή αυτή ανάγεται σε δικαιοπρακτικό θεμέλιο του όλου οικοδομήματος, με αποτέλεσμα, αν ένα κράτος μέλος αποτύχει στη φύλαξη των κοινών εξωτερικών συνόρων, να κινδυνεύει με αποκλεισμό από το σύστημα Σένγκεν. Βέβαια, παρά τους σημαντικούς περιορισμούς στην κυριαρχία τους, τα συμμετέχοντα κράτη παραμένουν αποκλειστικά αρμόδια για τον καθορισμό των συνόρων τους⁴. Αυτό ισχύει *mutatis mutandis* και για τον καθορισμό ζωνών με λειτουργικές αρμοδιότητες, όπως η έρευνα και διάσωση (search and rescue/SAR) που μπορούν να εκτείνονται και σε διεθνή ύδατα. Στο πλαίσιο του Κώδικα Εξωτερικών Συνόρων, γνωστού ως Schengen Borders Code, λειτουργεί το σύστημα θεώρησης διαβατηρίων για την είσοδο και διαμονή κατηγοριών υπηκόων τρίτων χωρών – και για χρονικό διάστημα έως τριών μηνών. Το βασικά εργαλεία για την αποτελεσματική εφαρμογή των ρυθμίσεων είναι τα συστήματα ανταλλαγής πληροφοριών για τις θεωρήσεις (VIS) και την ασφάλεια (SIS). Σε συνέχεια των τρομοκρατικών ενεργειών στη Γαλλία τον Νοέμβριο του 2015, αποφασίστηκε η συμπερίληψη πληροφοριών για τους πολίτες της Ένωσης που ταξιδεύουν εκτός Ένωσης αλλά και στοιχεία επιβατών ενδοενωσιακών πτήσεων.

1.3. Το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών

Κεντρική σημασία για την κατανόηση του επιμερισμού αρμοδιοτήτων (power-sharing) έχει η διάταξη του άρθρου 79 παρ. 5 ΣΛΕΕ που ορίζει ότι «*το παρόν άρθρο δεν θίγει το δικαίωμα των κρατών μελών να καθορίζουν τον όγκο των εισερχομένων υπηκόων τρίτων χωρών, προερχόμενων από τρίτες χώρες, στο έδαφός τους με σκοπό την αναζήτηση μισθωτής ή μη μισθωτής εργασίας*». Τα κράτη μέλη διατηρούν, επίσης, την αρμοδιότητά τους αναφορικά με θέματα ένταξης/ενσωμάτωσης των υπηκόων τρίτων χωρών⁵. Η Ένωση μπορεί, πάντως, να νομοθετήσει αναφορικά με τις προϋποθέσεις βραχείας διαμονής, σύμφωνα με το άρθρο 77 παρ. 2(γ) ΣΛΕΕ και τις συνθήκες απασχόλησής των υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα στο έδαφός της, σύμφωνα με το άρθρο 153 παρ. 1(ζ) ΣΛΕΕ.

Θέματα που άπτονται της μεταναστευτικής πολιτικής αποτέλεσαν αντικείμενο ρύθμισης των συμφωνιών σύν-

4. Βλ. άρθρο 77 παρ. 4 ΣΛΕΕ: «*Το παρόν άρθρο δεν επηρεάζει την αρμοδιότητα των κρατών μελών όσον αφορά τον γεωγραφικό καθορισμό των συνόρων τους σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο*».

5. Βλ. εκτενώς την C. MURPHY, *Immigration, Integration and the Law: The Intersection of Domestic, EU and International Legal Regimes*, Ashgate, London, 2013.

δεσης που έχει συνάψει η Ένωση με τρίτες χώρες. Οι συμφωνίες αυτές δεν θεσπίζουν καταρχήν κανόνες εισόδου και διαμονής αλλά κανόνες μεταχείρισης των υπηκόων τρίτων χωρών. Εξαιτίας όμως του μεικτού χαρακτήρα των συμφωνιών σύνδεσης, είναι δυνατή η ανάληψη υποχρεώσεων από τα κράτη μέλη αναφορικά με την είσοδο και διαμονή υπηκόων τρίτων χωρών, όπως συνέβη στο πλαίσιο των σχέσεων της Ένωσης με την Τουρκία.

Σε συνέχεια των αυξημένων μεταναστευτικών ροών στις αρχές της δεκαετίας του 2000, πολλά κράτη μέλη αντέδρασαν σπασμωδικά. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Ισπανίας, η οποία, από τη μια πλευρά, προέβη σε μαζικές νομιμοποιήσεις παράτυπων μεταναστών και, από την άλλη, ανήγειρε φράχτες για την παρεμπόδιση της εισόδου νέων μεταναστών στις κτήσεις της Σεούτα και Μελίλια που εφάπτονται με το Μαρόκο. Το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Ασύλο (European Pact on Immigration and Asylum) που εγκρίθηκε στη Σύνοδο Κορυφής του Οκτωβρίου 2008 μετά από πρωτοβουλία της γαλλικής προεδρίας, καλεί τα κράτη μέλη να οργανώσουν τη νόμιμη μετανάστευση, λαμβάνοντας υπόψη τις εγχώριες συνθήκες αλλά και τις πιθανές επιπτώσεις στα υπόλοιπα κράτη μέλη, σύμφωνα με την αρχή της αλληλεγγύης. Στο Σύμφωνο γίνεται ειδική αναφορά στις νομιμοποιήσεις – ότι αυτές δεν πρέπει να είναι γενικές αλλά κατά περίπτωση και για ανθρωπιστικούς ή οικονομικούς λόγους. Κατά μείζονα λόγο, αυτό θα πρέπει να ισχύει και για τις εθνικές πολιτικές απονομής ιθαγένειας σε άτομα της δεύτερης γενιάς, παιδιά δηλαδή νομίμων μεταναστών και αναγνωρισμένων προσφύγων.

Ο συντονισμός των μεταναστευτικών πολιτικών συνεπάγεται ότι κάθε κράτος μέλος μπορεί να θεσπίζει μέτρα νομιμοποίησης υπηκόων τρίτων χωρών με βάση προκαθορισμένα, δίκαια και διαφανή κριτήρια. Αυτές οι πρωτοβουλίες πρέπει να υλοποιούνται μετά από ανταλλαγή πληροφοριών και καλών πρακτικών μεταξύ των κρατών μελών, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις δυνατότητές τους, λαμβάνοντας υπόψη τις πιθανές επιπτώσεις στα υπόλοιπα κράτη μέλη.

1.4. Η κανονιστική δράση στο πεδίο του ασύλου

Το πρώτο βήμα στον συντονισμό των εθνικών συστημάτων ασύλου αφορούσε στην παροχή προσωρινής προστασίας. Η Οδηγία του Συμβουλίου 2001/55/ΕΚ «*σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές παροχής προσωρινής προστασίας σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων και μέτρα για την δίκαιη κατανομή των βαρών μεταξύ κρατών μελών όσον αφορά στην υποδοχή και την αντιμετώπιση των συνεπειών της υποδοχής αυτών των ατόμων*» προέκυψε σε συνέχεια των μεγάλων βαρών που επωμίστηκαν οι χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης μετά την κατάρρευση της Γιουγκοσλαβίας. Η Γερμανία υποδέχθηκε το μεγαλύτερο μέρος των ατόμων που μετακινήθηκαν

εξαιτίας της κρίσης. Το ίδιο συνέβη σε συνέχεια της Συριακής κρίσης, για την οποία γίνεται λόγος πιο κάτω.

Η νομοθετική δράση της Ένωσης στο πεδίο του ασύλου συνεχίστηκε κατά την περίοδο 2003-2005 μέσω των τριών Οδηγιών⁶ και του Κανονισμού «Δουβλίνο II»⁷ και απέβλεπε στην ελάχιστη εναρμόνιση των νομοθεσιών, με στόχο την αποτροπή της συρροής αιτούντων άσυλο σε χώρες με καλύτερες δομές και διαδικασίες υποδοχής, πρακτική γνωστή ως *asylum-shopping*. Υπ' αυτήν την έννοια, οι παραπάνω Οδηγίες και ο Κανονισμός υπηρέτουσαν και τον στόχο της αλληλεγγύης. Η θεμελιώδης αρχή του Κανονισμού του Δουβλίνου είναι η αρχή της αρμοδιότητας της χώρας πρώτης εισόδου. Εφόσον ο αιτών άσυλο μετακινηθεί σε άλλο κράτος μέλος πριν από τη χορήγηση ασύλου, προβλέπεται η επιστροφή του στο κράτος στο οποίο είχε υποβάλει την αίτηση ασύλου. Οι επιστροφές αυτές, γνωστές ως επιστροφές Δουβλίνου (*Dublin returns/transfers*), επιτρέπονται, εφόσον οι επιστρέφοντες δεν διατρέχουν κινδύνους στη χώρα πρώτης εισόδου. Σε συνέχεια προσφύγων στα Δικαστήρια του Στρασβούργου (ΕΔΔΑ) και του Λουξεμβούργου (ΔΕΕ)⁸, τα δικαστήρια πολλών κρατών μελών αποφάνθηκαν ότι οι ελληνικές δομές για τους αιτούντες άσυλο τελούσαν υπό κατάρρευση και ανέστειλαν την εκτέλεση διαταγών απέλασης προς την Ελλάδα ως χώρας πρώτης εισόδου. Ακολούθησαν ορισμένες προσπάθειες τροποποίησης του Κανονισμού «Δουβλίνο II» υπό την πίεση οργανώσεων προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και της Ελλάδας και άλλων χωρών της περιφέρειας. Τα περισσότερα κράτη μέλη αντέδρασαν στη ριζική τροποποίηση του Κανονισμού «Δουβλίνο II», υποστηρίζοντας ότι, όπως αυτός ισχύει, αποφεύγεται η πρακτική του «*asylum shopping*» στην Ένωση, ενώ, αν τροποποιηθεί, υπάρχει κίνδυνος να προσελκύσουν οι χώρες πρώτης εισόδου – που σήμερα ταλαιπωρούνται με μαζικές μεταναστευτικές ροές – με ακόμη περισσότερους ενδιαφερόμενους, οι οποίοι θα θεωρούν ότι μπορούν απρόσκοπτα απλώς να διέρχονται από αυτές τις χώρες,

6. Πρόκειται α) για την Οδηγία 2003/9/ΕΚ (*reception conditions directive*), όπως αναδιατυπώθηκε με την Οδηγία 2013/33/ΕΕ, β) την Οδηγία 2004/83/ΕΚ (*qualifications directive*), όπως αναδιατυπώθηκε με την Οδηγία 2011/95/ΕΕ και γ) την Οδηγία 2005/85/ΕΚ (*procedures directive*), όπως αναδιατυπώθηκε με την Οδηγία 2013/32/ΕΕ. Σκοπός αυτών των Οδηγιών ήταν η επίτευξη ελάχιστης εναρμόνισης, συμβατής προς τη Σύμβαση της Γενεύης για το καθεστώς του πρόσφυγα. Βλ. Η.-Γ. ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΤΕΦΑΝΟΥ, *Μετανάστευση και άσυλο στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, ΔτΑ, 2005, σ. 383.

7. Κανονισμός (ΕΚ) 343/2003 του Συμβουλίου.

8. Αναφορικά με τη σύγκλιση αυτών των αποφάσεων βλ. τη μονογραφία του Χ. ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ, *Η επίδραση του ευρωπαϊκού δικαίου στο καθεστώς ασύλου των προσφύγων*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2013.

προκειμένου να καταλήξουν σε χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης. Τελικά, ο Κανονισμός υπέστη ελαφρές τροποποιήσεις⁹ και η εφαρμογή του συνδυάστηκε με τον Κανονισμό Eurodac για την ταυτοποίηση των αιτούντων άσυλο¹⁰. Εν κατακλείδι, παρά το γεγονός ότι επιτεύχθηκε σημαντικός βαθμός εναρμόνισης μέσω των Οδηγιών που προαναφέρθηκαν, παρέμειναν σημαντικές διαφορές στο επίπεδο των διαδικασιών μεταξύ των κρατών μελών¹¹. Πάντως, οι μαζικές ροές προσφύγων έδειξαν ότι η πρακτική του «asylum shopping» συναρτάται περισσότερο με τις δυνατότητες απασχόλησης παρά με τους κανόνες και διαδικασίες παροχής ασύλου.

1.5. Η αντιμετώπιση των μεικτών ροών

Αντιμετωπίζοντας την πρόκληση της μεικτής μετανάστευσης (mixed migration), η Ένωση υιοθέτησε τη λεγόμενη σφαιρική προσέγγιση (global approach) στο πλαίσιο του προαναφερθέντος Ευρωπαϊκού Συμφώνου για τη Μετανάστευση και το Άσυλο (2008). Έναν χρόνο αργότερα, τον Δεκέμβριο του 2009, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ενέκρινε το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης για τα έτη 2010-2014¹², προκειμένου να υλοποιηθούν οι δεσμεύσεις που απορρέουν από τη ΣΛΕΕ για την ολοκλήρωση του «Χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης».

Η Ένωση κινήθηκε σε δύο κατευθύνσεις, προκειμένου να μειώσει τις πιέσεις προς τις χώρες της πρώτης εισόδου μετά την έναρξη ισχύος του Κανονισμού του Δουβλίνου. Η πρώτη κατεύθυνση είχε άξονα την οικοδόμηση του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (ΚΕΣΑ/ Common European Asylum System – CEAS), με στόχο τη διασφάλιση ενιαίας και αποτελεσματικής διαδικασίας χορήγησης ασύλου, την παροχή ισοδύναμων εγγυήσεων προστασίας και την εγγυημένη πρόσβαση σε ασφαλή και ομοιόμορφα καθεστώτα σε όλα τα κράτη μέλη, με παράλληλη τήρηση των διεθνών προδιαγραφών και, ιδίως, την απαγόρευση επαναπροώθησης (γαλλ. non-refoulement) που διαλαμβάνει η Σύμβαση της Γενεύης για το καθεστώς των προσφύγων. Η δεύτερη κατεύθυνση αφορούσε στη μετεγκατάσταση προσώπων που δικαιούνται διεθνή προστασία. Πρόκειται για επιχειρησιακή δράση η οποία εξετάζεται πιο κάτω.

9. Κανονισμός (ΕΕ) 604/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, γνωστός ως «Δουβλίνο III».

10. Κανονισμός (ΕΕ) 603/2013 Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου.

11. Βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ένα αποτελεσματικότερο κοινό ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου, COM (2004) 503 τελικό. Επίσης Η. ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΤΕΦΑΝΟΥ / Ζ. ΣΑΚΕΛΛΙΑΔΟΥ, Προς ένα κοινό ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου, στο Σ. Περράκης (επιμ.), Ο Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας, Δικαιοσύνης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2007, σσ. 291 (302-304).

12. ΕΕ 2010 C 115/1.

Σε συνέχεια του Κανονισμού του Δουβλίνου, η ευθύνη για τον διαχωρισμό πολιτικών προσφύγων και οικονομικών μεταναστών ανατέθηκε στην πράξη στα μεσογειακά κράτη μέλη δηλ. Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Μάλτα, Κύπρο. Σημειωτέον ότι τα κράτη αυτά προσπάθησαν επί ματαίω να αποθαρρύνουν τις ροές, όντας φειδωλά στην παροχή ασύλου, ενώ σε ορισμένα απ' αυτά προβλέφθηκε η ποινική δίωξη και προσωρινή κράτηση των παράνομα εισερχομένων στην επικράτειά τους που ήταν στην πραγματικότητα παράτυποι μετανάστες. Παρά το γεγονός ότι το ελληνικό σύστημα ασύλου ήταν δυσλειτουργικό, όπως επισημάνθηκε πιο πάνω, οι αιτούντες άσυλο ήταν σε καλύτερη μοίρα από πολλές άλλες χώρες, αφού είχαν δικαίωμα σε εργασία και κάλυψη από το ΕΣΥ. Η προστασία των αιτούντων άσυλο βελτιώθηκε περαιτέρω στο πλαίσιο της εφαρμογής των Οδηγιών που προαναφέρθηκαν, αλλά ο αριθμός των αιτήσεων ασύλου που υποβάλλονται στην Ελλάδα δεν αυξήθηκε ουσιαστικά λόγω των κρατούσων οικονομικών συνθηκών. Κατά τις πρώτες φάσεις της Συριακής προσφυγικής κρίσης, οι παράτυποι μετανάστες, μετά την καταγραφή τους στην Ελλάδα, μετακινούνταν μέσω των Βαλκανίων προς τις χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης – και κατά βάση στη Γερμανία.

1.6. Το ζήτημα των ασφαλών χωρών (safe countries)

Η κρίση αναφορικά με την παροχή διεθνούς προστασίας συναρτάται σε μεγάλο βαθμό με τις χώρες καταγωγής και διέλευσης των αιτούντων διεθνή προστασία. Πρέπει να είναι συμβατή με τον χαρακτηρισμό μιας χώρας καταγωγής ή τρίτης χώρας (διέλευσης) ως ασφαλούς, σύμφωνα με τα κριτήρια των άρθρων 36-39 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ (procedures directive)¹³.

13. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 36 παρ. 1 της Οδηγίας, τρίτη χώρα που έχει χαρακτηριστεί ως ασφαλής χώρα καταγωγής μπορεί να θεωρηθεί ως ασφαλής για τον συγκεκριμένο αιτούντα, εφόσον αυτός «... δεν έχει προβάλει σοβαρούς λόγους, για να θεωρηθεί ότι η χώρα δεν είναι ασφαλής χώρα καταγωγής υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες στις οποίες ευρίσκεται και όσον αφορά τον χαρακτηρισμό του ως δικαιούχου διεθνούς προστασίας σύμφωνα με την οδηγία 2011/95/ΕΕ». Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με το άρθρο 38 παρ. 1, η τρίτη χώρα διέλευσης θα θεωρηθεί ασφαλής, εφόσον: (α) δεν απειλούνται η ζωή και η ελευθερία λόγω φυλής, θρησκείας, ιθαγένειας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων, (β) δεν υπάρχει κίνδυνος σοβαρής βλάβης, όπως ορίζεται στην Οδηγία 2011/95/ΕΕ, (γ) τηρείται η αρχή της μη επαναπροώθησης, σύμφωνα με τη σύμβαση της Γενεύης, (δ) τηρείται η απαγόρευση της απομάκρυνσης κατά παράβαση του δικαιώματος αποφυγής των βασανιστηρίων και της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης, όπως ορίζεται στο διεθνές δίκαιο και (ε) υπάρχει η δυνατότητα να ζητηθεί το καθεστώς του πρόσφυγα και, στην περίπτωση που ο αιτών αναγνωριστεί ως πρόσφυγας, να του χορηγηθεί προστασία σύμφωνα με τη σύμβαση της Γενεύης. Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 39 παρ. 2, μια τρίτη χώρα μπορεί να θεωρηθεί ως ευρωπαϊκή ασφαλής τρίτη χώρα, εφόσον: (α) έχει επικυρώσει και τηρεί τις διατάξεις της Σύμβασης της Γενεύης χωρίς γεωγραφι-

Η διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών της Ένωσης θα περιοριστεί και άλλο, όταν τεθεί σε ισχύ ένας κοινός κατάλογος, σε συνέχεια σχετικής πρότασης Κανονισμού¹⁴.

Οι μεικτές μεταναστευτικές ροές που έλαβαν χώρα σε συνέχεια της Συριακής προσφυγικής κρίσης οδήγησαν σε μια επαναθεώρηση των ασφαλών χωρών καταγωγής, κατά τρόπο ώστε χώρες όπως το Μαρόκο και η Αλγερία να περιληφθούν στους οικείους καταλόγους. Σε σχέση με την Τουρκία, ήταν πάγια η θέση της Ελλάδας και άλλων χωρών να μη θεωρούν αυτή τη χώρα ως ασφαλή χώρα καταγωγής και να παρέχουν άσυλο στους κουρδικούς καταγωγής Τούρκους υπηκόους που διώκονται στη χώρα αυτή¹⁵. Από την άλλη πλευρά, σε σχέση με τις τρίτες χώρες διέλευσης, το βασικό ζήτημα αφορούσε επίσης στην Τουρκία. Η άρνηση της Ελλάδας να επαναπροωθεί υπηκόους τρίτων χωρών που έρχονταν μέσω της Τουρκίας στηριζόταν στις διαπιστώσεις διεθνών οργανώσεων ότι η χώρα αυτή δεν ήταν ευρωπαϊκή ασφαλής τρίτη χώρα, κατά την έννοια του άρθρου 39 της προαναφερθείσας Οδηγίας, διότι η παροχή ασύλου ήταν δυνατή μόνο για ευρωπαίους υπηκόους. Η νεότερη τουρκική νομοθεσία (2013) επεκτείνει μεν αυτή τη δυνατότητα, αλλά η Τουρκία έχει συνδυάσει την έναρξη εφαρμογής αυτής της ρύθμισης με την κατάργηση των θεωρήσεων για τους υπηκόους της που ταξιδεύουν στην ΕΕ (βλ. πιο κάτω).

1.7. Απελάσεις και επιστροφές

Μια άλλη νομική διευθέτηση για την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης είναι η εξασφάλιση ασφαλούς επιστροφής (επαναπατρισμός) των προσώπων που απελαύνονται. Πρόκειται για μη νόμιμα εισελθόντες και διαμένοντες υπηκόους τρίτων χωρών στις χώρες καταγωγής τους (countries of origin) ή στις χώρες διέλευσης (countries of transit), είτε σε εθελοντική βάση (voluntary return/repatriation) με την παροχή οικονομιών κινήτρων είτε σε υποχρεωτική βάση (forced return/repatriation/deportation). Στον κύκλο των παραπάνω προσώπων περιλαμβάνονται και τα πρόσωπα των οποίων απορρίπτεται η αίτηση παροχής ασύλου. Είναι χαρακτηριστικό ότι στα περισσότερα κράτη μέλη οι διαταγές απέλασης μένουν ανεκτέλεστες ελλείψει μηχανισμών επιστροφής.

κούς περιορισμούς, (β) εφαρμόζει διαδικασία ασύλου προβλεπόμενη από τη νομοθεσία και (γ) έχει επικυρώσει την ΕΣΔΑ και τηρεί τις διατάξεις της, περιλαμβανομένων των κανόνων περί πραγματικής προσφυγής.

14. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη θέσπιση ενωσιακού κοινού καταλόγου ασφαλών χωρών καταγωγής ... και για την τροποποίηση της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ, COM (2015) 452 τελικό.

15. Μερικοί εξ αυτών ανήκαν στο Κουρδικό Επαναστατικό Κόμμα (ΡΚΚ) που έχει χαρακτηριστεί τρομοκρατική οργάνωση.

Η αρχική Οδηγία¹⁶ και οι συμπληρωματικές πράξεις¹⁷ προκάλεσαν έντονες συζητήσεις αναφορικά με την τήρηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹⁸, όπως επίσης και η νεότερη Οδηγία για τον επαναπατρισμό¹⁹. Για τον προσδιορισμό των δικαιούχων και την ασφαλή επιστροφή τους τα κράτη μέλη συνεργάζονται μεταξύ τους, καθώς και με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Υπάτη Αρμοστεία Προσφύγων των Ηνωμένων Εθνών (UNHCR) και τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, ενώ προωθείται και η εμπλοκή του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Συνόρων (Frontex). Περαιτέρω, για να διευκολυνθεί η επιστροφή όσων υπηκόων τρίτων χωρών δεν διαθέτουν επίσημα έγγραφα, επιχειρείται να θεσμοθετηθεί η ευρωπαϊκή άδεια διέλευσης (laisser-passer).

1.8. Συμφωνίες επανεισοδοχής

Το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο του 2008 που προαναφέρθηκε προτρέπει τη σύναψη συμφωνιών επανεισοδοχής (readmission agreements) σε ενωσιακό επίπεδο, μεταξύ δηλαδή της Ένωσης και τρίτων χωρών καταγωγής ή διέλευσης βάσει της ενωσιακής αρμοδιότητας²⁰, χωρίς πάντως να θίγεται η παράλληλη εθνική αρμοδιότητα σύναψης διμερών συμφωνιών (bilateral agreements)²¹ για όσους υπηκόους τρίτων χωρών δεν πληρούν ή δεν πληρούν πλέον τους όρους εισόδου, παρουσίας ή διαμονής στο έδαφος κράτους μέλους. Ήδη έχουν υπογραφεί και τεθεί σε ισχύ τέτοιες ευρωπαϊκές συμφωνίες επανεισοδοχής π.χ. με χώρες των Δυτικών Βαλκανίων καθώς και με τρίτες χώρες, όπως το Πακιστάν²².

16. Οδηγία 2001/40/ΕΚ του Συμβουλίου για την αμοιβαία αναγνώριση αποφάσεων απέλασης.

17. Απόφαση 2004/191/ΕΚ του Συμβουλίου σχετικά με τη θέσπιση των κριτηρίων και των πρακτικών λεπτομερειών εφαρμογής για την αντιστάθμιση των οικονομικών ανισορροπιών.

18. Βλ. εκτενώς Ε.-Α. ΣΑΜΠΑΤΑΚΟΥ, Ερμηνεύοντας την εξέλιξη της κοινής μεταναστευτικής πολιτικής της Ε.Ε., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2010, σσ.450-461.

19. Οδηγία 2008/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, αποκαλούμενη Returns Directive.

20. Άρθρο 79 παρ. 3 ΣΛΕΕ.

21. Η Ελλάδα έχει κυρώσει διμερείς συμφωνίες επανεισοδοχής με τη Βουλγαρία (ν. 2406/1996), την Πολωνία (ν. 2384/1996), τη Σλοβενία (ν. 2353/1995), την Κροατία (ν. 2350/1995), την Ιταλία (ν. 2857/2000), τη Γαλλία (ν. 2917/2001), τη Λετονία (ν. 2861/2000), τη Λιθουανία (ν. 2911/2001) και την Τουρκία (ν. 3030/2002).

22. Οι διαπραγματεύσεις ΕΕ-Πακιστάν άρχισαν το 2002 και ολοκληρώθηκαν τον Σεπτέμβριο του 2010, καθώς διευκρινίστηκε ότι η συμφωνία επανεισοδοχής θα αφορά σε Πακιστανούς υπηκόους που τυχόν εισέλθουν στην Ένωση παράνομα μετά την έναρξη ισχύος της συμφωνίας και, παράλληλα, δεν θα αφορά σε Αφγανούς υπηκόους/αιτούντες άσυλο που ζούσαν στο Πακιστάν πριν εισέλθουν παράνομα στην Ένωση.

Στα Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Ιουνίου 2009 αναφερόταν πως μέχρι να ολοκληρωθούν οι συμφωνίες επανεισοδοχής της Ένωσης με τρίτες χώρες, πρέπει να εφαρμόζονται επαρκώς οι υπάρχουσες διμερείς συμφωνίες των κρατών μελών με τις χώρες αυτές, Ιδιαίτερη μνεία γίνεται για την ανάγκη τήρησης των διμερών συμβάσεων επανεισοδοχής στην παρ. 7 της Δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας της 29.11.2015 που εκδόθηκε μετά τη σύνοδο των Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων. Πρόκειται ουσιαστικά για τη διμερή συμφωνία επανεισοδοχής Ελλάδας-Τουρκίας του 2001 που κυρώθηκε με τον ν. 3030/2002. Δυστυχώς, η διμερής αυτή συμφωνία εφαρμόζεται πλημμελώς από την Τουρκία, η οποία αναγνωρίζει μόλις το 1/10 των περιπτώσεων που της προτείνει η Ελλάδα για επανεισοδή, ενώ συνδέει την εφαρμογή της συμφωνίας και με θέματα ευθύνης για την έρευνα και διάσωση (search and rescue) στη θαλάσσια περιοχή του Αιγαίου²³.

Στις διαπραγματεύσεις, εξάλλου, για τη σύναψη ευρωπαϊκής συμφωνίας επανεισοδοχής, η Τουρκία ζητούσε να μην υπάρχει αναφορά ή ορισμός των ορίων ευθύνης στο Αιγαίο, με το επιχείρημα ότι πρόκειται για διμερές θέμα με την Ελλάδα. Αμφισβητούσε, δηλαδή, το status quo στο Αιγαίο. Η Τουρκία ζητούσε, επίσης, η ευρωπαϊκή συμφωνία επανεισοδοχής να αφορά για μια τριετία μόνο Τούρκους υπηκόους και όχι υπηκόους τρίτων χωρών. Το αδιέξοδο εντάθηκε, όταν, εκτός από τους οικονομικούς μετανάστες, άρχισαν να εισρέουν μέσω Τουρκίας στην Ένωση πρόσφυγες θύματα των εμφυλίων συρράξεων. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η Ελλάδα αναγκάστηκε να ανεγείρει φράκτη μήκους 12,5 χλμ. στα χερσαία σύνορα με την Τουρκία στην περιοχή Καστανιών του Νομού Έβρου.

Στις 16.12.2013, μετά από μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις και κάτω από την πίεση των νέων μεταναστευτικών ροών, υπογράφηκε στην Άγκυρα η Συμφωνία επανεισοδοχής ΕΕ-Τουρκίας. Στο πεδίο εφαρμογής της εμπίπτουν τα πρόσωπα που δεν πληρούν τους όρους εισόδου, παρουσίας και διαμονής στην επικράτεια των συμβαλλόμενων μερών. Οι υπήκοοι τρίτων χωρών και οι απάτριδες μπορούν να επιστραφούν στο συμβαλλόμενο μέρος, εφόσον έχουν διαμείνει σε αυτό ή διήλθαν από το κράτος αυτό. Σύμφωνα με το άρθρο 18 της συμφωνίας, οι διατάξεις της δεν θίγουν τα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο και, ιδίως, το δικαίωμα παραμονής του αιτούντος στο κράτος μέλος έως ότου εξεταστεί η αίτησή του.

Σημειωτέον ότι οι διαπραγματεύσεις για τις ευρωπαϊκές συμφωνίες επανεισοδοχής συνδέθηκαν με αιτήματα των τρίτων χωρών για διευκολύνσεις στη χορήγηση θεωρήσεων εισόδου σε ορισμένες κατηγορίες ατόμων ή, ακόμη, και για κατάργηση των θεωρήσεων. Είναι χαρακτηρι-

στικό πως, μετά την κατάργηση των θεωρήσεων εισόδου για τους πολίτες των Δυτικών Βαλκανίων τον Δεκέμβριο του 2009, ζήτησε και η Τουρκία παρόμοια διευκόλυνση για τους υπηκόους της, ως αντάλλαγμα για να προχωρήσουν οι διαπραγματεύσεις για την ευρωπαϊκή συμφωνία επανεισοδοχής. Η διασύνδεση αυτή παρέμεινε στο τραπέζι και μετά την υπογραφή της συμφωνίας.

Οι μαζικές ροές προσφύγων και μεταναστών από την Τουρκία στη διάρκεια του 2015 και οι πιέσεις προς τις χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης ανέδειξαν τις αδυναμίες της ΕΕ στη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών και ενίσχυσαν τη διαπραγματευτική θέση της Τουρκίας. Στις 15 Οκτωβρίου 2015, συμφωνήθηκε ένα κοινό σχέδιο δράσης ΕΕ-Τουρκίας για την αντιμετώπιση του προσφυγικού προβλήματος το οποίο εγκρίθηκε από τους Αρχηγούς Κρατών και Κυβερνήσεων στην προαναφερθείσα Δήλωση της 29.11.2015. Στο κείμενο της Δήλωσης αναφέρεται (παρ. 5) ότι «... η συμφωνία επανεισοδοχής θα τεθεί πλήρως σε εφαρμογή από τον Ιούνιο του 2016 ...». Αυτό θα επιτρέψει, σύμφωνα με τον οδικό χάρτη, «να αρθούν οι απαιτήσεις θεώρησης για τους Τούρκους υπηκόους στη ζώνη Σένγκεν έως τον Οκτώβριο του 2016». Ακόμη, σύμφωνα με το ίδιο κείμενο (παρ. 7), «... οι δύο πλευρές και με άμεση ισχύ, θα ενισχύσουν την ενεργό συνεργασία τους ως προς τους μετανάστες που δεν χρήζουν διεθνούς προστασίας, προλαμβάνοντας την μετακίνηση προς την Τουρκία και την ΕΕ, διασφαλίζοντας την εφαρμογή των ισχυουσών διμερών διατάξεων επανεισοδοχής και μεριμνώντας για την ταχεία επιστροφή των μεταναστών που δεν χρήζουν διεθνούς προστασίας στις χώρες καταγωγής τους ...». Στο ίδιο, τέλος, κείμενο τονίζεται η ανάγκη συνεργασίας για τα πρόσωπα που χρήζουν διεθνούς προστασίας και η δέσμευση της ΕΕ να χορηγήσει «αρχικό ποσό 3 δις ευρώ πρόσθετων πόρων. Η ανάγκη για τη χρηματοδότηση αυτή και ο χαρακτήρας της θα επανεξεταστούν με βάση τις εξελίξεις» (παρ. 6)²⁴. Βέβαια, εκτός από τα ανταλλάγματα που αναφέρθηκαν, η Τουρκία, ευρισκόμενη σε ισχυρότερη διαπραγματευτική θέση, εξασφάλισε δεσμεύσεις για την προώθηση των ενταξιακών διαπραγματεύσεων και τη διεξαγωγή τακτικών συνόδων ΕΕ-Τουρκίας σε επίπεδο Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων.

2. Επιχειρησιακές δράσεις

2.1. Ο έλεγχος των εξωτερικών συνόρων

Όπως ήδη τονίστηκε, η φύση της ενωσιακής αρμοδιότητας ως προς τα κοινά εξωτερικά σύνορα είναι καταρχήν κανονιστική/ρυθμιστική. Στο πλαίσιο όμως της ζώνης Σένγκεν η Ένωση εμπλέκεται και σε επιχειρησιακές δράσεις που επηρεάζουν τα κυριαρχικά δικαιώματα των

23. Βλ. επίσης Η. ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Μικτή μετανάστευση και ανθρώπινα δικαιώματα, ΔτΑ, 2008, σσ. 1109 (1114-1116).

24. Το Ταμείο θα συγχρηματοδοτείται από τον ενωσιακό προϋπολογισμό και συμμετοχές των κρατών μελών.

κρατών μελών. Αφενός, οι υπάλληλοι των κρατών μελών της ζώνης Σένγκεν που προβαίνουν στις θεωρήσεις δι-αβατηρίων, γνωστές ως θεωρήσεις Σένγκεν, καθώς και σε αστυνομικούς ελέγχους στα κοινά εξωτερικά σύνορα, λειτουργούν για λογαριασμό της Ένωσης, στο πλαίσιο μιας «λειτουργικής υποκατάστασης». Αφετέρου, ορισμέ-νες επιχειρησιακές δράσεις στα κοινά εξωτερικά σύνορα λαμβάνουν χώρα με τη φυσική παρουσία και επικουρία υπαλλήλων ευρωπαϊκών οργανισμών.

2.2. Διοικητική υποστήριξη

Σειρά ενωσιακών δράσεων και μηχανισμών υποστηρί-ζουν και συμπληρώνουν τις εθνικές επιχειρησιακές δρά-σεις. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι:

- Η συνδρομή του Ευρωπαϊκού Γραφείου Υποστήριξης για το Άσυλο (European Asylum Support Office-EASO)²⁵ για τη διεκπεραίωση των εκκρεμών αιτήσεων ασύλου σε κράτη μέλη. Η παροχή τεχνογνωσίας, μέσω και ανθρω-πίνου δυναμικού είναι απαραίτητη προϋπόθεση, ώστε να κλείνουν σε σύντομο χρονικό διάστημα οι εκκρεμείς υποθέσεις με δίκαιη διαδικασία και με σεβασμό στα δι-καιώματα των αιτούντων. Στην Ελλάδα, ενώ υφίστανται οι θεμελιώδεις εγγυήσεις, παρατηρείται καθυστέρηση στην έκδοση των διοικητικών και δικαστικών αποφάσε-ων. Το EASO μπορεί να παίξει έναν ενεργότερο ρόλο στο πλαίσιο της οικοδόμησης του Κοινού Ευρωπαϊκού Συ-στήματος Ασύλου (Common European Asylum System).
- Η υποστήριξη των εθνικών πολιτικών για τις συνθήκες υποδοχής²⁶ (όταν γίνεται η κατηγοριοποίηση των υπηκό-ων τρίτων χωρών σε αιτούντες διεθνή προστασία, ευά-λωτες περιπτώσεις π.χ. ασυνόδευτους ανήλικους κ.λπ.), αλλά και για την ενσωμάτωση/ένταξη (integration) των νομίμων μεταναστών, των αιτούντων άσυλο και – κατά μείζονα λόγο – των αναγνωρισμένων προσφύγων, που αποτελεί διεθνή και ευρωπαϊκή υποχρέωση²⁷.

2.3. Ο ευρωπαϊκός οργανισμός Frontex

2.3.1. Φύση οργανισμού

Η ευρωπαϊκός οργανισμός Frontex είναι ένας εκτελεστι-κός οργανισμός (executive agency) της ΕΕ που ιδρύθηκε με τον Κανονισμό (ΕΚ) 2007/2004 του Συμβουλίου. Είναι επιφορτισμένος με τον συντονισμό της επιχειρησιακής συνεργασίας των κρατών μελών στα εξωτερικά σύνο-ρα της ΕΕ. Ο οργανισμός παρέχει κατάλληλη βοήθεια για την οργάνωση κοινών ευρωπαϊκών επιχειρήσεων, όπως κοινές περιπολίες δυνάμεων κρατών μελών, κοινές επιχειρήσεις έρευνας και διάσωσης, κοινές πτήσεις επι-

στροφών/joint return flights)²⁸, καθώς και δράσεις ταχεί-ας επέμβασης σε περιόδους κρίσης (ομάδες RABITS), σε συνέχεια του Κανονισμού (ΕΚ) 836/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου. Οι επιχειρήσεις έρευ-νας και διάσωσης του Frontex διέπονται από τον Κανο-νισμό (ΕΕ) 656/2014 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου. Το άρθρο 4 του Κανονισμού επιβάλλει την πιστή τήρηση της αρχής της μη επαναπροώθησης (non-refoulement). Από την άλλη πλευρά, το κράτος μέλος που φιλοξενεί επιχειρησιακή δραστηριότητα του Frontex είναι υποχρεωμένο να δέχεται άτομα που δια-σώζονται από τον οργανισμό αυτόν, ανεξάρτητα από το γεωγραφικό σημείο της περισυλλογής τους (εγχώρια ή διεθνή ύδατα), χωρίς να θίγονται ωστόσο οι ανακριτικές και διωκτικές αρμοδιότητές του που αποβλέπουν ιδίως στον εντοπισμό διακινητών. Είναι, ακόμη, δυνατή η ανά-θεση στον Frontex της μέριμνας για την επανεισδοχή ή επιστροφή ατόμων των οποίων εκκρεμούν διαταγές απέλασης. Ο Frontex μπορεί, τέλος, να δημιουργεί ειδικά παραρτήματα αρμόδια για τη διαχείριση των θαλασσίων, εναέριων και χερσαίων μέσων στις περιοχές ευθύνης του.

Τα κράτη μέλη συμμετέχουν εθελοντικά στις επιχειρησι-ακές δράσεις του Frontex. Οι δράσεις αυτές θα εξυπηρε-τούνταν καλύτερα με την πρόβλεψη υποχρεωτικής συμ-μετοχής των κρατών μελών – με δυνατότητα, βεβαίως, επιλογής του τρόπου από κάθε κράτος μέλος (σε είδος, χρήμα, υποδομές, προσωπικό, στους τομείς της έρευνας και διάσωσης, του ελέγχου της ασφάλειας των συνόρων, στη χρήση νέων τεχνολογιών, στην εξασφάλιση απρόσκο-πτης πρόσβασης στις διαδικασίες ασύλου, στην υποδοχή ευάλωτων περιπτώσεων, κ.λπ.), ανάλογα με τις οικονομι-κές και τεχνικές δυνατότητες κάθε κράτους μέλους.

2.3.2. Συμβατό προς εθνική κυριαρχία

Ο Frontex παρεμβαίνει στα εξωτερικά σύνορα της Ένω-σης μετά από αίτημα του αντίστοιχου κράτους μέλους, προκειμένου να το συνδράμει στη διαχείριση αυτών των συνόρων. Είναι προφανές ότι η εμπλοκή του είναι συμβα-τή με την κυριαρχία αυτού του κράτους. Αντίθετα, η ανά-πτυξη της Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής/Ακτοφυλακής²⁹ που θα είναι επιφορτισμένη με αστυνομικά καθήκοντα θα μπορούσε να προσβάλει την κυριαρχία του αφορώ-μενου κράτους μέλους. Το άρθρο 4 παρ. 2 ΣΕΕ ορίζει ότι «η Ένωση ... σέβεται τις ουσιώδεις λειτουργίες του κράτους, ιδίως δε τις λειτουργίες που αποβλέπουν στη διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας, τη διατήρηση της δημόσιας τά-ξης και την προστασία της εθνικής ασφάλειας. Ειδικότερα, η εθνική ασφάλεια παραμένει στην ευθύνη κάθε κράτους μέ-λους». Αντίστοιχη επιφύλαξη περιλαμβάνεται στο άρθρο

25. Κανονισμός (ΕΕ) 439/2010 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου.

26. Για τη στήριξη της εφαρμογής της Οδηγίας 2003/9 (reception conditions directive).

27. Άρθρο 79 παρ. 4 ΣΛΕΕ.

28. Παρ. 11 Κανονισμού.

29. Βλ. Communication of the Commission, A European Border and Coast Guard and the effective management of Europe's external borders, COM (2015) 673 final.

72 ΣΛΕΕ που αφορά στον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης. Υπάρχουν, ωστόσο, περιπτώσεις που τα κράτη μέλη οφείλουν να συνεργάζονται, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 3 ΣΕΕ. Δεν μπορεί, επί παραδείγματι, ένα κράτος μέλος να επιτρέπει σε ξένους μαχητές να διέρχονται την επικράτειά του ή να διαμένουν ανενόχλητοι σ' αυτήν, προκειμένου να διαπράξουν τρομοκρατικές ενέργειες σε άλλο κράτος μέλος. Κάθε κράτος μέλος οφείλει, συνεπώς, να παρέχει πληροφορίες, ακόμη και σε θέματα εθνικής αρμοδιότητας, εφόσον συνδέονται με την ασφάλεια άλλων κρατών μελών. Αυτό που είναι πρωτόγνωρο στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής/Ακτοφυλακής είναι το είδος των καθηκόντων που αυτή καλείται ν' ασκήσει. Τα καθήκοντα αυτά θα την καταστήσουν μια ομοσπονδιακού τύπου αστυνομική δύναμη, η οποία, πάντως, θα συμπληρώνει και δεν θα υποκαθιστά τις αντίστοιχες εθνικές δυνάμεις, όπως στην περίπτωση της αμερικανικής ακτοφυλακής.

2.3.3. Δράσεις Frontex

Ο Frontex ξεκίνησε με επιχειρησιακές δράσεις στα διεθνή ύδατα που περιβάλλουν τις Καναρίους Νήσους και στη συνέχεια με δράσεις στην Κεντρική Μεσόγειο και το Αιγαίο, μετά από αντίστοιχα αιτήματα της Ισπανίας, της Ιταλίας και της Ελλάδας. Στη διάρκεια του 2010, τα χερσαία σύνορα Ελλάδας – Τουρκίας στον Έβρο κατέστησαν η κύρια πύλη εισόδου στην ΕΕ³⁰. Για τον λόγο αυτόν, στις 24.10.2010, η ελληνική κυβέρνηση υπέβαλε επίσημο αίτημα το οποίο έγινε άμεσα αποδεκτό από την Επίτροπο κα. Μάλστρομ για ενισχυμένη τεχνική και επιχειρησιακή συνδρομή του Frontex, με στόχο τη φύλαξη των χερσαίων συνόρων στον Έβρο, μεταξύ Νέας Βύσσας και Καστανιάς, μήκους 12,5 χλμ. Συμφωνήθηκε να αναπτυχθεί μια ομάδα ταχείας επέμβασης και επιχειρησιακών μέσων (RABIT), αποτελούμενη από πεπειραμένους συνοριοφύλακες από κράτη μέλη της ΕΕ η οποία, με τη σύμπραξη ελληνικών στρατιωτικών και αστυνομικών δυνάμεων, θα παρείχε τη συνδρομή της για μια περιορισμένη περίοδο που συμφωνήθηκε να είναι δυόμιση μήνες. Η ομάδα αυτή έδρασε σύμφωνα με κοινά διαμορφωμένο επιχειρησιακό σχέδιο επιτήρησης. Η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα που υπέβαλε αίτημα αλληλεγγύης για την ανάπτυξη

ξη χερσαίων ομάδων επιτήρησης συνόρων³¹. Η πρώτη παρουσία του Frontex σε χερσαία σύνορα κράτους μέλους είχε τελικά εξάμηνη διάρκεια και συνδυάστηκε με την ανέγερση του φράκτη στον Έβρο. Παρακάτω γίνεται λόγος για τη σύμπραξη του Frontex στην ολοκληρωμένη διαχείριση των εξωτερικών συνόρων.

2.4. Η ολοκληρωμένη διαχείριση των εξωτερικών συνόρων

Η ταυτοποίηση προσώπων και ο προσδιορισμός της χώρας καταγωγής τους, προκειμένου να διαπιστωθεί αν η χώρα αυτή είναι ή δεν είναι ασφαλής και αν συνακόλουθα ένας υπήκοος τρίτης χώρας δικαιούται διεθνούς προστασίας – είναι μια πάγια διαδικασία κατά την υποβολή αιτήσεων διεθνούς προστασίας. Χαρακτηριστικές είναι οι αμφιβολίες για άτομα προερχόμενα από το Αφγανιστάν, ενώ, αντίθετα, άτομα προερχόμενα από το Πακιστάν χαρακτηρίζονται οικονομικοί μετανάστες, μη δικαιούμενοι διεθνούς προστασίας. Σε συνέχεια της Συριακής κρίσης, αυξήθηκε γεωμετρικά ο αριθμός των προσώπων που έπρεπε να ταυτοποιούνται, προκειμένου να διαπιστώνεται αν χρρίζουν διεθνούς προστασίας. Η ταυτοποίηση αυτή αποτελεί προϋπόθεση όχι μόνο για την χορήγηση ασύλου αλλά και για την παροχή προσωρινής προστασίας στους διακινούμενους προς τις χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης.

Το ζήτημα της ταυτοποίησης των αιτούντων διεθνή προστασία και του διαχωρισμού τους από οικονομικούς μετανάστες παρουσιάζει μεγάλες δυσχέρειες, όπως άλλωστε και της επιστροφής αυτών, των οποίων απορρίπτεται η αίτηση. Συχνά οι αιτούντες δεν διαθέτουν αποδεικτικά της χώρας προέλευσης ή τα αποδεικτικά αυτά είναι πλαστά. Χρήση πλαστών εγγράφων κάνουν όχι μόνο οι οικονομικοί μετανάστες αλλά και ξένοι μαχητές (τζιχαντιστές) που μετακινούνται από και προς τη Συρία και το Ιράκ.

Για τη διαχείριση των θαλάσσιων συνόρων με την Τουρκία και την αντιμετώπιση των μαζικών εισροών στα ελληνικά νησιά η Ένωση πρόσφερε οικονομική βοήθεια στην Ελλάδα (βλ. πιο κάτω). Η βοήθεια αυτή σε μεγάλο βαθμό δεν απορροφήθηκε λόγω διοικητικών αδυναμιών. Παράλληλα, είχε διαφανεί η αδυναμία οργάνωσης και στελέχωσης των κατάλληλων επιχειρησιακών δομών, με εξαίρεση τις δομές του Λιμενικού Σώματος. Οι πιέσεις στο σύστημα εντάθηκαν στη διάρκεια του 2015, έτος κατά το οποίο ένα εκατομμύριο υπήκοοι τρίτων χωρών διέσχισαν τελικά τη Μεσόγειο, εκ των οποίων 850.000 περίπου αποβιβάστηκαν στα ελληνικά νησιά.

Στα Συμπεράσματα της 15 Οκτωβρίου 2015 (παρ. ια), το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επισήμαινε την ανάγκη «να προ-

30. Λόγω των επιχειρήσεων του Frontex, το 2010 ο αριθμός από θαλάσσης μειώθηκε κατά 70% σε σχέση με το 2009. Δεν συνέβη το ίδιο με τα χερσαία σύνορα στον Έβρο, όπου οι αφίξεις μεταναστών παρουσίασαν αύξηση 371,94%. Το β' τρίμηνο του 2010 από τα ελληνικά σύνορα πέρασε το 90% του συνολικού αριθμού των υπηκόων τρίτων χωρών που αποπειράθηκαν να εισέλθουν στην ΕΕ. Με αυτά τα δεδομένα ο Frontex προσπάθησε να υπογραφεί μια ειδική συμφωνία με την Τουρκία για τον έλεγχο και την προστασία των δικών της συνόρων, αλλά υπήρξε εμπλοκή στο ζήτημα του προσδιορισμού των συνόρων και ορίων ευθύνης.

31. Επισημαίνεται, εξάλλου, ότι παρόμοιο αίτημα δεν βρέθηκε στην ανάγκη να υποβάλει η Βουλγαρία που επίσης συνορεύει με την Τουρκία, προφανώς επειδή δεν υφίσταται παρόμοια πίεση με την Ελλάδα, μη όντας κράτος μέλος του Σένγκεν.

ωθηθεί η δημιουργία περαιτέρω «κομβικών σημείων υποδοχής» (μετάφραση όρου *hotspots*) εντός του συμφωνηθέντος χρονικού πλαισίου, για να εξασφαλιστεί η ταυτοποίηση, η καταγραφή, η λήψη δακτυλικών αποτυπωμάτων και η υποδοχή αιτούντων διεθνή προστασία και άλλων μεταναστών, και ταυτόχρονα να διασφαλίζονται η μετεγκατάσταση και η επιστροφή». Σημειωτέον ότι κεντρικό στοιχείο των ελέγχων στα εξωτερικά σύνορα ήταν η ενεργοποίηση του συστήματος Eurodac για την ταυτοποίηση των αιτούντων άσυλο με δακτυλικά αποτυπώματα και άλλα δεδομένα – που τέθηκαν σε ισχύ στις 19.07.2015³². Τα σχετικά μηχανήματα άρχισαν να προωθούνται στην Ελλάδα στα τέλη του 2015. Στο ίδιο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καλούνταν τα κράτη μέλη – φωτογραφίζοντας την Ελλάδα – να ικανοποιήσουν τα αιτήματα του Frontex και της EASO για παροχή εμπειρογνωμοσύνης.

Κάτω από αφόρητες πιέσεις η Ελλάδα ζήτησε, στις 03.12.2015, την ενεργοποίηση του ευρωπαϊκού μηχανισμού πολιτικής προστασίας, την ανάληψη δράσης από τη Frontex στα σύνορα με την ΠΓΔΜ και την αποστολή ομάδων ταχείας επέμβασης (RABITS) της Frontex για τη στελέχωση του υφιστάμενου hotspot στη Λέσβο και των νέων hotspots, ενόψει της ανεπάρκειας ελληνικού προσωπικού.

Οι αποφάσεις της ελληνικής κυβέρνησης λήφθηκαν δύο εβδομάδες πριν από τη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Δεκεμβρίου και εμπόδισαν την τελευταία στιγμή την κίνηση διαδικασιών αποκλεισμού της Ελλάδας από το Σένγκεν. Σημειωτέον ότι στα Συμπεράσματα της συνόδου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 17-18 Δεκεμβρίου 2015 (παρ. 1) αναφέρεται ότι «... Προκειμένου να διασφαλιστεί η ακεραιότητα του Σένγκεν, είναι απαραίτητη η ανάκτηση του ελέγχου των εξωτερικών συνόρων». Βέβαια, η λέξη «ακεραιότητα» παραπέμπει τόσο στην τήρηση του κεκτημένου όσο και στη συμμετοχή. Ως προς τη συμμετοχή παρατηρείται ότι με την τελευταία αναθεώρηση του Κώδικα Εξωτερικών Συνόρων προβλέφθηκε δυνατότητα αναστολής εφαρμογής διατάξεων του Κώδικα έναντι κράτους μέλους – η οποία μπορεί να φτάσει μέχρι δύο χρόνια, μετά από προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και συστάσεις (recommendations) του Συμβουλίου.

2.5. Επιχειρησιακές δράσεις σε τρίτες χώρες

Οι δράσεις αυτές αφορούν στην υποστήριξη της παραμονής μεταναστών και προσφύγων στις χώρες διέλευσης, την καταστροφή των μέσων που χρησιμοποιούν οι εκμετάλλευσή τους από κυκλώματα διακίνησης προσώπων. Όπως είχε τονιστεί παλαιότερα³³, θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως υπόδειγμα τα Περιφερειακά Προγράμματα Προξενικής Συνεργασίας (Regional

Consular Cooperation Programmes) που προβλέπονται στο πλαίσιο των ειδικών διατάξεων της ΣΕΕ σχετικά με την ΚΕΠΠΑ³⁴ και οι κοινές υπηρεσίες υποβολής αιτήσεων θεωρήσεων (Common Visa Application Centers). Έτσι, κοινές υπηρεσίες υποβολής αιτήσεων ασύλου (Common Asylum Application Centers) θα μπορούσαν να λειτουργήσουν σε γραφεία Αντιπροσωπειών της ΕΕ ή Γενικά Προξενεία κρατών μελών με τη συναίνεση χωρών διέλευσης, όπως η Τουρκία, ο Λίβανος και η Ιορδανία. Στις αιτήσεις θα μπορούσε να αναγράφεται και να αιτιολογείται η χώρα προτίμησης, χωρίς η επιλογή αυτή να είναι δεσμευτική. Τα κράτη μέλη θα μπορούσαν να ορίζουν κατ' έτος τον αριθμό των δικαιούχων διεθνούς προστασίας που θα μπορούσαν να δεχθούν, ανάλογα με τις δυνατότητές τους και με βάση την αρχή της αλληλεγγύης και ειδικές διευθετήσεις επιμερισμού βαρών και ευθυνών μεταξύ τους. Ο συντονισμός και η υποστήριξη θα γινόταν από το Ευρωπαϊκό Γραφείο Υποστήριξης Ασύλου (EASO), με τη σύμπραξη των υπηρεσιών και προσωπικού της Υπάτης Αρμοστείας Προσφύγων που είναι εξουσιοδοτημένη να παρέχει επιχειρησιακές (operational) υπηρεσίες σε χώρες της Ασίας και της Αφρικής.

Στη διάρκεια του 2015, εντάθηκε η πίεση που ασκούσε στην Τουρκία η παρουσία δύο και πλέον εκατομμυρίων ατόμων που μετακινήθηκαν προς αυτή τη χώρα μετά το ξέσπασμα της Συριακής σύρραξης και διέμεναν σε προσωρινούς καταυλισμούς, χωρίς να τους παρασχεθεί άσυλο. Όπως προαναφέρθηκε, η πίεση εκτονώθηκε μέσω της παράτυπης διέλευσης των εξωτερικών συνόρων της Ένωσης με κατεύθυνση τις χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης. Οι μετακινήσεις αυτές έγιναν μέσω κυκλωμάτων διακινήτων, με την ανοχή ή συνενοχή των Τουρκικών αρχών στον βαθμό που η Τουρκία επεδίωκε να εξασφαλίσει ανταλλάγματα, προκειμένου να συναινέσει στον έλεγχο των ροών και στην επανεισδοχή των μη δικαιούχων διεθνούς προστασίας. Ταυτόχρονα, άρχισε να εξετάζεται η δυνατότητα απευθείας επανεγκατάστασης (resettlement) των θυμάτων της Συριακής κρίσης που χρήζουν διεθνούς προστασίας από την Τουρκία, τον Λίβανο και την Ιορδανία σε κράτη μέλη της ΕΕ, προκειμένου να μην εκτίθενται εκβιασμούς των διακινήτων και στους κινδύνους που συνεπάγεται η διέλευση των θαλάσσιων περιοχών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας στο Ανατολικό Αιγαίο. Υπ' αυτό το πρίσμα παραμένουν επίκαιρες οι προτάσεις που προαναφέρθηκαν για τη λειτουργία ευρωπαϊκών υπηρεσιών σε τρίτες χώρες διέλευσης

3. Η αρχή της αλληλεγγύης

3.1. Η διακήρυξη της αρχής της αλληλεγγύης

Ως προς το κρίσιμο ζήτημα της αλληλεγγύης πρέπει να επισημανθεί ότι στη ΣΛΕΕ περιλήφθηκαν ρήτρες αλλη-

32. Κανονισμός (ΕΕ) 603/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου.

33. Βλ. Ι. NICOLACOPOULOU-STEPHANOU, European Solidarity in the Areas of Immigration and Asylum Policy: From Declaration to Implementation, RHDI, 2012, σ. 271 (285).

34. Άρθρο 35 ΣΕΕ.

λεγγύης σε διάφορα πεδία, περιλαμβανομένου και του Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας, Δικαιοσύνης (ΧΕΑΔ). Έτσι, στο άρθρο 80 αναφέρεται ότι οι πολιτικές της Ένωσης σχετικά με τους ελέγχους στα σύνορα, το άσυλο και τη μετανάστευση και η εφαρμογή τους διέπονται από την αρχή της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών (ή βαρών, αγγλ. burden-sharing) μεταξύ των κρατών μελών. Εξειδικεύοντας την υποχρέωση αλληλεγγύης της Ένωσης, η επόμενη πρόταση διαλαμβάνει μια οριζόντια ρήτρα, αναφέροντας ότι «*απαιτείται οι πράξεις της Ένωσης που θεσπίζονται με βάση το παρόν κεφάλαιο να περιέχουν κατάλληλα μέτρα για την εφαρμογή της εν λόγω αρχής*». Για να έχει δηλαδή ουσιαστικό περιεχόμενο και να εξασφαλίζεται η αποτελεσματική εφαρμογή της αρχής της αλληλεγγύης στο πλαίσιο της κοινής μεταναστευτικής πολιτικής, η Ένωση οφείλει διά των πράξεών της να παράσχει αναλογικά μεγαλύτερη στήριξη στα κράτη μέλη που είναι περισσότερο εκτεθειμένα σε μεταναστευτικές πιέσεις. Σημειωτέον ότι μέχρι την έναρξη ισχύος της ΣΛΕΕ ίσχυε η διάταξη του άρθρου 63 παρ. 2β ΣΕΚ – με εφαρμογή στο πεδίο του δουλέμπορου (περίπτωση Λιβύης) και στη διευκόλυνση της μετακίνησης στην Ένωση των προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας, σε τρόπο ώστε να μην εκτίθενται σε κινδύνους και να πάψει η ασύλου – η οποία αναφερόταν στην «*επιδίωξη δίκαιης κατανομής βαρών μεταξύ των κρατών μελών όσον αφορά την υποδοχή και την αντιμετώπιση των συνεπειών της υποδοχής προσφύγων και εκτοπισθέντων*».

Με τις παραπάνω διατάξεις αλλά και το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο που προαναφέρθηκε επιβεβαιώνεται η ανάγκη στενής συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών, τα οποία θα πρέπει ν' ασκούν τις εθνικές πολιτικές τους με πνεύμα κοινής ευθύνης και αλληλεγγύης (εσωτερική/ενδοεθνική διάσταση αλληλεγγύης). Με άλλες διατάξεις διακηρύσσεται η βούληση για τη διαμόρφωση εταιρικών σχέσεων με τις χώρες καταγωγής και διέλευσης³⁵, με αφετηρία τη συνέργεια μεταξύ μετανάστευσης και ανάπτυξης³⁶ (εξωτερική διάσταση αλληλεγγύης).

Ως προς την εσωτερική διάσταση της αλληλεγγύης πρέπει να τονιστεί ότι στα υπό εξέταση πεδία η συμπεριφορά ενός κράτους μέλους επηρεάζει τα συμφέροντα των υπολοίπων κρατών μελών. Για παράδειγμα, υπενθυμίζεται ότι, βάσει του διεθνούς δικαίου, κάθε κράτος έχει

αποκλειστική αρμοδιότητα να ελέγχει τις μεταναστευτικές ροές στα σύνορά του και να καθορίζει τον όγκο των εισερχομένων υπηκόων τρίτων χωρών με σκοπό την αναζήτηση εργασίας³⁷, νοουμένου ότι για την είσοδο και τη βραχείας διάρκειας διαμονή (3 μήνες) τα κράτη μέλη του χώρου Σένγκεν πρέπει να συμμορφώνονται προς τον οικείο Κώδικα Εξωτερικών Συνόρων. Ταυτόχρονα όμως, η νόμιμη διαμονή στο έδαφος ενός κράτους μέλους της Ένωσης συνεπάγεται, βάσει της Οδηγίας 2003/109/ΕΚ του Συμβουλίου για τους επί μακρόν διαμένοντες υπηκόους τρίτων χωρών, δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής και στο έδαφος των άλλων κρατών μελών. Κάθε κράτος μέλος οφείλει, συνεπώς, να λαμβάνει υπόψη και τα συμφέροντα των εταίρων του στην Ένωση, ενώ παράλληλα πρέπει για τη χάραξη της κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής για το άσυλο και τη μετανάστευση, να λαμβάνονται υπόψη ταυτόχρονα το συλλογικό συμφέρον της Ένωσης και οι ιδιαιτερότητες του κάθε κράτους μέλους.

3.2. Η υλοποίηση της αρχής της αλληλεγγύης

3.2.1. Κατανομή δικαιούχων διεθνούς προστασίας

Η αρχή της αλληλεγγύης και, ειδικότερα, της δίκαιης κατανομής βαρών αποτυπώνεται, όπως ήδη αναφέρθηκε, στο άρθρο 80 ΣΛΕΕ. Μια άλλη διάταξη, το άρθρο 78 παρ. 3 προβλέπει ότι «*Εφόσον ένα ή περισσότερα κράτη μέλη αντιμετωπίζουν επείγουσα κατάσταση, λόγω αιφνίδιας εισροής υπηκόων τρίτων χωρών, το Συμβούλιο μπορεί να εκδίδει, μετά από πρόταση της Επιτροπής, προσωρινά μέτρα υπέρ του εν λόγω κράτους ή των εν λόγω κρατών μελών. Το Συμβούλιο αποφασίζει μετά από διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*». Η αρχή της αλληλεγγύης αποτυπώθηκε και στο παράγωγο δικαίο με την προαναφερθείσα Οδηγία 2001/55/ΕΚ «*σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές παροχής προσωρινής προστασίας σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων και μέτρα για τη δίκαιη κατανομή των βαρών μεταξύ κρατών μελών όσον αφορά στην υποδοχή και την αντιμετώπιση των συνεπειών της υποδοχής αυτών των ατόμων*».

Από την άλλη πλευρά, στην κατανομή των δικαιούχων διεθνούς προστασίας αναφέρεται το προαναφερθέν Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για την Μετανάστευση και το Άσυλο. Το Σύμφωνο προβλέπει ρητά ότι, σε περίπτωση κρίσης σε κράτος μέλος που αντιμετωπίζει μαζικό κύμα αιτούντων άσυλο ή, για εκείνα τα κράτη μέλη των οποίων το εθνικό σύστημα ασύλου δέχεται ιδιαίτερες και δυσανάλογες πιέσεις, ιδίως λόγω της γεωγραφικής τους θέσης ή της δημογραφικής τους κατάστασης, η αλληλεγγύη θα πρέπει να αποσκοπεί στην καλύτερη κατανομή των δικαιούχων διεθνούς προστασίας από τα εν λόγω κράτη μέλη προς άλλα ασφαλή κράτη, σε εθελοντική και συντονισμένη βάση, σε συνεργασία και με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες.

35. Άρθρο 78 παρ. 2(ζ) ΣΛΕΕ. Για το όλο θέμα βλ. Η. ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Προς μια σφαιρική μεταναστευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στους Δ.Κ. Ξενάκη / Θ. Πελαγίδη (επιμ.), Παρεμβάσεις για την Ευρώπη, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2009, σσ. 81-100.

36. Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής για τη Συνοχή της αναπτυξιακής πολιτικής και την επιτάχυνση της προόδου που σημειώνεται όσον αφορά την επίτευξη των αναπτυξιακών στόχων της χιλιετίας, COM (2005) 134 τελικό.

37. Με το ίδιο περιεχόμενο το άρθρο 79 παρ. 5 ΣΛΕΕ.

3.2.2. Δράσεις μετεγκατάσταση

Κατά καιρούς εκπονήθηκαν στην Ένωση προγράμματα εθελοντικής μετεγκατάστασης (Voluntary Resettlement Programmes) για δικαιούχους διεθνούς προστασίας. Πρόκειται για τα Ευρωπαϊκά Προγράμματα Μετεγκατάστασης (Internal Resettlement Programmes) και τα Περιφερειακά Προγράμματα Προστασίας³⁸ (Regional Protection Programmes RPPs-External Resettlement). Τα αποτελέσματα των εθελοντικών προγραμμάτων δεν ήταν ικανοποιητικά³⁹. Σε συνέχεια της Συριακής κρίσης – και μετά από εντατικές προσπάθειες της Επιτροπής – το Συμβούλιο όρισε στις 22.09.2015 υποχρεωτικές εθνικές ποσοτώσεις για την επανεγκατάσταση (relocation) 160.000 ατόμων. Στην απόφαση αυτή αντιτάχθηκαν οι χώρες του Visegrad – και μάλιστα η Σλοβακία και η Ουγγαρία ζήτησαν την ακύρωσή της (ΔΕΕ C-643/15 και C-647/15). Αλλά και πολλές χώρες που είχαν τοποθετηθεί θετικά έδειξαν απροθυμία στην εφαρμογή των συμφωνηθέντων.

3.2.3. Η αλληλεγγύη στο χρηματοδοτικό επίπεδο: η περίπτωση της Ελλάδας

Οι δράσεις της ΕΕ⁴⁰ και η λειτουργία των ευρωπαϊκών οργανισμών⁴¹ καλύπτονται από τα ενωσιακά ταμεία. Το μεγαλύτερο, όμως, μέρος των πόρων κατευθύνεται στα κράτη μέλη που υλοποιούν ενωσιακές δράσεις. Οι περισσότερες δράσεις των κρατών μελών στα πεδία του ασύλου και της διαχείρισης των εξωτερικών συνόρων είναι επιλέξιμες για χρηματοδότηση από τον προϋπολογισμό της Ένωσης. Έτσι, κατά την περίοδο του Πολυετούς Προγράμματος Πλαισίου της περιόδου 2007-2013 λειτουργήσαν τέσσερα ταμεία (γραμμές του προϋπολογισμού) στο πλαίσιο του προγράμματος πλαισίου «Αλληλεγγύη και διαχείριση των μεταναστευτικών ροών» (Solidarity and Management of Migration Flows):

- Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Προσφύγων (European Refugee Fund-ERF)
- Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Εξωτερικών Συνόρων (External Border Fund)
- Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ένταξης (European Integration Fund)
- Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επιστροφών (European Return Fund).

38. Έτσι λειτουργήσαν αρχικά τα Περιφερειακά Προγράμματα Προστασίας στην Τανζανία, Ουκρανία, Λευκορωσία, Μολδαβία.

39. Σε μια χαρακτηριστική περίπτωση, η Ευρώπη είχε προσφέρει μόνο 4.500 θέσεις, από τις οποίες οι 2.000 από τη Σουηδία, ενώ τα άλλα κράτη μέλη είχαν συνεισφέρει ελάχιστα. Σε αντίθεση π.χ. με τις ΗΠΑ, όπου είχαν προσφερθεί 75.000 θέσεις.

40. Π.χ. εσωτερική και εξωτερική μετεγκατάσταση/επανεγκατάσταση εθελοντική και αναγκαστική επιστροφή, δράσεις στα πλαίσια του κανονισμού του Δουβλίνου.

41. Π.χ. Frontex και EASO (Ευρωπαϊκό Γραφείο Υποστήριξης για το Άσυλο).

Κατά την περίοδο 2007-2013, είχαν εγκριθεί για την Ελλάδα χρηματοδοτήσεις, ύψους 304,9 εκατ. ευρώ, από τα τέσσερα τότε υφιστάμενα ευρωπαϊκά ταμεία (17,8 εκατ. ευρώ από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Προσφύγων, 20,6 εκατ. ευρώ από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ένταξης, 86,5 εκατ. ευρώ από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επιστροφών και 180 εκατ. ευρώ από το Ταμείο Εξωτερικών Συνόρων)⁴². Περαιτέρω, το 2008 και το 2009 εγκρίθηκαν επιπλέον 2,2 και 4,9 εκατ. ευρώ για την αντιμετώπιση επειγουσών καταστάσεων, ενώ από το 2010 ελάμβανε ετησίως 10 εκατ. ευρώ επιπλέον για επείγοντα μέτρα.

Η ανάγκη ευρωπαϊκής αλληλεγγύης στο χρηματοδοτικό πεδίο είναι καταλυτικής σημασίας όσον αφορά την Ελλάδα, με δεδομένο τα βάρη που η ίδια επωμίζεται. Ταυτόχρονα όμως, υπάρχει ισχυρή απαίτηση των ευρωπαίων εταίρων για αποτελεσματική υλοποίηση των ενωσιακών πολιτικών. Στην κατεύθυνση αυτήν, τον Σεπτέμβριο του 2010, η Ελλάδα απέστειλε στην Επίτροπο Μάλστρομ το «Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τη Μετανάστευση και το Άσυλο» που συντάχθηκε από τα Υπουργεία Προστασίας του Πολίτη και Υγείας. Η Επίτροπος δεσμεύτηκε πως, εάν υλοποιηθεί το Εθνικό Σχέδιο Δράσης, η Ελλάδα θα ελάμβανε επιπλέον 200 εκατ. ευρώ που θα συνεισέφεραν τα λοιπά κράτη μέλη. Στο πλαίσιο του Πολυετούς Προγράμματος Πλαισίου 2014-20 δεσμεύτηκαν 475 εκατ. ευρώ για την Ελλάδα, αλλά καθυστέρησε η υποβολή προγραμμάτων και η συγκρότηση της Ειδικής Διαχειριστικής Αρχής. Στα τέλη του 2015, η Ελλάδα έλαβε έκτακτη βοήθεια από την Επιτροπή. Έκτακτη βοήθεια έλαβαν και τρίτες χώρες διέλευσης και, ειδικότερα, η Τουρκία, ο Λίβανος και η Ιορδανία.

Επίμετρο

Μέχρι πρότινος, η κύρια αιτία της μετακίνησης πληθυσμών προς την Ευρώπη ήταν η οικονομική ανέχεια στις χώρες καταγωγής. Στα τέλη του 2015, η Ένωση ανέλαβε σημαντικές οικονομικές δεσμεύσεις έναντι των αναπτυσσόμενων χωρών στο πλαίσιο της Διάσκεψής της για τη μετανάστευση που συνήλθε στη Βαλέτα με τις χώρες της Αφρικής, καθώς και της Διάσκεψης του ΟΗΕ για την κλιματική αλλαγή που συνήλθε στο Παρίσι.

Το 2015 ήταν, επίσης, έτος ορόσημο για τη μετακίνηση πληθυσμών προς την Ευρώπη, στον βαθμό που οι περισσότερες αφίξεις ήταν από περιοχές στις οποίες διεξάγονται εμφύλιες συρράξεις – κατά κύριο λόγο τη Συρία και δευτερευόντως το Ιράκ και το Αφγανιστάν. Αν και το προφανές κίνητρο των μετακινουμένων είναι η φυσική επιβίωση από βομβαρδισμούς και εθνοκαθάρσεις,

42. Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Προσφύγων το διαχειρίστηκε το Υπουργείο Υγείας, το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ένταξης το διαχειρίστηκε το Υπουργείο Εσωτερικών και τα Ταμεία Εξωτερικών Συνόρων και Επιστροφών, το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη.

η επιθυμία μετακίνησης εκατομμυρίων ανθρώπων από στρατόπεδα προσφύγων στην Τουρκία, Λίβανο και Ιορδανία προς επιλεγμένες χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης (Γερμανία, Σουηδία) δίνει οικονομική διάσταση στο εγχείρημά τους. Η προσθήκη, εξάλλου, οικονομικών μεταναστών από την Ασία και την Αφρική κάνει το πρόβλημα ακόμη πιο δυσεπίλυτο.

Στη διάρκεια του 2015, αποδείχθηκε η ανεπάρκεια των ευρωπαϊκών απαντήσεων και της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης. Η ευθύνη δεν βαρύνει τους υπερεθνικούς θεσμούς και, ιδίως, την Επιτροπή η οποία υπέβαλε εγκαίρως προτάσεις για υποχρεωτική μετεγκατάσταση δικαιούχων διεθνούς προστασίας αλλά τα κράτη μέλη που αρνήθηκαν αρχικά να τις υιοθετήσουν και στη συνέχεια να τις εφαρμόσουν.

Έγινε ήδη λόγος πιο πάνω για το ενδεχόμενο αποκλεισμού της Ελλάδας από το Σένγκεν. Όμως, όπως εύστοχα παρατηρήθηκε, η διέλευση ατόμων που χρήζουν διεθνούς προστασίας μέσω της Ελλάδας προς κράτη μέλη της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης δεν αποτελεί παραβίαση του κεκτημένου Σένγκεν και δεν δικαιολογεί μέτρα κατά της Ελλάδας⁴³. Στο μεταξύ, λόγω της επιβολής ελέγχων σε πληθώρα εσωτερικών συνόρων, διατρέχει κίνδυνο ολόκληρο το οικοδόμημα του Σένγκεν. Ενόψει των πιέσεων που αντιμετωπίζουν κράτη μέλη διέλευσης όπως η Ελλάδα, αλλά και κράτη μέλη τελικού προορισμού όπως η Γερμανία, αποτελεί επιτακτική ανάγκη η εξεύρεση κατάλληλων νομικών και δημοσιονομικών διευθετήσεων.

Η συνεργασία με την Τουρκία, σε συνέχεια των παραχωρήσεων της ΕΕ που αναφέρθηκαν, μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά στην αντιμετώπιση του προσφυγικού προβλήματος. Εάν όμως δεν προχωρήσει αυτή η συνεργασία, με τις διάφορες μορφές που περιγράφηκαν πιο πάνω, θα είναι δυσχερής ο περιορισμός των μεικτών μεταναστευτικών ροών προς την ΕΕ. Περαιτέρω, ακόμη και η αποτελεσματικότητα της ενωσιακής νομοθεσίας βασίζεται σε σημαντικό βαθμό στην προθυμία συνεργασίας της Τουρκίας. Ειδικότερα, χώρες πρώτης εισόδου, όπως η Ελλάδα, θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά την πρόκληση των μεικτών μεταναστευτικών ροών, αν η Τουρκία χαρακτηριζόταν ασφαλής χώρα κατά τους όρους της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ – και η ίδια εφαρμόζε πλήρως τις συμφωνίες επανεισδοχής.

Ως έχουν σήμερα τα πράγματα, η ΕΕ πρέπει να επινοήσει και να εφαρμόσει μια ολοκληρωμένη στρατηγική για την αντιμετώπιση των παραπάνω ροών, συμβατή με τη Σύμβαση της Γενεύης. Η στρατηγική αυτή θα βασίζεται στην παραδοχή ότι οι πρόσφυγες και μετανάστες που εισέρχονται στην Ελλάδα επιθυμούν να μετακινηθούν

προς άλλα κράτη μέλη και κατόπιν αυτού η Ελλάδα θα πρέπει να ενεργεί ως φύλακας για ολόκληρη την Ένωση. Η βασική οργάνωση για την υλοποίηση της παραπάνω στρατηγικής συνοψίζεται κατωτέρω.

Το πρώτο στοιχείο είναι η οργάνωση και αποτελεσματική λειτουργία των λεγόμενων hotspots ή σημείων πρώτης υποδοχής για την καταγραφή και ταυτοποίηση των χιλιάδων ατόμων που αποβιβάζονται στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου. Στα hotspots θα πραγματοποιείται, επίσης, ο διαχωρισμός των δικαιούχων διεθνούς προστασίας από τους οικονομικούς μετανάστες. Στους πρώτους θα παρέχεται προσωρινή προστασία και θα επιτρέπεται η μετακίνηση προς την ηπειρωτική Ελλάδα, ενώ στους δεύτερους θα επιδίδονται διαταγές απέλασης. Μέχρι τον προσδιορισμό του καθεστώτος τους θα υπόκεινται σε προσωρινή κράτηση. Η κράτηση αυτή θα συνεχίζεται για τους υπό απέλαση μέχρι την επιβίβασή τους σε σκάφη ή αεροσκάφη που θα έχουν ναυλωθεί από την Frontex. Για τη λειτουργία του συστήματος θα είναι απαραίτητη η επιβολή ελέγχων κατά την αναχώρηση από τα νησιά, κατά παρέκκλιση από την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας εντός της ζώνης Σένγκεν. Πρέπει, πάντως, να τονιστεί πως, αν δεν εφαρμοστούν πλήρως οι συμφωνίες επανεισδοχής, υπάρχει σοβαρή πιθανότητα πολλαπλασιασμού των τελούστων υπό κράτηση. Οι συνακόλουθοι κίνδυνοι για την ασφάλεια των τοπικών κοινοτήτων, η απώλεια εισοδημάτων από τον τουρισμό κ.λπ. θα πρέπει ν' αντισταθμιστούν με γενναϊόδωρες οικονομικές παραχωρήσεις, όπως φορολογικές απαλλαγές (ΦΠΑ, φόρος εισοδήματος κ.λπ.) που μπορούν να καλυφθούν μέσω μεταβιβάσεων από τον προϋπολογισμό της ΕΕ.

Το δεύτερο στοιχείο της παραπάνω στρατηγικής αφορά στην τύχη των δικαιούχων προσωρινής προστασίας. Εξαιτίας των κρατουσών οικονομικών συνθηκών, οι ίδιοι δεν αιτούνται άσυλο στην Ελλάδα, γεγονός που θα συνεπαγόταν άλλωστε τον εγκλωβισμό τους στη χώρα κατόπιν της εφαρμογής του Κανονισμού του Δουβλίνου. Προκειμένου όμως να περιοριστούν οι μαζικές μετακινήσεις μέσω των Βαλκανίων και οι πιέσεις στα συστήματα ασύλου χωρών όπως η Γερμανία και η Σουηδία, η ΕΕ έχει επινοήσει ένα σύστημα επιμερισμού βαρών που προβλέπει τη μετεγκατάσταση των δικαιούχων προσωρινής προστασίας. Το σύστημα προϋποθέτει τον προσδιορισμό αυτών των δικαιούχων στα προαναφερθέντα hotspots. Ορισμένα κράτη μέλη έχουν προβάλει αντιρρήσεις στη λειτουργία του συστήματος μετεγκατάστασης, ενώ δεν πιθανολογείται η συμμετοχή των χωρών εκείνων που συμμετέχουν στο Σένγκεν αλλά όχι στην πολιτική ασύλου της ΕΕ, όπως η Ελβετία.

Εν κατακλείδι, η μεικτή μετανάστευση αποτελεί μείζονα πρόκληση για τις πολιτικές μετανάστευσης και ασύλου της Ένωσης αλλά και για την ύπαρξη της ζώνης Σένγκεν, δηλαδή το σημαντικότερο επίτευγμα της ευρωπαϊκής

43. Βλ. S. PEERS, Can Schengen be suspended because of Greece? Should it be? in EU Law Analysis noreply+feedproxy@google.com.

και ασύλου σε συνθήκες κρίσης

ολοκλήρωσης, μαζί με την ευρωζώνη. Οι απαντήσεις σ' αυτή την πρόκληση ανάγονται κυρίως στην εφαρμογή από τα κράτη μέλη της ΕΕ των υποχρεώσεών τους που απορρέουν από το διεθνές και το ευρωπαϊκό δίκαιο, περιλαμβανομένων και των δεσμεύσεων αναφορικά με τη μετεγκατάσταση, καθώς και στην υλοποίηση από τρίτες συμβαλλόμενες χώρες των αντίστοιχων συμφωνιών επανεισδοχής. Αν όμως συνεχιστούν οι μαζικές ροές προς τα κράτη μέλη της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης, θα αυξηθεί η πίεση, προκειμένου ν' αποκλειστεί η πρόσβαση μέσω των Βαλκανίων όχι μόνο των οικονομικών μετανα-

στών αλλά και των δικαιούχων προσωρινής προστασίας. Οι τελευταίοι θα εξαναγκάζονται, έτσι, να υποβάλουν αίτηση ασύλου στην Ελλάδα, ώστε, αφού αποκτήσουν την ιδιότητα του πρόσφυγα, να μπορούν να επανανεγκτασταθούν σε άλλα κράτη μέλη. Είναι όμως προφανές ότι όλες οι παραπάνω προκλήσεις απαιτούν συλλογικές απαντήσεις. Έχει έλθει η στιγμή για την πλήρη λειτουργία του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (CEAS), με παράλληλη ενίσχυση της εντολής και των πόρων του Ευρωπαϊκού Γραφείου Υποστήριξης Ασύλου (EASO).

Επιχειρήματα οικονομικής αποτελεσματικότητας κατά την εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ: Οικονομική προσέγγιση versus ασφάλεια δικαίου

Γιώργος Καρύδης*

Η παρούσα μελέτη αμφισβητεί την ορθότητα και τη βαρύνουσα σημασία που αποδίδεται στο κριτήριο του εξ' ίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή και στα επιχειρήματα οικονομικής αποτελεσματικότητας εν γένει, κατά την εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ. Η εδώ υποστηριζόμενη υποβάθμιση των επιχειρημάτων οικονομικής αποτελεσματικότητας αποκαθιστά τη νομική έννοια της κατάχρησης, συνάδει δε και με την ίδια την έννοια του προστατευόμενου ανταγωνισμού, που επιβάλλει στη δεσπόμενη επιχείρηση την υποχρέωση να μην αποκλείει από την αγορά με την ισχύ και τις πρακτικές της, ακόμα και τους λιγότερο αποτελεσματικούς ανταγωνιστές της. Η θέση αυτή συνάδει και με την ανάγκη υποχώρησης της «οικονομικής προσέγγισης» και επαναφοράς της «νομικής προσέγγισης», κατά την ερμηνεία της έννοιας της κατάχρησης, η οποία είναι η πλέον συμβατή με το γράμμα και το πνεύμα της διάταξης του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, αλλά και με την γενική αρχή της ασφάλειας δικαίου.

καταχρηση δεσπόμενης θέσης - τιμολογιακές πρακτικές αποκλεισμού από την αγορά - κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή - προστατευόμενος ανταγωνισμός - οικονομική αποτελεσματικότητα - απαλλαγή καταχρηστικών πρακτικών - οικονομική προσέγγιση (economic approach) - «per se» απαγόρευση των καταχρηστικών πρακτικών - ασφάλεια δικαίου

Εισαγωγή – Θέση του προβλήματος

Η ενίσχυση της οικονομικής αποτελεσματικότητας συνιστά, κατά τη ρητή διάταξη του άρθρου 101 παρ. 3 της ΣΛΕΕ, λόγο «νομιμοποίησης» των αντι-ανταγωνιστικών συμπράξεων, εφόσον τηρούνται σωρευτικά και οι λοιπές προϋποθέσεις που προβλέπει η διάταξη αυτή¹. Πέραν αυτού, σύμφωνα με την αγγλοσαξωνικής προέλευσης θεωρία του “rule of reason”² (η οποία έτυχε περιορισμένης εφαρμογής στην ενωσιακή έννομη τάξη για την αξιολόγηση των περιορισμών του ανταγωνισμού, ιδίως,

στις κάθετες συμπράξεις και στις συμφωνίες licensing)³, η συμβολή της αντι-ανταγωνιστικής σύμπραξης στην ενίσχυση της οικονομικής αποτελεσματικότητας, ιδίως με τη μορφή της ενίσχυσης του αποκαλούμενου “inter-brand” ανταγωνισμού, συνιστά επαρκή λόγο για τη μη υπαγωγή μιας σύμπραξης στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 101 παρ. 1 της ΣΛΕΕ. Στην περίπτωση αυτή, δηλαδή, η σύμπραξη θεωρείται εξ αρχής μη περιοριστική του ανταγωνισμού, καθώς η στάθμιση των επωφελών με τις βλαπτικές συνέπειες της για τον ανταγωνισμό αποδεικνύει ότι οι ενισχυτικές του ανταγωνισμού συνέπειές της υπερτερούν των αντι-ανταγωνιστικών της συνεπειών.

Η θεωρία του “rule of reason” προϋποθέτει την «οικονομική προσέγγιση» («economic approach») των αποτελεσμάτων της σύμπραξης στο επίπεδο της οικονομικής

* Av. Καθηγητής Δικαίου ΕΕ, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Έδρα Jean Monnet

1. Βλ. για το ζήτημα αυτό εντελώς ενδεικτικά, Γ. ΚΑΡΥΔΗ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σσ. 137-146.
2. Βλ. μεταξύ άλλων, BORK, The Antitrust Paradox, New York, 1993, ιδίως, σ. 24: Ο συγγραφέας σημειώνει ότι η θεωρητική αφετηρία της αρχής του “rule of reason” είναι η παραδοχή ότι για την εύρυθμη και αποτελεσματική λειτουργία της αγοράς συχνά είναι απαραίτητος κάποιος περιορισμός της ανταγωνιστικής ελευθερίας των υποκειμένων της. Για χάρη του ίδιου του ανταγωνισμού, γίνεται δηλαδή αποδεκτός ένας βαθμός περιορισμού της ανταγωνιστικής ελευθερίας. Η προσέγγιση αυτή αντανάκλα τις θέσεις της Σχολής του Σικάγο, που θέτουν ως κυρίαρχο στόχο της νομοθεσίας «antitrust» την οικονομική αποτελεσματικότητα («economic efficiency»), η οποία και μόνον υπηρετεί το συμφέρον του καταναλωτή, βλ. υπό το πνεύμα αυτό Β. HAWK, La révolution antitrust américaine: Une leçon pour la Communauté Economique Européenne, Revue trimestrielle de droit européen, 1989, σσ. 5, 13. Γενικά για τη θεωρία του “rule of reason”, βλ. R. JOLIET, The rule of reason in antitrust law, Liège, 1966, R. Kovar, Le droit communautaire de la concurrence et la «règle de raison», Revue trimestrielle de droit européen, 1987, σ. 238, D. FASQUELLE, Droit américain et droit communautaire des ententes, Étude de la règle de raison, Joly, Παρίσι, 1993.

3. Οι ιδιαιτερότητες του ενωσιακού δικαίου του ανταγωνισμού, ιδίως δε ο επιδιωκόμενος, μεταξύ άλλων, στόχος της ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς, ο μηχανισμός του κανόνα-εξαίρεσης στο πεδίο του άρθρου 101 της ΣΛΕΕ και η γενική αρχή της αναλογικότητας που διέπει τη νομιμοποίηση των αντι-ανταγωνιστικών συμπράξεων, στο πλαίσιο του άρθρου 101 παρ. 3 της ΣΛΕΕ, δεν επέτρεψαν την πλήρη και αυτούσια αποδοχή της θεωρίας του “rule of reason” στην ενωσιακή έννομη τάξη (βλ. σχετικά, μεταξύ άλλων, Ch. GAVALDA / G. PARLEANI, Droit Communautaire des affaires, Litec, 2006, σημείο 460 και τη νομολογία που εκεί παρατίθεται. Γ. ΚΑΡΥΔΗΣ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών, ό.π. σσ. 126, 127, 128 και τη νομολογία που εκεί παρατίθεται). Αξίζει να σημειωθεί ότι η Επιτροπή, στις Κατευθυντήριες γραμμές της 27.04.2004 αναφορικά με την εφαρμογή του άρθρου 81 παρ. 3 (ήδη 101 παρ. 3 της ΣΛΕΕ), αποκλείει την εφαρμογή της θεωρίας του “rule of reason”, καθώς τονίζει ότι η στάθμιση των αντι-ανταγωνιστικών και των υπέρ του ανταγωνισμού συνεπειών της σύμπραξης λαμβάνει χώρα αποκλειστικά στο πλαίσιο του άρθρου 101 παρ. 3 της ΣΛΕΕ (βλ. ΕΕ 2004 C 101, σημείο 11).

αποτελεσματικότητας, ήτοι τη μεταφορά και στο πεδίο της παρ. 1 της μεθόδου ανάλυσης που επιτάσσει ρητά η παρ. 3 του άρθρου 101 της ΣΛΕΕ. Αντιδιαστέλλεται δε η οικονομική αυτή προσέγγιση από τη νομική προσέγγιση και ερμηνεία των ενωσιακών διατάξεων του ανταγωνισμού, η οποία είναι συνυφασμένη πρωτίστως με τον κανόνα της «per se» απαγόρευσης των αντι-ανταγωνιστικών πρακτικών, που από τη φύση τους (ήτοι λόγω του αντικειμένου τους) πιθανολογείται σφόδρα ότι είναι ιδιαίτερα ζημιολογικές για τον ανταγωνισμό⁴.

Η ως άνω «οικονομική προσέγγιση», με βάση τη θεωρία του “rule of reason”, υποστηρίζεται και στο πλαίσιο της εφαρμογής του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, με κύριο επιχειρήματα ότι η νομική «per se» προσέγγιση είναι υπερβολικά τυπολατρική⁵. Κατά την άποψη δηλαδή αυτή, η προσήκουσα ερμηνεία της διάταξης του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ θα πρέπει να εστιάζει στις συνέπειες κάθε κατάχρησης και να σταθμίζει τις πιθανές ωφέλειες που συνδέονται με την αποτελεσματικότητα της συμπεριφοράς της δεσπόζουσας επιχείρησης από οικονομικής απόψεως⁶. Τόσο η Επιτροπή όσο και η νομολογία του Δικαστηρίου ΕΕ δέχονται, για παράδειγμα, την υπό προϋποθέσεις δυνατότητα «νομιμοποίησης» μιας καταχρηστικής πρακτικής αποκλεισμού από την αγορά, αν αυτή συμβάλλει στη βελτίωση της οικονομικής αποτελεσματικότητας. Μέσω δηλαδή των ωφελειών που ενδέχεται να προκύψουν, σε επίπεδο οικονομικής αποτελεσματικότητας, μπορεί να επιτευχθεί αντιστάθμιση των βλαπτικών για τον ανταγωνισμό συνεπειών, η οποία και συνεπάγεται «απαλλαγή» – «νομιμοποίηση» συμπεριφορών της δεσπόζουσας επιχείρησης, “prima facie” καταχρηστικών, με την έννοια του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ.

4. Βλ. εντελώς ενδεικτικά, αποφάσεις ΔΕΚ C-8/08, *T-Mobile Netherlands κ.λπ.*, 04.06.2009, ECLI:EU:C:2009:343, σκ. 29, ΔΕΕ C-226/11, *Expedia*, 13.12.2012, ECLI:EU:C:2012:795, σκ. 35-37, ΔΕΚ 246/86, *Belasco κ.λπ./Επιτροπή*, 11.07.1989, ECLI:EU:C:1989:301, ΔΕΚ 86/82, *Hasselblad/Επιτροπή*, 21.02.1984, ECLI:EU:C:1984:65, ΔΕΚ C-501/06 P, C-513/06 P, C-515/06 P και C-519/06 P, *GlaxoSmithKline Services κ.λπ./Επιτροπή κ.λπ.*, 06.10.2009, ECLI:EU:C:2009:610, ιδίως σκ. 58, 59, 61.

5. Βλ. για το θέμα αυτό, μεταξύ άλλων, R. WHISH / D. BAILLEY, *Competition Law*, 7th ed., Oxford University Press, ιδίως σ. 199: Ως κύρια επιχειρήματα κατά της per se απαγόρευσης στο πεδίο του άρθρου 102 ΣΛΕΕ προβάλλεται, πρώτον, ότι η προσέγγιση αυτή δεν προσιδιάζει σε ορισμένους τύπους καταχρηστικών πρακτικών (όπως είναι οι χαμηλές τιμές ή η άρνηση πώλησης) οι οποίες κάλλιστα μπορεί να είναι και ενισχυτικές του ανταγωνισμού και, δεύτερον, ότι δεν εξετάζεται, όπως θα έπρεπε, σε κάθε περίπτωση αν προκαλούνται σημαντικά βλαπτικά για τον ανταγωνισμό αποτελέσματα.

6. Βλ. ενδεικτικά, J. PELKMANS, *European Integration – Methods an Economic Analysis*, Longman, London, 1997, σ. 194 και KATSOUACOS, *Effects – based procedures in the enforcement of art. 102: legal uncertainty and its implications*, IMEPIDA, 2011.

Αντίστοιχη «οικονομική προσέγγιση» χαρακτηρίζει, επίσης, και την πολιτική της Επιτροπής (η οποία, όπως θα δούμε, ακολουθείται μερικώς και από τη νομολογία) σχετικά με την αξιολόγηση των καταχρηστικών τιμολογιακών πρακτικών εκτοπισμού από την αγορά. Καταρχήν, η Επιτροπή, στην Ανακοίνωση προτεραιοτήτων του 2009⁷, αναφέρει ότι θα επικεντρώσει τον έλεγχο της σε πρακτικές που προκαλούν σοβαρά αντι-ανταγωνιστικά αποτελέσματα στην αγορά. Περαιτέρω, στην ίδια Ανακοίνωση τονίζει ότι οι τιμολογιακές πρακτικές αποκλεισμού από την αγορά θα ελέγχονται, κατά κανόνα, μόνον εφόσον οδηγούν ή δύνανται να οδηγήσουν σε αποκλεισμό από την αγορά των επιχειρήσεων που είναι εξίσου αποτελεσματικές προς τη δεσπόζουσα επιχείρηση⁸, ήτοι επιχειρήσεων, οι οποίες έχουν παρόμοιο-αντίστοιχο κόστος οικονομικής δραστηριότητας και αντίστοιχες δυνατότητες παραμονής και ανάπτυξης στην οικεία αγορά με τη δεσπόζουσα επιχείρηση. Η διαπίστωση δε του εκτοπιστικού αυτού αποτελέσματος διασφαλίζεται μέσω της ανάλυσης της σχέσης τιμής/κόστους της δεσπόζουσας επιχείρησης. Στο πλαίσιο της ανάλυσης αυτής κρίνεται αν ένας ανταγωνιστής, εξίσου αποτελεσματικός με τη δεσπόζουσα επιχείρηση, δύναται να την ανταγωνισθεί ή αν αντίθετα η πολιτική τιμών που εφαρμόζει η δεσπόζουσα επιχείρηση στην οικεία αγορά είναι ικανή να παράξει εκτοπιστικά αποτελέσματα αντίθετα προς τον ανταγωνισμό.

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης είναι ο έλεγχος της βασιμότητας των ως άνω επιχειρημάτων, τα οποία φαίνεται να επηρεάζουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο την εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, υπό το φώς των διακηρυγμένων από τη νομολογία σκοπών των ενωσιακών κανόνων του ανταγωνισμού, που είναι πρωτίστως η προστασία του ανταγωνισμού, αυτού καθαυτού, ως θεσμού, αλλά και ως μέσου πραγμάτωσης της εσωτερικής αγοράς⁹. Στο πλαίσιο αυτό θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε καταρχήν και με αφορμή την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Post Danmark* (στη συνέχεια *Post Danmark II*)¹⁰, αν το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή είναι αναγκαίο και πρόσφορο για την εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ στις τιμολογιακές πρακτικές αποκλεισμού από την αγορά (I). Στη συνέχεια δε, θα εξετάσουμε αν και σε ποιο βαθμό η λήψη υπόψη επιχειρημάτων αποτελεσματικότητας στο πεδίο του άρθρου

7. Ανακοίνωση της Επιτροπής, Κατευθύνσεις σχετικά με τις προτεραιότητες της Επιτροπής κατά τον έλεγχο της εφαρμογής του άρθρου 82 της συνθήκης ΕΚ σε καταχρηστικές συμπεριφορές αποκλεισμού που υιοθετούν δεσπόζουσες επιχειρήσεις, 2009/C 45/02.

8. *Ibid*, σκ. 23.

9. Βλ. ενδεικτικά απόφαση *GlaxoSmithKline Services κ.λπ./Επιτροπή κ.λπ.*, ό.π., ιδίως σκ. 61 και 63.

10. ΔΕΕ C-23/14, *Post Danmark*, 06.10.2015, ECLI:EU:C:2015:651.

θρου 102 της ΣΛΕΕ συνάδει με το γράμμα και το πνεύμα του άρθρου αυτού (II).

Η απάντηση στα ερωτήματα αυτά έχει ευρύτερη δογματική σημασία, καθώς συναρτάται και με το καίριο ζήτημα, αν πρέπει τελικά να προτάσσεται κατά την εφαρμογή των ενωσιακών κανόνων του ανταγωνισμού η «οικονομική προσέγγιση» («economic approach»), έναντι της νομικής προσέγγισης¹¹, η οποία, όπως υποστηρίζουμε στην παρούσα μελέτη, αφενός, είναι η πλέον συμβατή με το γράμμα και το πνεύμα του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ και, αφετέρου, εγγυάται την ασφάλεια δικαίου που πρέπει να διέπει και να κατευθύνει την εν γένει εφαρμογή των κανόνων δικαίου, όπως είναι και οι κανόνες του ανταγωνισμού.

I. Το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή είναι αναγκαίο και πρόσφορο για την εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ στις τιμολογιακές πρακτικές εκτοπισμού που εφαρμόζει η δεσπόζουσα επιχείρηση;

Η εφαρμογή του κριτηρίου του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή («as-efficient-competitor test») αποσκοπεί στην εξέταση του ζητήματος κατά πόσον οι τιμολογιακές πρακτικές δεσπόζουσας επιχείρησης ενέχουν τον κίνδυνο να εκτοπίσουν από την αγορά έναν ανταγωνιστή, εξίσου αποτελεσματικό με τη δεσπόζουσα. Όπως ήδη αναφέρθηκε, το κριτήριο αυτό στηρίζεται στη σύγκριση, αφενός, των τιμών που χρεώνει η επιχείρηση με δεσπόζουσα θέση και, αφετέρου, ορισμένων από τα έξοδα, τα οποία αυτή επωμίζεται ως κόστος, καθώς και στην ανάλυση της στρατηγικής της. Στο πλαίσιο της σχέσης τιμών και κόστους της δεσπόζουσας επιχείρησης αξιολογείται τελικά αν ένας εξίσου αποτελεσματικός με τη δεσπόζουσα επιχείρηση ανταγωνιστής θα είχε τη δυνατότητα να ανταγωνιστεί την πολιτική τιμών της δεσπόζουσας επιχείρησης και να παραμείνει στην οικεία αγορά ή αν θα είχε αποκλειστεί. Το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή έχει εφαρμοστεί από το Δικαστήριο σε περιπτώσεις χαμηλών τιμών, είτε επιλεκτικών¹², είτε επιθετικών¹³, καθώς και σε περιπτώσεις συμπίεσης των

περιθωρίων κέρδους του πελάτη-ανταγωνιστή της δεσπόζουσας επιχείρησης στην αγορά λιανικής¹⁴. Κατά την άποψη της Γεν. Εισαγγελέως Kokott¹⁵ στην υπόθεση *Post Danmark II*, η εφαρμογή ειδικώς σε αυτές τις τιμολογιακές πρακτικές του κριτηρίου του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή, που στηρίζεται στη σύγκριση τιμής/κόστους, δικαιολογείται από την ίδια τη φύση τους, η οποία συνδέεται με τη διάρθρωση του κόστους της δεσπόζουσας επιχείρησης.

Η προαναφερόμενη νομολογία δεν ισοδυναμεί ασφαλώς με την απόλυτη απαίτηση να εφαρμόζεται πάντα το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή, για να εκτιμηθούν, υπό το πρίσμα του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, όλες οι καταχρηστικές τιμολογιακές πρακτικές εκτοπισμού. Ειδικά ως προς τα εκπτωτικά καθεστώτα επιχειρήσεων με δεσπόζουσα θέση στην αγορά, το Δικαστήριο, σε αντίθεση με την Επιτροπή¹⁶, δεν έχει μέχρι

ταβλητού κόστους (δηλαδή του κόστους που μεταβάλλεται ανάλογα με τις παραγόμενες ποσότητες) είναι κατά τεκμήριο (ή εκ πρώτης όψεως) καταχρηστική, καθώς η δεσπόζουσα επιχείρηση δεν έχει κανένα συμφέρον από την προσφορά τέτοιων τιμών, εκτός βέβαια αν αποβλέπει στην εκδίωξη από την αγορά των ανταγωνιστριών επιχειρήσεων, προκειμένου να μπορέσει κατόπιν να αυξήσει τις τιμές της αποκομίζοντας κέρδος από τη μονοπωλιακή της κατάσταση. Στην περίπτωση δηλαδή αυτή, ο αποκλεισμός των ανταγωνιστών της δεσπόζουσας επιχείρησης δεν εξετάζεται ούτε χρειάζεται να αποδειχθεί, καθώς τεκμαίρεται η επέλευσή του, λόγω της φύσης και των χαρακτηριστικών της ζημιόγону για τη δεσπόζουσα επιχείρηση τιμολόγησης κάτω του μέσου μεταβλητού κόστους, που είναι μικρότερο από το μέσο συνολικό κόστος (το οποίο, εκτός από το μεταβλητό κόστος, εμπεριέχει και το πάγιο κόστος της συγκεκριμένης δραστηριότητας). Αντιθέτως, όταν οι εφαρμοζόμενες τιμές είναι κατώτερες από τον μέσο όρο του συνολικού κόστους, που περιλαμβάνει τόσο το σταθερό όσο και το μεταβλητό κόστος, αλλά υψηλότερες από το μέσο μεταβλητό κόστος, τότε μπορούν να θεωρηθούν καταχρηστικές, μόνον όταν μπορούν να εκτοπίσουν από την αγορά επιχειρήσεις, οι οποίες είναι, ίσως, το ίδιο αποτελεσματικές με τη δεσπόζουσα επιχείρηση, αλλά, λόγω της περιορισμένης χρηματοπιστωτικής τους ικανότητας, δεν έχουν τη δυνατότητα να αντισταθούν στον ανταγωνισμό που τους επιβάλλεται. Στη περίπτωση αυτή, δηλαδή, χρειάζεται να αποδειχθεί το εκτοπιστικό αποτέλεσμα σε βάρος ενός εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή και με την έννοια αυτή το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή αποκτά, κατά τη νομολογία, πρωτεύοντα ρόλο. Υπό το ίδιο πνεύμα και η ΔΕΚ C-202/07 P, *France Télécom/Επιτροπή*, 02.04.2009, ECLI:EU:C:2009:214, σκ. 107, 108, 109.

11. Βλ. σχετικά με το θεωρητικό αυτό ερώτημα μεταξύ άλλων, Γ.Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑΚΗ, Οικονομική ελευθερία ή αποτελεσματικότητα ως προστατευτέο έννομο αγαθό στο δίκαιο κατά των περιορισμών του ανταγωνισμού; ΔΕΕτ, 2012, σσ. 628-638.

12. Βλ. για την εφαρμογή του κριτηρίου αυτού στις επιλεκτικά χαμηλές τιμές, απόφαση ΔΕΕ C-209/10, *Post Danmark*, 27.03.2012, ECLI:EU:C:2012:172, ιδίως σκ. 25, 28, 29, 35, 36, 37 και 38 (στη συνέχεια *Post Danmark I*).

13. ΔΕΚ C-62/86, *AKZO/Επιτροπή*, 03.07.1991, ECLI:EU:C:1991:286, σκ. 70 έως 74: Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο φαίνεται να δέχεται ότι η τιμολόγηση κάτω του μέσου κυμαινόμενου-με-

14. ΔΕΕ C-52/09, *TeliaSonera Sverige*, 17.02.2011, ECLI:EU:C:2011:83, σκ. 40 έως 46.

15. Προτάσεις της Γεν. Εισαγγελέως J. Kokott στην ΔΕΕ C-23/14, *Post Danmark*, ECLI:EU:C:2015:343 (στη συνέχεια *Post Danmark II*), σημείο 63.

16. Βλ. τη σχετική Ανακοίνωση προτεραιοτήτων της Επιτροπής του 2009, ό.π., σημείο 23, όπου μνημονεύεται η εφαρμογή του κριτηρίου του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή σε όλες τις

σήμερα εξαρτήσει τον χαρακτηρισμό τους, ως καταχρηστικών, κατά την έννοια του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, από την ανάλυση της σχέσης τιμής/κόστους¹⁷. Έχει μάλιστα αποφανθεί σχετικά ότι η χρέωση στους πελάτες «αρνητικών» τιμών, δηλαδή χαμηλότερων της τιμής κόστους, δεν συνιστά απαραίτητη προϋπόθεση για να διαπιστωθεί ότι είναι καταχρηστικό ένα σύστημα αναδρομικών εκπτώσεων, το οποίο εφαρμόζεται από επιχείρηση κατέχουσα δεσπόζουσα θέση¹⁸. Στην ίδια υπόθεση, το Δικαστήριο κατέστησε επίσης σαφές ότι δεν στοιχειοθετείται νομικό σφάλμα για τον λόγο ότι δεν έχει γίνει σύγκριση των τιμών και του κόστους της δεσπόζουσας επιχείρησης¹⁹.

Η αποσύνδεση της εκτίμησης των εκπτώσιμων καθεστώτων από το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή επιβεβαιώνεται ρητά από το Δικαστήριο στην προαναφερθείσα υπόθεση *Post Danmark II*²⁰. Σύμφωνα με τη κρίση του Δικαστηρίου στην υπόθεση αυτή, δεν απαιτείται ανάλυση της σχέσης τιμής/κόστους, προκειμένου να αποδειχθεί η καταχρηστικότητα του εκπτώσιμου καθεστώτος που εφαρμόζει μια επιχείρηση με δεσπόζουσα θέση στην αγορά, εφόσον ο καταχρηστικός χαρακτήρας του εκπτώσιμου αυτού καθεστώτος προκύπτει ήδη από τη συνολική εκτίμηση των λοιπών περιστάσεων της

συγκεκριμένης περιπτώσεως. Συνεπώς, το κριτήριο του αποκλεισμού από την οικεία αγορά ενός εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή δεν είναι υποχρεωτικό για την εκτίμηση της συμβατότητας ενός εκπτώσιμου καθεστώτος με το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ. Δεν αποκλείεται όμως, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, το κριτήριο αυτό να μπορεί να συνεκτιμηθεί με τις λοιπές κρίσιμες για τον χαρακτηρισμό της εκπτώσιμης πολιτικής ως καταχρηστικής περιστάσεις, όπως είναι ιδίως τα κριτήρια και ο τρόπος χορηγήσεως των εκπτώσεων, οι υφιστάμενες συνθήκες ανταγωνισμού στην οικεία αγορά και η θέση της δεσπόζουσας επιχείρησης στην εν λόγω αγορά²¹.

Όταν όμως οι συνθήκες της αγοράς και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της δεσπόζουσας επιχείρησης καθιστούν πρακτικά αδύνατη την ύπαρξη εξίσου αποτελεσματικού προς την δεσπόζουσα επιχείρηση ανταγωνιστή, τότε το κριτήριό του αυτό δεν θα πρέπει καν να συνεκτιμηθεί για την αξιολόγηση του καταχρηστικού χαρακτήρα της τιμολογιακής πρακτικής αποκλεισμού, καθώς υπό παρόμοιες συνθήκες αγοράς δεν είναι καν πρόσφορο ή λυσιτελής²². Σε μια αγορά που είναι δύσκολα προσβάσιμη ή στην οποία το επίπεδο κόστους της δεσπόζουσας επιχείρησης διαμορφώνεται χαμηλά, λόγω της πλεονεκτικής της θέσης που οφείλεται στην κατοχή δεσπόζουσας θέσης, η παρουσία ενός έστω και λιγότερο αποτελεσματικού ανταγωνιστή «θα μπορούσε να εντείνει την ανταγωνιστική πίεση στην αγορά και, ως εκ τούτου, να λειτουργήσει περιοριστικά σε σχέση με τη συμπεριφορά της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχείρησης»²³.

Η άρνηση του Δικαστηρίου να καταστήσει υποχρεωτικό το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή για τη διαπίστωση του τυχόν εκτοπιστικού αποτελέσματος του εκπτώσιμου καθεστώτος που εφαρμόζει η δεσπόζουσα επιχείρηση επιβεβαιώνει αναμφίβολα την προτροπή-θέση της Γεν. Εισαγγελέως, ως προς την ανάγκη να μην επηρεασθεί η κρίση του Δικαστηρίου «(...) τόσο από το πνεύμα της εποχής ή από εφήμερες τάσεις» [που υποστηρίζουν ότι το δίκαιο ανταγωνισμού της Ένωσης πρέπει να αποκτήσει ισχυρότερο οικονομικό προσανατολισμό («more economic approach»)] «αλλά να ανατρέξει στα νομικά θεμέλια, στα οποία στηρίζεται η απαγόρευση της καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης»²⁴.

συμπεριφορές αποκλεισμού με βάση τις τιμές.

17. Σημειώνεται ότι και στην υπόθεση *Post Danmark I* που το Δικαστήριο αναφέρεται στο κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή για την εκτίμηση της επιλεκτικά χαμηλής τιμολόγησης που εφάρμοζε η δεσπόζουσα επιχείρηση, χρησιμοποιεί μια προσεκτική διατύπωση, από την οποία προκύπτει ότι το κριτήριο αυτό δεν είναι ούτε μοναδικό, αλλά ούτε υποχρεωτικό για την εφαρμογή του άρθρου 102, βλ. το σχετικό απόσπασμα της σκέψης 25 της απόφασης: «Συνεπώς, το άρθρο 82 ΕΚ απαγορεύει, μεταξύ άλλων, σε κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση να εφαρμόζει πολιτική που οδηγεί σε εκτόπιση των εξίσου αποτελεσματικών με αυτήν ανταγωνιστών της, και να ενισχύει κατ' αυτόν τον τρόπο τη δεσπόζουσα θέση της, καταφεύγοντας σε άλλα μέσα εκτός από εκείνα που εντάσσονται στο πλαίσιο του υγιούς ανταγωνισμού. Υπό την προοπτική αυτή, δεν μπορεί, επομένως, να θεωρηθεί θεμιτός κάθε ανταγωνισμός μέσω των τιμών (...)».

18. ΔΕΕ C-549/10 Ρ. *Tomra Systems κ.λπ./Επιτροπή*, 19.04.2012, ECLI:EU:C:2012:221, σκ. 73.

19. *Ibid*, σκ. 80. Βλ. και τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου για τις εκπτώσεις πίστης, ήτοι τις εκπτώσεις που χορηγούνται από τη δεσπόζουσα επιχείρηση υπό την προϋπόθεση της αποκλειστικής προμήθειας από τη δεσπόζουσα επιχείρηση του συνόλου ή του μεγαλύτερου μέρους των αγαθών που χρειάζεται ο πελάτης για την κάλυψη των αναγκών της. Η πρακτική αυτή εξομοιώνεται με τη συμφωνία αποκλειστικής προμήθειας και, ως εκ τούτου, σύμφωνα με τη νομολογία, φαίνεται να απαγορεύεται *per se* από το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ (βλ. ενδεικτικά ΔΕΚ C-85/76, *Hoffmann-La Roche/Επιτροπή*, 09.11.1983, ECLI:EU:C:1979:36, ιδίως σκ. 89, ΠΕΚ T-57/01, *Solvay/Επιτροπή*, 17.12.2009, ECLI:EU:T:2009:519, ιδίως σκ. 355).

20. Βλ. απόφαση *Post Danmark II*, ό.π.

21. Βλ. απόφαση *Post Danmark II*, σκ. 61.

22. *Ibid*, σκ. 59. Τούτο μπορεί, παραδείγματος χάρι, να συμβεί, επειδή η αγορά χαρακτηρίζεται από υψηλούς φραγμούς εισόδου ή ισχυρές οικονομίες κλίμακας.

23. *Ibid*, σκ. 60.

24. Προτάσεις της Γεν. Εισαγγελέως στην υπόθεση *Post Danmark II*, ό.π., σημείο 4.

Με τη λογική αυτή, άλλωστε, το Δικαστήριο δέχεται ότι δεν έχει θέση, κατά την εφαρμογή του άρθρου 102 ΣΛΕΕ στις τιμολογιακές πρακτικές αποκλεισμού, ούτε ο κανόνας *de minimis*, ούτε η πρόκληση κάποιου βέβαιου και σοβαρού εκτοπιστικού αποτελέσματος. Ως καταχρηστικά, κατά την έννοια του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, πρέπει να θεωρούνται δηλαδή όλα τα εκπτώτικα καθεστώτα επιχειρήσεων με δεσπόζουσα θέση στην αγορά, τα οποία ενδέχεται να οδηγήσουν σε εκτοπισμό των ανταγωνιστών και όχι μόνον εκείνα που προκαλούν ή μπορούν να προκαλέσουν «σοβαρές» ή «αισθητές» επιπτώσεις στον ανταγωνισμό²⁵. Άλλωστε, όπως δέχεται το Δικαστήριο, η επιζήμια για τον ανταγωνισμό πρακτική της δεσπόζουσας επιχείρησης «είναι, εκ της φύσης της, ικανή να περιορίσει τον ανταγωνισμό σε μη αμελητέο βαθμό, αν όχι να εξαλείψει πλήρως τον ανταγωνισμό στην αγορά όπου ασκεί τις δραστηριότητές της η οικεία επιχείρηση»²⁶. Με την ίδια λογική, το Δικαστήριο, χωρίς να αποκηρύσσει πλήρως την προσέγγιση της Επιτροπής, εντούτοις υποβαθμίζει και θέτει σε δευτερεύοντα και επικουρικό ρόλο την «οικονομική προσέγγιση» και, συναφώς, και το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή που, κατά την Ανακοίνωση της Επιτροπής, πρέπει υποχρεωτικά να λαμβάνεται υπόψη για την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των τιμολογιακών πρακτικών εκτοπισμού από την αγορά²⁷.

Η κρίση του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Post Danmark II* διασφαλίζει την ισόρροπη ικανοποίηση των στόχων του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, καθώς υπολαμβάνει ότι η διαφύλαξη του ουσιαστικού ανταγωνισμού απαιτεί την προστασία όλων των παραμέτρων της δομής της αγοράς, μεταξύ των οποίων είναι και η δυνατότητα παρουσίας και συμμετοχής των ανταγωνιστών της δεσπόζουσας επιχείρησης στην ανταγωνιστική διαδικασία, τουλάχιστον στο μέτρο και στον βαθμό που αυτό είναι εφικτό στην οικεία αγορά, όπου ο ανταγωνισμός είναι ήδη εξασθενημένος. Αντικείμενο προστασίας των ενωσιακών κανόνων του ανταγωνισμού είναι ασφαλώς – παράλληλα με τη δομή της αγοράς – και τα άμεσα συμφέροντα των καταναλωτών, αλλά και των ανταγωνιστών²⁸, τα οποία, είτε επηρεάζουν

ζουν τη δομή της αγοράς και συναφώς και τη λειτουργία του ανταγωνισμού ως θεσμού, είτε επηρεάζονται από τη δομή της αγοράς και τη λειτουργία του ανταγωνισμού²⁹. Δεν υπάρχει αμφιβολία, άλλωστε, ότι η προστασία της δομής της αγοράς συνέχεται, ούτως ή άλλως, και με την προστασία της οικονομικής ελευθερίας συμμετοχής στην ανταγωνιστική διαδικασία³⁰, η οποία αναγνωρίζεται και προστατεύεται ρητά πλέον από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και ως θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα³¹.

Συνεπώς, στο πλαίσιο της εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα της συμπεριφοράς αποκλεισμού της δεσπόζουσας επιχείρησης, αναγκαστικά πρέπει να συνεκτιμάται, και μάλιστα σε ισότιμη βάση, και η ανάγκη προστασίας των πραγματικών ή δυνητικών ανταγωνιστών της δεσπόζουσας επιχείρησης και οπωσδήποτε δεν θα πρέπει η ανάγκη αυτή να υποβαθμίζεται σε τέτοιο βαθμό, ώστε ουσιαστικά εν τέλει να καταργείται³². Γι' αυτό η προστασία αυτή δεν αφορά μόνο, ούτε κατ' ανάγκην τους εξίσου αποτελεσματικούς προς τη δεσπόζουσα

Επιτροπή, 21.02.1973, ECLI:EU:C:1973:22, σκ. 26, το Δικαστήριο σημειώνει ότι «όπως προκύπτει και από τα στοιχεία γ και δ της παραγράφου 2, (του άρθρου 86, ήδη 102 της ΣΛΕΕ) η διάταξη αυτή δεν αφορά μόνο τις πρακτικές που μπορούν να προκαλέσουν άμεση ζημία στους καταναλωτές, αλλά επίσης και αυτές που τους προκαλούν ζημία θίγοντας μια πραγματική διάρθρωση ανταγωνισμού, σαν την αναφερόμενη στο άρθρο 3, στοιχείο στ, της Συνθήκης».

29. Βλ. ΔΕΚ C-85/76, ό.π., ΔΕΚ 322/81, *Michelin/Επιτροπή*, 11.12.1980, ECLI:EU:C:1983:313, ΔΕΚ 31/80, *L'Oréal/De Nieuwe AMCK*, 11.12.1980, ECLI:EU:C:1980:289. Από τις αποφάσεις αυτές συνάγεται το συμπέρασμα ότι η διάταξη του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ έχει πρωτίστως ως σκοπό την προστασία του ανταγωνισμού ως θεσμού, προστασία η οποία, κατά έμμεσο τρόπο, αποβαίνει προς όφελος των ανταγωνιστών, των εμπορικών εταιρών της επιχειρήσεως που κατέχει δεσπόζουσα θέση και των καταναλωτών (στο ίδιο πνεύμα και ΔΕΚ *Europemballage Corporation και Continental Can Company/Επιτροπή*, ό.π. σκ. 26).

30. Η προστασία των ανταγωνιστών, άλλωστε, ρητά αναγνωρίζεται στο πλαίσιο των άρθρων 101 και 102 της ΣΛΕΕ μέσω των διατάξεων που απαγορεύουν την αδικαιολόγητη διάκριση μεταξύ των εμπορικών συναλλασσομένων, με αποτέλεσμα να περιέρχονται αυτοί σε μειονεκτική θέση στον ανταγωνισμό (101 παρ. 1 στοιχείο δ και 102 παρ. 2 στοιχείο γ) και την εξάρτηση της σύναψης συμβάσεων από την αποδοχή εκ μέρους των συναλλασσομένων πρόσθετων παροχών (101 παρ. 1 στοιχείο ε και 102 παρ. 2 στοιχείο δ).

31. Χάρτης Θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2012/C 326/02, άρθρο 16, το οποίο προβλέπει ότι «Η επιχειρηματική ελευθερία αναγνωρίζεται σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές».

32. Στην Ανακοίνωση προτεραιοτήτων της Επιτροπής του 2009, ό.π. (ιδίως σημείο 6) φαίνεται να υποβαθμίζεται πλήρως η ανάγκη προστασίας των ανταγωνιστών, θέση η οποία συνάδει και με την κανόνα προστασία μόνο των εξίσου αποτελεσματικών προς τη δεσπόζουσα επιχείρηση ανταγωνιστών έναντι των πρακτικών αποκλεισμού που αυτή εφαρμόζει.

25. Απόφαση *Post Danmark II*, ό.π., σκ. 66-73.

26. *Ibid*, σκ. 73.

27. Ανακοίνωση προτεραιοτήτων της Επιτροπής του 2009, ό.π., σημείο 23. Ειδικά δε ως προς το σύστημα εκπτώσεων και ως προς την τιμολόγηση εξόντωσης ή την επιλεκτική επιθετική τιμολόγηση, βλ. σημεία 41 και 67 αντίστοιχα Ανακοίνωσης.

28. Αυτό προκύπτει από τη σκ. 63 της προαναφερόμενης απόφασης *GlaxoSmithKline Services κ.λπ./Επιτροπή κ.λπ.*, όπου το Δικαστήριο τονίζει ότι οι ενωσιακοί κανόνες περί ανταγωνισμού δεν αποκλείουν αποκλειστικά στην προστασία των άμεσων συμφερόντων των ανταγωνιστών ή των καταναλωτών, άρα προστατεύουν όχι αποκλειστικά μεν αλλά οπωσδήποτε προστατεύουν και τα συμφέροντα των ανταγωνιστών. Βλ. επίσης ΔΕΚ 6/72, *Europemballage Corporation και Continental Can Company/*

επιχείρηση ανταγωνιστές, αλλά καταλαμβάνει και τους λιγότερο αποδοτικούς ανταγωνιστές, αν μη τι άλλο όταν τα δεδομένα της αγοράς δεν επιτρέπουν την παρουσία εξίσου αποτελεσματικών προς τη δεσπόζουσα επιχείρηση ανταγωνιστών.

Το Δικαστήριο, δεχόμενο, όπως προαναφέρθηκε, ότι υπό ορισμένες συνθήκες αγοράς το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή είναι άνευ νοήματος, υπολαμβάνει στην πραγματικότητα ότι θα ήταν αντίθετη στο άρθρο 102 της ΣΛΕΕ τυχόν κρίση περί μη εφαρμογής του άρθρου αυτού σε μια πρακτική εκπτώσεων που συγκεντρώνει τα στοιχεία της κατάχρησης (λόγω της φύσης της, του τρόπου που είναι διαρθρωμένη και εφαρμόζεται, καθώς και των συνθηκών της αγοράς)³³, με την αιτιολογία ότι η πρακτική αυτή δεν δύναται να προκαλέσει αποκλεισμό ενός εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή (ο οποίος όμως δεν υπάρχει ούτε μπορεί να υπάρξει). Αν αποδοθεί αυτό το νόημα στην κρίση του Δικαστηρίου, τότε πράγματι η κρίση αυτή προσεγγίζει κατ'αποτέλεσμα την πλέον σαφή στο σημείο αυτό θέση της Γεν. Εισαγγελέως, η οποία υποστήριξε σχετικώς «ότι αντιβαίνει στο άρθρο 82 ΕΚ τυχόν εφαρμογή του κριτηρίου ΑΕΚ σε αγορά στην οποία αποκλείεται, λόγω της διαρθρώσεως της, το ενδεχόμενο να υπάρξει άλλη επιχείρηση που να είναι εξίσου αποτελεσματική με τη δεσπόζουσα»³⁴. Στο ίδιο πνεύμα η Γεν. Εισαγγελέας σημειώνει ότι «σε μια αγορά, στην οποία η παρουσία δεσπόζουσας επιχειρήσεως έχει αποδυναμώσει τον ανταγωνισμό σε τέτοιον βαθμό που καθίσταται αδύνατη η εδραίωση ανταγωνιστών ίσης αποτελεσματικότητας, δεν πρέπει να υποτιμηθεί η ανταγωνιστική πίεση που ασκείται από λιγότερο αποτελεσματικές επιχειρήσεις (...)»³⁵.

Αν λάβουμε υπόψη την προαναφερόμενη «ratio» του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, η οποία υπαγορεύει τη διατήρηση ανταγωνιστικών πιέσεων προς τη δεσπόζουσα επιχείρηση και επιφορτίζει την επιχείρηση αυτή με την αυξημένη ευθύνη να μην πλήξει ακόμη περισσότερο τη διάρθρωση και τη δομή της αγοράς³⁶, θεωρούμε ότι η εμβέλεια του κανόνα που έθεσε το Δικαστήριο στην προαναφερόμενη υπόθεση *Post Danmark II* ως προς την προστασία των λιγότερο αποτελεσματικών ανταγωνιστών πρέπει να διευρυνθεί. Αυτό σημαίνει ότι η προστασία των λιγότερο αποτελεσματικών ανταγωνιστών και, συνακόλουθα, ο πιθανός εκτοπισμός τους πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά την εκτίμηση του καταχρηστικού ή μη χαρακτήρα των τιμολογιακών πρακτικών της δεσπόζουσας σε κάθε περίπτωση και όχι μόνο όταν τα δεδομένα της αγοράς

(φραγμοί εισόδου κ.λπ.) καθιστούν πρακτικά αδύνατη την ύπαρξη εξίσου αποτελεσματικών ανταγωνιστών.

Αυτό δε, γιατί η δεσπόζουσα επιχείρηση έχει αυξημένη ευθύνη να μην πλήξει ακόμη περισσότερο τον ήδη εξασθενημένο στην οικεία αγορά ανταγωνισμό, εκτοπίζοντας η ίδια με τις πρακτικές της από την αγορά αυτή τις επιχειρήσεις, οι οποίες, δεν κατάφεραν σε ένα συγκεκριμένο χρόνο να καταστούν εξίσου αποτελεσματικές με αυτήν, όχι λόγω εγγενούς αδυναμίας, αλλά λόγω ακριβώς της δομής της αγοράς, καθώς και της μη αρμόζουσας σε υγιείς συνθήκες ανταγωνισμού συμπεριφοράς της δεσπόζουσας επιχείρησης. Το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ δεν ανέχεται, κατά την άποψή μας, τον εκτοπισμό, υπό παρόμοιες συνθήκες, επιχειρήσεων, οι οποίες δυνητικά θα μπορούσαν να παραμείνουν στην αγορά και έτσι να μετριάσουν ή να αποτρέψουν την ενίσχυση της δεσπόζουσας επιχείρησης, που από μόνη της είναι ικανή να πλήξει την ίδια τη λειτουργία του ανταγωνισμού και να προκαλέσει σημαντική ζημία στους καταναλωτές. Τυχόν ανοχή παρόμοιων πρακτικών αποκλεισμού θα παραγνώριζε, κατά την άποψή μας, τη δυναμική διάσταση της αγοράς, καθώς θα απέκλειε a priori την πιθανότητα εξέλιξης των λιγότερο αποτελεσματικών ανταγωνιστών ή/και την μεταβολή της δομής της αγοράς, νοθεύοντας εν τέλει τη λειτουργία του ανταγωνισμού. Ο ανταγωνισμός είναι εκείνος που θα πρέπει να ορίζει, αν και ποιες επιχειρήσεις θα παραμείνουν στην αγορά μαζί με τη δεσπόζουσα επιχείρηση, και όχι η ίδια η δεσπόζουσα επιχείρηση και οι πρακτικές που αυτή εφαρμόζει.

Η δεσπόζουσα επιχείρηση δεν δύναται νομίμως και χωρίς να παραβιάζει το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ να ορίζει η ίδια και να διακρίνει τους παίκτες της οικείας αγοράς, στην οποία και κατέχει δεσπόζουσα θέση, σε εξίσου αποτελεσματικούς με αυτήν και σε λιγότερο αποτελεσματικούς, και να αποκλείει μάλιστα, μέσω τιμολογιακών πρακτικών, που η ίδια εφαρμόζει και ελέγχει, την δυνατότητα ορισμένων λιγότερο αποδοτικών από αυτήν ανταγωνιστών να καταστούν δυνητικά και μέσω της δυναμικής εξέλιξης της αγοράς περισσότερο αποτελεσματικοί και συναφώς ισοδύναμοι ανταγωνιστές της. Κάτι τέτοιο θα ήταν ανεπίτρεπτο και θα παραβίαζε την ίδια τη λογική και τη φιλοσοφία του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, καθώς θα έθετε σε ασυλία όχι μόνο τη δεσπόζουσα θέση της επιχείρησης (όπως αυτή έχει ορισθεί νομολογιακά), αλλά και τις πρακτικές της δεσπόζουσας επιχείρησης, που δεν εντάσσονται στη νόμιμη άσκηση, προάσπιση και διατήρηση της δεσπόζουσας θέσης. Το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ δεν μπορεί να ανέχεται τη διατήρηση μιας κατάστασης, η οποία διασφαλίζει τη δεσπόζουσα επιχείρηση έναντι της εισόδου και παραμονής στη σχετική αγορά επιχειρήσεων, οι οποίες ενδεχομένως δεν είναι κατά τον χρόνο που ελέγχεται η παραβατική συμπεριφορά εξίσου αποτελεσματικές προς τη δεσπόζουσα, αλλά μπορούν, ελλείψει της παραβατι-

33. Βλ. αναλυτικά για τα κριτήρια αυτά τις Προτάσεις της Γεν. Εισαγγελέως J. Kokott στην υπόθεση *Post Danmark II*, σημεία 22-55 και τη νομολογία που εκεί παρατίθεται.

34. Ibid, σημείο 74.

35. Ibid, σημείο 73.

36. Ibid.

κής συμπεριφοράς, να καταστούν αποτελεσματικές με τη δράση και τη συμμετοχή τους στη σχετική αγορά. Άλλως, θα άφηνε εκτός του πεδίου ελέγχου καταχρηστικές πρακτικές, με τις οποίες η δεσπόζουσα επιχείρηση παγιώνει και συνεκδοχικώς ενισχύει τη δεσπόζουσα θέση της στη σχετική αγορά, αποκλείοντας κάθε πιθανή ανταγωνιστική πίεση και εμποδίζοντας ενδεχομένως έναν λιγότερο αποτελεσματικό ανταγωνιστή να ενισχύσει την αποτελεσματικότητά του και να παραμείνει έτσι στην αγορά.

Η νομολογία του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Post Danmark II*, αλλά και οι σκέψεις που παραπάνω διατυπώσαμε σχετικά με την ανάγκη διεύρυνσης του κανόνα που η νομολογία αυτή θέτει, δύνανται, κατά την άποψή μας, να τύχουν ανάλογης εφαρμογής και για την αξιολόγηση του καταχρηστικού χαρακτήρα άλλων τιμολογιακών πρακτικών, ήτοι της επιθετικής τιμολόγησης και της συμπίεσης των τιμών. Όπως ήδη αναφέρθηκε, σύμφωνα με την νομολογία³⁷, στις περιπτώσεις αυτές η πλέον βεβήλουσα ένδειξη πιθανού εκτοπιστικού αποτελέσματος στηρίζεται στη σύγκριση τιμής/κόστους της οικείας δεσπόζουσας επιχείρησης και συναφώς και στην εφαρμογή του κριτηρίου του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή. Κατά τη νομολογία αλλά και την πρακτική της Επιτροπής, η διαπίστωση ζημίας της δεσπόζουσας επιχείρησης, λόγω της επιθετικής τιμολόγησης ή του αρνητικού περιθωρίου ανάμεσα στην τιμή χονδρικής και λιανικής που αυτή εφαρμόζει, αποτελεί αναγκαία αλλά και επαρκή ένδειξη, πρωτίστως, μιας στρατηγικής αποκλεισμού από την αγορά, αλλά και ενός πιθανού εκτοπιστικού αποτελέσματος.

Κατά την άποψή μας, στη περίπτωση που ο μαθηματικός κανόνας της σχέσης κόστους/τιμής, που στηρίζεται στα οικονομικά δεδομένα της δεσπόζουσας επιχείρησης, αποδεικνύει ζημίες για τη δεσπόζουσα επιχείρηση ή αρνητική διαφορά χονδρικής-λιανικής τιμής, τότε τεκμαίρεται και το ενδεχόμενο αντι-ανταγωνιστικό εκτοπιστικό αποτέλεσμα της τιμολογιακής πρακτικής και συναφώς και η κατάχρηση, με την έννοια του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ. Στην περίπτωση αυτή, το τεκμήριο εκτόπισης ερείδεται στη φύση και τα χαρακτηριστικά της επίμαχης τιμολογιακής πρακτικής, είναι δε αδιάφορο αν τα τεκμαιρόμενα εκτοπιστικά αποτελέσματα αφορούν έναν εξίσου αποτελεσματικό ή κάποιον λιγότερο αποτελεσματικό ανταγωνιστή της δεσπόζουσας επιχείρησης. Συνεπώς, το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ θα απαγορεύει την πρακτική αυτή, ακόμη και στην περίπτωση που το τεκμαιρόμενο εκτοπιστικό αποτέλεσμα αφορά αποκλειστικά και μόνον έναν λιγότερο αποτελεσματικό πραγματικό ή δυνητικό ανταγωνιστή της δεσπόζουσας επιχείρησης.

Αν το εκτοπιστικό αποτέλεσμα δεν προκύπτει από τον μαθηματικό υπολογισμό και μόνο (καθώς, για παράδει-

μα, οι εφαρμοζόμενες τιμές είναι κατώτερες του μέσου συνολικού κόστους αλλά υψηλότερες του μέσου μεταβλητού κόστους, ή ακόμη αν η χονδρική τιμή είναι χαμηλότερη της λιανικής), τότε για τον χαρακτηρισμό της επιθετικής τιμολόγησης ή της πρακτικής συμπίεσης των περιθωρίων κέρδους, ως καταχρηστικών, αρκεί να αποδεικνύεται το δυνητικό εκτοπιστικό αποτέλεσμα τους ακόμη και έναντι των λιγότερο αποτελεσματικών ανταγωνιστών, ιδίως όταν η δομή της αγοράς δεν επιτρέπει την είσοδο και εδραίωση σε αυτήν εξίσου αποτελεσματικών ανταγωνιστών. Αυτό σημαίνει ότι η κατάχρηση πρέπει να θεωρείται συντελεσμένη, αν ένας έστω και λιγότερο αποτελεσματικός ανταγωνιστής δεν είναι σε θέση να παρακολουθήσει την τιμολογιακή πρακτική της δεσπόζουσας επιχείρησης και, συνεπώς, εκτοπίζεται, όχι όμως λόγω εγγενούς αδυναμίας ή αναποτελεσματικότητάς του, αλλά λόγω της ισχυρής θέσης της δεσπόζουσας επιχείρησης, που της επιτρέπει να έχει πολύ χαμηλό επίπεδο κόστους, το οποίο δεν μπορεί να προσεγγίσει ο ανταγωνιστής της.

Με βάση τα παραπάνω θεωρούμε ότι η εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ σε καταχρηστικές τιμολογιακές πρακτικές πρέπει να αποσυνδεθεί από την απόδειξη του αποκλεισμού από τη σχετική αγορά των αποκαλούμενων εξίσου αποτελεσματικών ανταγωνιστών. Η ίδια η έννοια του εφικτού ανταγωνισμού επιβάλει τη διασφάλιση των ανταγωνιστικών πιέσεων που μπορούν να ασκηθούν στη δεσπόζουσα επιχείρηση, ακόμη και αν αυτές προέρχονται ή μπορούν να προέλθουν από λιγότερο αποτελεσματικούς από τη δεσπόζουσα επιχείρηση ανταγωνιστές της, ούτως ώστε να αποτραπεί ο κίνδυνος εδραίωσης και ενίσχυσης της δεσπόζουσας θέσης και, συνεπώς, περαιτέρω αποδυνάμωσης του ανταγωνισμού στη σχετική αγορά. Ο μαθηματικός κανόνας εξακολουθεί, βέβαια, να είναι χρήσιμος για την αξιολόγηση πρακτικών που συναρτώνται άμεσα με τη διάρθρωση του κόστους της δεσπόζουσας επιχείρησης. Αν ο κανόνας αυτός αποδεικνύει ζημίες για τη δεσπόζουσα επιχείρηση ή αρνητική διαφορά χονδρικής-λιανικής τιμής, τότε θα πρέπει να τεκμαίρεται και το εκτοπιστικό αποτέλεσμα της τιμολογιακής πρακτικής, ενώ, αν αυτό δεν συμβαίνει, τότε θα πρέπει να διερευνάται το δυνητικό εκτοπιστικό αποτέλεσμα της τιμολογιακής πρακτικής της δεσπόζουσας επιχείρησης, όμως όχι αποκλειστικά και μόνον έναντι των εξίσου αποτελεσματικών ανταγωνιστών, αλλά ακόμη και έναντι των λιγότερο αποτελεσματικών προς τη δεσπόζουσα επιχείρηση ανταγωνιστών, ιδίως όταν το κόστος της δεσπόζουσας επιχείρησης είναι πολύ χαμηλό λόγω της πλεονεκτικής από άποψης ανταγωνισμού θέσης της στην οικεία αγορά³⁸.

37. Βλ. νομολογία που αναφέρεται παραπάνω στις υποσημ. 12-14.

38. Πρβλ. σημείο 71 των Προτάσεων της Γεν. Εισαγγελέως J. Kokott στην υπόθεση *Post Danmark II*.

Η εδώ υποστηριζόμενη γενικευμένη υποβάθμιση του κριτηρίου του «εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή» αντανακλά και την υποχώρηση της «οικονομικής προσέγγισης», κατά την ερμηνεία και εφαρμογή των ενωσιακών κανόνων του ανταγωνισμού, είναι δε απολύτως συμβατή με την ανάγκη αντιμετώπισης και των δυνητικών ακόμη, έστω και μη αισθητών, δυσμενών συνεπειών στον ανταγωνισμό, που προκαλούνται ή δύνανται να προκληθούν από μια καταχρηστική πρακτική αποκλεισμού της δεσπόζουσας επιχείρησης. Η έννοια της κατάχρησης είναι σύνθετη μεν, αλλά νομική έννοια. Πρέπει, επομένως, να ερμηνεύεται και να αξιολογείται με κριτήρια προβλέψιμα και ευχερώς επαληθεύσιμα, όπως υπαγορεύει η γενική αρχή της ασφάλειας δικαίου.

Όταν η οικονομική συμπεριφορά της δεσπόζουσας επιχείρησης δεν αντανακλά την εύλογη συμπεριφορά μιας επιχείρησης, που επιδιώκει την προάσπιση των καλώς νοούμενων συμφερόντων της, αλλά επηρεάζει ή δύναται να επηρεάζει τον εναπομένοντα στην οικεία αγορά ανταγωνισμό (είτε πλήττοντας την επιλογή των πελατών είτε ενισχύοντας τη δεσπόζουσα θέση είτε προκαλώντας ένα αποτέλεσμα αποκλεισμού), τότε τίθεται ζήτημα εφαρμογής του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ. Αρκεί το επίζημιο για τον ανταγωνισμό αποτέλεσμα να είναι πιθανό-δυνητικό, χωρίς να χρειάζεται να διαπιστωθεί η ύπαρξή του και πολύ περισσότερο χωρίς να χρειάζεται το αντι-ανταγωνιστικό αποτέλεσμα εκτοπισμού να είναι αισθητό ή να έχει κάποια ένταση³⁹. Αυτό, κατά την άποψή μας, σημαίνει ότι δεν θα πρέπει να παραμένει εκτός του πεδίου ελέγχου του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ το πιθανό-δυνητικό εκτοπιστικό αποτέλεσμα σε βάρος ενός λιγότερο αποτελεσματικού ανταγωνιστή, ο οποίος, ελλείψει της καταχρηστικής πρακτικής, θα μπορούσε εν δυνάμει να καταστεί εξίσου αποτελεσματικός προς τη δεσπόζουσα επιχείρηση.

Η προσέγγιση αυτή, η οποία συνεπάγεται μια μορφή «per se» απαγόρευσης των καταχρηστικών πρακτικών της δεσπόζουσας επιχείρησης, που πλήττουν τη δομή της αγοράς, λόγω του περιεχομένου, του σκοπού και του αντικειμένου τους, και ανεξάρτητα από την πραγματική εκδήλωση, την ένταση και την έκταση των αντι-ανταγωνιστικών αποτελεσμάτων, συμβάλλει στην ενίσχυση της ασφάλειας δικαίου της δεσπόζουσας επιχείρησης. Αυτό δε, γιατί οριοθετεί με σαφήνεια την παραβατική συμπεριφορά και έτσι συμβάλλει και στην αποτροπή ενεργειών αντίθετων προς τους κανόνες του ανταγωνισμού.

Συνιστά, επίσης, και στοιχείο υπέρ της οικονομίας της διοικητικής διαδικασίας, καθόσον παρέχει τη δυνατότητα στις αρμόδιες για την προστασία του ανταγωνισμού αρχές να διαπιστώσουν τη παράβαση, χωρίς να απαιτείται, η συχνά περίπλοκη και δαπανηρή οικονομική ανάλυση

των πιθανών εκτοπιστικών αποτελεσμάτων της παραβατικής-καταχρηστικής συμπεριφοράς.

Η υποχώρηση της «οικονομικής προσέγγισης» κατά την εκτίμηση των καταχρηστικών τιμολογιακών πρακτικών δικαιολογείται και για έναν επιπρόσθετο λόγο. Όπως αναφέρει η Επιτροπή στο σημείο 25 της προαναφερόμενης Ανακοίνωσης προτεραιοτήτων του 2009, το κριτήριο εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή μπορεί να εφαρμοσθεί, μόνον εφόσον υπάρχουν αξιόπιστα δεδομένα, ενώ δεν οδηγεί πάντα σε σαφή και αδιαμφισβήτητα αποτελέσματα. Συνεπώς, μόνη η χρήση οικονομικών δεδομένων που προέρχονται από την ίδια την ελεγχόμενη δεσπόζουσα επιχείρηση, αλλά και μαθηματικών υπολογισμών δεν μπορεί να δώσει πάντα αξιόπιστα και ασφαλή νομικά αποτελέσματα.

Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, στην περίπτωση που τα στοιχεία κόστους που παρέχει η δεσπόζουσα επιχείρηση είναι πλασματικά και συνεπάγονται συμπύεση του πραγματικού κόστους της ελεγχόμενης δραστηριότητας, με σκοπό τη συγκάλυψη παραβατικών τιμολογιακών πρακτικών. Σε μια τέτοια περίπτωση, το πιθανό αδικαιολόγητο από οικονομικής άποψης εκτοπιστικό αποτέλεσμα μιας επιθετικής τιμολογιακής πρακτικής ή μιας πρακτικής εκπτώσεων θα πρέπει να προκύπτει από τη συνολική εκτίμηση όλων των περιστάσεων της συγκεκριμένης περιπτώσεως, ιδίως δε από τη φύση, το αντικείμενο και τον σκοπό της επίμαχης πρακτικής, σε συνδυασμό και με τις υφιστάμενες συνθήκες ανταγωνισμού στην οικεία αγορά και τη θέση της δεσπόζουσας επιχείρησης στην αγορά αυτή.

II. Οικονομική αποτελεσματικότητα και κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης: Υπάρχει νομική βάση νομιμοποίησης καταχρηστικών πρακτικών δεσπόζουσας επιχείρησης με την επίκληση της συμβολής τους στην ενίσχυση της οικονομικής αποτελεσματικότητας;

Στο σημείο 5 της προαναφερόμενης Ανακοίνωσης προτεραιοτήτων για τις καταχρηστικές συμπεριφορές αποκλεισμού από την αγορά που εφαρμόζει η δεσπόζουσα επιχείρηση, η Επιτροπή αναφέρει ότι «θα επικεντρώνεται στις μορφές των συμπεριφορών που είναι περισσότερο επιζήμιες για τους καταναλωτές (...). Συνεπώς, η Επιτροπή, (θα) ελέγχει την εφαρμογή της νομοθεσίας, έτσι ώστε να διασφαλίσει ότι οι αγορές λειτουργούν ορθά και οι καταναλωτές επωφελούνται από την αποτελεσματικότητα και την παραγωγικότητα που προκύπτουν χάρη στον ουσιαστικό ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων».

Περαιτέρω διευκρινίζει ότι ως «αντι-ανταγωνιστικός αποκλεισμός» νοείται η κατάσταση εκείνη στην οποία «η αποτελεσματική πρόσβαση των πραγματικών ή δυνητικών ανταγωνιστών σε προμήθειες ή αγορές εμποδίζεται

39. ΔΕΕ C-23/14 P, ό.π., σκ. 63 και επ.

ή ματαιώνεται λόγω της συμπεριφοράς της δεσπόζουσας επιχείρησης, με την οποία η επιχείρηση είναι πιθανό να είναι σε θέση να αυξήσει επικερδώς τις τιμές εις βάρος των καταναλωτών, είτε στο ενδιάμεσο επίπεδο είτε στο επίπεδο των τελικών καταναλωτών ή και στα δύο επίπεδα»⁴⁰. Κατά την Επιτροπή δηλαδή, η πιθανότητα πρόκλησης ζημίας στον καταναλωτή συνιστά αναγκαίο προαπαιτούμενο για τον χαρακτηρισμό της πρακτικής αποκλεισμού ως αντι-ανταγωνιστικής/καταχρηστικής, με την έννοια του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ.

Ταυτόχρονα, στο πλαίσιο αυτό η Επιτροπή δέχεται ότι το εκτοπιστικό/αντι-ανταγωνιστικό αποτέλεσμα των πρακτικών αποκλεισμού μπορεί υπό προϋποθέσεις να αντισταθμιστεί από πλεονεκτήματα που απορρέουν από τη συγκεκριμένη πρακτική σε επίπεδο αποδοτικότητας και τα οποία ωφελούν και τους καταναλωτές⁴¹. Με τον τρόπο αυτόν εισάγεται στη πραγματικότητα, στο πεδίο του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, ένας μηχανισμός εξαιρέσεως-απαλλαγής των καταχρηστικών πρακτικών αποκλεισμού, αντίστοιχος με αυτόν που προβλέπει ρητά μόνο το άρθρο 101 παρ. 3 της ΣΛΕΕ.

Η νομολογία του Δικαστηρίου επιβεβαιώνει αυτή την προσέγγιση. Συγκεκριμένα, αναφορικά με την εκτίμηση των εκπτωτικών καθεστώτων αποκλεισμού από την αγορά, το Δικαστήριο, στην προαναφερόμενη απόφασή του στην υπόθεση *Post Danmark II*, επικυρώνοντας και προγενέστερη νομολογία του μεταξύ άλλων και στην υπόθεση *Post Danmark I*, έκρινε ότι η επιχείρηση με δεσπόζουσα θέση ενδέχεται παρά ταύτα να είναι σε θέση να δικαιολογήσει πρακτικές, οι οποίες κανονικά θα απαγορεύονταν βάσει του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, αν αποδείξει «ότι τα οφέλη τα οποία ενδέχεται να προκύψουν, σε επίπεδο αποδοτικότητας, από την υπό εξέταση συμπεριφορά εξουδετερώνουν τις πιθανές επιβλαβείς συνέπειες τόσο για τον ανταγωνισμό όσο και για τα συμφέροντα των καταναλωτών στις θιγόμενες αγορές, ότι τα οφέλη αυτά επιτεύχθηκαν ή είναι πιθανό να επιτευχθούν χάρη στη συγκεκριμένη συμπεριφορά, η οποία είναι απολύτως απαραίτητη για την επίτευξή τους, χωρίς να εξαλείφει τον αποτελεσματικό ανταγωνισμό καταργώντας όλες ή τις περισσότερες υφιστάμενες πηγές πραγματικού ή δυνητικού ανταγωνισμού»⁴².

Από τη διατύπωση των προαναφερόμενων αποφάσεων του Δικαστηρίου προκύπτει ότι η επίκληση των

40. Ανακοίνωση προτεραιοτήτων της Επιτροπής του 2009, ό.π., σκ. 19.

41. *Ibid*, σημείο 30, γενικά για κάθε πρακτική αποκλεισμού. Σημείο 46, για τις εκπτώσεις και την αποκλειστικότητα, σημείο 62 για τις πρακτικές δέσμευσης και δεσμοποίησης, σημείο 74, για την εξοντωτική και επιθετική-επιλεκτική τιμολόγηση, σημείο 89 για την άρνηση προμήθειας.

42. Απόφαση *Post Danmark II*, ό.π., σκ. 47-49, επίσης απόφαση *Post Danmark I*, ό.π., σκ. 41, 42 για την περίπτωση των χαμηλών επιλεκτικών τιμών.

επιχειρημάτων αποτελεσματικότητας δικαιολογεί την καταχρηστική πρακτική, ήτοι λειτουργεί ως λόγος εξαιρέσεως-απαλλαγής. Σε άλλες περιπτώσεις, το Δικαστήριο φαίνεται να λαμβάνει υπόψη του τα επιχειρήματα αποτελεσματικότητας, ως κριτήριο για τον χαρακτηρισμό της συμπεριφοράς της δεσπόζουσας επιχείρησης ως καταχρηστικής ή μη, θεωρώντας ότι η συμβολή της πρακτικής στην ενίσχυση της αποτελεσματικότητας αποκλείει εν τέλει τον καταχρηστικό της χαρακτήρα⁴³. Η διαφοροποίηση της διατύπωσης (ίσως και της μεθοδολογίας) δεν μεταβάλλει τελικά τη βαρύνουσα-πρωτεύουσα σημασία που έχει, κατά τη νομολογία, το επιχείρημα αυτό για την εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ. Μόνη η απόδειξη ότι η επίμαχη πρακτική παράγει πλεονεκτήματα αποτελεσματικότητας, τα οποία ωφελούν και τον καταναλωτή και δεν βαίνει πέραν του αναγκαίου για την επίτευξη των πλεονεκτημάτων αυτών, είναι επαρκής για τη μη εφαρμογή του άρθρου 102.

Τα ερωτήματα που θέτει η διοικητική πρακτική της Επιτροπής αλλά και η προαναφερόμενη νομολογία του Δικαστηρίου και που θα αποτελέσουν στη συνέχεια αντικείμενο σχολιασμού είναι τα εξής:

- Είναι δυνατόν να τύχει «απαλλαγής», στο πλαίσιο του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, μια πρακτική δεσπόζουσας επιχείρησης, λόγω της τυχόν συμβολής της στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας, έστω και αν η εν λόγω πρακτική έχει ήδη χαρακτηριστεί ως καταχρηστική, με την έννοια και τα κριτήρια του άρθρου 102 αυτού;

- Περαιτέρω, η τυχόν συμβολή της επίμαχης πρακτικής της δεσπόζουσας επιχείρησης στη βελτίωση της οικονομικής αποτελεσματικότητας και, τηρουμένων και των λοιπών προϋποθέσεων που θέτει η νομολογία⁴⁴, θα ήταν αρκετή να άρει τον καταχρηστικό χαρακτήρα της;

Η σύμφωνη με το γράμμα αλλά και το πνεύμα του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ απάντηση στο πρώτο ερώτημα πρέπει να είναι αρνητική. Το σύστημα κανόνα-εξαιρέσεως (απαλλαγής) προβλέπεται ρητά μόνο στο πεδίο των συμπράξεων.

43. Βλ. ΔΕΚ C-95/04 P, *British Airways/Επιτροπή*, 15.03.2007, ECLI:EU:C:2007:166, σκ. 86 (αναφορικά με τις εκπτώσεις πίστης). Επίσης ΔΕΕ C-52/09, *TeliaSonera Sverige*, 17.02.2011, ECLI:EU:C:2011:83 (για την πρακτική συμπίεσης των περιθωρίων κέρδους). Στην υπόθεση αυτή (όπως, άλλωστε, και στην προαναφερόμενη), το Δικαστήριο δέχεται ότι: «Η εκτίμηση της οικονομικής δικαιολογήσεως τιμολογιακής πρακτικής που είναι δυνατόν να παράγει αποτέλεσμα εκτοπισμού και την οποία εφαρμόζει επιχείρηση κατέχουσα δεσπόζουσα θέση πραγματοποιείται βάσει του συνόλου των περιστάσεων της συγκεκριμένης περιπτώσεως (...) Συναφώς, πρέπει να καθοριστεί αν το αποτέλεσμα εκτοπισμού που προκύπτει από μια τέτοια δυσμενή για τον ανταγωνισμό πρακτική μπορεί να αντισταθμιστεί ή ακόμη και να ξεπεραστεί με πλεονεκτήματα ως προς την αποτελεσματικότητα, τα οποία ωφελούν επίσης τον καταναλωτή» (σκ. 73 και 76).

44. Βλ. τη νομολογία που παρατίθεται παραπάνω στην υποσημ. 42.

Το άρθρο 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ θεσπίζει την απαλλαγή των συμπράξεων που περιορίζουν τον ανταγωνισμό, όταν αυτές συμβάλλουν στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας από άποψη κόστους ή ποιότητας και, ταυτόχρονα, τηρούνται σωρευτικά και οι λοιπές προϋποθέσεις που ορίζει η διάταξη αυτή, μεταξύ των οποίων είναι και η ωφέλεια του καταναλωτή, ιδίως μέσω της μείωσης των τιμών ή της βελτίωσης της ποιότητας των αγαθών⁴⁵. Παρόμοια διάταξη απαλλαγής δεν υπάρχει στο άρθρο 102 της ΣΛΕΕ, το οποίο, αντίθετα, θεσπίζει την απόλυτη απαγόρευση των καταχρηστικών πρακτικών της δεσπόζουσας επιχείρησης. Είναι, επομένως, μη συμβατή με το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ και οπωσδήποτε μη τυπικά ορθή, κατά την άποψή μας, η διατύπωση που απαντάται στην Ανακοίνωση της Επιτροπής, αλλά και σε ορισμένες αποφάσεις του Δικαστηρίου, σύμφωνα με την οποία η συμβολή της καταχρηστικής πρακτικής αποκλεισμού στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας δύναται υπό προϋποθέσεις να τη «θεραπεύσει» –νομιμοποιήσει.

Η «νομιμοποίηση» πρακτικής δεσπόζουσας επιχείρησης δεν θα μπορούσε να θεμελιωθεί νομικά παρά μόνο στο πλαίσιο της εκτίμησης του καταχρηστικού ή μη χαρακτήρα της, αφού εξαίρεση εν είδει αυτής της παρ. 3 του άρθρου 101 ΣΛΕΕ δεν προβλέπει το άρθρο 102 ΣΛΕΕ. Υπό την έννοια αυτή πρέπει να εξεταστεί αν πράγματι η συμβολή της πρακτικής της δεσπόζουσας επιχείρησης στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας αποτελεί περίπτωση ικανή να αποκλείσει τον χαρακτηρισμό της πρακτικής αυτής, ως καταχρηστικής με την έννοια του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ.

Αναφορικά με το δεύτερο ως άνω ερώτημα, παρατηρούμε τα ακόλουθα:

Η διάταξη του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ αναφέρεται ρητά στη ζημία του καταναλωτή, μόνο στην περίπτωση β της παρ. 2, όπου μνημονεύεται ως καταχρηστική η πρακτική που συνίσταται «στον περιορισμό της παραγωγής, της διαθέσεως (...) επί ζημίας των καταναλωτών». Οι πρακτικές αποκλεισμού φαίνεται να καλύπτονται από τη διάταξη αυτή. Θεωρούμε μάλιστα ότι, εκτός από την άρνηση πώλησης της δεσπόζουσας επιχείρησης που στρέφεται κατά πελάτη-ανταγωνιστή της, καλύπτονται από την εν λόγω διάταξη και οι τιμολογιακές πρακτικές αποκλεισμού (επιθετική τιμολόγηση – εκπτωτικά καθεστώτα – πρακτική συμπίεσης του κέρδους), καθώς η διάταξη της περίπτωσης α' της παρ. 2 του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, που αναφέρεται στις άνισες ή μη δίκαιες τιμές και άλλους όρους συναλλαγής, ελέγχει τιμολογιακές πρακτικές, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως τέτοιες έναντι των πελατών της δεσπόζουσας επιχείρησης, χωρίς κατ' ανάγκη να συνεπάγονται και τον αποκλεισμό των ανταγωνιστών της.

45. Βλ. γενικά για το θέμα αυτό, Γ. ΚΑΡΥΔΗΣ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών, ό.π., σσ. 141-146.

Άλλωστε, γίνεται δεκτό ότι η πρακτική της άνισης – μη δίκαιης τιμολόγησης είναι απαγορευμένη «per se» (και δεν δύναται να τύχει νομιμοποίησης), καθώς έχει, εξ ορισμού και από τη φύση της, ιδιαίτερα βλαπτικά-ζημιογόνα αποτελέσματα για τον καταναλωτή-πελάτη της δεσπόζουσας επιχείρησης, αφού αυτός υποχρεώνεται να καταβάλει πολύ υψηλότερες τιμές, οι οποίες αποκλίνουν από το δίκαιο μέτρο⁴⁶.

Η ρητή αναφορά της διάταξης του άρθρου 102 παρ. 2 περίπτωση β' της ΣΛΕΕ στην πρόκληση (ή στην πιθανότητα πρόκλησης) ζημίας στον καταναλωτή καθιστά την πιθανότητα επέλευσης ζημίας στον καταναλωτή συστατικό στοιχείο-προϋπόθεση απαγόρευσης της εκεί μνημονευόμενης κατάχρησης. Ως εκ τούτου, στο πλαίσιο αυτό, η λήψη υπόψη των βελτιώσεων αποτελεσματικότητας, που απορρέουν από την ελεγχόμενη από τη διάταξη αυτή πρακτική αποκλεισμού, θα μπορούσε να θεμελιωθεί στο γράμμα του άρθρου 102 παρ. 2 β' της ΣΛΕΕ. Η ανάλυση των βελτιώσεων αποτελεσματικότητας επιτρέπει πράγματι, τελικά, τη διαπίστωση της πρόκλησης ή της πιθανότητας πρόκλησης ζημίας στον καταναλωτή. Επομένως, τα επιχειρήματα της αποτελεσματικότητας βασίμως προβάλλονται, μόνον όμως στο πλαίσιο της εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα της πρακτικής αποκλεισμού και όχι για την «ex post» νομιμοποίηση της καταχρηστικής πρακτικής.

Το ειδικότερο ερώτημα που τίθεται περαιτέρω αναφέρεται στο αν και σε ποιο βαθμό παρόμοια επιχειρήματα αποτελεσματικότητας θα ήσαν ικανά να αποκλείσουν-απορροφήσουν και τις άλλες περιπτώσεις κατάχρησης. Η προαναφερόμενη νομολογία αλλά και η διοικητική πρακτική της Επιτροπής δέχονται ότι η βελτίωση της αποτελεσματικότητας, υπό προϋποθέσεις, δύναται να απορροφήσει-εξαλείψει τον καταχρηστικό χαρακτήρα κάθε πρακτικής (τιμολογιακής ή άλλης) αποκλεισμού. Η θέση αυτή προσδίδει στα επιχειρήματα αποτελεσματικότητας γενική εφαρμογή, αναγνωρίζοντας ότι, εφόσον αυτά αποδεικνύονται και ταυτόχρονα τηρούνται και οι λοιπές προϋποθέσεις που αναφέρει η νομολογία και η

46. Βλ. γενικά για τον έλεγχο των πρακτικών αυτών, μεταξύ άλλων, Γ. ΚΑΡΥΔΗΣ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών, ό.π., σσ. 160-161. Τα κριτήρια που λαμβάνονται υπόψη για τον χαρακτηρισμό της τιμολογιακής πολιτικής της δεσπόζουσας επιχείρησης ως άνισης-υπερβολικής (μη δίκαιης) συνδέονται με τον έλεγχο της σχέσης κόστους /τιμής της δεσπόζουσας επιχείρησης ή της σχέσης των τιμών που αυτή εφαρμόζει με τις τιμές πώλησης ομοειδών αγαθών ή υπηρεσιών. Στο πλαίσιο της ανάλυσης αυτής δεν λαμβάνεται υπόψη ούτε έχει σημασία το τυχόν αποτέλεσμα αποκλεισμού – εκτοπισμού που προκαλεί η επίμαχη τιμολογιακή πρακτική (βλ. ενδεικτικά απόφαση 27/76, *United Brands/Επιτροπή*, 14.02.1978, ECLI:EU:C:1978:22, σκ. 250-252, ΔΕΚ C-30/87, *Bodson/Pompes funèbres des régions libérées*, 04.05.1988, ECLI:EU:C:1988:225, σκ. 31).

πρακτική της Επιτροπής, η επίμαχη πρακτική δεν είναι καταχρηστική και, συνεπώς, δεν απαγορεύεται από το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ.

Πλην όμως, η γενίκευση αυτή αλλοιώνει, κατά την άποψή μας, την ίδια την έννοια της κατάχρησης στο πεδίο του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ και δεν λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες περιστάσεις υπό τις οποίες αυτή εκδηλώνεται. Κατά τη νομολογία, ως καταχρηστική ορίζεται πρωτίστως η συμπεριφορά που αποκλίνει σε σχέση με αυτήν που υπογορεύει ο υγιής ανταγωνισμός. Το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ καλύπτει, ειδικότερα, τη συμπεριφορά επιχειρήσεως που κατέχει δεσπόζουσα θέση, η οποία έχει ως αποτέλεσμα, επί ζημιά των καταναλωτών, «να κωλύεται η διατήρηση του υφισταμένου στην αγορά ανταγωνισμού ή η ανάπτυξή του, λόγω της χρησιμοποίησεως διαφορετικών μέσων από εκείνα που διέπουν τον κανονικό ανταγωνισμό μεταξύ των προσφερομένων από τους επιχειρηματίες προϊόντων ή υπηρεσιών»⁴⁷. Επίσης, παγίως η νομολογία υπογραμμίζει την ιδιαίτερη ευθύνη της δεσπόζουσας επιχείρησης να απέχει από πρακτικές που περιορίζουν ακόμη περισσότερο τον ήδη εξασθενημένο ανταγωνισμό στη σχετική αγορά. Κατά πάγια νομολογία, η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση υπέχει ειδική υποχρέωση να μη θίγει, με τη συμπεριφορά της, τον αποτελεσματικό και ανόθευτο ανταγωνισμό στην εσωτερική αγορά⁴⁸. Τέλος, το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ απαγορεύει στη δεσπόζουσα επιχείρηση να ενισχύει τη δεσπόζουσα θέση της, καταφεύγοντας σε άλλα μέσα εκτός από εκείνα που εντάσσονται στο πλαίσιο του υγιούς ανταγωνισμού.

Η ανωτέρω έννοια της κατάχρησης συνεπάγεται στην πραγματικότητα την «per se» απαγόρευσή της, λόγω ακριβώς του γεγονότος ότι από τη φύση της συνεπάγεται πολύ βλαπτικές συνέπειες για τον ανταγωνισμό και συναφώς και για τον καταναλωτή. Όταν συνεπώς έχουμε αυτή τη μορφή κατάχρησης συμπεριφοράς, η οποία αποκλίνει του κανονικού-υγιούς-θεμιτού ανταγωνισμού, τότε οι όποιες τυχόν ωφέλιμες συνέπειές της δεν θα είναι παρά έμμεσες – αντανakλαστικές και προσωρινές, καθώς δεν θα απορρέουν από μια ορθολογική οικονομικά πρακτική. Αυτές οι βελτιώσεις αποτελεσματικότητας δεν θα μπορούν κατά κανόνα να «απορροφήσουν» την κατάχρηση, η οποία έχει άλλη στόχευση και εξακολουθεί να παράγει επιζήμια αποτελέσματα για τον ανταγωνισμό.

47. Βλ. συναφώς, προπαρατεθείσες αποφάσεις *AKZO/Επιτροπή*, ό.π., σκ. 69, *France Télécom/Επιτροπή*, ό.π., σκ. 104 και 105, και ΔΕΕ C-280/08 P, *Deutsche Telekom/Επιτροπή*, 14.10.2010, ECLI:EU:C:2010:603, σκ. 174, 176 και 180 καθώς και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία. Υπό την έννοια αυτή ελέγχεται και ο μη θεμιτός ανταγωνισμός μέσω των τιμών ή άλλως πως (βλ. συναφώς, αποφάσεις *AKZO/Επιτροπή*, σκ. 70 και 72, *France Télécom/Επιτροπή*, σκ. 106, και *Deutsche Telekom/Επιτροπή*, σκ. 177).

48. Βλ. ενδεικτικά απόφαση *France Télécom/Επιτροπή*, σκ. 105 και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

Αντιθέτως, αν η πρακτική της δεσπόζουσας επιχείρησης στηρίζεται σε μια ορθολογική οικονομικά απόφαση που συνεπάγεται άμεσα την πραγματοποίηση βελτιώσεων αποτελεσματικότητας (μέρος των οποίων μετακυλιείται άμεσα και ευθέως στον καταναλωτή, αντισταθμίζοντας πλήρως την όποια ζημία του), τότε η πρακτική αυτή ασφαλώς δεν θα είναι καταχρηστική και, συνεπώς, απαγορευμένη κατά το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ. Στην περίπτωση αυτή, δηλαδή, η κατάχρηση κατά κανόνα θα απορροφάται.

Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα που επιβεβαιώνει τη θέση μας αυτή είναι η περίπτωση των λεγόμενων εκπτώσεων ποσότητας, οι οποίες χορηγούνται ανάλογα με την πωλούμενη ποσότητα. Αυτές κατά κανόνα δεν χαρακτηρίζονται καταχρηστικές, καθώς στηρίζονται στην ορθολογική απόφαση της δι' αυτών αύξησης της ποσότητας των πωλήσεων και συναφώς και εξοικονόμησης δαπάνης, η οποία μετακυλιείται άμεσα στον καταναλωτή με τη μορφή εκπτώσεων. Στο παράδειγμα αυτό οι βελτιώσεις αποτελεσματικότητας είναι ο επιδιωκόμενος στόχος και το άμεσο αποτέλεσμα της επίμαχης εκπωτικής πολιτικής, στοιχεία που ασφαλώς αποκλείουν την κατάχρηση, με την έννοια του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ⁴⁹.

Στις λοιπές περιπτώσεις τιμολογιακών πρακτικών αποκλεισμού από την αγορά που αναφέρθηκαν παραπάνω (όπως είναι, για παράδειγμα, η επιθετική τιμολόγηση ή η συμπύεση περιθωρίων κέρδους) φαίνεται να λείπει ο άμεσος σύνδεσμος με τα όποια τυχόν έμμεσα και αντανakλαστικά ευεργετικά αποτελέσματα οικονομικής αποτελεσματικότητας, γεγονός που οφείλεται, κατά την άποψή μας, στα ιδιαίτερα στοιχεία που χρωματίζουν την κατάχρηση και τα οποία ελαχιστοποιούν μέχρι και μηδενίζουν τη σημασία των επιχειρημάτων αποτελεσματικότητας, κατά την εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ.

Η ανωτέρω θέση μας υποστηρίζεται και από τη νομολογία αλλά και από τη διοικητική πρακτική της Επιτροπής αναφορικά με την περιορισμένη δυνατότητα ατομικής ή κατά κατηγορίες απαλλαγής, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 101 παρ. 3 της ΣΛΕΕ, συμπράξεων που λόγω του αντικειμένου τους εμπίπτουν στην απαγόρευση της παρ. 1. Πράγματι, ενώ, κατά τη νομολογία, δεν αποκλείεται θεωρητικά η δυνατότητα απαλλαγής παρόμοιων συμπράξεων, εν τούτοις τόσο η ατομική όσο και η κατά κατηγορίες απαλλαγή τους είναι εν τοις πράγμασι σχεδόν

49. ΔΕΚ C-40/73 έως C-48/73, C-50/73, C-54/73 έως C-56/73, C-111/73, C-113/73 και C-114/73, *Suiker Unie κ.λπ./Επιτροπή*, 16.12.1975, ECLI:EU:C:1975:174, σκ. 518, ΔΕΚ C-85/76, ό.π., σκ. 89 και 90, ΔΕΚ C-322/81, *Michelin/Επιτροπή*, 09.11.1983, ECLI:EU:C:1983:313, σκ. 71, ΔΕΚ C-163/99, *Πορτογαλία/Επιτροπή*, 29.03.2001, ECLI:EU:C:2001:189, σκ. 50, ΔΕΕ C-549/10 P, ό.π., σκ. 70 και ΠΕΚ T-203/01, *Michelin/Επιτροπή*, 30.11.2003, ECLI:EU:T:2003:250, σκ. 56 έως 59).

αδύνατη⁵⁰. Ο λόγος είναι ότι αυτές οι συμπράξεις θεωρούνται ότι προκαλούν από την ίδια τους τη φύση σοβαρό περιορισμό του ανταγωνισμού και, ως εκ τούτου, τα όποια τυχόν ευεργετικά τους αποτελέσματα δεν είναι ικανά να αντισταθμίσουν τις εξαιρετικά βλαπτικές τους συνέπειες. Το επιχείρημα αυτό ισχύει, κατά μείζονα λόγο, στην περίπτωση του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, όπου δεν έχει θέση κατά την εφαρμογή του ούτε ο κανόνας de minimis ούτε προϋποθέτει την πρόκληση κάποιου βέβαιου και σοβαρού εκτοπιστικού αποτελέσματος. Άλλωστε, όπως δέχεται το Δικαστήριο, η επιζήμια για τον ανταγωνισμό πρακτική της δεσπόζουσας επιχείρησης «είναι, εκ της φύσης της, ικανή να περιορίσει τον ανταγωνισμό σε μη αμελητέο βαθμό, αν όχι να εξαλείψει πλήρως τον ανταγωνισμό στην αγορά όπου ασκεί τις δραστηριότητές της η οικεία επιχείρηση»⁵¹.

Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης υποστηρίξαμε ότι η εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ στα εκπτώτικα καθεστώτα και τις λοιπές τιμολογιακές πρακτικές αποκλεισμού εν γένει πρέπει να αποσυνδεθεί από την απόδειξη του πιθανού αποκλεισμού από τη σχετική αγορά των αποκαλούμενων εξίσου αποτελεσματικών ανταγωνιστών. Το πιθανό αδικαιολόγητο από οικονομικής άποψης εκτοπιστικό αποτέλεσμα μιας επιθετικής τιμολογιακής πρακτικής ή μιας πρακτικής εκπτώσεων θα πρέπει να προκύπτει από τη συνολική εκτίμηση όλων των περιστάσεων της συγκεκριμένης περιπτώσεως, ιδίως δε από τη φύση, το αντικείμενο και το σκοπό της επίμαχης πρακτικής, σε συνδυασμό και με τις υφιστάμενες συνθήκες ανταγωνισμού στην οικεία αγορά και τη θέση της δεσπόζουσας επιχείρησης στην αγορά αυτή. Η ίδια η έννοια του προστατευόμενου ανταγωνισμού επιβάλλει, δηλαδή, τη διασφάλιση της δομής της αγοράς και, συναφώς, και των πραγματικών ή δυνητικών ανταγωνιστικών πιέσεων που μπορούν να ασκηθούν στη δεσπόζουσα επιχείρηση, ακόμη και αν αυτές προέρχονται ή μπορούν να προέλθουν από λιγότερο αποτελεσματικούς σε σχέση με την ίδια ανταγωνιστές της.

50. Βλ. για παράδειγμα Κανονισμό (ΕΕ) 330/2010 της Επιτροπής για την εφαρμογή του άρθρου 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ σε ορισμένες κατηγορίες κάθετων συμφωνιών και εναρμονισμένων πρακτικών (ΕΕ 2010 L 102/1: Στο άρθρο 4 του Κανονισμού απαριθμούνται οι περιορισμοί ιδιαίτερης σοβαρότητας που αποκλείουν το ευεργέτημα της απαλλαγής σε μια κάθετη σύμπραξη.

51. Απόφαση *Post Danmark II*, ό.π., σκ. 73.

Συνεπώς, δεν θα πρέπει να παραμένει εκτός του πεδίου ελέγχου του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ το πιθανό-δυνητικό εκτοπιστικό αποτέλεσμα σε βάρος ενός λιγότερο αποτελεσματικού ανταγωνιστή, ο οποίος ελλείψει της καταχρηστικής πρακτικής θα μπορούσε εν δυνάμει να καταστεί εξίσου αποτελεσματικός προς τη δεσπόζουσα επιχείρηση. Η αυτόματη a priori ασυλία παρόμοιων πρακτικών παραγνωρίζει τη δυναμική διάσταση της αγοράς, καθώς και την αυξημένη ευθύνη της δεσπόζουσας επιχείρησης να μην πλήξει ακόμη περισσότερο τον ήδη εξασθενημένο στην οικεία αγορά ανταγωνισμό, αποκλείοντας με τις πρακτικές της τη πιθανή εξέλιξη των λιγότερο αποτελεσματικών ανταγωνιστών και νοθεύοντας έτσι εν τέλει την ίδια τη λειτουργία του ανταγωνισμού.

Περαιτέρω, όπως επισημάναμε, το γράμμα το άρθρου 102 της ΣΛΕΕ δεν επιτρέπει την «ex post» απαλλαγή-νομιμοποίηση των καταχρηστικών πρακτικών με το επιχείρημα της συμβολής τους στην ενίσχυση της οικονομικής αποτελεσματικότητας. Το επιχείρημα αυτό μπορεί, κατά την άποψή μας, να τύχει εφαρμογής μόνο στο πεδίο της αξιολόγησης των περιστάσεων και των δεδομένων της αγοράς, που δύνανται να χαρακτηρίσουν τη συμπεριφορά της δεσπόζουσας επιχείρησης ως καταχρηστική ή μη. Πλην όμως, όταν έχουμε καταχρηστική συμπεριφορά, επειδή αποκλίνει του κανονικού-υγιούς-θεμιτού ανταγωνισμού, τότε οι όποιες τυχόν ωφέλιμες συνέπειές της στο επίπεδο της οικονομικής αποτελεσματικότητας δεν θα είναι παρά έμμεσες-αντανακλαστικές και προσωρινές, και συνεπώς, κατά κανόνα, μη ικανές να απορροφήσουν την κατάχρηση, η οποία υπό τις περιστάσεις αυτές πρέπει να θεωρείται ως «per se» απαγορευμένη.

Η υποστηριζόμενη στη παρούσα μελέτη υποβάθμιση των επιχειρημάτων οικονομικής αποτελεσματικότητας συνάδει και με την ανάγκη υποχώρησης της «οικονομικής προσέγγισης», κατά την ερμηνεία και εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, και την επαναφορά της πλέον ορθόδοξης και συμβατής με το γράμμα και το πνεύμα της διάταξης αυτής νομικής προσέγγισης. Η έννοια της κατάχρησης του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ είναι πρωτίστως νομική έννοια. Πρέπει, επομένως, να ερμηνεύεται και να αξιολογείται με κριτήρια προβλέψιμα και ευχερώς επαληθεύσιμα, όπως υπαγορεύει η γενική αρχή της ασφάλειας δικαίου. Η προσέγγιση αυτή συνεπάγεται μια μορφή «per se» απαγόρευσης των καταχρηστικών πρακτικών της δεσπόζουσας επιχείρησης, οι οποίες πλήττουν τη δομή της αγοράς, λόγω του περιεχομένου, του σκοπού και του αντικειμένου τους, και ανεξάρτητα από την ένταση και την έκταση των πιθανών – δυνητικών αντι-ανταγωνιστικών αποτελεσμάτων τους.

Η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ: Η Γνωμοδότηση 2/13 του Δικαστηρίου της ΕΕ

Βασίλης Περγαντής*

Η αρνητική Γνωμοδότηση του ΔΕΕ ως προς την προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ αποτελεί το τελευταίο επεισόδιο μίας μακράς διαπραγμάτευσης που δεν διαφαίνεται ότι θα ολοκληρωθεί σύντομα. Η Γνωμοδότηση αναδεικνύει τις λεπτές ισορροπίες που πρέπει να κρατηθούν στις σχέσεις του ΔΕΕ με το ΕΔΔΑ μετά την προσχώρηση και τις οποίες, σύμφωνα με το ΔΕΕ, δεν εξασφαλίζει το Σχέδιο Συμφωνίας Προσχώρησης. Βασίζόμενο στην αρχή της αυτονομίας της ενωσιακής έννομης τάξης, το ΔΕΕ προτείνει μία σειρά από επαναδιατυπώσεις, τροποποιήσεις και προσθήκες στο Σχέδιο Συμφωνίας που καταδεικνύουν της αδυναμία του να αποδεχθεί τον ρόλο που θα αναγνωριστεί στο ΕΔΔΑ μετά την προσχώρηση και τον σκοπό αυτής που δεν είναι άλλος από την ισχυροποίηση (μέσω της συμπλήρωσης) της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην ΕΕ.

Γνωμοδότηση 2/13 – προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ – αρχή της αυτονομίας – μηχανισμός συναγόμενου – διαδικασία προηγούμενης εξέτασης – αρχή αμοιβαίας εμπιστοσύνης – δικαστικός έλεγχος στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ

I. Εισαγωγή

Η παρούσα συμβολή εξετάζει τις σχέσεις μεταξύ του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΔΑ) μετά την αρνητική Γνωμοδότηση του πρώτου ως προς τη συμβατότητα του Σχεδίου συμφωνίας προσχώρησης (ΣΣΠ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ) με το δίκαιο της ΕΕ. Οι συζητήσεις για την προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ χρονολογούνται από το 1979, όταν και έγινε σχετική αναφορά σε μνημόνιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής¹. Εντούτοις, οι διεργασίες προχώρησαν με αργό ρυθμό και ουσιαστικά πάγωσαν μετά την αρνητική Γνωμοδότηση του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων το 1996 που υπογράμμισε ότι «στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, η Κοινότητα δεν έχει αρμοδιότητα να προσχωρήσει στην [ΕΣΔΑ], διότι, αφενός, ουδεμία διάταξη δεν παρέχει στα κοινοτικά όργανα, κατά τρόπο γενικό, την ειδική εξουσία θεσπίσεως κανόνων στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου ή συνάψεως διεθνών συνθηκών στον τομέα αυτό και, αφετέρου, μια τέτοια προσχώρηση δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς προσφυγή στο άρθρο 235 της Συνθήκης»². Η επανεκκίνηση έγινε δυνατή με

τη Συνθήκη της Λισαβόνας που στο άρθρο 6 παρ. 2 ΣΕΕ προβλέπει την υποχρέωση προσχώρησης της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, σε συνδυασμό με το Πρωτόκολλο 8 της εν λόγω Συνθήκης που ορίζει ότι η συμφωνία για προσχώρηση θα πρέπει να εκφράζει «την ανάγκη διαφύλαξης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της Ένωσης και του δικαίου της Ένωσης» και να μην επηρεάζει την κατανομή των αρμοδιοτήτων της Ένωσης ανάμεσα σε αυτήν και τα κράτη μέλη (ΚΜ) και τη θέση των ΚΜ έναντι της ΕΣΔΑ και των Πρωτοκόλλων της³. Παράλληλα, το Πρωτόκολλο 14 στην ΕΣΔΑ τροποποίησε το άρθρο 59 της Σύμβασης, επιτρέποντας την προσχώρηση της ΕΕ⁴.

Οι επακόλουθες διαπραγματεύσεις κατέληξαν το 2013 σε Σχέδιο συμφωνίας⁵ που υποβλήθηκε στο ΔΕΕ για Γνωμοδότηση, η οποία και υπήρξε αρνητική, καθώς το Δικαστήριο έκρινε ότι το ΣΣΠ δεν είναι συμβατό με το άρθρο 6 παρ. 2 της ΣΕΕ ούτε με το Πρωτόκολλο 8⁶. Στη συμβολή

της θεωρείται αναγκαία για την πραγματοποίηση ενός από τους στόχους της στο πλαίσιο της λειτουργίας της κοινής αγοράς και δεν προβλέπονται από την παρούσα συνθήκη οι προς το σκοπό αυτόν απαιτούμενες εξουσίες, το Συμβούλιο, κατόπιν προτάσεως της Επιτροπής και ύστερα από διαβουλεύσεις με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, θεσπίζει ομοφώνως τις κατάλληλες διατάξεις».

3. Άρθρο 6 παρ. 1-2 του Πρωτοκόλλου 8.

4. Protocol No. 14 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, amending the control system of the Convention, Strasbourg, 13 May 2004.

5. Τελική έκθεση προς τη Διευθύνουσα Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, CDDH, 47+1(2013)008rev2, 10 June 2013, Appendix I. Το Σχέδιο Συμφωνίας συνοδεύεται από Σχέδιο Επεξηγηματικής Έκθεσης (Appendix V) και μία σειρά άλλα σχέδια εγγράφων που προτείνεται να συνοδεύσουν τη συμφωνία προσχώρησης.

6. Γνωμοδότηση 2/13, Σχέδιο συμφωνίας για την προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, ECLI:EU:C:2014:2454, παρ. 258 (στο εξής Γνωμοδότηση 2/13). Η Γνωμοδότηση συνοδεύεται από τη γνώμη της Γεν. Εισαγγελέως J. Kokott της 13ης Ιουνίου 2014, που δημοσιεύτηκε

* Λέκτορας, Αμερικανικό Κολλέγιο Θεσσαλονίκης. Η έρευνα και συγγραφή του άρθρου έγινε στο πλαίσιο της ερευνητικής υποτροφίας «Άριστεία» του Α.Π.Θ.

1. Μνημόνιο της Επιτροπής σχετικά με την προσχώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στην ΕΣΔΑ (Συμπλήρωμα 2/79 στο Δελτίο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων)· Memorandum on the accession of the European Communities to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, COM (79) 210 final. Bulletin of the European Communities, Supplement 2/79.

2. Γνωμοδότηση του Δικαστηρίου της 28ης Μαρτίου 1996, Προσχώρηση στην ΕΣΔΑ, Γνωμοδότηση 2/94, ECLI:EU:C:1996:140. Το άρθρο 235 της ΣυνθΕΟΚ (1992) όριζε ότι «[α]ν ενέργεια της Κοινότητας

αυτή θα εξετασθούν τα επιχειρήματα που χρησιμοποιήσε το ΔΕΕ για να απορρίψει το Σχέδιο συμφωνίας και, στη συνέχεια, οι προοπτικές προσχώρησης, όπως διαμορφώνονται σήμερα, με ιδιαίτερη έμφαση στις προκλήσεις που θα πρέπει να αντιμετωπίσει το ΕΔΔΑ υπό το φως της αρνητικής Γνωμοδότησης.

II. Η Γνωμοδότηση 2/13

Πριν προβούμε στην ανάλυση της Γνωμοδότησης του Δικαστηρίου, θα πρέπει να αναφερθούμε στους στόχους που εξυπηρετεί η προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ και στη γενικότερη στάση που χαρακτηρίζει το ΔΕΕ, στις περιπτώσεις όπου καλείται να συνεργαστεί θεσμικά με εξωενωσιακά δικαιοδοτικά όργανα.

Με μία πρώτη ματιά, δεν είναι ξεκάθαρο τι θα συνεισφέρει στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων η προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ. Η Ένωση έχει αναπτύξει, εδώ και δεκαετίες, μία πλούσια νομολογία σχετικά με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών κατά την παραγωγή και εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου⁷. Επιπλέον, με την υιοθέτηση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων το 2000 (ΧΘΔ) και την ενσωμάτωσή του στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, η Ένωση έχει πλέον στη διάθεσή της έναν σχετικά παρεμφερή κατάλογο δικαιωμάτων που εξασφαλίζουν την προστασία των θεμελιωδών ελευθεριών στο πλαίσιο της ενωσιακής έννομης τάξης⁸.

Το παραπάνω αφήγημα, καίτοι περιγραφικά ακριβές, αποτυγχάνει να φωτίσει τους λόγους για τους οποίους επιδιώκεται η προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ που είναι οι ακόλουθοι: Πρώτον, η προσχώρηση θα ενισχύσει την προστασία των φυσικών και νομικών προσώπων στο πλαίσιο της ενωσιακής έννομης τάξης, διευρύνοντας τις περιπτώσεις όπου αυτά μπορούν να προσφύγουν σε ένα ειδικό δικαστήριο ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά του ενωσιακού δικαίου⁹ και επιλύοντας τυχόν ζητήματα

καταλογισμού των παράνομων πράξεων που εγείρονται στο παρόν διπλό (ΔΕΕ/ΕΔΔΑ) σύστημα προστασίας¹⁰. Δεύτερον, η προσχώρηση θα συμβάλει στην πλήρη εναρμόνιση των ουσιαστικών κανόνων και της νομολογίας στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹¹ και, τέλος, τρίτον, θα γίνει δυνατός ο εξωτερικός έλεγχος των παραβιάσεων στο πλαίσιο της ενωσιακής έννομης τάξης, είτε αυτές προέρχονται από τα ΚΜ είτε από τα ίδια τα όργανα της Ένωσης¹².

Η προσχώρηση, όμως, πρέπει να λάβει υπόψη της και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ενωσιακού δικαίου και της έννομης τάξης της ΕΕ, όπως τα έχει αναλύσει διεξοδικά το ΔΕΕ στη νομολογία του. Πιο συγκεκριμένα, στις Γνωμοδοτήσεις 1/91 και 1/09¹³ το ΔΕΕ τόνισε ότι, παρότι η προσχώρηση της Ένωσης σε δικαιοδοτικά συστήματα δεν είναι καταρχήν ασύμβατη με το ενωσιακό δίκαιο, θα πρέπει να λαμβάνει χώρα, μόνον εφόσον ο εξωτερικός δικαιοδοτικός έλεγχος δεν οδηγεί σε αυθεντική ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου από το εξωτερικό δικαιοδοτικό όργανο και, κατά συνέπεια, δεν αμφισβητείται η αυτονομία του ενωσιακού δικαίου.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το ΔΕΕ απέρριψε το Σχέδιο συμφωνίας, εγείροντας μια σειρά ενστάσεων τις οποίες θα αναπτύξουμε διαδοχικά στις επόμενες γραμμές. Πρώτα, θα επικεντρωθούμε στις ενστάσεις του Δικαστηρίου επί διαδικαστικών πτυχών σχετικά με τον έλεγχο των πράξεων της ΕΕ από το ΕΔΔΑ και, στη συνέχεια, θα αναφερθούμε σε ενστάσεις που αγγίζουν την ουσία του ελέγχου και καταδεικνύουν την εχθρική λογική με την οποία προσεγγίζει το ζήτημα της προσχώρησης το ΔΕΕ.

A. Οι ενστάσεις επί των δικονομικών πτυχών

1. *Ο μηχανισμός του συναναγόμενου ή της παθητικής ομοδικίας (co-respondent)*

Η προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ εγείρει μία σειρά από ζητήματα σχετικά με το ποιος θα πρέπει να είναι εναγόμενος στις υποθέσεις που στρέφονται κατά του ενωσιακού

την ίδια μέρα με την Γνωμοδότηση και όπου η Γεν. Εισαγγελέας έκανε δεκτό το σχέδιο συμφωνίας υπό τον όρο συμπερίληψης ορισμένων τροποποιήσεων (βλ. ό.π., ECLI:EU:C:2014:2475).

7. Βλ. ΔΕΚ 29/69, *Stauder/Ulm*, 12.11.1969, ECLI:EU:C:1969:57, ΔΕΚ 11/70, *Internationale Handelsgesellschaft/Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, 17.12.1970, ECLI:EU:C:1970:114, ΔΕΚ 4/73, *Nold/Επιτροπή*, 14.05.1974, ECLI:EU:C:1974:51. Βλ. και S. IGLESIAS SÁNCHEZ, *The Court and the Charter: The impact of the entry into force of the Lisbon Treaty on the ECJ's approach to fundamental rights*, CML Rev., 2012, σσ. 1565-1611.

8. Βλ. την αυξανόμενη αναφορά στον Χάρτη, που συνδυάζεται όμως και από την όλο και πιο σπάνια αναφορά στην ΕΣΔΑ και την νομολογία της. G. DE BURCA, *After EU Charter of Fundamental Rights: The Court of Justice as a Human Rights Adjudicator*, MJ, 2013, σ. 168 επ.

9. P. GRAGL, *A Giant Leap for European Human Rights? The Final*

Agreement on the European Union's Accession to the European Convention on Human Rights, CML Rev., 2011, σ. 995 επ., 1027.

10. Βλ. άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου 8, που προβλέπει ότι η συμφωνία προσχώρησης θα πρέπει να προβλέπει «τους μηχανισμούς που απαιτούνται για να εξασφαλίζεται ότι οι προσφυγές που ασκούν κράτη μη μέλη και οι ατομικές προσφυγές ορθώς στρέφονται κατά των κρατών μελών ή/και της Ένωσης, ανάλογα την περίπτωση».

11. J. POLAKIEWICZ, *EU Law and the ECHR: Will the European Union's Accession Square the Circle?*, E.H.R.L.R., 2013, σσ. 592-605.

12. Editorial Comment, *The EU's Accession to the ECHR – a "NO" from the ECJ!* CML Rev., 2015, σσ. 1-16, 4.

13. Γνωμοδότηση 1/91, Δημιουργία του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου, ECLI:EU:C:1991:490- Γνωμοδότηση 1/09, Δικαστήριο Ευρωπαϊκών και Κοινοτικών Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας, ECLI:EU:C:2011:123.

δικαίου. Η εφαρμογή του δικαίου που παράγεται από τα όργανα της Ένωσης εναπόκειται, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, στα διάφορα όργανα των κρατών μελών της, τα οποία συχνά δεν έχουν κανένα περιθώριο εκτίμησης ως προς τη μεταφορά και εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου. Σε αυτές τις περιπτώσεις, μπορεί να είναι εξαιρετικά δύσκολο για τον προσφεύγοντα να αποφανθεί προκαταβολικά έναντι ποιου θα πρέπει να στρέφεται η προσφυγή του και, κατά συνέπεια, ποιας έννομης τάξης τα εσωτερικά ένδικα μέσα θα πρέπει να εξαντληθούν. Το θέμα του εναγόμενου είναι εξαιρετικά κρίσιμο και για την αποτελεσματικότητα της δικαστικής απόφασης, καθώς η σωστή στόχευση ενισχύει τις πιθανότητες θεραπείας της παραβίασης της ΕΣΔΑ από τον πλέον αρμόδιο φορέα. Κατά συνέπεια, ο μηχανισμός του συνεναγόμενου συμβάλλει στην αποφυγή δημιουργίας κενού στο σύστημα της ΕΣΔΑ «σε σχέση με τη συμμετοχή, την ευθύνη και τη δεσμευτικότητα»¹⁴.

Με βάση το άρθρο 3 παρ. 2-4 του ΣΣΠ, προβλέπεται (1) είτε ότι η ΕΕ μπορεί να γίνει συνεναγόμενος, σε περίπτωση που μία προσφυγή στρέφεται μόνον εναντίον ΚΜ, το ΚΜ δεν είχε διακριτική ευχέρεια στην εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου¹⁵ και η ισχυριζόμενη παραβίαση εγείρει ζήτημα συμβατότητας διατάξεων του ενωσιακού δικαίου με τα επικαλούμενα δικαιώματα (2) είτε ότι το ΚΜ μπορεί να γίνει συνεναγόμενος, σε περίπτωση που η προσφυγή στρέφεται μόνον κατά της ΕΕ και η ισχυριζόμενη παραβίαση εγείρει ζήτημα συμβατότητας του πρωτογενούς δικαίου της ΕΕ (ή άλλου κειμένου που έχει την ίδια κανονιστική ισχύ) με τα επικαλούμενα δικαιώματα. Επίσης, στο ΣΣΠ ορίζεται ότι η ενεργοποίηση του μηχανισμού θα γίνεται μετά από πρόσκληση του ΕΔΔΑ προς τον πιθανό συνεναγόμενο ή μετά από αίτηση αυτού να γίνει συνεναγόμενος και απόφαση του Δικαστηρίου του Στρασβούργου¹⁶.

Τέλος, σε περίπτωση παθητικής ομοδικίας, τυχόν καταδικαστική απόφαση θα σημαίνει κατά κανόνα την από κοινού ευθύνη (joint responsibility) της Ένωσης και του ΚΜ¹⁷, εκτός εάν το Δικαστήριο του Στρασβούργου κρίνει

ότι εντέλει μόνον ο ένας από τους δύο (εναγόμενος/συνεναγόμενος) πρέπει να καταδικαστεί επί τη βάση των επιχειρημάτων του εναγόμενου και συνεναγόμενου και αφού ακούσει την άποψη του προσφεύγοντος (άρθρο 3 παρ. 7 ΣΣΠ).

Επί των παραπάνω, το ΔΕΕ επικεντρώνει την κριτική του σε τρία ζητήματα. Πρώτον, το Δικαστήριο επικρίνει την πρόβλεψη του ΣΣΠ, σύμφωνα με την οποία, στην περίπτωση που ένα συμβαλλόμενο μέρος υποβάλλει αίτηση για να γίνει συνεναγόμενος, το ΕΔΔΑ αποφαινεται επί της αίτησης εξετάζοντας τον εύλογο χαρακτήρα των επιχειρημάτων που προβάλλει ο αιτών. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, ο παραπάνω έλεγχος επιτρέπει στο ΕΔΔΑ να προβεί «σε εκτίμηση των κανόνων του δικαίου της Ένωσης που διέπουν την κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ένωσης και των κρατών μελών ...» με τρόπο δεσμευτικό για την Ένωση και τα ΚΜ. Κατά συνέπεια, καταλήγει το ΔΕΕ, ο έλεγχος αυτός, έστω και αν δεν είναι επί της ουσίας έλεγχος αλλά επιφανειακός και αφορά το κατά πόσον οι αιτιολογίες του αιτούντα ικανοποιούν τις προϋποθέσεις για την ενεργοποίηση του μηχανισμού¹⁸, είναι ικανός να υπονομεύσει την αυτονομία της ενωσιακής έννομης τάξης¹⁹.

Δεύτερον, το ΔΕΕ επισημαίνει στη Γνωμοδότησή του ότι ο κανόνας της από κοινού ευθύνης δεν προβλέπει εξαίρεση για τις περιπτώσεις όπου ένα κράτος έχει θέσει επιφύλαξη επί του κανόνα που παραβιάστηκε²⁰. Τρίτον, το Δικαστήριο επικρίνει την ευχέρεια που αναγνωρίζεται στο ΕΔΔΑ με βάση το άρθρο 3 παρ. 7 του ΣΣΠ να κατανέμει την ευθύνη μόνο σε έναν από τους παθητικά ομόδικους, καθώς ο καταμερισμός ευθύνης (και, κατ'επέκταση, αρμοδιοτήτων²¹) αποτελεί αποκλειστικώς εσωτερι-

14. Σχέδιο επεξηγηματικής έκθεσης, παρ. 39.

15. Σχέδιο επεξηγηματικής έκθεσης, παρ. 48.

16. Κατά συνέπεια, η αποδοχή της ιδιότητας του συνεναγόμενου εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του εν δυνάμει συνεναγόμενου και όχι σε δεσμευτική απόφαση του Δικαστηρίου. Εντούτοις, το Παράρτημα II του ΣΣΠ προβλέπει Σχέδιο Δήλωσης της ΕΕ που θα συνοδεύει την υπογραφή της Συμφωνίας Προσχώρησης με βάση το οποίο η Ένωση υπόσχεται να διασφαλίσει πως, σε περιπτώσεις που πληρούνται οι προϋποθέσεις, θα αποδέχεται ή θα ζητά να γίνει συνεναγόμενος.

17. Η πρόβλεψη αυτή σκοπό έχει να μην μπορεί το ΕΔΔΑ να αποφασίσει επί του καταμερισμού της ευθύνης, καθώς θα επηρεάζει και τον καταμερισμό αρμοδιοτήτων μεταξύ Ένωσης και ΚΜ.

18. S. LAMBRECHT, *The Sting Is in the Tail: CJEU Opinion 2/13 Objects to Draft Agreement on Accession of the EU to the European Convention on Human Rights*, E.H.R.L.R., 2015, σσ. 185-198, 190-191.

19. Γνωμοδότηση 2/13, ό.π., παρ. 215-225. Υποστηρίζεται ότι τυχόν απόφαση του ΕΔΔΑ να μην αποδώσει την ιδιότητα του συνεναγόμενου στον αιτούντα μπορεί να αποτελεί κρίση επί του καταμερισμού αρμοδιοτήτων μεταξύ Ένωσης και ΚΜ· βλ. P. GRAGL, *The Reasonableness of Jealousy: Opinion 2/13 and EU Accession to the ECHR*, *European Yearbook of Human Rights*, 2014, σσ. 27-49, 34.

20. Γνωμοδότηση 2/13, ό.π., παρ. 226-228.

21. Εντούτοις, η νομολογία του ΕΔΔΑ (βλ. C. RYNGAERT, *Oscillating between Embracing and Avoiding Bosphorus: The European Court of Human Rights on Member State Responsibility for Acts of International Organisations and the Case of the European Union*, E.L.Rev., 2014, σσ. 176-192) και τα άρθρα της ΕΔΔ για την ευθύνη των διεθνών οργανισμών (βλ. Σχέδιο Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου (ΕΔΔ) για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών του 2011, UN Doc. A/66/10) δεν βασίζονται καταρχήν στο κριτήριο της αρμοδιότητας για τον καταμε-

κό ζήτημα της Ένωσης για το οποίο το Δικαστήριο του Στρασβούργου δεν θα πρέπει να αποφαινεται, έστω και αν αυτό γίνεται με τη σύμφωνη γνώμη εναγόμενου και συνεναγόμενου. Σύμφωνα με το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου, η εξουσία αυτή μπορεί να πλήξει την αυτονομία της ενωσιακής έννομης τάξης²².

2. Η διαδικασία της προηγούμενης εξέτασης (prior involvement)

Η διαδικασία της προηγούμενης εξέτασης εκπορεύεται από τον επικουρικό χαρακτήρα του μηχανισμού ελέγχου που προβλέπει η ΕΣΔΑ και στοχεύει στη διασφάλιση της σωστής λειτουργίας του ενωσιακού δικαιοδοτικού συστήματος. Πιο συγκεκριμένα, στις περιπτώσεις που η ΕΕ είναι απλά συνεναγόμενος, μπορεί η υπόθεση να έχει φτάσει στο ΕΔΔΑ μετά την εξάντληση των εσωτερικών ένδικων μέσων, χωρίς να έχει όμως δοθεί προηγουμένως η δυνατότητα στο ΔΕΕ²³ να εκφραστεί επί της ερμηνείας ή της συμβατότητας του αμφισβητούμενου ενωσιακού κανόνα με την ΕΣΔΑ²⁴. Για αυτόν τον λόγο, το ΣΣΠ εισάγει²⁵ τη διαδικασία της προηγούμενης εξέτασης (άρθρο 3 παρ. 6 ΣΣΠ), με βάση την οποία, μετά την αναστολή της υπόθεσης στο ΕΔΔΑ, θα μπορεί το ΔΕΕ να εξετάζει σε σύντομο χρονικό διάστημα το ζήτημα συμβατότητας. Η απόφαση του τελευταίου δεν θα είναι δεσμευτική για το ΕΔΔΑ.

Δύο είναι οι βασικές ενστάσεις του ΔΕΕ σχετικά με την ως άνω διαδικασία. Πρώτον, το ΔΕΕ θέτει το ζήτημα του ποιος θα αποφασίζει κατά πόσον δεν έχει αποφανθεί το

ΔΕΕ επί του κρινόμενου ζητήματος²⁶. Εφόσον η δυνατότητα αυτή δοθεί στο Δικαστήριο του Στρασβούργου, τότε, σύμφωνα με το ΔΕΕ, θα μπορεί το ΕΔΔΑ να ερμηνεύει την ενωσιακή νομολογία, κάτι που υπονομεύει την αυτονομία της ενωσιακής έννομης τάξης. Για αυτόν τον λόγο η απόφαση για ενεργοποίηση της διαδικασίας προηγούμενης εξέτασης θα πρέπει να δοθεί στα αρμόδια όργανα της Ένωσης και η απόφασή τους να δεσμεύει το ΕΔΔΑ²⁷. Δεύτερον, η διαδικασία προηγούμενης εξέτασης δεν θα πρέπει να αφορά μόνο την ερμηνεία ή συμβατότητα του πρωτογενούς δικαίου της ΕΕ ή τη συμβατότητα του δευτερογενούς δικαίου της ΕΕ ως προς την ΕΣΔΑ, αλλά και την ερμηνεία του τελευταίου, κάτι που δεν αναφέρεται ρητά στο σχέδιο επεξηγηματικής έκθεσης που συνοδεύει το ΣΣΠ²⁸.

Πέραν της γενικότερης ένστασης επί της διαδικασίας αναφορικά με το ζήτημα ανισότητας που δημιουργείται μεταξύ της μεταχείρισης του ΔΕΕ σε σχέση με τα εθνικά δικαστήρια, οι ενστάσεις του ΔΕΕ καταδεικνύουν για άλλη μία φορά την ιδιαίτερη ευαισθησία του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου αναφορικά με τις εξουσίες του. Εντούτοις, και τα δύο ζητήματα που εγείρει η Γνωμοδότηση μπορούν να θεραπευθούν εύκολα με την πρόβλεψη διαδικασιών για την ενημέρωση του ΔΕΕ επί των προσφυγών που αφορούν ζητήματα του ενωσιακού δικαίου, χωρίς να παρεμβάλλεται η εκτίμηση του ΕΔΔΑ (για το κατά πόσον το ζήτημα έχει ήδη κριθεί στα ενωσιακά δικαστήρια)²⁹ και με την προσθήκη μίας διευκρινιστικής αναφοράς ως προς το ότι το ΔΕΕ θα μπορεί να αποφαινεται και επί ζητημάτων ερμηνείας του δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου.

3. Συμβατότητα της ΣΣΠ προς το άρθρο 344 ΣΛΕΕ

Η προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ ανοίγει ένα επιπλέον ζήτημα που σχετίζεται με τις διακρατικές προσφυγές ή τις προσφυγές ΚΜ κατά της Ένωσης για ζητήματα ερμηνείας ή εφαρμογής των Συνθηκών (ή και της ΕΣΔΑ³⁰). Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 344 ΣΛΕΕ προβλέπει ότι «[τ]α κράτη μέλη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να μη ρυθμίζουν διαφορές σχετικές με την ερμηνεία ή την εφαρμογή των Συνθηκών κατά τρόπο διάφορο από εκείνον που προβλέπουν οι Συνθήκες». Η προσχώρηση, όμως, της ΕΕ στην

ρισμό πράξεων και παραλείψεων, άρα οποιαδήποτε απόφαση επί του καταλογισμού δεν θα έχει αντίκτυπο στον καταμερισμό αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ένωσης και των ΚΜ. Βλ. την ανάλυση του P. EECKHOUD, Opinion 2/13 on EU Accession to the ECHR and Judicial Dialogue: Autonomy or Autarky? Fordham International Law Journal, 2015, σσ. 955-992, 982-984.

22. Γνωμοδότηση 2/13, ό.π., παρ. 229-234.

23. Αυτό μπορεί να συμβεί σε οποιαδήποτε από τις περιπτώσεις που απαριθμούνται στην *CILFIT* (ΔΕΚ 283/81, *CILFIT*/Υπουργείο Υγιεινής, 06.10.1982, ECLI:EU:C:1982:335) ή σε περίπτωση που το εθνικό δικαστήριο παραβιάσει την υποχρέωσή του. Η μη εκπλήρωση της υποχρέωσης υποβολής προδικαστικού ερωτήματος μπορεί να αποτελεί και παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, σύμφωνα με τη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ, βλ. υπόθεση *Moosbrugger κατά Αυστρίας* (Προσφυγή No. 44861), απόφαση της 25ης Ιανουαρίου 2000, παρ. 14-15.

24. Η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ δεν θα πρέπει να θεωρείται μέρος της υποχρέωσης εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων που αποτελεί προϋπόθεση για το παραδεκτό της προσφυγής ενώπιον του ΕΔΔΑ (άρθρο 35 παρ. 1 ΕΣΔΑ). Βλ. Σχέδιο επεξηγηματικής έκθεσης παρ. 65.

25. Η διάταξη αυτή αντανάκλα την αντίστοιχη πρόταση που είχε κάνει το ΔΕΕ σε πρότερα στάδια της διαπραγμάτευσης επί του ΣΣΠ. Βλ. Joint communication from Presidents Costa and Skouris (http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2011-02/cedh_cjue_english.pdf).

26. Επιπλέον, δεν διευκρινίζεται εάν η εκτίμηση της προηγούμενης ενασχόλησης θα περιορίζεται στο πλαίσιο της συγκεκριμένης υπόθεσης ή θα αφορά γενικά τη νομολογία του ΔΕΕ· βλ. T. LOCK, The Future of EU Accession to the ECHR after Opinion 2/13: Is it still Possible and Is it still Desirable? European Constitutional Law Review, 2015 (αναπαραχθέν σε www.ssrn.com), σ. 12.

27. Γνωμοδότηση 2/13, ό.π., παρ. 236-241.

28. Ibid, παρ. 242-247.

29. Βλ. GRAGL, The Reasonableness ..., ό.π., σ. 45.

30. Καθώς η τελευταία θα γίνει κομμάτι του δικαίου της ΕΕ. Βλ. LOCK, The Future ..., ό.π., σ. 14.

ΕΣΔΑ θα έδινε τη δυνατότητα στα ΚΜ της Ένωσης αντί για τη χρήση των δικαιοδοτικών μηχανισμών που προβλέπει η ΣΛΕΕ σχετικά με την επίλυση διαφορών που αφορούν στο δίκαιο της Ένωσης, να παραμερίζουν το ΔΕΕ και να προσφεύγουν έναντι άλλου ΚΜ ή της ίδιας της ΕΕ στο ΕΔΔΑ, ακολουθώντας την επιταγή του άρθρου 55 ΕΣΔΑ³¹. Για αυτόν τον λόγο το ΣΣΠ προβλέπει στο άρθρο 5 ότι οι διαδικασίες ενώπιον του ΔΕΕ δεν πρέπει να θεωρούνται τρόποι επίλυσης της διαφοράς από τους οποίους έχουν παραιτηθεί τα συμβαλλόμενα μέρη. Δεν δημιουργείται λοιπόν για τα ΚΜ της Ένωσης υποχρέωση να μην προσφεύγουν στα δικαιοδοτικά όργανα της ΕΕ.

Η ρύθμιση αυτή δεν θεωρείται επαρκής από το ΔΕΕ στη Γνωμοδότησή του. Σύμφωνα με το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου, το ΣΣΠ δεν αποκλείει τη δυνατότητα άσκησης προσφυγής ενώπιον του ΕΔΔΑ για τις παραπάνω υποθέσεις. Και μόνον η ύπαρξη αυτής της δυνατότητας θίγει τον σκοπό του άρθρου 344 ΣΛΕΕ. Θα πρέπει λοιπόν να υπάρξει στο ΣΣΠ «ρητός αποκλεισμός από την κατ' άρθρο 33 της ΕΣΔΑ αρμοδιότητα του ΕΔΔΑ των ενδίκων διαφορών μεταξύ των κρατών μελών ή μεταξύ των κρατών μελών και της Ένωσης, οι οποίες έχουν σχέση με την εφαρμογή της ΕΣΔΑ εντός του καθ' ύλην πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης»³².

Οι ενστάσεις του ΔΕΕ αναφορικά με το άρθρο 5 ΣΣΠ καταδεικνύουν την έλλειψη εμπιστοσύνης του ίδιου του Δικαστηρίου στο δικαιοδοτικό σύστημα της Ένωσης, το οποίο, με βάση τη γνώμη της Γεν. Εισαγγελέως³³, μπορεί να εμποδίσει την προσφυγή των ΚΜ στο ΕΔΔΑ μέσα από τη χρήση της διαδικασίας επί παραβάσει (άρθρο 258 ΣΛΕΕ) και την υποβολή αίτησης προσωρινών μέτρων (άρθρο 279 ΣΛΕΕ)³⁴. Ένα λοιπόν αμιγώς εσωτερικό ζήτημα της Ένωσης που αφορά στη συμμόρφωση των ΚΜ με τις επιταγές της ΣΛΕΕ ανάγεται σε ζήτημα του ΣΣΠ³⁵.

31. Το άρθρο 55 της ΕΣΔΑ αφορά την παραίτηση των συμβαλλόμενων μερών από άλλους τρόπους επίλυσης των διαφορών.

32. Γνωμοδότηση 2/13, ό.π., παρ. 200-214. Contra G. GAJA, Accession to the ECHR, σε A. Biondi (ed.), EU Law after Lisbon, Oxford, OUP, 2012, σ. 189.

33. Γνώμη Γεν. Εισαγγελέα J. Kokott, ό.π., παρ. 118.

34. Βλ. τις ανάλογες διαδικασίες στην υπόθεση *Mox Plant*: ΔΕΚ C-459/03, *Επιτροπή/Ιρλανδία* ('Mox Plant'), 30.05.2006, ECLI:EU:C:2006:345. Βλ. και την ανάλυση των J. ODERMATT, A Giant Step Backwards? Opinion 2/13 on the EU's Accession to the European Convention on Human Rights, Leuven Center for Global Governance Studies, Working Paper No. 150, February 2015, σ. 6· A. POPOV, L'avis 2/13 de la CJUE complique l'adhésion de l'Union européenne à la CEDH, La Revue des droits de l'homme, 2015, παρ. 20-21.

35. Βλ. D. HALBERSTAM, It's the Autonomy, Stupid! A Modest Defense of Opinion 2/13 on EU Accession to the ECHR, and the Way Forward, German Law Journal, 2015, σσ. 105-144, 117-120, ο οποίος προτείνει ως λύση μία μονομερή δήλωση της ΕΕ και

Επιπλέον, με βάση τις παρατηρήσεις του ΔΕΕ, το ΕΔΔΑ θα παραμείνει αρμόδιο για την εκτίμηση του παραδεκτού της υπόθεσης, με αποτέλεσμα να κρίνει το ίδιο αν το ζήτημα εμπίπτει στο δίκαιο της ΕΕ ή όχι, κάτι ανεπίτρεπτο με βάση τη λογική που ακολουθεί το ΔΕΕ στη Γνωμοδότηση³⁶. Τέλος, έστω και αν μετά την προσχώρηση η ΕΣΔΑ γίνει κομμάτι του ενωσιακού δικαίου, δεν είναι δυνατόν να στερηθεί το ΕΔΔΑ τη δυνατότητα ερμηνείας της ΕΣΔΑ στο πλαίσιο διακρατικών υποθέσεων³⁷.

Β. Οι ενστάσεις επί της ουσίας

Πολύ πιο σημαντικές και πιο δυσεπίλυτες αποδεικνύονται οι ενστάσεις του ΔΕΕ ως προς την ουσία του ελέγχου που θα ασκεί το ΕΔΔΑ. Στις επόμενες γραμμές θα αναλύσουμε πρώτα τις αντιρρήσεις του ΔΕΕ ως προς το Πρωτόκολλο 16 της ΕΣΔΑ και, στη συνέχεια, θα αναφερθούμε στο ζήτημα του επιβαλλόμενου επιπέδου προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στο ζήτημα της αναγνώρισης της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στο πλαίσιο της ενωσιακής έννομης τάξης.

1. Σχέση Πρωτοκόλλου 16 με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ

Το ΔΕΕ ασχολήθηκε με ένα ζήτημα που δεν είχε απασχολήσει τους συντάκτες του ΣΣΠ, καθώς το Πρωτόκολλο 16 της ΕΣΔΑ³⁸ υιοθετήθηκε μετά την οριστικοποίηση του ΣΣΠ. Το Πρωτόκολλο παρέχει στα ανώτατα δικαστήρια των συμβαλλόμενων μερών τη δυνατότητα να υποβάλουν στο ΕΔΔΑ αιτήσεις Γνωμοδότησης που σχετίζονται με βασικά ζητήματα ερμηνείας ή εφαρμογής των δικαιωμάτων και ελευθεριών που κατοχυρώνει η ΕΣΔΑ. Ως τέτοιο, το Πρωτόκολλο φαίνεται να ανταγωνίζεται, σε κάποιον τουλάχιστον βαθμό, τη διαδικασία υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων για ζητήματα ενωσιακού δικαίου στο ΔΕΕ (άρθρο 267 ΣΛΕΕ). Και καθώς η ΕΣΔΑ θα γίνει, με την προσχώρηση, αναπόσπαστο κομμάτι του δικαίου της Ένωσης, γεννάται το ερώτημα αν τα κράτη μπορούν να ζητούν γνωμοδοτήσεις από το ΕΔΔΑ, ιδιαίτερα για δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα που κωδικοποιεί ο ΧΘΔ, παρακάμπτοντας το ΔΕΕ³⁹. Μια

των ΚΜ που θα συνοδεύει τη συμφωνία προσχώρησης με την οποία δεσμεύονται να μην χρησιμοποιούν τις διαδικασίες της ΕΣΔΑ για διαφορές τους που αφορούν στο ενωσιακό δίκαιο.

36. Βλ. LOCK, The Future ..., ό.π., σ. 15.

37. Βλ. EECKHOUT, Opinion 2/13, ό.π., σ. 976.

38. Protocol No. 16 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Strasbourg, 2 October 2013.

39. Δεν χρειάζεται να γίνει εδώ καμία αναφορά στο πρόσθετο επιχείρημα του ΔΕΕ ότι μέσω της Γνωμοδότησης θα ενεργοποιείται ο μηχανισμός προηγούμενης εξέτασης (και, άρα, θα υπάρχει ακόμη μία δυνατότητα για την παράκαμψη της προδικαστικής παραπομπής), γιατί είναι εμφανές με μία απλή ανάγνωση ότι ο μηχανισμός αυτός δεν ενεργοποιείται παρά μόνο σε κατ'αντιδικία υποθέσεις (άρθρο 3 παρ.6 ΣΣΠ). Contra C. KRENN, Autonomy and Effectiveness as Common Concerns: A Path to

τέτοια εξέλιξη θα έπληττε την αυτονομία και αποτελεσματικότητα του δικαιοδοτικού συστήματος της ΕΕ. Άρα, σύμφωνα με το ΔΕΕ, θα πρέπει να προστεθεί μία διάταξη που θα ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ των δύο διαδικασιών, εξασφαλίζοντας τρόπο τινά ότι δεν θα αποδυναμωθεί ο μηχανισμός της προδικαστικής παραπομπής⁴⁰.

Οι ενστάσεις του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου φανερώνουν, για ακόμη μία φορά, τη βαθιά δυσπιστία του ως προς τον σεβασμό του ενωσιακού δικαιοδοτικού συστήματος και της νομολογίας του από την Ένωση και, κυρίως, από τα ΚΜ⁴¹. Ως αποτέλεσμα, το ΔΕΕ επικρίνει ένα Πρωτόκολλο το οποίο δίνει απλά την ευχέρεια, αλλά δεν επιβάλλει στα ανώτατα δικαστήρια να αιτηθούν Γνωμοδότησης και, κατά συνέπεια, δεν μπορεί να ανατρέψει την υποχρέωση των ανωτάτων δικαστηρίων των ΚΜ της Ένωσης να υποβάλουν προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ αναφορικά με την ερμηνεία των Συνθηκών και το κύρος ή την ερμηνεία του δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου⁴². Επιπλέον, το ζήτημα του ανταγωνισμού θα υφίστατο και δίχως την προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ⁴³. Αναρωτιέται λοιπόν κανείς ποιος ο λόγος να προβλεφθεί μία περιοριστική ρήτρα στο ΣΣΠ, όταν πρόκειται για ένα ζήτημα που αφορά αποκλειστικά τα του οίκου της ΕΕ και μπορεί να ρυθμιστεί και αυτό μέσα από τη διαδικασία επί παραβάσει. Τέλος, μία γενική ρήτρα θα ήταν απαράδεκτη, καθώς θα στερούσε από το ΕΔΔΑ τον ρόλο του πρωταρχικού ερμηνευτή της ΕΣΔΑ, ενώ μία ειδική ρήτρα που θα αφορούσε μόνο γνωμοδοτήσεις επί ζητημάτων που άπτονται του δικαίου της ΕΕ θα προσέκρουε στο γεγονός ότι η ερμηνεία της ρήτρας θα δινόταν στο ΕΔΔΑ, με αποτέλεσμα να υπονομεύεται η αυτονομία του ενωσιακού δικαίου⁴⁴.

2. Το επιβαλλόμενο επίπεδο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Το ΔΕΕ ασχολείται, επίσης, με τη σχέση μεταξύ του άρθρου 53 ΧΘΔ και του άρθρου 53 ΕΣΔΑ. Με μια πρώτη ματιά, οι δύο διατάξεις φαίνεται να ακολουθούν την ίδια λογική, καθώς προβλέπουν ότι τα δύο κείμενα δεν θα πρέπει να ερμηνεύονται με τρόπο που να περιορίζει τα θεμελιώδη δικαιώματα που αναγνωρίζονται στις εσωτερικές έννομες

τάξεις των ΚΜ⁴⁵. Εντούτοις, το ΔΕΕ, στην υπόθεση *Melloni*, ερμήνευσε το άρθρο 53 ΧΘΔ ως ορίζον ότι «η εφαρμογή εθνικών προδιαγραφών προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν πρέπει να διακυβεύει, αφενός, το επίπεδο προστασίας που προβλέπει ο Χάρτης και, αφετέρου, την υπεροχή, την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης»⁴⁶. Επομένως, σε περιπτώσεις όπου το ενωσιακό δίκαιο έχει εναρμονίσει το επίπεδο προστασίας, δεν είναι δυνατόν οι εθνικές διατάξεις να προβλέπουν ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας και, άρα, το άρθρο 53 ΧΘΔ έρχεται σε σύγκρουση με το άρθρο 53 ΕΣΔΑ. Υπάρχει λοιπόν, κατά το ΔΕΕ, ανάγκη συντονισμού ανάμεσα στις δύο διατάξεις⁴⁷.

Παρόλα αυτά, δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι οι δύο διατάξεις συγκρούονται επί της ουσίας. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 53 της ΕΣΔΑ απλά επιτρέπει (και δεν υποχρεώνει) στα συμβαλλόμενα μέρη να ακολουθήσουν ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας, δυνατότητα που δεν θα είναι ανοιχτή στα ΚΜ της Ένωσης μετά την προσχώρηση σε όλες τις περιπτώσεις όπου εφαρμόζεται η υποχρέωση του άρθρου 53 ΧΘΔ όπως διατυπώθηκε στην υπόθεση *Melloni*⁴⁸. Συνεπώς, η μη υπονόμηση της παραπάνω υποχρέωσης καταλήγει να είναι ένα αποκλειστικά εσωτερικό ζήτημα της Ένωσης (υπήρξε εναρμόνιση ή όχι⁴⁹/

45. Βλ. άρθρο 53 του Χάρτη (: Καμία διάταξη του παρόντος Χάρτη δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως περιορίζουσα ή θίγουσα τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες που αναγνωρίζονται στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής από το δίκαιο της Ένωσης, το διεθνές δίκαιο καθώς και από τις διεθνείς συμβάσεις, στις οποίες είναι μέρη η Ένωση, ή όλα τα κράτη μέλη, και ιδίως από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, καθώς και από τα Συντάγματα των κρατών μελών) και άρθρο 53 ΕΣΔΑ (: Ουδεμία των διατάξεων της παρούσης Συμβάσεως δύναται να ερμηνευθεί ως περιορίζουσα ή αναιρούσα τα δικαιώματα του ανθρώπου και θεμελιώδεις ελευθερίας τα οποία τυχόν αναγνωρίζονται συμφώνως προς τους νόμους οιοδήποτε των συμβαλλομένων μερών ή προς πάσαν άλλην Σύμβαση την οποίαν ταύτα έχουν υπογράψει).

46. Γνωμοδότηση 2/13, ό.π., παρ. 188, με παραπομπή σε υπόθεση ΔΕΕ C-399/11, *Melloni*, 26.02.2013, ECLI:EU:C:2013:107, παρ. 60.

47. Γνωμοδότηση 2/13, ό.π., παρ. 189.

48. Βλ. SPAVENTA, A Very Fearful Court ..., ό.π., σ. 47· Editorial Comments, The EU's Accession ..., ό.π., σ. 8. Επιπλέον, ακόμη και σε περίπτωση σύγκρουσης, ο ΧΘΔ υπερισχύει της ΕΣΔΑ, καθώς η τελευταία θα ενσωματωθεί με την ισχύ που έχουν όλες οι διεθνείς συμφωνίες στην ενωσιακή έννομη τάξη, ήτοι κάτω από το πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ. Βλ. LOCK, The Future ..., ό.π., σ. 16.

49. Αντιθέτως, σε περιπτώσεις όπου δεν έχει υπάρξει εναρμόνιση από την Ένωση, τα κράτη διατηρούν τη δυνατότητα επιβολής του υψηλότερου επιπέδου προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων· βλ. ΔΕΕ C-617/10, *Åkerberg Fransson*, 26.02.2013, ECLI:EU:C:2013:105, παρ. 29· L. BESSELINK, The Parameters of Constitutional Conflict after Melloni, E.L.Rev., 2014, σσ. 531-552.

ECHR Accession after Opinion 2/13, German Law Journal, 2015, σσ. 147-167, 156.

40. Γνωμοδότηση 2/13, ό.π., παρ. 196-199.

41. Βλ. E. SPAVENTA, A Very Fearful Court? The Protection of Fundamental Rights in the European Union after Opinion 2/13, MJ, 2015, σσ. 35-56, 47· J.-P. JACQUÉ, CJUE-CEDH: 2-0, RTDeur., 2014, σσ. 823-831, 827.

42. L.H. STORGAARD, EU Law Autonomy versus European Fundamental Rights Protection – On Opinion 2/13 on EU Accession to the ECHR, Human Rights Law Review, 2015, σσ. 485-515, 505.

43. Βλ. Γνώμη Γεν. Εισαγγελέα J. Kokott, ό.π., παρ. 139.

44. Βλ. LOCK, The Future ..., ό.π., σ. 23.

ποιο είναι το επίπεδο προστασίας), για το οποίο δεν μπορεί και δεν θα πρέπει να έχει κανένα λόγο το ΕΔΔΑ, κάτι που κινδυνεύει να συμβεί, αν υπάρξει σχετική πρόβλεψη στη συμφωνία προσχώρησης.

Επιπροσθέτως, η στάση αυτή του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου προκαλεί ανησυχία σχετικά με τον βαθμό που η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί προτεραιότητα για την Ένωση και το Δικαστήριό της, ιδιαίτερα σε σχέση με την ανάγκη εναρμόνισης του ενωσιακού δικαίου που είναι μία από τις βασικές αρχές της ΕΕ. Εντέλει, η επιχειρηματολογία του ΔΕΕ φαίνεται να επιβεβαιώνει την εντύπωση ότι το Δικαστήριο ενδιαφέρεται πρωταρχικά να διατηρήσει το κύρος του ως τελικός κριτής και διαμορφωτής του ενωσιακού δικαίου, παρά να ασχοληθεί με την ενίσχυση και την εναρμόνιση της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο νέο σύστημα σχέσεων που προβλέπει η συμφωνία προσχώρησης⁵⁰.

3. Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης

Στη συνέχεια, το ΔΕΕ επικεντρώνεται σε μία αρχή θεμελιώδους, όπως τονίζει, σημασίας για την έννομη τάξη της Ένωσης, την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών. Ιδιαίτερα στον χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, η παραπάνω αρχή επιτρέπει, αλλά στην ουσία και επιβάλλει, στα ΚΜ να θεωρούν ότι τα άλλα ΚΜ σέβονται το δικαίο της Ένωσης και ιδιαίτερα τα θεμελιώδη δικαιώματα. Έτσι, για παράδειγμα, σε περίπτωση που εκδοθεί από έναν εθνικό δικαστή ένα Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, αυτό θα πρέπει να εκτελείται «αυτόματα» σε όλες τις εθνικές έννομες τάξεις των ΚΜ, χωρίς να εξετάζεται κατά πόσον έγινε σεβαστό το ενωσιακό δικαίο και, συγκεκριμένα, οι θεμελιώδεις ελευθερίες ή να απαιτείται εφαρμογή υψηλότερου επιπέδου προστασίας⁵¹. Αντίθετα, στην περίπτωση της ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ καλεί τα κράτη να εξετάζουν κατά πόσον τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν γίνει σεβαστά σε όλες τις διαδικασίες που περιλαμβάνουν διακρατική συνεργασία, είτε αυτή αφορά ένταλμα σύλληψης είτε την επαναπροώθηση πρόσφυγα στο κράτος πρώτης υποδοχής κ.ο.κ.

Κατά το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου, στο ΣΣΠ δεν λαμβάνεται καμία πρόνοια αναφορικά με την υπερίσχυση του ενωσιακού δικαίου σε αυτόν τον τομέα έναντι των απαιτήσεων της ΕΣΔΑ στις σχέσεις μεταξύ ΚΜ της ΕΕ, με αποτέλεσμα να είναι υποχρεωμένα τα ΚΜ να ελέγχουν τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων ή όχι από τα άλλα κράτη μέλη της ΕΕ, κάτι που υπονομεύει την αυτονομία και την αποτελεσματικότητα της ενωσιακής έννομης τάξης⁵².

50. Βλ. LAMBRECHT, *The Sting ...*, ό.π., σ. 187.

51. ΔΕΕ C-399/11, *Melloni*, ό.π., παρ. 37 και 63.

52. Γνωμοδότηση 2/13, ό.π., παρ. 191-195.

Το επιχείρημα αυτό του Δικαστηρίου προκαλεί – το λιγότερο – έκπληξη. Καταρχήν, η αναγόρευση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης σε θεμέλιο λίθο ολόκληρου του οικοδομήματος της Ένωσης δεν τυγχάνει καθολικής αποδοχής, ιδιαίτερα όταν αυτή η διακήρυξη γίνεται σε βάρος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁵³. Το τελευταίο αυτό στοιχείο μας φέρνει στην καρδιά των αντιρρήσεων αναφορικά με την παραπάνω επιχειρηματολογία του ΔΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, με βάση τα σημερινά δεδομένα το ΕΔΔΑ περιορίζει την ένταση του ελέγχου των εθνικών πράξεων που εφαρμόζουν ενωσιακό δικαίο στις περιπτώσεις που τα ΚΜ ενεργούν κατά δέσμια αρμοδιότητα. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το Δικαστήριο του Στρασβούργου εφαρμόζει τεκμήριο συμβατότητας των ενωσιακών κανόνων με την ΕΣΔΑ, εφόσον η Ένωση εξασφαλίζει την ισοδύναμη (ήτοι, συγκρίσιμη και όχι ταυτόσημη) προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τόσο στο ουσιαστικό όσο και στο δικονομικό κομμάτι, το οποίο τεκμήριο μπορεί να ανατραπεί, μόνον εάν υπό τις συνθήκες της κάθε κρινόμενης υπόθεσης η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι προδήλως ανεπαρκής⁵⁴. Αντίθετα, στις περιπτώσεις όπου τα κράτη μέλη έχουν διακριτική ευχέρεια ως προς την ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης (όπως συμβαίνει συχνά και στον χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης), ο έλεγχος των εθνικών πράξεων από το ΕΔΔΑ είναι πλήρης⁵⁵. Συνεπώς, οι παραπάνω σκέψεις του ΔΕΕ δεν μπορούν παρά να σηματοδοτούν οπισθοδρόμηση στον τομέα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία ζητείται να θυσιαστούν σε κάποιον βαθμό στον βωμό της αυτονομίας και αποτελεσματικότητας της ενωσιακής έννομης τάξης. Όμως ποιο είναι το νόημα της προσχώρη-

53. Βλ. τις παρατηρήσεις σε S. PEERS, *The EU's Accession to the ECHR: The Dream Becomes a Nightmare*, *German Law Journal*, 2015, σσ. 213-222, 221.

54. Βλ. υπόθεση *Bosphorus κατά Ιρλανδίας* (Προσφυγή No. 45036/98), απόφαση της 30ης Ιουνίου 2005, παρ. 155, 165 και 166. Για την υπόθεση *Bosphorus* και την εξέλιξη της σχετικής νομολογίας του ΕΔΔΑ, βλ. V. TZEVELEKOS, *When Elephants Fight it Is the Grass that Suffers: 'Hegemonic Struggle' in Europe and the Side-effects for International Law*, σε K. Dzehtsiarou ... [et al.] (eds), *Human Rights Law in Europe: The Influence, Overlaps and Contradictions of the EU and the ECHR*, Routledge, London, 2014, σσ. 9-34· O. DE SCHUTTER, *The Two Lives of Bosphorus: Redefining the Relationships between the European Court of Human Rights and the Parties to the Convention*, *European Journal of Human Rights*, 2013, σσ. 584-624.

55. Βλ. υπόθεση *Cantoni κατά Γαλλίας* (Προσφυγή No. 17862/91), απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 1996. Βλ. και την ανάλυση σε S. DOUGLAS-SCOTT, *The Relationship between the EU and the ECHR Five Years on from the Treaty of Lisbon*, σε S. de Vries / U. Bernitz / S. Weatherill (eds), *Five Years Binding EU Charter of Fundamental Rights*, Hart, Oxford, 2015, υπό έκδοση.

σης, εφόσον αυτή περιορίζει αντί να διευρύνει το πεδίο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων;

Διαβάζοντας ανάμεσα στις γραμμές, μπορεί κανείς να πιθανολογήσει ότι η αφορμή για τη συγκεκριμένη κριτική είναι η νομολογία του ΕΔΔΑ σε ζητήματα ασύλου⁵⁶, όπου το Δικαστήριο του Στρασβούργου, ξεκινώντας από την υπόθεση *MSS κατά Βελγίου και Ελλάδος*, απαίτησε από τις χώρες προορισμού των αιτούντων άσυλο να ελέγχουν τις συνθήκες κράτησης και τα προβλήματα στις διαδικασίες χορήγησης ασύλου στις χώρες προορισμού και να συνεκτιμούν αυτές τις περιστάσεις, όταν επαναπροωθούν τους αιτούντες⁵⁷. Με άλλα λόγια, το ΕΔΔΑ απαίτησε οι χώρες αποστολής να εξετάζουν κατά πόσον οι χώρες προορισμού σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, παραμερίζοντας την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης που διατρέχει τους μηχανισμούς του Κανονισμού του Δουβλίνου. Το ΔΕΕ αποδέχθηκε τη νομολογιακή αυτή εξέλιξη στην υπόθεση *NS/ME*, τονίζοντας ότι το τεκμήριο συμβατότητας και η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης παραμερίζονται, όταν το κράτος αποστολής είναι αδύνατον να αγνοεί «*συστηματικές ανεπάρκειες όσον αφορά τη διαδικασία χορηγήσεως ασύλου και τις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο*» στο κράτος υποδοχής⁵⁸. Όμως, το Δικαστήριο του Στρασβούργου προχώρησε στη συνέχεια ένα βήμα παραπέρα, καθώς στην υπόθεση *Tarakhel κατά Ελβετίας* έκρινε ότι, παρά την ανυπαρξία συστηματικών ανεπαρκειών στο ιταλικό νομικό σύστημα, το τεκμήριο συμβατότητας δεν συνέτρεχε, εφόσον υπήρχαν ουσιαστικοί λόγοι να θεωρείται ότι το επαναπροωθούμενο άτομο διατρέχει έναν πραγματικό κίνδυνο να υποστεί εξευτελιστική μεταχείριση στο κράτος υποδοχής⁵⁹. Συνεπώς, με την απόφαση αυτή το ΕΔΔΑ απέρριψε πλήρως τη λογική της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και το συνεπακόλουθο τεκμήριο. Φαίνεται λοιπόν ότι το ΔΕΕ με τη Γνωμοδότηση 2/13, που εκδόθηκε λίγες μέρες μετά την απόφαση *Tarakhel*, θέλει να εκφράσει τη δυσανεξία του για τη νομολογία του Στρασβούργου⁶⁰ και να προειδοποιήσει για τις συνέπειές της σε βάθος χρόνου αναφορικά με την προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ.

56. Βλ. STORGAARD, *EU Law Autonomy ...*, ό.π., σσ. 507-10· SPAVENTA, *A Very Fearful Court ...*, ό.π., σσ. 48-52.

57. Υπόθεση *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας* (Προσφυγή No. 30696/090, απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2010, παρ. 344-369.

58. ΔΕΕ C-411/10 και C-493/10, *N.S. κ.λπ.*, 21.12.2011, ECLI:EU:C:2011:865, παρ. 94.

59. Υπόθεση *Tarakhel κατά Ελβετίας* (Προσφυγή No. 2917/12, απόφαση του ΕΔΔΑ της 4ης Νοεμβρίου 2014, παρ.104.

60. Θα πρέπει να λάβει κανείς υπόψη ότι εθνικά δικαστήρια ΚΜ της Ένωσης έχουν ήδη αρχίσει να εφαρμόζουν τον κανόνα της απόφασης *Tarakhel* και να παραμερίζουν την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και τις νομικές συνέπειές της. Βλ. *R (on the application of EM (Eritrea)) v Secretary of State for the Home Department* [2014] UKSC 12.

Στην πραγματικότητα όμως, η προσχώρηση μπορεί να λύσει το πρόβλημα, καθώς θα δώσει τη δυνατότητα στην ΕΕ να επιχειρηματολογήσει υπέρ της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και των εννόμων συνεπειών της ενώπιον του ΕΔΔΑ, αλλά και να αναλάβει η ίδια την ευθύνη για τη συνέχιση από τα ΚΜ των πρακτικών που εκπορεύονται από την παραπάνω αρχή, σε περίπτωση άρνησης του ΕΔΔΑ να συμβιβάσει τη νομολογία του.

Γ. Το ζήτημα της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας

Το πλέον σοβαρό κώλυμα για την προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, όμως, πηγάζει από τις παρατηρήσεις του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου αναφορικά με τον δικαστικό έλεγχο των ενωσιακών δραστηριοτήτων στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ. Όπως είναι γνωστό, με βάση το άρθρο 24 παρ. 1 ΣΕΕ, το ΔΕΕ δεν έχει δικαιοδοσία στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ παρά μόνον αναφορικά με την παρακολούθηση της συμμόρφωσης προς το άρθρο 40 ΣΕΕ και τον έλεγχο της νομιμότητας ορισμένων αποφάσεων, κατά τα αναφερόμενα στο άρθρο 275, εδάφιο β' ΣΛΕΕ (που αφορά στα ατομικά περιοριστικά μέτρα). Με βάση τα παραπάνω, το ΔΕΕ κρίνει στη Γνωμοδότησή του ότι υπάρχουν πράξεις στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ που εκφεύγουν της δικαιοδοσίας του και οι οποίες μετά την προσχώρηση θα μπορούσαν να ελέγχονται από το ΕΔΔΑ. Μία τέτοια κατάσταση δεν μπορεί να γίνει δεκτή, σύμφωνα με το Δικαστήριο, καθώς οδηγεί στην παραβίαση της αρχής της αυτονομίας της ενωσιακής έννομης τάξης⁶¹.

Το επιχείρημα του ΔΕΕ δεν είναι ιδιαίτερα πειστικό⁶². Πρώτον, πώς είναι δυνατόν το Δικαστήριο να μιλά για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ενωσιακής έννομης τάξης που θα συμβιβαστούν, αν το ΕΔΔΑ ασκεί έλεγχο χωρίς προηγούμενη παρέμβαση του ΔΕΕ, όταν η πρόθεση των ΚΜ με τη Συνθήκη της Λισαβόνας υπήρξε η διατήρηση σε μεγάλο βαθμό του διακυβερνητικού χαρακτήρα της ΚΕΠΠΑ⁶³; Σε αυτό το πλαίσιο, πρέπει επίσης να υπογραμμιστεί ότι το Δικαστήριο εσφαλμένα μιλά για απουσία εσωτερικού ελέγχου· στην πραγματικότητα, οι εθνικές πράξεις εφαρμογής των κανόνων της ΚΕΠΠΑ (και όχι μόνο) μπορούν να ελεγχθούν από τα δικαστήρια του κάθε ΚΜ που αποτελούν και αυτά μέρος της ενωσιακής δικαιοταξίας⁶⁴. Δεύτερον, ποιο το νόημα να επικρίνει το

61. Γνωμοδότηση 2/13, ό.π., παρ. 249-257.

62. Βλ. όμως και HALBERSTAM, *It's the Autonomy, Stupid ...*, ό.π., σσ. 138-144.

63. Βλ. το επιχείρημα στη Γνώμη της Γεν. Εισαγγελέως J. Kokott, ό.π., παρ. 186, 195· βλ. και GRAGL, *The Reasonableness ...*, ό.π., σ. 47· STORGAARD, *EU Law Autonomy*, ό.π., σ. 511· ODERMATT, *A Giant Step ...*, ό.π., σ. 10.

64. Βλ. LOCK, *The Future ...*, ό.π., σ. 25· SPAVENTA, *A Very Fearful Court ...*, ό.π., σ. 52. Θα πρέπει, πάντως, εδώ να σημειωθεί ότι το βασικό πρόβλημα με την ΚΕΠΠΑ είναι πως το ΕΔΔΑ και όχι το

ΔΕΕ τον εξωτερικό έλεγχο, χωρίς να έχει προηγηθεί εσωτερικός, όταν αυτό ακριβώς επιτρέπεται να συμβεί με τη σημερινή διαμόρφωση της νομολογίας του ΕΔΔΑ και, μάλιστα, χωρίς να μπορεί η ΕΕ να είναι συνεναγόμενος⁶⁵; Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι το ΔΕΕ λανθασμένα εξισώνει τον έλεγχο από το ΕΔΔΑ με πλήρη έλεγχο του κύρους των ενωσιακών πράξεων, καθώς το Δικαστήριο του Στρασβούργου θα ελέγχει μόνον εάν οι πράξεις στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ είναι συμβατές με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων⁶⁶. Και αν υπάρχει κάποιος τομέας όπου τέτοιος έλεγχος είναι απαραίτητος, είναι η ΚΕΠΠΑ που περιλαμβάνει την ανάπτυξη στρατιωτικών επιχειρήσεων εκ μέρους της Ένωσης και την επιβολή κυρώσεων στο πλαίσιο της μάχης κατά της τρομοκρατίας⁶⁷.

Σε τελική ανάλυση, η προσέγγιση του ζητήματος από το ΔΕΕ φαίνεται να βασίζεται σε μία ζηλότυπη προσπάθεια να εμποδίσει το ΕΔΔΑ να αποκτήσει αρμοδιότητα εκεί που το ίδιο δεν έχει. Επιπλέον, το ΔΕΕ δεν εξηγεί με ποιον τρόπο μπορεί να διορθωθεί αυτό το πρόβλημα: η αναθεώρηση των συνθηκών της ΕΕ θα πρέπει εκ των προτέρων να αποκλειστεί, ενώ και η οποιαδήποτε προσπάθεια ενσωμάτωσης στη συμφωνία προσχώρησης μιας ρήτρας που θα αποκλείει ρητά όλη την ΚΕΠΠΑ από την αρμοδιότητα του ΕΔΔΑ είναι εντελώς ανεπίτρεπτη. Η μόνη λύση είναι μία ρύθμιση που θα δίνει στο ΕΔΔΑ εξουσία να ελέγχει τους ενωσιακούς κανόνες που μπορεί να ελέγχει το ΔΕΕ. Κάτι τέτοιο όμως εμπεριέχει τον χιλιοεπιπλέον κίνδυνο το ίδιο το ΕΔΔΑ να αναμειγνύεται στον καταμερισμό των αρμοδιοτήτων μεταξύ ΚΜ και Ένωσης, κάτι που το ΔΕΕ έχει δηλώσει ότι δεν θα επιτρέψει. Άραγε, ποια μπορεί να είναι η λύση στο πρόβλημα αυτό;

III. Είναι πλέον δυνατή και επιθυμητή η προσχώρηση;

Το μέλλον της προσχώρησης μετά τη Γνωμοδότηση δεν διαγράφεται ευοίωνο. Καμία από τις δυνατότητες που ανοίγονται για την επίλυση των ζητημάτων που έθεσε το ΔΕΕ δεν είναι ελκυστική. Πρώτον, δεν φαίνεται να είναι δυνατή η πλήρης εγκατάλειψη του σχεδίου προσχώρησης

της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, καθώς το άρθρο 6 παρ. 2 της ΣΕΕ δεν έχει δυνητική αλλά επιτακτική διατύπωση. Βεβαίως, από τη στιγμή που δεν προσδιορίζεται το χρονικό σημείο της προσχώρησης, η επανέναρξη μίας μακράς διαδικασίας διαπραγματεύσεων για τον επαναπροσδιορισμό των όρων και των μηχανισμών προσχώρησης δεν φαίνεται να παραβιάζει την πρόβλεψη του άρθρου 6 παρ. 2 ΣΕΕ. Επιπρόσθετα, η υποχρέωση προσχώρησης είναι ατελής, γιατί εξαρτάται από τη συναίνεση των μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης που θα πρέπει να κυρώσουν το αναθεωρημένο σχέδιο προσχώρησης. Κατά συνέπεια, η όλη συζήτηση προσφυγής στο ΔΕΕ κατά της παράλειψης της ΕΕ να προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ, ως μέσο πίεσης της Ένωσης για να ολοκληρώσει τη διαδικασία προσχώρησης, δεν φαίνεται να έχει ιδιαίτερο νόημα, στην περίπτωση που η άρνηση θα προέρχεται από τα μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Τέλος, ακόμη και σε περίπτωση εκούσιας κωλυσιεργίας της ίδιας της Ένωσης ως προς την επανέναρξη των διαπραγματεύσεων, η παραπάνω προσφυγή φαίνεται οξύμωρη, μιας και θα εξεταστεί από το ΔΕΕ που αποτελεί τον άμεσο λόγο για τον οποίον σημειώνεται η όλη κωλυσιεργία, άρα είναι απίθανο να την κάνει δεκτή.

Δεύτερον, θα μπορούσε η προσχώρηση να προχωρήσει μέσα από την αλλαγή των συνθηκών της ΕΕ, ώστε να δοθούν επαρκείς εγγυήσεις στο ΔΕΕ για τη διατήρηση της αυτονομίας της ενωσιακής έννομης τάξης. Άλλωστε, όπως υπογραμμίσαμε παραπάνω, πολλά από τα ζητήματα που εγείρει το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου μοιάζουν να είναι εσωτερικά ζητήματα των σχέσεων της Ένωσης με τα ΚΜ, και πιο συγκεκριμένα του ΔΕΕ με τα ΚΜ και τα ανώτατα εθνικά τους δικαστήρια. Παρόλα αυτά, το σενάριο τροποποίησης των συνθηκών δεν είναι ελκυστικό, καθώς η κρίση που διέρχεται η Ένωση δεν αφήνει πολλά περιθώρια για μία γρήγορη και «αναίμακτη» τροποποίηση. Για αυτόν τον λόγο προτάθηκε⁶⁸ η συνέχιση της διαδικασίας προσχώρησης χωρίς αλλαγές, με την υιοθέτηση ενός Πρωτοκόλλου που θα ορίζει ότι η Ένωση προσχωρεί στην ΕΣΔΑ στη βάση του ΣΣΠ και του άρθρου 218 ΣΛΕΕ, ανεξάρτητα από τις προβλέψεις της Συνθήκης, όπως ερμηνεύτηκαν από τη Γνωμοδότηση 2/13 του ΔΕΕ (δηλαδή, ανεξάρτητα από τη Γνωμοδότηση του Δικαστηρίου). Ένα τέτοιο Πρωτόκολλο δεν θα άνοιγε ξανά τα ευαίσθητα θέματα της διαπραγμάτευσης, θα μπορούσε όμως να τεθεί σε ισχύ, μόνον εφόσον τα ΚΜ

ΔΕΕ θα καθοδηγεί τα εθνικά δικαστήρια με τη νομολογία του, κάτι που υπονομεύει, σύμφωνα με το τελευταίο, την ενωσιακή έννομη τάξη.

65. Βλ. π.χ. την υπόθεση *Matthews κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Προσφυγή No. 24833/94), απόφαση της 18ης Φεβρουαρίου 1999, και τις εύστοχες παρατηρήσεις των JACQUÉ, CJEU – CEDH ..., ό.π., σ. 829, όπου υποστηρίζει ότι η νομολογία *Bosphorus* δεν μπορεί να εφαρμοστεί στην περίπτωση της ΚΕΠΠΑ λόγω της περιορισμένης αρμοδιότητας του ΔΕΕ· βλ. και SPAVENTA, *A Very Fearful Court ...*, ό.π., σ. 53· EECKHOUT, *Opinion 2/13 ...*, ό.π., σ. 989.

66. Βλ. LOCK, *The Future ...*, ό.π., σ. 24.

67. Βλ. PEERS, *The EU's Accession ...*, ό.π., σ. 220.

68. L.F.M. BESSELINK, *Acceding to the ECHR notwithstanding the Court of Justice Opinion 2/13*, σε *Verfassungsblog*, 23 December 2014, προσβάσιμο σε <http://www.verfassungsblog.de/acceding-echr-notwithstanding-court-justice-opinion-213/#.VhFdHPntmko> και Editorial, *A Constitutional Moment: Acceding to the ECHR (or not)*, *European Constitutional Law Review*, 2015, σσ. 2-12.

είναι πράγματι αποφασισμένα να προχωρήσουν με κάθε κόστος στην προσχώρηση, κάτι που είναι αμφίβολο.

Τρίτον, θα μπορούσε να επιχειρηθεί η επαναδιαπραγμάτευση του ΣΣΠ με τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης στην κατεύθυνση που έθεσε το ΔΕΕ. Ένα τέτοιο σενάριο φαντάζει εξίσου απίθανο. Οι απαιτήσεις του ΔΕΕ δημιουργούν ένα πλαίσιο de facto ανισότητας μεταξύ της Ένωσης και των υπόλοιπων συμβαλλομένων μερών της ΕΣΔΑ, σε βαθμό που να είναι αναμενόμενο πως οι προτεινόμενες αλλαγές δεν θα μπορούν να γίνουν δεκτές, πόσο μάλλον που σήμερα η ατμόσφαιρα στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης δεν ευνοεί τέτοιες υποχωρήσεις από τα συμβαλλόμενα μέρη που δεν είναι και ΚΜ της Ένωσης⁶⁹.

Τέταρτον, θα ήταν δυνατή η προσχώρηση της Ένωσης με την παράλληλη διατύπωση μίας σειράς επιφυλάξεων στην κατεύθυνση των παρατηρήσεων του ΔΕΕ. Εντούτοις, ούτε αυτό το σενάριο είναι πιθανό, καθώς το ΕΔΔΑ έχει επανειλημμένα θεωρήσει άκυρες επιφυλάξεις γενικού χαρακτήρα στη βάση της επιταγής του άρθρου 57 παρ. 1 ΕΣΔΑ⁷⁰. Τέλος, και η όποια συζήτηση περί προσθήκης μίας ρήτρας αποσύνδεσης (disconnection clause) στο ΣΣΠ⁷¹, που θα προβλέπει ότι στις μεταξύ τους σχέσεις τα ΚΜ της Ένωσης και η Ένωση θα εφαρμόζουν την ΕΣΔΑ σε συμφωνία με τους εσωτερικούς κανόνες της Ένωσης⁷², παραβλέπει ότι το ΕΔΔΑ θα συνεχίσει να έχει τη δυνατότητα να εξετάζει μία σειρά από υποθέσεις που το ΔΕΕ έχει δηλώσει ότι δεν είναι ανεκτό υπό τους παρόντες όρους να εξετάζονται πρωταρχικώς ή αποκλειστικώς από το Δικαστήριο του Στρασβούργου.

Κατά συνέπεια, η προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ εμφανίζεται ιδιαίτερα δυσχερής μετά τη Γνωμοδότηση. Πέραν όμως των εγγενών δυσκολιών για την ενσωμάτωση των παρατηρήσεων του ΔΕΕ, θα πρέπει επίσης να αναρωτηθεί κανείς αν η προσχώρηση είναι πλέον επιθυμητή.

Οι ενστάσεις του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου θέτουν ένα καινούργιο πλαίσιο, μέσα στο οποίο πρέπει πλέον να αξιολογηθεί η προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ. Στη ζυγαριά αναφορικά με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων πρέπει να μπουν, από τη μία, τα γνωστά πλεονεκτήματα από την προσχώρηση και, από την άλλη, οι περιορισμοί που δημιουργεί η αρνητική Γνωμοδότηση⁷³.

69. Η Ρωσία φαίνεται να είναι ο πρώτος υποψήφιος να αντιδράσει στην επαναδιαπραγμάτευση.

70. Υπόθεση *Belilos κατά Ελβετίας* (Προσφυγή No. 10328/83), απόφαση της 29ης Απριλίου 1988, παρ. 55.

71. Βλ. Α. ŁAZOWSKI / R.A. WESSEL, *When Caveats Turn into Locks: Opinion 2/13 on Accession of the European Union to the ECHR*, *German Law Journal*, 2015, σσ. 179-212, 197.

72. LOCK, *The Future of EU Accession ...*, ό.π., σσ. 6-7.

73. *Ibid*, σσ. 27-32.

Όσον αφορά τα πλεονεκτήματα, η προσχώρηση της Ένωσης θα κλείσει τα κενά στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως μπορεί κανείς να τα παρατηρήσει κατά την εφαρμογή της νομολογίας *Conolly*⁷⁴ ή *Bosphorus*. Όσον αφορά τα μειονεκτήματα όμως, οι παρατηρήσεις του ΔΕΕ θέτουν μία σειρά από προκλήσεις για την ευρύτερη και αποτελεσματικότερη προστασία των θεμελιωδών ελευθεριών. Αρχικά, ο διευρυμένος ρόλος του ΔΕΕ στον μηχανισμό προηγούμενου ελέγχου ή στον θεσμό του συνεναγόμενου προμηνύεται μεγαλύτερες καθυστερήσεις και αυξημένο κόστος για τις ατομικές προσφυγές ενώπιον του ΕΔΔΑ, προβλήματα που μπορούν να αποφευχθούν μέσα από τη βελτιστοποίηση της συνεργασίας των δύο δικαστηρίων και δεν υποβαθμίζουν επί της ουσίας το τωρινό επίπεδο προστασίας που προσφέρει το Δικαστήριο του Στρασβούργου. Αντίθετα, περιορισμοί στη χρήση του νέου μηχανισμού γνωμοδοτήσεων αλλά και του μηχανισμού διακρατικών προσφυγών ενώπιον του ΕΔΔΑ θίγουν το επίπεδο προστασίας, κυρίως αναφορικά με συστηματικές παραβιάσεις που είναι και το αντικείμενο των διακρατικών προσφυγών. Επιπλέον, τόσο στην περίπτωση της ΚΕΠΠΑ όσο και στην περίπτωση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, η ενσωμάτωση των ενστάσεων του ΔΕΕ στη συμφωνία θα οδηγήσει αναπόφευκτα σε ρυθμίσεις που θα περιορίζουν σημαντικά το εύρος της αρμοδιότητας του ΕΔΔΑ, ιδιαίτερα σε σύγκριση με την κατάσταση που επικρατεί σήμερα.

Μία τέτοια εξέλιξη δεν μπορεί παρά να είναι ιδιαίτερα αρνητική. Επομένως, δεν είναι άδικο να υποστηρίξει κανείς ότι η προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ με τους όρους που θέτει το ΔΕΕ δεν είναι πλέον επιθυμητή.

IV. Επίλογος

Η Γνωμοδότηση του ΔΕΕ θέτει ανυπέβλητα εμπόδια για την προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ και διαταράσσει το κλίμα συνεργασίας και αλληλοσεβασμού που έχουν εμπεδώσει τα δύο υπερεθνικά δικαστήρια της Ευρωπαϊκής ηπείρου⁷⁵. Αυτό φαίνεται και από τις δηλώσεις του δικαστή Dean Spielmann, Προέδρου του ΕΔΔΑ μέχρι τον Σεπτέμβριο 2015, ο οποίος, λίγες εβδομάδες μετά τη Γνωμοδότηση, εξέφρασε την ιδιαίτερη απογοήτευσή του και προειδοποίησε ότι «τα βασικά θύματα θα είναι εκείνοι οι πολίτες που θα στερηθούν λόγω της Γνωμοδότησης το δικαίωμα να υποβάλλονται οι πράξεις της ΕΕ στον ίδιο εξωτερικό έλεγχο αναφορικά με τον σεβασμό των ανθρωπίνων

74. Υπόθεση *Connolly κατά 15 Κρατών μελών της ΕΕ* (Προσφυγή No. 73274/01), απόφαση της 9ης Δεκεμβρίου 2008.

75. Βλ. ενδεικτικά, S. DOUGLAS-SCOTT, *A Tale of Two Courts: Luxembourg, Strasbourg and the Growing European Human Rights Acquis*, *CML Rev.*, 2006, σσ. 629-665.

Η Γνωμοδότηση 2/13 του ΔΕΕ

δικαιωμάτων όπως αυτός που ισχύει για τα συμβαλλόμενα μέρη. Περισσότερο από ποτέ, λοιπόν, το βάρος θα πέσει στο Δικαστήριο του Στρασβούργου να πράξει ό,τι είναι δυνατόν στις υποθέσεις ενώπιόν του, για να προστατεύσει τους πολίτες από τις αρνητικές πτυχές αυτής της κατάστασης»⁷⁶.

Μένει λοιπόν να δούμε αν το ΕΔΔΑ θα προχωρήσει στην αυστηροποίηση των προϋποθέσεων για την εφαρμογή της νομολογίας της υπόθεσης *Bosphorus* και αν θα επιλέξει να έρθει σε ευθεία σύγκρουση με το ΔΕΕ σε ζητήματα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Δεν θα πρέπει, πάντως, να παραβλέπεται ότι η αρνητική Γνωμοδότηση του ΔΕΕ αποτρέπει μεγαλύτερες εντάσεις που θα μπορούσαν να προκληθούν, αν η Ένωση προσχωρούσε στην ΕΣΔΑ και το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου άρχιζε, στη συνέχεια, έναν «κλεφτοπόλεμο» έναντι του ΕΔΔΑ και της νομολογίας του ή αποφάσιζε να ακυρώσει τη

76. European Court of Human Rights, Annual Report 2014, Provisional Version (2015), σ. 6.

συμφωνία προσχώρησης ως αντίθετης με το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο⁷⁷.

Το «θεσμικό εργοτάξιο»⁷⁸ που εγκαινίασαν οι μακρές διαπραγματεύσεις για την προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ παραμένει ανοικτό. Είναι αναγκαίο να ολοκληρωθεί αυτή η μεγάλη μεταρρύθμιση στην Ευρώπη, ώστε να ενισχυθεί περαιτέρω η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε όλα τα επίπεδα.

77. Βλ. τις παρατηρήσεις του GRAGL, *The Reasonableness of Jealousy ...*, ό.π., σσ. 47-48.

78. Για τον όρο, βλ. Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, Η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η σχέση των δύο υπερεθνικών δικαστηρίων, προσβάσιμο σε <http://www.constitutionalism.gr/site/?p=2141>. Βλ. και Χ.Λ. ΡΟΖΑΚΗ, Η ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Προστασίας των Δικαιωμάτων: Η Προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, ΘΠΔΔ, 2013, σσ. 1041-1044.

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ

Επιμ.: Αναστασία Καλλίδου, Ελισάβετ Παναγιωτίδου

I. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ – ΑΣΦΑΛΕΙΑ – ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

► Η Επιτροπή προτείνει τη θέσπιση έξυπνου συστήματος εισόδου-εξόδου (06.04.2016)

έξυπνη διαχείριση συνόρων – είσοδος – έξοδος – συνοριακοί έλεγχοι – αποτελεσματικότερος έλεγχος

Το σύστημα εισόδου-εξόδου που παρουσίασε η Επιτροπή στις 6 Απριλίου 2016 θα εκσυγχρονίσει τη διαχείριση των εξωτερικών συνόρων, βελτιώνοντας την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα των ελέγχων, και θα βοηθήσει τα κράτη μέλη να αντιμετωπίσουν τον αυξανόμενο αριθμό ταξιδιωτών που εισέρχονται και εξέρχονται από την ΕΕ. Η νομοθετική πρόταση αποτελεί μέρος της ευρύτερης «δέσμης μέτρων για την έξυπνη διαχείριση των συνόρων» που καθορίζει τον ρόλο των συστημάτων πληροφοριών στην ενίσχυση της διαχείρισης των εξωτερικών συνόρων, της εσωτερικής ασφάλειας και της καταπολέμησης της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος.

Το προτεινόμενο σύστημα εισόδου-εξόδου θα συμβάλει στην αποτελεσματικότερη διαχείριση των περιπτώσεων επιτρεπόμενης παραμονής σύντομης διάρκειας, στην αύξηση της αυτοματοποίησης των συνοριακών ελέγχων και στη βελτίωση του εντοπισμού περιπτώσεων απάτης όσον αφορά τα ταξιδιωτικά έγγραφα και την ταυτότητα. Το σύστημα θα εφαρμόζεται σε όλους τους υπηκόους τρίτων χωρών που γίνονται δεκτοί για σύντομη παραμονή εντός του χώρου Σένγκεν (έως και 90 ημέρες εντός οιασδήποτε περιόδου 180 ημερών).

Στο σύστημα θα καταχωρίζονται το όνομα, ο τύπος του ταξιδιωτικού εγγράφου και τα βιομετρικά στοιχεία, καθώς και η ημερομηνία και ο τόπος εισόδου και εξόδου. Με τον τρόπο αυτό, θα γίνει ευκολότερη η διέλευση των συνόρων από τους νόμιμους ταξιδιώτες και θα εντοπίζονται τα άτομα που είτε παραμένουν στον χώρο Σένγκεν, παρότι έχει λήξει η άδεια παραμονής τους, είτε δεν διαθέτουν τα απαραίτητα έγγραφα. Στο σύστημα θα καταγράφονται επίσης οι περιπτώσεις άρνησης εισόδου.

Το σύστημα εισόδου-εξόδου θα αντικαταστήσει το ισχύον σύστημα σφράγισης των διαβατηρίων που είναι χρονοβόρο, δεν παρέχει αξιόπιστα στοιχεία για τις διελυσεις των συνόρων και δεν καθιστά δυνατό τον εντοπισμό ατόμων που παρατείνουν παράνομα την επιτρεπόμενη παραμονή τους ούτε την αντιμετώπιση περιπτώσεων απώλειας ή καταστροφής ταξιδιωτικών εγγράφων.

Στο προτεινόμενο σύστημα αποθηκεύονται τα αλφαριθμητικά και βιομετρικά δεδομένα (συνδυασμός αποτυπωμάτων τεσσάρων δακτύλων και μιας φωτογραφίας

προσώπου). Προβλέπονται επαρκείς εγγυήσεις για την προστασία των δεδομένων και αυστηρά δικαιώματα πρόσβασης, σύμφωνα με τη νομοθεσία της ΕΕ για την προστασία των δεδομένων. Το σύστημα αποτελείται από μια κεντρική βάση δεδομένων που συνδέεται με τα εθνικά σημεία εισόδου. Επίσης, εξασφαλίζεται η διαλειτουργικότητα μεταξύ του συστήματος εισόδου-εξόδου και του συστήματος πληροφοριών για τις θεωρήσεις (VIS). Το σχέδιο Κανονισμού προβλέπει ότι οι αρχές επιβολής του νόμου των κρατών μελών και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα έχουν πρόσβαση στο σύστημα υπό αυστηρές προϋποθέσεις.

Η δέσμη περιλαμβάνει επίσης αναθεωρημένη πρόταση Κανονισμού για την τροποποίηση του κώδικα των συνόρων Σένγκεν, ώστε να ενσωματωθούν οι τεχνικές αλλαγές που απορρέουν από το προτεινόμενο σύστημα εισόδου-εξόδου. Ως αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών, οι υπήκοοι τρίτων χωρών θα έχουν πρόσβαση στα συστήματα αυτοεξυπηρέτησης και ηλεκτρονικών θυρών, διευκολύνοντας έτσι την αυτόματη επεξεργασία ορισμένων σταδίων της διαδικασίας ελέγχου και καθιστώντας δυνατή την εκπόνηση εθνικών προγραμμάτων καταχώρισης ταξιδιωτών από τα κράτη μέλη που επιθυμούν να τα εφαρμόσουν.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1247_en.htm

► Έναρξη ισχύος νέων ενωσιακών κανόνων για μια απλούστερη, ταχύτερη και ασφαλέστερη Τελωνειακή Ένωση (29.04.2016)

ενωσιακός τελωνειακός κώδικας – προστασία καταναλωτή – νέα μέτρα – απλούστευση διαδικασιών

Η 1η Μαΐου 2016 ορίζεται ως ημερομηνία έναρξης των νέων τελωνειακών κανόνων, οι οποίοι θα διευκολύνουν τις επιχειρήσεις που πραγματοποιούν εμπορικές συναλλαγές στην Ευρώπη και θα διασφαλίζουν την καλύτερη προστασία των καταναλωτών κατά των παράνομων εμπορευμάτων και των εμπορευμάτων απομίμησης/παρποίησης.

Ο νέος Ενωσιακός Τελωνειακός Κώδικας (ETK) συνιστά μείζονα αναμόρφωση της ισχύουσας ενωσιακής τελωνειακής νομοθεσίας, η οποία χρονολογείται από το 1992. Αποτελεί ορόσημο για την Ευρωπαϊκή Τελωνειακή Ένωση, το πλαίσιο που επιτρέπει σε εμπορεύματα αξίας μεγαλύτερης των 3 τρισεκατ. ευρώ να κυκλοφορούν εντός και εκτός της ΕΕ κάθε έτος.

Στόχος των νέων κανόνων είναι η διασφάλιση απλούστερων και ταχύτερων διαδικασιών εκτελωνισμού για τους συναλλασσόμενους, ώστε οι καταναλωτές να έχουν ταχύτερη και φθηνότερη πρόσβαση στα εμπορεύματα, η διασφάλιση καλύτερης προστασίας των καταναλωτών

κατά των παράνομων εμπορευμάτων ή των εμπορευμάτων που δεν πληρούν τις ευρωπαϊκές απαιτήσεις για το περιβάλλον, την υγεία και την ασφάλεια και η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των τελωνειακών διοικήσεων με τη βοήθεια των νέων συστημάτων τελωνειακών παραβάσεων.

Τα σύγχρονα συστήματα τελωνειακών παραβάσεων είναι σημαντικά προκειμένου τα τελωνειακά συστήματα να μπορούν να λειτουργούν αποτελεσματικά. Τα συστήματα αυτά βρίσκονται στο επίκεντρο των νέων κανόνων. Ο νέος Ευρωπαϊκός Τελωνειακός Κώδικας θέτει σε εφαρμογή συστήματα, τα οποία είναι απαραίτητα τόσο στις τελωνειακές διοικήσεις όσο και στους συναλλασσόμενους για την απλή και γρήγορη διεκπεραίωση των τελωνειακών διαδικασιών, με παράλληλη εξασφάλιση ότι διενεργούνται όλες οι απαραίτητες εξακριβώσεις και έλεγχοι. Οι νέοι κανόνες είναι το αποτέλεσμα εντατικού και διεξοδικού διαλόγου με τη συμμετοχή όλων των εταίρων.

Η Τελωνειακή Ένωση είναι μοναδική στον κόσμο. Αποτελεί θεμέλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ουσιαστικό στοιχείο για την ορθή λειτουργία της ενιαίας αγοράς. Μόλις τα εμπορεύματα εκτελωνιστούν σε ένα κράτος μέλος, μπορούν να κυκλοφορήσουν ελεύθερα εντός της Ένωσης με βάση το γεγονός ότι όλα τα κράτη μέλη εφαρμόζουν τους ίδιους κανόνες σε θέματα εσόδων και προστασίας στα εξωτερικά σύνορα.

Οι 28 τελωνειακές διοικήσεις της ΕΕ πρέπει να ενεργούν σαν να επρόκειτο για μία οντότητα, διευκολύνοντας παράλληλα το εμπόριο και προστατεύοντας την υγεία και την ασφάλεια όλων των πολιτών της ΕΕ. Η ΕΕ είναι ένας από τους μεγαλύτερους εμπορικούς συνασπισμούς στον κόσμο. Το 2015, η ΕΕ αντιπροσώπευε το 15% περίπου του παγκόσμιου εμπορίου αγαθών, αξίας 3,5 τρισεκατομμυρίων ευρώ. Για τη διαχείριση του όγκου των διεθνών εμπορικών συναλλαγών απαιτείται η ταχεία και αποτελεσματική επεξεργασία εκατομμυρίων τελωνειακών διασαφήσεων ετησίως.

Τα τελωνεία έχουν επίσης και έναν ρόλο προστασίας. Διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας μέσω του ελέγχου για την παράνομη διακίνηση πυροβόλων όπλων και το παράνομο εμπόριο έργων τέχνης και πολιτιστικών αγαθών. Προστατεύουν τους καταναλωτές από εμπορεύματα τα οποία παρουσιάζουν κίνδυνο για την ασφάλεια και την υγεία. Για παράδειγμα, το 2014 κατασχέθηκαν στην ΕΕ 454,2 τόνοι ναρκωτικών, 35 εκατομμύρια εμπορεύματα παραποίησης/απομίμησης και 3,2 δισεκατομμύρια τσιγάρα. Για κατάλληλους ελέγχους απαιτούνται ταχείες, υψηλής ποιότητας και επικαιροποιημένες πληροφορίες και σωστός συντονισμός μεταξύ των τελωνειακών διοικήσεων των κρατών μελών μας.

Ο ενωσιακός τελωνειακός κώδικας (ΕΤΚ) είναι ο νέος Κανονισμός-πλαίσιο που θεσπίζει τους κανόνες και τις

διαδικασίες για τα τελωνεία σε ολόκληρη την ΕΕ. Αντικατοπτρίζει τη μετάβαση προς ένα πιο σύγχρονο τελωνειακό περιβάλλον για τις χώρες της ΕΕ, το οποίο ενισχύει την ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής βιομηχανίας και προωθεί την ευρωπαϊκή στρατηγική για την ανάπτυξη και την απασχόληση. Ειδικότερα αποσκοπεί στον εξορθολογισμό της τελωνειακής νομοθεσίας και των τελωνειακών διαδικασιών σε ολόκληρη την ΕΕ και στην παροχή μεγαλύτερης ασφάλειας δικαίου και ομοιομορφίας για τις επιχειρήσεις και στην αύξηση της σαφήνειας για τους τελωνειακούς υπαλλήλους.

Ο ΕΤΚ αναμένεται να εφαρμοστεί πλήρως έως τα τέλη του 2020. Κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου, οι νέοι κανόνες θα εφαρμόζονται με τη χρήση των υφισταμένων συστημάτων τελωνειακών παραβάσεων και, σε ορισμένες περιπτώσεις, εντύπων σε χαρτί. Οι εργασίες για την ανάπτυξη των νέων συστημάτων ή την αναβάθμιση των υφισταμένων έχουν ήδη αρχίσει.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1629_en.htm

II. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

► Η τομεακή έρευνα για το ηλεκτρονικό εμπόριο δείχνει ευρεία διάδοση του γεωγραφικού αποκλεισμού στην ΕΕ (18.03.2016)

ηλεκτρονικό εμπόριο – διασυνοριακές αγορές – πάροχοι ψηφιακού περιεχομένου – καταναλωτικά αγαθά

Τα αρχικά αποτελέσματα της τομεακής έρευνας για το ηλεκτρονικό εμπόριο της Επιτροπής δείχνουν ότι ο γεωγραφικός αποκλεισμός είναι ευρέως διαδεδομένος στην ΕΕ. Το γεγονός αυτό οφείλεται εν μέρει σε μονομερείς αποφάσεις των επιχειρήσεων να μην πραγματοποιούν πωλήσεις στο εξωτερικό, αλλά και σε συμβατικούς φραγμούς που θέτουν οι επιχειρήσεις παρεμποδίζοντας τους καταναλωτές να πραγματοποιούν ηλεκτρονικές διασυνοριακές αγορές εντός της ΕΕ.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε στις 18 Μαρτίου 2016 τα αρχικά αποτελέσματα σχετικά με τη διάδοση του γεωγραφικού αποκλεισμού ο οποίος εμποδίζει τους καταναλωτές να πραγματοποιούν ηλεκτρονικές αγορές καταναλωτικών αγαθών και να έχουν πρόσβαση σε ψηφιακό περιεχόμενο στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι πληροφορίες συλλέχθηκαν από την Επιτροπή στο πλαίσιο της συνεχιζόμενης αντιμονοπωλιακής τομεακής έρευνας για το ηλεκτρονικό εμπόριο, η οποία ξεκίνησε τον Μάιο 2015. Συγκεκριμένα, οι απαντήσεις που λήφθηκαν από τουλάχιστον 1.400 εμπόρους λιανικής και παρόχους ψηφιακού περιεχομένου και από τα 28 κράτη μέλη της ΕΕ δείχνουν ότι ο γεωγραφικός αποκλεισμός είναι κοινή πρακτική στην ΕΕ τόσο για τα καταναλωτικά αγαθά όσο και για το ψηφιακό περιεχόμενο. Το 38% των ερωτηθέντων εμπόρων λιανικής καταναλωτικών αγαθών και το

68% των ερωτηθέντων παρόχων ψηφιακού περιεχομένου δήλωσαν ότι εφαρμόζουν γεωγραφικό αποκλεισμό σε καταναλωτές που βρίσκονται σε άλλα κράτη μέλη της ΕΕ.

Στόχος της τομεακής έρευνας για το ηλεκτρονικό εμπόριο είναι να συγκεντρωθούν πληροφορίες για την αγορά, οι οποίες θα δώσουν στην Επιτροπή τη δυνατότητα να κατανοήσει καλύτερα αν και σε ποιον βαθμό τα εμπόδια που θέτουν οι επιχειρήσεις επηρεάζουν τις ευρωπαϊκές αγορές ηλεκτρονικού εμπορίου. Ο γεωγραφικός αποκλεισμός είναι ένα από τα θέματα που καλύπτει η τομεακή έρευνα. Τα στοιχεία και τα αποτελέσματα για τον γεωγραφικό αποκλεισμό, τα οποία δημοσιεύονται σήμερα, δεν προδικάζουν διαπιστώσεις ενδεχόμενης αντιανταγωνιστικής συμπεριφοράς ή το άνοιγμα αντιμονοπωλιακών υποθέσεων. Θα τροφοδοτήσουν την ανάλυση στην τομεακή έρευνα που πραγματοποιεί η Επιτροπή, με στόχο να εντοπιστούν τυχόν προβλήματα ανταγωνισμού και να συμπληρωθούν τα μέτρα που λαμβάνονται στο πλαίσιο της στρατηγικής της Επιτροπής για την ψηφιακή ενιαία αγορά, ώστε να αντιμετωπιστούν ορισμένα εμπόδια στο διασυνοριακό ηλεκτρονικό εμπόριο.

Παρότι όλο και περισσότερα προϊόντα και υπηρεσίες μπορούν να αγοραστούν στο διαδίκτυο, οι διασυνοριακές ηλεκτρονικές πωλήσεις εντός της ΕΕ αυξάνονται με αργό ρυθμό. Τα αρχικά αποτελέσματα της Επιτροπής από την τομεακή έρευνα που δημοσιεύτηκαν σήμερα αφορούν τον γεωγραφικό αποκλεισμό, μια πρακτική με την οποία οι έμποροι λιανικής και οι πάροχοι ψηφιακού περιεχομένου εμποδίζουν τους καταναλωτές, λόγω του τόπου όπου βρίσκονται ή της χώρας κατοικίας τους, να αγοράζουν μέσω διαδικτύου καταναλωτικά αγαθά ή να έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες ψηφιακού περιεχομένου. Αυτός είναι ένας παράγοντας που επηρεάζει το διασυνοριακό ηλεκτρονικό εμπόριο.

Ορισμένες φορές, η πρακτική του γεωγραφικού αποκλεισμού φαίνεται να σχετίζεται με συμφωνίες μεταξύ προμηθευτών και διανομέων. Τέτοιες συμφωνίες ενδεχομένως περιορίζουν τον ανταγωνισμό στην ενιαία αγορά κατά παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων της ΕΕ. Ωστόσο, αυτό θα πρέπει να αξιολογείται κατά περίπτωση.

Αντίθετα, αν ο γεωγραφικός αποκλεισμός βασίζεται σε μονομερείς αποφάσεις μιας επιχείρησης να μην πωλεί στο εξωτερικό, η συμπεριφορά αυτή εκ μέρους μιας επιχείρησης που δεν κατέχει δεσπόζουσα θέση είναι σαφές ότι δεν εμπίπτει στο πεδίο της ενωσιακής νομοθεσίας περί ανταγωνισμού.

Υπάρχουν διάφοροι λόγοι για τους οποίους ορισμένοι έμποροι λιανικής και πάροχοι υπηρεσιών δεν πραγματοποιούν διασυνοριακές πωλήσεις και η ελευθερία επιλογής εμπορικού εταίρου παραμένει η βασική αρχή. Ωστόσο, κύρια προτεραιότητα της Επιτροπής είναι να εξαλείψει τα αδικαιολόγητα εμπόδια στο διασυνοριακό ηλεκτρονικό εμπόριο μέσω νομοθετικών μέτρων στο πλαίσιο της

στρατηγικής για την ψηφιακή ενιαία αγορά και, μάλιστα, πρόκειται να παρουσιάσει περαιτέρω νομοθετικές προτάσεις τον Μάιο. Κύριος στόχος των κανόνων ανταγωνισμού και των νομοθετικών πρωτοβουλιών της Επιτροπής είναι η δημιουργία ενός χώρου εντός του οποίου οι Ευρωπαίοι πολίτες και οι επιχειρήσεις θα μπορούν να έχουν απρόσκοπτη πρόσβαση, και να ασκούν δραστηριότητες στο διαδίκτυο, ανεξάρτητα από τον τόπο κατοικίας τους.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-922_en.htm

III. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

► Διαχείριση της κρίσης των Προσφύγων: ενίσχυση των διαδικασιών επιστροφής στην Τουρκία (02.03.2016)

■ πρόσφυγες – μετανάστες – άσυλο – Τουρκία – Ελλάδα

Η Επιτροπή είναι σήμερα σε θέση να επιβεβαιώσει ότι η Ελλάδα βρίσκεται στη διαδικασία της επιστροφής 308 παράνομων μεταναστών στην Τουρκία. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει εντείνει τις προσπάθειές της για να εξασφαλίσει πως εκείνοι που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για διεθνή προστασία στην Ευρώπη θα επιστρέψουν γρήγορα και αποτελεσματικά στις χώρες καταγωγής τους ή στις χώρες διέλευσης.

Για να λειτουργήσει το Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου, μια πλήρως λειτουργική πολιτική επιστροφής είναι ζωτικής σημασίας. Η επιστροφή των παράνομων μεταναστών, οι οποίοι δεν έχουν το δικαίωμα να παραμείνουν στην ΕΕ στις χώρες καταγωγής τους ή σε χώρες που διήλθαν με πλήρη σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων και της αρχής της μη επαναπροώθησης, είναι ένα ουσιαστικό μέρος των συνολικών προσπαθειών της ΕΕ για την αντιμετώπιση της μετανάστευσης, και ιδίως για τη μείωση της παράνομης μετανάστευσης.

Για το λόγο αυτό, η ενίσχυση της συνεργασίας για την επιστροφή με την Τουρκία είναι μία από τις βασικές προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Σύμφωνα με το σχέδιο δράσης ΕΕ-Τουρκίας, που ενεργοποιείται στις 29 Νοεμβρίου, η ΕΕ και η Τουρκία έχουν δεσμευτεί για την ενίσχυση της συνεργασίας για τη διαχείριση της μετανάστευσης, μεταξύ άλλων μέσω της πρόληψης των παράνομων μεταναστευτικών ροών προς την ΕΕ, καθώς και την επιτάχυνση των διαδικασιών επανεισδοχής παράνομων μεταναστών, σε συμφωνία με τις καθιερωμένες διατάξεις επανεισδοχής.

Η Επιτροπή έχει συνεργαστεί με τις ελληνικές και τις τουρκικές αρχές ώστε να βελτιώσουν την εφαρμογή της διμερούς συμφωνίας επανεισδοχής ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία και να διευκολύνουν την επιστροφή των παράνομων μεταναστών. Η επιστροφή των 308 παράνομων μεταναστών, κυρίως από το Μαρόκο, την Αλγερία και την Τυνησία καταγωγής, λαμβάνει χώρα από την

Ελλάδα στην Τουρκία και αυτό στέλνει ένα σαφές μήνυμα ότι όσοι δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για διεθνή προστασία θα πρέπει να επιστρέψουν.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-503_en.htm

► **Τα κράτη μέλη της ΕΕ πρέπει να αναλάβουν επειγόντως δράση για μετεγκατάσταση και επανεγκατάσταση (12.04.2016)**

Επανεγκατάσταση – μετεγκατάσταση – πρόοδος – επικαιροποιημένα στοιχεία – Τουρκία – Ελλάδα

Η Επιτροπή στις 12 Απριλίου 2016 παρέχει επικαιροποιημένα στοιχεία σχετικά με την πρόοδο που σημειώθηκε μέχρι τις 11 Απριλίου 2016 και αξιολογεί τα μέτρα που έλαβαν τα κράτη μέλη για την υλοποίηση του προγράμματος επείγουσας μετεγκατάστασης και του ευρωπαϊκού προγράμματος επανεγκατάστασης. Συνολικά, η πρόοδος που σημειώθηκε μετά την πρώτη έκθεση της Επιτροπής δεν είναι ικανοποιητική: όσον αφορά τη μετεγκατάσταση, σημειώθηκε μικρή πρόοδος από τα μέσα Μαρτίου, ενώ στον τομέα της επανεγκατάστασης η πρόοδος είναι πιο ικανοποιητική, κυρίως ως αποτέλεσμα της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας, που έδωσε μεγαλύτερη έμφαση στις προσπάθειες επανεγκατάστασης. Λαμβανομένης υπόψη της ανθρωπιστικής κατάστασης στην Ελλάδα, καθίσταται ολοένα και περισσότερο επείγον να εντατικοποιηθούν οι προσπάθειες στον τομέα της μετεγκατάστασης.

Στην πρώτη έκθεση για τη μετεγκατάσταση και την επανεγκατάσταση της 16ης Μαρτίου 2016, η Επιτροπή έθεσε ως στόχο τη μετεγκατάσταση τουλάχιστον 6.000 ατόμων έως τη δημοσίευση της δεύτερης έκθεσης. Ο στόχος αυτός δεν επιτεύχθηκε. Μόνο 208 επιπλέον άτομα μετεγκαταστάθηκαν το διάστημα που καλύπτει η έκθεση, ανεβάζοντας τον συνολικό αριθμό των αιτούντων που μετεγκαταστάθηκαν από την Ελλάδα και την Ιταλία σε 1.145. Μόνο λίγα κράτη μέλη της ΕΕ και συνδεδεμένα κράτη μέλη ανέλαβαν προσπάθειες μετεγκατάστασης.

Με βάση τις τελευταίες διαθέσιμες πληροφορίες, 35.000 έως 40.000 άτομα που βρίσκονται στην Ελλάδα θα είναι επιλέξιμα για μετεγκατάσταση. Στη σημερινή έκθεση, η Επιτροπή καλεί τα κράτη μέλη να αυξήσουν δραστικά τις προσπάθειες μετεγκατάστασης ώστε να μπορέσει η Ελλάδα να αντιμετωπίσει την ανθρωπιστική κατάσταση έκτακτης ανάγκης και να αποτραπεί η επιδείνωση της κατάστασης στην Ιταλία, όπου οι μεταναστευτικές ροές αυξάνονται συνεχώς. Στα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων της ΕΕ απευθύνουν συστηματικά έκκληση, για επιτάχυνση των προσπαθειών μετεγκατάστασης. Οι εκκλήσεις αυτές πρέπει τώρα να συνδυαστούν με αποφασιστική δράση από τις αρμόδιες εθνικές υπηρεσίες επί τόπου.

Η Επιτροπή εξακολουθεί να πιστεύει ότι αν όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, και κυρίως τα κράτη μέλη μετεγκα-

τάστασης, εκπληρώσουν τις δεσμεύσεις τους, οι στόχοι μπορούν να επιτευχθούν και θα επιτευχθούν. Η Επιτροπή θα συνεχίσει να παρακολουθεί την εφαρμογή των συστάσεων και των στόχων που περιέχονται στην πρώτη έκθεση για τη μετεγκατάσταση και την επανεγκατάσταση, διατηρώντας το δικαίωμα να παρεμβαίνει σε περίπτωση που τα κράτη μέλη δεν τηρούν τις υποχρεώσεις τους.

Σύμφωνα με πληροφορίες που κοινοποίησαν τα κράτη μέλη και τα συνδεδεμένα με το σύστημα του Δουβλίνου κράτη, από την έναρξη του προγράμματος της ΕΕ για την επανεγκατάσταση, που εγκρίθηκε στις 20 Ιουλίου 2015, 5.677 εκτοπισμένα άτομα που χρήζουν προστασίας επανεγκαταστάθηκαν σε 15 χώρες.

Ενώ σύμφωνα με τα συμπεράσματα της 20ής Ιουλίου 2015, τα κράτη μέλη συμφώνησαν σε ένα σχετικά ευρύ φάσμα περιοχών προτεραιότητας για επανεγκατάσταση, αναμένεται ότι, σε συνέχεια της δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας της 18ης Μαρτίου 2016, οι περισσότερες από τις περίπου 16.800 θέσεις που απομένουν ακόμη στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος θα διατεθούν για την επανεγκατάσταση ατόμων από την Τουρκία. Στις 21 Μαρτίου 2016, η Επιτροπή υπέβαλε πρόταση για τη διάθεση 54.000 επιπλέον θέσεων επανεγκατάστασης ή άλλων μορφών νόμιμης εισόδου μεταναστών από την Τουρκία, που είχαν αρχικά προβλεφθεί για μετεγκατάσταση.

Η ΕΕ και η Τουρκία συμφώνησαν στις 18 Μαρτίου 2016 ότι για κάθε Σύριο που γίνεται εκ νέου δεκτός στην Τουρκία μετά την παράτυπη άφιξή του στα ελληνικά νησιά, θα επανεγκαθίσταται ένας Σύριος από την Τουρκία. Ο εν λόγω μηχανισμός 1:1 στοχεύει στην αντικατάσταση των παράτυπων ροών μεταναστών που διασχίζουν υπό επικίνδυνες συνθήκες το Αιγαίο Πέλαγος από μια εύρυθμη και νόμιμη διαδικασία επανεγκατάστασης.

Στο σύντομο χρονικό διάστημα, από τις 4 Απριλίου 2016, που εφαρμόζεται ο μηχανισμός 1:1, επανεγκαταστάθηκαν 37 Σύριοι στη Γερμανία, 11 στη Φινλανδία και 31 στις Κάτω Χώρες.

Η Επιτροπή, από κοινού με τα κράτη μέλη και τις τουρκικές αρχές και σε συντονισμό με την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO) και την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (UNHCR), καταρτίζει τυποποιημένες επιχειρησιακές διαδικασίες για την ταχεία εφαρμογή του σκέλους της συμφωνίας 1:1 με την Τουρκία που αφορά την επανεγκατάσταση. Η τελική έγκριση αυτών των διαδικασιών από την ΕΕ και την Τουρκία αναμένεται να πραγματοποιηθεί σύντομα.

Τακτικά επικαιροποιημένα στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των επιστροφών και επανεγκαταστάσεων, καθώς και με τη διάθεση υπαλλήλων της EASO και του Frontex στο πλαίσιο της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας παρέχονται εδώ. Η Επιτροπή θα υποβάλει έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της συμφωνίας στις 20 Απριλίου 2016.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1343_en.htm

► **Η ΕΕ χορηγεί 83 εκατ. ευρώ για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των προσφύγων στην Ελλάδα (19.04.2016)**

συνθήκες διαβίωσης προσφύγων – αντιμετώπιση της κρίσης – μέτρα για προστασία – υγειονομική περίθαλψη – τρόφιμα – στέγαση

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε στις 19 Απριλίου 2016 τη χορήγηση 83 εκατ. ευρώ, στο πλαίσιο του νέου μέσου στήριξης έκτακτης ανάγκης που πρότεινε στις 2 Μαρτίου, για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των προσφύγων στην Ελλάδα. Το ποσό αυτό θα διατεθεί άμεσα στην Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR), στη Διεθνή Ομοσπονδία του Ερυθρού Σταυρού και σε έξι διεθνείς ΜΚΟ. Οι εταίροι αυτοί θα συνεργαστούν με ελληνικές ΜΚΟ που διαθέτουν την απαιτούμενη γνώση της κατάστασης επί τόπου.

Η βοήθεια που ανακοινώθηκε σήμερα προστίθεται στη γενικότερη στήριξη που παρέχει η ΕΕ για την αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης στην Ελλάδα. Από το 2015, η Ελλάδα έχει ήδη λάβει χρηματοδότηση έκτακτης ανάγκης ύψους 181 εκατ. ευρώ από το Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης και το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας για τη διαχείριση της προσφυγικής κρίσης επιπλέον των 509 εκατ. ευρώ που έχουν ήδη διατεθεί στο πλαίσιο αυτών των Ταμείων για το ελληνικό εθνικό πρόγραμμα 2014-2020.

Ειδικότερα, παρέχεται πολυτομεακή βοήθεια που περιλαμβάνει προστασία, ψυχοκοινωνική στήριξη, ασφαλείς χώρους για τις γυναίκες και ασφαλείς χώρους μάθησης και περίθαλψης για παιδιά, νερό, εγκαταστάσεις αποχέτευσης και υγιεινής καθώς και επισιτιστική βοήθεια για 16.000 άτομα.

Άλλες δραστηριότητες προστασίας αφορούν σε υπηρεσίες προστασίας ευάλωτων παιδιών και παιδιών που κινδυνεύουν, καθώς και των οικογενειών τους που έχουν εγκλωβιστεί στην ηπειρωτική Ελλάδα. Οι δραστηριότητες αυτές περιλαμβάνουν την παροχή χώρων κατάλληλα διαμορφωμένων για παιδιά, ανεπίσημης εκπαίδευσης, ψυχοκοινωνικής στήριξης και διατροφικής βοήθειας. Η εν λόγω οργάνωση σε συνεργασία με τις αρμόδιες εθνικές αρχές θα παράσχει στοχευμένη βοήθεια σε ασυνόδευτους ανηλίκους και σε παιδιά που έχουν χωριστεί από τους γονείς τους.

Επιπλέον, παρέχονται πόροι για τη βελτίωση των εγκαταστάσεών τους και αποχωρητηρίων για 3.000 άτομα και ευκολότερη πρόσβαση στις υπηρεσίες, καθώς και βελτίωση του σχεδιασμού/διαχείρισης χώρων προστασίας για 2.750 άτομα. Οι δραστηριότητες είναι επικεντρωμένες στη δυτική Ελλάδα, μια περιοχή όπου δραστηριοποιούνται λιγότεροι εταίροι.

Ταυτόχρονα, παρέχεται στέγη και βασικές υπηρεσίες, όπως υγειονομική και ψυχοκοινωνική στήριξη, μη επισι-

τιστικών ειδών, χώρων κατάλληλα διαμορφωμένων για παιδιά, νομικής βοήθειας και υπηρεσιών διερμηνείας σε 1.500 άτομα στη Θεσσαλονίκη.

Έχει συσταθεί, τέλος πρωτοβάθμια υγειονομική περίθαλψη, παραπομπή σε εξειδικευμένη ιατρική περίθαλψη και ψυχοκοινωνική στήριξη για τους μετανάστες και τους πρόσφυγες.

Το σχέδιο αποσκοπεί στη μείωση των κινδύνων για την υγεία και στην παροχή υγειονομικής περίθαλψης (συμπεριλαμβανομένης της εξειδικευμένης περίθαλψης) σε 18.000 πρόσφυγες και μετανάστες που έχουν εγκλωβιστεί στην Ελλάδα, μέσω σταθερών και κινητών ιατρικών μονάδων. Το σχέδιο λαμβάνει υπόψη τα εθνικά προγράμματα και τους μηχανισμούς παραπομπής.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1447_en.htm

► **Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υποβάλλει προτάσεις για ένα βιώσιμο και δίκαιο κοινό ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου (04.05.2016)**

άσυλο – σύστημα Δουβλίνου – αποτελεσματικότητα – Eurodac – μηχανισμός ισότιμης αντιμετώπισης

Οι κανόνες της ΕΕ για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση κάθε αίτησης ασύλου (γνωστού ως «σύστημα του Δουβλίνου») δεν είχαν σχεδιαστεί για να διασφαλίζουν τη βιώσιμη κατανομή ευθυνών σε ολόκληρη την ΕΕ και να εγγυώνται την έγκαιρη επεξεργασία των αιτήσεων. Η νέα πρόταση της Επιτροπής θα καταστήσει το σύστημα του Δουβλίνου πιο διαφανές και θα βελτιώσει την αποτελεσματικότητά του, ενώ παράλληλα θα προβλέπει έναν μηχανισμό για την αντιμετώπιση καταστάσεων στις οποίες ασκείται δυσανάλογη πίεση στα συστήματα ασύλου των κρατών μελών. Το νέο σύστημα σχεδιάστηκε για να είναι πιο δίκαιο, αλλά και πιο ισχυρό, δηλαδή δημιουργήθηκε ένα σύστημα ανθεκτικότερο στην πίεση. Το νέο σύστημα θα επιτρέπει να προσδιορίζεται άμεσα η ευθύνη των κρατών μελών για την εξέταση αίτησης ασύλου, την προστασία των ατόμων που έχουν ανάγκη και την αποτροπή δευτερογενών μετακινήσεων.

Στις 4 Μαΐου 2016, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπέβαλε προτάσεις για τη μεταρρύθμιση του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου με τη δημιουργία δικαιότερου, αποδοτικότερου και πιο βιώσιμου συστήματος για την κατανομή των αιτήσεων ασύλου μεταξύ των κρατών μελών. Η βασική αρχή θα παραμείνει η ίδια – οι αιτούντες άσυλο θα πρέπει, εκτός εάν έχουν οικογένεια αλλού, να υποβάλουν αίτηση για άσυλο στην πρώτη χώρα εισόδου τους – αλλά ένας νέος μηχανισμός ισότιμης αντιμετώπισης θα εξασφαλίζει ότι δεν θα ασκείται δυσανάλογη πίεση στο σύστημα ασύλου κανενός κράτους μέλους.

Οι ίδιες προτάσεις περιλαμβάνουν επίσης τη μετατροπή της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο

(ΕΥΥΑ) σε αυτόνομο Οργανισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το Άσυλο κατά τρόπο που να αντικατοπτρίζει τον ενισχυμένο ρόλο του στο νέο σύστημα και να ενισχύει τη βάση δεδομένων του ευρωπαϊκού συστήματος δακτυλοσκόπησης, Eurodac, προκειμένου να βελτιωθεί η διαχείριση του συστήματος ασύλου και να αντιμετωπιστεί η παράτυπη μετανάστευση.

Προκειμένου να υποστηρίξει την πρακτική εφαρμογή του μεταρρυθμισμένου συστήματος του Δουβλίνου, η Επιτροπή προτείνει επίσης να προσαρμοστεί και να ενισχυθεί το σύστημα Eurodac, καθώς και να διευρυνθούν οι στόχοι του, ώστε να διευκολυνθούν οι επιστροφές και να επιτραπεί η αντιμετώπιση της παράτυπης μετανάστευσης. Η πρόταση θα επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού Eurodac, ώστε να συμπεριληφθεί η δυνατότητα για τα κράτη μέλη να αποθηκεύουν και να αναζητούν δεδομένα που ανήκουν σε υπηκόους τρίτων χωρών ή σε απάτριδες οι οποίοι δεν αιτούνται διεθνούς προστασίας και για τους οποίους έχει διαπιστωθεί ότι διαιμούν παράτυπα στην ΕΕ, ούτως ώστε να μπορούν να προσδιορίζονται τα άτομα αυτά για σκοπούς επιστροφής και επανεισδοχής.

Οι προτάσεις αυτές αποτελούν μέρος μιας πρώτης δέσμης νομοθετικών προτάσεων που υποβάλλει η Επιτροπή στο πλαίσιο μείζονος μεταρρύθμισης του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου, όπως περιγράφεται στην ανακοίνωση της Επιτροπής της 6ης Απριλίου 2016. Η μεταρρύθμιση αυτή προορίζεται να αποτελέσει τη μεσοπρόθεσμη αντίδραση σε μελλοντικές μεταναστευτικές προκλήσεις. Εν τω μεταξύ, οι σημερινοί κανόνες του Δουβλίνου και οι δύο αποφάσεις μετεγκατάστασης έκτακτης ανάγκης εξακολουθούν να ισχύουν και θα ενισχυθούν από την Επιτροπή στο σύνολό τους.

Στα νέα στοιχεία των μεταρρυθμίσεων περιλαμβάνονται ένα δικαιότερο σύστημα με βάση την αλληλεγγύη και με διορθωτικό μηχανισμό κατανομής (μηχανισμός ισότιμης αντιμετώπισης). Ο προσδιορισμός θα γίνεται σε σχέση με το μέγεθος και τον πλούτο μιας χώρας. Εάν μια χώρα δέχεται δυσανάλογα μεγάλο αριθμό αιτήσεων πέραν του εν λόγω ορίου αναφοράς (άνω του 150% του αριθμού αναφοράς), όλοι οι νέοι αιτούντες σ' αυτήν την χώρα (ανεξάρτητα από την εθνικότητα) θα μετεγκαθίστανται, αφού διαπιστωθεί η δυνατότητα αποδοχής της αίτησής τους, σε όλη την ΕΕ, έως ότου ο αριθμός των αιτήσεων επανέλθει σε επίπεδα κάτω από τον αριθμό αναφοράς.

Κάθε κράτος μέλος θα έχει επίσης την επιλογή να μη συμμετέχει προσωρινά στην ανακατανομή. Στην περίπτωση αυτή, το εν λόγω κράτος μέλος θα πρέπει να καταβάλει, στο κράτος μέλος στο οποίο ανακατανέμεται ο αριθμός των αιτούντων άσυλο, εισφορά αλληλεγγύης ύψους 250.000 ευρώ για κάθε αιτούντα για τον οποίο θα ήταν διαφορετικά υπεύθυνο βάσει του μηχανισμού ισότιμης αντιμετώπισης. Ο μηχανισμός ισότιμης αντιμετώπισης θα

λαμβάνει επίσης υπόψη την προσπάθεια που καταβάλλει ένα κράτος μέλος για την επανεγκατάσταση ατόμων που χρήζουν διεθνούς προστασίας απευθείας από τρίτη χώρα. Με τον τρόπο αυτό θα αναγνωρίζεται η σημασία των προσπαθειών που καταβάλλονται για την εξασφάλιση νόμιμων και ασφαλών οδών προς την Ευρώπη.

Στις μεταρρυθμίσεις περιλαμβάνεται επίσης ένα αποτελεσματικότερο σύστημα με συντομότερες προθεσμίες για την αποστολή αιτήσεων μεταφοράς, την παραλαβή απαντήσεων και την εκτέλεση μεταφορών των αιτούντων άσυλο μεταξύ των κρατών μελών, καθώς και την εξάλειψη των μεταθέσεων ευθύνης.

Ταυτόχρονα αποθαρρύνονται και οι καταχρήσεις των δευτερογενών μετακινήσεων με πιο σαφείς νομικές υποχρεώσεις για τους αιτούντες άσυλο, καθώς και την υποχρέωση να παραμένουν στο κράτος μέλος που είναι υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησής τους.

Επιπλέον, προστατεύονται με ισχυρότερες εγγυήσεις τα δικαιώματα για τους ασυνόδευτους ανηλίκους και η ισόρροπη επέκταση του ορισμού των μελών της οικογένειας.

Το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιρλανδία δεν υποχρεούνται αλλά, αντιθέτως, καθορίζουν οι ίδιες τον βαθμό στον οποίο θέλουν να συμμετέχουν σε αυτά τα μέτρα, σύμφωνα με τα αντίστοιχα πρωτόκολλα που προσαρτώνται στις Συνθήκες. Αν επιλέξουν να μην συμμετάσχουν, θα συνεχίσουν να ισχύουν για αυτούς οι ισχύοντες κανόνες, όπως λειτουργούν σήμερα, σύμφωνα με τις Συνθήκες.

Τέλος, σύμφωνα με την πρόταση ζητείται η μετατροπή της σημερινής Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο σε αυτόνομο Οργανισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το Άσυλο με ενισχυμένη εντολή και σημαντικά διευρυμένα καθήκοντα για την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών αδυναμιών που προκύπτουν κατά την εφαρμογή του συστήματος ασύλου της ΕΕ. Ένα από τα βασικά νέα καθήκοντα του Οργανισμού θα είναι να καταστήσει λειτουργική την κλείδα αναφοράς προκειμένου να εφαρμοστεί ο μηχανισμός ισότιμης αντιμετώπισης στο πλαίσιο του νέου συστήματος του Δουβλίνου. Ο Οργανισμός θα είναι επίσης επιφορτισμένος με τη διασφάλιση μεγαλύτερης σύγκλισης στην αξιολόγηση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας σε όλη την Ένωση, την ενίσχυση της πρακτικής συνεργασίας και της ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των κρατών μελών και την προώθηση της νομοθεσίας της Ένωσης και των λειτουργικών προτύπων όσον αφορά τις διαδικασίες παροχής ασύλου, τους όρους υποδοχής και τις ανάγκες προστασίας.

Η σημερινή δέσμη αυτών των μέτρων αποτελεί το πρώτο σημαντικό βήμα για την εκτεταμένη μεταρρύθμιση του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου. Θα ακολουθήσει ένα δεύτερο στάδιο νομοθετικών προτάσεων για τη μεταρρύθμιση της Οδηγίας για τις διαδικασίες ασύλου, της Οδηγίας για τη θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων, κα-

θώς και της Οδηγίας για τις συνθήκες υποδοχής προκειμένου να εξασφαλιστεί η πλήρης μεταρρύθμιση όλων των τμημάτων του συστήματος ασύλου της ΕΕ.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1620_en.htm

IV. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

► Το Επενδυτικό Πρόγραμμα για την Ευρώπη έρχεται στην Ελλάδα (18.04.2016)

επενδύσεις – συμβουλευτικές υπηρεσίες – έργα μεταποίησης – έρευνα – καινοτομία – Ελλάδα

Η Επιτροπή θα ξεκινήσει σύντομα τη νέα Ευρωπαϊκή Πύλη Έργου Επενδύσεων για δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς για να διαφημίσουν τα έργα τους σε δυνητικούς επενδυτές, ένα είδος υπηρεσίας παντρολογήματος μεταξύ των έργων και κονδυλίων. Αυτό είναι κάτι που ζήτησε ο ιδιωτικός τομέας. Μέχρι στιγμής η Ελλάδα έχει αποστείλει τον υψηλότερο αριθμό έργων στην Πύλη.

Το Επενδυτικό Πρόγραμμα επικεντρώνεται στην άρση των εμποδίων για τις επενδύσεις, παρέχοντας την προβολή και την τεχνική βοήθεια για επενδυτικά σχέδια και κάνοντας πιο έξυπνη τη χρήση των νέων και των υφιστάμενων χρηματοδοτικών πόρων, ενώ έχει ήδη αποφέρει αποτελέσματα.

Η Επιτροπή, στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης της Υπηρεσίας Διαρθρωτικών Στήριξης (SRSS), παρέχει υποστήριξη προς τις ελληνικές αρχές για τη δημιουργία αποδοτικών και αποτελεσματικών δομών για τη διαχείριση των ευρωπαϊκών κονδυλίων σε γενικές γραμμές. Αυτό θα οδηγήσει στο σχεδιασμό καλύτερων έργων ποιότητας και κατά συνέπεια στην προσέλκυση ιδιωτών επενδυτών.

Μέχρι στιγμής, η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕπ) έχει εγκρίνει 57 έργα για χρηματοδότηση στο πλαίσιο του EFSI που αντιπροσωπεύουν έναν όγκο της χρηματοδότησης των 7,8 δις ευρώ. Για την ακρίβεια, ένα συνολικό ποσό της τάξης των 3,5 δις ευρώ από τα διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ καταβλήθηκε στην Ελλάδα το 2015. Με ποσοστό απορρόφησης 99,8%, ενώ ο μέσος όρος της ΕΕ είναι 90,1%, η Ελλάδα κατέχει την πρώτη θέση στα κράτη μέλη της ΕΕ όσον αφορά την εφαρμογή των την περίοδο χρηματοδότησης 2007-2013.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1423_en.htm

V. ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

► Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει κανόνες διαφάνειας στο δημόσιο φόρο για τις πολυεθνικές (12.04.2016)

φορολογία – πολυεθνικές – διαφάνεια – φοροαποφυγή – μεγάλες εταιρείες

Η Επιτροπή βρίσκεται στο δρόμο προς μεγαλύτερη φορολογική εταιρική διαφάνεια θεσπίζοντας απαιτήσεις δημοσιοποίησης για τις μεγαλύτερες εταιρείες που δραστηριοποιούνται στην ΕΕ.

Η συγκεκριμένη πρόταση βασίζεται στις εργασίες της Επιτροπής για την αντιμετώπιση της εταιρικής φοροαποφυγής στην Ευρώπη, που υπολογίζεται ότι κοστίζει στις χώρες της ΕΕ 50-70 δις ετησίως σε απώλεια φορολογικών εσόδων. Συμπληρώνοντας άλλες προτάσεις για την καθιέρωση της ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των φορολογικών αρχών, θα απαιτούσε από τις πολυεθνικές που δραστηριοποιούνται στην ΕΕ με συνολικά έσοδα άνω των 750 εκατ. ευρώ το χρόνο να δημοσιεύσουν τις βασικές πληροφορίες σχετικά με το πού κάνουν τα κέρδη τους και πού πληρώνουν το φόρο τους στην ΕΕ. Οι ίδιοι κανόνες θα εφαρμόζονταν σε μη ευρωπαϊκές πολυεθνικές που δραστηριοποιούνται στην Ευρώπη. Επιπλέον, οι εταιρείες θα πρέπει να δημοσιεύουν μια συνολική εικόνα για το σύνολο των φόρων που καταβάλλονται εκτός της ΕΕ.

Η πρόταση αυτή είναι ένας απλός, αναλογικός τρόπος να αυξηθεί η λογοδοσία μεγάλων πολυεθνικών σε φορολογικά θέματα, χωρίς να βλάπτεται η ανταγωνιστικότητά τους και χωρίς να επηρεάζει τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Η πρόταση προβλέπει επίσης αυστηρότερες απαιτήσεις διαφάνειας για τις δραστηριότητες των εταιρειών σε χώρες που δεν τηρούν τα διεθνή πρότυπα για τη χρηστή διακυβέρνηση στον τομέα της φορολογίας.

Η συγκεκριμένη πρόταση θα τροποποιήσει την Οδηγία Λογιστικής (Οδηγία 2013/34/ΕΕ), για να εξασφαλιστεί ότι οι μεγάλες ομάδες δημοσιεύουν ετησίως έκθεση αποκαλύπτοντας το κέρδος και το δεδουλευμένο και καταβληθέντα φόρο σε κάθε κράτος μέλος. Αυτές οι πληροφορίες θα παραμείνουν διαθέσιμες για πέντε χρόνια. Συναφείς πληροφορίες (κύκλος εργασιών, αριθμός των εργαζομένων και της φύσης των δραστηριοτήτων) θα επιτρέψουν την τεκμηριωμένη ανάλυση και θα πρέπει να ανακοινώνονται για κάθε χώρα της ΕΕ στην οποία η εταιρεία δραστηριοποιείται, καθώς και για εκείνες τις φορολογικές δικαιοδοσίες που δεν συμμορφώνονται με τα πρότυπα χρηστής διακυβέρνησης φόρου (τους λεγόμενους φορολογικούς παραδείσους).

Με βάση και συμπληρωματικές πρόσφατες πρωτοβουλίες της Επιτροπής κατά της φοροαποφυγής (IP/16/159), αυτή η υποχρεωτική δημόσια αναφορά θα επιτρέψει στους πολίτες να ελέγχουν τη φορολογική συμπεριφορά των πολυεθνικών. Αυτή η αναφορά θα υποστηρίξει επίσης τις προσπάθειες για να αποκτηθεί μια καλύτερη εικόνα για τα φορολογικά συστήματα των κρατών μελών και να βοηθήσει στον εντοπισμό των υφιστάμενων κενών και αναντιστοιχιών, ρίχνοντας έτσι περισσότερο φως στις αιτίες και τις συνέπειες της αποφυγής φορολογίας των επιχειρήσεων.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1349_en.htm

VI. ΕΝΕΡΓΕΙΑ

► Η Επιτροπή εγκρίνει συμφωνία ανάμεσα σε Ελλάδα και TAP που επιτρέπει να εισέλθει στην Ευρώπη αγωγός φυσικού αερίου (03.03.2016)

Ενέργεια – φυσικό αέριο – ανταγωνισμός – κρατικές ενισχύσεις – Ελλάδα

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαπίστωσε ότι η συμφωνία Ελλάδας και της Trans Adriatic Pipeline είναι σύμφωνη με τους κανόνες κρατικών ενισχύσεων της ΕΕ. Το έργο θα βελτιώσει την ασφάλεια και τη διαφοροποίηση του ενεργειακού εφοδιασμού της ΕΕ, χωρίς αδικαιολόγητη στρέβλωση του ανταγωνισμού στην ενιαία αγορά.

Η Trans Adriatic Pipeline είναι το ευρωπαϊκό σκέλος του Νότιου Διαδρόμου Φυσικού Αερίου, η οποία έχει ως στόχο να συνδέσει την αγορά της ΕΕ με νέες πηγές φυσικού αερίου. Με αρχική δυναμικότητα 10 δις κυβικών μέτρων φυσικού αερίου ετησίως, ο αγωγός θα μεταφέρει φυσικό αέριο από το πεδίο Shah Deniz II στο Αζερμπαϊτζάν στην αγορά της ΕΕ από το 2020. Η Trans Adriatic Pipeline θα τρέξει από τα ελληνικά σύνορα με την Αλβανία προς την Ιταλία, κάτω από την Αδριατική Θάλασσα. Ο δημιουργός και χειριστής του αγωγού είναι η Trans Adriatic Pipeline AG (TAP), μια κοινοπραξία των διαφόρων εταιρειών ενέργειας. Η TAP θα επενδύσει 5,6 δις ευρώ σε διάστημα πέντε ετών στο πρόγραμμα, εκ των οποίων 2,3 δις ευρώ στην Ελλάδα. Ειδικότερα, η συμφωνία προβλέπει για την TAP ένα ειδικό φορολογικό καθεστώς για 25 χρόνια από την έναρξη των εμπορικών δραστηριοτήτων. Αυτό μπορεί να δώσει στην εταιρεία ένα οικονομικό πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών της, οι οποίοι δεν θα επωφεληθούν από το ειδικό φορολογικό καθεστώς, και ως εκ τούτου συνεπάγεται κρατική ενίσχυση κατά την έννοια των κανόνων της ΕΕ.

Η Επιτροπή αξιολόγησε το μέτρο βάσει των κατευθυντήριων γραμμών του 2014 σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις για την ενέργεια και την προστασία του περιβάλλοντος, οι οποίες ορίζουν ότι οι ενισχύσεις αυτές μπορούν να θεωρηθούν συμβιβασίμες υπό ορισμένες προϋποθέσεις, όταν προάγουν τους στόχους κοινού ενδιαφέροντος και διαπίστωσε ότι το έργο θα συμβάλει μεταξύ άλλων στην περαιτέρω διαφοροποίηση των ευρωπαϊκών ενεργειακών πηγών και των οδών εφοδιασμού αυξάνοντας τον ανταγωνισμό στην ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου.

Το έργο θα χρηματοδοτηθεί εξ ολοκλήρου από τις ιδιωτικές επενδύσεις και θα αποφέρει έσοδα στο ελληνικό τμήμα της μόνο από τα τιμολόγια που θα καταβάλλονται από τους πελάτες κατά την παράδοση αερίου για τον αγωγό.

Η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το έργο θα είναι απίθανο να πραγματοποιηθεί αν απουσιάζει η ενίσχυση με τη μορφή ενός ειδικού φορολογικού καθεστώ

όπου, ανάλογα με το αν οι φορολογικοί συντελεστές αυξηθούν ή μειωθούν, θα οδηγήσει την TAP να πληρώσει περισσότερο ή λιγότερο φόρο από ότι θα ήταν χωρίς την ενίσχυση. Εάν τα ποσοστά αυξηθούν η ενίσχυση θα πρέπει να περιορίζεται στο ελάχιστο φορολογικό όφελος για την TAP. Το πρόγραμμα ειδικότερα έχει ένα ενσωματωμένο στο μηχανισμό προσαρμογής που περιορίζει το μέγιστο όφελος για την TAP. Οι ελληνικές αρχές θα παρακολουθούν τη διαδικασία ώστε να διασφαλιστεί ότι η TAP συμμορφώνεται με τη μεθοδολογία και ως εκ τούτου, η ενίσχυση περιορίζεται στο ελάχιστο αναγκαίο.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-541_en.htm

VII. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

► Προστασία των ευρωπαίων καταναλωτών: τα παιχνίδια και η ένδυση στην κορυφή της λίστας των εντοπισμένων επικίνδυνων προϊόντων το 2015 (25.04.2016)

Σύστημα έγκαιρης προειδοποίησης – καταναλωτές – διαδικτυακές αγορές – παιχνίδια – ένδυση – χημικοί κίνδυνοι – κίνδυνοι τραυματισμού – Κίνα – εισαγωγές – εξαγωγές

Η Επιτροπή, τα κράτη μέλη της ΕΕ και οι επιχειρήσεις συνεργάζονται για να διασφαλίσουν ότι τα εν λόγω μη ασφαλή καταναλωτικά αγαθά θα αποσυρθούν από την ευρωπαϊκή αγορά.

Το 2015 καταχωρίστηκαν στο σύστημα 2.072 προειδοποιήσεις και 2.745 επακόλουθες ενέργειες. Όταν ένα κράτος μέλος ενεργοποιεί μια προειδοποίηση στο σύστημα, οι άλλες χώρες μπορούν να εντοπίσουν το προϊόν στην αγορά τους και να αντιδράσουν σε αυτή την αρχική προειδοποίηση.

Άνω του 65% των Ευρωπαίων αγοράζουν προϊόντα στο διαδίκτυο, ενώ, ο αριθμός των καταναλωτών που ψωνίζουν στο διαδίκτυο αυξήθηκε στο χρονικό διάστημα 2006-2015 κατά 27%. Μια νέα πρόκληση είναι τώρα η αντιμετώπιση της χρήσης του διαδικτύου ως διαύλου μέσω του οποίου οι καταναλωτές λαμβάνουν ταχυδρομικώς στην οικία τους και προϊόντα προερχόμενα από χώρες εκτός ΕΕ, τα οποία δεν έχουν υποβληθεί σε έλεγχο ασφάλειας.

Η Επιτροπή εργάζεται για την περαιτέρω βελτίωση του συστήματος έγκαιρης προειδοποίησης, ώστε να συμπεριλάβει την εν λόγω πτυχή.

Το 2015 τα παιχνίδια (27%) και τα είδη ένδυσης, τα κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα και τα είδη μόδας (17%) ήταν οι δύο βασικές κατηγορίες προϊόντων για τις οποίες χρειάστηκε να ληφθούν διορθωτικά μέτρα. Τα εν λόγω προϊόντα είχαν ήδη σημειώσει τις περισσότερες κοινοποιήσεις το προηγούμενο έτος. Όσον αφορά τους κινδύνους, το 2015, οι συχνότερα κοινοποιηθέντες κίνδυνοι (25% του συνόλου των κοινοποιήσεων) ήταν οι χημικοί

κίνδυνοι, με δεύτερο τον κίνδυνο τραυματισμών (22%), ο οποίος ήταν στην κορυφή του καταλόγου στην προηγούμενη έκθεση. Οι συνηθέστεροι χημικοί κίνδυνοι που κοινοποιήθηκαν το 2015 αφορούσαν προϊόντα όπως τα ψεύτικα κοσμήματα, με επιβλαβή βαρέα μέταλλα όπως το νικέλιο και ο μόλυβδος, και τα παιχνίδια που περιέχουν φθαλικούς εστέρες (μαλακτικά του πλαστικού τα οποία μπορεί να προκαλέσουν προβλήματα γονιμότητας).

Δεδομένου ότι το 62% των κοινοποιηθέντων επικίνδυνων προϊόντων προέρχονται από την Κίνα, η χώρα αυτή παραμένει η πρώτη χώρα προέλευσης στο σύστημα έγκαιρης προειδοποίησης. Είναι η μεγαλύτερη πηγή εισαγωγών της ΕΕ.

Η συνεργασία με τις κινεζικές αρχές εξακολουθεί να αποτελεί προτεραιότητα για την ΕΕ και, ειδικότερα, πραγματοποιείται στο πλαίσιο του μηχανισμού για την Κίνα του συστήματος έγκαιρης προειδοποίησης: κάθε κοινοποίηση που αφορά προϊόν κινεζικής προέλευσης διαβιβάζεται στην κινεζική διοίκηση, έτσι ώστε να αντιμετωπιστεί το ζήτημα με τον κατασκευαστή ή τον εξαγωγέα απευθείας, αν οι εν λόγω επιχειρηματίες είναι δυνατόν να εντοπιστούν.

Μέχρι σήμερα, η Κίνα έδωσε συνέχεια σε 11.540 κοινοποιήσεις και κατόρθωσε να λάβει διορθωτικά μέτρα σε 3.748 περιπτώσεις. Σε πολλές περιπτώσεις, ο εντοπισμός της πηγής του προϊόντος εξακολουθεί να είναι δύσκολος.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1507_en.htm

VIII. ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

► Η Επιτροπή χαιρετίζει τη συμφωνία που κάνει τις ιστοσελίδες και τις εφαρμογές του δημόσιου τομέα πιο προσιτές (03.05.2016)

τεχνολογία – εφαρμογές κινητών – ιστοσελίδες – διαδίκτυο – τυφλοί – κωφοί – βαρήκοοι – αναπηρία

Διαπραγματευτές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής συμφώνησαν τους πρώτους κανόνες σε επίπεδο ΕΕ για να κάνουν τις ιστοσελίδες και εφαρμογές για κινητά των φορέων του δημόσιου τομέα πιο προσιτές, ειδικά για τους τυφλούς, κωφούς και βαρήκοους.

Το διαδίκτυο έχει καταστεί ένα ουσιαστικός τρόπος για την πρόσβαση και την παροχή πληροφοριών και υπηρεσιών. Συνεπώς, είναι πιο σημαντικό από ποτέ για να βεβαιωθεί ότι ο καθένας μπορεί να αντιληφθεί και να κατανοήσει ιστοσελίδες και εφαρμογές για κινητά, και να αλληλοεπιδρά με αυτές σωστά.

Περίπου 80 εκατ. άνθρωποι στην ΕΕ επηρεάζονται από κάποια αναπηρία. Καθώς ο πληθυσμός της ΕΕ γερνάει, ο αριθμός αυτός αναμένεται να αυξηθεί σε 120 εκατ. μέχρι το 2020. Μια κοινή προσέγγιση για την εξασφάλιση προσβασιμότητας στον παγκόσμιο ιστό, θα συμβάλει

σε μια ψηφιακή κοινωνία χωρίς αποκλεισμούς και στην ανακάλυψη των πλεονεκτημάτων της ψηφιακής ενιαίας αγοράς, για όλους τους ευρωπαίους πολίτες.

Η Οδηγία θα καλύπτει ιστοσελίδες δημόσιων φορέων και εφαρμογές κινητών, από διοικήσεις, δικαστήρια και αστυνομικά τμήματα μέχρι δημόσια νοσοκομεία, πανεπιστήμια και βιβλιοθήκες. Συγκεκριμένα θα τις κάνει προσιτές για όλους τους πολίτες – ιδιαίτερα για τους τυφλούς, τους βαρήκοους, τους κωφούς και τα άτομα με μειωμένη όραση και με λειτουργικές αναπηρίες.

Ο Andrus Ansip, Αντιπρόεδρος για την Ψηφιακή Ενιαία Αγορά, χαιρέτισε τη συμφωνία λέγοντας πως είναι ένα σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση μιας ψηφιακής ενιαίας αγοράς, ενώ ο Günther H. Oettinger, Επίτροπος για την Ψηφιακή Οικονομία και Κοινωνία, είπε πως δεν είναι αποδεκτό εκατομμύρια ευρωπαίων πολιτών να μένουν πίσω στην ψηφιακή κοινωνία.

Το συμφωνηθέν κείμενο της Οδηγίας αναφέρεται στις προδιαγραφές που θα κάνουν τις ιστοσελίδες και τις εφαρμογές για κινητά πιο προσιτές. Για παράδειγμα, τα εν λόγω πρότυπα προβλέπουν ότι θα πρέπει να υπάρχει ένα κείμενο για τις εικόνες ή ότι οι δικτυακοί τόποι θα μπορεί να πλοηγηθούν χωρίς ποντίκι το οποίο μπορεί να είναι δύσκολο να χρησιμοποιηθεί από ορισμένα άτομα με αναπηρίες. Το κείμενο απαιτεί περαιτέρω τακτική παρακολούθηση και αναφορά από τα κράτη μέλη και οι εκθέσεις αυτές πρέπει να κοινοποιούνται στην Επιτροπή και να δημοσιοποιούνται. Η Οδηγία για την προσβασιμότητα στον παγκόσμιο ιστό μαζί με την Ευρωπαϊκή Πράξη Προσβασιμότητας που προτάθηκε το Δεκέμβριο του 2015 και καλύπτει ένα πολύ ευρύτερο αριθμό προϊόντων και των υπηρεσιών, αποτελούν μέρος των προσπαθειών της Επιτροπής να βοηθήσει τα άτομα με αναπηρία να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνία.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1654_en.htm

► Η Επιτροπή αποστέλλει κοινοποίηση αιτιάσεων στη Google για το λειτουργικό σύστημα και τις εφαρμογές Android (20.04.2016)

αντιμονοπωλιακή πολιτική – Google – κινητή τηλεφωνία – Android – διαδικτυακή αναζήτηση – καινοτομία – επικοινωνίες – έξυπνα τηλέφωνα – ταμπλέτες – λειτουργικά συστήματα – ανταγωνισμός

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενημέρωσε τη Google σχετικά με την προκαταρκτική της άποψη ότι η εταιρεία, κατά παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων της ΕΕ, προέβη σε κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσης της επιβάλλοντας περιορισμούς στους κατασκευαστές συσκευών Android και στους παρόχους δικτύων κινητής τηλεφωνίας. Η προκαταρκτική άποψη της Επιτροπής είναι ότι η Google έχει θέσει σε εφαρμογή μια στρατηγική για τις κινητές συσκευές με σκοπό τη διατήρηση και ενίσχυση της δε-

σπόζουσας θέσης στις υπηρεσίες γενικής διαδικτυακής αναζήτησης. Πρώτον, οι πρακτικές αυτές είχαν ως αποτέλεσμα το Google Search να είναι προεγκατεστημένο ως η προεπιλεγμένη ή αποκλειστική υπηρεσία αναζήτησης στην πλειονότητα των συσκευών Android που πωλούνται στην Ευρώπη. Δεύτερον, οι συγκεκριμένες πρακτικές φαίνεται ότι εμποδίζουν τις ανταγωνιστικές μηχανές αναζήτησης να έχουν πρόσβαση στην αγορά μέσω ανταγωνιστικών φυλλομετρητών ιστού κινητής τηλεφωνίας και λειτουργικών συστημάτων. Επιπλέον, φαίνεται ότι ζημιώνουν τους καταναλωτές νοθεύοντας τον ανταγωνισμό και περιορίζοντας την καινοτομία στον ευρύτερο χώρο των κινητών επικοινωνιών.

Τα έξυπνα τηλέφωνα και οι ταμπλέτες αντιπροσωπεύουν πάνω από το ήμισυ της παγκόσμιας κίνησης στο διαδίκτυο, και αυτό αναμένεται να αυξηθεί ακόμη περισσότερο στο μέλλον. Περίπου το 80% των έξυπνων κινητών συσκευών στην Ευρώπη και σε όλο τον κόσμο λειτουργεί με Android, το λειτουργικό σύστημα για κινητές συσκευές που δημιούργησε η Google, άδεια χρήσης του οποίου χορηγεί η Google σε τρίτους κατασκευαστές κινητών συσκευών.

Στις ανησυχίες της Επιτροπής περιλαμβάνονται πρώτον το ότι στις συμβάσεις που συνάπτει με τους κατασκευαστές η Google θέτει ως όρο για την αδειοδότηση του Play Store σε συσκευές Android την προεγκατάσταση του Google Search και τη χρήση του ως προεπιλεγμένης υπηρεσίας αναζήτησης με αποτέλεσμα οι ανταγωνιστικές μηχανές αναζήτησης να μην μπορούν να γίνουν η προεπιλεγμένη υπηρεσία αναζήτησης στη συντριπτική πλειονότητα των συσκευών που πωλούνται εντός του EOX. Με τη στρατηγική αυτή, η Google έχει επίσης μειώσει τα κίνητρα των κατασκευαστών να προεγκαθιστούν ανταγωνιστικές εφαρμογές αναζήτησης, καθώς και τα κίνητρα των καταναλωτών να τηλεφορτώνουν τις εφαρμογές αυτές. Ομοίως, στις συμβάσεις της με τους κατασκευαστές η Google ζητά την προεγκατάσταση του φυλλομετρητή Chrome, ως αντάλλαγμα για την αδειοδότηση του Play Store ή του Google Search.

Μία δεύτερη ανησυχία της Επιτροπής συνίσταται στο γεγονός πως ενώ το Android ως σύστημα ανοικτής πηγής, υπό την έννοια ότι είναι ελεύθερη η χρήση και η ανάπτυξή του από οποιονδήποτε για τη δημιουργία τροποποιημένου λειτουργικού συστήματος κινητών επικοινωνιών (αποκαλούμενο «Android fork»), αν ένας κατασκευαστής επιθυμεί να προεγκαταστήσει εφαρμογές ιδιοκτησίας Google, όπως το Google Play Store και το Google Search, σε οποιαδήποτε από τις συσκευές του, η Google τον υποχρεώνει να υπογράψει «συμφωνία κατά του κατακερματισμού», η οποία τον δεσμεύει να μην πωλεί συσκευές που λειτουργούν με το σύστημα «Android fork». Η συμπεριφορά της Google έχει άμεσο αντίκτυπο στους καταναλωτές, καθώς τους στερεί την πρόσβαση σε καινοτόμες έξυπνες κινητές συσκευές που βασίζονται σε

εναλλακτικές εκδοχές, ενδεχομένως ανώτερες, του λειτουργικού συστήματος Android.

Τρίτη ανησυχία της Επιτροπής συνιστά το γεγονός πως η Google παρείχε σημαντικά οικονομικά κίνητρα σε ορισμένους από τους μεγαλύτερους κατασκευαστές έξυπνων κινητών τηλεφώνων και ταμπλετών, καθώς και σε παρόχους δικτύων κινητής τηλεφωνίας, υπό τον όρο ότι αυτοί θα προεγκαθιστούν αποκλειστικά το Google Search στις συσκευές τους, περιορίζοντας έτσι τα κίνητρα των κατασκευαστών και των παρόχων δικτύων κινητής τηλεφωνίας να προεγκαθιστούν ανταγωνιστικές υπηρεσίες αναζήτησης στις συσκευές που θέτουν σε κυκλοφορία στην αγορά. Πράγματι, η Επιτροπή διαθέτει στοιχεία που αποδεικνύουν ότι ο όρος της αποκλειστικότητας επηρέασε το κατά πόσον ορισμένοι κατασκευαστές συσκευών και πάροχοι δικτύων κινητής τηλεφωνίας προεγκατέστησαν ή όχι ανταγωνιστικές υπηρεσίες αναζήτησης.

Η Επιτροπή έχει εκδόσει απόφαση για κίνηση της διαδικασίας, στο πλαίσιο της έρευνας για το Android, και κατά της Alphabet Inc., μητρικής εταιρείας της Google, η οποία δημιουργήθηκε αφού είχε κινηθεί η διαδικασία κατά της Google. Η κοινοποίηση των αιτιάσεων που συνοψίζονται παραπάνω απευθύνεται τόσο στη Google όσο και στην Alphabet Inc.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1492_en.htm

ΙΧ. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

► **Νέος Κανονισμός για την προώθηση της χρήσης βιολογικών λιπασμάτων και λιπασμάτων που παράγονται από απόβλητα (17.03.2016)**

λιπάσματα – απόβλητα – μετατροπή βιολογικών αποβλήτων – κατανάλωση ενέργειας – περιβαλλοντική ζημία

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπέβαλε στις 17 Μαρτίου 2016 τα πρώτα παραδοτέα της δέσμης μέτρων για την κυκλική οικονομία με νέους κανόνες για τα βιολογικά λιπάσματα και τα λιπάσματα που παράγονται από απόβλητα στην ΕΕ.

Η επαναχρησιμοποίηση των πρώτων υλών που σήμερα απορρίπτονται ως απόβλητα αποτελεί μία από τις βασικές αρχές της δέσμης μέτρων για την κυκλική οικονομία που εγκρίθηκε τον Δεκέμβριο του 2015. Σήμερα η Επιτροπή προτείνει έναν Κανονισμό που θα διευκολύνει σημαντικά την πρόσβαση στην ενιαία αγορά της ΕΕ των βιολογικών λιπασμάτων και των λιπασμάτων που παράγονται από απόβλητα, τα οποία αποκτούν πρόσβαση επί ίσοις όροις με τα παραδοσιακά, μη βιολογικά λιπάσματα. Με τον τρόπο αυτό θα δημιουργηθούν νέες ευκαιρίες στην αγορά για καινοτόμες επιχειρήσεις, με παράλληλη μείωση των αποβλήτων, της κατανάλωσης ενέργειας και της περιβαλλοντικής ζημίας.

Ο Κανονισμός θεσπίζει κοινούς κανόνες για τη μετατροπή των βιολογικών αποβλήτων σε πρώτες ύλες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την παραγωγή λιπασμάτων. Καθορίζει απαιτήσεις ασφάλειας, ποιότητας και σήμανσης προς τις οποίες πρέπει να συμμορφώνονται όλα τα λιπάσματα προκειμένου να διατίθενται ελεύθερα στο εμπόριο σε ολόκληρη την ΕΕ. Οι παραγωγοί θα πρέπει να αποδείξουν ότι τα προϊόντα τους πληρούν τις εν λόγω απαιτήσεις και ότι συμμορφώνονται με τα όρια για τους οργανικούς ρυπαντές, τις μικροβιακές προσμείξεις και τις φυσικές προσμείξεις πριν από την επίθεση της σήμανσης CE.

Οι νέοι κανόνες θα εφαρμόζονται σε όλους τους τύπους λιπασμάτων, ώστε να εξασφαλίζεται το υψηλότερο επίπεδο προστασίας του εδάφους. Ο Κανονισμός εισάγει αυστηρά όρια όσον αφορά το κάδμιο που περιέχεται στα φωσφορικά λιπάσματα. Τα όρια θα μειωθούν από τα 60 mg/kg στα 40 mg/kg ύστερα από 3 έτη και στα 20 mg/kg ύστερα από 12 έτη, μειώνοντας τους κινδύνους για την υγεία και το περιβάλλον.

Δεδομένου ότι ορισμένα λιπάσματα δεν παράγονται ή δεν αποτελούν αντικείμενο διασυνοριακού εμπορίου σε μεγάλες ποσότητες, η Επιτροπή προτείνει προαιρετική εναρμόνιση: ανάλογα με την επιχειρηματική τους στρατηγική και τον τύπο του προϊόντος, οι κατασκευαστές μπορούν να επιλέγουν είτε τη σήμανση CE για το προϊόν τους, καθιστώντας το ελεύθερα εμπορεύσιμο στην ενιαία αγορά σύμφωνα με τους κοινούς ευρωπαϊκούς κανόνες, είτε να το εμπορεύονται σύμφωνα με εθνικά πρότυπα που βασίζονται στην αμοιβαία αναγνώριση στην ενιαία αγορά. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζεται ότι λαμβάνονται υπόψη οι αρχές της βελτίωσης της νομοθεσίας και της επικουρικότητας.

Ο υφιστάμενος Κανονισμός για τα λιπάσματα του 2003 εγγυάται την ελεύθερη κυκλοφορία στην ενιαία αγορά κυρίως για τα συμβατικά, μη βιολογικά λιπάσματα, τα οποία συνήθως προέρχονται από ορυχεία ή παράγονται χημικά. Οι διαδικασίες αυτές καταναλώνουν πολλή ενέργεια και εκλύουν μεγάλες ποσότητες CO₂. Τα καινοτόμα λιπάσματα που παράγονται από οργανικά υλικά δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του ισχύοντος Κανονισμού για τα λιπάσματα. Η πρόσβασή τους στην ενιαία αγορά εξαρτάται, επομένως, από την αμοιβαία αναγνώριση μεταξύ των κρατών μελών, με αποτέλεσμα, λόγω των διαφορετικών εθνικών κανόνων, να είναι συχνά δύσκολη.

Ο υφιστάμενος Κανονισμός για τα λιπάσματα δεν λαμβάνει επίσης υπόψη τις περιβαλλοντικές ανησυχίες που προκύπτουν από τη ρύπανση του εδάφους, των εσωτερικών υδάτων, των θαλάσσιων υδάτων και, τελικά, των τροφίμων από τα λιπάσματα.

Η έρευνα, η καινοτομία και οι επενδύσεις σήμερα εξελίσσονται ταχύτατα, συμβάλλοντας στην κυκλική οικονομία

με τη δημιουργία τοπικών θέσεων εργασίας και με την παραγωγή αξίας από δευτερογενείς πρώτες ύλες, οι οποίες σε άλλη περίπτωση θα απορρίπτονταν ως απόβλητα.

Κατά συνέπεια, οι επιχειρηματικές ευκαιρίες για τις επιχειρήσεις που παράγουν βιολογικά λιπάσματα είναι σημαντικές. Σήμερα ανακυκλώνεται μόλις το 5% των βιολογικών αποβλήτων. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, εάν ανακυκλώνονταν περισσότερα βιολογικά απόβλητα, θα μπορούσαν να αντικαταστήσουν έως και το 30% των μη βιολογικών λιπασμάτων. Επί του παρόντος, η ΕΕ εισάγει περίπου 6 εκατομμύρια τόνους φωσφορικών αλάτων ανά έτος, αλλά θα μπορούσε να αντικαταστήσει έως το 30% της ποσότητας αυτής με εκχύλιση από λυματολάσπη, βιοαποδομήσιμα απόβλητα, κρεατάλευρα και οστεάλευρα ή κοπριά.

Επόμενα βήματα

Το σχέδιο Κανονισμού θα υποβληθεί τώρα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στο Συμβούλιο προς έγκριση. Μόλις εκδοθεί θα ισχύει άμεσα, χωρίς να χρειάζεται μεταφορά στο εθνικό δίκαιο, ύστερα από μια μεταβατική περίοδο που θα επιτρέπει στις εταιρείες και στις δημόσιες αρχές να προετοιμαστούν για τους νέους κανόνες.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-827_en.htm

► Μια νέα ολοκληρωμένη πολιτική της ΕΕ για την Αρκτική εγκρίθηκε (27.04.2016)

Αρκτική – περιβάλλον – κλίμα – αειφόρος ανάπτυξη – διεθνής συνεργασία – εξωτερική πολιτική – βιοποικιλότητα – αέρια του θερμοκηπίου

Ο Υπατος Εκπρόσωπος και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασαν μια ολοκληρωμένη απάντηση στις προκλήσεις της Αρκτικής, εγκρίνοντας πρόταση πολιτικής που θα καθοδηγήσει τις ενέργειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην περιοχή της Αρκτικής. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα εντείνει τις υπάρχουσες δράσεις και την εμπλοκή της στην περιοχή με 39 δράσεις που επικεντρώνονται στην αλλαγή του κλίματος, την προστασία του περιβάλλοντος, την αειφόρο ανάπτυξη και τη διεθνή συνεργασία. Η ιδιαίτερη σημασία της έρευνας, της επιστήμης και της καινοτομίας αντικατοπτρίζεται σε αυτούς τους τομείς προτεραιότητας.

Μία ασφαλής, βιώσιμη και ευημερούσα Αρκτική όχι μόνο εξυπηρετεί τα 4 εκατομμύρια ανθρώπους που ζουν εκεί, την Ευρωπαϊκή μας Ένωση και τον υπόλοιπο κόσμο αλλά είναι και μια περιοχή με τεράστια περιβαλλοντική, κοινωνική και οικονομική σημασία για όλους μας, ενώ τα μέτρα αυτά υπογραμμίζουν τη δέσμευση ώστε να διασφαλιστεί ότι η περιοχή παραμένει ένα παράδειγμα εποικοδομητικής διεθνούς συνεργασίας.

Επιπλέον, η Αρκτική επηρεάζει τις καιρικές συνθήκες, τους ωκεανούς, τα οικοσυστήματα και την τοπική βιοποί-

κιλότητα. Η κοινή ανακοίνωση λαμβάνει υπόψη την υφιστάμενη νομοθεσία της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της δέσμευσης για μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, καθώς και τις συνεχείς και επικείμενες δραστηριότητες της ΕΕ. Οι προτεινόμενες δράσεις αναμένεται τώρα να συζητηθούν με τα κράτη μέλη της ΕΕ στο Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1539_en.htm

Χ. ΑΛΙΕΙΑ

► Καταπολέμηση της παράνομης αλιείας: προειδοποιήσεις για το Κιριμπάτι, τη Σιέρα Λεόνε και το Τρινιντάντ & Τομπάγκο, ενώ η Σρι Λάνκα διαγράφεται (21.04.2016)

Κιριμπάτι – Σιέρα Λεόνε – Τρινιντάντ και Τομπάγκο – Σρι Λάνκα – Ταϊλάνδη – παράνομη αλιεία – αλιευτικά προϊόντα – τόνος – διαφάνεια

Η ΕΕ προειδοποιεί το Κιριμπάτι, τη Σιέρα Λεόνε, τη Δημοκρατία του Τρινιντάντ & Τομπάγκο με κίτρινες κάρτες, δεδομένου ότι κινδυνεύουν να θεωρηθούν μη συνεργάσιμες στην καταπολέμηση της παράνομης αλιείας. Η Σρι Λάνκα μεταρρυθμίζει το σύστημα της αλιείας της και διαγράφεται από τη σχετική λίστα. Η Επιτροπή επέκτεινε την παγκόσμια καταπολέμηση της παράνομης αλιείας προειδοποιώντας τρεις ακόμη χώρες στον Ειρηνικό, τον Ατλαντικό Ωκεανό και την Καραϊβική. Το Κιριμπάτι, η Σιέρα Λεόνε και το Τρινιντάντ και Τομπάγκο κινδυνεύουν να αναφερθούν ως μη συνεργάσιμες στην καταπολέμηση της παράνομης, λαθραίας και άναρχης (ΠΛΑ) αλιείας. Παράλληλα, η Επιτροπή αίρει την κόκκινη κάρτα και τα συναφή μέτρα εμπορίου στη Σρι Λάνκα, αφού αυτή έχει βελτιώσει σημαντικά την εθνική διακυβέρνηση της αλιείας. Ο Ευρωπαίος Επίτροπος Περιβάλλοντος, Ναυτιλιακών Υποθέσεων και Αλιείας, Karmenu Vella, δήλωσε πως οι αποφάσεις αυτές είναι μία ακόμη ένδειξη της αποφασιστικότητας της ΕΕ για την καταπολέμηση της παράνομης αλιείας σε παγκόσμιο επίπεδο. Η προειδοποίηση της ΕΕ προς Κιριμπάτι βασίζεται σε ανησυχίες για την ικανότητα της χώρας να ελέγχει τις αλιευτικές δραστηριότητες από ξένους στόλους. Υπάρχουν σοβαροί κίνδυνοι ότι παράνομα αλιευμένα ψάρια θα μπορούσαν να «ξεπλυθούν» από τα λιμάνια του Κιριμπάτι, καθώς δεν διαθέτουν άρτια συστήματα ιχνηλασιμότητας για τα αλιευτικά προϊόντα. Η απροθυμία του Κιριμπάτι να μοιραστεί σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τα σκάφη τρίτων χωρών που αλιεύουν στα ύδατα του, υπονομεύει το έργο της Επιτροπής για τη βελτίωση της διαφάνειας και της βιωσιμότητας των αποθεμάτων τόνου στον Δυτικό και Κεντρικό Ειρηνικό.

Στη Σιέρα Λεόνε τα νομικά κείμενα που διέπουν την αλιεία είναι ξεπερασμένα και οι κυρώσεις αποτυγχάνουν να αποτρέψουν τις παράνομες επιχειρήσεις που λειτουργούν σε διεθνές επίπεδο υπό τη σημαία της Σιέρα Λεόνε,

εν αγνοία των αλιευτικών αρχών. Επιπλέον, ο αριθμός των εξουσιοδοτημένων πλοίων υπερβαίνει τους διαθέσιμους πόρους και οι αρχές αδυνατούν να παρακολουθούν ή να ελέγχουν τα νερά τους.

Το Τρινιντάντ και Τομπάγκο έχει επίσης ένα μεγάλο στόλο που δραστηριοποιείται διεθνώς, ενώ οι αρχές δεν ελέγχουν ούτε επιθεωρούν ξένα πλοία, αλλά ούτε και συνεργάζονται με τα κράτη με σχετική σημαία. Το πτωχό σύστημα ιχνηλασιμότητας προκαλεί επίσης τον κίνδυνο νομιμοποίησης παράνομων αλιευτικών προϊόντων.

Η Επιτροπή προτείνει ένα σχέδιο δράσης που θα σας βοηθήσει στο να τεθούν σε εφαρμογή ισχυρά συστήματα ελέγχου και διαχείρισης της αλιείας για τις χώρες αυτές. Αν εντοπιστούν προβλήματα και δεν επιλυθούν εντός έξι μηνών, η ΕΕ μπορεί να εξετάσει τη λήψη περαιτέρω μέτρων, συμπεριλαμβανομένων των εμπορικών κυρώσεων για τις αλιευτικές εισαγωγές.

Σε μια πιο θετική νότα, μετά από μια μακρά διαδικασία διαλόγου η Σρι Λάνκα έχει πλέον μεταρρυθμίσει με επιτυχία το σύστημα διακυβέρνησης της αλιείας, τροποποιώντας το νομικό της πλαίσιο, ενισχύοντας τις κυρώσεις και βελτιώνοντας τον έλεγχο του στόλου της. Η Σρι Λάνκα συμμετέχει στον αυξανόμενο κατάλογο των χωρών (Γκάνα, Παπούα Νέα Γουινέα, Κορέα, Φιλιππίνες, Φίτζι, Μπελίτζ, Παναμά, Τόγκο και Βανουάτου) που έχουν προβεί σε μεταρρύθμιση των συστημάτων τους, μετά από προειδοποίηση από την ΕΕ.

Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο συνεχή διάλογο με την Ταϊλάνδη. Η χώρα είχε προειδοποιηθεί με κίτρινη κάρτα, λόγω της ανεπάρκειας του νομικού πλαισίου αλιείας και της κακής παρακολούθησης, ελέγχου και συστημάτων ιχνηλασιμότητας. Στην χώρα προτάθηκε ένα σχέδιο δράσης για την αντιμετώπιση των ελλείψεων και η Επιτροπή αξιολογεί τώρα την πρόοδο. Ο διάλογος αποδεικνύεται δύσκολος και εξακολουθούν να υπάρχουν σοβαρές ανησυχίες για τα μέτρα που λαμβάνονται από την Ταϊλάνδη για την καταπολέμηση της ΠΛΑ αλιείας. Αυτό σημαίνει ότι περαιτέρω δράση από την Επιτροπή δεν μπορεί να αποκλειστεί. Μια συνάντηση με τις αρχές της Ταϊλάνδης τον Μάιο θα είναι μια νέα ευκαιρία για να δείξει η χώρα την καλή θέληση και δέσμευσή της.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1457_en.htm

► Νέα πρόταση Οδηγίας για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας στα τομεία της αλιείας (29.04.2016)

διασφάλιση ελάχιστων συνθηκών εργασίας – μείωση κινδύνων – Σύμβαση Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ)

Στις 29 Απριλίου 2016, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε πρόταση Οδηγίας η οποία αποσκοπεί στη βελτίωση των συνθηκών εργασίας των εργαζομένων στον τομέα της

αλιείας. Ύστερα από συμφωνία των κοινωνικών εταίρων σχετικά με τις συνθήκες εργασίας στον τομέα της αλιείας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μετατρέπει τη συμφωνία σε νομική πρόταση Οδηγίας. Το 2013 οι κοινωνικοί εταίροι της ΕΕ στον τομέα της αλιείας κατέληξαν σε συμφωνία, η οποία πρότεινε να ευθυγραμμιστεί το ενωσιακό δίκαιο με τη σύμβαση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ) του 2007 σχετικά με την εργασία στον τομέα της αλιείας. Αφού εγκριθεί από το Συμβούλιο, η εν λόγω Οδηγία θα επιβάλει τη συμφωνία των κοινωνικών εταίρων, η οποία προβλέπει υψηλότερο επίπεδο προστασίας των ευρωπαίων αλιέων.

Η σημερινή πρόταση θα συμβάλει στη μείωση των κινδύνων που αντιμετωπίζουν οι αλιείς στην εργασία. Η πρόταση βασίζεται σε συμφωνία των ευρωπαίων τομεακών κοινωνικών εταίρων και αποτελεί εξαιρετικό παράδειγμα της ικανότητάς τους να εργάζονται από κοινού για να βελτιώσουν τις συνθήκες εργασίας.

Η προτεινόμενη Οδηγία θα βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας των αλιέων, καθώς η Οδηγία περιλαμβάνει τις ελάχιστες απαιτήσεις για εργασίες επί του σκάφους (π.χ. ελάχιστο όριο ηλικίας, ιατρικό πιστοποιητικό, πληροφορίες στη σύμβαση εργασίας), τις συνθήκες υπηρεσίας (όρια του χρόνου εργασίας, δικαίωμα επαναπατρισμού), τη στέγαση και τη διατροφή και την επαγγελματική ασφάλεια και προστασία της υγείας, συμπεριλαμβανομένης της ιατρικής περίθαλψης στο σκάφος και στην ξηρά.

Επιπλέον, η εφαρμογή της συμφωνίας των κοινωνικών εταίρων στη νομοθεσία της ΕΕ αναμένεται να αποτελέσει παράδειγμα για τρίτες χώρες να κυρώσουν τη Σύμβαση 2007 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ) σχετικά με την εργασία στον τομέα της αλιείας. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό στο πλαίσιο της καταπολέμησης της παράνομης αλιείας.

Πρόκειται για μία πολύ σημαντική εξέλιξη, καθώς ο ευρωπαϊκός αλιευτικός κλάδος είναι ο τέταρτος μεγαλύτερος στον κόσμο. Ο κλάδος της αλιείας παρέχει απα-

σχόληση σε πάνω από 100.000 άτομα στην ΕΕ. Παρέχει περίπου 6,4 εκατ. τόνους ψαριών ετησίως. Η θαλάσσια αλιεία αποτελεί διασυννοριακό τομέα που λειτουργεί σε παγκόσμια κλίμακα. Ως εκ τούτου, τα αλιευτικά σκάφη που είναι νηολογημένα σε κράτος μέλος ή φέρουν τη σημαία κράτους μέλους της ΕΕ δραστηριοποιούνται επίσης εκτός των χωρικών υδάτων του οικείου κράτους μέλους της ΕΕ, για παράδειγμα σε ύδατα υπό τη δικαιοδοσία άλλων κρατών μελών της ΕΕ και σε διεθνή ύδατα.

Η σύμβαση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ) για την εργασία στον τομέα της αλιείας εγκρίθηκε το 2007 από τη ΔΟΕ. Περιέχει παγκόσμια ελάχιστα πρότυπα όσον αφορά τις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας των αλιέων (σχέση εργασίας, ελάχιστο όριο ηλικίας, χρόνος εργασίας, υγεία και ασφάλεια, καθώς και δικαίωμα στην κοινωνική προστασία και στην ιατρική περίθαλψη).

Η συμφωνία των κοινωνικών εταίρων της ΕΕ σχετικά με τη Σύμβαση της ΔΟΕ συνήφθη το 2013. Συμφωνήθηκε από τους ακόλουθους οργανισμούς, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν τη θαλάσσια αλιεία: την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Εργαζομένων στον Τομέα των Μεταφορών (ETF), από την πλευρά των εργαζομένων, και την Ένωση Εθνικών Οργανώσεων Αλιευτικών Επιχειρήσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Euroêche) και τη Γενική Επιτροπή Γεωργικής Συνεργασίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (COGECA) από την πλευρά των εργοδοτών.

Σύμφωνα με το άρθρο 155 της Συνθήκης για τη λειτουργία της ΕΕ, οι κοινωνικοί εταίροι ζήτησαν από κοινού τη νομοθετική εφαρμογή της συμφωνίας, η οποία εναρμονίζει το ισχύον κεκτημένο της ΕΕ με τα πρότυπα της σύμβασης της ΔΟΕ. Κατόπιν του αιτήματος αυτού, η Επιτροπή συνέταξε αναλογική εκτίμηση επιπτώσεων όσον αφορά την αντιπροσωπευτικότητα των ευρωπαίων κοινωνικών εταίρων που συνήψαν τη συμφωνία, τη νομιμότητα της συμφωνίας σε σχέση με το νομικό πλαίσιο της ΕΕ και την τήρηση των αρχών της επικουρικότητας και της αναλογικότητας.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1601_en.htm

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής

Επιμ.: Κωνσταντίνος Π. Θεοδωρίδης

► Σύσταση Γενικής Γραμματείας Ψηφιακής Πολιτικής

Στις 27 Ιανουαρίου 2016, το υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης έθεσε σε δημόσια ηλεκτρονική διαβούλευση το σχέδιο νόμου για τη «Σύσταση Γενικής Γραμματείας Ψηφιακής Πολιτικής», καλώντας τους κοινωνικούς εταίρους και κάθε ενδιαφερόμενο να συμμετάσχει καταθέτοντας προτάσεις, προκειμένου να βελτιωθούν οι διατάξεις του νομοσχεδίου.

Σύμφωνα με το υπουργείο, η σύσταση της Γενικής Γραμματείας Ψηφιακής Πολιτικής (ΓΓΨΠ) έρχεται να επιλύσει προβλήματα που αντιμετωπίζει για περισσότερο από δύο δεκαετίες η Ελληνική Δημόσια Διοίκηση στα θέματα Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης και Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ). Επειδή οι τεχνολογίες αυτές εκτείνονται στο σύνολο της οικονομίας και της κοινωνίας, οι επιπτώσεις είναι ευρύτερες. Ειδικότερα, στην εποχή της εξελισσόμενης Πληροφορικής Επανάστασης, οι τεχνολογίες αυτές έχουν κεντρικό ρόλο στην παραγωγική αναδιάρθρωση και ανάπτυξη της χώρας.

Εδώ και τρεις δεκαετίες περίπου έχουν δαπανηθεί στη χώρα μας πολλά δισεκατομμύρια εθνικών και ευρωπαϊκών πόρων για μελέτες, υποδομές, συστήματα και εφαρμογές πληροφορικής και επικοινωνιών στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, αλλά το αποτέλεσμα απέχει πολύ από το αναμενόμενο. Επικαλύψεις, επαναλήψεις, ανεπαρκής αξιοποίηση, ελλιπής συνεργασία και διαλειτουργικότητα συστημάτων, πολύ μεγάλο κόστος, προβλήματα ασφάλειας συστημάτων και δεδομένων, καθώς και αναθέσεις των έργων που συνέβαλαν περισσότερο στην αύξηση εσόδων των αναδόχων και στις συνεχείς επεκτάσεις των συμβολαίων, παρά στην επιτυχία των συστημάτων που τους ανατέθηκαν. Συνέπεια είναι οι περιορισμένες σχετικές υπηρεσίες προς τους χρήστες και τον πολίτη.

Όπως προκύπτει από το σχέδιο νόμου, η ΓΓΨΠ θα αποτελέσει αυτοτελή επιτελική δημόσια υπηρεσία, υπαγόμενη απευθείας στον Πρωθυπουργό και θα έχει ως αποστολή, μεταξύ άλλων:

- τη χάραξη και εποπτεία υλοποίησης της Εθνικής Ψηφιακής Στρατηγικής, ως προς τις ανάγκες, τους στόχους, τις προτεραιότητες, και τον προσανατολισμό, συμπεριλαμβανομένης της πολιτικής για τις ΤΠΕ, την Ψηφιακή Αγορά και Επιχειρηματικότητα, το Ηλεκτρονικό Εμπόριο, τις Τεχνολογίες Πρόσβασης Νέας Γενιάς (Next Generation Access Networks) και την Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση,
- την παρακολούθηση και το συντονισμό των σχετικών δράσεων μεταξύ όλων των Υπουργείων και φορέων

για την εφαρμογή και διασφάλιση της συνεκτικότητας της Εθνικής Ψηφιακής Στρατηγικής, την ανάλυση κόστους/ωφέλειας, την προτεραιοποίηση, την ωρίμανση, την αξιολόγηση,

- την κατάθεση προτάσεων στους αρμόδιους Υπουργούς για την βελτίωση και κωδικοποίηση της νομοθεσίας καθώς και την προώθηση δράσεων απλούστευσης διαδικασιών,
- την άσκηση και εφαρμογή της πολιτικής Ηλεκτρονικής και Ανοικτής Διακυβέρνησης στο Δημόσιο Τομέα,
- το σχεδιασμό, την υλοποίηση και την άμεση εποπτεία της λειτουργίας και ασφάλειας συστημάτων, εφαρμογών και υποδομών του Δημοσίου, καθώς και άλλων κρίσιμων υποδομών,
- την εποπτεία, ενσωμάτωση, ή δημιουργία νέων φορέων του Δημοσίου με αντικείμενο τις ΤΠΕ.
- Στο πλαίσιο της αποστολής της, η ΓΓΨΠ θα αναλάβει ένα ευρύ πλαίσιο αρμοδιοτήτων, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζουν οι εξής:
- Κατάρτιση και εποπτεία υλοποίησης πενταετούς Εθνικού Στρατηγικού Σχεδίου για την Ψηφιακή Πολιτική.
- Συνεργασία καθ' οιονδήποτε τρόπο με διεθνείς οργανισμούς και όργανα ή/και υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή άλλων κρατών για την εκπόνηση, ανάληψη, χρήση, χρηματοδότηση, υλοποίηση προγραμμάτων – στρατηγικών σχεδίων για τις ΤΠΕ και την ψηφιακή ανάπτυξη.
- Συνεργασία με ακαδημαϊκούς και ερευνητικούς φορείς σε θέματα σχετικά με τις αρμοδιότητές της.
- Διατύπωση σύμφωνης γνώμης ως προς την έκδοση της απόφασης του Υπουργού Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού με την οποία εγκρίνονται προσκλήσεις για όλες τις δράσεις/πράξεις ένταξης που αφορούν στη ψηφιακή ανάπτυξη.
- Συνεργασία με την Εθνική Αρχή Συντονισμού ΕΣΠΑ με σύμφωνη γνώμη για τα θέματα ΤΠΕ.
- Εποπτεία της Κοινωνίας της Πληροφορίας Α.Ε. και της Μονάδας Τεκμηρίωσης και Καινοτομιών του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης.
- Λειτουργία ως Εθνική Αρχή Συστήματος Ονομάτων Χώρων (Domain Name System – DNS) της Δημόσιας Διοίκησης και ως Εθνικός Καταχωρητής Ονομάτων Χώρου του Ελληνικού Δημοσίου.
- Λειτουργία ως Εθνική Αρχή Αντιμετώπισης Περιστατικών Παραβίασης Ασφάλειας Πληροφορικών Συστη-

μάτων (National CERT), και συνεργασία προς τούτο με τις ανάλογες υπηρεσίες του Υπουργείων Εθνικής Άμυνας και Προστασίας Πολίτη.

Επικεφαλής της ΓΓΨΠ θα είναι ο Γενικός Γραμματέας Ψηφιακής Πολιτικής, με πενταετή θητεία που θα μπορεί να ανανεωθεί μόνο μία φορά.

Σχετικά links:

Ο ιστότοπος της διαβούλευσης:

<http://www.opengov.gr/ypes/?p=3413>

Το νομοσχέδιο για τη σύσταση της ΓΓΨΠ:

http://www.opengov.gr/ypes/wp-content/uploads/downloads/2016/01/Sxedio_Nomou.pdf

Η σχετική αιτιολογική έκθεση:

http://www.opengov.gr/ypes/wp-content/uploads/downloads/2016/01/Aitiologiki_Ekthesi.pdf

► Ηλεκτρονική επίλυση διαφορών για καταναλωτές και εμπόρους

Στις 15 Φεβρουαρίου 2016, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εγκαινίασε τη νέα πλατφόρμα με την οποία οι καταναλωτές και οι έμποροι μπορούν να επιλύουν ηλεκτρονικά τις διαφορές τους για αγορές που έγιναν στο διαδίκτυο. Συνήθως οι καταναλωτές που αντιμετωπίζουν προβλήματα στις ηλεκτρονικές τους αγορές δεν υποβάλλουν καταγγελία, καθώς πιστεύουν ότι η διαδικασία είναι υπερβολικά χρονοβόρα και ότι δεν θα οδηγήσει σε επίτευξη λύσης. Η πλατφόρμα ηλεκτρονικής επίλυσης διαφορών (HEΔ) αποτελεί ένα καινοτόμο εργαλείο που έχει ως σκοπό να ενισχύσει την εμπιστοσύνη των καταναλωτών στις ηλεκτρονικές αγορές και να στηρίζει τις επιχειρήσεις που πραγματοποιούν διασυννοριακές πωλήσεις συμβάλλοντας έτσι στην ευρωπαϊκή ψηφιακή ενιαία αγορά. Η νομική βάση για τη δημιουργία της πλατφόρμας είναι ο Κανονισμός για την ηλεκτρονική επίλυση καταναλωτικών διαφορών, ο οποίος στηρίζεται στην Οδηγία για την εναλλακτική επίλυση διαφορών.

Η πλατφόρμα ηλεκτρονικής επίλυσης διαφορών προσφέρει ένα ενιαίο σημείο εισόδου που επιτρέπει στους καταναλωτές και τους εμπόρους στην ΕΕ να διευθετούν τις διαφορές τους τόσο για εγχώριες όσο και για διασυννοριακές ηλεκτρονικές αγορές. Με τη βοήθεια της πλατφόρμας οι διαφορές προωθούνται σε εθνικούς φορείς εναλλακτικής επίλυσης διαφορών οι οποίοι συνδέονται με την πλατφόρμα, έχουν επιλεγεί από τα κράτη μέλη σύμφωνα με κριτήρια ποιότητας και έχουν κοινοποιηθεί στην Επιτροπή. Πρέπει να σημειωθεί ότι η πλατφόρμα δίνει στους χρήστες τη δυνατότητα να διευθετούν τις διαφορές τους μόνο ηλεκτρονικά, αλλά είναι εύχρηστη και προσιτή από κάθε είδους συσκευή. Οι καταναλωτές μπορούν να συμπληρώνουν το δελτίο καταγγελίας στην πλατφόρμα ακολουθώντας τρία απλά βήματα. Επίσης, η

πλατφόρμα είναι πολύγλωσση και διαθέτει μεταφραστική στήριξη ώστε να είναι δυνατή η επίλυση διαφορών μεταξύ μερών σε διαφορετικές ευρωπαϊκές χώρες.

Η πρόσβαση σε αυτήν την εναλλακτική επίλυση διαφορών παρέχεται ανεξάρτητα από το προϊόν ή την υπηρεσία που αγοράστηκε και ανεξάρτητα από το αν ο έμπορος εδρεύει στο ίδιο κράτος μέλος με τον καταναλωτή ή σε άλλο κράτος μέλος. Η εναλλακτική επίλυση διαφορών αποτελεί έναν γρήγορο και οικονομικό τρόπο επίλυσης διαφορών. Δεν αντικαθιστά μεν την προσφυγή στα δικαστήρια, αλλά είναι πολύ λιγότερο δαπανηρή και χρονοβόρα: χρειάζονται το πολύ 90 ημέρες κατά μέσο όρο για να επιλυθεί μια διαφορά. Οι έμποροι θα επωφεληθούν επίσης από τη νέα πλατφόρμα, καθώς οι διαδικασίες εναλλακτικής επίλυσης διαφορών θα τους βοηθήσουν όχι μόνο να αποφύγουν υψηλά δικαστικά έξοδα, αλλά και να διατηρήσουν καλές σχέσεις με τους πελάτες τους.

Μέχρις στιγμής έχουν συνδεθεί με την πλατφόρμα περίπου 117 φορείς εναλλακτικής επίλυσης διαφορών από 17 κράτη μέλη και η Επιτροπή συνεργάζεται με τα κράτη μέλη, έτσι ώστε να επεκταθεί η κάλυψη το συντομότερο δυνατόν.

Σχετικά links:

Η πλατφόρμα ηλεκτρονικής επίλυσης διαφορών:

<https://webgate.ec.europa.eu/odr/main/index.cfm?event=-main.home.show&lng=EL>

Ο σχετικός Κανονισμός:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:165:0001:0012:EL:PDF>

Η σχετική Οδηγία:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:165:0063:0079:EL:PDF>

Οι φορείς επίλυσης διαφορών:

<https://webgate.ec.europa.eu/odr/main/index.cfm?event=-main.adr.show>

Βλ. επίσης:

http://ec.europa.eu/consumers/solving_consumer_disputes/non-judicial_redress/adr-odr/index_en.htm

► Ευθύνη σε σχέση με τη λειτουργία δωρεάν δικτύου Wi-Fi

Εντός του Μαρτίου 2016, ο Γεν. Εισαγγελέας M. Szpunar ανέπτυξε ενώπιον του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) τις προτάσεις του στην υπόθεση C-484/14, στην οποία το Δικαστήριο κλήθηκε να διευκρινίσει αν και κατά πόσον ένας επιτηδευματίας, ο οποίος, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του, διατηρεί σε λειτουργία ένα δίκτυο Wi-Fi με ανοικτή και δωρεάν πρόσβαση στο κοινό, μπορεί να ευθύνεται για προσβολή των δικαιωμάτων του δημιουργού εκ μέρους χρήστη του δικτύου αυτού.

Πιο συγκεκριμένα, ως προς το ιστορικό της συγκεκριμένης υπόθεσης, ο Γερμανός Tobias Mc Fadden εκμετα-

λεύεται ένα κατάσταση τεχνικού εξοπλισμού εικόνας και ήχου στο Μόναχο, εντός του οποίου προσφέρει ένα δίκτυο Wi-Fi ανοικτό στο κοινό. Το 2010 ένα μουσικό έργο, τα δικαιώματα του οποίου έχει η Sony, προσφέρθηκε παράνομα προς τηλεφόρτωση μέσω του δικτύου αυτού. Το πρωτοδικείο του Μονάχου έκρινε τη διαφορά μεταξύ της Sony και του T. Mc Fadden και εκτίμησε ότι δεν προσέβαλε ο ίδιος τα σχετικά δικαιώματα του δημιουργού. Εξετάζει όμως τη δυνατότητα να θεωρηθεί ότι ο T. Mc Fadden ευθύνεται εμμέσως για την προσβολή αυτή, λόγω της ελλείψεως προστασίας του δικτύου του Wi-Fi. Διατηρώντας πάντως αμφιβολίες ως προς το αν η Οδηγία 2000/31/EK για το ηλεκτρονικό εμπόριο αντιτίθεται σε μια τέτοια έμμεση ευθύνη, το γερμανικό πρωτοδικείο απευθύνθηκε στο ΔΕΕ.

Η εν λόγω Οδηγία περιορίζει την ευθύνη των ενδιάμεσων φορέων παροχής υπηρεσιών λόγω παράνομης δραστηριότητας εκ μέρους τρίτου, όταν η παροχή υπηρεσίας τους συνίσταται σε μια «απλή μετάδοση» των πληροφοριών. Ο ως άνω περιορισμός ευθύνης ισχύει υπό την επιφύλαξη ότι πληρούνται τρεις σωρευτικές προϋποθέσεις, ήτοι ότι 1) ο φορέας παροχής υπηρεσιών δεν πρέπει να αποτελεί την αφετηρία της μεταδόσεως των πληροφοριών, 2) δεν πρέπει να επιλέγει τον αποδέκτη της μεταδόσεως και 3) δεν πρέπει να επιλέγει ούτε να τροποποιεί τις πληροφορίες που αποτελούν το αντικείμενο της μεταδόσεως. Το πρωτοδικείο του Μονάχου θεωρεί ότι αυτές οι προϋποθέσεις πληρούνται εν προκειμένω, αλλά διερωτάται αν ο T. Mc Fadden είναι πράγματι φορέας παροχής υπηρεσιών κατά την έννοια της Οδηγίας.

Ο Γεν. Εισαγγελέας Szpunar εκτιμά ότι αυτός ο περιορισμός ευθύνης έχει εφαρμογή και σε πρόσωπο όπως ο T. Mc Fadden, το οποίο διατηρεί σε λειτουργία, παρεπομένως σε σχέση με την κύρια οικονομική του δραστηριότητα, ένα ανοικτό δωρεάν στο κοινό δίκτυο Wi-Fi. Κατ' αυτόν, δεν είναι αναγκαίο να εμφανίζεται το πρόσωπο αυτό έναντι του κοινού ως φορέας παροχής υπηρεσιών ή ακόμη να προβαίνει εμφανώς σε ενέργειες προωθήσεως της δραστηριότητάς του, απευθυνόμενος σε εν δυνάμει πελάτες.

Ο Γεν. Εισαγγελέας διευκρινίζει ότι η Οδηγία αντιτίθεται σε κάθε διαταγή η οποία απευθύνεται σε πρόσωπο που

διατηρεί σε λειτουργία ένα ανοικτό στο κοινό δίκτυο Wi-Fi, παρεπομένως σε σχέση με την κύρια οικονομική του δραστηριότητα, όταν ο αποδέκτης της διαταγής για να συμμορφωθεί προς αυτή, πρέπει 1) να απενεργοποιήσει τη διαδικτυακή σύνδεση ή 2) να την προστατεύσει με κωδικό προσβάσεως ή 3) να ελέγχει κάθε επικοινωνία που διεξάγεται μέσω αυτής της συνδέσεως προκειμένου να εξακριβώνει αν το συγκεκριμένο έργο που προστατεύεται από το δικαίωμα του δημιουργού μεταδίδεται εκ νέου παρανόμως.

Ειδικότερα, ο Γεν. Εισαγγελέας εκτιμά ότι η επιβολή υποχρεώσεως προστασίας με κωδικό της προσβάσεως στο δίκτυο Wi-Fi, ως μέθοδος προστασίας του δικαιώματος του δημιουργού εντός του διαδικτύου, δεν θα ήταν σύμφωνη προς την απαίτηση δίκαιης ισορροπίας μεταξύ, αφενός, της προστασίας του δικαιώματος διανοητικής ιδιοκτησίας, της οποίας απολαύουν οι κάτοχοι του δικαιώματος του δημιουργού, και, αφετέρου, της προστασίας της επιχειρηματικής ελευθερίας η οποία ισχύει για τους φορείς παροχής των σχετικών υπηρεσιών. Περιορισμός της προσβάσεως σε νόμιμες επικοινωνίες θα συνεπαγόταν, επιπλέον, περιορισμό της ελευθερίας εκφράσεως και πληροφορήσεως.

Υπό γενικότερο πρίσμα, η ενδεχόμενη γενίκευση της υποχρεώσεως προστασίας των δικτύων Wi-Fi, ως μέθοδος προστασίας του δικαιώματος του δημιουργού εντός του Διαδικτύου, θα μπορούσε να προκαλέσει μειονεκτήματα για όλη την κοινωνία τα οποία ενδέχεται να υπερβούν το ενδεχόμενο όφελός της για τους κατόχους αυτών των δικαιωμάτων.

Σχετικά links:

Το πλήρες κείμενο των εισαγγελικών προτάσεων:

<http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62014CC0484>

Η Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0031:EL:HTML>

Για προτάσεις, κρίσεις και ερωτήσεις, η επικοινωνία μας συνεχίζεται διαδικτυακά από το blog της στήλης στη διεύθυνση <http://e-pikaira.blogspot.com>

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Ι. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Α. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Δεκέμβριος 2015 – Φεβρουάριος 2016)

Ι. ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Επιμ.: Παναγιώτης Αργαλιάς

► Κατ' εξουσιοδότηση εκδοθείσες πράξεις

Έκταση της παρεχόμενης προς την Επιτροπή εξουσιοδότησης για έκδοση μη νομοθετικών πράξεων

άρθρο 290 ΣΛΕΕ – τροποποίηση – συμπλήρωση – Κανονισμός 1316/2013 – εξουσιοδότηση – μη νομοθετική πράξη – κανονιστική πράξη – κατ' εξουσιοδότηση Κανονισμός (ΕΕ) 275/2014

ΔΕΕ C-286/14, Κοινοβούλιο/Επιτροπή, 17.03.2016, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος – Εισηγητής: T. von Danwitz, Γεν. Εισαγγελέας: N. Jääskine, ECLI:EU:C:2016:183 – Προσφυγή ακυρώσεως

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της συγκεκριμένης υπόθεσης το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο άσκησε προσφυγή με αίτημα την ακύρωση του κατ' εξουσιοδότηση Κανονισμού 275/2014, που αφορούσε την τροποποίηση του παραρτήματος Ι του Κανονισμού 1316/2013 για τη σύσταση της διευκόλυνσης «Συνδέοντας την Ευρώπη». Στον Κανονισμό 1316/2013 και ειδικότερα στη διάταξη 21 παρ. 3 ορίζεται ότι η Επιτροπή εξουσιοδοτείται να εκδίδει κατ' εξουσιοδότηση πράξεις, διευκρινίζοντας τις χρηματοδοτικές προτεραιότητες που πρέπει να αποτυπώνονται στα προγράμματα εργασιών για τις επιλέξιμες δράσεις. Σύμφωνα με την κρίση του ΔΕΕ το ζήτημα το οποίο τίθεται στη συγκεκριμένη υπόθεση είναι το εύρος της εξουσιοδότησης που παρασχέθηκε στην Επιτροπή για την έκδοση των κατ' εξουσιοδότηση πράξεων.

Το ΔΕΕ, σε μια αρχική του σκέψη, εξετάζει τη διάταξη 290 παρ. 1 ΣΛΕΕ και διαπιστώνει ότι με νομοθετική πράξη μπορεί να ανατίθεται στην Επιτροπή η εξουσία εκδόσεως μη νομοθετικών πράξεων γενικής ισχύος που συμπληρώνουν ή τροποποιούν ορισμένα μη ουσιώδη στοιχεία της νομοθετικής πράξεως. Ωστόσο, οι στόχοι, το περιεχόμενο, η έκταση και η διάρκεια της εξουσιοδότησεως πρέπει να οριοθετούνται σαφώς από τη νομοθετική πράξη που παρέχει την εξουσιοδότηση αυτή. Το ανωτέρω άρθρο προβλέπει δύο κατηγορίες κατ' εξουσιοδότηση αρμοδιοτήτων, την εξουσία προς «συμπλήρωση» και την εξουσία προς «τροποποίηση» νομοθετικής πράξεως. Το συγκεκριμένο άρθρο δεν προβλέπει τη δυνατότητα «διευκρίνισης» ορισμένων μη ουσιωδών στοιχείων νομοθετικής πράξεως.

Όσον αφορά την εξουσιοδότηση που παρέχει στην Επιτροπή το άρθρο 21 παρ. 3 του Κανονισμού 1316/2013, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι, αναθέτοντας στην Επιτροπή

πή την εξουσία εκδόσεως κατ' εξουσιοδότηση πράξεων οι οποίες «διευκρινίζουν» τις χρηματοδοτικές προτεραιότητες, η συγκεκριμένη διάταξη επιτρέπει στην Επιτροπή να «συμπληρώσει» τον εν λόγω Κανονισμό. Το ΔΕΕ θεωρεί ότι ο Κανονισμός, εξουσιοδοτώντας την Επιτροπή να «διευκρινίσει» τις χρηματοδοτικές προτεραιότητες που πρέπει να αποτυπώνονται στα προγράμματα εργασιών επιτρέπει, όχι να τροποποιήσει τα ήδη θεσπισθέντα με τον Κανονισμό αυτό στοιχεία, αλλά να τον αναπτύξει, ρυθμίζοντας με λεπτομερή τρόπο τα στοιχεία που δεν προέβλεψε ο νομοθέτης, συμφώνως πάντοτε προς το σύνολο των διατάξεων του Κανονισμού αυτού.

Το ΔΕΕ κατέληξε ότι υπό τις ανωτέρω συνθήκες, η παράβαση της υποχρέωσης να εκδοθεί χωριστή πράξη συνεπάγεται την ακυρότητα του προσβαλλόμενου Κανονισμού (κατ' εξουσιοδότηση), και τούτο διότι η εξουσία προς διευκρίνιση των χρηματοδοτικών προτεραιοτήτων έχει ανατεθεί στην Επιτροπή «προκειμένου να λαμβάνονται υπόψη ενδεχόμενες μεταβολές των πολιτικών προτεραιοτήτων και των τεχνολογικών δυνατοτήτων, καθώς και των κυκλοφοριακών ροών». Στο ανωτέρω πλαίσιο έγινε δεκτός ο λόγος ακυρώσεως και ακυρώθηκε ο επίμαχος κατ' εξουσιοδότηση Κανονισμός.

II. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

Επιμ.: Βιργινία Τζώρτζη

► Ελευθερία εγκατάστασης

Εθνική ρύθμιση που επιβάλλει σε παραχωρησιούχο την υποχρέωση να παραχωρεί δωρεάν τον εξοπλισμό για την αποδοχή στοιχημάτων, μετά τη λήξη της δραστηριότητας, μπορεί να είναι αντίθετη με την αρχή της αναλογικότητας

τυχερά παίγνια – μονοπώλιο – ελευθερία εγκατάστασης – ελευθερία παροχής υπηρεσιών – απόφαση του Δικαστηρίου με την οποία κρίθηκε ασύμβατη προς το δίκαιο της Ένωσης εθνική ρύθμιση σχετική με τις παραχωρήσεις για τη δραστηριότητα αποδοχής στοιχημάτων – αναδιοργάνωση του συστήματος με νέο διαγωνισμό – δωρεάν παραχώρηση της χρήσης των ιδιόκτητων υλικών και άυλων αγαθών που αποτελούν το δίκτυο αποδοχής στοιχημάτων – περιορισμός – επιτακτικοί λόγοι γενικού συμφέροντος – αναλογικότητα

ΔΕΕ C-375/14, Laezza, 28.01.2016, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος τμήματος: M. Ilešič, Εισηγήτρια: C. Toader, Γεν. Εισαγγελέας: N. Wahl, ECLI:EU:C:2016:60 – Προδικαστικό ερώτημα

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία των διατάξεων σχετικά με την ελευθερία εγκατάστασης και την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, που υποβλήθηκε στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κατά της R. Laezza, λόγω παράβασης της ιταλικής νομοθεσίας περί αποδοχής στοιχημάτων.

Η ιταλική νομοθεσία προβλέπει ότι για την άσκηση δραστηριοτήτων αποδοχής στοιχημάτων απαιτείται σύναψη σύμβασης παραχώρησης και άδεια της αστυνομίας. Η σχολιαζόμενη αποτελεί την τελευταία σε μια σειρά υποθέσεων που αφορούν τα τυχερά παίγνια στην Ιταλία. Στην κύρια δίκη ετέθη το ζήτημα της συμβατότητας συγκεκριμένης διάταξης της ιταλικής νομοθεσίας με το ενωσιακό δίκαιο. Πρόκειται για την υποχρέωση δωρεάν παραχώρησης της χρήσης των ιδιόκτητων υλικών και άυλων αγαθών που αποτελούν το δίκτυο αποδοχής στοιχημάτων, όταν παύει η δραστηριότητα αποδοχής στοιχημάτων, λόγω λήξης της σύμβασης παραχώρησης ή ως συνέπεια αποφάσεων έκπτωσης ή ανάκλησης της παραχώρησης, που χρησιμοποιήθηκε από μια εταιρεία στοιχημάτων. Η ιταλική νομοθεσία είχε απασχολήσει το Δικαστήριο και σε προγενέστερη νομολογία του (βλ. απόφαση ΔΕΕ C-463/13, *Stanley International Betting και Stanleybet Μάλτα*, 22.01.2015, ECLI:EU:C:2015:25). Ωστόσο, στη σχολιαζόμενη υπόθεση, είναι η πρώτη φορά που η συγκεκριμένη διάταξη της ιταλικής νομοθεσίας απασχολεί το Δικαστήριο.

Μετά τις αποφάσεις του Δικαστηρίου στις υποθέσεις *Gambelli και Placanica* (βλ. απόφαση ΔΕΚ C-243/01, *Gambelli κ.λπ.*, 06.11.2003, ECLI:EU:C:2003:597 και απόφαση C-338/04, *Placanica*, 06.03.2007, ECLI:EU:C:2007:133), στις οποίες το Δικαστήριο έκρινε ότι το μονοπώλιο των τυχερών παιγνίων στην Ιταλία ήταν αντίθετο προς το δίκαιο της Ένωσης, η Ιταλία τροποποίησε τη νομοθεσία της. Η τροποποίηση αυτή απετέλεσε το αντικείμενο περαιτέρω απόφασης του Δικαστηρίου το 2012 (βλ. ΔΕΕ C-72/10, *Costa και Cifone*, 16.02.2012, ECLI:EU:C:2012:80), μετά την οποία η Ιταλία τροποποίησε και πάλι τη νομοθεσία της και προκήρυξε νέο διαγωνισμό για τη σύναψη νέων συμβάσεων παραχώρησης. Κάθε παράβαση της νομοθεσίας αυτής συνεπάγεται την επιβολή ποινικών κυρώσεων. Το σχέδιο σύμβασης παραχώρησης, επισυναπτόμενο στο έντυπο του διαγωνισμού, προέβλεπε μεταξύ άλλων ότι ο παραχωρησιούχος, όταν παύει τη δραστηριότητά του λόγω λήξης της σύμβασης παραχώρησης ή ως συνέπεια αποφάσεων έκπτωσης ή ανάκλησης, οφείλει να παραχωρήσει δωρεάν τη χρήση των ιδιόκτητων υλικών και άυλων αγαθών που αποτελούν το δίκτυο διαχείρισης και αποδοχής στοιχημάτων.

Η βρετανική *Stanley International Betting Ltd* και η μαλτέζικη θυγατρική της *Stanleybet Malta Ltd* ασκούν τις δραστηριότητές τους στην Ιταλία στον τομέα της αποδοχής στοιχημάτων, μέσω επιχειρηματικών μονάδων που καλούνται «κέντρα διαβίβασης δεδομένων». Η R. Laezza διηύθυνε ένα κέντρο διαβίβασης δεδομένων που υπαγόταν στη *Stanleybet Malta Ltd*. Όπως και οι υπόλοιποι

λειτουργούντες τα κέντρα διαβίβασης δεδομένων στην Ιταλία, η R. Laezza ασκούσε τη δραστηριότητα αυτή βάσει συμβατικής σχέσης, χωρίς να διαθέτει τίτλο παραχώρησης και άδεια της αστυνομίας. Το 2014, η αστυνομία δίωξης οικονομικού εγκλήματος διενήργησε έλεγχο στις εγκαταστάσεις του κέντρου της R. Laezza, κατά τη διάρκεια του οποίου αποκαλύφθηκε η άσκηση μη επιτρεπόμενης δραστηριότητας αποδοχής στοιχημάτων. Οι ιταλικές αρχές ξεκίνησαν ποινικές διαδικασίες κατά της R. Laezza για αποδοχή στοιχημάτων χωρίς την απαιτούμενη νόμιμη άδεια. Σύμφωνα με την ιταλική νομοθεσία, η αστυνομία κατέσχεσε όλον τον εξοπλισμό που χρησιμοποιείτο από την R. Laezza για την παραλαβή και την περαιτέρω διαβίβαση στοιχημάτων. Η τελευταία προσέβαλε την δικαστική αυτή απόφαση ενώπιον του *Tribunale de Frosinone* και ζήτησε την ακύρωση της κατάσχεσης αυτής.

Το αιτούν ιταλικό δικαστήριο ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν το δίκαιο της Ένωσης απαγορεύει την επιβολή υποχρέωσης δωρεάν παραχώρησης της χρήσης εξοπλισμού από τους παραχωρησιούχους, κατά τη λήξη της σύμβασής τους ή λόγω απόφασης περί έκπτωσης ή ανάκλησης της παραχώρησης, που χρησιμοποιήθηκε από μια εταιρεία στοιχημάτων. Το βασικό νομικό ζήτημα έγκειται στο αν η ανωτέρω υποχρέωση δωρεάν παραχώρησης, που επέβαλε η ιταλική νομοθεσία, θα μπορούσε να δικαιολογηθεί σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι εθνική ρύθμιση περί τυχερών παιγνίων μπορεί να είναι αντίθετη προς την αρχή της αναλογικότητας αν επιβάλλει σε παραχωρησιούχο την υποχρέωση να παραχωρεί δωρεάν τον εξοπλισμό που χρησιμοποιείται για την αποδοχή στοιχημάτων. Ξεκινώντας την ανάλυσή του και συμφωνώντας με τον Γενικό Εισαγγελέα, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η ως άνω επιβαλλόμενη υποχρέωση δεν φαίνεται να εισαγάγει δυσμενείς διακρίσεις, αφού εφαρμόζεται αδιακρίτως στο σύνολο των επιχειρηματιών που μετείχαν στον διαγωνισμό που διοργανώθηκε το 2012. Ωστόσο, το Δικαστήριο τονίζει ότι η υποχρέωση αυτή μπορεί να καταστήσει λιγότερο ελκυστική την άσκηση της δραστηριότητας αποδοχής στοιχημάτων. Πράγματι, το ενδεχόμενο για μια επιχείρηση να υποχρεωθεί να παραχωρήσει, χωρίς οικονομικό αντάλλαγμα, τη χρήση του εξοπλισμού της ενδέχεται να καταστήσει ασύμφορη την επένδυσή της. Επομένως, ισοδυναμεί με περιορισμό στην ελεύθερη εγκατάσταση και στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών. Το Δικαστήριο, επαναλαμβάνοντας προγενέστερη νομολογία του, υπενθυμίζει ότι ο σκοπός, ο οποίος συνίσταται στην καταπολέμηση της συναφούς με τα τυχερά παίγνια εγκληματικότητας, είναι ικανός να δικαιολογήσει τους περιορισμούς στις θεμελιώδεις ελευθερίες, οι οποίοι απορρέουν από τη ρύθμιση αυτή (βλ. επ' αυτού, ΔΕΕ C-660/11 και C-8/12, *Biasci κ.λπ.*, 12.09.2013, ECLI:EU:C:2013:550, σκ. 23). Ο σκοπός αυτός μπορεί να συνιστά επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος ικανό να δικαιολογήσει περιορισμό των θεμελιωδών ελευθεριών

όπως αυτόν της κύριας δίκης, υπό την προϋπόθεση ότι ο περιορισμός αυτός πληροί την αρχή της αναλογικότητας. Κατά το Δικαστήριο, συνεπώς, πρέπει να εξεταστεί αν με τον επίμαχο στην κύρια δίκη περιορισμό μπορεί να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος σκοπός και αν ο περιορισμός αυτός βάνει πέραν του αναγκαίου προς επίτευξη του σκοπού αυτού ορίου, δεδομένου ότι μια τέτοια περιοριστική εθνική νομοθεσία δεν πληροί την ως άνω προϋπόθεση, παρά μόνον αν εξυπηρετεί πράγματι την επίτευξή του κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό, πράγμα που εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει.

Στη συνέχεια το Δικαστήριο προχωρεί σε διάκριση μεταξύ δύο περιπτώσεων. Η πρώτη αφορά την έκπτωση ή ανάκληση της σύμβασης παραχώρησης και η δεύτερη την λήξη της διάρκειας της παραχώρησης. Στην πρώτη περίπτωση το Δικαστήριο δεν αποκλείει η υποχρέωση δωρεάν παραχώρησης να έχει μορφή κύρωσης και, ως εκ τούτου, να είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας. Αντιθέτως, δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο κατ' ανάγκη, όπως τόνισε ο Γενικός Εισαγγελέας, όταν η παύση της δραστηριότητας επέρχεται απλώς και μόνο λόγω της λήξης της ισχύος της παραχώρησης. Στην περίπτωση αυτή οπωσδήποτε η αρχή της αναλογικότητας δεν τηρείται, δεδομένου ότι ο σκοπός της συνέχειας της δραστηριότητας μπορεί να επιτευχθεί με λιγότερα επαχθή μέσα. Το Δικαστήριο, δίνοντας παράδειγμα ενός τέτοιου μέτρου, αναφέρει την υποχρεωτική μεν παραχώρηση των σχετικών αγαθών, αλλά έναντι ανταλλάγματος στην αγοραία τους αξία.

Το Δικαστήριο καταλήγει ότι, σε κάθε περίπτωση, η απόφασή του αφορά αποκλειστικά τη συμφωνία προς το δίκαιο της Ένωσης της υποχρέωσης δωρεάν παραχώρησης του εξοπλισμού αποδοχής στοιχημάτων. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να εκληφθεί υπό την έννοια ότι θέτει υπό αμφισβήτηση, στο σύνολό του, το νέο σύστημα παραχώρησης που θεσπίστηκε στην Ιταλία το 2012 στον τομέα των τυχερών παιχνιδιών.

► Ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων

Οι οικονομικά ανενεργοί πολίτες της Ένωσης δεν δικαιούνται κοινωνικές παροχές κατά τους πρώτους τρεις μήνες της διαμονής τους σε άλλο κράτος μέλος

Ιθαγένεια της Ένωσης – ίση μεταχείριση – Οδηγία 2004/38 – άρθρο 24 παρ. 2 – κοινωνικές παροχές – Κανονισμός 883/2004 – κοινωνικές παροχές – ειδικές μη ανταποδοτικού τύπου παροχές σε χρήμα – υπήκοοι κράτους μέλους κατά τους τρεις πρώτους μήνες διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής – αποκλεισμός

ΔΕΕ C-299/14, García-Nieto κ.λπ., 25.02.2016, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: F. Biltgen, Εισηγήτρια: M. Berger, Γεν. Εισαγγελέας: M. Wathelet, ECLI:EU:C:2016:114 – Προδικαστικό ερώτημα

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά τα όρια στο δικαίωμα κοινωνικής παροχής που χορηγείται σε οικονομικά

ανενεργούς πολίτες της Ένωσης σε κράτος μέλος και, συγκεκριμένα, την ερμηνεία διατάξεων του Κανονισμού 883/2004 για το συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας, καθώς και του άρθρου 24 παρ. 2 της Οδηγίας 2004/38 (Οδηγία για τους πολίτες της Ένωσης) σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών. Η αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της οικογένειας Peña-García, της οποίας τα μέλη είναι Ισπανοί υπήκοοι και της γερμανικής υπηρεσίας για την απασχόληση (Jobcenter).

Η Οδηγία για τους πολίτες της Ένωσης ρητώς δηλώνει στο άρθρο 24 παρ. 2 ότι το κράτος μέλος υποδοχής δεν είναι υποχρεωμένο να χορηγεί δικαίωμα σε κοινωνικές παροχές σε οικονομικά ανενεργούς πολίτες της Ένωσης κατά τους πρώτους τρεις μήνες της διαμονής. Η γερμανική νομοθεσία ορίζει ότι αλλοδαποί εξαιρούνται, καταρχήν, από τέτοιες παροχές κατά τους πρώτους τρεις μήνες της διαμονής τους.

Η υπόθεση αφορούσε ζευγάρι Ισπανών που συζούσαν χωρίς να έχουν συνάψει γάμο ή σύμφωνο συμβίωσης και τα δύο παιδιά τους, τον γιο του J. Peña Cuevas και την κοινή τους κόρη. Η μητέρα και η κόρη της μετακόμισαν στη Γερμανία τον Απρίλιο του 2012 και σε δύο μήνες η μητέρα άρχισε να εργάζεται ως βοηθός κουζίνας. Τον Ιούνιο του ίδιου έτους ο σύντροφός της και ο γιος του πήγαν στη Γερμανία για να τις συναντήσουν. Πριν παρέλθουν οι τρεις μήνες διαμονής τους στην Γερμανία υπέβαλαν στην υπηρεσία απασχόλησης αίτηση για τη χορήγηση του γερμανικού επιδόματος διαβίωσης για τους αναζητούντες εργασία και τα παιδιά τους. Η υπηρεσία, όμως, αυτή αρνήθηκε να χορηγήσει τα εν λόγω επιδόματα στον πατέρα και τον γιο, βασίζοντας την απόφασή της στην γερμανική νομοθεσία και το γεγονός ότι ο J. Peña Cuevas και ο γιος του διέμεναν στη Γερμανία για διάστημα λιγότερο από τρεις μήνες ενώ, εξάλλου, ο J. Peña Cuevas δεν ήταν μισθωτός ή μη μισθωτός εργαζόμενος. Όταν η οικογένεια Peña-García άσκησε προσφυγή κατά της ανωτέρω απόφασης της υπηρεσίας απασχόλησης ενώπιον του Sozialgericht Gelsenkirchen (δικαστήριο υποθέσεων κοινωνικής ασφάλισης) δικαιώθηκε. Ωστόσο, η υπηρεσία απασχόλησης άσκησε έφεση κατά της ανωτέρω απόφασης ενώπιον του Landessozialgericht Nordrhein-Westfalen (ανώτερο δικαστήριο υποθέσεων κοινωνικής ασφάλισης της Βόρειας Ρηνανίας - Βεσφαλίας). Το τελευταίο ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν ο αυτόματος αποκλεισμός οικονομικά ανενεργών πολιτών της Ένωσης από την πρόσβαση σε κοινωνικές παροχές (ακριβώς το ίδιο επίδομα αφορούσαν και οι υποθέσεις ΔΕΕ C-333/13, *Dano*, 11.11.2014, ECLI:EU:C:2014:2358 και C-67/14, *Alimanovic*, 15.09.2015, ECLI:EU:C:2015:597), κατά τους πρώτους τρεις μήνες που κατοικούν στο κράτος μέλος υποδοχής, παραβιάζει το δίκαιο της Ένωσης. Το προδικαστικό ερώτημα αφορούσε μόνον την απόφαση της υπηρεσίας απασχόλησης να αρνηθεί τη

χορήγηση επιδομάτων για τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο του 2012.

Η σχολιαζόμενη απόφαση αποτελεί την τελευταία στη σειρά των αποφάσεων του Δικαστηρίου σχετικά με τη χορήγηση κοινωνικών παροχών σε οικονομικά ανενεργούς πολίτες. Στην υπόθεση *Dano* το Δικαστήριο έκρινε ότι τα κράτη μέλη επιτρέπεται να αρνούνται ορισμένες κοινωνικές παροχές σε πολίτες άλλων κρατών μελών που είναι άνεργοι και που, επίσης, δεν αναζητούν εργασία στο κράτος μέλος υποδοχής. Στην υπόθεση *Alimanovic* έκρινε, περαιτέρω, ότι ένα κράτος μέλος δεν είναι υποχρεωμένο να παρέχει κοινωνική ενίσχυση σε εργαζόμενο, υπήκοο άλλου κράτους μέλους, ο οποίος έχει προηγουμένως εργασθεί στο κράτος μέλος υποδοχής για διάστημα μικρότερο από ένα έτος και είναι σε αναζήτηση εργασίας για διάστημα μεγαλύτερο των έξι μηνών. Στη σχολιαζόμενη υπόθεση, το βασικό νομικό ζήτημα ήταν αν ο οικονομικά ανενεργός πολίτης της Ένωσης μπορεί αυτομάτως να αποκλείεται από τη χορήγηση κοινωνικών παροχών κατά τους τρεις πρώτους μήνες της διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής ή αν, αντίθετα, αυτό παραβιάζει το ενωσιακό δίκαιο και, ιδιαίτερα, την αρχή της ίσης μεταχείρισης.

Μετά από τα αυστηρά συμπεράσματά του στις αποφάσεις *Dano* και *Alimovic*, το Δικαστήριο στη σχολιαζόμενη υπόθεση δεν θα μπορούσε παρά να δηλώσει το προφανές ότι, δηλαδή, τα κράτη μέλη μπορούν να αποκλείουν από τις κοινωνικές παροχές τους οικονομικά ανενεργούς πολίτες της Ένωσης που κατοικούν στο κράτος μέλος υποδοχής για χρονικό διάστημα μικρότερο των τριών μηνών. Το Δικαστήριο επιβεβαιώνει τις αποφάσεις του στις υποθέσεις *Dano* και *Alimanovic*, κατά τις οποίες κράτος μέλος μπορεί να αποκλείει από ορισμένες κοινωνικές παροχές τους πολίτες άλλων κρατών μελών κατά τους τρεις πρώτους μήνες της διαμονής τους. Και πάλι, το Δικαστήριο επιλέγει ρητά και αυστηρά την ασφάλεια δικαίου και τονίζει το στόχο της πρόληψης να καταστούν οι πολίτες της Ένωσης, που είναι υπήκοοι άλλου κράτους μέλους, υπέρμετρο βάρος για το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας του κράτους μέλους υποδοχής. Ωστόσο, όπως ακριβώς και στις προαναφερόμενες υποθέσεις, αυτό έχει ανθρωπινό κόστος. Αυτή τη φορά το Δικαστήριο δεν έλαβε υπόψη τη δυνατότητα να δώσει μια πιο ουσιαστική έννοια στην ενότητα της οικογένειας, επιτρέποντας διακρίσεις εις βάρος των διακινούμενων εργαζομένων. Το Δικαστήριο, επικαλούμενο προγενέστερη νομολογία του (βλ. αποφάσεις *Dano*, σκ. 69, και *Alimanovic*, σκ. 49) ξεκινά την ανάλυσή του τονίζοντας ότι κάθε πολίτης της Ένωσης μπορεί να ζητήσει να τύχει ίσης μεταχείρισης με τους πολίτες του κράτους μέλους υποδοχής δυνάμει του άρθρου 24 παρ. 1 της Οδηγίας για τους πολίτες της Ένωσης μόνον εφόσον η διαμονή του στο έδαφος του κράτους μέλους υποδοχής πληροί τις προϋποθέσεις της Οδηγίας αυτής. Σε αυτή την περίπτωση, είναι σαφές ότι ο πατέρας *Peña* και ο γιος του θεμελιώναν δικαίωμα διαμονής κατά τη διάρκεια της σχετικής περιόδου, βάσει του άρθρου 6 παρ. 1 της Οδηγίας, που προβλέπει ότι οι πολίτες της

Ένωσης έχουν δικαίωμα διαμονής στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους για χρονικό διάστημα έως τρεις μήνες χωρίς κανέναν όρο ή διατύπωση πέραν της απαίτησης κατοχής ισχύοντος δελτίου ταυτότητας ή διαβατηρίου. Στην περίπτωση αυτή, ωστόσο, το κράτος μέλος υποδοχής μπορεί να επικαλεσθεί την εξαίρεση του άρθρου 24 παρ. 2 της Οδηγίας προκειμένου να αρνηθεί τη χορήγηση στον εν λόγω πολίτη της ζητούμενης κοινωνικής παροχής. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η διάταξη αυτή επιτρέπει στο κράτος μέλος υποδοχής να αρνηθεί να χορηγήσει οποιαδήποτε κοινωνική παροχή κατά τους πρώτους τρεις μήνες της διαμονής στους πολίτες της Ένωσης, εκτός από τους μισθωτούς, τους μη μισθωτούς ή τα πρόσωπα που διατηρούν αυτή την ιδιότητα. Καθώς τα κράτη μέλη υποδοχής δεν μπορούν να απαιτούν από τους πολίτες της Ένωσης σε αυτή την πρώτη περίοδο να έχουν επαρκή μέσα για τη διαβίωσή τους και προσωπική ασφαλιστική κάλυψη ασθένειας, είναι θεμιτό, σύμφωνα με το Δικαστήριο, να μην επιβάλλεται στα κράτη μέλη να τους αναλαμβάνουν κατά την περίοδο αυτή.

Σε μια περαιτέρω προσπάθεια να περιορίσει τις πιθανές συνέπειες της «εξατομικευμένης εξέτασης» που απαιτείται από την απόφαση του στην υπόθεση *Brey* (βλ. απόφαση ΔΕΕ C-140/12, *Brey*, 19.09.2013, ECLI:EU:C:2013:565, σκ. 64, 69 και 78) το Δικαστήριο βασίζεται στην παρ. 60 της απόφασης *Alimanovic* και στο ίδιο επιχείρημα της διασφάλισης της ασφάλειας δικαίου και διαφάνειας. Έτσι, κατά το Δικαστήριο, αν η Οδηγία για τους πολίτες της Ένωσης επιτάσσει την εκ μέρους του κράτους μέλους συνεκτίμηση της ατομικής κατάστασης του ενδιαφερομένου όταν πρόκειται να εκδώσει μέτρο απέλασης ή να διαπιστώσει αν το πρόσωπο αυτό αποτελεί υπέρμετρο βάρος για το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας του κράτους μέλους υποδοχής στο πλαίσιο της διαμονής του, εντούτοις η εξατομικευμένη αυτή εξέταση δεν επιβάλλεται σε περίπτωση όπως αυτή της υπόθεσης της κύριας δίκης. Ακριβώς όπως και για τον αναζητούμενο εργασία πολίτη της Ένωσης, ο οποίος έχασε την ιδιότητα του εργαζομένου, η ίδια η Οδηγία προβλέπει για τους οικονομικά ανενεργούς πολίτες, σε αυτούς τους πρώτους τρεις μήνες διαμονής, ένα σύστημα με πλείονες βαθμίδες, το οποίο σκοπό έχει να διασφαλίσει το δικαίωμα διαμονής και την πρόσβαση στις κοινωνικές παροχές. Το σύστημα αυτό λαμβάνει υπόψη διάφορα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ατομική κατάσταση κάθε προσώπου που ζητεί τη χορήγηση κοινωνικής παροχής και, ιδίως, τη διάρκεια της άσκησης οικονομικής δραστηριότητας. Επιπλέον, το Δικαστήριο κρίνει ότι η παροχή που χορηγείται σε έναν και μόνο αιτούντα δεν αποτελεί «υπέρμετρο βάρος» για το εθνικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, αλλά η σώρευση όλων των μεμονωμένων αιτήσεων που θα του υποβληθούν αναγκαστικά θα χαρακτηριζόταν ως τέτοια. Έτσι, το Δικαστήριο τονίζει την υπεροχή του συμφέροντος του κράτους μέλους υποδοχής και, συνεπώς, των υπηκόων του, επί του συμφέροντος του μεμονωμένου πολίτη της Ένωσης που είναι υπήκοος άλλου κράτους μέλους. Από την έμφαση που δίνει το Δικαστήριο στη σώρευση των αιτήσεων για κοινωνικές

παροχές, τόσο στην *Alimanovic* όσο και στην *Garcia – Nieto* φαίνεται ότι το Δικαστήριο λαμβάνει ιδιαίτερα υπόψη του τις πολιτικές και οικονομικές συνθήκες στα κράτη μέλη.

Το Δικαστήριο καταλήγει ότι ο γερμανικός κανόνας που αποκλείει τους οικονομικά ανενεργούς πολίτες της Ένωσης από τις κοινωνικές παροχές κατά τους τρεις πρώτους μήνες της διαμονής δεν παραβιάζει το ενωσιακό δίκαιο. Το Δικαστήριο, ωστόσο, δεν κάνει αναφορά σε δύο σημαντικά ζητήματα. Το πρώτο αφορά τη διαφορά μεταξύ, αφενός, της σχολιαζόμενης υπόθεσης και, αφετέρου, των υποθέσεων *Brey* και *Alimanovic*. Στην *Garcia – Nieto* ο προσφεύγων δεν στερείται το δικαίωμα διαμονής του στη Γερμανία, δεν υπάρχει κίνδυνος απέλασης και αποκλείσθηκε από τις κοινωνικές παροχές μόνον για δύο μήνες.

Το δεύτερο ζήτημα αφορά το καθεστώς του J. Peña Cuevas και του γιου του ως μέλη της οικογένειας εργαζομένου, δεδομένου ότι το άρθρο 24 παρ. 4 της Οδηγίας για τους πολίτες της Ένωσης ρητώς παρέχει ίση μεταχείριση όσον αφορά τις κοινωνικές παροχές κατά τους τρεις πρώτους μήνες της διαμονής σε μισθωτούς, μη μισθωτούς, σε πρόσωπα που διατηρούν αυτή την ιδιότητα και στα μέλη των οικογενειών τους. Θα μπορούσε, έτσι, να υποστηριχθεί ότι το Δικαστήριο εγκαταλείπει την παλαιότερη νομολογία του, με την οποία διευκόλυνε την κινητικότητα των διακινούμενων εργαζομένων απαγορεύοντας κάθε μορφής διάκρισης εις βάρος τους, συμπεριλαμβανομένης της δυνατότητας να πάρουν μαζί και τους συντρόφους τους, ανεξάρτητα από την ύπαρξη γάμου.

III. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ

Επιμ.: Μάρκος Παλακωνσταντής

► Φορολογικές διατάξεις

Επιβολή τέλους ταξινόμησης σε αυτοκίνητα οχήματα κατά την εισαγωγή τους στο έδαφος κράτους μέλους

Εσωτερικοί φόροι – δασμοί ταμειυτικού χαρακτήρα – επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος – διατυπώσεις που συνδέονται με τη διέλευση συνόρων – άρθρο 30 ΣΛΕΕ – άρθρο 110 ΣΛΕΕ – Οδηγία 92/12/ΕΟΚ – άρθρο 3 παρ. 3 – Οδηγία 2008/118/ΕΚ – άρθρο 1 παρ. 3 – μη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο – άμεσο αποτέλεσμα – τέλος που συνδέεται με την ταξινόμηση και την ενδεχόμενη θέση σε κυκλοφορία του οχήματος – απόρριψη της αιτήσεως επιστροφής του τέλους σε περίπτωση μη ταξινόμησης του οχήματος

ΔΕΕ C-402/14, Viamar, 17.12.2015, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος: M. Ilesič, Εισηγητής: E. Jarašiūnas, Γεν. Εισαγγελέας: M. Wathelet, ECLI:EU:C:2015:830 – Προδικαστικό ερώτημα

Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά στην ερμηνεία των άρθρων 30 ΣΛΕΕ και 110 ΣΛΕΕ, καθώς και του άρθρου 1

παρ. 3 της Οδηγίας 2008/118/ΕΚ του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2008, σχετικά με το γενικό καθεστώς των ειδικών φόρων κατανάλωσης και για την κατάργηση της Οδηγίας 92/12/ΕΟΚ. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Βιαμάρ – Ελληνική Αντιπροσωπεία Αυτοκινήτων και Γενικών Επιχειρήσεων ΑΕ και του Ελληνικού Δημοσίου, σχετικά με την απόρριψη της αιτήσεως της Βιαμάρ για επιστροφή τελών ταξινόμησης που είχε καταβάλει για την εισαγωγή αυτοκινήτων οχημάτων στο ελληνικό έδαφος.

Ως προς τα πραγματικά γεγονότα, η Βιαμάρ εισήγαγε στην Ελλάδα, κατά τα έτη 2009 έως 2012, 85 καινούργια οχήματα που είχαν κατασκευαστεί στην Τσεχική Δημοκρατία. Μετά την άφιξη των οχημάτων αυτών στον Πειραιά και την αποθήκευσή τους σε φορολογική αποθήκη μέχρις ότου ολοκληρωθεί ο εκτελωνισμός τους, η Βιαμάρ προέβη στη σύνταξη και υποβολή στην αρμόδια τελωνειακή αρχή της προβλεπόμενης από το άρθρο 130 του τελωνειακού κώδικα δηλώσεως και κατέβαλε το τέλος ταξινόμησης που αντιστοιχούσε σε κάθε ένα από τα 85 αυτά οχήματα. Τα οχήματα αυτά δεν πωλήθηκαν στην Ελλάδα και επανεξήχθησαν στο Βέλγιο, όπου πωλήθηκαν και τέθηκαν σε κυκλοφορία κατόπιν καταβολής του τέλους ταξινόμησης στο κράτος μέλος αυτό. Κατόπιν τούτου, η Βιαμάρ με αίτησή της προς το τελωνείο ζήτησε την επιστροφή του τέλους ταξινόμησης για το λόγο ότι τα ως άνω οχήματα δεν ταξινόμηθηκαν, ούτε έλαβαν πινακίδες κυκλοφορίας στην Ελλάδα. Το τελωνείο απέρριψε την ως άνω αίτηση, με την αιτιολογία ότι το τέλος αυτό είχε καλώς εισπραχθεί και δεν ήταν, ως εκ τούτου, δυνατή η εφαρμογή του άρθρου 32 του τελωνειακού κώδικα για την επιστροφή του. Η Βιαμάρ άσκησε προσφυγή ενώπιον του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών. Το τελευταίο αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα εξής προδικαστικά ερωτήματα: 1) Η διάταξη της παρ. 3 του άρθρου 1 της Οδηγίας 2008/118 είναι νομικώς αυτάρκης και τέλεια/ανεπιφύλακτη και επαρκώς σαφής, ώστε, παρ' όλων ότι η συγκεκριμένη διάταξη της Οδηγίας αυτής δεν έχει μεταφερθεί στην εσωτερική έννομη τάξη του κράτους μέλους/του ελληνικού κράτους, να αναπτύσσει άμεση ισχύ και να είναι δεκτική επίκλησης από ιδιώτη, που εξαρτά από αυτήν δικαιώματα, ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, αυτά δε να οφείλουν να τη λάβουν υπόψη; 2) Σε κάθε περίπτωση, οι διατάξεις της παρ. 5 του άρθρου 130 του τελωνειακού κώδικα σε συνδυασμό με αυτές της παρ. 1 του άρθρου 128 του ίδιου κώδικα, κατά τις οποίες το πιστοποιητικό τελωνισμού των οχημάτων της Ένωσης που εισάγονται στο εσωτερικό της χώρας εκδίδεται μετά την είσπραξη του τέλους ταξινόμησης, η υποχρέωση καταβολής του οποίου γεννάται κατά την είσοδό τους στο εσωτερικό της χώρας, είναι σύμφωνες με τις διατάξεις του άρθρου 3, στοιχείο γ', ΕΟΚ, με τις οποίες κατοχυρώνεται η εξάλειψη των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων μεταξύ των κρατών μελών;

Σχετικά με το πρώτο ερώτημα, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, σε όλες τις

περιπτώσεις κατά τις οποίες οι διατάξεις μιας Οδηγίας είναι, από άποψη περιεχομένου, ανεπιφύλακτες και αρκούντως ακριβείς, οι ιδιώτες μπορούν να τις επικαλούνται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων έναντι του κράτους μέλους, είτε όταν το κράτος αυτό έχει παραλείψει να μεταφέρει εμπροθέσμως την Οδηγία αυτή στο εσωτερικό δίκαιο είτε όταν έχει προβεί σε πλημμελή μεταφορά. Εν προκειμένω, αφενός, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι το άρθρο 1 παρ. 3 της Οδηγίας 2008/118 δεν έχει μεταφερθεί στο ελληνικό δίκαιο. Ομοίως, από κανένα στοιχείο της δικογραφίας που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο δεν προκύπτει ότι το άρθρο 3 παρ. 3 της Οδηγίας 92/12 είχε μεταφερθεί στο εσωτερικό δίκαιο. Αφετέρου, διαπιστώνεται ότι το άρθρο 1 παρ. 3 της Οδηγίας 2008/118 είναι ανεπιφύλακτο και αρκούντως ακριβές, καθόσον, χωρίς να προβλέπει προϋπόθεση ή να καθιστά αναγκαία τη λήψη πρόσθετων μέτρων, επιβάλλει με σαφείς όρους την υποχρέωση στα κράτη μέλη να μεριμνούν ώστε, όταν επιβάλλουν φόρους σε προϊόντα πλην των υποκειμένων σε ειδικό φόρο κατανάλωσης καθώς και στην παροχή υπηρεσιών, η επιβολή των φόρων αυτών να μην συνεπάγεται, στο πλαίσιο του εμπορίου μεταξύ κρατών μελών, διατυπώσεις που συνδέονται με τη διέλευση συνόρων. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, το Δικαστήριο αποφαινεται ότι το άρθρο 1 παρ. 3 της Οδηγίας 2008/118 έχει την έννοια ότι πληροί τις προϋποθέσεις για να αναπτύσσει άμεσο αποτέλεσμα, ώστε να είναι δυνατή η επίκλησή του από ιδιώτη ενώπιον εθνικού δικαστηρίου στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του ιδίου και κράτους μέλους.

Σχετικά με το δεύτερο ερώτημα, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ως προς τη διαφορά της κύριας δίκης περί της αρνήσεως των ελληνικών αρχών να επιστρέψουν το τέλος ταξινόμησης που κατέβαλε η Βιαμάρ για οχήματα τα οποία εισήγαγε μεν στην Ελλάδα, αλλά επανεξήχθησαν σε άλλο κράτος μέλος χωρίς να ταξινομηθούν ή να τεθούν σε κυκλοφορία στην Ελλάδα, ότι το επιβαλλόμενο από ορισμένο κράτος μέλος τέλος ταξινόμησης κατά την ταξινόμηση οχημάτων στο εν λόγω κράτος ενόψει της θέσεώς τους σε κυκλοφορία δεν συνιστά τελωνειακό δασμό ούτε φορολογική επιβάρυνση ισοδυνάμου αποτελέσματος κατά την έννοια των άρθρων 28 ΣΛΕΕ και 30 ΣΛΕΕ. Ένας τέτοιος φόρος αποτελεί εσωτερικό φόρο, πρέπει, ως εκ τούτου, να εξετάζεται υπό το πρίσμα του άρθρου 110 ΣΛΕΕ και δεν αποτελεί αυτός καθ' εαυτόν φορολογική επιβάρυνση ισοδυνάμου αποτελέσματος με δασμό κατά την έννοια του άρθρου 30 ΣΛΕΕ. Το γεγονός και μόνο ότι το τέλος αυτό πρέπει να καταβάλλεται πριν από την ταξινόμηση των οχημάτων στο οικείο κράτος μέλος δεν ασκεί επιρροή ως προς το σημείο αυτό. Όσον αφορά το άρθρο 110 ΣΛΕΕ, το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι δεν μπορεί να γίνει επίκλησή του κατά των εσωτερικών φόρων που επιβαρύνουν εισαγόμενα προϊόντα, όταν δεν υπάρχει ομοειδής ή ανταγωνιστική εγχώρια παραγωγή. Εν προκειμένω, δεν υπάρχει στην Ελλάδα εγχώρια παραγωγή οχημάτων και οι διατάξεις του τελωνειακού κώδικα σχετικά με το τέλος ταξινόμησης δεν διακρίνουν τα αυτοκίνητα

οχήματα ανάλογα με την προέλευσή τους ή την ιθαγένεια των ιδιοκτητών τους. Από τη δικογραφία δε που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο δεν προκύπτει ότι το ποσό του επίμαχου στην κύρια δίκη τέλους ταξινόμησης είναι τέτοιο ώστε να συνεπάγεται τη μείωση του αριθμού των καινούργιων οχημάτων που εισάγονται και ταξινομούνται στην Ελλάδα και, ως εκ τούτου, να επηρεάζει με τα προστατευτικά αποτελέσματά του την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων αυτών μεταξύ του ως άνω κράτους μέλους και των λοιπών κρατών μελών.

Κατά συνέπεια, εφόσον τέλος ταξινόμησης, όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, επιβάλλεται για την πρώτη ταξινόμηση των οχημάτων στην Ελλάδα ενόψει της θέσεώς τους σε κυκλοφορία στο εσωτερικό της χώρας, το άρθρο 110 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε τέτοιο τέλος. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι κατά τη νομολογία του κάθε χρηματική επιβάρυνση που επιβάλλεται μονομερώς, ανεξαρτήτως της ονομασίας της και της τεχνικής της, και πλήττει τα εμπορεύματα λόγω του ότι διέρχονται τα σύνορα, όταν δεν είναι κατά κυριολεξία τελωνειακός δασμός, αποτελεί επιβάρυνση ισοδυνάμου αποτελέσματος κατά την έννοια των άρθρων 28 ΣΛΕΕ και 30 ΣΛΕΕ. Μολονότι, όμως, τέλος ταξινόμησης, όπως το προβλεπόμενο από την επίμαχη εθνική κανονιστική ρύθμιση, έχει ως γενεσιουργό αιτία την ταξινόμηση οχημάτων σε ορισμένο κράτος μέλος και, αποτελεί, εξ αυτού του λόγου, εσωτερικό φόρο κατά την έννοια του άρθρου 110 ΣΛΕΕ, θα έπαιε να έχει αυτόν τον χαρακτήρα, εάν εισπραττόταν και δεν επιστρεφόταν στην περίπτωση που οχήματα εισαχθέντα από άλλα κράτη μέλη δεν ταξινομούσαν ποτέ στο εν λόγω κράτος μέλος. Σε μια τέτοια περίπτωση, στην πραγματικότητα θα εισπραττόταν μόνο λόγω της διελύσεως των συνόρων κράτους μέλους και θα αποτελούσε ως εκ τούτου φορολογική επιβάρυνση ισοδυνάμου αποτελέσματος απαγορευόμενη από το άρθρο 30 ΣΛΕΕ. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, το Δικαστήριο αποφαινεται ότι το άρθρο 30 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε πρακτική κράτους μέλους, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, βάσει της οποίας δεν επιστρέφεται το τέλος ταξινόμησης που εισπράττεται κατά την εισαγωγή αυτοκινήτων οχημάτων από άλλα κράτη μέλη, μολονότι τα συγκεκριμένα οχήματα τα οποία δεν ταξινομήθηκαν ποτέ στο εν λόγω κράτος μέλος επανεξήχθησαν σε άλλο κράτος μέλος.

► Κατώτατη τιμή των οινοπνευματωδών ποτών υπολογιζόμενη βάσει της περιεκτικότητας σε οινόπνευμα

Προστασία της υγείας και της ζωής των ανθρώπων

κοινή οργάνωση των αγορών γεωργικών προϊόντων Κανονισμός (ΕΕ) 1308/2013 – άρθρο 34 ΣΛΕΕ – ποσοτικοί περιορισμοί – μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος – δικαιολόγηση – άρθρο 36 ΣΛΕΕ – εκτίμηση από το εθνικό δικαστήριο

ΔΕΕ C-333/14, The Scotch Whisky Association, 23.12.2015, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος: R. Silva de Lapuerta, Εισηγητής: Κ. Λυκούργος, Γεν. Εισαγγελέας: Υ. Bot, ECLI:EU:C:2015:845 – Προδικαστικό ερώτημα

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά στην ερμηνεία του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Δεκεμβρίου 2013, για τη θέσπιση κοινής οργάνωσης των αγορών γεωργικών προϊόντων και την κατάργηση των Κανονισμών (ΕΟΚ) 922/72, (ΕΟΚ) 234/79, (ΕΚ) 1037/2001 και (ΕΚ) 1234/2007 του Συμβουλίου καθώς και των άρθρων 34 ΣΛΕΕ και 36 ΣΛΕΕ. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, των Scotch Whisky Association, spirits EUROPE και Comité de la Communauté économique européenne des Industries et du Commerce des Vins, Vins aromatisés, Vins mousseux, Vins de liqueur et autres Produits de la Vigne (CEEV) και, αφετέρου, του Lord Advocate και του Advocate General for Scotland, όσον αφορά στο κύρος του εθνικού νόμου και του σχεδίου διατάγματος με αντικείμενο την επιβολή κατώτατης τιμής ανά μονάδα οινοπνεύματος (MPU) για τη λιανική πώληση οινοπνευματωδών ποτών στη Σκωτία.

Ός προς τα πραγματικά γεγονότα, με νόμο του 2012 η Σκωτική Κυβέρνηση εξέδωσε ένα διάταγμα βάσει του οποίου καθορίζεται κατώτατη τιμή ανά μονάδα οινοπνεύματος (MPU) την οποία οφείλουν να τηρούν όλοι οι κάτοχοι άδειας λιανικής πωλήσεως οινοπνευματωδών στη Σκωτία. Η Σκωτική Κυβέρνηση κοινοποίησε το εν λόγω διάταγμα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, κατ' εφαρμογήν της Οδηγίας 98/34/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Ιουνίου 1998, για την καθιέρωση μιας διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προτύπων και Κανονισμών. Στις 25 Σεπτεμβρίου 2012, η Επιτροπή εξέφρασε τη γνώμη ότι το επίμαχο εθνικό μέτρο συνιστά ποσοτικό περιορισμό κατά την έννοια του άρθρου 34 ΣΛΕΕ, μη δυνάμενο να δικαιολογηθεί βάσει του άρθρου 36 ΣΛΕΕ. Οι εκκαλούντες της κύριας δίκης κίνησαν ένδικη διαδικασία προς αμφισβήτηση του κύρους του νόμου του 2012 και του διατάγματος περί MPU. Μετά την απόρριψη των αιτημάτων τους πρωτοδικώς, άσκησαν έφεση κατά της οικείας απόφασης ενώπιον του Court of Session (Scotland). Το Court of Session (Scotland) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο μια σειρά από προδικαστικά ερωτήματα τα οποία συνοψίζονται ως εξής: 1) Ο Κανονισμός περί ενιαίας ΚΟΑ έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνικό μέτρο όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, με το οποίο επιβάλλεται MPU για τη λιανική πώληση οίνου; 2) Τα άρθρα 34 ΣΛΕΕ και 36 ΣΛΕΕ επιτρέπουν στα κράτη μέλη τα οποία επιθυμούν να αυξήσουν την τιμή καταναλώσεως των οινοπνευματωδών προς τον σκοπό προστασίας της υγείας και της ζωής των ανθρώπων να επιλέξουν ρύθμιση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, με την οποία επιβάλλεται MPU στη λιανική πώληση οινοπνευματωδών ποτών, αντί ενός λιγότερου περιοριστικού για το εμπόριο και τον ανταγωνισμό εντός της Ένωσης μέτρου, όπως είναι η αύξηση των ειδικών φόρων καταναλώσεως,

με το αιτιολογικό ότι το δεύτερο αυτό μέτρο αποφέρει άλλα, πρόσθετα οφέλη και εξυπηρετεί σκοπό ευρύτερο και γενικότερο αυτού στον οποίον κατατείνει το μέτρο που τελικά θεσπίστηκε; 3) Ποιά η ερμηνεία του άρθρου 36 ΣΛΕΕ σε σχέση με το εύρος του ελέγχου της αναλογικότητας που μπορεί να διενεργήσει το εν λόγω δικαστήριο όταν εξετάζει εάν η εθνική κανονιστική ρύθμιση μπορεί να δικαιολογηθεί από λόγους σχετικούς με την προστασία της υγείας και της ζωής των ανθρώπων, κατά την έννοια του άρθρου αυτού; 4) Το άρθρο 36 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι ο έλεγχος της αναλογικότητας εθνικού μέτρου, όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, περιορίζεται στις πληροφορίες, στα αποδεικτικά στοιχεία ή στα λοιπά έγγραφα που είχε στη διάθεσή του ο εθνικός νομοθέτης κατά τον χρόνο θεσπίσεως του μέτρου αυτού;

Σχετικά με το πρώτο ερώτημα, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι κατά το άρθρο 40 παρ. 2 ΣΛΕΕ, η κοινή οργάνωση των γεωργικών αγορών (ΚΟΑ) δύναται να περιλαμβάνει κάθε αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη των οριζόμενων στο άρθρο 39 ΣΛΕΕ στόχων της κοινής γεωργικής πολιτικής (ΚΓΠ), όπως, μεταξύ άλλων, τη ρύθμιση των τιμών. Σκοπός του Κανονισμού περί ενιαίας ΚΟΑ είναι η θέσπιση ΚΟΑ για όλα τα γεωργικά προϊόντα που απαριθμούνται στο παράρτημα Ι των Συνθηκών ΕΕ και ΛΕΕ, μεταξύ αυτών και για τον οίνο. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι ο Κανονισμός περί ενιαίας ΚΟΑ δεν περιέχει ούτε διατάξεις που απαγορεύουν τον καθορισμό των τιμών λιανικής πωλήσεως οίνου, είτε σε εθνικό επίπεδο είτε σε επίπεδο Ένωσης, ούτε διατάξεις που απαγορεύουν στα κράτη μέλη να θεσπίζουν σε εθνικό επίπεδο μέτρα για τον καθορισμό των εν λόγω τιμών. Επομένως, τα κράτη μέλη έχουν, καταρχήν, την αρμοδιότητα να θεσπίζουν ορισμένα μέτρα που δεν προβλέπονται από τον Κανονισμό περί ενιαίας ΚΟΑ, υπό την προϋπόθεση ότι τα μέτρα αυτά δεν παρεκκλίνουν ή αντιβαίνουν στον εν λόγω Κανονισμό ούτε εμποδίζουν την αποτελεσματική λειτουργία του. Όσον αφορά τον καθορισμό κατώτατης τιμής, ελλείψει μηχανισμών καθορισμού των τιμών, ο ελεύθερος καθορισμός της τιμής πωλήσεως στο πλαίσιο του ελεύθερου ανταγωνισμού αποτελεί συστατικό στοιχείο του Κανονισμού περί ενιαίας ΚΟΑ και συνιστά έκφραση της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων υπό συνθήκες αποτελεσματικού ανταγωνισμού. Η επιβολή MPU έχει ως αποτέλεσμα ότι, εν πάση περιπτώσει, η τιμή λιανικής πωλήσεως των εγχώριων ή των εισαγόμενων οίνων δεν μπορεί να είναι κατώτερη από την υποχρεωτική κατώτατη τιμή. Επομένως, ένα τέτοιο μέτρο μπορεί να θίξει τις ανταγωνιστικές σχέσεις, εμποδίζοντας ορισμένους παραγωγούς ή εισαγωγείς να εκμεταλλευτούν το πλεονέκτημα του χαμηλότερου κόστους προκειμένου να προτείνουν ελκυστικότερες τιμές λιανικής. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι οι ΚΟΑ στηρίζονται στην αρχή της ανοικτής αγοράς στην οποία κάθε παραγωγός έχει ελεύθερα πρόσβαση υπό συνθήκες πραγματικού ανταγωνισμού, ένας δε από τους σκοπούς της ΚΓΠ είναι η διατήρηση του αποτελεσματικού ανταγωνισμού στις αγορές των γεωργικών προϊόντων, πράγμα που αποτυπώνεται σε πολλές από τις αιτιολογικές σκέψεις του Κανονισμού περί ενιαίας ΚΟΑ.

Επομένως, η επίμαχη στην κύρια δίκη κανονιστική ρύθμιση, με την οποία επιβάλλεται MPU για τη λιανική πώληση οίνου, είναι πιθανό να υπονομεύσει τους σκοπούς του Κανονισμού περί ενιαίας ΚΟΑ. Η θέσπιση ΚΟΑ δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να εφαρμόσουν εθνικούς κανόνες που αποσκοπούν στην επίτευξη σκοπού γενικού συμφέροντος πέραν αυτών που καλύπτονται από την ΚΟΑ, έστω και αν οι κανόνες αυτοί ενδέχεται να επηρεάσουν τη λειτουργία της κοινής αγοράς στον οικείο κλάδο. Υπό τις συνθήκες αυτές, ένα κράτος μέλος μπορεί να επικαλεστεί τον σκοπό της προστασίας της υγείας και της ζωής των ανθρώπων, προκειμένου να δικαιολογήσει μέτρο όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, το οποίο πλήττει το σύστημα του ελεύθερου καθορισμού των τιμών υπό συνθήκες αποτελεσματικού ανταγωνισμού, στο οποίο στηρίζεται ο Κανονισμός περί ενιαίας ΚΟΑ. Περιοριστικό μέτρο όπως το προβλεπόμενο από την επίμαχη στην κύρια δίκη κανονιστική ρύθμιση πρέπει, ωστόσο, να πληροί τις προϋποθέσεις που απορρέουν από τη νομολογία του Δικαστηρίου όσον αφορά τον αναλογικό χαρακτήρα του, να είναι δηλαδή πρόσφορο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και να μην υπερβαίνει το αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού αυτού μέτρο. Για την εξέταση της αναλογικότητας πρέπει να ληφθούν, ειδικότερα, υπόψη οι σκοποί της ΚΓΠ και η εύρυθμη λειτουργία της ΚΟΑ και, ως εκ τούτου, απαιτείται στάθμιση μεταξύ των σκοπών αυτών και του επιδιωκόμενου με την επίμαχη κανονιστική ρύθμιση σκοπού, ήτοι της προστασίας της δημόσιας υγείας. Επομένως, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι ο Κανονισμός περί ενιαίας ΚΟΑ δεν αντίκειται στην επιβολή εθνικού μέτρου όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, με το οποίο επιβάλλεται MPU για τη λιανική πώληση οίνου, υπό την προϋπόθεση ότι το μέτρο αυτό είναι πρόσφορο για την επίτευξη του σκοπού της προστασίας της υγείας και της ζωής των ανθρώπων και ότι, λαμβανομένων υπόψη των σκοπών της ΚΓΠ και της εύρυθμης λειτουργίας της ΚΟΑ, δεν υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη του εν λόγω σκοπού της προστασίας της υγείας και της ζωής των ανθρώπων.

Σχετικά με το δεύτερο ερώτημα το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, κατά πάγια νομολογία, κάθε κρατικό μέτρο που μπορεί να παρακλώσει, άμεσα ή έμμεσα, πραγματικά ή δυνητικά, το εμπόριο εντός της Ένωσης θεωρείται μέτρο ισοδύναμου αποτελέσματος προς ποσοτικό περιορισμό κατά την έννοια του άρθρου 34 ΣΛΕΕ. Κατά πάγια νομολογία του, ένα μέτρο ισοδύναμου αποτελέσματος προς ποσοτικό περιορισμό κατά την εισαγωγή μπορεί να δικαιολογηθεί, μεταξύ άλλων, για λόγους προστασίας της υγείας και της ζωής των ανθρώπων, κατά την έννοια του άρθρου 36 ΣΛΕΕ, μόνον εάν είναι κατάλληλο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και δεν υπερβαίνει το αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού αυτού μέτρο. Η επίμαχη στην κύρια δίκη ρύθμιση αποσκοπεί, εν γένει, στην προστασία της υγείας και της ζωής των ανθρώπων, οι οποίες κατέχουν την πρώτη θέση μεταξύ των αγαθών ή συμφερόντων που προστατεύει το άρθρο 36 ΣΛΕΕ. Εναπόκειται, συναφώς, στα κράτη μέλη να αποφασίζουν, εντός των ορίων που επιβάλλει η Συνθήκη,

για το επίπεδο προστασίας που επιθυμούν να διασφαλίζουν. Όσον αφορά την καταλληλότητα της συγκεκριμένης ρυθμίσεως για την επίτευξη του σκοπού της προστασίας της υγείας και της ζωής των ανθρώπων, επισημαίνεται ότι είναι εύλογη η εκτίμηση ότι ένα μέτρο διά του οποίου επιβάλλεται κατώτατη τιμή πωλήσεως των οινοπνευματωδών ποτών, με σκοπό την αύξηση της τιμής των φτηνών οινοπνευματωδών ποτών, είναι πρόσφορο για τον περιορισμό τόσο της εν γένει καταναλώσεως οινοπνευματωδών όσο και της επικίνδυνης ή επιβλαβούς καταναλώσεως τέτοιων ποτών, δεδομένου ότι όσοι επιδίδονται σε τέτοιου είδους κατανάλωση αγοράζουν ως επί το πλείστον φτηνά οινοπνευματώδη ποτά. Υπενθυμίζεται ότι ένα περιοριστικό μέτρο μπορεί να κριθεί πρόσφορο στο πλαίσιο της προσπάθειας επιτεύξεως του επιδιωκόμενου σκοπού μόνον εφόσον ανταποκρίνεται πράγματι στην προσπάθεια αυτή κατά συνεπή και συστηματικό τρόπο. Η προβλεπόμενη από τη ρύθμιση αυτή επιβολή MPU αποτελεί μέτρο εντασσόμενο σε δέσμη 40 μέτρων που αποσκοπούν στη μείωση, κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό, της καταναλώσεως αλκοόλ από τους κατοίκους της Σκωτίας συνολικά, ανεξαρτήτως του τόπου ή του τρόπου καταναλώσεως. Κατά συνέπεια, η επίμαχη στην κύρια δίκη εθνική κανονιστική ρύθμιση κρίνεται πρόσφορη για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Σχετικά με την αύξηση της φορολόγησης των οινοπνευματωδών ποτών ως μέτρο που θα μπορούσε να συμβάλει εξίσου αποτελεσματικά με τον καθορισμό MPU στην επίτευξη του σκοπού της προστασίας της υγείας και της ζωής των ανθρώπων, περιορίζοντας λιγότερο την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, το δίκαιο της Ένωσης δεν αντίκειται, καταρχήν, στην αυξημένη φορολόγηση των οινοπνευματωδών ποτών. Τα κράτη μέλη διατηρούν ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως για να προβούν σε γενική αύξηση των ειδικών φόρων καταναλώσεως, προκειμένου, ιδίως, να επιδιώξουν την υλοποίηση ειδικών σκοπών δημόσιας υγείας. Μια φορολογική ρύθμιση αποτελεί σημαντικό και αποτελεσματικό μέσο για την καταπολέμηση της καταναλώσεως οινοπνευματωδών ποτών και, ως εκ τούτου, για την προστασία της δημόσιας υγείας. Φορολογικό μέτρο που συνίσταται σε αύξηση της φορολογίας των οινοπνευματωδών ποτών είναι πιθανό να αποδειχθεί λιγότερο περιοριστικό για το εμπόριο των προϊόντων αυτών εντός της Ένωσης σε σχέση με ένα μέτρο που συνίσταται στην επιβολή MPU. Όσον αφορά το αν η θέσπιση MPU θα ήταν προτιμότερη αντί των φορολογικών μέτρων, επειδή αυτά δεν συμβάλλουν κατά τρόπο εξίσου αποτελεσματικό στην επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, τονίζεται ότι η αυξημένη φορολογία των οινοπνευματωδών ποτών συνεπάγεται γενική αύξηση των τιμών των ποτών αυτών, η οποία επηρεάζει τόσο εκείνους που καταναλώνουν αλκοόλ με μέτρο όσο και εκείνους που επιδίδονται σε επικίνδυνη ή επιβλαβή κατανάλωση. Το γεγονός ότι το εναλλακτικό μέτρο της αυξημένης φορολόγησεως είναι ικανό να προσπορίσει πρόσθετα πλεονεκτήματα σε σχέση με την επιβολή MPU, συμβάλλοντας στην υλοποίηση του γενικού σκοπού της καταπολέμησεως της κατάχρησης του

αλκοόλ, δεν μπορεί να αποτελέσει λόγο απορρίψεως του μέτρου αυτού, αλλά, ουσιαστικά, ένα καθοριστικό στοιχείο που θα δικαιολογούσε μάλλον την επιλογή αυτού του μέτρου αντί της MPU. Εναπόκειται, συνεπώς, στο αιτούν δικαστήριο, ως το μόνο που διαθέτει όλα τα νομικά και πραγματικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την υπόθεση της κύριας δίκης της οποίας έχει επιληφθεί, να κρίνει εάν ένα άλλο μέτρο, πέραν του προβλεπόμενου στην επίμαχη στην κύρια δίκη εθνική κανονιστική ρύθμιση, όπως η αυξημένη φορολογία των οινοπνευματωδών ποτών, είναι ικανό να προστατεύσει την υγεία και τη ζωή των ανθρώπων κατά τρόπο εξίσου αποτελεσματικό όπως η ρύθμιση αυτή, όντας παράλληλα λιγότερο περιοριστικό για το εμπόριο των συγκεκριμένων προϊόντων εντός της Ένωσης.

Σχετικά με το τρίτο ερώτημα, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι εναπόκειται στα κράτη μέλη να αποφασίζουν για το επίπεδο προστασίας της υγείας και της ζωής των ανθρώπων, κατά την έννοια του άρθρου 36 ΣΛΕΕ, που επιθυμούν να διασφαλίζουν, λαμβάνοντας υπόψη τις επιταγές που απορρέουν από την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων στο εσωτερικό της Ένωσης. Εφόσον μια απαγόρευση, όπως αυτή που απορρέει από την επίδικη στην κύρια δίκη εθνική ρύθμιση, συνιστά παρέκκλιση από την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, στις εθνικές αρχές εναπόκειται να αποδείξουν ότι η ρύθμιση αυτή ανταποκρίνεται στην αρχή της αναλογικότητας, δηλαδή ότι είναι αναγκαία για την επίτευξη του σκοπού που οι εθνικές αρχές επικαλούνται, καθώς και ότι ο σκοπός αυτός δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί με την επιβολή απαγορεύσεων ή περιορισμών μικρότερης εκτάσεως ή που θα επηρέαζαν λιγότερο το εμπόριο εντός της Ένωσης. Συναφώς, οι δικαιολογητικοί λόγοι που μπορούν να προβληθούν από το κράτος μέλος πρέπει να συνοδεύονται από κατάλληλες αποδείξεις ή από ανάλυση της καταλληλότητας και της αναλογικότητας του περιοριστικού μέτρου που έλαβε το κράτος αυτό, καθώς και από συγκεκριμένα στοιχεία που τεκμηριώνουν τα επιχειρήματά του. Στο πλαίσιο αυτό, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο που καλείται να κρίνει τη νομιμότητα της οικείας εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως να ελέγξει το βάσιμο των προσκομισθέντων από τις αρμόδιες εθνικές αρχές αποδεικτικών στοιχείων, προκειμένου να διαπιστώσει εάν η ρύθμιση αυτή είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας. Βάσει των αποδεικτικών αυτών στοιχείων, το εν λόγω δικαστήριο οφείλει, ειδικότερα, να εξετάσει κατά τρόπο αντικειμενικό εάν από τα προσκομισθέντα από το οικείο κράτος μέλος αποδεικτικά στοιχεία προκύπτει βεβαίως ότι τα επιλεγθέντα μέτρα είναι κατάλληλα για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών, καθώς και εάν οι σκοποί αυτοί μπορούν να επιτευχθούν με μέτρα λιγότερο περιοριστικά για την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Εν προκειμένω, στο πλαίσιο μιας τέτοιας εξετάσεως, το αιτούν δικαστήριο μπορεί να λάβει υπόψη την ενδεχόμενη ύπαρξη επιστημονικών αμφιβολιών όσον αφορά τις συγκεκριμένες και πραγματικές συνέπειες ενός μέτρου, όπως η MPU, στην κατανάλωση αλκοόλ, μέτρου το οποίο κατατείνει στην

επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Το εν λόγω δικαστήριο πρέπει επίσης να αξιολογήσει τη φύση και το εύρος του περιορισμού της ελεύθερης κυκλοφορίας εμπορευμάτων ο οποίος απορρέει από μέτρο όπως η MPU, στο πλαίσιο της συγκρίσεως του μέτρου αυτού με άλλα πιθανά μέτρα που επηρεάζουν λιγότερο το εμπόριο στο εσωτερικό της Ένωσης, καθώς και την επίπτωση ενός τέτοιου μέτρου στην εύρυθμη λειτουργία της ΚΟΑ, η αξιολόγηση δε αυτή είναι απολύτως συυφασμένη με τον έλεγχο της αναλογικότητας.

Σχετικά με το τέταρτο ερώτημα, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι το εθνικό δικαστήριο καλείται να εξετάσει τη νομιμότητα της επίμαχης στην κύρια δίκη εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως έναντι του δικαίου της Ένωσης, χωρίς αυτή να έχει τεθεί σε ισχύ στην εσωτερική έννομη τάξη. Επομένως, το εν λόγω δικαστήριο οφείλει να εκτιμήσει τη συμβατότητα της εν λόγω ρυθμίσεως με το δίκαιο της Ένωσης κατά το χρόνο της αποφάσεώς του. Το αιτούν δικαστήριο πρέπει να λάβει υπόψη του κάθε πληροφορία, κάθε αποδεικτικό στοιχείο και κάθε άλλο έγγραφο που έχει περιέλθει σε γνώση του, υπό τους όρους που προβλέπει το εθνικό δίκαιο. Η εξέταση αυτή είναι επιβεβλημένη κατά μείζονα λόγο σε περίπτωση που, όπως συμβαίνει στην υπόθεση της κύριας δίκης, φαίνεται να υπάρχουν επιστημονικές αμφιβολίες όσον αφορά τις πραγματικές συνέπειες των μέτρων που προβλέπονται από την εθνική κανονιστική ρύθμιση, της οποίας τη νομιμότητα καλείται να ελέγξει το αιτούν δικαστήριο.

IV. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Επιμ.: Μάρκος Παπακωνσταντής

► Εμπορικοί αντιπρόσωποι

Καταγγελία συμβάσεως εμπορικής αντιπροσωπείας εκ μέρους του αντιπροσωπευομένου

Οδηγία 86/653/ΕΟΚ – άρθρο 17 παρ. 2 – αποζημίωση του αντιπροσώπου – απαγόρευση της σωρεύσεως των συστημάτων της αποζημίωσης πελατείας και της ανορθώσεως ζημίας – αξίωση του αντιπροσώπου για αποζημίωση συμπληρωματική προς την αποζημίωση πελατείας – προϋποθέσεις

ΔΕΕ C-338/14, Quenon K., 03.12.2015, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος: L. Bay Larsen, Εισηγητής: K. Jürimäe, Γεν. Εισαγγελέας: N. Wahl, ECLI:EU:C:2015:795 – Προδικαστικό ερώτημα

Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά στην ερμηνεία του άρθρου 17 παρ. 2, της Οδηγίας 86/653/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 1986, για το συντονισμό των δικαίων των κρατών μελών όσον αφορά στους εμπορικούς αντιπροσώπους. Η υπό κρίση αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, της Quenon K. SPRL και, αφετέρου, της Beobank SA,

πρώην Citibank Belgium SA, και της MetlifeInsurance SA, πρώην Citilife SA, με αντικείμενο την καταβολή κατ' αποκοπήν αποζημίωσης καθώς και την ανόρθωση της ζημίας την οποία υπέστη η Quenon εξαιτίας της καταγγελίας της συμβάσεως εμπορικής αντιπροσωπείας από τις εν λόγω εταιρίες.

Σχετικά με τα πραγματικά γεγονότα, η Quenon, η οποία συστάθηκε για τη συνέχιση των δραστηριοτήτων του K. Quenon, ενεργούσε ως εμπορικός αντιπρόσωπος της Citibank και της Citilife βάσει δύο διακριτών συμβάσεων αντιπροσωπείας. Η άσκηση των τραπεζικών και των ασφαλιστικών δραστηριοτήτων συγκεντρώθηκε σε μία και μόνη αντιπροσωπεία και η Quenon αμειβόταν αποκλειστικώς από τις προμήθειες που της κατέβαλλε, αντιστοίχως, η Citibank για την πώληση τραπεζικών προϊόντων και η Citilife για την πώληση ασφαλιστικών προϊόντων. Η Citibank κατήγγειλε αναίτιως τη σύμβαση αντιπροσωπείας που τη συνέδεε με την Quenon και της κατέβαλε αποζημίωση λόγω καταγγελίας ύψους 95.268,30 ευρώ καθώς και κατ' αποκοπήν αποζημίωση ύψους 203.326,80 ευρώ. Η Citibank απαγόρευσε στην Quenon να συνεχίσει να την αντιπροσωπεύει καθώς και να χρησιμοποιεί την επωνυμία και το σήμα της. Από την προαναφερθείσα ημερομηνία η Quenon έπαψε να έχει πρόσβαση στο πληροφοριακό πρόγραμμα που της επέτρεπε να διαχειρίζεται το χαρτοφυλάκιο ασφαλιστικών προϊόντων της Citilife. Συνεπεία των ανωτέρω, η συνέχιση της εκτελέσεως της συμβάσεως ασφαλιστικής αντιπροσωπείας κατέστη για την Quenon defacto αδύνατη. Η Quenon άσκησε αγωγή κατά των Citibank και Citilife ενώπιον του tribunal de commerce de Bruxelles με αίτημα να υποχρεωθούν αυτές, ατομικώς ή αλληλεγγύως και εις ολόκληρον, να της καταβάλουν αποζημίωση λόγω καταγγελίας και κατ' αποκοπήν αποζημίωση για τη λύση της συμβάσεως ασφαλιστικής αντιπροσωπείας, συμπληρωματική αποζημίωση καθώς και τις προμήθειες για τις εμπορικές συμφωνίες οι οποίες συνήφθησαν μετά τη λύση της συμβάσεως αντιπροσωπείας. Το Cour d'appel de Bruxelles, το οποίο κλήθηκε να αποφανθεί επί της ασκηθείσας έφεσης, αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα: 1) Έχει το άρθρο 17 της Οδηγίας την έννοια ότι επιτρέπει στον εθνικό νομοθέτη να ορίσει ότι, μετά τη λύση της συμβάσεως, ο εμπορικός αντιπρόσωπος δικαιούται αποζημίωση πελατείας το ύψος της οποίας δεν δύναται να υπερβαίνει το ύψος της ετήσιας αμοιβής του, καθώς και, εφόσον το ύψος της εν λόγω αποζημίωσης δεν καλύπτει το σύνολο της πραγματικά επελθούσας ζημίας, αποζημίωση ίση με τη διαφορά μεταξύ του ύψους της πραγματικά επελθούσας ζημίας και της προαναφερθείσας αποζημίωσης; 2) Έχει το άρθρο 17 παρ. 2, στοιχείο γ', της Οδηγίας την έννοια ότι θέτει ως προϋπόθεση για την καταβολή αποζημίωσης συμπληρωματικής προς την αποζημίωση πελατείας την ύπαρξη

συμβατικού ή οιονεί αδικοπρακτικού παισίματος του αντιπροσωπευόμενου το οποίο να βρίσκεται σε αιτιώδη συνάφεια προς την αιτούμενη αποζημίωση, καθώς και την ύπαρξη ζημίας διαφορετικής από εκείνη που αποκαθίσταται με την κατ' αποκοπήν αποζημίωση πελατείας; 3) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο τελευταίο αυτό ερώτημα, ποια η φύση και η βαρύτητα του παισίματος του αντιπροσωπευόμενου; Απαιτείται το πταίσμα να μη συνίσταται στη μονομερή καταγγελία της συμβάσεως αντιπροσωπείας;

Σχετικά με το πρώτο ερώτημα, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η Οδηγία 86/153 αποσκοπεί, μέσω της προσεγγίσεως των συστημάτων δικαίου των κρατών μελών στον τομέα της εμπορικής αντιπροσωπείας, στην προστασία των εμπορικών αντιπροσώπων στις σχέσεις τους με τους αντιπροσωπευόμενους, στη βελτίωση της ασφάλειας των εμπορικών πράξεων και στη διευκόλυνση της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων μεταξύ των κρατών μελών. Προς τούτο θεσπίζει, μεταξύ άλλων, κανόνες που διέπουν τη σύναψη και τη λήξη της συμβάσεως αντιπροσωπείας. Όσον αφορά τη λύση της συμβάσεως, το άρθρο 17 της Οδηγίας επιβάλλει την υποχρέωση στα κράτη μέλη να θεσπίσουν μηχανισμό αποζημίωσης του εμπορικού αντιπροσώπου παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να επιλέξουν μεταξύ δύο δυνατοτήτων: αφενός, της κατ' αποκοπήν αποζημίωσης συμφώνως προς τα κριτήρια της παρ. 2 του άρθρου αυτού, αφετέρου, της αποζημίωσης προς ανόρθωση της ζημίας συμφώνως προς τα κριτήρια της παρ. 3 αυτού, ήτοι του συστήματος ανορθώσεως της επελθούσας ζημίας. Το Βασίλειο του Βελγίου επέλεξε τη λύση του άρθρου 17 παρ. 2. Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, μολονότι το σύστημα που θεσπίζει το άρθρο 17 της Οδηγίας έχει, ιδίως όσον αφορά την προστασία του εμπορικού αντιπροσώπου μετά τη λύση της συμβάσεως, επιτακτικό χαρακτήρα, ωστόσο, δεν παρέχει λεπτομερείς ενδείξεις όσον αφορά στη μέθοδο υπολογισμού της αποζημίωσης λόγω λύσεως της συμβάσεως. Επομένως, όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, εντός του πλαισίου αυτού, τα κράτη μέλη μπορούν να ασκήσουν το περιθώριο εκτιμήσεώς τους όσον αφορά την επιλογή των μεθόδων υπολογισμού της αποζημίωσης ή της ανορθώσεως της ζημίας. Το σύστημα της αποζημίωσης πελατείας που προβλέπει το άρθρο 17 παρ. 2 της Οδηγίας περιλαμβάνει τρία στάδια. Κατά το πρώτο στάδιο προσδιορίζεται ποσοτικώς το όφελος που ο αντιπροσωπευόμενος προσπορίζεται από υποθέσεις με πελάτες τους οποίους έφερε ο εμπορικός αντιπρόσωπος, συμφώνως προς τις διατάξεις του άρθρου 17 παρ. 2, στοιχείο α', πρώτο εδάφιο του εν λόγω άρθρου. Κατά το δεύτερο στάδιο, επαληθεύεται, συμφώνως προς το δεύτερο εδάφιο της διατάξεως αυτής, αν το ποσό το οποίο προκύπτει βάσει των ανωτέρω περιγραφόμενων κριτηρίων είναι δίκαιο, λαμβανομένων υπόψη εν προκειμένω όλων των ειδικών περιστάσεων της συγκεκριμένης περιπτώσεως

και, ιδίως, των προμηθειών που απώλεσε ο εμπορικός αντιπρόσωπος. Τέλος, κατά το τρίτο στάδιο, το ποσό της αποζημίωσης υπόκειται στο ανώτατο όριο που προβλέπει το άρθρο 17 παρ. 2, στοιχείο β΄ της Οδηγίας, το οποίο ισχύει μόνον εφόσον το ποσό αυτό, το οποίο προκύπτει από τα δύο προηγούμενα στάδια, υπερβαίνει το εν λόγω όριο. Κατά το άρθρο 17 παρ. 2, στοιχείο γ΄ της Οδηγίας προκύπτει ότι είναι δυνατή η καταβολή κατ' αποκοπήν αποζημίωσης συμπληρωματικής προς την αποζημίωση για την ανόρθωση της ζημίας την οποία υπέστη ο εμπορικός αντιπρόσωπος και ότι η καταβολή των αποζημιώσεων αυτών δεν υπόκειται ούτε στις προϋποθέσεις του άρθρου 17 παρ. 2, στοιχείο α΄ της Οδηγίας ούτε στο ανώτατο όριο του άρθρου 17 παρ. 2, στοιχείο β΄ αυτής. Η εναρμόνιση των προϋποθέσεων για την καταβολή αποζημιώσεων δυνάμει του άρθρου 17 παρ. 2 της Οδηγίας αφορά αποκλειστικώς την αποζημίωση πελατείας, καθόσον αυτό προβλέπει τις προϋποθέσεις από τις οποίες εξαρτάται η καταβολή της συγκεκριμένης αποζημίωσης. Συνεπώς, η Οδηγία δεν αποβλέπει στην εναρμόνιση του συνόλου των δυνατοτήτων αποζημίωσης την οποία μπορούν να ζητήσουν οι εμπορικοί αντιπρόσωποι βάσει των εθνικών δικαίων στις περιπτώσεις που αυτά προβλέπουν δικαιοπρακτική ή αδικοπρακτική ευθύνη του αντιπροσωπευμένου. Επομένως, δεδομένου ότι η Οδηγία δεν προσδιορίζει επακριβώς τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες εμπορικός αντιπρόσωπος δικαιούται να ζητήσει αποζημίωση, στα κράτη μέλη απόκειται, στο πλαίσιο ασκήσεως του περιθωρίου εκτιμήσεώς τους, να καθορίσουν τις εν λόγω προϋποθέσεις και τις διαδικαστικές λεπτομέρειες. Το περιθώριο εκτιμήσεως που διαθέτουν τα κράτη μέλη κατά τη μεταφορά του άρθρου 17 παρ. 2, στοιχείο γ΄ της Οδηγίας περιορίζεται από την υποχρέωση επιλογής ενός από τα δύο συστήματα αποζημιώσεως τα οποία προβλέπουν, αντιστοίχως, οι παρ. 2 και 3 του εν λόγω άρθρου, χωρίς να είναι δυνατή η σώρευση τους. Κατά συνέπεια, η καταβολή αποζημίωσης δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη διπλή ανόρθωση ζημίας μέσω της συνδυαστικής καταβολής αποζημιώσεως πελατείας και αποζημιώσεως για την ανόρθωση της ζημίας λόγω, ιδίως, απώλειας προμηθειών η οποία οφείλεται στη λύση της συμβάσεως αντιπροσωπείας. Λαμβανομένων υπόψη όσων προαναφέρθηκαν, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 17 παρ. 2 της Οδηγίας δεν αντιτίθεται προς εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει ότι εμπορικός αντιπρόσωπος δικαιούται μετά τη λύση της συμβάσεως αντιπροσωπείας τόσο αποζημίωση πελατείας το ύψος της οποίας δεν δύναται να υπερβαίνει το ύψος της ετήσιας αμοιβής του όσο και συμπληρωματική αποζημίωση σε περίπτωση που το ύψος της αποζημιώσεως πελατείας δεν καλύπτει το σύνολο της πραγματικά επελθούσας ζημίας, εφόσον η εφαρμογή της ρυθμίσεως αυτής δεν έχει ως αποτέλεσμα την καταβολή διπλής αποζημιώσεως στον εμπορικό αντιπρόσωπο

λόγω της απώλειας προμηθειών η οποία οφείλεται στη λύση της συμβάσεως αντιπροσωπείας.

Σχετικά με το δεύτερο και τρίτο ερώτημα τα οποία εξετάζονται από κοινού, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι όσον αφορά την ανάγκη να συντρέχει πταίσμα του αντιπροσωπευμένου και αιτιώδης συνάφεια μεταξύ αυτού και της προβαλλόμενης ζημίας, ώστε ο εμπορικός αντιπρόσωπος να έχει αξίωση για αποζημίωση, το άρθρο της 17 παρ. 2, στοιχείο γ΄ της Οδηγίας δεν προσδιορίζει επακριβώς τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες εμπορικός αντιπρόσωπος δικαιούται να ζητήσει αποζημίωση. Στα κράτη μέλη απόκειται να καθορίσουν, στο εθνικό τους δίκαιο, αν για την καταβολή αποζημιώσεως απαιτείται η ύπαρξη πταίσματος, συμβατικού ή αδικοπρακτικού, δυνάμενου να καταλογισθεί στον αντιπροσωπευόμενο και τελούντος σε σχέση αιτιώδους συνάφειας με την προβαλλόμενη ζημία. Ειδικότερα, το άρθρο 17 παρ. 2, στοιχείο γ΄ της Οδηγίας δεν εξαρτά την καταβολή αποζημιώσεως ούτε από την απόδειξη της υπάρξεως πταίσματος δυνάμενου να καταλογισθεί στον αντιπροσωπευόμενο και τελούντος σε σχέση αιτιώδους συνάφειας με την προβαλλόμενη ζημία ούτε, επομένως, και από τη φύση ή τη βαρύτητα του πταίσματος αυτού. Όσον αφορά στο κατά πόσον η αποζημίωση πρέπει να αφορά ζημία διαφορετική από αυτή που αποκαθίστα η αποζημίωση πελατείας, τόσο από το γράμμα του άρθρου 17 παρ. 2 της Οδηγίας όσο και από την όλη οικονομία αυτού προκύπτει ότι η απάντηση είναι καταφατική. Ειδικότερα, όπως προκύπτει από τη χρήση, στο άρθρο 17 παρ. 2 της Οδηγίας, διαφορετικών όρων για τον προσδιορισμό των δύο στοιχείων του συστήματος αποζημιώσεως πελατείας, ήτοι των όρων «κατ' αποκοπήν αποζημίωση» και «αξίωση για την ανόρθωση της ζημίας», τον συμπληρωματικό και προαιρετικό χαρακτήρα τους καθώς και τον διαφορετικό βαθμό εναρμόνισσεως που προβλέπει η Οδηγία σε σχέση με τα εν λόγω δύο στοιχεία, συνάγεται το συμπέρασμα ότι η καταβολή αποζημιώσεως στον εμπορικό αντιπρόσωπο για τη ζημία που υπέστη δεν μπορεί παρά να αφορά ζημία διαφορετική από τη ζημία που αποκαθίσταται με την αποζημίωση πελατείας. Σε αντίθετη περίπτωση, θα παρακαμπτόταν το ανώτατο όριο της αποζημιώσεως που προβλέπει το άρθρο 17 παρ. 2, στοιχείο β΄ της Οδηγίας. Συνεπώς, σύμφωνα με το Δικαστήριο, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η αποζημίωση του άρθρου 17 παρ. 2, στοιχείο γ΄ της Οδηγίας πρέπει να αφορά ζημία διαφορετική από εκείνη που αποκαθίσταται με την αποζημίωση πελατείας. Εκ των όσων ελέχθησαν, το Δικαστήριο αποφαίνεται ότι στο δεύτερο και τρίτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 17 παρ. 2, στοιχείο γ΄ της Οδηγίας έχει την έννοια ότι δεν εξαρτά την καταβολή αποζημιώσεως από την απόδειξη της υπάρξεως πταίσματος του αντιπροσωπευμένου το οποίο τελεί σε αιτιώδη συνάφεια προς την προβαλλόμενη ζημία, αλλά επιτάσσει η προβαλλόμενη ζημία να είναι διαφορετική από εκείνη που αποκαθίσταται με την αποζημίωση πελατείας.

V. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Επιμ.: Παναγιώτης Αργαλιάς

► Υπολογισμός του ποσού των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης

Εξομοίωση των παροχών γήρατος δύο κρατών μελών του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου

Κανονισμός (ΕΚ) 883/2004 – ισοδύναμες παροχές – σύμβαση γήρατος – παροχές – Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος – υπολογισμός εισφορών – κοινωνική ασφάλιση – παροχές που λαμβάνονται σε άλλα κράτη μέλη

ΔΕΕ C-453/14, Knauer, 21.01.2016, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος: L. Bay Larsen, Εισηγήτρια: A. Prechal, Γεν. Εισαγγελέας: Y. Bot, ECLI:EU:C:2016:37 – Προδικαστικό ερώτημα

Σύμφωνα με το άρθρο 5 του Κανονισμού 883/2004, το οποίο φέρει τον τίτλο «Εξομοίωση παροχών, εισοδημάτων, γεγονότων ή καταστάσεων» ορίζεται ότι: «*α) εάν, σύμφωνα με τη νομοθεσία του αρμόδιου κράτους μέλους, η λήψη παροχών κοινωνικής ασφάλειας και άλλων εισοδημάτων παράγει ορισμένα έννομα αποτελέσματα, εφαρμόζονται οι σχετικές διατάξεις της εν λόγω νομοθεσίας και στη λήψη ισοδύναμων παροχών οι οποίες αποκτήθηκαν δυνάμει της νομοθεσίας άλλου κράτους μέλους ή σε εισοδήματα τα οποία έχουν αποκτηθεί σε άλλο κράτος μέλος*».

Το αυστριακό δίκαιο και ειδικότερα ο κώδικας κοινωνικής ασφάλισης (άρθρο 73a παρ. 1) ορίζει ότι ο δικαιούχος αλλοδαπής συντάξεως που εμπίπτει το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 883/2004 οφείλει, αν έχει δικαίωμα σε παροχές ασφαλίσεως ασθενείας, να καταβάλλει εισφορές στο σύστημα ασφαλίσεως ασθενείας. Επιπροσθέτως το αυστριακό συνταξιοδοτικό σύστημα που θεσπίστηκε με τον κώδικα κοινωνικής ασφαλίσεως παρέχει συντάξεις γήρατος για να διατηρήσουν οι ασφαλισμένοι ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο, ανάλογου εκείνου που απολάμβαναν πριν την συνταξιοδότησή τους. Προϋπόθεση για τη χορήγηση συντάξεως γήρατος είναι η συμπλήρωση του νομίμου ορίου ηλικίας συνταξιοδότησεως και η συμπλήρωση ορισμένων περιόδων υποχρεωτικής ασφαλίσεως.

Σύμφωνα, επίσης, με το ασφαλιστικό δίκαιο του Λιχτενστάιν προκύπτει ότι το εν λόγω συνταξιοδοτικό σύστημα εδράζεται σε τρεις πυλώνες, ήτοι την ασφάλιση γήρατος και επιζώντων (πρώτος πυλώνας), το σύστημα χορηγήσεως επαγγελματικής συντάξεως (δεύτερος πυλώνας) και τη συμπληρωματική ιδιωτική ασφάλιση (τρίτος πυλώνας). Το σύστημα ασφαλίσεως γήρατος και επιζώντων είναι ανταποδοτικό σύστημα χρηματοδοτούμενο από τις εισφορές, ενώ το σύστημα χορηγήσεως επαγγελματικής συντάξεως είναι κεφαλαιοποιητικό σύστημα και συνδέεται με το σύστημα της ασφαλίσεως γήρατος και

επιζώντων, καθώς και με τη σχέση εργασίας. Η υπαγωγή στο σύστημα χορηγήσεως επαγγελματικής συντάξεως είναι καταρχήν υποχρεωτική και πρέπει, από κοινού με την ασφάλιση γήρατος και επιζώντων, να παρέχει στον ασφαλισμένο τη δυνατότητα να διατηρεί ένα βιοτικό επίπεδο ανάλογο εκείνου του οποίου απολάμβανε πριν τη συνταξιοδότησή του.

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά οι Α. Knauer και R. Mathis κατοικούν στην Αυστρία και, ως δικαιούχοι αυστριακής συντάξεως, είναι ασφαλισμένοι στο σύστημα ασφαλίσεως ασθενείας σύμφωνα με τον κώδικα κοινωνικής ασφαλίσεως. Οι ανωτέρω άσκησαν κατά το παρελθόν επαγγελματική δραστηριότητα στην Ελβετία και στο Λιχτενστάιν και, ως εκ τούτου, λαμβάνουν σύνταξη γήρατος και από συνταξιοδοτικό ταμείο του συστήματος χορηγήσεως επαγγελματικής συντάξεως του Λιχτενστάιν. Ωστόσο, το αυστριακό ταμείο ασθενείας απαίτησε από τους ανωτέρω ενδιαφερομένους την καταβολή εισφορών ασφαλίσεως ασθενείας επί των μηνιαίων συντάξεων που τους καταβάλλει το συνταξιοδοτικό ταμείο του Λιχτενστάιν. Το αρμόδιο διοικητικό όργανο μείωσε το ποσό των εισφορών των Α. Knauer και R. Mathis στο σύστημα ασφαλίσεως ασθενείας με την αιτιολογία ότι ένα μέρος μόνον του συστήματος χορηγήσεως επαγγελματικής συντάξεως, εκείνο δηλαδή που αντιστοιχεί στις ελάχιστες υποχρεωτικές εισφορές, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 883/2004 και, επομένως, βαρύνεται με την υποχρέωση της προβλεπόμενης από το άρθρο 73a του κώδικα κοινωνικής ασφαλίσεως εισφοράς. Τουναντίον, το συμπληρωματικό μέρος το οποίο αντιστοιχεί στις παροχές πέραν των ελαχίστων δεν εμπίπτει στο εν λόγω πεδίο εφαρμογής. Το ταμείο ασθενείας άσκησε προσφυγή ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου κατά των δύο αυτών αποφάσεων. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς των πληρεξουσίων δικηγόρων του ταμείου, οι εισφορές που οφείλονται πρέπει να υπολογίζονται επί του συνόλου των μηνιαίων συντάξεων που το συνταξιοδοτικό ταμείο του Λιχτενστάιν χορηγεί στους ανωτέρω ενδιαφερόμενους.

Το νομικό ζήτημα που προκύπτει στη συγκεκριμένη απόφαση είναι εάν παροχές γήρατος που χορηγούνται βάσει επαγγελματικού συνταξιοδοτικού συστήματος κράτους μέλους και παροχές γήρατος που χορηγούνται βάσει εκ του νόμου συνταξιοδοτικού συστήματος άλλου κράτους μέλους, αποτελούν ισοδύναμες παροχές. Το ΔΕΕ κρίνει ότι το γράμμα της επίμαχης διατάξεως (άρθρο 5) δεν περιέχει ενδείξεις σχετικά με την ερμηνεία του όρου «ισοδύναμες παροχές». Ωστόσο διαπιστώνει ότι για να θεωρηθούν οι παροχές γήρατος ως ομοειδείς θα πρέπει να συνεκτιμηθεί ο σκοπός που επιδιώκεται με τις παροχές αυτές. Ο σκοπός που επιτελείται με τις παροχές γήρατος που χορηγούνται βάσει των δύο συστημάτων είναι κοινός και σχετίζεται με τη διατήρηση ενός βιοτικού επιπέδου των ασφαλισμένων ανάλογου εκείνου που απολάμ-

βαναν πριν την συνταξιοδότησή τους. Καταληκτικά, το ΔΕΕ βασιζόμενο στον κοινό σκοπό των συγκεκριμένων παροχών γήρατος θεωρεί ότι αυτές αποτελούν ισοδύναμες παροχές.

VI. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Επιμ.: Ευθυμία Τσολάκου

► Συμπράξεις στο χώρο των πρακτορείων ταξιδίων

Εναρμονισμένη πρακτική οριζόντιου χαρακτήρα ως προς τον περιορισμό των ποσοστών εκπτώσεως για ηλεκτρονικές αγορές ταξιδίων

πρακτορεία ταξιδίων – κοινό ηλεκτρονικό σύστημα προσφορών ταξιδίων – αυτόματος περιορισμός των ποσοστών εκπτώσεως – μήνυμα του διαχειριστή του συστήματος – σιωπηρή συμφωνία – εκτίμηση των αποδείξεων – βάρος και βαθμός αποδείξεως – τεκμήριο αιτιώδους συνάφειας μεταξύ μιας συμπράξεως και της συμπεριφοράς στην αγορά – ανατροπή τεκμηρίου συμμετοχής σε εναρμονισμένη πρακτική – κριτήρια επαρκούς απόδειξης – διαδικαστική αυτονομία των κρατών μελών – αρχή της αποτελεσματικότητας – τεκμήριο αθωότητας

ΔΕΕ C-74/14, Eturas κ.λπ., 21.01.2016, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος: T. von Danwitz, Εισηγητής: E. Juhász, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2016:42 – Προδικαστικό ερώτημα

Η υπό κρίση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως υποβλήθηκε στο πλαίσιο της ένδικης διαφοράς μεταξύ της «Eturas» και άλλων επιχειρήσεων, οι οποίες είναι πρακτορεία ταξιδίων, και του Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba (Συμβούλιο Ανταγωνισμού της Δημοκρατίας της Λιθουανίας, στο εξής: Συμβούλιο Ανταγωνισμού), με αντικείμενο σχετική απόφαση του τελευταίου, δυνάμει της οποίας τα πρακτορεία αυτά ταξιδίων υποχρεώνονταν στην καταβολή προστίμων διότι συμφώνησαν και μετείχαν σε πρακτικές αντίθετες στον ανταγωνισμό.

Ειδικότερα, η Eturas είναι φορέας αποκλειστικών δικαιωμάτων και διαχειρίστρια του λογισμικού E-TURAS, το οποίο αποτελεί κοινό σύστημα ηλεκτρονικών κρατήσεων ταξιδίων, παρέχει στα πρακτορεία ταξιδίων, τα οποία έχουν λάβει με σύμβαση άδεια εκμεταλλεύσεως από την Eturas, τη δυνατότητα να προσφέρουν προς πώληση ταξίδια μέσω της ιστοσελίδας τους, σύμφωνα με ομοίομορφο και καθοριζόμενο από την Eturas τρόπο παρουσιάσεως της κρατήσεως. Κάθε πρακτορείο ταξιδίων έχει στο λογισμικό E-TURAS προσωπικό ηλεκτρονικό λογαριασμό στον οποίο μπορεί να συνδέεται χρησιμοποιώντας κωδικό ο οποίος του χορηγήθηκε κατά την υπογραφή της συμβάσεως αδειοδότησεως. Με το λογαριασμό αυτόν

τα πρακτορεία ταξιδίων έχουν πρόσβαση σε σύστημα ανταλλαγής μηνυμάτων ειδικό για το σύστημα κρατήσεων της E-TURAS, το οποίο λειτουργεί ακριβώς όπως ένα ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. Κατά τη διάρκεια του 2010, το Συμβούλιο Ανταγωνισμού κίνησε σχετική έρευνα βάσει των πληροφοριών, σύμφωνα με τις οποίες τα πρακτορεία ταξιδίων συντόνιζαν μεταξύ τους τις εκπτώσεις επί των ταξιδίων που πωλούνταν μέσω του συστήματος αυτού. Από τον έλεγχο αυτό προέκυψε ότι, στις 25 Αυγούστου 2009, ο διευθυντής της Eturas απηύθυνε σε ορισμένα πρακτορεία ταξιδίων ηλεκτρονικό μήνυμα τιτλοφορούμενο «Ψήφος», με το οποίο ζητήθηκε από τον παραλήπτη να εκφράσει την άποψή του ως προς τη δυνατότητα μείωσης του ποσοστού εκπτώσεως στο Διαδίκτυο, προκειμένου η έκπτωση αυτή, αντί του 4%, να κυμαίνεται μεταξύ του 1% και του 3%, ενώ δύο ημέρες αργότερα, η διαχειρίστρια του λογισμικού E-TURAS απέστειλε, μέσω του εσωτερικού συστήματος ανταλλαγής μηνυμάτων του λογισμικού αυτού, ένα μήνυμα, τιτλοφορούμενο «Μήνυμα σχετικό με τη μείωση της εκπτώσεως για τις κρατήσεις ταξιδίων μέσω διαδικτύου σε 0 έως 3%» (στο εξής: επίμαχο μήνυμα). Κατόπιν τούτων, μολονότι τα οικεία πρακτορεία ταξιδίων δεν εμποδίζονταν να χορηγούν στους πελάτες τους εκπτώσεις άνω του 3%, πάντως για τη χορήγηση τέτοιων εκπτώσεων εκ μέρους των πρακτορείων αυτών απαιτούνταν η ολοκλήρωση ορισμένων επιπλέον τεχνικών διατυπώσεων. Τον Ιούνιο 2012, το Συμβούλιο Ανταγωνισμού έκρινε ότι 30 πρακτορεία ταξιδίων καθώς και η Eturas άσκησαν, μεταξύ της 27ης Αυγούστου 2009 και του τέλους του Μαρτίου 2010, αντίθετη στο ανταγωνισμό πρακτική σχετική με τις εκπτώσεις που χορηγούνταν για τις κρατήσεις μέσω του λογισμικού E-TURAS, καθώς και ότι τα πρακτορεία ταξιδίων τα οποία χρησιμοποιούσαν το σύστημα κρατήσεων E-TURAS κατά το επίμαχο διάστημα και τα οποία δεν εξέφρασαν αντίρρηση ευθύνονταν για παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού, δεδομένου ότι μπορούσαν ευλόγως να καταλάβουν ότι όλοι οι άλλοι χρήστες του συστήματος αυτού θα περιορίζαν και αυτοί τις εκπτώσεις τους σε 3% το πολύ. Ως εκ τούτου, συνήγαγε ότι τα εν λόγω πρακτορεία ταξιδίων πληροφόρησαν το ένα το άλλο για τα ποσοστά εκπτώσεως τα οποία είχαν την πρόθεση να εφαρμόσουν στο μέλλον και εξέφρασαν έτσι εμμέσως κοινή βούληση ως προς τη συμπεριφορά τους στη σχετική αγορά, συμπεριφορά η οποία άλλωστε πρέπει να θεωρηθεί ως εναρμονισμένη πρακτική, την οποία η Eturas διευκόλυνε συστηματικά, και για το λόγο αυτό τους επέβαλε πρόστιμα για παράβαση του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ. Οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις-πρακτορεία ταξιδίων προσέβαλαν την απόφαση του Συμβουλίου Ανταγωνισμού ενώπιον του περιφερειακού διοικητικού δικαστηρίου του Vilnius, το οποίο δέχθηκε εν μέρει τις προσφυγές και μείωσε το ποσό των επιβληθέντων προστίμων.

Κατόπιν εφέσεων, η εν λόγω υπόθεση διαβιβάστηκε στο ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της Λιθουανίας, το οποίο απευθύνει το κρίσιμο προδικαστικό ερώτημα ως προς την ερμηνεία που πρέπει να δοθεί στο άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ και, ιδίως, ως προς την κατανομή του βάρους αποδείξεως προς εφαρμογή της διατάξεως αυτής. Συγκεκριμένα, το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες ως προς την ύπαρξη επαρκών κριτηρίων προκειμένου να διαπιστωθεί, εν προκειμένω, η συμμετοχή των εμπλεκόμενων πρακτορείων ταξιδίων σε εναρμονισμένη πρακτική οριζόντιου χαρακτήρα, υπογραμμίζει δε συναφώς ότι το κύριο αποδεικτικό στοιχείο για να θεμελιωθεί η ευθύνη συνίσταται απλώς σε ένα τεκμήριο, κατά το οποίο τα εμπλεκόμενα πρακτορεία ταξιδίων διάβασαν ή έπρεπε να έχουν διαβάσει το επίμαχο μήνυμα και έπρεπε να έχουν αντιληφθεί όλα όσα διακυβεύονταν με την απόφαση για τον περιορισμό των ποσοστών εκπτώσεως επί των προσφερομένων ταξιδίων. Συναφώς, το δικαστήριο αυτό εκθέτει ότι το τεκμήριο αθωότητας ισχύει στο πλαίσιο της πατάξεως των παραβάσεων του δικαίου του ανταγωνισμού και εκφράζει τις επιφυλάξεις του ως προς τη δυνατότητα διαπίστωσης παραβάσεως και επιβολής κυρώσεων στα πρακτορεία ταξιδίων, που είναι διάδικοι της κύριας δίκης, απλώς και μόνο βάσει του πρώτου των τεκμηρίων αυτών, έστω και αν τα περισσότερα από τα πρακτορεία αυτά αρνήθηκαν ότι έλαβαν γνώση του επίμαχου στην κύρια δίκη μηνύματος, ενώ άλλα πώλησαν το πρώτο ταξίδι τους μόνο μετά τις τεχνικές τροποποιήσεις που επήλθαν ή, ακόμη, ουδόλως έχουν πωλήσει ταξίδια μέσω του συστήματος κρατήσεων E-TURAS.

Το Δικαστήριο έχει παγίως κρίνει ότι το τεκμήριο αιτώδους συνάφειας μεταξύ μιας συμπράξεως και της συμπεριφοράς στην αγορά των επιχειρήσεων που μετέχουν σ' αυτήν, κατά το οποίο οι εν λόγω επιχειρήσεις, όταν εξακολουθούν να δραστηριοποιούνται στην αγορά αυτή, λαμβάνουν υπόψη τις πληροφορίες που ανταλλάσσουν με τους ανταγωνιστές τους για να καθορίσουν τη συμπεριφορά τους στην αγορά αυτή, απορρέει από το άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ και αποτελεί, κατά συνέπεια, αναπόσπαστο τμήμα του δικαίου της Ένωσης το οποίο ο εθνικός δικαστής υποχρεούται να εφαρμόζει. Εντούτοις, αντιθέτως προς το τεκμήριο αυτό, η απάντηση στο κρίσιμο ερώτημα αν απλώς και μόνον η αποστολή ενός ηλεκτρονικού μηνύματος, όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, μπορεί να συνιστά επαρκή απόδειξη προκειμένου να διαπιστωθεί ότι οι επιχειρηματίες που μετείχαν στο σύστημα είχαν ή έπρεπε κατ' ανάγκη να έχουν λάβει γνώση του περιεχομένου του, δεν συνιστά ζήτημα ερμηνείας της έννοιας της «εναρμονισμένης πρακτικής» αλλά ζήτημα που συνδέεται με την εκτίμηση των αποδείξεων και τον απαιτούμενο βαθμό αποδείξεως, οπότε εμπίπτει, δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας και υπό την επιφύλαξη των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, στο εθνικό δίκαιο. Σχετικώς δε το ΔΕΕ υπενθυμίζει

ότι, σύμφωνα με το άρθρο 2 του Κανονισμού 1/2003, στο πλαίσιο όλων των εθνικών διαδικασιών εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, το βάρος της αποδείξεως παραβάσεως του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ φέρει ο διάδικος ή η αρχή που προβάλλει την παράβαση αυτή, η αρχή δε της αποτελεσματικότητας επιβάλλει να είναι δυνατό να αποδειχθεί η παραβίαση του περί ανταγωνισμού δικαίου της Ένωσης όχι μόνον με άμεσες αποδείξεις, αλλά και με ενδείξεις, υπό την προϋπόθεση ότι αυτές είναι αντικειμενικές και συγκλίνουσες. Περαιτέρω, το τεκμήριο αθωότητας δεν επιτρέπει στο αιτούν δικαστήριο να συναγάγει απλώς και μόνον από την αποστολή του επιμάχου στην κύρια δίκη μηνύματος ότι τα εμπλεκόμενα πρακτορεία ταξιδίων (παραλήπτες του μηνύματος) έπρεπε κατ' ανάγκη να γνωρίζουν το περιεχόμενό του, ενώ τα εν λόγω πρακτορεία πρέπει, πάντως, να έχουν τη δυνατότητα να ανατρέψουν το τεκμήριο ότι είχαν λάβει γνώση του περιεχομένου του επίμαχου μηνύματος από την ημερομηνία αποστολής του, αποδεικνύοντας ότι δεν έλαβαν το μήνυμα αυτό ή ότι δεν συμβουλευτήκαν την εν λόγω στήλη ή ότι τη συμβουλευτήκαν μόνον αφού παρήλθε κάποιος χρόνος από την αποστολή αυτήν. Αναλόγως της εκτιμήσεως των αποδείξεων από το αιτούν δικαστήριο, μπορεί να τεκμαίρεται η συμμετοχή ενός πρακτορείου ταξιδίων στην εν λόγω σύμπραξη από τη στιγμή που έλαβε γνώση του περιεχομένου αυτού. Αντιθέτως, αν η γνώση του εν λόγω μηνύματος από το πρακτορείο ταξιδίων δεν είναι δυνατό να αποδειχθεί, η συμμετοχή του σε σύμπραξη δεν είναι δυνατό να συναχθεί απλώς και μόνον από την ύπαρξη του τεχνικού περιορισμού που τέθηκε σε εφαρμογή στο επίμαχο στην κύρια δίκη σύστημα, χωρίς να έχει αποδειχθεί βάσει άλλων αντικειμενικών και συγκλινουσών ενδείξεων ότι συναινέσε σιωπηρά σε αντίθετη στον ανταγωνισμό δράση. Επίσης, επισημαίνεται ότι ένα πρακτορείο ταξιδίων μπορεί να ανατρέψει το τεκμήριο της συμμετοχής του σε εναρμονισμένη πρακτική αποδεικνύοντας ότι αποστασιοποιήθηκε δημοσίως από την πρακτική αυτή ή ότι την κατήγγειλε στις διοικητικές αρχές, προς τούτο δε μπορεί να προσκομισθούν πλείονες αποδείξεις, όπως θα ήταν μια σαφής και ρητή αντίρρηση διατυπωθείσα προς τον διαχειριστή του λογισμικού E-TURAS ή η απόδειξη συστηματικής εφαρμογής εκπτώσεως υπερβαίνουσας το επίμαχο ανώτατο όριο.

Κατόπιν αυτών των διαπιστώσεων, το Δικαστήριο κατέληξε ότι άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι, όταν ο διαχειριστής ενός συστήματος πληροφοριών, το οποίο έχει ως σκοπό να παράσχει στα πρακτορεία ταξιδίων τη δυνατότητα να πωλούν ταξίδια στην ιστοσελίδα τους με ομοιόμορφο τρόπο κρατήσεων, αποστέλλει στους εν λόγω επιχειρηματίες, μέσω προσωπικού ηλεκτρονικού συστήματος ανταλλαγής μηνυμάτων, μήνυμα με το οποίο τους ειδοποιεί ότι οι εκπτώσεις που αφορούν τα προϊόντα, τα οποία πωλούνται μέσω του συστήματος αυτού, θα έχουν στο εξής ανώτατο όριο και όταν, κατόπιν

της αποστολής του μηνύματος αυτού, το επίμαχο σύστημα υφίσταται τις αναγκαίες τεχνικές τροποποιήσεις, προκειμένου να τεθεί το μέτρο αυτό σε εφαρμογή, μπορεί να συναχθεί το τεκμήριο ότι οι εν λόγω επιχειρηματίες, αφότου έλαβαν γνώση του εν λόγω μηνύματος, μετείχαν σε εναρμονισμένη πρακτική, υπό την έννοια της ανωτέρω διατάξεως, εφόσον δεν αποστασιοποιήθηκαν δημοσίως από την πρακτική αυτή, δεν την κατήγγειλαν στις διοικητικές αρχές ούτε προσκόμισαν άλλες αποδείξεις για την ανατροπή του τεκμηρίου αυτού. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξετάσει, βάσει των εθνικών κανόνων που διέπουν την εκτίμηση των αποδείξεων και τον απαιτούμενο βαθμό αποδείξεως, αν, υπό το πρίσμα του συνόλου των περιστάσεων που υποβάλλονται στην κρίση του, η αποστολή μηνύματος, όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, είναι δυνατό να αποτελεί επαρκή απόδειξη προκειμένου να διαπιστωθεί ότι οι παραλήπτες του είχαν λάβει γνώση του περιεχομένου του.

VII. ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Επιμ.: Βιργινία Τζώρτζη

► Άσυλο

Η κράτηση αιτούντα άσυλο για λόγους προστασίας της εθνικής ασφάλειας ή της δημόσιας τάξης επιτρέπεται από το δίκαιο της Ένωσης

προσωπική ελευθερία – δικαιώματα αλλοδαπών – απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία – Οδηγία 2008/115/ΕΚ – νόμιμη παραμονή – Οδηγία 2013/32/ΕΕ – άρθρο 9 – δικαίωμα παραμονής σε κράτος μέλος – Οδηγία 2013/33/ΕΕ – άρθρο 8 παρ. 3, πρώτο εδάφιο, στοιχείο ε' – κράτηση αιτούντος διεθνή προστασία (καθεστώς πρόσφυγα ή επικουρική προστασία) για λόγους δημόσιας ασφάλειας ή τάξης – κύρος – άρθρα 6 και 52 του Χάρτη – περιορισμός – αναλογικότητα – άρθρο 5 ΕΣΔΑ

ΔΕΕ C-601/15 PPU, N., 15.02.2016, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: T. Von Danwitz, Γεν. Εισαγγελέας: E. Sharpston, ECLI:EU:C:2016:84 – Προδικαστικό ερώτημα

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά το κύρος της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ σχετικά με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία (αναθεωρημένη Οδηγία για τις απαιτήσεις για την υποδοχή). Η αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του J.N. και του Staatssecretaris (Υφυπουργού Ασφάλειας και Δικαιοσύνης), σχετικά με την κράτηση του πρώτου. Πρόκειται για την πρώτη απόφαση του Δικαστηρίου σχετικά με το ευαίσθητο ζήτημα της κράτησης των αιτούντων άσυλο, δυνατότητα που, πλέον, προβλέπεται

από την Οδηγία για την υποδοχή. Καθώς επρόκειτο για πρόσωπο υπό κράτηση, το Δικαστήριο αποφάνθηκε στα πλαίσια της επείγουσας διαδικασίας (PPU). Μία από τις πιο αμφιλεγόμενες πτυχές του δικαίου περί μετανάστευσης και ασύλου αποτελεί η κράτηση των μεταναστών, όσων δηλαδή δεν έχουν παραβιάσει την ποινική νομοθεσία (πλην, ενδεχομένως, διάταξης του ποινικού δικαίου σχετικά με τον έλεγχο της μετανάστευσης), αλλά οι οποίοι κρατούνται κατά τη διάρκεια της εξέτασης της αίτησης ασύλου τους, ή εν αναμονή της απομάκρυνσής τους από τη χώρα.

Η Οδηγία 2008/115 σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παράνομως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών (Οδηγία για την επιστροφή) έχει θεσπίσει κανόνες όσον αφορά την κράτηση των παράνομων μεταναστών για κάποιο χρονικό διάστημα. Η Οδηγία 2003/9 σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο (Οδηγία για τις απαιτήσεις για την υποδοχή) περιείχε περιορισμένες διατάξεις όσον αφορά την κράτηση των αιτούντων άσυλο. Ωστόσο, η αναθεωρημένη Οδηγία για τις απαιτήσεις για την υποδοχή πρόσφατα θέσπισε κανόνες για την κράτηση των αιτούντων άσυλο. Στη σχολιαζόμενη απόφαση το Δικαστήριο αποφαινεται για πρώτη φορά σχετικά με την ερμηνεία των νέων αυτών κανόνων. Σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 3 στ. ε' της αναθεωρημένης Οδηγίας για τις απαιτήσεις για την υποδοχή, επιτρέπεται η κράτηση αλλοδαπού αιτούντος διεθνή προστασία, όταν αυτό επιβάλλεται για την προστασία της εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης. Η εν λόγω εξουσία κράτησης ασκείται κατ' εκτίμηση της προσωπικής συμπεριφοράς του αλλοδαπού και των εξαιρετικών συνθηκών, στις οποίες αφορά η επίμαχη διάταξη, οι οποίες, άλλωστε, οριοθετούνται από το σύνολο των προϋποθέσεων που ορίζουν τα άρθρα 8 και 9 της Οδηγίας.

Ειδικότερα, ο J.N., υπήκοος τρίτης χώρας, εισήλθε στην Ολλανδία το 1995 και υπέβαλε αίτηση ασύλου, η οποία απερρίφθη. Το 2012 και το 2013 ο J.N. υπέβαλε εκ νέου αιτήσεις για άσυλο. Μετά την απόρριψη της τρίτης αίτησης ασύλου το 2014 από τον Ολλανδό Υφυπουργό Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, διατάχθηκε η απέλασή του και επεβλήθη σε βάρος του απαγόρευση εισόδου στην ολλανδική επικράτεια για δέκα έτη. Η προσφυγή κατά της απόφασης αυτής απορρίφθηκε με τελεσίδικη απόφαση. Ο J.N. είχε βεβαρημένο ποινικό μητρώο, έχοντας καταδικαστεί για εικοσιένα ποινικά αδικήματα (ως επί το πλείστον κλοπές) στο χρονικό διάστημα μεταξύ 1999 και 2015. Για ορισμένα από αυτά φυλακίστηκε. Το 2015, ο J.N. συνελήφθη για κλοπή και μη συμμόρφωση με την απαγόρευση εισόδου που του επεβλήθη. Καταδικάστηκε σε περαιτέρω φυλάκιση, κατά τη διάρκεια της οποίας επέβαλε τέταρτη αίτηση ασύλου. Στις 14 Σεπτεμβρίου 2015 ο J.N. εξέτισε την ποινή του. Ωστόσο, οι ολλανδικές αρχές με απόφασή τους και σύμφωνα με το ολλανδικό δίκαιο,

που ενσωμάτωσε στην ολλανδική έννομη τάξη την αναθεωρημένη Οδηγία για τις απαιτήσεις για την υποδοχή και, ειδικότερα, το άρθρο 8 παρ. 3, στ. ε', διέταξαν τη συνέχιση της κράτησής του ως αιτούντος άσυλο, για λόγους δημόσιας ασφάλειας και δημόσιας τάξης. Ο J.N. άσκησε προσφυγή κατά της απόφασης αυτής και ζήτησε να του καταβληθεί αποζημίωση.

Η υπόθεση δεν αφορούσε κράτηση για τις προαναφερθείσες ποινικές καταδίκες, καθώς αυτού του είδους η κράτηση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας, αλλά κράτηση για λόγους «δημόσιας τάξης και εθνικής ασφάλειας», την οποία επέβαλε η ολλανδική κυβέρνηση υπό το φως των ποινικών αδικημάτων που διέπραξε, αλλά όχι ως ποινή για αυτές. Προφανώς, αυτή η κράτηση είναι κατ' αρχήν συμβατή με την Οδηγία. Έτσι, ο J.N. υποστήριξε ότι η σχετική διάταξη στην ίδια την Οδηγία ήταν άκυρη, υποστηρίζοντας ότι η συνέχιση της κράτησής του παραβιάζει το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία του άρθρου 5 ΕΣΔΑ.

Το Raad van State (το Συμβούλιο της Επικρατείας των Κάτω Χωρών), εκδικάζοντας την αναίρεση κατά της απόφασης του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, που απέρριψε την προσφυγή, ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η κράτηση αυτή αντέβαινε στο άρθρο 6 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης, που εγγυάται το δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια, δεδομένου ότι οι περιορισμοί που νομίμως μπορούν να επιβληθούν στα δικαιώματα που προβλέπονται στο άρθρο 6 του Χάρτη δεν μπορούν να υπερβαίνουν τους περιορισμούς που επιτρέπονται από το άρθρο 5 ΕΣΔΑ.

Το βασικό νομικό ζήτημα έγκειται στον επαναπροσδιορισμό από το Δικαστήριο της θέσης του, σε σχέση με την προγενέστερη νομολογία του (βλ. αποφάσεις ΔΕΚ C-357/09 PPU, *Kadzoev*, 30.11.2009, ECLI:EU:C:2009:741 και ΔΕΕ C-534/11, *Arslan*, 30.05.2013, ECLI:EU:C:2013:343), ενόψει των λεπτομερέστερων κανόνων σχετικά με την κράτηση αιτούντων άσυλο που εισήγαγε η αναθεωρημένη Οδηγία για τις απαιτήσεις για την υποδοχή. Με άλλα λόγια, αν και ο περιορισμός ήταν νόμιμος (βλ. άρθρο 52 παρ. 1 του Χάρτη) και αν και το κείμενο της Οδηγίας τον προέβλεπε (βλ. άρθρο 8 παρ. 3, στ. ε'), αν θα ήταν αναγκαίο, επιπλέον, ο δικαστής να διασφαλίσει και την αναλογικότητα του μέτρου, στη συγκεκριμένη περίπτωση της κράτησης, ως προς τον σκοπό γενικού συμφέροντος που επιδιώκει το εν λόγω μέτρο, δηλαδή την προστασία της εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης.

Ξεκινώντας την ανάλυσή του το τμήμα μείζονος συνθέσεως κρίνει ότι το άρθρο 8 παρ. 3, στ. ε' της αναθεωρημένης Οδηγίας, για τις απαιτήσεις για την υποδοχή, αποτελεί περιορισμό του δικαιώματος στην ελευθερία που εγγυάται το άρθρο 6 του Χάρτη (το οποίο έχει την ίδια έννοια και πεδίο εφαρμογής με το άρθρο 5 ΕΣΔΑ). Το Δικαστήριο τονίζει ότι η εθνική ασφάλεια και η δημόσια τάξη συμβάλλουν, επίσης, στην προστασία των δικαιω-

μάτων και των ελευθεριών των άλλων, σημειώνοντας ότι το άρθρο 6 εγγυάται όχι μόνον το δικαίωμα στην ελευθερία, αλλά και στην ασφάλεια.

Ωστόσο, το Δικαστήριο κρίνει ότι υπάρχουν μια σειρά από περιορισμούς που ρυθμίζουν αυστηρά τη χρήση της κράτησης, σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 3, στ. ε', έτσι ώστε αυτή να είναι κατάλληλη και αναγκαία για την επίτευξη των νόμιμων σκοπών που επιδιώκει και να τηρείται δίκαιη ισορροπία μεταξύ, αφενός, του δικαιώματος του αιτούντος στην ελευθερία και, αφετέρου, των απαιτήσεων προστασίας της εθνικής ασφάλειας ή της δημόσιας τάξης. Έτσι, η κράτηση μπορεί να επιβληθεί μόνο όταν απαιτείται για την προστασία της εθνικής ασφάλειας και της δημόσιας τάξης. Οι λόγοι κράτησης πρέπει να καθορίζονται από το εθνικό δίκαιο. Το άρθρο 8 παρ. 1 απαγορεύει την κράτηση για μόνο τον λόγο της υποβολής αίτησης διεθνούς προστασίας και το άρθρο 8 παρ. 2 απαιτεί η κράτηση να διατάσσεται μόνο εφόσον είναι αναγκαία, με βάση την εξατομικευμένη αξιολόγηση και σε όσες περιπτώσεις λιγότερο επαχθή εξαναγκαστικά μέτρα δεν θα μπορούσαν να εφαρμοσθούν αποτελεσματικά. Περαιτέρω περιορισμοί και δικονομικές εγγυήσεις προβλέπονται στο άρθρο 9. Επιπλέον, η δυνατότητα επιβολής κράτησης περιορίστηκε από τη νομολογία του ίδιου του Δικαστηρίου, το οποίο ερμήνευσε αυστηρά τις έννοιες της εθνικής ασφάλειας και της δημόσιας τάξης (βλ. αποφάσεις ΔΕΕ C-145/09, *Tsakouridis*, 23.11.2010, ECLI:EU:C:2010:708 και C-373/13, T., 24.06.2015, ECLI:EU:C:2015:413).

Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο νομοθέτης της Ένωσης έχει πετύχει τη σωστή ισορροπία μεταξύ του δικαιώματος στην ελευθερία του αιτούντος και τις απαιτήσεις της προστασίας της εθνικής ασφάλειας και της δημόσιας τάξης. Η κράτηση στην περίπτωση αυτή θεωρείται ανάλογη, δοθέντων των αδικημάτων που είχε διαπράξει ο J.N. και ότι είχε εκδοθεί απαγόρευση εισόδου για διάστημα μεγαλύτερο των πέντε ετών, γεγονός που σημαίνει ότι οι εθνικές αρχές είχαν ήδη θεωρήσει ότι η εξατομικευμένη συμπεριφορά του συνιστά απειλή για τη δημόσια τάξη, ή τη δημόσια ασφάλεια, σύμφωνα με το άρθρο 11 της Οδηγίας για την επιστροφή. Κατά το Δικαστήριο, η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας και η αποτελεσματικότητα των στόχων που επιδιώκει η Οδηγία για την επιστροφή απαιτεί ότι, στην περίπτωση που οι διαδικασίες επιστροφής ανασταλούν λόγω της υποβολής αίτησης διεθνούς προστασίας, θα πρέπει να συνεχιστούν από το σημείο που διακόπηκαν μετά την απόρριψη της εν λόγω αίτησης, αντί να αρχίσουν εκ νέου διαδικασίες επιστροφής.

Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η προθυμία του Δικαστηρίου να εφαρμόσει το σχετικό με τα δικαιώματα του ανθρώπου soft law, ως μέσο για την ερμηνεία του ενωσικού δικαίου. Δεδομένων των ανησυχιών του αιτούντος δικαστηρίου, ότι η κράτηση στο πλαίσιο της διαδικασίας χορήγησης ασύλου θα παραβίαζε τις απαιτήσεις της

νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Δικαστήριο υπενθυμίζει το περιεχόμενο της τελευταίας. Έτσι, κατά το ΔΕΕ, το Δικαστήριο του Στρασβούργου διευκρίνισε ότι η ύπαρξη εκκρεμούς διαδικασίας ασύλου δεν συνεπάγεται, αυτή καθ' εαυτήν, ότι η κράτηση υπηκόου τρίτης χώρας, κατά του οποίου είχε ήδη ληφθεί, πριν από την υποβολή αίτησης για διεθνή προστασία, απόφαση επιστροφής με απαγόρευση εισόδου, δεν γίνεται «ενόψει απελάσεως», δεδομένου ότι η ενδεχόμενη απόρριψη της αίτησης ασύλου μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την εκτέλεση των μέτρων απομάκρυνσης που έχουν ήδη ληφθεί σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 2, στ. 1 ΕΣΔΑ. (βλ. υπόθεση *Nabil κ.λπ. κατά Ουγγαρίας* (Προσφυγή No 62116/12), παρ. 38).

Συνεπώς, το Δικαστήριο καταλήγει ότι δεν προέκυψε κανένα στοιχείο ικανό να θίξει το κύρος του άρθρου 8 παρ. 3 στ. ε' της Οδηγίας για την υποδοχή υπό το πρίσμα του άρθρου 6 του Χάρτη, στο βαθμό που η Οδηγία επιτρέπει τέτοιου είδους μέτρα κράτησης, των οποίων το πεδίο εφαρμογής οριοθετείται αυστηρά, έτσι ώστε να πληροί τις απαιτήσεις της αρχής της αναλογικότητας.

Βλ. στο παρόν τεύχος της ΕΕΕυρΔ, παρατηρήσεις Α.-Χ. Ζησοπούλου, σ. 80

► Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις

Εντοπισμός της ζημίας, την οποία υφίστανται συγγενείς του θύματος αδικοπραξίας, κατά τον Κανονισμό Ρώμη II

Κανονισμός 864/2007 – άρθρο 4 παρ. 1 – χώρα στην οποία επέρχεται η ζημία – ζημία – έμμεσο αποτέλεσμα – εξ αντανάκλασεως αποτέλεσμα – τροχαίο ατύχημα – ζημία την οποία υφίσταται προσωπικά μέλος της οικογένειάς θανόντος – εφαρμοστέο δίκαιο

ΔΕΕ C-350/14, Lazar, 10.12.2015, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος: L. Bay Larsen, Εισηγητής: M. Safjan, Γεν. Εισαγγελέας: N. Wahl, ECLI:EU:C:2015:802 – Προδικαστικό ερώτημα

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του Κανονισμού 864/2007 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Κανονισμός Ρώμη II) και, ειδικότερα, τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου σε εξωσυμβατική ενοχή, προκύπτουσα από τροχαίο ατύχημα. Η αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του F. Lazar, κατοίκου Ρουμανίας και της ιταλικής ασφαλιστικής εταιρίας Allianz SpA σχετικά με την αποζημίωση του πρώτου λόγω περιουσιακής και μη περιουσιακής του ζημίας.

Σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 1 του Κανονισμού Ρώμη II, η εξωσυμβατική ενοχή η οποία απορρέει από αδικοπραξία διέπεται, ως γενικός κανόνας, από το δίκαιο της χώρας στην οποία επέρχεται η ζημία, ανεξαρτήτως

της χώρας στην οποία έλαβε χώρα το ζημιογόνο γεγονός καθώς και της χώρας ή των χωρών στις οποίες το εν λόγω γεγονός παράγει έμμεσα αποτελέσματα. Κατά το ιταλικό δίκαιο, η ζημία που προκύπτει από τον θάνατο μέλους της οικογένειας είναι άμεση ζημία του μέλους της οικογένειας λαμβάνουσα, ιδίως, τη μορφή προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας.

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, ο F. Lazar, Ρουμάνος υπήκοος, ο οποίος δεν εμπλεκόταν ευθέως στο δυστύχημα, προσέφυγε ενώπιον ιταλικού δικαστηρίου ζητώντας αποκατάσταση της περιουσιακής και μη περιουσιακής ζημίας, που ισχυρίστηκε ότι υπέστη *iure proprio*, λόγω του θανάτου της κόρης του, Ρουμάνας υπηκόου κατοίκου Ιταλίας, σε τροχαίο ατύχημα που συνέβη στην Ιταλία. Η αγωγή ασκήθηκε κατά της ασφαλιστικής εταιρίας Allianz SpA επειδή το ταμείο εγγυήσεως για τα θύματα τροχαίων την είχε καθορίσει ως αρμόδια. Η μητέρα και η γιαγιά του θύματος, Ρουμάνες υπήκοοι και οι δύο που κατοικούν στην Ιταλία, παρενέβησαν επίσης στη διαφορά και ζήτησαν την αποκατάσταση των περιουσιακών και μη περιουσιακών ζημιών που υπέστησαν. Βάσει του ιταλικού δικαίου, ο ενάγων προέβαλε στη διαφορά της κύριας δίκης ζημία η οποία, πρέπει να λογίζεται ως προσωπική του ζημία και ως ζημία που αποτελεί υλική συνέπεια του θανάτου του μέλους της οικογένειάς του. Αντιθέτως, σε άλλες ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, το είδος αυτό ζημίας δεν αναγνωρίζεται με τον ίδιο τρόπο.

Με το προδικαστικό ερώτημα ζητείται να διευκρινισθεί, κατ' ουσίαν, αν στο πλαίσιο του Κανονισμού Ρώμη II οι ζημίες που συνδέονται με τον θάνατο ατόμου, εξαιτίας ατυχήματος εντός του κράτους μέλους του δικάζοντος δικαστηρίου, τις οποίες υφίστανται οι οικείοι του θύματος αυτού, που κατοικούν εντός άλλου κράτους μέλους, πρέπει να χαρακτηρίζονται ως «ζημίες» ή ως «έμμεσα αποτελέσματα» του ως άνω ατυχήματος. Το βασικό νομικό ζήτημα που προέκυψε ενώπιον του δικαστηρίου της Τεργέστης, που επελήφθη της υπόθεσης, ήταν αν, για τους σκοπούς του Κανονισμού Ρώμη II, η ζημία, για την οποία οι ενάγοντες ζητούσαν αποζημίωση, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «άμεση ζημία» (*lex loci damni*) σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 1 του Κανονισμού Ρώμη II, ή αντιθέτως, ως έμμεσο αποτέλεσμα του γεγονότος, που δεν επιδρά στον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου. Στην ουσία, το Δικαστήριο κλήθηκε να λάβει θέση ως προς τις δύο θεωρίες που αντιπαρατίθενται σχετικά με το ζήτημα.

Κατά την πρώτη, την οποία υποστήριξε η αυστριακή κυβέρνηση, οι περιουσιακές και μη περιουσιακές ζημίες που υφίστανται τα μέλη της οικογένειας θανόντος εντός άλλου κράτους μέλους δεν αποτελούν, κατ' ανάγκη, έμμεσα αποτελέσματα του ζημιογόνου γεγονότος, υπό την έννοια του άρθρου 4 παρ. 1. Εξ αυτού προκύπτει

ότι αγωγή αποζημίωσης, στηριζόμενη σε περιουσιακά δικαιώματα, τα οποία προβάλλουν οι οικείοι ατόμου το οποίο έχασε τη ζωή του κατόπιν τροχαίου ατυχήματος που συνέβη στο κράτος του επιληφθέντος δικαστηρίου, καθόσον στηρίζεται σε ενοχή διαφορετική εκείνης που συνδέει τον αντίδικο και τον θανόντα στο ατύχημα, πρέπει να εκτιμάται βάσει του δικαίου του τόπου στον οποίο επέρχεται η ζημία, την οποία υφίστανται οι εν λόγω οικείοι, δηλαδή του τόπου της συνήθους διαμονής τους, εκτός εάν αποδεικνύεται ότι, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 3 του Κανονισμού Ρώμη II, από το σύνολο των περιστάσεων προκύπτει ότι υφίστανται προδήλως στενότερες σχέσεις με άλλη χώρα.

Κατά τη δεύτερη, με την οποία τάχθηκαν η Επιτροπή και οι παρεμβαίνοντες της κύριας δίκης, οι ζημίες τις οποίες υφίστανται, στη χώρα διαμονής τους, οι οικείοι ατόμου που έχασε τη ζωή του σε τροχαίο ατύχημα, που συνέβη εντός του κράτους του επιληφθέντος δικαστηρίου, πρέπει να λογίζονται ως έμμεσα αποτελέσματα της ζημίας του αμέσου θύματος του ατυχήματος. Ο όρος «χώρα στην οποία επέρχεται η ζημία» πρέπει να ερμηνεύεται

υπό την έννοια ότι αναφέρεται στον τόπο στον οποίο προκλήθηκε η ζημία, που είναι, στην υπόθεση της κύριας δίκης, ο τόπος του τροχαίου ατυχήματος.

Το Δικαστήριο, συμφωνώντας με τις Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα, τάσσεται υπέρ της δεύτερης άποψης. Έτσι, αποφάνθηκε ότι η «άμεση ζημία», κατά την έννοια του άρθρου 4 παρ. 1, ως προς τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου σε εξωσυμβατική ενοχή απορρέουσα από τροχαίο ατύχημα, δεν καταλαμβάνει τις ζημίες που υπέστησαν τα μέλη της οικογένειας του άμεσου θύματος. Συνεπώς, αυτές πρέπει να χαρακτηρίζονται ως «έμμεσα αποτελέσματα» του ως άνω ατυχήματος, υπό την έννοια της εν λόγω διάταξης. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο καταλήγει ότι ένα γεγονός οδηγεί σε ένα εφαρμοστέο δίκαιο, ακόμη και αν το εξ αντανakλάσεως αποτέλεσμα του προκαλεί ζημιά αλλού. Κατά το Δικαστήριο, το γεγονός ότι μια τέτοια ζημία μπορεί να προσβληθεί χωριστά, αφού είναι πιθανό να δημιουργήσει πολλαπλές υποχρεώσεις εξ αδικοπραξίας, ή ακόμα και *iure proprio*, δεν επηρεάζει το συμπέρασμα αυτό.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ - ΓεΔΕΕ

► Ιθαγένεια πλοίων – Ορθή μεταφορά Οδηγίας

Οι Έλληνες ναυτικοί που κατοικούν στην Ελλάδα και ναυτολογούνται από εταιρία με καταστατική έδρα σε τρίτη χώρα αλλά πραγματική έδρα σε κράτος μέλος προστατεύονται από το δίκαιο της Ένωσης, σε περίπτωση αφερεγγυότητας της εταιρίας αυτής

προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη – Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας – Σύμβαση της Ρώμης για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές – Οδηγία 80/987/ΕΟΚ – εταιρία με καταστατική έδρα σε τρίτη χώρα αλλά με πραγματική έδρα σε κράτος μέλος στο οποίο κηρύχθηκε σε πτώχευση – επίπεδο προστασίας των εργαζομένων όσον αφορά τις ανεξόφλητες απαιτήσεις τους – ισοδύναμη προστασία

ΔΕΕ C-292/14, Στρουμπούλης κ.λπ., 25.02.2016, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος τμήματος: L. Bay Larsen, Εισηγήτρια: A. Prechal, Γεν. Εισαγγελέας: P. Cruz Villalón, ECLI:EU:C:2016:116 – Προδικαστικό ερώτημα

Παρατηρήσεις

*Ηλιάννα Γιαννακοπούλου**

Το Δικαστήριο, ερμηνεύοντας τις διατάξεις της Οδηγίας 80/987/ΕΟΚ περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη, έκρινε ότι αυτή τυγχάνει εφαρμογής σε περίπτωση ανεξόφλητων μισθολογικών απαιτήσεων ναυτικών που προσελήφθησαν, για να εργασθούν σε κρουαζιερόπλοιο με σημαία τρίτης χώρας από εταιρεία η οποία, να μεν έχει την καταστατική της έδρα στο έδαφος της τρίτης χώρας, αλλά έχει την πραγματική της έδρα στο έδαφος του κράτους μέλους στο οποίο προσλήφθηκαν οι ναυτικοί και η οποία κηρύχθηκε σε πτώχευση από δικαστήριο του εν λόγω κράτους μέλους, δυνάμει του οικείου εθνικού δικαίου. Στην κρίση αυτή δεν ασκεί επιρροή το γεγονός ότι οι συμβάσεις εργασίας διέπονται από το δίκαιο της τρίτης χώρας, καθώς και το ότι η εργοδότη εταιρεία δεν συνεισέφερε στη χρηματοδότηση του οργανισμού εγγυήσεως του εν λόγω κράτους μέλους.

1. Το κρίσιμο νομικό πλαίσιο

Η παρούσα αίτηση έκδοσης προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία της Οδηγίας 80/987/ΕΟΚ περί

προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη¹. Η εν λόγω Οδηγία, όπως αυτή ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης², έχει προεχόντως κοινωνικό σκοπό που έγκειται στη διασφάλιση ενός ελάχιστου επιπέδου προστασίας σε όλους τους μισθωτούς στο επίπεδο της Ένωσης σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη, με την καταβολή των ανεξόφλητων απαιτήσεων από συμβάσεις ή σχέσεις εργασίας που αφορούν την αμοιβή τους για συγκεκριμένη περίοδο. Ενόψει του ανωτέρω σκοπού, τα κράτη μέλη υποχρεούνται, βάσει των διατάξεων της Οδηγίας, να θεσπίζουν τα αναγκαία μέτρα για τη διασφάλιση της πληρωμής των ανεξόφλητων απαιτήσεων των εργαζόμενων για ένα ελάχιστο ποσό τριών μηνών πριν από την ημερομηνία της αφερεγγυότητας, της καταγγελίας της σύμβασης ή της παύσης της σχέσης εργασίας λόγω αφερεγγυότητας του εργοδότη³, μέσω της δημιουργίας σχετικών οργανισμών εγγυήσεων⁴. Ο γενικός κανόνας τον οποίο θεσπίζει η Οδηγία είναι ότι οι εργοδότες πρέπει να συνεισφέρουν στη χρηματοδότηση των οργανισμών αυτών, εκτός αν αυτή διασφαλίζεται στο σύνολό της από τις δημόσιες αρχές. Σε κάθε περίπτωση, η υποχρέωση πληρωμής που υπέχουν οι οργανισμοί εγγυήσεως υφίσταται ανεξαρτήτως της εκπληρώσεως της υποχρεώσεως των εργοδοτών να συνεισφέρουν στη χρηματοδότηση των οργανισμών αυτών.

Για τους σκοπούς εφαρμογής της Οδηγίας, ένας εργοδότης θεωρείται ότι βρίσκεται σε κατάσταση αφερεγγυότητας, εφόσον έχει ζητηθεί η έναρξη διαδικασίας που προβλέπεται από τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις του οικείου κράτους μέλους κατά της περιουσίας του, με σκοπό τη συλλογική ικανοποίηση των πιστωτών του, και οι αρμόδιες αρχές είτε έχουν αποφασίσει την έναρξή της είτε έχουν διαπιστώσει ότι η επιχείρηση ή η εγκατάσταση του εργοδότη έχει κλείσει οριστικά και ότι η έναρξη της διαδικασίας δεν δικαιολογείται λόγω της ανεπάρκειας των διαθέσιμων ενεργητικών στοιχεί-

1. ΕΕ 1980 L 283/23.

2. Όπως ορθώς είχε επισημάνει και το ΣτΕ στο προδικαστικό του ερώτημα, βάσει του χρόνου των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, κρίσιμες είναι οι διατάξεις της Οδηγίας 80/987/ΕΟΚ όπως αυτή ίσχυε πριν από την τροποποίησή της από την Οδηγία 2002/74/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Σεπτεμβρίου 2002 (ΕΕ 2002 L 270/1). Η Οδηγία 80/987 έχει πλέον καταργηθεί και αντικατασταθεί από την Οδηγία 2008/94/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Οκτωβρίου 2008, περί προστασίας των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη (ΕΕ 2008 L 283/36).

3. Οδηγία 80/987/ΕΟΚ, άρθρο 4.

4. Ibid, άρθρο 3.

* LLM, ΜΔΕ, Δικηγόρος

ων⁵. Τέλος, τα κράτη μέλη έχουν την εξαιρετική δυνατότητα να αποκλείουν από το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας τις απαιτήσεις συγκεκριμένων κατηγοριών μισθωτών λόγω της ιδιαίτερης φύσης της εργασιακής τους σχέσης ή λόγω της ύπαρξης άλλων μορφών εγγυήσεων, που τους εξασφαλίζουν ισοδύναμη προστασία με αυτήν της Οδηγίας. Κάνοντας χρήση αυτής της εξαιρετικής διάταξης, η Ελλάδα εξαίρεσε τα πληρώματα ποντοπόρων πλοίων από το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας, εντάσσοντάς τα στην κατηγορία των μισθωτών που καλύπτονται από άλλες εγγυήσεις.

Η Ελλάδα ενσωμάτωσε την Οδηγία 80/987/ΕΟΚ στο εθνικό δίκαιο με τις διατάξεις του ν. 1836/1989 και του π.δ. 1/1990 και δημιούργησε στον ΟΑΕΔ αυτοτελή λογαριασμό με τον τίτλο «Λογαριασμός προστασίας εργαζομένων από την αφερεγγυότητα του εργοδότη» με αποκλειστικό σκοπό την άμεση ικανοποίηση ανεξόφλητων απαιτήσεων εργαζομένων λόγω αφερεγγυότητας του εργοδότη⁶.

II. Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης

Η υπόθεση σχετίζεται με το κρουαζιερόπλοιο «Παναγία», νηολογίου Βαλέττας Μάλτας, πλοιοκτησίας της εταιρείας Panagia Malta Ltd με καταστατική έδρα τη Μάλτα, το οποίο κατέπλευσε στον Πειραιά τον Σεπτέμβριο του 1992. Λόγω της επιβολής κατασχέσεων, το εν λόγω πλοίο ακινητοποιήθηκε στο λιμάνι του Πειραιά και παρέμεινε δεσμευμένο μέχρι και τον Ιούνιο του 1995, οπότε και εκπλειστηριάσθηκε με επίσπευση της ενυπόθηκτης δανείστριας Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας. Νωρίτερα, ο Στέφανος Στρομπουλής και έξι ακόμη Έλληνες ναυτικοί είχαν υπογράψει συμβάσεις ναυτολογήσεως που διέπονταν από το δίκαιο της Μάλτας, ενόψει της χρονοναύλωσης του πλοίου για τη θερινή περίοδο του έτους 1994.

Η ναύλωση του πλοίου εν τέλει ματαιώθηκε, χωρίς να έχουν καταβληθεί στους ναυτικούς οι αποδοχές τους, παρά το γεγονός ότι αυτοί παρέμειναν σε αυτό και μετά τη συμπλήρωση του ορισμένου χρόνου διαρκείας των συμβάσεών τους. Ως εκ τούτου, αυτοί κατήγγειλαν τις συμβάσεις τους τον Δεκέμβριο του 1994. Παρά το γεγονός ότι οι ναυτικοί ανήγγειλαν τις απαιτήσεις τους από τις συμβάσεις εργασίας τους (μισθών, επιδομάτων, αποδοχών αδείας, από τον Ιούλιο έως τον Δεκέμβριο του 1994 και αποζημιώσεως απολύσεως), δεν ικανοποιήθηκαν στο πλαίσιο της πτωχευτικής διαδικασίας κατά της Panagia Malta (η οποία είχε στο μεταξύ κηρυχθεί σε πτώχευση από το Πολυμελές Πρωτοδικείο Πειραιώς), ελλείψει της αναγκαίας περιουσίας. Παράλληλα, οι εργαζόμενοι άσκησαν αγωγή ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικεί-

ου Πειραιώς με αντικείμενο τις ίδιες ως άνω απαιτήσεις, η οποία και έγινε δεκτή.

Κατόπιν αυτών, οι ναυτικοί απευθύνθηκαν στον ΟΑΕΔ και ζήτησαν να υπαχθούν στο «Λογαριασμό προστασίας εργαζομένων από την αφερεγγυότητα του εργοδότη» που είχε συσταθεί σε αυτόν δυνάμει του άρθρου 1 του ν. 1836/1989. Ωστόσο, ο ΟΑΕΔ αρνήθηκε να τους υπαγάγει στον εν λόγω λογαριασμό, με την αιτιολογία ότι αυτοί καλύπτονταν ως ναυτικοί από άλλης μορφής εγγυήσεις της εσωτερικής νομοθεσίας και, άρα, αποκλείονταν του πεδίου εφαρμογής της Οδηγίας 80/987/ΕΟΚ. Οι ναυτικοί άσκησαν ενώπιον του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών αγωγή αποζημιώσεως κατά του Ελληνικού Δημοσίου, επειδή δεν είχε διασφαλίσει σε αυτούς την προστασία που προέβλεπε η Οδηγία 80/987 και, κατόπιν απορρίψεως της αγωγής τους, έφεση ενώπιον του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών. Το Διοικητικό Εφετείο Αθηνών⁷ έκρινε ότι η πραγματική έδρα της εταιρείας βρισκόταν στην Ελλάδα, ότι το πλοίο έφερε σημαία ευκαιρίας και ότι, κατά συνέπεια, η Οδηγία είχε εφαρμογή. Περαιτέρω το Διοικητικό Εφετείο έκρινε ότι ο Έλληνας νομοθέτης, κατά τη μεταφορά της Οδηγίας 80/987/ΕΟΚ στο εθνικό δίκαιο, όφειλε να θεσπίσει κανόνες δικαίου οι οποίοι να παρέχουν στα πληρώματα των πλοίων την προστασία που προβλέπει η Οδηγία και υποχρέωσε το Ελληνικό Δημόσιο να καταβάλει στους ναυτικούς ποσό που αντιστοιχούσε στις ανεξόφλητες μισθολογικές απαιτήσεις τους.

Επιλαμβανόμενο της υπόθεσης κατόπιν αναίρεσης που ασκήθηκε κατά της ως άνω απόφασης από το Ελληνικό Δημόσιο, το ΣτΕ αποφάσισε να αναστείλει την εκδίκαση της υπόθεσης και να αποστείλει προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ ως προς την έννοια των διατάξεων της Οδηγίας 80/987/ΕΟΚ⁸. Ειδικότερα, το ΣτΕ ζήτησε από το ΔΕΕ να διευκρινίσει κατά πόσον οι διατάξεις της Οδηγίας 80/987/ΕΟΚ εφαρμόζονται σε και, άρα, προστατεύουν ναυτικούς κράτους μέλους, οι οποίοι παρείχαν ναυτική εργασία σε πλοίο υπό σημαία τρίτης χώρας, ανεξαρτήτως του αν οι συμβάσεις εργασίας τους διέπονται από το δίκαιο της τρίτης χώρας, το δε κράτος μέλος αδυνατεί να απαιτήσει τη συνεισφορά του ξένου πλοιοκτήτη στη χρηματοδότηση του οργανισμού εγγυήσεως. Επιπρόσθετα, το ΔΕΕ κλήθηκε να διασαφηνίσει κατά πόσον η προβλεπόμενη στο άρθρο 29 του ν. 1220/1981 καταβολή από το NAT αποδοχών μέχρις ενός τριμήνου, σε περίπτωση εγκαταλείψεως ελλήνων ναυτικών στην αλλοδαπή, θεωρείται ισοδύναμη προστασία κατά την έννοια της εν λόγω Οδηγίας.

III. Η κρίση του ΔΕΕ

Το ΔΕΕ αρχικά υπενθύμισε ότι, κατά πάγια νομολογία⁹, οι προϋποθέσεις από τις οποίες η Οδηγία 80/987/ΕΟΚ εξαρ-

5. Ibid, άρθρο 2.

6. Άρθρο 16 του ν. 1836/1989, Προώθηση της απασχόλησης και της επαγγελματικής κατάρτισης και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ Α' 79).

7. ΔΕφΑΘ 1063/2005.

8. ΣτΕ 1629/2014, Τμ. Α' επταμ., ΘΠΔΔ 2014, σ. 544.

9. Βλ. σχετικά ΔΕΚ C-6/90 και C-9/90, *Francovich κ.λπ.*, 19.11.1991,

τά την ιδιότητα του δικαιούχου της προβλεπόμενης προστασίας σχετίζονται, κατ' ουσίαν, με την ιδιότητα του δικαιούχου αυτού ως μισθωτού και την κίνηση διαδικασίας κατά του εργοδότη με σκοπό τη συλλογική ικανοποίηση των πιστωτών του, κατ' εφαρμογήν των διατάξεων που ισχύουν στο εκάστοτε κράτος μέλος και, εν συνεχεία, διαπίστωσε ότι αυτές συνέτρεχαν αδιαμφισβήτητα στην επίμαχη περίπτωση¹⁰. Προκειμένου, όμως, να απαντήσει επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, το Δικαστήριο έπρεπε επίσης να διερευνήσει κατά πόσο στην προκείμενη περίπτωση το δίκαιο της Ένωσης υποχωρούσε ως προς την εφαρμογή του έναντι δύο διεθνών Συμβάσεων: της Σύμβασης για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (εφεξής, Σύμβαση της Ρώμης)¹¹ και της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας¹².

Ειδικότερα, επικαλούμενη το άρθρο 10 παρ. 1 στοιχείο β' της Σύμβασης της Ρώμης, το οποίο ορίζει ότι το δίκαιο που εφαρμόζεται στη σύμβαση εργασίας διέπει και την εκπλήρωση των ενοχών που δημιουργεί, η Ελληνική Κυβέρνηση υποστήριξε ότι η Οδηγία δεν έχει εφαρμογή στην επίδικη περίπτωση, διότι οι επίμαχες συμβάσεις διέπονται από το δίκαιο της Μάλτας, η οποία κατά τον χρόνο των περιστατικών της υπόθεσης δεν είχε ακόμα προσχωρήσει στην Ένωση και θεωρούνταν, ως εκ τούτου, τρίτη χώρα για τις ανάγκες εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η αίτηση μισθωτού που απευθύνεται σε οργανισμό εγγύησης για την καταβολή σε αυτόν ανεξόφλητων μισθολογικών απαιτήσεων πρέπει να διακρίνεται από την εκ μέρους του ίδιου εργαζομένου διεκδίκηση της καταβολής των απαιτήσεων αυτών έναντι του εργοδότη που τελεί σε κατάσταση αφερεγγυότητας¹³ και κατέληξε ότι οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες

ένα κράτος μέλος διασφαλίζει την κάλυψη μισθολογικών απαιτήσεων έναντι αφερεγγυων εργοδοτών δεν διέπονται από το εφαρμοστέο στη σύμβαση δίκαιο κατά την έννοια του άρθρου 10 της Σύμβασης της Ρώμης.

Στην ίδια λογική, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι ούτε ο τόπος της καταστατικής έδρας του εργοδότη ή η σημαία που φέρει το πλοίο στο οποίο απασχολούνται οι εργαζόμενοι αποτελούν κριτήρια ικανά να θέσουν εκποδών την εφαρμογή των προστατευτικών κανόνων της Οδηγίας¹⁴, τονίζοντας ότι, στην προκείμενη περίπτωση, η σχέση εργασίας μεταξύ των ναυτικών και του εργοδότη τους παρουσιάζει πολλαπλούς συνδέσμους με το ευρωπαϊκό δίκαιο, καθώς οι επίμαχες συμβάσεις καταρτίστηκαν στο έδαφος της Ελλάδας με εργοδότη ο οποίος κηρύχθηκε στη συνέχεια σε κατάσταση αφερεγγυότητας από ελληνικό δικαστήριο, για τον λόγο ότι αυτός είχε εκεί την πραγματική του έδρα και ασκούσε επιχειρηματική δραστηριότητα στην ελληνική επικράτεια.

Περαιτέρω, η Ελληνική Κυβέρνηση αναφέρθηκε στις διατάξεις των άρθρων 91, 92 και 94 της Συμβάσεως για το δίκαιο της θάλασσας, βάσει των οποίων κάθε κράτος έχει αποκλειστική δικαιοδοσία στην ανοικτή θάλασσα επί των πλοίων που φέρουν τη σημαία του και ασκεί αποτελεσματικά τη δικαιοδοσία και τον έλεγχο του σε διοικητικά, τεχνικά και κοινωνικά θέματα πάνω στα πλοία που φέρουν τη σημαία του, υποστηρίζοντας ότι στην προκείμενη περίπτωση το πλοίο στο οποίο παρασχέθηκε έπλεε με σημαία Μάλτας και ότι η υπαγωγή στην προστασία της Οδηγίας 80/987 εργαζομένων που απασχολούνται από εταιρία με καταστατική έδρα σε τρίτη χώρα επί πλοίου υπό σημαία της ίδιας τρίτης χώρας, θα οδηγούσε σε παραβίασή τους.

Το Δικαστήριο εξέτασε τον εν λόγω ισχυρισμό σε συνδυασμό με την απόφαση *Poulsen και Diva Navigation*¹⁵, η οποία, ερμηνεύοντας τις ως άνω ίδιες διατάξεις του διεθνούς δικαίου είχε κρίνει ότι συγκεκριμένη διάταξη του Κανονισμού 3094/86 του Συμβουλίου για τη θέσπιση ορισμένων τεχνικών μέτρων διατηρήσεως των αλιευτικών πόρων¹⁶ δεν μπορεί να τύχει εφαρμογής επί πλοίου νηολογημένου σε τρίτη χώρα, όταν αυτό βρίσκεται στην ανοικτή θάλασσα, στον βαθμό που κατ' αρχήν ισχύει στην περίπτωση αυτή αποκλειστικά το δίκαιο του κράτους της σημαίας του.

Το ΔΕΕ, ωστόσο, δεν υιοθέτησε τον συλλογισμό της Ελληνικής Κυβέρνησης, τονίζοντας, αφενός μεν, το γεγο-

ECLI:EU:C:1991:428, σκ. 14.

10. Βλ. σκ. 33-36 της παρούσας απόφασης.

11. Σύμβαση 80/934/ΕΟΚ σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές η οποία άνοιξε προς υπογραφή στη Ρώμη στις 19 Ιουνίου 1980 (ΕΕ 1984 L 146/7).

12. Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας, η οποία υπογράφηκε στο Montego Bay στις 10 Δεκεμβρίου 1982 και τέθηκε σε ισχύ στις 16 Νοεμβρίου 1994, κυρώθηκε από τη Δημοκρατία της Μάλτας στις 20 Μαΐου 1993 και από την Ελληνική Δημοκρατία στις 21 Ιουλίου 1995 και εγκρίθηκε εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με την απόφαση 98/392/ΕΚ του Συμβουλίου, της 23ης Μαρτίου 1998, για τη σύναψη από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα της σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών, της 10ης Δεκεμβρίου 1982, για το δίκαιο της θάλασσας και της συμφωνίας, της 28ης Ιουλίου 1994, σχετικά με την εφαρμογή του μέρους XI της εν λόγω σύμβασης (ΕΕ 1998 L 179/1).

13. Βλ. σχετικά ΔΕΚ C-69/08, *Visciano*, 16.07.2009, ECLI:EU:C:2009:468, σκ. 41. Σχολιασμένη σε G.-P. REISSNER, Vom ursprünglichen Entgeltanspruch zu unterscheidender Anspruch gegenüber der Garantieeinrichtung – Modalitäten der Berechnung, Frist zur Geltendmachung, Europäische Zeitschrift für Arbeitsrecht,

2010, pp. 408-416.

14. Βλ., ιδίως, ΔΕΕ C-106/11, *Bakker*, 07.06.2012, ECLI:EU:C:2012:328, σκ. 28 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

15. ΔΕΚ C-286/90, *Poulsen και Diva Navigation*, 24.11.1992, ECLI:EU:C:1992. Βλ. σχόλιο P.J. SLOT, CML Rev., 1994, pp. 147-153.

16. ΕΕ 1986 L 288/1.

νός ότι ο Κανονισμός 3094/86 και η Οδηγία 80/987/ΕΟΚ εξυπηρετούν δύο τελείως διαφορετικούς σκοπούς, αφετέρου δε, το ότι η θέσπιση μηχανισμού, όπως ο προβλεπόμενος από την Οδηγία 80/987/ΕΟΚ, βάσει του οποίου οργανισμός εγγυήσεως ενός κράτους μέλους διασφαλίζει την καταβολή ανεξόφλητων μισθολογικών απαιτήσεων ναυτικών, που έχουν προηγουμένως απασχοληθεί επί πλοίου, κατά του εργοδότη τους που έχει κηρυχθεί σε κατάσταση αφερεγγυότητας από δικαστήριο του εν λόγω κράτους μέλους, δεν εμποδίζει το κράτος της σημαίας του πλοίου αυτού να ασκήσει αποτελεσματικά τη δικαιοδοσία του επί του πλοίου αυτού ή επί του πληρώματός του αναφορικά με τα διοικητικά, τεχνικά και κοινωνικά θέματα που αφορούν το πλοίο όπως ορίζουν οι διατάξεις της Συμβάσεως για το δίκαιο της θάλασσας.

Τέλος, η Ελληνική Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι η Οδηγία 80/987/ΕΟΚ δεν έπρεπε εν προκειμένω να τύχει εφαρμογής, εξαιτίας της αδυναμίας του Ελληνικού Δημοσίου να απαιτήσει τη συνεισφορά του εργοδότη στον οργανισμό εγγυήσεως σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 3, παρ. 1, της Οδηγίας, το οποίο προβλέπει ότι οι εργοδότες οφείλουν να συνεισφέρουν στη χρηματοδότηση του οργανισμού εγγυήσεως. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η υποχρέωση των εργοδοτών να συνεισφέρουν στη χρηματοδότηση των οργανισμών εγγυήσεων υφίσταται μόνο σε περίπτωση που η εν λόγω χρηματοδότηση δεν διασφαλίζεται στο σύνολό της από τις δημόσιες αρχές και κατέληξε ότι, στο πλαίσιο της όλης οικονομίας της εν λόγω Οδηγίας, η σύνδεση που μπορεί να υφίσταται μεταξύ της υποχρέωσης συνεισφοράς του εργοδότη και της παρεμβάσεως του οργανισμού εγγυήσεως δεν έχει χαρακτήρα λογικής αναγκαιότητας. Σύμφωνα με την άποψη του Δικαστηρίου και του Γεν. Εισαγγελέα, το γεγονός και μόνον ότι είτε ο Έλληνας νομοθέτης παρέλειψε να νομοθετήσει ότι τέτοιες εταιρίες υποχρεούνται στην καταβολή εισφορών είτε το Ελληνικό Δημόσιο δεν μερίμνησε για την τήρηση της τυχόν νομοθετικής προβλεπόμενης τέτοιας υποχρέωσης δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να στερηθούν οι συγκεκριμένοι εργαζόμενοι την προστασία που προβλέπει η Οδηγία 80/987¹⁷.

Το δεύτερο σκέλος του προδικαστικού ερωτήματος που τέθηκε ενώπιον του ΔΕΕ αφορούσε την ερμηνεία του άρθρου 1 παρ. 2 της Οδηγίας και, συγκεκριμένα, το κατά πόσον η προβλεπόμενη στο άρθρο 29 του ν. 1220/1981 καταβολή από το ΝΑΤ αποδοχών μέχρι ενός τριμήνου, σε περίπτωση εγκαταλείψεως ελλήνων ναυτικών στην αλλοδαπή, θεωρείται ισοδύναμη προστασία κατά την έννοια της εν λόγω Οδηγίας. Όπως ήταν αναμενόμενο, το Δικαστήριο ανέτρεξε στα ήδη διαμορφωμένα νομολογικά του πορίσματα για το περιεχόμενο της ισοδύναμης

προστασίας κατά την έννοια της διάταξης του άρθρου 1 παρ. 2 της Οδηγίας¹⁸, επαναλαμβάνοντας ότι ως ισοδύναμη μπορεί να θεωρηθεί αποκλειστικά η προστασία που εξασφαλίζει στους εργαζομένους τις βασικές εγγυήσεις που ορίζει η Οδηγία, ακόμα και εάν αυτή στηρίζεται σε σύστημα του οποίου οι επιμέρους ρυθμίσεις διαφέρουν από αυτές που διαγράφονται από την Οδηγία. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η προστασία που προβλέπει η διάταξη του ν. 1220/1981 παρέχεται μόνο στην περίπτωση εγκαταλείψεως ναυτικών στην αλλοδαπή και όχι λόγω επελεύσεως της αφερεγγυότητας του εργοδότη και, άρα, η επίμαχη εθνική διάταξη δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι προσφέρει «ισοδύναμη προστασία» με την προβλεπόμενη στο άρθρο 1 παρ. 2, της Οδηγίας 80/987.

IV. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Παρατηρούμε ότι, ακόμα και οκτώ χρόνια μετά την αντικατάστασή της, η Οδηγία 80/987/ΕΟΚ περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη εξακολουθεί να απασχολεί τα ευρωπαϊκά δικαστήρια και να αποτελεί τη βάση για τη διαμόρφωση ενδιαφέρουσας νομολογίας. Με την παρούσα απόφαση το Δικαστήριο επιλήφθηκε μιας υπόθεσης που εκκρεμούσε ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων για χρονικό διάστημα 20 ετών και έκρινε ότι η Οδηγία τυγχάνει εφαρμογής σε περίπτωση ανεξόφλητων μισθολογικών απαιτήσεων ναυτικών που προσελήφθησαν για να εργασθούν σε κρουαζιερόπλοιο με σημαία τρίτης χώρας από εταιρεία η οποία, ναι μεν έχει την καταστατική της έδρα στο έδαφος της τρίτης χώρας, αλλά έχει την πραγματική της έδρα στο έδαφος του κράτους μέλους στο οποίο προσλήφθηκαν οι ναυτικοί και η οποία κηρύχθηκε σε πτώχευση από δικαστήριο του εν λόγω κράτους μέλους, δυνάμει του οικείου εθνικού δικαίου, χωρίς να ασκεί επιρροή το γεγονός ότι οι συμβάσεις εργασίας διέπονται από το δίκαιο της τρίτης χώρας και ότι η εργοδότητρια εταιρεία δεν συνεισέφερε στη χρηματοδότηση του οργανισμού εγγυήσεως του εν λόγω κράτους μέλους.

Κατά την κρίση του, το Δικαστήριο επέλεξε να προτάξει τον κοινωνικό σκοπό της υπό εξέταση Οδηγίας και να προσδώσει αυξημένη βαρύτητα στην αποτελεσματική προστασία των μισθολογικών απαιτήσεων των ενδιαφερομένων, ενόψει και της ιδιαίτερης σημασίας που αυτές παρουσιάζουν εκ της φύσεώς τους για τα υποκείμενά τους. Κεντρικός άξονας της απάντησης του Δικαστηρίου επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος ήταν η αναγνώριση της αυτοτέλειας των διαδικασιών και των προϋποθέσεων προστασίας των μισθωτών που εισάγει η Οδηγία τόσο έναντι της Σύμβασης της Ρώμης όσο και έναντι της Σύμβασης για το δίκαιο της θάλασσας, εστιάζοντας

17. Προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα Pedro Cruz Villalón, της 24ης Σεπτεμβρίου 2016, σημείο 60 και σκ. 68 της παρούσας απόφασης.

18. Βλ. ΔΕΚ C-53/88, *Επιτροπή/Ελλάδα*, 08.11.1990, ECLI:EU:C:1990:380, σκ. 19.

στο γεγονός ότι οι εγγυήσεις που επιβάλλονται βάσει της Οδηγίας στα κράτη μέλη δεν σχετίζονται ούτε με τους κανόνες δικαίου που διέπουν τις ιδιωτικές σχέσεις μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου ούτε με το νομικό καθεστώς των πλοίων ή των θαλάσσιων εκτάσεων, αντίστοιχα.

► Η αρχή της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης

Πραγματική και αποτελεσματική προστασία για την απώλεια και τη ζημία που υφίσταται πρόσωπο λόγω διακρίσεως φύλου

αποζημίωση – αντιστάθμιση – απώλεια – ζημία – διάκριση λόγω φύλου – κυρώσεις – Οδηγία 2006/54 – αποτρεπτικός χαρακτήρας – αποζημίωση τιμωρητικού χαρακτήρα – άρθρο 25 της Οδηγίας 2006/54

ΔΕΕ C-407/14, Arjona Camacho, 17.12.2015, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος Τμήματος: L. Bay Larsen, Εισηγητής: M. Safjan, Γεν. Εισαγγελέας: P. Mengozzi, ECLI:EU:C:2015:831 – Προδικαστικό ερώτημα

Πραγματικά περιστατικά

Την 1η Ιουλίου 2012, η M.A. Arjona Camacho προσλήφθηκε από την Securitas Seguridad España, για να εργασθεί ως φύλακας, με απασχόληση πλήρους ωραρίου, σε σωφρονιστικό κατάστημα ανηλίκων στην Κόρδοβα (Ισπανία). Η ανωτέρω υπάλληλος απολύθηκε τον Απρίλιο του 2014. Η ενδιαφερόμενη αμφισβήτησε την απόλυσή της και υπέβαλε τον Μάρτιο του 2014 αίτηση συμβιβασμού με τον εργοδότη της ενώπιον του Κέντρου Διαμεσολαβήσεως διαιτησίας και συμβιβασμού της Κόρδοβας. Ωστόσο, ο συμβιβασμός απέβη άκαρπος. Η Camacho άσκησε προσφυγή ενώπιον του Ειρηνοδικείου της Κόρδοβας, υποστηρίζοντας ότι η απόλυσή της ήταν άκυρη, διότι συνιστούσε δυσμενή διάκριση λόγω φύλου και αιτήθηκε την καταβολή αποζημίωσης ύψους 6.000 ευρώ για τη ζημία που υπέστη.

Το δικαστήριο υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα, περιεχόμενο του οποίου ήταν εάν, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 18 της Οδηγίας 2006/54, σύμφωνα με το οποίο η αποζημίωση πρέπει να επιδικασθεί κατά τρόπο αποτρεπτικό, πρέπει να επιδικασθεί στην προσφεύγουσα, πέρα από την αποζημίωση πλήρους αποκαταστάσεως, και αποζημίωση τιμωρητικού χαρακτήρα προς παραδειγματισμό τόσο του πρώην εργοδότη όσο και των τρίτων.

Παρατηρήσεις

Παναγιώτης Ι. Αργαλιάς*

* ΜΔΕ, Δικηγόρος-Οικονομολόγος

Ι. Νομικό ζήτημα της σχολιαζόμενης απόφασης

Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 18 της Οδηγίας 2006/54 για την εφαρμογή των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης. Το άρθρο 18 φέρει τον τίτλο «Αποζημίωση ή αντιστάθμιση» και ορίζει ότι τα κράτη μέλη εισάγουν στην εθνική έννομη τάξη μέτρα, προκειμένου να εξασφαλίζεται πραγματική και αποτελεσματική αποζημίωση ή αντιστάθμιση για την απώλεια και τη ζημία που υφίσταται ένα πρόσωπο ως αποτέλεσμα διάκρισης λόγω φύλου, κατά τρόπο αποτρεπτικό και ανάλογο προς τη ζημία. Σύμφωνα, επίσης, με την ανωτέρω διάταξη, η αποζημίωση μπορεί να περιοριστεί μόνο στην περίπτωση όπου ο εργοδότης μπορεί να αποδείξει ότι η μόνη ζημία που υπέστη ο αιτών συνεπεία της διάκρισης έγκειται στην άρνηση να ληφθεί υπόψη του η αίτηση εργασίας του. Οι ανωτέρω προβλεπόμενες κυρώσεις μπορούν να περιλαμβάνουν την καταβολή αποζημίωσης στο θύμα, ενώ θα πρέπει να είναι αποτελεσματικές, ανάλογες με την παράβαση και αποτρεπτικές¹. Η Οδηγία παρέχει τη δυνατότητα στα κράτη μέλη να διατηρούν διατάξεις που είναι ευνοϊκότερες για την προστασία της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Με άλλα λόγια, η συγκεκριμένη Οδηγία αποτελεί Οδηγία ελάχιστης εναρμόνισης².

Η Οδηγία μεταφέρθηκε στο ισπανικό δίκαιο με τον ν. 3/2007. Το άρθρο 10 του ισπανικού νόμου που φέρει τον τίτλο «Ένομες συνέπειες των συμπεριφορών που ενέχουν δυσμενή διάκριση» ορίζει ότι ρήτρες και νομικές πράξεις που συνιστούν ή προκαλούν δυσμενή διάκριση λόγω φύλου θεμελιώνουν ευθύνη μέσω ενός συστήματος αντισταθμίσεων και αποζημιώσεων. Επιπροσθέτως, όταν με την απόφαση που εκδίδεται διαπιστώνεται η ύπαρξη προσβολής, ο δικαστής αποφαινεται σχετικά με το ποσό της αποζημιώσεως που, κατά περίπτωση, πρέπει να επιδικασθεί στον ενάγοντα, επειδή υπέστη δυσμενή διάκριση ή άλλου είδους προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών του, αναλόγως τόσο της προκληθείσας ηθικής βλάβης λόγω της προσβολής του θεμελιώδους δικαιώματος όσο και της πρόσθετης προκληθείσας ζημίας.

Το επίδικο ζήτημα είναι εάν η ανωτέρω διάταξη (άρθρο 18 της Οδηγίας) έχει την έννοια ότι, προκειμένου να εξασφαλιστεί η πραγματική, αποτελεσματική και αποτρεπτικού χαρακτήρα αποζημίωση ή αποκατάσταση επιβάλλεται να επιδικασθεί στο πρόσωπο αυτό, πέραν της αποζημιώσεως προς αποκατάσταση της ζημίας, και αποζημίωση τιμωρητικού χαρακτήρα³.

1. Άρθρο 25 της Οδηγίας 2006/54.

2. Άρθρο 27 της Οδηγίας 2006/54.

3. Σκ. 25 της σχολιαζόμενης απόφασης.

II. Η αποζημίωση τιμωρητικού χαρακτήρα στην περίπτωση απόλυσης που ενέχει δυσμενή διάκριση

Το άρθρο 18 της Οδηγίας υποχρεώνει τα κράτη μέλη να προβλέψουν στην εσωτερική τους έννομη τάξη τα αναγκαία μέτρα, για να εξασφαλιστεί πραγματική και αποτελεσματική προστασία για ζημία που υπέστη ένα πρόσωπο λόγω διακρίσεως φύλου. Η ανωτέρω διάταξη της Οδηγίας δεν θέτει εκ των προτέρων ένα ανώτατο όριο αποζημίωσης. Η Οδηγία 2006/54 αντικατέστησε την Οδηγία 76/207 (όπως τροποποιήθηκε με την Οδηγία 2002/73) και αναπαράγει το άρθρο 6 παρ. 2 της Οδηγίας που αντικαταστάθηκε. Τα κριτήρια που έχει θέσει το ΔΕΕ αναφορικά με τις ανωτέρω κυρώσεις είναι ότι τα αναγκαία μέτρα πρέπει να είναι αρκούντως αποτελεσματικά και να μπορούν οι ιδιώτες να τα επικαλούνται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων⁴.

Το ΔΕΕ διαπιστώνει, βασιζόμενο στην προηγούμενη νομολογία του, ότι δεν επιβάλλεται στα κράτη μέλη η λήψη συγκεκριμένου μέτρου, αλλά παρέχεται τη δυνατότητα στα κράτη να επιλέγουν μεταξύ των διαφόρων λύσεων που προσφέρονται για την επίτευξη του σκοπού της Οδηγίας⁵. Τα μέτρα, όμως, αυτά θα πρέπει να έχουν και ένα αποτρεπτικό αποτέλεσμα έναντι του εργοδότη⁶.

Στο δίκαιο τίθενται δύο δυνατότητες για την περίπτωση απολύσεως που ενέχει δυσμενή διάκριση λόγω φύλου. Η επαναφορά της καταστάσεως ισότητας, που δύναται να επιτευχθεί με την επαναπρόσληψη του προσώπου που υπέστη δυσμενή διάκριση ή η αποκατάσταση της προκληθείσας ζημίας. Όταν επιλέγεται η χρηματική αποζημίωση πρέπει να είναι επαρκής και να καλύπτει πλήρως την προκληθείσα ζημία, αλλά δεν προβλέπεται αποζημίωση, τιμωρητικού χαρακτήρα. Το ισπανικό δίκαιο στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν προβλέπει αποζημίωση τιμωρητικού χαρακτήρα, αλλά το ΔΕΕ παρέχει κατευθυντήριες γραμμές, στην περίπτωση που κάποιο κράτος μέλος θεσπίσει τη δυνατότητα αποζημίωσης τιμωρητικού χαρακτήρα. Θεωρεί, λοιπόν, ότι κατά τη θέσπιση της αποζημίωσης τιμωρητικού χαρακτήρα θα πρέπει να διασφαλίζονται οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.

III. Καταληκτικές Παρατηρήσεις

Στη συγκεκριμένη απόφαση, το ΔΕΕ προσπαθεί να εντοπίσει εάν η αποτρεπτικότητα του συστήματος των κυ-

ρώσεων υπονοεί την επιβολή κυρώσεων που δεν σχετίζονται με την αποκατάσταση της ζημίας αλλά με τον παραδειγματισμό του εργοδότη και των τρίτων που προβαίνουν σε απολύσεις λόγω διακρίσεως φύλου. Επίσης, κατά το ΔΕΕ δεν επιβάλλεται στα κράτη μέλη υποχρέωση να θεσπίσουν αποζημίωση τιμωρητικού χαρακτήρα. Το ΔΕΕ απαντά στο προδικαστικό ερώτημα του εθνικού δικαστηρίου με έναν ουδέτερο τρόπο. Η θέσπιση ενός επιπρόσθετου ποσού χρηματικής αποζημίωσης που θα εδράζεται στον τιμωρητικό χαρακτήρα της κύρωσης και θα βαίνει πέραν του ποσού της πλήρους αποζημίωσης αποτελεί ζήτημα, κατά το ΔΕΕ, το οποίο θα επιλυθεί εντός των εθνικών νομοθετικών πλαισίων. Το ΔΕΕ δεν υποχρεώνει τα κράτη μέλη να θεσπίσουν μια τέτοιου είδους κύρωση, γιατί πιθανόν να τη θεωρεί υπερβολική, αλλά και διότι δεν επιθυμεί να επέμβει στα εθνικά συστήματα αποκατάστασης της ζημίας.

► Κράτηση αλλοδαπού αιτούντος άσυλο

Νομιμότητα της κράτησης αλλοδαπού αιτούντος άσυλο κατα τις διατάξεις του ΧΘΔΕΕ και της ΕΣΔΑ

προδικαστική παραπομπή – επείγουσα προδικαστική διαδικασία – απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία – Οδηγία 2008/115/EK – νόμιμη παραμονή – Οδηγία 2013/32/ΕΕ – άρθρο 9 – δικαίωμα παραμονής σε κράτος μέλος – Οδηγία 2013/33/ΕΕ – άρθρο 8 παρ. 3, πρώτο εδάφιο, στοιχείο ε' – κράτηση – προστασία της εθνικής ασφάλειας ή της δημόσιας τάξεως – κύρος – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – άρθρα 6 και 52 – περιορισμός — αναλογικότητα – σχέση Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και ΕΣΔΑ

ΔΕΕ C-601/15 PPU, N., 15.02.2016, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγής: T. von Danwitz, Γεν. Εισαγγελέας: E. Sharpston, ECLI:EU:C:2016:84, Προδικαστικό ερώτημα

Η αφετηρία της διαφοράς της κύριας δίκης στην κρινόμενη υπόθεση τοποθετείται στο 1995 και αφορά υπήκοο τρίτης χώρας (αναιρεσείων της κύριας δίκης) που εισήλθε στις Κάτω Χώρες στις 23 Σεπτεμβρίου του έτους εκείνου και υπέβαλε αυθημερόν αίτηση ασύλου. Η πρώτη αυτή αίτηση δεν ευδοκίμησε, ενώ από το 1999 έως το 2015 ο αναιρεσείων της κύριας δίκης καταδικάστηκε 21 φορές για διάφορες εγκληματικές πράξεις, κυρίως κλοπές. Αφού κατέθεσε δεύτερη αίτηση ασύλου, την οποία απέσυρε, επανήλθε το 2013 με τρίτη αίτηση ασύλου, η οποία απορρίφθηκε και συνοδεύτηκε από διάταξη περί απομάκρυνσης από το έδαφος της ΕΕ και από δεκαετή απαγόρευση εισόδου. Τον Ιανουάριο του 2015, ωστόσο, ο αναιρεσείων συνελήφθη εκ νέου για διάπραξη κλοπής και παραβίαση της απαγόρευσης εισόδου που του είχε επιβληθεί, για τις οποίες και καταδικάστηκε σε δίμηνη

4. ΔΕΚ C-271/91, *Marshall*, 02.08.1993, ECLI:EU:C:1993:335, σκ. 22, και ΔΕΚ C-460/06, *Paquay*, 11.10.2007, ECLI:EU:C:2007:601, σκ. 43.

5. Σκ. 30 της σχολιαζόμενης απόφασης.

6. ΔΕΚ C-14/83, *Von Colson και Kamann/Land Nordrhein-Westfalen*, 10.04.1984, ECLI:EU:C:1984:153, σκ. 23 και 24, ΔΕΚ C-180/95, *Draehmpaehl*, 22.04.1997, ECLI:EU:C:1997:208, σκ. 25, καθώς και απόφαση *Paquay*, ό.π., σκ. 45.

φυλάκιση. Κατά την έκτιση της εν λόγω ποινής υπέβαλε τέταρτη αίτηση ασύλου, επί της οποίας δεν κατέστη δυνατόν να ληφθεί απόφαση για λόγους σχετιζόμενους με την υγεία του. Μετά τη λήξη της δίμηνης φυλάκισης τέθηκε υπό κράτηση ως αιτών άσυλο, προκειμένου να εξετασθεί αν ήταν δυνατόν να τύχει ακροάσεως σχετικά με την υποβληθείσα (τέταρτη) αίτηση ασύλου. Μετά τη λήξη της κράτησης, συνελήφθη και πάλι, τον Ιούνιο του 2015 για κλοπή και παραβίαση απαγόρευσης εισόδου και φυλακίσθηκε. Τη λήξη της τρίμηνης ποινής φυλάκισης διαδέχθηκε νέα κράτηση ως αιτών άσυλο, δυνάμει του ολλανδικού νόμου περί αλλοδαπών που ενσωμάτωσε την Οδηγία 2013/33/ΕΕ περί προϋποθέσεων υποδοχής αιτούντων άσυλο. Δικαιολογητικός λόγος της απόφασης περί κράτησης ήταν η προστασία της εθνικής ασφάλειας και δημόσιας τάξης (άρθρο 8 παρ. 3, πρώτο εδάφιο, στ. ε' Οδηγίας 2013/33/ΕΕ), δεδομένου ότι είχε καταδικαστεί σε πληθώρα εγκληματικών πράξεων.

Ο αναιρεσείων άσκησε προσφυγή κατά της απόφασης επιβολής κράτησης, που απορρίφθηκε πρωτοδικώς. Η δευτεροβάθμια απόφαση προσβλήθηκε εν συνεχεία με αναίρεση, με τον ισχυρισμό ότι η κράτησή του αντιβαίνει στο άρθρο 5 παρ. 1 στοιχ. στ' περίοδος δεύτερη της ΕΣΔΑ, κατά το οποίο η κράτηση αλλοδαπού μπορεί να δικαιολογηθεί μόνον εφόσον εκκρεμεί διαδικασία απελάσεως ή εκδόσεως. Ειδικότερα, σύμφωνα με τον αναιρεσείοντα, η κράτησή του αντιβαίνει στη διάταξη της ΕΣΔΑ, επειδή πρόκειται για αλλοδαπό που διαμένει νόμιμα στις Κάτω Χώρες εν αναμονή αποφάσεως επί αιτήσεως ασύλου που έχει υποβάλει. Το ολλανδικό Συμβούλιο της Επικρατείας απηύθυνε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, διερωτώμενο για το κύρος της διάταξης του άρθρου 8 παρ. 3, πρώτο εδάφιο, στ. ε' της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ προς το άρθρο 6 του Χάρτη και τις αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ και τη Νομολογία του ΕΔΔΑ.

Το δικαστήριο αναφέρθηκε αρχικά στις σχέσεις του Χάρτη με την ΕΣΔΑ, υπενθυμίζοντας την ιδιαίτερη σημασία της Σύμβασης και της νομολογίας του ΕΔΔΑ, αλλά υπογραμμίζοντας ταυτόχρονα ότι, ενόψει του γεγονότος ότι η Ένωση δεν έχει ακόμα προσχωρήσει σε αυτή, το κύρος της επίμαχης διάταξης πρέπει να εξετασθεί μόνο υπό το πρίσμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο Χάρτη. Ειδικότερα, εξέτασε τη συμβατότητα της επίμαχης διάταξης προς το δικαίωμα της προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας, όπως αποτυπώνεται στο άρθρο 6 του Χάρτη, και σύμφωνα με τις απαριθμούμενες στο άρθρο 52 παρ. 1 προϋποθέσεις επιβολής νομίμων περιορισμών.

Αρχικά, διαπίστωσε ότι ο επιβληθείς με την κράτηση περιορισμός της προσωπικής ελευθερίας προβλέπεται από νομοθετική πράξη, την Οδηγία 2013/33/ΕΕ, και δεν είναι ικανός να θίξει το βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος, αφού επιτρέπει στα κράτη μέλη να υποβάλουν τον αιτού-

ντα υπό κράτηση μόνο για λόγους που σχετίζονται με την προσωπική του συμπεριφορά και εφόσον συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις. Στη συνέχεια, εξέτασε αν ο περιορισμός δικαιολογείται από σκοπό γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση και έκρινε ότι η διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας και της δημόσιας τάξης εντάσσονται στην έννοια του σκοπού αυτού. Τέλος, προέβη στον έλεγχο του επιβαλλόμενου μέτρου με βάση την αρχή της αναλογικότητας. Έκρινε, λοιπόν, σχετικά ότι η κράτηση αποτελεί από τη φύση της μέτρο πρόσφορο για την προστασία της δημόσιας τάξης και ασφάλειας αφού προστατεύει το κοινό από την επικίνδυνη συμπεριφορά του κρατούμενου. Εν συνεχεία, απεφάνθη ότι από τη συστηματική ένταξη της διάταξης σε ένα σύνολο κανόνων δικαίου που οριοθετούν επακριβώς και θέτουν αυστηρές προϋποθέσεις για την εφαρμογή του μέτρου της κράτησης προκύπτει ότι αυτό κρίνεται αναγκαίο. Για τον αναγκαίο χαρακτήρα του μέτρου, συμπλήρωσε ότι επιβάλλεται, μόνον εφόσον από την ατομική συμπεριφορά του αιτούντος άσυλο προκύπτει πραγματική, ενεστώσα και αρκούντως σοβαρή απειλή κατά θεμελιώδους συμφέροντος της κοινωνίας ή κατά της εσωτερικής ή εξωτερικής ασφάλειας του οικείου κράτους μέλους. Ως προς την κατάφαση της *stricto sensu* αναλογικότητας, απεφάνθη ότι μέτρα κρατήσεως μπορούν να θεμελιωθούν στην επίμαχη διάταξη, μόνον εφόσον οι αρμόδιες αρχές διαπιστώνουν, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, ότι ο κίνδυνος που αντιπροσωπεύουν τα επίμαχα πρόσωπα για την εθνική ασφάλεια ή για τη δημόσια τάξη αντιστοιχεί τουλάχιστον στη βαρύτητα της επεμβάσεως που συνιστούν τα μέτρα αυτά στο δικαίωμα των προσώπων αυτών στην ελευθερία.

Έχοντας καταλήξει περί της τήρησης των προϋποθέσεων του άρθρου 52 παρ. 1 για το επιτρεπτό των περιορισμών επί θεμελιωδών δικαιωμάτων στη συγκεκριμένη περίπτωση, προχώρησε στην εξέταση της συμβατότητας της προσβαλλόμενης διάταξης προς το άρθρο 5 παρ. 1 στοιχείο στ' της ΕΣΔΑ, που επιτρέπει τη στέρηση της προσωπικής ελευθερίας προσώπου σε βάρος του οποίου εκκρεμεί διαδικασία απελάσεως ή εκδόσεως. Η εν λόγω εξέταση καθίσταται δυνατή βάσει των διατάξεων των άρθρων 52 παρ. 3 και 7 του Χάρτη καθώς και των εξηγήσεων επί του άρθρου 6 που αξιωνούν τα δικαιώματα του Χάρτη που αντιστοιχούν σε δικαιώματα της ΕΣΔΑ να έχουν την ίδια εμβέλεια με αυτή που τους αποδίδει η Σύμβαση. Το Δικαστήριο έκρινε σχετικά ότι διαδικασία που κινήθηκε δυνάμει της Οδηγίας 2008/115 (Οδηγία περί επιστροφής παρανόμως διαμενόντων), στο πλαίσιο της οποίας έχει εκδοθεί απόφαση επιστροφής, ενδεχομένως συνοδευόμενη από απαγόρευση εισόδου, πρέπει να επαναλαμβάνεται από το σημείο κατά το οποίο διακόπηκε λόγω της υποβολής αιτήσεως διεθνούς προστασίας, εάν η αίτηση απορριφθεί κατά την πρωτοβάθμια διαδικασία, και, άρα, η ως άνω κινηθείσα διαδικασία εξακολουθεί να «εκκρεμεί» κατά την έννοια του άρθρου 5 παρ. 1 στοιχείο στ',

δεύτερη περίοδος, της ΕΣΔΑ και, κατά συνέπεια, η επιβολή κράτησης είναι σύννομη.

Κατόπιν της ανωτέρω ανάλυσης το Δικαστήριο απεφάνθη επί του προδικαστικού ερωτήματος ότι από την εξέταση του άρθρου 8 παρ. 3, πρώτο εδάφιο, στοιχείο ε', της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία, δεν προέκυψε κανένα στοιχείο ικανό να θίξει το κύρος της διατάξεως αυτής υπό το πρίσμα των άρθρων 6 και 52 παρ. 1 και 3, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Παρατηρήσεις

Αλεξάνδρα-Χριστίνα Ζησοπούλου*

Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων καταλαμβάνει κεντρική θέση στην ενωσιακή έννομη τάξη, παρά τον συχνό ισχυρισμό ότι ουδέποτε αποτέλεσε σκοπό της ΕΕ, της οποίας η φύση και η στόχοι είναι καθαρά οικονομικοί. Η υποχρέωση τήρησης ενός *minimum* προστασίας δικαιωμάτων ως προαπαιτούμενο για την προσχώρηση νέου κράτους μέλους, ο μηχανισμός συμβολικών κυρώσεων του άρθρου 7 ΣΕΕ σε περιπτώσεις σοβαρής παραβίασης των αξιών της Ένωσης, στις οποίες συγκαταλέγεται η προαγωγή των δικαιωμάτων¹, η νομική δεσμευτικότητα του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (στο εξής ΧΘΔΕΕ)² και η επικείμενη προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ³ καταδεικνύουν την εξέλιξη του δικαίου της Ένωσης στο πεδίο της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων⁴.

Στο επίκεντρο, ωστόσο, αυτής της εξέλιξης βρίσκεται το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), το οποίο με τη νομολογία του αναγνώρισε την προστασία των δικαιωμάτων ως γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου και ανέδειξε τον ιδιώτη ως βασικό υποκείμενο της ευρωπαϊκής έννομης τάξης. Η εδώ σχολιαζόμενη απόφαση εντάσσεται στο πλαίσιο αυτής της ολοένα εμπλουτιζόμενης και εξελισσόμενης νομολογίας του ΔΕΕ που καλείται να ανταποκριθεί στις προκλήσεις και τα διλήμματα μιας δύσκολης όσο και σημαντικής ιστορικοπολιτικής συγκυρίας.

* *M2 Recherche, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη» ΚΔΕΟΔ*

1. Βλ. άρθρα 2 και 7, Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, ΕΕ 2012 C 326.

2. Άρθρο 6 παρ. 1 ΣΕΕ.

3. Βλ. άρθρο 6 παρ. 2 ΣΕΕ και Γνωμοδότηση ΔΕΕ 2/13 της 18.12.2014.

4. P. CRAIG / G. DE BURCA, *EU Law. Text, Cases, and Materials*, Oxford University Press, 6th ed., σ. 406.

ας. Ειδικότερα, ο ευρωπαίος δικαστής κλήθηκε να αποφανθεί επί της συμβατότητας όρου του δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου και, πιο συγκεκριμένα, διατάξεως Οδηγίας που προβλέπει την κράτηση υπηκόου τρίτης χώρας, αιτούντος άσυλο, για λόγους προστασίας της εθνικής ασφάλειας ή της δημόσιας τάξης με το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια. Παρότι ο αναιρεσείων της κύριας δίκης εισήλθε στο έδαφος της ΕΕ πριν 20 χρόνια, τα πορίσματα του Δικαστηρίου είναι ιδιαίτερα σημαντικά, καθώς αφορούν το κύρος πρόσφατων διατάξεων που βρίσκονται σήμερα σε ισχύ και τείνουν να εφαρμόζονται ολοένα και συχνότερα, δεδομένης της αύξησης του όγκου των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών προς τις χώρες της Ένωσης.

Τα θέματα που απασχόλησαν το Δικαστήριο και τα οποία θα αναλυθούν στη συνέχεια αφορούν το εφαρμοστέο δίκαιο, με έμφαση στις σχέσεις μεταξύ του ΧΘΔΕΕ και της ΕΣΔΑ (II), η έκταση του δικαιώματος στην ελευθερία και στην ασφάλεια (II), όπως αποτυπώνεται στο άρθρο 6 του Χάρτη και, κυρίως, οι νομίμως τεθέντες σε αυτό περιορισμοί (IV). Προηγουμένως, αξίζει να αναφερθεί σύντομα η διαδικασία που ακολουθήθηκε (I).

I. Η ενεργοποίηση της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας

Το τελευταίο εδάφιο του άρθρου 267 ΣΛΕΕ περί προδικαστικής παραπομπής προβλέπει ότι, «όταν ανακύπτει ζήτημα σε εκκρεμή υπόθεση ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους, η οποία αφορά πρόσωπο υπό κράτηση, το Δικαστήριο αποφαινεται το συντομότερο δυνατόν»⁵. Πρόκειται για τη λεγόμενη «επείγουσα προδικαστική διαδικασία», οι διαδικαστικές λεπτομέρειες της οποίας ρυθμίζονται στο άρθρο 107 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου⁶. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, κατόπιν αιτήματος του αιτούντος εθνικού δικαστηρίου ή και αυτεπαγγέλτως, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν ανακύπτει ζήτημα ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου στον χώρο της ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, όπως, για παράδειγμα, σε περίπτωση ποινικών δικών κατά τις οποίες το πρόσωπο έχει τεθεί υπό κράτηση έως ότου ολοκληρωθούν, μπορεί να κινηθεί η επείγουσα προδικαστική διαδικασία. Η επιτάχυνση της επεξεργασίας της υπόθεσης και της έκδοσης της απόφασης αποσκοπεί στην αποτελεσματικότερη προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών και ειδικότερα του κρατουμένου κατηγορουμένου, το συμφέρον του οποίου επιτάσσει την ταχύτερη εκκαθάριση της διαφοράς⁷.

5. Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, ό.π., σ. 164.

6. ΕΕ 2012 L 265.

7. Μ. ΠΕΡΑΚΗΣ, *Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, σσ. 204-205.

Εν προκειμένω, το Ολλανδικό Συμβούλιο της Επικρατείας (Raad van State) ζήτησε να εκδικαστεί η αίτηση προδικαστικής παραπομπής με την επείγουσα προδικαστική διαδικασία, λόγω του γεγονότος ότι ο αναιρεσείων της κύριας δίκης στερείται της ελευθερίας του. Το Δικαστήριο έκανε δεκτό το σχετικό αίτημα, αφού διαπίστωσε ότι ο αναιρεσείων εξέτιε στερητική της ελευθερίας ποινή, μετά τη λήξη της οποίας θα ετίθετο εκ νέου υπό κράτηση⁸. Η παρούσα απόφαση επιβεβαιώνει τη συχνή εφαρμογή από το Δικαστήριο της νεοεισαχθείσας με τη Συνθήκη της Λισσαβόνας επείγουσας διαδικασίας, προς όφελος των πολιτών και παρά την επιβάρυνση του φόρτου εργασίας του.

II. Εφαρμοστέο δίκαιο: σχέσεις Χάρτη – ΕΣΔΑ

Όπως ήδη αναφέρθηκε, το προδικαστικό ερώτημα που κλήθηκε να απαντήσει το Δικαστήριο αφορούσε στο κύρος της διάταξης του άρθρου 8 παρ. 3, πρώτο εδάφιο στ. ε΄ της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ. Θα πρέπει, λοιπόν, αρχικά να προσδιορισθεί ως προς ποια νομικά κείμενα και ποιους ειδικότερους κανόνες θα εξετασθεί το σύννομο ή μη αυτής της διάταξης.

Το αρχικό κενό προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ένωση και την έλλειψη σχετικών διατάξεων στις ιδρυτικές συνθήκες κατάφερε, σε πρώτη φάση, να καλύψει το Δικαστήριο αναγνωρίζοντας την προστασία των δικαιωμάτων αρχικά ως γενική του κοινοτικού δικαίου⁹ και εν συνεχεία ως θεμέλιο της ενωσιακής έννομης τάξης¹⁰. Η νομολογιακή στάση αποτυπώθηκε σταδιακά σε διατάξεις του πρωτογενούς δικαίου που επιβεβαίωσαν τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την ΕΕ. Παράλληλα, αναδείχθηκε η ανάγκη σύνταξης ενός γραπτού καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων που να είναι προσιτός στον διοικούμενο της Ένωσης και να προωθεί τη διαφάνεια και την ασφάλεια δικαίου¹¹. Έτσι, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας της 7 – 9 Δεκεμβρίου 2000 υιοθετήθηκε ως κοινή πολιτική διακήρυξη ο ΧΘΔΕΕ. Πλέον, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 ΣΕΕ, ο Χάρτης, παρότι εξακολουθεί να αποτελεί αυτοτελές κείμενο¹², αποκτά το ίδιο κύρος με τις Συνθήκες και τα δικαιώματα που περιέχει αναγνωρίζονται από την Ένωση. Συνεπώς, η νομιμότητα της διάταξης που επιβάλλει περιορισμούς στην προσωπική ελευθερία ελέγχεται ως προς τις διατάξεις του Χάρτη που αφορούν το σχετικό δικαίωμα.

8. Σχολιαζόμενη απόφαση, σκ. 40.

9. ΔΕΚ 29/69, *Stauder/Ulm*, 12.11.1969, ECLI:EU:C:1969:57, σκ. 7.

10. ΔΕΚ C-402/05 P και C-415/05 P, *Kadi κατά Al Barakaat International Foundation/Συμβούλιο και Επιτροπή*, 03.09.2008, ECLI:EU:C:2008:461, σκ. 303-304.

11. Μ. ΠΕΡΑΚΗΣ, ό.π., σ. 61.

12. Ο Χάρτης επρόκειτο να ενσωματωθεί ως το δεύτερο από τα τρία μέρη της Συνταγματικής Συνθήκης.

Πέρα, από τον Χάρτη, ωστόσο, ιδιαίτερα σημαντικοί για την εξέταση της υπό κρίση διάταξης είναι και οι αντίστοιχοι κανόνες της ΕΣΔΑ. Παρά τη ρητή αναγνώριση του Χάρτη ως νομικά δεσμευτικού κειμένου, οι έννομες τάξεις που διαμορφώνονται από τις Συνθήκες της ΕΕ και την ΕΣΔΑ, εξακολουθούν να τέμνονται στο πεδίο της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ο ευρωπαίος δικαστής καλείται να ανευρίσκει την ιδανική ισορροπία ανάμεσά τους. Η πάγια αναφορά του Δικαστηρίου στην ΕΣΔΑ και στη νομολογία του ΕΔΔΑ¹³ αποσαφηνίστηκε σε σημαντικό βαθμό με την εξέλιξη του γράμματος των Συνθηκών, που αναγνωρίζουν πλέον την ΕΣΔΑ ως μία εκ των πηγών κατοχύρωσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου¹⁴. Και το ίδιο το κείμενο του Χάρτη, εξάλλου, αναφέρεται ευρέως στην ΕΣΔΑ, θέτοντας τον ιδιαίτερος σημαντικό ερμηνευτικό κανόνα ότι τα δικαιώματά του που αντιστοιχούν σε δικαιώματα της ΕΣΔΑ πρέπει να ερμηνεύονται με το ίδιο περιεχόμενο και όρια με αυτά που τους αποδίδει η Σύμβαση και η νομολογία του ΕΔΔΑ¹⁵.

Στην παρούσα απόφαση, το Δικαστήριο υπενθυμίζει την ιδιαίτερη σημασία της ΕΣΔΑ, επισημαίνοντας, όμως, ταυτόχρονα, ότι, ενόσω η Ένωση δεν έχει προσχωρήσει σε αυτήν, η Σύμβαση δεν συνιστά νομική πράξη τυπικώς ενταγμένη στην έννομη τάξη της Ένωσης¹⁶ και, άρα, το κύρος της επίμαχης διατάξεως θα πρέπει να εξετασθεί μόνο υπό το πρίσμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο Χάρτη¹⁷. Στη συνέχεια, ωστόσο, υπογραμμίζει ότι, στην περίπτωση δικαιωμάτων του Χάρτη που αντιστοιχούν σε δικαιώματα της Σύμβασης, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η τελευταία, με σκοπό τη διασφάλιση της αναγκαίας συνοχής μεταξύ των δύο κειμένων, χωρίς αυτό να θίγει σε καμία περίπτωση την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης ή του Δικαστηρίου¹⁸. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι για την ανεύρεση του εφαρμοστέου δικαίου ως προς το οποίο θα κριθεί η συμβατότητα της προσβαλλόμενης διάταξης, το Δικαστήριο στηρίζεται σε μια νομική κατα-

13. Για την εξέλιξη της νομολογίας βλ. αποφάσεις ΔΕΚ C-4/73, *Nold/ Επιτροπή*, 14.05.1974, ECLI:EU:C:1974:51, ΔΕΚ C-44/79, *Hauer/ Ομόσπονδο κράτος της Ρηνανίας-Παλατινάτου*, 13.12.1979, ECLI:EU:C:1979:290, ΔΕΚ C-36/75, *Rutili/Υπουργός Εσωτερικών*, 28.10.1975, ECLI:EU:C:1975:137.

14. Άρθρο 6 παρ. 3 ΣΕΕ.

15. Άρθρο 52 παρ. 3 του Χάρτη.

16. Βλ. και προγενέστερη νομολογία: ΔΕΕ C-617/10, *Åkerberg Fransson*, 07.05.2013, ECLI:EU:C:2013:280, σκ. 44, ΔΕΕ C-398/13 P, *Inuit Tapiriit Kanatami κ.λπ./Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, 03.09.2015, ECLI:EU:C:2015:535, σκ. 45.

17. Σχολιαζόμενη απόφαση, σκ. 45-46.

18. *Ibid*, σκ. 47.

σκευή, σύμφωνα με την οποία, ενόψει της μη προσχώρησης της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, μια διάταξη δεν μπορεί να κριθεί ως αντικείμενη στη Σύμβαση, αλλά ως αντίθετη στο Χάρτη που, όμως, ερμηνεύεται υπό το φως των διατάξεων της ΕΣΔΑ και της νομολογίας του ΕΔΔΑ.

III. Το δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια

Για να αποφανθεί το Δικαστήριο επί του κύρους της διατάξεως του άρθρου 8 παρ. 3, πρώτο εδάφιο, στοιχείο ε΄ της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ εξέτασε ουσιαστικά εάν είναι σύμφωνη με το δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια. Το εν λόγω δικαίωμα κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 του Χάρτη, που προβλέπει ότι «*Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια*». Αντίστοιχες διατάξεις ανευρίσκονται στο άρθρο 5 της ΕΣΔΑ, στα άρθρα 9 και 13 παρ. 1 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα¹⁹, στο άρθρο 9 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα²⁰ καθώς και στο σύνολο των Συνταγμάτων των κρατών μελών²¹.

Πρόκειται για ένα από τα παλαιότερα και πλέον εμπνευσμένα ατομικά δικαιώματα, όπως καταδεικνύει η αποτύπωσή του σε όλα τα διεθνή, περιφερειακά και εθνικά κείμενα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Πράγματι, η προστασία της ελευθερίας και της ασφάλειας αποτελεί θεμέλιο κάθε δημοκρατικά οργανωμένης κοινωνίας, και αποβλέπει στη διαφύλαξη του ατόμου από την άσκηση της κρατικής εξουσίας στην πιο έκδηλη μορφή της, αυτή της αστυνομικής βίας. Το δικαίωμα στην ελευθερία αναλύεται ως δικαίωμα σε μη αυθαίρετο περιορισμό της προσωπικής ελευθερίας και αφορά τις περιπτώσεις περιορισμού και στέρησης της προσωπικής ελευθερίας κατ'εφαρμογήν μέτρων σύλληψης και κράτησης²². Η αρχική θεώρηση του δικαιώματος επικεντρωνόταν αποκλειστικά σε διαδικαστικές πλευρές και απαιτούσε η σύλληψη και η κράτηση να συντελούνται νομότυπα, κατά τους προβλεπόμενους όρους και κανόνες (π.χ. επιβολή με απόφαση αρμόδιου οργάνου, ορισμός ανωτά-

του χρονικού ορίου κράτησης)²³. Ωστόσο, στο σύγχρονο δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δίνεται ολοένα και περισσότερη έμφαση και στις ουσιαστικές πτυχές του δικαιώματος, που αξιώνουν η στέρηση της ελευθερίας να δικαιολογείται από επιτακτικούς λόγους που συνδέονται με την άσκηση δημόσιας πολιτικής, εξετάζουν τις συνθήκες της κράτησης, αλλά και τις συνέπειές της σε συγκεκριμένους κρατούμενους, εισάγοντας, εμμέσως πλην σαφώς, σταθμίσεις αναλογικότητας²⁴.

Φορέας του δικαιώματος στην ελευθερία και την ασφάλεια είναι κάθε φυσικό πρόσωπο, ανεξαρτήτως του εάν κατέχει την ευρωπαϊκή ή άλλη ιθαγένεια²⁵. Σύμφωνα με το άρθρο 51 παρ. 1 του Χάρτη, αποδέκτες του δικαιώματος είναι, αφενός, η ΕΕ και τα όργανά της, και, αφετέρου, τα κράτη μέλη της ΕΕ και τα όργανά τους, μόνον όμως κατά την εφαρμογή του ευρωπαϊκού δικαίου. Παρά τη δεσμευτικότητα του άρθρου 6 για τα όργανα της Ένωσης, ωστόσο, η διάταξη αυτή στερούνταν, επί μακρόν, μεγάλης αξίας στην πράξη, από τη στιγμή που η ΕΕ δεν διέθετε αρχικά αρμοδιότητες που θα μπορούσαν να υπεισέλθουν στη σφαίρα της προσωπικής ελευθερίας του ατόμου²⁶. Με την «κοινοτικοποίηση», ωστόσο των πολιτικών του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, τη σταδιακή κατάργηση των πυλώνων και τη ρύθμιση των ζητημάτων αυτών από τη ΣΛΕΕ, η προσωπική ελευθερία και ασφάλεια αναδεικνύεται σε πρωταρχικό δικαίωμα στην ενωσιακή έννομη τάξη. Αρχικά, επειδή η Ένωση, διαθέτει, πλέον, μεγάλο αριθμό υπηρεσιών που, παρότι δεν είναι οι ίδιες επιφορτισμένες με την σύλληψη και κράτηση προσώπων, διευθύνουν πολιτικές και δράσεις που μπορούν να οδηγήσουν σε τέτοια μέτρα, ιδίως στο πεδίο του διασυνοριακού εγκλήματος²⁷. Κατά δεύτερον, και σημαντικότερο, τα κράτη μέλη προχωρούν σε κράτηση ατόμων δυνάμει διατάξεων του ευρωπαϊκού δικαίου, κατά κύριο λόγο στους τομείς του ασύλου και της μετανάστευσης.

Στο ζήτημα της μετανάστευσης αναφέρουμε ενδεικτικά την Οδηγία 2004/38/ΕΚ²⁸ που αναγνωρίζει εμμέσως

19. Άρθρο 9 «*κανείς δεν μπορεί να συλλαμβάνεται, να κρατείται ή να εξορίζεται αυθαίρετα*». Άρθρο 13 παρ. 1: «*Καθένας έχει το δικαίωμα να κυκλοφορεί ελεύθερα και να εκλέγει τον τόπο διαμονής του στο εσωτερικό ενός Κράτους*».

20. Άρθρο 9: «*1. Κάθε άτομο έχει δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια του προσώπου του. Κανείς δεν υποβάλλεται σε αυθαίρετη σύλληψη ή κράτηση. Κανείς δεν στερείται την ελευθερία του, παρά μόνο στις περιπτώσεις και σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπει ο νόμος*».

21. Το άρθρο 6 παρ. 1 του ισχύοντος Ελληνικού Συντάγματος προβλέπει: «*Κανένας δεν συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται χωρίς αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα, που πρέπει να επιδοθεί τη στιγμή που γίνεται η σύλληψη ή η προφυλάκιση*».

22. Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, σε Β. Τζέμο, Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, Ερμηνεία κατ'άρθρο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, σ. 77.

23. D. WILSHER in S. Peers ... [et al], The EU Charter of fundamental rights. A commentary, Hart Publishing, 2014, σ. 128.

24. Ibid.

25. Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ό.π., σ. 82.

26. D. WILSHER, ό.π., σ. 122.

27. Παραδείγματα τέτοιων υπηρεσιών αποτελούν η Eurojust, η Europol και η Frontex.

28. Οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 29ης Απριλίου 2004 σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1612/68 και την κατάργηση των Οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ,

τη δυνατότητα επιβολής κράτησης, προβλέποντας ότι «Το κράτος μέλος υποδοχής δύναται να εκδίδει αποφάσεις απέλασης ως ποινή ή ως παρεπόμενο μέτρο σε σχέση με ποινή κράτησης»²⁹. Στο πεδίο του ασύλου, σημαντικότερες διατάξεις για την κράτηση περιέχονται στις Οδηγίες 2008/115/ΕΚ και 2013/33/ΕΕ, τις οποίες εξετάζει άλλωστε το Δικαστήριο στη σχολιαζόμενη απόφαση. Η Οδηγία 2008/115/ΕΚ³⁰ ρυθμίζει τη διαδικασία επιστροφής των υπηκόων τρίτων χωρών, η παραμονή των οποίων στο έδαφος κράτους μέλους έχει κριθεί ως παράνομη και περιέχει χωριστό κεφάλαιο στο οποίο περιέχονται διατάξεις για τους λόγους, τη διαδικασία και τους όρους κράτησης των ατόμων αυτών ενόψει απομάκρυνσης³¹. Από την άλλη πλευρά, η Οδηγία 2013/33/ΕΕ³² αφορά την περίπτωση της κράτησης των προσώπων που αιτούνται τη χορήγηση καθεστώτος διεθνούς προστασίας.

Είναι προφανές ότι το δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια δεν αποτελεί απόλυτο δικαίωμα, αλλά επιδέχεται την επιβολή περιορισμών, στην ανάλυση της νομιμότητας των οποίων ενσκήπτει και το Δικαστήριο όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω.

IV. Περιορισμοί του δικαιώματος

Αρχικά, θα εξετάσουμε την πηγή προέλευσης των περιορισμών, δηλαδή το νομικό κείμενο στο οποίο στηρίχθηκε το Δικαστήριο στη μείζονα σκέψη του συλλογισμού του, ενώ σε δεύτερη φάση θα αναλύσουμε αν η κρίσιμη διάταξη της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ ήταν σύμφωνη με τις επιταγές που πρέπει να πληρούνται, για να είναι σύννομος ο προβλεπόμενος περιορισμός της προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας.

α. Εφαρμοστές διατάξεις

Σε αντίθεση με την ομολογη διάταξη του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ, το άρθρο 6 του Χάρτη περιορίζεται στη λιτή κατοχύρωση του δικαιώματος, χωρίς να αναφέρεται στους περιορισμούς που μπορεί να τεθούν. Συνεπώς, για να κριθεί η νομιμότητα των ορίων της εμβέλειας του δικαιώματος, πρέπει να αναχθούμε στις ειδικότερες διατάξεις περί περιορισμών. Εν προκειμένω, δύο είναι οι πιθανές λύσεις: είτε να στραφούμε στη γενική διάταξη περί περιορισμών του άρθρου 52 παρ. 1 του Χάρτη είτε να εφαρμόσουμε τους ειδικούς περιορισμούς επί του δικαιώματος στην

ελευθερία και την ασφάλεια του άρθρου 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 52 παρ. 7, του Χάρτη, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι επεξηγήσεις σχετικά με τον τελευταίο. Κατά τις επεξηγήσεις αυτές, τα δικαιώματα που προβλέπονται στο άρθρο 6 του Χάρτη «αντιστοιχούν στα δικαιώματα που κατοχυρώνονται με το άρθρο 5 της (ΕΣΔΑ), με τα οποία, σύμφωνα με το άρθρο 52, παράγραφος 3 του Χάρτη, έχουν την ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια». Συνεπώς, κατά τις ίδιες επεξηγήσεις, «οι περιορισμοί που μπορούν νομίμως να (...) επιβληθούν (στα δικαιώματα αυτά) δεν μπορούν να υπερβαίνουν εκείνους που επιτρέπονται από την (ΕΣΔΑ), στην ίδια τη διατύπωση του άρθρου 5», την οποία και επαναλαμβάνουν οι εν λόγω επεξηγήσεις. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η εξέταση του κύρους στην οποία καλούνταν εν προκειμένω να προβεί το Δικαστήριο μπορούσε να πραγματοποιηθεί είτε δυνάμει του συνδυασμού των άρθρων 6 και 52 παρ. 1 του Χάρτη είτε υπό το πρίσμα του άρθρου 6 του Χάρτη, ερμηνευόμενου υπό το φως του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ. Ποια από τις δύο οδούς είναι όμως νομικά ορθότερη και πρέπει να ακολουθείται;

Όπως συμβαίνει σε κάθε περίπτωση σύγκρουσης κανόνων δικαίου, στη θεωρία έχουν υποστηριχθεί και οι δύο απόψεις. Το κυριότερο επιχείρημα υπέρ της αποκλειστικής εφαρμογής του άρθρου 52 παρ. 1 σχετίζεται με την αυτονομία και αυτάρκεια του κειμένου του Χάρτη. Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι, στις περιπτώσεις που ένα δικαίωμα κατοχυρώνεται τόσο στον Χάρτη όσο και στην ΕΣΔΑ, είναι νομικά ορθότερο να γίνει δεκτό ότι υπερισχύουν οι διατάξεις του ενωσιακού δικαίου περί του δικαιώματος και ο προσδιορισμός των επιτρεπόμενων περιορισμών να λαμβάνει χώρα με βάση το τελευταίο³³. Σύμφωνα με την αντίθετη άποψη, οι περιορισμοί πρέπει να κρίνονται υπό το πρίσμα των διατάξεων της ΕΣΔΑ, όπως επιτάσσει η διάταξη 52 παρ. 3, η οποία είναι ειδική σε σχέση με αυτήν του 52 παρ. 1, αφού αναφέρεται σε εκείνα τα δικαιώματα που αντιστοιχούν με δικαιώματα που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση και όχι σε όλα τα δικαιώματα του Χάρτη ανεξαιρέτως³⁴. Ορθότερη θεωρούμε μια τρίτη ενδιάμεση λύση που δέχεται ότι οι διατάξεις περί περιορισμών συρρέουν σωρευτικά και όχι διαζευκτικά. Επί σωρευτικής συνδρομής θα πρέπει να ανευρίσκεται ο κοινός παρονομαστής μεταξύ των συρρεουσών διατάξεων που να παρέχει την ευρύτερη προστασία³⁵.

Το Δικαστήριο, στην εξεταζόμενη απόφαση, δεν προβαίνει σε ανάλυση της σχέσης μεταξύ των εφαρμοστέων διατάξεων, αλλά στην πράξη εξετάζει διαδοχικά τους τιθέμενους τόσο από το άρθρο 52 παρ. 1 του Χάρτη όσο και από το άρθρο 5 παρ. 1 της ΕΣΔΑ περιορισμούς. Με τον

90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ.

29. Άρθρο 33.

30. Οδηγία 2008/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2008 σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών.

31. Κεφάλαιο IV «Κράτηση ενόψει απομάκρυνσης».

32. Οδηγία 2013/33/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013 σχετικά με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία.

33. Β. ΠΕΡΑΚΗΣ, ό.π., σ. 162.

34. D. WILSHER, ό.π., σ. 126.

35. S. PEERS ... [et al], ό.π., σ. 1516.

τρόπο αυτόν, προωθεί de facto την ευρύτερη προστασία του δικαιώματος, ωστόσο, είναι ευκατὰ η άρση της αμφιβολίας περί επικάλυψης των διατάξεων του άρθρου 52 από τη Νομολογία.

β. Περιορισμοί κατά το άρθρο 52 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ

Σύμφωνα με το άρθρο 52 παρ. 1, «Κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη πρέπει να προβλέπεται από το νόμο και να σέβεται το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών. Τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται μόνο εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε στόχους γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών τρίτων». Όπως ήδη αναφέρθηκε, η εν λόγω διάταξη αποτελεί τον γενικό περί περιορισμών κανόνα του Χάρτη, που επιχειρεί να εξισορροπήσει τη σχέση μεταξύ της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και της διαφύλαξης του ενωσιακού και εθνικού δημοσίου συμφέροντος, θέτοντας απώτατα όρια στους κατ' αρχήν επιτρεπόμενους περιορισμούς των δικαιωμάτων³⁶. Μόνο στις περιπτώσεις που ένας περιορισμός κείται εντός αυτών των ορίων και πληροί τις αναφερόμενες στο άρθρο 52 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ θεωρείται θεμιτός και μπορεί να περιστείλει την άσκηση ενός δικαιώματος. Το Δικαστήριο στην παρούσα υπόθεση εκκινεί από την ανάλυση των τεσσάρων αυτών «περιορισμών των περιορισμών», πριν περάσει, σε δεύτερο στάδιο, στην εξέταση των τιθέμενων στον άρθρο 5 παρ. 1 της ΕΣΔΑ περιορισμών.

i. Νομοθετική πρόβλεψη

Πρώτη προϋπόθεση, για να κριθεί το σύννομο ενός περιορισμού, είναι η αποτύπωσή του σε νομοθετικό κείμενο. Ο όρος «νόμος» ερμηνεύεται διασταλτικά, σύμφωνα και με το πνεύμα της νομολογίας του ΕΔΔΑ, και καταλαμβάνει κάθε ενωσιακή ή εθνική διάταξη κανονιστικού περιεχομένου, ανεξαρτήτως της μορφής της³⁷. Έχει υποστηριχθεί σχετικά ότι η θέση περιορισμών σε θεμελιώδη δικαιώματα θα έπρεπε να πραγματοποιείται μόνο δυνάμει τυπικού νόμου. Ωστόσο, η υιοθέτηση αυτής της άποψης θα δημιουργούσε σημαντικά προβλήματα στην πράξη. Αφενός, ένα ουσιώδες μέρος των Συνθηκών που προβλέπουν τον περιορισμό των δικαιωμάτων βάσει μη νομοθετικών πράξεων της Ένωσης θα έμενε ανεφάρμοστο³⁸. Αφετέρου, δεδομένης της πάγιας νομολογίας του ΕΔΔΑ περί διασταλτικής ερμηνείας του όρου «νόμος», θα επιφυλασσόταν διαφορετικό επίπεδο προστασίας για τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση και στον Χάρτη, αναλόγως με το κείμενο σύμφωνα με το οποίο ερ-

μηνούνταν. Στην παρούσα υπόθεση δεν ανέκυψε τέτοιο ζήτημα, καθώς ο περιορισμός αποτυπώνεται σε διάταξη Οδηγίας, δηλαδή νομοθετικής πράξης της Ένωσης³⁹.

ii. Διαφύλαξη του βασικού περιεχομένου του δικαιώματος

Η έννοια του βασικού περιεχομένου του δικαιώματος είναι συγγενής με αυτήν του «πυρήνα του δικαιώματος» (όπως συχνά αναφέρεται στο εθνικό δίκαιο), ο οποίος δεν πρέπει να θίγεται από οποιονδήποτε περιορισμό τεθεί και για οποιονδήποτε λόγο⁴⁰. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, οι περιορισμοί πρέπει να μη συνιστούν υπέρμετρη και αφόρητη επέμβαση που θίγει αυτή την ίδια ουσία των εν λόγω δικαιωμάτων⁴¹. Εν προκειμένω, η επίμαχη διάταξη της Οδηγίας περί υποδοχής λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι η θέση υπό κράτηση αποτελεί ιδιαίτερος δραστικό μέτρο το οποίο λαμβάνεται σε βάρος αιτούντος διεθνή προστασία και το οποίο επιβάλλεται μόνον υπό εξαιρετικές περιστάσεις⁴². Η εν λόγω κράτηση υπόκειται σε αυστηρές απαιτήσεις αναλογικότητας και συνιστά μέτρο έσχατου χαρακτήρα, γεγονός που συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι δεν θίγει τον πυρήνα του δικαιώματος στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια. Στο συμπέρασμα αυτό κατέληξε και το Δικαστήριο, υπογραμμίζοντας ότι η διάταξη αυτή παρέχει στα κράτη μέλη την εξουσία να θέτουν τον αιτούντα υπό κράτηση μόνο για λόγους που έχουν σχέση με την ατομική του συμπεριφορά και εφόσον συντρέχουν οι κατά την ίδια διάταξη εξαιρετικές περιστάσεις, οι οποίες εξάλλου οριοθετούνται από το σύνολο των προϋποθέσεων που προβλέπουν τα άρθρα 8 και 9 της Οδηγίας⁴³.

iii. Πραγματική επιδίωξη στόχων δημοσίου συμφέροντος και προστασία δικαιωμάτων και ελευθεριών τρίτων

Ο πρόδρομος της εν λόγω προϋπόθεσης ανευρίσκεται στη νομολογία του Δικαστηρίου, η οποία επέτρεπε τον περιορισμό κάποιων θεμελιωδών δικαιωμάτων, όταν αυτός κρινόταν αναγκαίος για την εξυπηρέτηση των συνολικών στόχων της Κοινότητας⁴⁴. Οι σκοποί γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση αντιπροσωπεύουν το ενωσιακό συμφέρον και την τελολογία της ευρωπαϊκής ενοποίησης και εντοπίζονται, μεταξύ άλλων, στις διατάξεις των Συνθηκών που αναφέρονται στους στόχους της ΕΕ και στα μέσα για την επίτευξή τους⁴⁵. Παράλληλα, το Δικαστήριο αναγνωρίζει τη νομιμότητα των περιο-

36. Β. ΠΕΡΑΚΗΣ, ό.π., σ. 165.

37. Ibid, σ. 166.

38. S. PEERS ... [et al], ό.π., σ. 1472.

39. Σχολιαζόμενη απόφαση, σκ. 51.

40. Β. ΤΖΕΜΟΣ, ό.π., σ. 617, Β. ΠΕΡΑΚΗΣ, ό.π., σ. 167.

41. ΔΕΚ C-177/90, Kühn, 10.01.1992, ECLI:EU:C:1992:2, σκ. 16, ΔΕΚ C-292/97, Karlsson κ.λπ., 13.04.2000, ECLI:EU:C:2000:202, σκ. 45.

42. Οδηγίας 2013/33/ΕΕ, αιτιολογική σκ. 15.

43. Σχολιαζόμενη απόφαση, σκ. 52.

44. ΔΕΚ 4/73, ό.π., σκ. 14.

45. Β. ΠΕΡΑΚΗΣ, ό.π., σ. 155.

ρισμών που τίθενται προς όφελος του δημοσίου συμφέροντος των κρατών μελών⁴⁶, όταν αυτά δεσμεύονται από τους αντίστοιχους κανόνες του ενωσιακού δικαίου, επειδή δρουν κατ' εκτέλεσή του, είτε εντός του πλαισίου εφαρμογής του.

Η νομολογία του Δικαστηρίου έχει διαμορφώσει έναν κατάλογο λόγων για τους οποίους ένα κράτος μπορεί να εισάγει περιορισμούς σε κάποιο δικαίωμα. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται η δημόσια τάξη, η δημόσια υγεία, η δημόσια ασφάλεια και η δημόσια ηθική. Ακριβώς σε αυτούς τους λόγους της προστασίας της δημόσιας τάξης και ασφάλειας θεμελιώνεται η κράτηση αλλοδαπού αιτούντος άσυλο, σύμφωνα με την επίμαχη διάταξη της εξεταζόμενης απόφασης. Όσον αφορά αυτή καθεαυτή τη σημασία των εννοιών «εθνική ασφάλεια» και «δημόσια τάξη», το Δικαστήριο, στην υπόθεση C-373/13⁴⁷, προέβη σε ερμηνεία των εννοιών αυτών, όπως περιλαμβάνονταν στο άρθρο 24 παρ. 1, της πρώην Οδηγίας περί αναγνωρίσεως⁴⁸, κατ' αναλογία προς τις έννοιες «δημόσια ασφάλεια» και «δημόσια τάξη» οι οποίες χρησιμοποιούνται στα άρθρα 27 και 28 της Οδηγίας 2004/38/ΕΚ⁴⁹. Μολονότι τα κράτη μέλη παραμένουν ελεύθερα να καθορίζουν τις απαιτήσεις δημοσίας τάξεως και εθνικής ασφάλειας, το Δικαστήριο έκρινε, εντούτοις, ότι ο βαθμός στον οποίο μια κοινωνία προτίθεται να προστατεύσει τα θεμελιώδη της συμφέροντα δεν επιτρέπεται να ποικίλλει ανάλογα με το νομικό καθεστώς του προσώπου που θίγει τα θεμελιώδη αυτά συμφέροντα⁵⁰.

Έτσι, το Δικαστήριο έκρινε ότι η έννοια «δημόσια ασφάλεια» καλύπτει τόσο την εσωτερική όσο και την εξωτερική ασφάλεια του κάθε κράτους μέλους και ότι, ως εκ τούτου, η δημόσια ασφάλεια μπορεί να επηρεάζεται από την παρακώλυση της λειτουργίας των κρατικών θεσμών και των βασικών δημόσιων υπηρεσιών καθώς και από

τον κίνδυνο για την επιβίωση του πληθυσμού ή σοβαρής διαταραχής των εξωτερικών σχέσεων ή της ειρηνικής συνύπαρξης των λαών ή από την προσβολή των στρατιωτικών συμφερόντων⁵¹.

Όσον αφορά τη «δημόσια τάξη», το Δικαστήριο την έχει ερμηνεύσει, σε διάφορα πλαίσια, υπό την έννοια ότι αυτή προϋποθέτει, εν πάση περιπτώσει, εκτός της διασάλευσης της κοινωνικής τάξης, την οποία συνεπάγεται κάθε παράβαση του νόμου, να υφίσταται πραγματική, ενεστώσα και αρκούντως σοβαρή απειλή κατά θεμελιώδους συμφέροντος της κοινωνίας⁵². Εκ των ανωτέρω προκύπτει ότι, στο πλαίσιο εκτίμησης της έννοιας αυτής, έχει σημασία κάθε πραγματικό ή νομικό στοιχείο που αφορά την κατάσταση του συγκεκριμένου υπηκόου τρίτης χώρας, το οποίο μπορεί να αποσαφηνίσει το ζήτημα εάν η προσωπική συμπεριφορά του συνιστά τέτοιου είδους απειλή⁵³.

Στην παρούσα απόφαση, το Δικαστήριο, κατά την εξέταση της προϋπόθεσης περί πραγματικής επιδίωξης στόχων δημοσίου συμφέροντος, αρκείται στη διαπίστωση ότι η προστασία της δημόσιας τάξης και ασφάλειας αποτελούν σκοπούς γενικού συμφέροντος⁵⁴, χωρίς να εξειδικεύει περαιτέρω τις έννοιες, οι οποίες που αναλύονται στις επόμενες σκέψεις, όπου εφαρμόζεται ο έλεγχος αναλογικότητας⁵⁵. Τέλος, αναφέρει ότι η προστασία της εθνικής ασφάλειας και της δημόσιας τάξης κατατείνει στην προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων, συμπληρώνοντας ότι το δικαίωμα του άρθρου 6 διακηρύσσει όχι μόνο το δικαίωμα στην ελευθερία αλλά και στην ασφάλεια. Από τη διατύπωση αυτή, σε συνδυασμό με την παρατιθέμενη στο σημείο αυτό νομολογία της απόφασης *Digital Rights Ireland*⁵⁶, συμπεραίνουμε ότι

51. ΔΕΕ C-373/13, ό.π., σκ. 78, ΔΕΕ C-145/09, *Τσακουριδής*, 23.11.2010, ECLI:EU:C:2010:708, σκ. 43.

52. *Ibid*, σκ. 79.

53. ΔΕΕ C-554/13, *Zh. και O.*, 11.06.2015, ECLI:EU:C:2015:377, σκ. 61.

54. Σχολιαζόμενη απόφαση, σκ. 53.

55. *Ibid*, σκ. 65.

56. Η σχετική σκ. 42 αναφέρει τα εξής: «Από τη νομολογία του Δικαστηρίου συνάγεται ότι η καταπολέμηση της διεθνούς τρομοκρατίας αποτελεί σκοπό γενικού συμφέροντος της Ένωσης προκειμένου να διατηρηθεί η διεθνής ειρήνη και η διεθνής ασφάλεια (βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις ΔΕΚ C-402/05 P και C-415/05, *Kadi και Al Barakat International Foundation/Συμβούλιο και Επιτροπή*, 03.09.2008, ECLI:EU:C:2008:461, σκ. 363, καθώς και ΔΕΕ C-539/10 P και C-50/10 P, *Al-Aqsa/Συμβούλιο*, 15.11.2012, ECLI:EU:C:2012:711, σκ. 130). Το ίδιο ισχύει για την καταπολέμηση της βαριάς εγκληματικότητας προκειμένου να διασφαλισθεί η δημόσια ασφάλεια (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση *Τσακουριδής*, ό.π., σκ. 46 και 47). Εξάλλου, πρέπει να τονιστεί, συναφώς, ότι το άρθρο 6 του Χάρτη διακηρύσσει το δικαίωμα κάθε προσώπου όχι μόνο στην ελευθερία, αλλά και στην ασφάλεια». ΔΕΕ C-293/12 και C-594/12, *Digital Rights Ireland και Seitlinger κ.λπ.*, 08.04.2014,

46. ΔΕΚ C-219/91, *Ter Voort*, 28.10.1992, ECLI:EU:C:1992:414, σκ. 35 και 38.

47. ΔΕΕ C-373/13, *T.*, 24.06.2015, ECLI:EU:C:2015:413.

48. Η διάταξη αυτή προβλέπει ότι, το συντομότερο μετά τη χορήγηση του σχετικού καθεστώτος, και εάν δεν υφίστανται επιτακτικοί λόγοι εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης περί του αντιθέτου, τα κράτη μέλη χορηγούν στους δικαιούχους του καθεστώτος πρόσφυγα άδεια παραμονής, η οποία πρέπει να ισχύει για μία τριετία τουλάχιστον και να είναι ανανεώσιμη. Επαναλαμβάνεται, με σχεδόν ίδια διατύπωση, και στο άρθρο 24 παρ. 1, της Οδηγίας περί αναγνωρίσεως.

49. Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 και την κατάργηση των Οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ 2004 L 158/77).

50. ΔΕΕ C-373/13, ό.π., σκ. 77.

κρίνεται θεμιτή στέρηση της ελευθερίας ορισμένων από-
μων προς όφελος της ασφάλειας τρίτων.

iv. Τήρηση της αρχής της αναλογικότητας

Η κοινή στις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών με-
λών αρχή της αναλογικότητας αναδείχθηκε από τη νομο-
λογία του Δικαστηρίου⁵⁷ και τα νομοθετικά κείμενα της
ΕΕ⁵⁸ σε αυτόνομη γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου
που δεσμεύει τόσο την Ένωση, όταν επιβάλλει περιορι-
σμούς των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όσο και τα κράτη,
όταν πράττουν το ίδιο σε τομείς που εφαρμόζεται το δί-
καιο της Ένωσης⁵⁹. Η αρχή της αναλογικότητας επιτάσσει,
προκειμένου ένας τιθέμενος σε δικαίωμα περιορισμός να
είναι νόμιμος, να είναι πρόσφορος και αναγκαίος για την
επίτευξη ενός συγκεκριμένου σκοπού και να μην επιβάλ-
λει υπέρμετρη επιβάρυνση ενός εννόμου αγαθού (*strict
sensu αναλογικότητα*)⁶⁰.

Η προσφορότητα αναλύεται ως η δυνατότητα του περι-
ορισμού να υλοποιήσει στην πράξη και συγκεκριμένα
τον σκοπό δημοσίου συμφέροντος για τον οποίο τίθεται.
Στην περίπτωση της στέρησης της προσωπικής ελευθερίας
για τη διαφύλαξη της δημόσιας τάξης, ο περιορισμός
είναι πρόσφορος, όπως δέχεται το Δικαστήριο, επειδή
προστατεύει το κοινό από τον κίνδυνο που ενδέχεται να
αντιπροσωπεύει η συμπεριφορά του κρατούμενου προ-
σώπου και συντείνει στην υλοποίηση της προστασίας της
δημόσιας ασφάλειας⁶¹. Πέραν της ικανοποίησης συγκεκρι-
μένου σκοπού, ο περιορισμός πρέπει να τηρεί και την
αρχή της αναγκαιότητας, η κρίση επί της οποίας αποτελεί
σύνθετη διαδικασία, καθώς απαιτεί ποικίλες σταθμίσεις.

Ένας περιορισμός είναι αναγκαίος, όταν ο στόχος τον
οποίο καλείται να υλοποιήσει δεν μπορεί να πραγματοποιη-
θεί με άλλα λιγότερο παραβιαστικά και επιβλαβή μέτρα.
Απαιτείται, με άλλα λόγια, ο τιθέμενος περιορισμός να
είναι ο λιγότερο επαχθής για το εκάστοτε θεμελιώδες
δικαίωμα⁶² και να μην υπερβαίνει τα όρια του απολύτως
αναγκαίου⁶³. Προκειμένου να διαπιστωθεί η αναγκαιότη-
τα του περιορισμού, λαμβάνονται υπ' όψιν η φύση του
περιοριζόμενου δικαιώματος, η φύση και η σοβαρότητα
της παραβίασης και ο επιδιωκόμενος σκοπός⁶⁴ σε συνάρ-

τηση με τα πραγματικά περιστατικά της συγκεκριμένης
περίπτωσης. Έτσι, το Δικαστήριο, στην παρούσα υπόθε-
ση, προέβη σε συστηματική ερμηνεία της επίμαχης διά-
ταξης του άρθρου 8 παρ. 3, πρώτο εδάφιο στοιχείο ε' της
Οδηγίας 2013/33/ΕΕ, από την οποία προέκυψε ότι η δυ-
νατότητα κράτησης αιτούντος άσυλο για την προστασία
της εθνικής ασφάλειας και της δημόσιας τάξης υπόκειται
σε ένα σύνολο προϋποθέσεων με στόχο την αυστηρή
οριοθέτηση της επιστράτευσης του εν λόγω στερητικού
της ελευθερίας μέτρου. Κρίσιμα στοιχεία, κατά το *dictum*
του Δικαστηρίου, αποτελούν η απαγόρευση στα κράτη
μέλη να υποβάλλουν σε κράτηση ένα πρόσωπο, απλώς
και μόνο διότι υπέβαλε αίτηση διεθνούς προστασίας⁶⁵,
η επιταγή να επιβάλλεται κράτηση, μόνον εφόσον αυτό
κρίνεται αναγκαίο και κατόπιν ατομικής αξιολόγησης
κάθε περίπτωσης, εάν άλλα λιγότερο περιοριστικά εναλ-
λακτικά μέτρα δεν είναι δυνατό να εφαρμοστούν κατά
τρόπο αποτελεσματικό⁶⁶ και η υποχρέωση να προβλέ-
πει το εθνικό δίκαιο κανόνες που αφορούν εναλλακτικές
λύσεις (π.χ. τακτική εμφάνιση ενώπιον των αρχών, κατά-
θεση χρηματικής εγγυήσεως ή υποχρέωση διαμονής σε
υποδεικνυόμενο μέρος)⁶⁷. Παράλληλα, η κράτηση πρέπει
να έχει τη μικρότερη δυνατή διάρκεια και να επιβάλλεται
με απόφαση που απολαμβάνει συγκεκριμένων διαδικα-
στικών και δικονομικών εγγυήσεων.

Καταλήγοντας, το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι ο ανα-
γκαίος χαρακτήρας του μέτρου της κράτησης αιτούντος
άσυλο δικαιολογείται, μόνον εφόσον από την ατομική
του συμπεριφορά προκύπτει πραγματική, ενεστώσα και
αρκούντως σοβαρή απειλή κατά θεμελιώδους συμφέ-
ροντος της κοινωνίας ή κατά της εσωτερικής ή εξωτερι-
κής ασφάλειας του οικείου κράτους μέλους⁶⁸. Πρόκειται
για ιδιαίτερος σημαντική κρίση που εμποδίζει τα κράτη
μέλη να στηρίζονται σε γενική πρακτική ή σε κάποιο τεκ-
μήριο, προκειμένου να διαπιστώσουν την ύπαρξη απει-
λής για την εθνική ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη κατά την
έννοια της επίμαχης διάταξης, χωρίς να λαμβάνουν δεό-
ντως υπόψη την προσωπική συμπεριφορά του υπηκόου
και τον κίνδυνο που η συμπεριφορά αυτή εγκυμονεί συ-
ναφώς⁶⁹. Κατά συνέπεια, η επίμαχη διάταξη δεν μπορεί
να αποτελέσει τη νομική βάση που θα επέτρεπε σε κρά-
τος μέλος να θέσει υπό κράτηση αιτούντες άσυλο, όταν
αυτοί προέρχονται από μαζική και αιφνίδια εισροή μετα-
ναστών η οποία απειλεί την εσωτερική τάξη του οικείου

ECLI:EU:C:2014:238.

57. ΔΕΚ 8/55, *Fédération charbonnière de Belgique/Ανώτατη Αρχή*,
29.11.1956, ECLI:EU:C:1956:11.

58. Άρθρο 5 παρ. 4 ΣΕΕ και 52 παρ. 1 ΧΘΔΔΕΕ.

59. Β. ΠΕΡΑΚΗΣ, *ό.π.*, σ. 170.

60. *Ibid.*

61. Σχολιαζόμενη απόφαση, σκ. 55.

62. Β. ΤΖΕΜΟΣ, *ό.π.*, σ. 617.

63. Σχολιαζόμενη απόφαση, σκ. 56.

64. ΔΕΕ C-293/12, *ό.π.*, σκ. 47.

65. Άρθρο 8 παρ. 1 και αιτιολογική σκ. 15 Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

66. Άρθρο 8 παρ. 2.

67. *Ibid.*, παρ. 4.

68. Σχολιαζόμενη απόφαση, σκ. 67.

69. Προτάσεις της Γεν. Εισαγγελέως Ε. Sharpston της 26ης Ιανουαρίου
2016 στη σχολιαζόμενη απόφαση, σκ. 95.

κράτους και την ικανότητά του να αντιμετωπίσει την εν λόγω εισροή⁷⁰.

Τέλος, για να καταφθαί η αναλογικότητα του περιορισμού, πρέπει αυτός να μην είναι δυσανάλογος σε σχέση με τον επιδιωκόμενο στόχο. Θα πρέπει, δηλαδή, το τιθέμενο μέτρο να είναι αποτέλεσμα ισόρροπης στάθμισης μεταξύ του επιδιωκόμενου σκοπού γενικού συμφέροντος και της πραγματοποιούμενης στο θεμελιώδες δικαίωμα επέμβασης. Η περιγραφείσα *stricto sensu* αναλογικότητα πληρούται, στην περίπτωση της κρινόμενης υπόθεσης, μόνον εφόσον οι αρμόδιες αρχές διαπιστώνουν, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, ότι ο κίνδυνος που αντιπροσωπεύουν τα επίμαχα πρόσωπα για την εθνική ασφάλεια ή για τη δημόσια τάξη αντιστοιχεί τουλάχιστον στη βαρύτητα της επέμβασης που συνιστούν τα μέτρα αυτά στο δικαίωμα των προσώπων αυτών στην ελευθερία⁷¹.

Μετά την εξέταση των προϋποθέσεων του άρθρου 52 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο περιορισμός της επίμαχης διάταξης ήταν σύνομος και προχώρησε στον έλεγχο του με βάση τα οριζόμενα στην ΕΣΔΑ.

γ. Περιορισμοί κατά το άρθρο 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Όπως ήδη αναφέρθηκε ανωτέρω, από τον συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 6 και 52 παρ. 3 και 7 ΧΘΔΕΕ, καθώς και από τις επεξηγήσεις στο άρθρο 6 προκύπτει υποχρέωση ελέγχου της νομιμότητας του τεθέντος περιορισμού προς τα οριζόμενα στο άρθρο 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Πρέπει, ειδικότερα, να εξετασθεί αν η επίμαχη διάταξη εμπίπτει σε κάποια από τις προβλεπόμενες στο άρθρο 5 παρ. 1 εξαιρέσεις από το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια. Από πάγια νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία ισχύει και για την ερμηνεία του άρθρου 6 του Χάρτη, προκύπτει ότι τα στοιχεία α' έως στ' του άρθρου 5 παρ. 1, της ΕΣΔΑ περιέχουν εξαντλητικό κατάλογο των λόγων βάσει των οποίων επιτρέπεται κράτηση, ενώ ένα τέτοιο μέτρο δεν είναι νόμιμο, αν δεν εμπίπτει σε κάποιον από τους λόγους αυτούς⁷². Οι λόγοι αυτοί πρέπει να ερμηνεύονται στενά, καθώς εισάγουν εξαίρεση από το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια⁷³.

Η κράτηση αιτούντος άσυλο, με βάση την επίμαχη διάταξη, είναι δυνατόν να υπάγεται σε πλείστες από τις εξαιρέσεις που προβλέπονται στο άρθρο 5 της ΕΣΔΑ. Το δικαστήριο, ωστόσο, εξέτασε αποκλειστικά την επι-

τρεπόμενη στο άρθρο 5 παρ. 1, στοιχείο στ', περίοδος β' εξαίρεση, που επιτρέπει τη νόμιμη κράτηση προσώπου εναντίον του οποίου εκκρεμεί διαδικασία απελάσεως ή εκδόσεως. Ειδικότερα, η αυτοτέλεια της επίμαχης διάταξης σε σχέση με τυχόν διαδικασία επιστροφής δεν αποκλείει το ενδεχόμενο η κράτηση που διατάσσεται βάσει της διάταξης αυτής να εντάσσεται στο πλαίσιο διαδικασίας επιστροφής, όταν σε βάρος του οικείου αιτούντος εκδόθηκε απόφαση επιστροφής πριν από την υποβολή της αίτησής του για διεθνή προστασία. Από τη νομολογία, άλλωστε, του ΕΔΔΑ προκύπτει ότι το 5 παρ. 1 στ' ΕΣΔΑ απαιτεί απλώς και μόνο να βρίσκεται σε εξέλιξη διαδικασία απελάσεως. Συνεπώς, δεν παρέχει την ίδια προστασία με το άρθρο 5 παρ. 1, στοιχείο γ', της ΕΣΔΑ και, άρα, δεν προϋποθέτει, ιδίως, την άμεση παραπομπή ενώπιον δικαστή την οποία απαιτεί το εν λόγω άρθρο 5 παρ. 3, για τις περιπτώσεις στερήσεως της ελευθερίας με βάση το άρθρο 5 παρ. 1, στοιχείο γ'. Το ΕΔΔΑ επισήμανε, επίσης, στην απόφαση *Nabil κ.λπ. κατά Ουγγαρίας*, ότι η υποβολή αίτησης ασύλου από πρόσωπο σε βάρος του οποίου έχει εκδοθεί διαταγή απελάσεως δεν σημαίνει απαραίτητως, αυτή και μόνον, ότι η κράτηση του προσώπου αυτού δεν αποσκοπεί πλέον στην απομάκρυνσή του, δεδομένου ότι ενδεχόμενη απόρριψη της εν λόγω αίτησης μπορεί να οδηγήσει στην εφαρμογή της διαταγής απελάσεως⁷⁴.

Επομένως, η δεύτερη εξαίρεση που προβλέπεται στο άρθρο 5 παρ. 1, στοιχείο στ', της ΕΣΔΑ μπορεί να δικαιολογηθεί τη στέρηση της ελευθερίας ενός αιτούντος άσυλο, εφόσον η υποβολή αιτήσεως διεθνούς προστασίας από τον τελευταίο δεν είχε ως συνέπεια την εξαφάνιση από την έννομη τάξη της διαταγής απελάσεως που εκδόθηκε σε βάρος του.

Επιπλέον, στερητικό της ελευθερίας μέτρο μπορεί να δικαιολογηθεί με βάση το προαναφερθέν άρθρο 5 παρ. 1, στοιχείο στ', μόνον αν εφαρμόζεται καλή τη πίστει, αν συνδέεται στενά με τον λόγο κρατήσεως τον οποίο επικαλείται η οικεία κυβέρνηση, αν ο χώρος και οι συνθήκες της κρατήσεως είναι κατάλληλοι και, τέλος, αν η διάρκεια του μέτρου αυτού δεν υπερβαίνει τη διάρκεια που είναι ευλόγως αναγκαία για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού⁷⁵. Το Δικαστήριο έκρινε σχετικά ότι στο δίκαιο της Ένωσης κανένα στοιχείο της Οδηγίας περί υποδοχής ούτε και των Οδηγιών περί διαδικασιών και περί επιστροφής δεν εμποδίζει την τήρηση των απαιτήσεων αυτών⁷⁶.

Επί της εξεταζόμενης υπόθεσης, λοιπόν, το Δικαστήριο έκρινε ότι η διαδικασία που κινήθηκε δυνάμει της Οδηγίας 2008/115, στο πλαίσιο της οποίας είχε εκδοθεί απόφα-

70. *Ibid*, σκ. 96.

71. Σχολιαζόμενη απόφαση, σκ. 69.

72. Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις ΕΔΔΑ, *Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Προσφυγή No 13229/03), σκ. 43, CEDH 2008, και *Stanev κατά Βουλγαρίας* (Προσφυγή No 36760/06), σκ. 144, CEDH 2012.

73. ΕΔΔΑ, *Velinon κατά πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας*, (Προσφυγή No 16880/08), απόφαση της 19 Σεπτεμβρίου 2013, σκ. 49.

74. ΕΔΔΑ, *Nabil κ.λπ. κατά Ουγγαρίας* (Προσφυγή No 62116/12), απόφαση της 23 Σεπτεμβρίου 2015, σκ. 38.

75. *Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., σκ. 68-74

76. Σχολιαζόμενη απόφαση, σκ. 81.

ση επιστροφής, θα πρέπει να επαναλαμβάνεται από το σημείο κατά το οποίο διακόπηκε λόγω της υποβολής αιτήσεως ασύλου, εάν η αίτηση αυτή απορριφθεί κατά την πρωτοβάθμια διαδικασία, και, άρα, θεωρείται ότι κινηθείσα διαδικασία απομάκρυνσης εξακολουθεί να «εκκρεμεί» κατά την έννοια του άρθρου 5 παρ. 1, στοιχείο στ', δεύτερη περίοδος, της ΕΣΔΑ. Συνεπώς, ο περιορισμός του άρθρου 8 παρ. 3 πρώτο εδάφιο, στ. ε' της Οδηγίας εμπίπτει στη δεύτερη εξαίρεση της ως άνω διάταξης της ΕΣΔΑ και άρα είναι νόμιμος.

Συμπερασματικά

Το Δικαστήριο, αναλύοντας διεξοδικά τις προϋποθέσεις νομιμότητας των περιορισμών του δικαιώματος στην ελευθερία, κατέληξε ότι η κράτηση αιτούντος διεθνή προστασία είναι νόμιμη για λόγους που ανάγονται στη δημόσια τάξη και ασφάλεια. Θεωρούμε, ωστόσο, ότι το διατακτικό της σχολιαζόμενης απόφασης θα ήταν ορθότερο να συμπληρωθεί σύμφωνα με τις προτάσεις της Γεν. Εισαγγελέως Sharpston, που επεσήμανε ότι το συμπέρασμα περί νομιμότητας έπρεπε να τελεί υπό διττή επιφύλαξη⁷⁷. Αφενός, η διάταξη αυτή πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι έχει εφαρμογή μόνο σε περιπτώσεις κατά τις οποίες από τα πραγματικά ή νομικά στοιχεία σχετικά με την κατάσταση ενός αιτούντος διεθνή προστασία είναι δυνατόν να συναχθεί ότι η προσωπική συμπεριφορά του τελευταίου δικαιολογεί τη θέση του υπό κράτηση, λόγω της πραγματικής, ενεστώσας και αρκούντως σοβαρής απειλής την οποία αυτός συνιστά για την εθνική ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη του οικείου κράτους μέλους. Αφετέρου, κατά την εφαρμογή της πρέπει να γίνεται σεβαστό, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, το δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ερμηνευόμενο υπό το φως του άρθρου 5 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η οποία υπεγράφη στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950. Πράγματι, η εξειδίκευση της κρίσης περί συμβατότητας της κράτησης αιτούντος ασύλου με τις διατάξεις περί προστασίας της προσωπικής ελευθερίας και ο περιορισμός της σε εξατομικευμένες περιπτώσεις θα συντελούσε σε μεγαλύτερη ασφάλεια δικαίου και σε αποφυγή καταστρατηγήσεων της κρίσης του Δικαστηρίου στο μέλλον, ενόψει και της αύξησης των προσφυγικών ροών προς τις χώρες της ΕΕ.

77. Προτάσεις της Γεν. Εισαγγελέως E. Sharpston της 26ης Ιανουαρίου 2016 στη σχολιαζόμενη απόφαση, σκ. 139.

► Τυχρά παίγνια

Συνέπειες για τις δικαστικές και διοικητικές αρχές από προγενέστερη διαπίστωση της ασυμβατότητας του εθνικού δικαίου με το δίκαιο της Ένωσης

προδικαστική παραπομπή – ελεύθερη παροχή υπηρεσιών – τυχερά παιχνίδια – κρατικό μονοπώλιο επί αθλητικών στοιχημάτων – διοικητική άδεια – αποκλεισμός ιδιωτικών φορέων – Οδηγία 98/34/ΕΚ – τεχνικοί κανόνες – υποχρέωση γνωστοποίησης – αρχές διαφάνειας και ίσης μεταχείρισης

ΔΕΕ C-336/14, Ince, Τμήμα πρώτο, 04.02.2016, Πρόεδρος: A. Tizzano, Εισηγητής: S. Rodin, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2016:72 – Προδικαστικό ερώτημα

Η γερμανική εισαγγελική αρχή άσκησε ποινική δίωξη εναντίον της Sebat Ince, Τουρκάλας υπηκόου και κατοίκου Γερμανίας, για το αδίκημα της παράνομης διοργάνωσης τυχερού παιχνιδιού άνευ άδειας για δύο χρονικά διαστήματα. Η Sebat Ince είχε εγκαταστήσει μηχανήματα τυχερών παιχνιδιών εντός του μπαρ που διηύθυνε χωρίς τη σχετική άδεια από τις γερμανικές αρχές και λειτουργούσε ως πράκτορας για τη συλλογή αθλητικών στοιχημάτων για λογαριασμό διοργανωτή στοιχημάτων, εγκατεστημένου στην Αυστρία. Η αυστριακή εταιρία είχε την απαιτούμενη άδεια για την άσκηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας στην Αυστρία και όχι στη Γερμανία. Οι κατηγορίες αφορούσαν το πρώτο και δεύτερο εξάμηνο του 2012, κατά τη διάρκεια των οποίων ίσχυαν δύο διαφορετικά νομικά καθεστώτα στη Γερμανία.

Κατά το πρώτο εξάμηνο του 2012, στο κρατίδιο της Βαυαρίας ίσχυαν οι διατάξεις της κρατικής συμφωνίας περί τυχερών παιχνιδιών του 2008, καίτοι η ισχύς της είχε λήξει στα τέλη του 2011. Το εν λόγω κρατίδιο παρέτεινε την ισχύ της λήσασας συμφωνίας με τοπικό νόμο, τον οποίο δεν κοινοποίησε στην Επιτροπή σύμφωνα με την Οδηγία 98/34/ΕΚ για την υποχρέωση των κρατών μελών κοινοποίησης τεχνικών κανόνων.

Οι διατάξεις της κρατικής συμφωνίας του 2008, οι οποίες καθιέρωναν κρατικό μονοπώλιο στη διοργάνωση αθλητικών στοιχημάτων, είχαν ήδη κριθεί ότι αντίκεινται στο δίκαιο της Ένωσης από όλα τα γερμανικά δικαστήρια που κλήθηκαν να αποφανθούν επί των σχετικών υποθέσεων, κατόπιν προηγούμενης έκδοσης αποφάσεων του ΔΕΕ σε απάντηση των προδικαστικών ερωτημάτων που τα εθνικά δικαστήρια είχαν υποβάλει.

Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο εφαρμογής της παραπάνω συμφωνίας του 2008, σε απάντηση επί προδικαστικών παραπομπών που τέθηκαν υπόψιν του, το ΔΕΕ με τις δύο αποφάσεις του (C-316/07, C-358/07 έως C-360/07, C-409/07 και C-410/07, *Stoß* και C-46/08, *Carmen Media Group*) έκρινε ότι τα γερμανικά δικαστήρια μπορούσαν θεμιτά να καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι το κρατικό αυτό μονοπώλιο δεν είναι κατάλληλο προς τη διασφά-

λιση της επίτευξης του σκοπού της καταπολέμησης κινδύνων εξάρτησης από τα τυχερά παιχνίδια κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό. Στη συνέχεια, η δικανική κρίση των γερμανικών δικαστηρίων ήταν ομοιόμορφη ως προς τη διαπίστωση της ασυμβατότητας του κρατικού μονοπωλίου με το δίκαιο της Ένωσης. Δεν υπήρξε, όμως, ενιαία αντιμετώπιση ως προς τις συνέπειες που επισύρει ο παράνομος χαρακτήρας του εν λόγω μονοπωλίου. Κάποια εξ αυτών έκριναν ότι, λόγω της απαγόρευσης εφαρμογής των διατάξεων περί μονοπωλίου, θα πρέπει να εφαρμοζείται μία πλασματική διαδικασία αδειοδότησης στους ιδιωτικούς φορείς, κατά την οποία θα εξεταζόταν κατά περίπτωση εάν ο εκάστοτε ιδιωτικός φορέας πληροί τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για τους φορείς του κρατικού μονοπωλίου και τους πράκτορές του. Εντούτοις, σύμφωνα με το αιτούν δικαστήριο, κανένας ιδιωτικός φορέας δεν έλαβε άδεια με την παραπάνω διαδικασία.

Κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2012, την 01.07.2012, τέθηκε σε εφαρμογή η τροποποιητική συμφωνία περί τυχερών παιχνιδιών, στην οποία περιλαμβανόταν ρήτρα περί διοργάνωσης αθλητικών στοιχημάτων για δοκιμαστική περίοδο επτά ετών. Με την παραπάνω ρήτρα ήρθη η απαγόρευση χορήγησης άδειας διοργάνωσης αθλητικών στοιχημάτων σε ιδιωτικούς φορείς, οι οποίοι θα μπορούσαν να λάβουν άδεια διοργάνωσης αθλητικών στοιχημάτων για μια επταετία και κατόπιν της παρέλευσης ενός έτους από τη λήψη της, οι πράκτορες θα μπορούσαν να λάβουν την άδεια συγκέντρωσης στοιχημάτων για λογαριασμό του ήδη αδειοδοτημένου ιδιωτικού φορέα. Για τον σκοπό αυτόν, ορίστηκε συγκεκριμένος αριθμός αδειών προς διάθεση, είκοσι συνολικά, και μια περίπλοκη αγωνιστική διαδικασία για τη χορήγησή τους. Παρόλα αυτά, μέχρι την επ' ακροατηρίω συζήτηση της εν λόγω υπόθεσης, τον Ιούνιο του 2015, δεν είχε χορηγηθεί καμία άδεια.

Λαμβανομένων υπόψιν των ανωτέρω ζητημάτων, το αιτούν γερμανικό δικαστήριο, διαπιστώνοντας την ασυμβατότητα των διατάξεων περί κρατικού μονοπωλίου του ισχύοντος νομικού πλαισίου του 2008 με το δίκαιο της Ένωσης και εκφράζοντας αμφιβολίες για τη νομιμότητα της διαδικασίας που ακολουθείται για τη χορήγηση αδειών σε ιδιώτες βάσει του νέου νομικού καθεστώτος του 2012, ζήτησε κατευθύνσεις από το ΔΕΕ. Εν προκειμένω, απηύθυνε μια σειρά ερωτημάτων προς το Δικαστήριο για τις συνέπειες που οι δικαστικές και διοικητικές αρχές του κράτους οφείλουν να αντλήσουν από i) την ασυμβατότητα του εθνικού δικαίου λόγω της ύπαρξης του κρατικού μονοπωλίου με το ενωσιακό δίκαιο, κατά το μεταβατικό διάστημα προετοιμασίας του νέου νομικού πλαισίου, ii) την απουσία κοινοποίησης στην Επιτροπή της διάταξης περί παράτασης ισχύος της συμφωνίας του 2008 και iii) την ενδεχόμενη ασυμβατότητα της διαδικασίας αδειοδότησης εν εξελίξει με το άρθρο 56 ΣΛΕΕ και με τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης μετά τη θέση σε ισχύ της νέας τροποποιητικής συμφωνίας του 2012.

Η συγκεκριμένη υπόθεση έδωσε την ευκαιρία στο Δικαστήριο να αποσαφηνίσει μια σειρά ζητημάτων σχετικά με τις διατάξεις της Συνθήκης για την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών και την αρχή υπεροχής του δικαίου της Ένωσης. Το Δικαστήριο, διακρίνοντας τις δύο χρονικές περιόδους ισχύος του νομικού καθεστώτος του 2008 το πρώτο εξάμηνο του 2012 και ισχύος του νέου νομικού καθεστώτος του 2012 το δεύτερο εξάμηνο του 2012, έκρινε ότι:

Όσον αφορά στο πρώτο εξάμηνο του 2012, το άρθρο 56 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι απαγορεύεται στις εισαγγελικές αρχές να διώκουν ιδιωτικούς φορείς λόγω μη κατοχής άδειας για τη διοργάνωση ή την πρακτορεία αθλητικών στοιχημάτων, εφόσον η άδεια αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο λειτουργίας ενός κρατικού μονοπωλίου που τα ίδια τα εθνικά δικαστήρια έκριναν ως μη νόμιμο, λόγω αντίθεσής του με το δίκαιο της Ένωσης. Η παραπάνω απαγόρευση εξακολουθεί να ισχύει, ακόμη και αν θεωρηθεί ότι μπορεί να εφαρμοστεί θεωρητικά διαδικασία πλασματικής αδειοδότησης σε ιδιωτικούς φορείς, εφόσον δε διασφαλίζεται η εκ των προτέρων γνώση τους για τη διαδικασία χορήγησης άδειας και το καθεστώς του κρατικού μονοπωλίου που κρίθηκε αντίθετο με το ενωσιακό δίκαιο εξακολουθεί να υφίσταται.

Σε σχέση με την υποχρέωση προηγούμενης κοινοποίησης στην Επιτροπή του σχεδίου παράτασης ισχύος της συμφωνίας του 2008, αυτή υφίσταται και σε αυτήν την περίπτωση και η συνέπεια είναι ότι οι σχετικοί τεχνικοί κανόνες δεν είναι αντιτάξιμοι στους ιδιώτες.

Όσον αφορά στο δεύτερο εξάμηνο του 2012, το άρθρο 56 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι αντιτίθεται στην επιβολή κυρώσεων από το κράτος μέλος για την άνευ άδειας διοργάνωση αθλητικών στοιχημάτων, εφόσον κατά τη σύμβαση παραχώρησης των αδειών δεν τηρούνται οι αρχές της ίσης μεταχείρισης, της απαγόρευσης διακρίσεων λόγω ιθαγένειας και της υποχρέωσης διαφάνειας και το κριθέν ως παράνομο κρατικό μονοπώλιο εξακολουθεί στην πράξη να υφίσταται.

Παρατηρήσεις

Μαρία Νινιατσούδη*

Ι. Έλλειψη εναρμόνισης

Ο τομέας των τυχερών παιχνιδιών αποτελεί μία «ιδιάζουσα αγορά», με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, και δεν έχει αποτελέσει μέχρι σήμερα αντικείμενο ενός ενιαίου και εναρμονισμένου θεσμικού πλαισίου. Αντίθετα, έχει ρητά εξαιρεθεί από το πεδίο εφαρμογής των Οδηγιών τόσο για το ηλεκτρονικό εμπόριο όσο και για την παροχή υπηρε-

* ΜΔΕ, Δικηγόρος

σιών¹. Το Δικαστήριο, εντούτοις, από νωρίς έκανε σαφές ότι η συγκεκριμένη δραστηριότητα αποτελεί οικονομική δραστηριότητα παροχής υπηρεσιών² που εμπίπτει στις διατάξεις της Συνθήκης για την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών του άρθρου 49 ΣΛΕΕ. Η έλλειψη θετικής ρύθμισης του δικαίου της Ένωσης καταλείπει ευρεία διακριτική ευχέρεια στα κράτη μέλη για τη θέσπιση κανονιστικού πλαισίου των όρων και προϋποθέσεων της λειτουργίας της συγκεκριμένης αγοράς σε καθένα από αυτά, με αποτέλεσμα την εφαρμογή καθεστώτων που κυμαίνονται από το κρατικό μονοπώλιο έως την πλήρη απελευθέρωσή της.

Σαφώς, η ελευθερία χάραξης και εφαρμογής της εκάστοτε εθνικής πολιτικής κινείται υποχρεωτικά εντός των ορίων των θεμελιωδών ελευθεριών της Συνθήκης και των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης, θεματοφύλακας των οποίων καθίσταται, μεταξύ άλλων, και το ΔΕΕ. Η πληθώρα των εκδοθεισών αποφάσεων του Δικαστηρίου, είναι ενδεικτική της ανάγκης που κάθε φορά προκύπτει για την ορθή εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου στον συγκεκριμένο τομέα.

Δεδομένου του στόχου σύγκλισης των εθνικών δικαίων και ομοιόμορφης νομοθετικής αντιμετώπισης ευρέως πεδίου ζητημάτων, η έλλειψη ρύθμισης στο συγκεκριμένο πεδίο χρήζει ερμηνείας. Το ΔΕΕ έχει κρίνει ότι «οι ηθικές, θρησκευτικές ή πολιτιστικές φύσεως ιδιομορφίες, καθώς και οι ηθικές και οικονομικές επιζημίες για το άτομο και την κοινωνία, συνέπειες των παιγνίων και των στοιχημάτων, θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν την αναγνώριση υπέρ των εθνικών αρχών επαρκούς εξουσίας εκτίμησης, προκειμένου να καθορίζουν τις απαιτήσεις που συνεπάγεται η προστασία των καταναλωτών και της κοινωνικής τάξης»³. Η αγορά των τυχερών παιχνιδιών αποτελεί πεδίο διαφορετικών, κάποιες φορές αλληλοσυγκρουόμενων, οικονομικών και κοινωνικών παραμέτρων, στη ραγδαία οικονομική άνοδο της οποίας πρέπει να συνυπολογιστούν οι κοινωνικές συνέπειές της για τους πολίτες, οι οποίοι, προσβλέποντας στο εύκολο κέρδος, μπορεί να δαπανήσουν δυσανάλογα μεγάλα ποσά με ολέθριες συνέπειες για τους ίδιους και τον οικογενειακό και κοινωνικό τους περίγυρο.

II. Ιστορική αναδρομή – Μεθοδολογία του δικανικού συλλογισμού του ΔΕΕ

Το ΔΕΕ έχει κληθεί τις τελευταίες δεκαετίες να αποφανθεί επί δεκάδων υποθέσεων σχετικά με τη συμβατότητα των τιθέμενων από τα κράτη μέλη περιορισμών στην αγορά των τυχερών παιχνιδιών με την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών και την ελευθερία εγκατάστασης.

1. Οδηγίες 2000/31/ΕΚ και 2006/123/ΕΚ.

2. ΔΕΚ C-275/92, *Schindler*, 24.03.1994, ECLI:EU:C:1994:119.

3. ΔΕΚ C-243/01, *Gambelli κ.λπ.*, 06.11.2003, ECLI:EU:C:2003:597, σκ. 63, και οι εκεί παραπομπές στις αποφάσεις *Schindler*, ό.π., ΔΕΚ C-124/97, *Läärä κ.λπ.*, 21.09.1999, ECLI:EU:C:1999:435 και ΔΕΚ C-67/98, *Zenatti*, 21.10.1999, ECLI:EU:C:1999:514.

Η μεθοδολογία προσέγγισης των εξεταζόμενων κάθε φορά νομικών ζητημάτων, όπως αποτυπώνεται στον εκάστοτε δικανικό συλλογισμό του Δικαστηρίου, έχει ενδιαφέρον, καθώς αναδεικνύει την ικανότητά του να αντιμετωπίζει με ενιαίο και σαφή τρόπο περίπλοκα νομικά ζητήματα. Μία προσπάθεια αποτύπωσής της θα επιχειρήσουμε στην παρούσα.

Μετά την παραδοχή ότι πρόκειται για οικονομική δραστηριότητα που εντάσσεται στις θεμελιώδεις ελευθερίες της παροχής υπηρεσιών και εγκατάστασης⁴, το Δικαστήριο καλείται να διαπιστώσει εάν οι εθνικές κανονιστικές διατάξεις αποτελούν περιορισμό των ανωτέρω ελευθεριών.

Στο σύνολο των εξεταζόμενων υποθέσεων, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η απαγόρευση διοργάνωσης τυχερών παιχνιδιών⁵, η αποκλειστική παραχώρηση σε ορισμένους οργανισμούς του δικαιώματος επί αθλητικών στοιχημάτων⁶ ή παιγνίων μέσω του διαδικτύου⁷, η απαγόρευση της εν λόγω δραστηριότητας ελλείψει παραχώρησης άδειας από τις αρχές⁸, η χορήγηση μιας μόνο άδειας για καθένα εκ των επιτρεπόμενων τυχερών παιχνιδιών⁹, η υποχρέωση λήψης άδειας επί του εθνικού εδάφους από εταιρία εγκατεστημένη σε άλλο κράτος μέλος¹⁰, η απαγόρευση προώθησης και σύναψης στοιχημάτων για λογαριασμό άλλων διοργανωτών εκτός της εταιρίας που συμμετέχει στο ομόσπονδο κράτος¹¹ συνιστούν εμπόδιο και περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών και της ελευθερίας της εγκατάστασης¹².

Κατόπιν της παραπάνω διαπίστωσης, το Δικαστήριο καλείται να εξετάσει κατά πόσον οι περιορισμοί στην ελευθερία παροχής υπηρεσιών και εγκατάστασης δικαιολογούνται δυνάμει είτε των ρητά αναφερόμενων εξαιρέσεων υπέρ της δημόσιας τάξης, της δημόσιας ασφάλει-

4. Των άρθρων 49 και 56 ΣΛΕΕ (πρώην 43 και 49 ΣΕΚ).

5. Απόφαση *Läärä κ.λπ.*, ό.π.

6. Απόφαση *Zenatti*, ό.π.

7. Απόφαση *Gambelli κ.λπ.*, ό.π., και ΔΕΚ C-42/07, *Liga Portuguesa de Futebol Profissional και Bwin International*, 08.09.2009, ECLI:EU:C:2009:519.

8. ΔΕΚ C-338/04, C-338/04, C-360/04, *Placanica*, 06.03.2007, ECLI:EU:C:2007:133.

9. ΔΕΕ C-258/08, *Landbrokes Betting & Gaming και Landbrokes International*, 03.06.2010, ECLI:EU:C:2010:308.

10. ΔΕΕ C-46/08, *Carmen Media Group*, 08.09.2010, ECLI:EU:C:2010:505.

11. ΔΕΕ C-316/07, C-358/07, C-359/07, C-360/07, C-409/07, C-410/07, *Stoß*, 08.09.2010, ECLI:EU:C:2010:504.

12. Η απαρτίθιση των υποθέσεων είναι όλως ενδεικτική, βλ. παρ. για περαιτέρω ανάλυση Θ. ΓΑΛΑΝΗΣ, Τυχηρά παίγνια: η συμβολή του ενωσιακού δικαστή στην ρύθμιση μιας «ευαίσθητης» οικονομικής δραστηριότητας, ΔΕΕτ, 2011, σσ. 656-667, Α. ΑΝΘΙΜΟΣ, Τυχηρά παιχνίδια και κοινοτικό δίκαιο, Αρμ, 2011, σσ. 168-174.

ας ή της δημόσιας υγείας του άρθρου 62 ΣΛΕΕ είτε των νομολογιακά διαμορφούμενων επιτακτικών λόγων γενικού συμφέροντος¹³. Ενδεικτικά, ως λόγοι γενικού συμφέροντος έχουν κριθεί η προστασία των καταναλωτών, η αποτροπή της απάτης και παρότρυνσης των πολιτών σε υπερβολική δαπάνη χρημάτων για παίγνια καθώς και εν γένει η αποτροπή διαταραχών της κοινωνικής τάξης¹⁴.

Στην περίπτωση κατάφασης και της συνδρομής λόγων δημοσίου συμφέροντος, προς δικαιολόγηση των περιορισμών στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, το Δικαστήριο ερευνά τη νομιμότητα των διατάξεων υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας. Καλείται να διευκρινίσει, δηλαδή, αν οι περιορισμοί που μπορεί να επιβάλλει ένα κράτος μέλος για τους παραπάνω λόγους δημοσίου συμφέροντος είναι πρόσφοροι για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και δε βγαίνουν πέραν του αναγκαίου μέτρου για την επίτευξη του σκοπού αυτού¹⁵.

Στο δε πλαίσιο εξέτασης της καταλληλότητας των εθνικών διατάξεων, το Δικαστήριο χρησιμοποιεί τις έννοιες της συστηματικότητας και της συνοχής. Εξετάζει δηλαδή αν οι επιβαλλόμενοι από την εθνική νομοθεσία περιορισμοί συμβάλλουν στην επίτευξη των σκοπών κατά τρόπο σαφή και συστηματικό.

Στις περιπτώσεις που το Δικαστήριο κρίνει ότι οι περιορισμοί που τίθενται από την εθνική έννομη τάξη δεν κατατείνουν στον έλεγχο άσκησης της συγκεκριμένης δραστηριότητας με τρόπο σαφή και συστηματικό, καθώς οι εθνικές αρχές, καίτοι επικαλούνται τη δημόσια τάξη και την ανάγκη μείωσης των τυχερών παιγνίων, παροτρύνουν τους ενδιαφερόμενους να συμμετέχουν σε αυτά με την προσδοκία άντλησης δημοσίων εσόδων¹⁶, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το στοιχείο της προσφορότητας δεν υφίσταται και η εθνική διάταξη αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης.

Αντίστοιχα, το Δικαστήριο προβαίνει σε κρίση για τη συνδρομή της προϋπόθεσης της αναγκαιότητας. Έτσι, έκρινε ότι οι επίδικοι περιορισμοί του αποκλεισμού παραχώρησης αδειών και της διαδικασίας αδειοδότησης στους εγκατεστημένους σε αλλά κράτη μέλη ιδιωτικούς φορείς ήταν πέραν των αναγκαίων για την επίτευξη των επιβληθέντων σκοπών¹⁷.

13. P. CRAIG / G. DE BURCA, *EU Law*, Oxford University Press, 5th ed., 2011, σσ. 797-802.

14. Απόφαση *Carmen Media Group*, ό.π. και την περαιτέρω παραπομπή στην απόφαση *Liga Portuguesa de Futebol Profissional και Bwin International*, ό.π.

15. Μ. ΠΑΠΑΛΟΥΚΑΣ, Τα τυχερά παιχνίδια στην ευρωπαϊκή αγορά, ΔΕΕτ, 2010, σσ. 25-31.

16. Απόφαση *Gambelli κ.λπ.*, ό.π., και ενδεικτικά ΔΕΚ C-42/02, *Lindman*, 13.11.2003, ECLI:EU:C:2003:613, απόφαση *Placanica*, ό.π.

17. ΔΕΕ C-64/08, *Engelmann*, 09.09.2010, ECLI:EU:C:2010:506, σκ. 37.

Τέλος, στην περίπτωση που το κράτος μέλος επιλέξει να παραχωρήσει το μονοπώλιο άσκησης της συγκεκριμένης οικονομικής δραστηριότητας ή να θεσπίσει ένα καθεστώς προηγούμενης διοικητικής διαδικασίας για τη χορήγηση αδειών, το Δικαστήριο επεκτείνει τον έλεγχό του στην εφαρμογή των θεμελιωδών αρχών της ίσης μεταχείρισης, της έλλειψης διακρίσεων λόγω ιθαγένειας και της συνακόλουθης υποχρέωσης διαφάνειας κατά τη διαδικασία επιλογής των κατάλληλων οικονομικών φορέων ή της συνδρομής των προϋποθέσεων αδειοδότησής τους¹⁸.

Οι ανωτέρω κρίσεις του Δικαστηρίου καταδεικνύουν τον ρυθμιστικό ρόλο που καλείται το ίδιο να επιτελέσει στο αρρυθμιστο κανονιστικά πεδίο των τυχερών παιγνίων, με τη διασφάλιση εφαρμογής των Συνθηκών και των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης, ενόψει της διακριτικής ευχέρειας εκάστου κράτους μέλους να προβεί σε εκείνες τις νομοθετικές επιλογές και πολιτικές που εξυπηρετούν τους τιθέμενους κρατικούς σκοπούς.

III. Το πλαίσιο της σχολιαζόμενης απόφασης

Στο πλαίσιο σχολιασμού της παρούσας απόφασης είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι αυτή δεν εισφέρει, κατά τη γνώμη της γράφουσας, κάποια νέα εξέλιξη στον παραπάνω δικανικό συλλογισμό του Δικαστηρίου, αλλά πυροδοτεί εξελίξεις στο χώρο των τυχερών παιγνίων στη Γερμανία σε νομικό και πραγματικό επίπεδο.

Εδώ, το αιτούν γερμανικό δικαστήριο κλήθηκε να εξετάσει, στο πλαίσιο των παραπάνω συνεκδικασθεισών ποινικών δικών εναντίον της *Sebat Ince*, εάν παραβιάστηκε συγκεκριμένη διάταξη του εθνικού ποινικού δικαίου. Η σχετική διάταξη του γερμανικού ποινικού κώδικα προβλέπει συγκεκριμένη ποινή σε όποιον, άνευ διοικητικής άδειας, οργανώνει τυχερά παίγνια με ελεύθερη συμμετοχή του κοινού ή προσφέρει τις απαραίτητες προς τούτο εγκαταστάσεις. Η αυστριακή εταιρία για λογαριασμό της οποίας δρούσε ως πράκτορας η *Sebat Ince* δε διέθετε τέτοια διοικητική άδεια στο έδαφος της Γερμανίας. Επομένως, κατέστη σαφές ότι καταρχήν καταφάσκει η παραβίαση της συγκεκριμένης εθνικής διάταξης του γερμανικού ποινικού κώδικα.

Το αμέσως επόμενο ερώτημα που ετίθετο, λοιπόν, ήταν αν η παραβίασθεισα εθνική διάταξη είναι συμβατή με το δίκαιο της Ένωσης, και, συγκεκριμένα, αν είναι συμβατή η τιθέμενη προϋπόθεση της κατοχής προηγούμενης διοικητικής άδειας για την πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης του αδικήματος.

Ενόψει της προηγούμενης κρίσης του για το ζήτημα της συμβατότητας του γερμανικού κρατικού μονοπωλίου¹⁹,

18. ΔΕΕ C-203/08, *Sporting Exchange*, 03.06.2010, ECLI:EU:C:2010:307, σκ. 39,40 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

19. Απόφαση *Stoß*, ό.π.

το ΔΕΕ δεν προέβη φυσικά εκ νέου σε τέτοιο έλεγχο, δεδομένης μάλιστα της ομοφωνίας των γερμανικών δικαστηρίων, μετά την έκδοση των αποφάσεων του επί του ζητήματος περί της ασυμβατότητας του εθνικού τους δικαίου με το ενωσιακό.

Εντούτοις, όπως και παραπάνω ειπώθηκε, παρά την ομοφωνία των γερμανικών δικαστηρίων ως προς τον παράνομο χαρακτήρα του κρατικού μονοπωλίου, δεν υπήρξε ομοιόμορφη αντιμετώπιση ως προς τις συνέπειες που επισύρει η εν λόγω διαπίστωση. Ορισμένα από αυτά αποφάνθηκαν ότι θα πρέπει να μείνουν ανεφάρμοστες μόνον οι διατάξεις που προβλέπουν την ύπαρξη κρατικού μονοπωλίου και όχι οι σχετικές με την αδειοδότηση δημόσιων φορέων ή οργανισμών, οι οποίες κατά πλάσμα δικαίου θα έπρεπε να εφαρμοστούν στους ιδιωτικούς φορείς. Άλλα εξ αυτών εξέφρασαν αμφιβολίες ως προς τη νομιμότητα και αυτής της διαδικασίας, κρίνοντας ότι ούτε αυτή η διάταξη μπορεί να τύχει εφαρμογής.

Στο πλαίσιο αυτό της αντιφατικής εθνικής νομολογίας και με ερωτηματικά για τη νομιμότητα του νέου θεσμικού πλαισίου αδειοδότησης των ιδιωτικών φορέων, το αιτούν δικαστήριο, επιθυμώντας την πλήρη συμμόρφωσή του με το δίκαιο της Ένωσης, ζήτησε την καθοδήγηση του Δικαστηρίου αναφορικά με τις διατάξεις που θα κληθεί να εφαρμόσει.

Η κρίση του Δικαστηρίου παρουσιάζει ενδιαφέρον επί των τριών τιθέμενων ερωτημάτων, όπως το ίδιο τα συνόψισε, ως προς τα εξής επιμέρους ζητήματα: (α) τη συμβατότητα με το ενωσιακό δίκαιο των διατάξεων που εφαρμόζονται στη δικαστική πλασματική διαδικασία αδειοδότησης ιδιωτικών φορέων, (β) της υποχρέωσης (επανα) κοινοποίησης ήδη γνωστοποιηθέντος στην Επιτροπή τεχνικού κανόνα, σε περίπτωση τροποποίησης της χρονικής και χωρικής του έκτασης και (γ) της συμβατότητας προς το δίκαιο της Ένωσης της νέας διαδικασίας χορήγησης αδειών στους ιδιωτικούς φορείς.

Το Δικαστήριο αντιμετώπισε με τα ίδια «εργαλεία» τόσο το πρώτο (α) όσο και το τρίτο (γ) ζήτημα, ήτοι τη διαδικασία αδειοδότησης των ιδιωτικών φορέων στο πλαίσιο τόσο του παράνομου κρατικού μονοπωλίου όσο και του νέου θεσπισθέντος καθεστώτος. Εξέτασε, δηλαδή, κατά πόσο οι διαδικασίες που ακολουθούνται και στις δύο περιπτώσεις είναι σύμφωνες με τις θεμελιώδεις αρχές της ίσης μεταχείρισης, της απαγόρευσης διακρίσεων λόγω ιθαγένειας και της υποχρέωσης διαφάνειας. Πρέπει να σημειωθεί ότι το Δικαστήριο δεν προχώρησε σε έλεγχο συμβατότητας του νέου νομικού καθεστώτος του 2012 υπό το πρίσμα των περιορισμών της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών, αλλά υπό το πρίσμα των παραπάνω γενικών αρχών.

Συμπληρωματικά, αναφερόμενο σε πάγια νομολογία του επί του ζητήματος²⁰, το Δικαστήριο έκρινε ότι εθνική κα-

νονιστική ρύθμιση αντικείμενη στο δίκαιο της Ένωσης δεν μπορεί να συνεχίσει να εφαρμόζεται για μεταβατική χρονική περίοδο μέχρι τη νομοθετική άρση της ασυμβατότητας αυτής. Βέβαια, η άρνηση χορήγησης μεταβατικής περιόδου δεν συνεπάγεται υποχρέωση του κράτους μέλους να απελευθερώσει τη συγκεκριμένη αγορά των τυχηρών παιγνίων: τουναντίον, εξακολουθεί να διαθέτει τη δυνατότητα ρύθμισης του νομικού πλαισίου με τη δυνατότητα διατήρησης του υφιστάμενου μονοπωλίου και την υποβολή του σε αποτελεσματικό και αυστηρό έλεγχο εκ μέρους των δημόσιων αρχών²¹.

Τέλος, το ΔΕΕ, κατόπιν οριοθέτησης της έννοιας του τεχνικού κανόνα (γ), ήγε μία ενδιαφέρουσα κρίση: το κράτος μέλος οφείλει εκ νέου να κοινοποιήσει στην Επιτροπή τεχνικό κανόνα που έχει προηγουμένα ήδη γνωστοποιήσει σε αυτήν, εφόσον αλλάξει το χρονικό και εδαφικό πεδίο εφαρμογής του. Η κρίση του Δικαστηρίου βασίστηκε στις αιτιολογικές σκέψεις της Οδηγίας 98/34/ΕΚ²², σύμφωνα με τις οποίες η υποχρέωση κοινοποίησης αποσκοπεί στη διασφάλιση προληπτικού ελέγχου των παραπάνω κανόνων και εξυπηρετεί την αναγκαιότητα εκ των προτέρων γνώσης των ενδιαφερόμενων οικονομικών φορέων. Το ΔΕΕ υπογράμμισε ότι, δυνάμει της αρχής της άμεσης εφαρμογής, δεν μπορούν να αντιταχθούν στους ιδιώτες εκείνες οι διατάξεις ενός νόμου που θεσπίζουν τεχνικούς κανόνες και δεν κοινοποιήθηκαν²³, ενώ οι υπόλοιπες διατάξεις του ίδιου νομοθετήματος δεν πάσχουν από κάποια διαδικαστική πλημμέλεια.

IV. Οι επικαλούμενες θεμελιώδεις αρχές σε σχέση με τις συμβάσεις παραχώρησης

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, κατά τη γνώμη της γράφουσας, η συλλογιστική που αναπτύσσει ο Γεν. Εισαγγελέας κατά την εξέταση του τρίτου ζητήματος, της συμβατότητας του νέου καθεστώτος αδειοδότησης με το ενωσιακό δίκαιο. Επιφυλασσόμενος για τη δυνατότητα εφαρμογής της Οδηγίας 2014/23/ΕΕ, που αφορά στις δημόσιες συμβάσεις παραχώρησης, σε περιπτώσεις όπως η επίδικη, με τη σημείωση ότι η προθεσμία ενσωμάτωσής της δεν έχει ακόμα εκπνεύσει²⁴, ο Γεν. Εισαγγελέας κάνει ρητή αναφορά σε αυτήν και αντλεί επιχειρήματα από το κείμενό της. Αναφέρεται, συγκεκριμένα στο πρωτοεπίσρακτο σε Οδηγίες σχετικά με δημόσιες συμβάσεις άρθρο για την κατα-

Wetten, 08.09.2010, ECLI:EU:C:2010:503, σκ. 69 και ΔΕΕ C-186/11 και C-209/11, *Stanleybet International κ.λπ.*, 24.01.2013, ECLI:EU:C:2013:33, σκ. 38.

21. Σκ. 54 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

22. Αιτιολογικές σκ. 5, 6 και 7, σκ. 82.

23. Σκ. 67 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία: μεταξύ άλλων, ΔΕΕ C-307/13, *Ivansson κ.λπ.*, 10.07.2014, ECLI:EU:C:2014:2058, σκ. 48.

24. Στο χρονικό εκείνο σημείο κρίσης του Γεν. Εισαγγελέα, η προθεσμία δεν είχε ακόμη εκπνεύσει.

20. Σκ. 31 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, ΔΕΕ C-409/06, *Winner*

πολέμηση της διαφθοράς και την πρόληψη της σύγκρουσης συμφερόντων και στον κατάλογο των πληροφοριών που πρέπει να περιλαμβάνονται στις γνωστοποιήσεις σύμβασης παραχώρησης. Δικαιολογητική βάση του συλλογισμού του αποτελεί ότι το Δικαστήριο ανατρέχει στις ίδιες αρχές στο πλαίσιο των διαδικασιών για τη χορήγηση αδειών και παραχωρήσεων²⁵.

Η εν λόγω Οδηγία 2014/23/ΕΕ, που τέθηκε σε ισχύ την 18.04.2014, με προθεσμία ενσωμάτωσής της από τα κράτη μέλη την 18.04.2016, αποτελεί το πρώτο κανονιστικό κείμενο της Ένωσης για τις δημόσιες συμβάσεις παραχώρησης. Καθώς η προθεσμία ενσωμάτωσης έχει μόλις λήξει, δεν υπάρχει ακόμη νομολογία σχετικά με ανακύπτοντα ζητήματα από την εφαρμογή της Οδηγίας.

Καταρχήν, η Οδηγία ορίζει ότι «... οι άδειες, με τις οποίες το κράτος μέλος ή μια δημόσια αρχή αυτού θεσπίζει τους όρους άσκησης μιας οικονομικής δραστηριότητας όπου περιλαμβάνεται όρος περί διεξαγωγής μιας συγκεκριμένης λειτουργίας, και οι οποίες συνήθως χορηγούνται κατόπιν αιτήματος του οικονομικού φορέα και όχι με πρωτοβουλία της αναθέτουσας αρχής ... δεν θεωρούνται παραχωρήσεις»²⁶. Υπάρχει, όμως, ρητή μνεία²⁷ στη σκοπιμότητα εξαίρεσης από το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας των συμβάσεων παραχώρησης που αφορούν στη λειτουργία λαχειοφόρων αγορών, οι οποίες ανατίθενται από κράτος μέλος σε οικονομικό φορέα βάσει αποκλειστικού δικαιώματος που εκχωρείται μέσω διαδικασίας άνευ δημοσιότητας δυνάμει των ισχυουσών εθνικών νομοθετικών, κανονιστικών ή δημοσιευμένων διοικητικών διατάξεων σύμφωνα με τη ΣΛΕΕ.

Συναφώς, ρητή μνεία γίνεται στην Οδηγία και για την ελευθερία των κρατών μελών να επιλέγουν, σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης, μεθόδους για τη διοργάνωση και τον έλεγχο της λειτουργίας των τυχερών παιγνίων και των στοιχημάτων, μεταξύ άλλων και μέσω της χορήγησης αδειών, την οποία η ίδια η Οδηγία δε θίγει²⁸.

Δυνάμει των παραπάνω, πράγματι δε φαίνεται η διαδικασία χορήγησης αδειών στον τομέα των τυχερών παιχνιδιών να υπόκειται στην παραπάνω Οδηγία. Εντούτοις, κατά τη γνώμη της γράφουσας, η δυνατότητα εφαρμογής της Οδηγίας 2014/23/ΕΕ συναρτάται άρρηκτα με το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο κάθε κράτους μέλους στον τομέα των τυχερών παιγνίων και τους ενδεχόμενους περιορισμούς που αυτό έχει θεσπίσει.

Σε κάθε περίπτωση, ο Γεν. Εισαγγελέας προτείνει την άντληση επιχειρημάτων από την εν λόγω Οδηγία, ανα-

φερόμενος στις γενικές αρχές που τη διέπουν, οι οποίες «μπορεί να χρησιμεύσουν ως πηγή εμπνεύσεως και καθοδηγήσεως»²⁹, καθώς «το Δικαστήριο ανατρέχει στις ίδιες αρχές στο πλαίσιο των διαδικασιών για τη χορήγηση αδειών και παραχωρήσεων»³⁰.

Το Δικαστήριο, καίτοι υιοθετεί την άποψη του Γεν. Εισαγγελέα, δεν κάνει μνεία στη συγκεκριμένη Οδηγία, αλλά επικαλείται τους θεμελιώδεις κανόνες του άρθρου 56 ΣΛΕΕ. Πρόκειται για τις γνωστές αρχές της ίσης μεταχείρισης, της απαγόρευσης διακρίσεων λόγω ιθαγένειας και της υποχρέωσης διαφάνειας.

VI. Συμπεράσματα

Το ΔΕΕ, με την απόφαση C-336/14, κλήθηκε να δώσει κατευθυντήριες γραμμές στο αιτούν γερμανικό δικαστήριο σε ένα περίπλοκο νομικό πλαίσιο, το οποίο ο Γερμανός δικαστής δυσκολευόταν να εφαρμόσει κατά τρόπο σύνομο προς το δίκαιο της Ένωσης. Επιτυγχάνοντας την αποσαφήνιση θεμελιωδών ζητημάτων με έναν αριστοτεχνικά διατυπωμένο δικανικό συλλογισμό, πραγματεύεται τα αναδυόμενα νομικά ζητήματα με σαφήνεια και διεισδυτικότητα. Η επικριτική του στάση έναντι των γερμανικών νομοθετικών επιλογών, αν και ηπιότερη από την αντίστοιχη του Γεν. Εισαγγελέα, είναι διάχυτη στο κείμενο της απόφασης.

Η σημασία, όμως, της απόφασης έγκειται κυρίως στις επιπτώσεις που προδιαγράφονται, κατόπιν της έκδοσής της, στο εθνικό κανονιστικό πλαίσιο της Γερμανίας, η οποία φαινόταν απρόθυμη να εφαρμόσει πολιτική μεγαλύτερης απελευθέρωσης της συγκεκριμένης αγοράς³¹. Διότι, μολονότι το Δικαστήριο δηλώνει ότι εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να αποφασίσει επί των τιθέμενων ζητημάτων, υπογραμμίζει τον παράνομο χαρακτήρα του κρατικού μονοπωλίου τόσο με το προϋφιστάμενο νομικό καθεστώς όσο και με το τρέχον. Επομένως, δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για την ακώλυτη και ακαταδίωκτη άσκηση της δραστηριότητας που συνδέεται με τα τυχερά παίγνια κατά τη διάρκεια της υφιστάμενης μεταβατικής περιόδου στη Γερμανία έως την ψήφιση νέου νομοθετήματος, καθώς καθίσταται σαφές ότι ο Γερμανός νομοθέτης θα πρέπει να ξανασκεφτεί τις πολιτικές του επί του εν λόγω ζητήματος.

Επίσης, κατόπιν έκδοσης της συγκεκριμένης απόφασης, ανοίγει ο δρόμος για κίνηση της διαδικασίας ενδεχόμενης επιβολής κυρώσεων στη Γερμανία λόγω παραβίασης

29. Σκ. 71, προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα.

30. Απόφαση *Sporting Exchange*, ό.π., σκ. 39-47.

31. Δελτίο τύπου της EGBA (European Gaming and Betting Association), με δηλώσεις από τον Γεν. Γραμματέα της M. Haijer, <http://www.egba.eu/cjeu-german-sports-betting-regulation-continues-being-in-breach-of-eu-law/>.

25. Σκ. 71 και παραπομπή στην εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

26. Αιτιολογική σκ. 14.

27. Αιτιολογική σκ. 35 και άρθρο 10, παρ. 9.

28. Αιτιολογική σκ. 35.

του δικαίου της Ένωσης. Αναμένεται με ενδιαφέρον αν η Επιτροπή θα λάβει την πρωτοβουλία αυτή. Παράλληλα, το ενδεχόμενο άσκησης αγωγών αποζημίωσης κατά του κράτους εκ μέρους των ιδιωτικών φορέων που δραστηριοποιούνται στην αγορά των τυχερών παιχνιδιών, δεν μπορεί πλέον να αποκλειστεί.

Ενδεικτικό γεγονός του κλίματος που επικρατεί αυτή τη στιγμή στη Γερμανία, αποτελεί η έκδοση απόφασης γερμανικού δικαστηρίου τον Απρίλιο του 2016 για χορήγηση άδειας διοργάνωσης αθλητικών στοιχημάτων. Συγκεκριμένα, στις 15.04.2016 το διοικητικό δικαστήριο του Wiesbaden διέταξε με απόφασή του τις αρμόδιες διοικητικές αρχές να χορηγήσουν άδεια διοργάνωσης αθλη-

τικών στοιχημάτων σε ιδιωτικό φορέα, ο οποίος, αν και είχε αναγνωρισθεί ότι πληροί τα κριτήρια αδειοδότησης του σύμφωνα με το νέο καθεστώς, δεν συμπεριλαμβάνονταν στους είκοσι φορείς που είχαν επιλεγεί, για να τους χορηγηθούν οι είκοσι άδειες που υπήρχαν προς διάθεση από το γερμανικό κράτος. Πρόκειται για την πρώτη απόφαση που διατάσσει τη χορήγηση άδειας με το τρέχον καθεστώς και, κατόπιν της έκδοσής της, αναμένεται η αύξηση του αριθμού των προς διάθεση αδειών στο νέο ρυθμιστικό πλαίσιο. Η απόφαση του Γερμανού νομοθέτη επί του ζητήματος αναμένεται τον Ιούνιο. Με ενδιαφέρον αναμένονται και όλες οι σχετικές εξελίξεις.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

A. Επισκόπηση Νομολογίας (Σεπτέμβριος – Νοέμβριος 2015)

Επιμ.: Έρρικα Κ. Λόραμ

► Άρθρο 3 – Απαγόρευση βασανιστηρίων

Υπόθεση *Bouyid* κατά Βελγίου (Προσφυγή Νο 23380/09), απόφαση της 28ης Σεπτεμβρίου 2015 (Ευρεία Σύνοψη)

■ χειροδικία – αστυνομική ανάκριση

Οι προσφεύγοντες, οι οποίοι ήταν αδέρφια και ένας εξ αυτών την επίδικη περίοδο ήταν ανήλικος, ανακρίθηκαν από την αστυνομία ξεχωριστά για περιστατικά που δεν συνδέονταν μεταξύ τους. Αμφότεροι ισχυρίστηκαν ότι τους χαστούκισαν αστυνομικοί. Ζήτησαν την ποινική τους δίωξη και υπέβαλαν αίτημα πολιτικής αγωγής αλλά οι μηνύσεις τους δεν ευοδώθηκαν.

Στις 21 Νοεμβρίου 2013, Τμήμα του Δικαστηρίου αποφάσισε ομοφώνως ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης.

Προκειμένου να εκμεταλλευτούν προς όφελός τους τις ενδείξεις των πραγματικών περιστατικών, τα άτομα που ισχυρίζονται ότι υπήρξαν θύμα παραβίασης του άρθρου 3 της Σύμβασης πρέπει να αποδείξουν ότι φέρουν σημάδια κακομεταχείρισης, που προκλήθηκαν κατά το χρόνο που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο της αστυνομίας ή παρόμοιας ελεγκτικής αρχής.

Οι ιατρικές γνωματεύσεις που προσκόμισαν οι προσφεύγοντες, οι οποίες συντάχθηκαν την επίδικη ημέρα λίγο μετά από την αναχώρησή τους από το αστυνομικό τμήμα, ανέφεραν την ύπαρξη ερυθρήματος και μώλωπες που θα μπορούσαν να είχαν προκληθεί από ράπισμα στο πρόσωπο. Δεν αμφισβητούσαν επίσης το γεγονός ότι οι προσφεύγοντες δεν εμφάνιζαν τέτοια σημάδια κατά την είσοδό τους στο αστυνομικό τμήμα.

Από τη μια, οι καταγγελλόμενοι αστυνομικοί αρνούσαν συστηματικά, κατά τη διάρκεια όλων των εθνικών νομικών διαδικασιών, ότι χαστούκισαν τους προσφεύγοντες και, από την άλλη, οι τελευταίοι εξίσου συστηματικά ισχυρίζονταν το αντίθετο. Επίσης, δεδομένων των σημαντικών ελλείψεων της ανάκρισης που διεξήχθη, δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί το αληθές των καταθέσεων των αστυνομικών αποκλειστικά και μόνον από το γεγονός ότι δεν προέκυψε από την έρευνα το αντίθετο συμπέρασμα. Ούτε υπήρχαν αποδείξεις που να συνηγορούν στη θεωρία που υποστήριξε η εναγόμενη Κυβέρνηση κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου (και όχι ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων) ότι οι προσφεύγοντες ενδεχομένως να χαστούκισαν μόνοι τους τον εαυτό τους, προκειμένου να κατασκευάσουν τις κατηγορίες κατά των αστυνομικών.

Επομένως, το Δικαστήριο έκρινε ότι είχε επαρκώς αποδειχθεί ότι οι μώλωπες που αναφέρονταν στις ιατρικές γνωματεύσεις που προσκόμισαν οι προσφεύγοντες προκλήθηκαν κατά τη διάρκεια της κράτησής τους από την αστυνομία.

Η εναγόμενη Κυβέρνηση αρνούταν ρητά την ύπαρξη ραπισμάτων. Από τον φάκελο της υπόθεσης προέκυπτε ότι κάθε χαστούκι αποτελούσε μια πράξη παρόρμησης προς απάντηση μιας συμπεριφοράς που γινόταν αντιληπτή ως ασέβεια, η οποία (συμπεριφορά) δεν ήταν τέτοια που να δικαιολογεί τη χρήση τέτοιας σωματικής βίας. Κατά συνέπεια, η αξιοπρέπεια των προσφευγόντων είχε προσβληθεί και γι' αυτόν τον λόγο υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης.

Το Δικαστήριο τόνισε ότι η χειροδικία με τη μορφή χαστουκιού από έναν αστυνομικό σε άτομο που βρίσκεται απολύτως υπό τον έλεγχό του αποτελεί σοβαρή προσβολή της αξιοπρέπειας του τελευταίου.

Ένα χαστούκι στο πρόσωπο έχει σημαντικό αντίκτυπο στο άτομο που το δέχεται, καθώς ασκεί επίδραση στο μέρος του σώματος του ατόμου, όπου εκφράζεται η προσωπικότητά του, η κοινωνική ταυτότητά του και το οποίο αποτελεί το κέντρο των αισθήσεών του – της όρασης, του λόγου και της ακοής – οι οποίες χρησιμοποιούνται για την επικοινωνία με τους άλλους.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι αρκεί να έχει εξευτελιστεί το άτομο στα δικά του μάτια, ώστε να θεωρηθεί εξευτελιστική μεταχείριση κατά την έννοια του άρθρου 3, ένα χαστούκι – ακόμη και εάν είναι μεμονωμένο, μη προμελετημένο και χωρίς σοβαρές και μακροχρόνιες συνέπειες στο άτομο που το δέχθηκε – μπορεί να εκληφθεί από το άτομο που το δέχθηκε ως εξευτελισμός.

Όταν το χαστούκι δίνεται από αστυνομικούς σε άτομα που βρίσκονται υπό τον έλεγχό τους αναδεικνύει τη σχέση υπεροχής/κατωτερότητας. Το γεγονός ότι τα θύματα γνωρίζουν πως μια τέτοια πράξη είναι παράνομη, συνιστά παραβίαση της ηθικής και της επαγγελματικής δεοντολογίας από τους αστυνομικούς, το οποίο είναι απαράδεκτο και ενδεχομένως μπορεί να προκαλέσει στα θύματα το αίσθημα της αυθαιρεσίας, της αδικίας και της αδυναμίας.

Επιπλέον, τα άτομα που βρίσκονται υπό αστυνομική κράτηση ή που προσάγονται για εξακρίβωση στοιχείων ή για προανάκριση – όπως και στην περίπτωση των προσφευγόντων – και γενικότερα όλα τα άτομα που βρίσκονται

υπό τον έλεγχο της αστυνομίας ή παρόμοιας αρχής βρίσκονται σε μια ευάλωτη κατάσταση. Οι αρχές που είναι επιφορτισμένες με το καθήκον της προστασίας των πολιτών περιφρόνησαν το καθήκον αυτό με το να προκαλούν τον εξευτελισμό που επιφέρει ένα χαστούκι.

Το γεγονός ότι ένα χαστούκι δόθηκε απερίσκεπτα από έναν αστυνομικό που εξοργίστηκε από την ασεβή και προκλητική συμπεριφορά του θύματος είναι άσχετο. Επομένως, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης στο σημείο αυτό διαφοροποιήθηκε από την προσέγγιση του τμήματος του Δικαστηρίου, που εξέτασε αρχικά την υπόθεση. Η Σύμβαση απαγορεύει με απόλυτο τρόπο τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία, χωρίς να παίζει ρόλο η συμπεριφορά του καταγγέλλοντος. Σε μια δημοκρατική κοινωνία η κακομεταχείριση δεν αποτελεί ποτέ αρμόζουσα αντίδραση των αρχών στην αντιμετώπιση των προβλημάτων. Συγκεκριμένα, η αστυνομία οφείλει να «μην προκαλεί, υποκινεί ή να ανέχεται καμία πράξη βασανιστηρίου ή απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας υπό οποιεσδήποτε συνθήκες» (Ευρωπαϊκός Κώδικας Αστυνομικής Δεοντολογίας). Επιπλέον, το άρθρο 3 της Σύμβασης επιβάλλει στο Κράτος τη θετική υποχρέωση να εκπαιδεύει τα όργανα επιβολής του νόμου με τέτοιο τρόπο ώστε να διασφαλίζεται το υψηλό επίπεδο δεξιοτήτων στην επαγγελματική τους συμπεριφορά και κανείς να μην υποβάλλεται σε βασανιστήρια ή σε μεταχείριση που έρχεται σε αντίθεση με τη διάταξη αυτή.

Την επίμαχη περίοδο ο πρώτος προσφεύγων ήταν ανήλικος. Είναι ύψιστης σημασίας για αστυνομικούς που έρχονται σε επαφή με ανηλικούς κατά την άσκηση των καθηκόντων τους να λαμβάνουν επαρκώς υπόψη τους τη σύμφυτη με την νεαρή ηλικία ευάλωτη κατάστασή τους. Η αντιμετώπιση της αστυνομίας προς τους ανηλικούς ενδεχομένως να μην είναι συμβατή προς τις απαιτήσεις του άρθρου 3 της Σύμβασης, απλώς επειδή είναι ανήλικοι, ενώ αντιθέτως να είναι αποδεκτή στην περίπτωση ενηλίκων. Κατά συνέπεια, οι αστυνομικοί πρέπει να επιδεικνύουν μεγαλύτερη προσοχή και αυτοσυγκράτηση, όταν αντιμετωπίζουν ανήλικους.

Το χαστούκι που δέχθηκε κάθε προσφεύγων από τους αστυνομικούς, όταν βρίσκονταν υπό τον έλεγχό τους στο αστυνομικό τμήμα, δεν αποτελούσε προσφυγή σε σωματική δύναμη που προκλήθηκε από τη συμπεριφορά τους (των προσφευγόντων) και, ως εκ τούτου, μείωνε την αξιοπρέπιά τους.

Δεδομένου ότι οι προσφεύγοντες κατήγγειλαν ότι υπέστησαν μόνο απλές σωματικές βλάβες, χωρίς να παρέχουν αποδείξεις για σοβαρές σωματικές ή ψυχικές βλάβες, δεν μπορεί κατά μείζονα λόγο να χαρακτηριστεί η επίμαχη συμπεριφορά ως απάνθρωπη ή ως βασανιστήριο. Το Δικαστήριο κατέληξε, κατά συνέπεια, ότι πρόκειται για εξευτελιστική μεταχείριση.

Παραβίαση άρθρου 3.

Οι ανακριτικές αρχές δεν υπέδειξαν την απαραίτητη προσοχή στις καταγγελίες των προσφευγόντων, παρόλο που αυτές συνοδεύονταν από ιατρικές γνωματεύσεις που προσκομίστηκαν στο φάκελο της δικογραφίας, ούτε και στη φύση της πράξης που αφορούσε σε όργανα επιβολής του νόμου που χαστούκισαν άτομα που βρίσκονταν υπό τον έλεγχό τους. Το Δικαστήριο σημειώνει, επίσης, την ασυνήθιστα μεγάλη διάρκεια της ανάκρισης. Στην περίπτωση του πρώτου προσφεύγοντα, πέρασαν πέντε χρόνια από την υποβολή της έγκλησης έως την απόφαση του αναιρετικού δικαστηρίου, ενώ στην περίπτωση του δεύτερου προσφεύγοντα πέρασαν τέσσερα χρόνια και οκτώ μήνες. Επομένως, οι προσφεύγοντες δεν επωφελήθηκαν μιας αποτελεσματικής έρευνας των καταγγελιών τους.

Παραβίαση άρθρου 3 (θετική υποχρέωση διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας).

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επίδικασε για ηθική βλάβη σε κάθε προσφεύγοντα το ποσό των 5.000 ευρώ.

► Άρθρο 6 – Δικαίωμα στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης

Υπόθεση Dvorski κατά Κροατίας (Προσφυγή Νο 25703/11), απόφαση της 20ης Οκτωβρίου 2015, (Ευρεία Σύνθεση)

Δίκαιη δίκη – πρόσβαση σε δικηγόρο επιλογής – προανακριτική διαδικασία

Το 2007, ο προσφεύγων συνελήφθη από την αστυνομία και ανακρίθηκε ως ύποπτος τέλεσης διαφόρων αδικημάτων. Κατά τη διάρκεια της ανάκρισης ομολόγησε ότι διέπραξε τα αδικήματα που του αποδίδονταν και η ομολογία του αποτέλεσε αποδεικτικό υλικό κατά τη διάρκεια της δίκης του. Τελικά, το 2008 ο προσφεύγων καταδικάστηκε σε 40 χρόνια φυλάκισης για φόνο, ληστεία και εμπρησμό.

Στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ο προσφεύγων διαμαρτυρήθηκε ότι η αστυνομία του απαγόρευσε την επικοινωνία με τον δικηγόρο (G.M.) που είχαν προσλάβει οι γονείς του και υποχρεώθηκε ως εκ τούτου να δεχθεί τις υπηρεσίες του δικηγόρου που κάλεσε η αστυνομία (M.R.) και έτσι αναγκάστηκε να ενοχοποιήσει τον εαυτό του διά της ομολογίας του, χωρίς να αντιπροσωπεύεται από τον δικηγόρο της επιλογής του. Το Τμήμα του Δικαστηρίου, με απόφαση του της 23ης Νοεμβρίου 2013, έκρινε ότι δεν υπήρξε παράβαση του άρθρου 6 παρ. 1 και 3 (γ) της Σύμβασης. Στις 14 Απριλίου 2014, η απόφαση παραπέμφθηκε στο Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, μετά από την έφεση που άσκησε ο προσφεύγων.

Σε αντίθεση με την υπόθεση *Salduz κατά Τουρκίας*¹, όπου ο προσφεύγων δεν είχε πρόσβαση σε δικηγόρο κατά της

1. Υπόθεση *Salduz κατά Τουρκίας*, (Προσφυγή Νο 36391/02), απόφαση της 27ης Νοεμβρίου 2008, (Ευρεία Σύνθεση).

διάρκεια της ανάκρισης, στην παρούσα υπόθεση ο προσφεύγων είχε πρόσβαση σε δικηγόρο κατά τη διάρκεια της ανάκρισής του από την αστυνομία, αλλά όχι σ' αυτόν της επιλογής του. Σε αντίθεση προς υποθέσεις που αφορούν σε άρνηση πρόσβασης σε δικηγόρο, όπου «επιτακτικοί λόγοι» απαιτούνταν ώστε να ανακριθεί ύποπτος χωρίς νομική εκπροσώπηση, στις περιπτώσεις με το λιγότερο σοβαρό ζήτημα της «άρνησης επιλογής δικηγόρου» εφαρμοζόταν η πιο επιεικής υποχρέωση της ύπαρξης «σχετικών και επαρκών λόγων». Μολονότι οι εθνικές αρχές όφειλαν να λαμβάνουν υπόψη τις επιθυμίες ενός υπόπτου ως προς την επιλογή της νομικής του εκπροσώπησης, εντούτοις μπορούσαν να αγνοήσουν αυτές τις επιθυμίες, όταν υπήρχαν σχετικοί και επαρκείς λόγοι που να δικαιολογούν ότι κάτι τέτοιο εξυπηρετεί σκοπούς της δικαιοσύνης. Όταν δεν υφίστανται επαρκείς και σχετικοί λόγοι, τότε ο περιορισμός της ελεύθερης επιλογής συνηγόρου, εφόσον επηρέασε δυσμενώς την άσκηση υπεράσπισης, μπορεί να επιφέρει παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 σε συνδυασμό με τη παρ. 3 (γ), λαμβάνοντας υπόψη και συνολικά τη δικωκτική διαδικασία.

Αποδείχθηκε κατά τη διαδικασία ότι ο G.M. επιχείρησε να δει τον προσφεύγοντα στο αστυνομικό τμήμα, πριν από την έναρξη της ανάκρισής του, αλλά του ζητήθηκε να αποχωρήσει χωρίς να ενημερωθεί σχετικά ο προσφεύγων. Συνεπώς, παρόλο που ο προσφεύγων είχε επισήμως επιλέξει ως συνήγορό του τον M.R., η επιλογή του αυτή δεν ήταν συνειδητή, καθώς δεν γνώριζε ότι οι γονείς του είχαν προσλάβει τον G.M..

Ο μόνος λόγος που επικαλέστηκε η εναγόμενη Κυβέρνηση για την άρνησή της στον G.M. να συναντήσει τον προσφεύγοντα ήταν ότι δεν είχε το κατάλληλο πληρεξούσιο. Όμως από τον φάκελο δικογραφίας προέκυψε ότι υπήρχε έγγραφο πληρεξούσιο από τους γονείς του προσφεύγοντα, σύμφωνα και με τις διατάξεις του εθνικού δικαίου. Έτσι, η αστυνομία όφειλε να ενημερώσει τον προσφεύγοντα για την παρουσία του G.M. στο αστυνομικό τμήμα, πράγμα που δεν έκανε. Υπό αυτά τα στοιχεία το Δικαστήριο κατέληξε ότι δεν υπήρχαν σχετικοί και επαρκείς λόγοι που ο προσφεύγων, εξαιτίας της συμπεριφοράς της αστυνομίας, δεν είχε τη δυνατότητα να ορίσει τον G.M. ως συνήγορο υπεράσπισής του.

Σε περιπτώσεις, όπως και η παρούσα, όπου υπάρχει η καταγγελία ότι ο ορισμός ή η επιλογή συνηγόρου επηρέασε ή οδήγησε σε ενοχοποιητική δήλωση κατά την έναρξη της ανακριτικής διαδικασίας, οι εθνικές αρχές και ιδίως τα δικαστήρια οφείλουν να εξετάσουν την καταγγελία ενδελεχώς. Όμως η αιτιολογία που αναπτύχθηκε από τα εθνικά δικαστήρια σχετικά με τα νομικά επιχειρήματα του προσφεύγοντα για τον τρόπο που λήφθηκε η ομολογία του από την αστυνομία, ήταν επουσιώδης. Καμία εθνική αρχή δεν στοιχειοθέτησε τις ακριβείς συνθήκες γύρω από την επίσκεψη του G.M. στο αστυνομικό τμήμα

και τη σχέση προς την ανάκριση του προσφεύγοντα από την αστυνομία. Ειδικότερα, τα εθνικά δικαστήρια δεν επιχείρησαν να προσφέρουν κάποια αιτιολογία που να υποστηρίζει ή να δικαιολογεί την απόφασή τους σε σχέση με τις αρχές της δίκαιης δίκης που περιλαμβάνει το άρθρο 6 της Σύμβασης. Επομένως, το Δικαστήριο δεν πείστηκε ότι ο προσφεύγων είχε μια αποτελεσματική ευκαιρία να αμφισβητήσει τον τρόπο που ο M.R. επέλεξε να τον εκπροσωπήσει.

Στην παρούσα υπόθεση μπορούσε να υποτεθεί ότι συνέπεια της συμπεριφοράς της αστυνομίας ήταν ότι ο προσφεύγων, αντί να παραμείνει σιωπηλός κατά την πρώτη του ανάκριση, όπως και είχε το δικαίωμα, προχώρησε σε ομολογία, η οποία αποτέλεσε αργότερα ενοχοποιητικό στοιχείο εναντίον του. Έτσι, αμφισβήτησε τον τρόπο με τον οποίο λήφθηκε η ομολογία του από την αστυνομία. Αν και υπήρχαν άλλα αποδεικτικά στοιχεία εναντίον του, δεν μπορούσε να παραβλεφθεί η σημαντική επίδραση της αρχικής ομολογίας του στη μετέπειτα εξέλιξη της ποινικής δίωξης. Υπό αυτά τα δεδομένα, η συνέπεια της άρνησης της αστυνομίας να επιτρέψει στον δικηγόρο της επιλογής του προσφεύγοντα να έχει επαφή μαζί του υπονόμωσε τον δίκαιο χαρακτήρα της ποινικής δίωξης στο σύνολό της.

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1.

Άρθρο 41: η διαπίστωση της παράβασης αποτελεί επαρκή δίκαιη ικανοποίηση σχετικά με την ηθική βλάβη.

► Άρθρο 7 – Μη επιβολή ποινής άνευ νόμου

Υπόθεση *Vasiliauskas* κατά Λιθουανίας (Προσφυγή Νο 35343/05), απόφαση της 20ης Οκτωβρίου 2015, (Ευρεία Σύμβαση)

■ καταδίκη – αδίκημα γενοκτονίας

Το 2004, ο προσφεύγων καταδικάστηκε, σύμφωνα προς το άρθρο 99 του νέου Ποινικού Κώδικα της Λιθουανίας, για διάπραξη το 1953 γενοκτονίας πολιτικής ομάδας και καταδικάστηκε σε ποινή φυλάκισης έξι ετών. Η ανωτέρω διάταξη τέθηκε σε ισχύ την 1η Μαΐου 2003 και αντίθετα προς τη Σύμβαση για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας του 1948 (Σύμβαση κατά της Γενοκτονίας) συμπεριλάμβανε και πολιτικές ομάδες ανάμεσα στις προστατευόμενες ομάδες.

Η καταδίκη αφορούσε την καταγγελλόμενη συμμετοχή του προσφεύγοντα στη δολοφονία δύο Λιθουανών ανταρτών τον Ιανουάριο του 1953. Την εποχή εκείνη η Λιθουανία ήταν υπό Σοβιετική διοίκηση και ο προσφεύγων ήταν μέλος του Υπουργείου Κρατικής Ασφαλείας της Λιθουανικής Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας. Η καταδίκη του επικυρώθηκε και από το Εφετείο, το οποίο έκρινε ότι οι αντάρτες, πέραν από μέλη πολιτικής ομά-

δας, ήταν και «εκπρόσωποι του Λιθουανικού έθνους» και «ως εκ τούτου μπορούσαν να χαρακτηριστούν μέλη όχι μόνο πολιτικής αλλά και εθνικής και φυλετικής ομάδας», με άλλα λόγια, μέλη των ομάδων που απαριθμούνται στη Σύμβαση κατά της Γενοκτονίας.

Στην προσφυγή του ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου ο προσφεύγων παραπονέθηκε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 7 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης, καθώς η καταδίκη του δεν είχε νομικό έρεισμα στο δημόσιο διεθνές δίκαιο, με τη μορφή που είχε το 1953. Το Τμήμα του Δικαστηρίου στο οποίο αρχικά ανατέθηκε η υπόθεση παρέπεμψε την υπόθεση στο Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης.

► Άρθρο 8 – Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

Υπόθεση *Servulo & Associados – Sociedade de Advogados RL* και λοιποί κατά Πορτογαλία (Προσφυγή No 27013/10), απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2015

προστασία αλληλογραφίας – κατάσχεση ηλεκτρονικών φακέλων – δικηγόροι

Το 2004 ασκήθηκαν διώξεις κατά αρκετών Πορτογάλων και Γερμανών υπηκόων με την κατηγορία της διαφθοράς, χρησιμοποίηση εσωτερικής πληροφόρησης και απόκτησης απαγορευμένων μετοχών και νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες σχετικά με την αγορά της Πορτογαλικής Κυβέρνησης δύο υποβρυχίων από μια Γερμανική κοινοπραξία. Δύο ανακρίσεις διεξήχθησαν, η πρώτη σχετικά με την αγορά των δύο υποβρυχίων και η άλλη σχετικά με τις καταγγελλόμενες δωροδοκίες της γερμανικής κοινοπραξίας προς ορισμένες πορτογαλικές εταιρίες. Υπήρχαν οι υποψίες ότι κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων της αγοράς κυβερνητικοί αξιωματούχοι έλαβαν οικονομικά ανταλλάγματα επιζήμια για το κράτος. Αμφότερες οι ανακρίσεις διεξήχθησαν υπό την εποπτεία του ανακριτή, ο οποίος την επίμαχη περίοδο ήταν ο μοναδικός δικαστής στο Κεντρικό Ποινικό Ανακριτικό Δικαστήριο.

Τον Σεπτέμβριο του 2009, ο ανακριτής εξέδωσε δύο εντάλματα έρευνας των χώρων που στεγαζόταν η προσφεύγουσα εταιρία. Κατά δήλωση του ανακριτή, οι έρευνες θα διεξάγονταν υπό την εποπτεία του. Λόγω έτερης υποχρέωσής του ζήτησε την ημέρα των ερευνών να τον αντικαταστήσουν δύο ανακριτές του Ποινικού Ανακριτικού Δικαστηρίου της Λισσαβόνας. Τα εντάλματα έρευνας επέτρεπαν την πρόσβαση σε όλα τα γραφεία της προσφεύγουσας εταιρίας που χρησιμοποιούνταν από δικηγόρους που συμμετείχαν στις διαπραγματεύσεις για την αγορά των υποβρυχίων και των πληρωμών και έδιναν

• να κατασχεθεί κάθε έγγραφο, αντικείμενο ή οποιοδήποτε άλλο αποδεικτικό στοιχείο, ειδικά σε ηλεκτρονική μορφή, που σχετίζεται με τα υπό διερεύνηση αδικήματα

• την άρση της προστασίας του απορρήτου της αλληλογραφίας, με τη δήλωση ότι η πρόσβαση στα αρχεία των υπολογιστών θα πρέπει να βασίζεται σε τριάντα πέντε λέξεις κλειδιά

• την αντιγραφή σε ψηφιακή μορφή φακέλων που καλύπτονται από το επαγγελματικό απόρρητο, προκειμένου να προσκομιστούν στον ανακριτή.

Ο ανακριτής ζήτησε κατά τη διάρκεια των ερευνών την παρουσία ενός εκπροσώπου του Δικηγορικού Συλλόγου.

Οι προσφεύγοντες κατέθεσαν προσφυγή κατά του εντάλματος έρευνας και έτσι τα κατασχεθέντα έγγραφα σφραγίστηκαν χωρίς να διερευνηθούν και εστάλησαν στον Πρόεδρο του Εφετείου. Τον Οκτώβριο του 2009, ο Αντιπρόεδρος του Εφετείου απεφάνθη ότι η κατάσχεση των εγγράφων και των ηλεκτρονικών αρχείων ήταν ένα μέτρο ανάλογο προς τον επιδιωκόμενο σκοπό, κυρίως την απονομή δικαιοσύνης σε ιδιαιτέρως περίπλοκες υποθέσεις, και ότι δεν υπήρξε παραβίαση της συνταγματικώς προστατευόμενης αρχής της προστασίας της ιδιωτικής ζωής. Διέταξε τη σφράγιση των εγγράφων και την αποστολή τους στο Κεντρικό Ποινικό Ανακριτικό Δικαστήριο. Το 2011, η ανάκριση χωρίστηκε σε δύο χωριστές ανακριτικές έρευνες και όλα τα κατασχεθέντα έγγραφα επιστράφηκαν, πλην δυο σκληρών δίσκων που επιστράφηκαν στην προσφεύγουσα εταιρία με το πέρας της δεύτερης ανάκρισης.

Η πρώτη δίκη διεκόπη, ενώ στη δεύτερη οι κατηγορούμενοι αθώωθηκαν.

Στην προσφυγή τους ενώπιον του Στρασβούργου οι προσφεύγοντες κατήγγειλαν τις έρευνες που διεξήχθησαν στα ηλεκτρονικά τους αρχεία και την κατάσχεση αυτών και του ηλεκτρονικού τους ταχυδρομείου.

Οι διαδικασίες των επίμαχων ερευνών και κατασχέσεων αποτέλεσαν παρέμβαση στο δικαίωμα των προσφευγόντων για σεβασμό της αλληλογραφίας τους. Η παρέμβαση ήταν σύμφωνη με τον νόμο και επιδίωκε τον έννομο σκοπό της αποτροπής τέλεσης αδικήματος. Ελέγχοντας εάν η εν λόγω παρέμβαση ήταν απαραίτητο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία, έπρεπε να εξεταστούν τα εξής:

α) Εάν η αιτιολόγηση ήταν σχετική και επαρκής – δεδομένων των εν εξελίξει ερευνών και διαδικασιών, τα εντάλματα έρευνας βασίζονταν σε εύλογες υπόνοιες.

β) Το περιεχόμενο και η έκταση ενταλμάτων έρευνας και κατάσχεσης – οι έρευνες που διεξήχθησαν στους υπολογιστές της νομικής εταιρίας βασίστηκαν σε 25 λέξεις κλειδιά που σχετίζονταν με την έρευνα. Περιλαμβάνονταν κάποιες λέξεις με γενική χρήση, όπως «πληρωμές» και «χρηματοδότηση» και λέξεις που χρησιμοποιούνταν

συνήθως σε μια νομική εταιρία που ειδικεύεται στο οικονομικό δίκαιο όπως «συμβάσεις ανταλλαγής» (swaps) και «ανοίγματα επιτοκίων» (spread). Επομένως, σε πρώτη ανάγνωση το εύρος της έρευνας και των ενταλμάτων κατάσχεσης εμφανιζόταν ως μεγάλο. Μετά την επανεξέταση από τον ανακριτή του Κεντρικού Ποινικού Ανακριτικού Δικαστηρίου, 850 φάκελοι διεγράφησαν, 89.000 ηλεκτρονικοί φάκελοι και 29.000 μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που είχαν κατασχεθεί προφανώς είχαν αναλυθεί.

γ) Εάν οι ασφαλιστικές δικλίδες κατά της κατάχρησης ήταν επαρκείς και αποτελεσματικές – σύμφωνα με το καταστατικό του Δικηγορικού Συλλόγου, έγγραφα που καλύπτονταν από το προνόμιο του επαγγελματικού απορρήτου δεν μπορούσαν να κατασχεθούν, παρά μόνον εάν ο εν λόγω δικηγόρος τεθεί υπό επίσημη έρευνα. Ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας και το καταστατικό του Δικηγορικού Συλλόγου παρείχαν επίσης πληθώρα δικονομικών εγγυήσεων σχετικά με την έρευνα και τη διαδικασία κατασχέσεων σε δικηγορικές εταιρίες.

Στην παρούσα υπόθεση ένας δικηγόρος, πρώην εργαζόμενος της προσφεύγουσας εταιρίας, τέθηκε υπό επίσημη έρευνα στο πλαίσιο της διαρκούς ανακρίσεως για διάπραξη αδικήματος πλημμεληματικού βαθμού. Ως προς τον τρόπο διεξαγωγής των ερευνών, το Δικαστήριο σημείωσε ότι:

- οι έρευνες έγιναν παρουσία πολλών από τους προσφεύγοντες
- παρών ήταν επίσης και ένα μέλος του Δικηγορικού Συλλόγου
- την εποπτεία των ερευνών είχε ο ανακριτής
- οι προσφεύγοντες αμέσως προσέφυγαν στον Πρόεδρο του Εφετείου και πέτυχαν τη σφράγιση των κατασχεθέντων εγγράφων, χωρίς προηγουμένως αυτά να εξεταστούν από τον ανακριτή και καταλήξουν στον Πρόεδρο του Εφετείου και πριν ο τελευταίος εκδώσει την απόφασή του
- έγινε καταγραφή των ερευνών και των κατασχεθέντων αντικειμένων
- ο ανακριτής του Κεντρικού Ποινικού Ανακριτικού Δικαστηρίου εξέτασε τα κατασχεθέντα αντικείμενα και διέταξε την καταστροφή 850 φακέλων, με την αιτιολογία ότι περιείχαν πληροφορίες που ήταν είτε προσωπικές είτε καλύπτονταν από το επαγγελματικό απόρρητο ή αφορούσαν πρόσωπα άσχετα με την ανάκριση.

Δεν υπήρχαν λόγοι να αμφισβητηθεί η απόφαση του ανακριτή του Κεντρικού Ποινικού Ανακριτικού Δικαστηρίου. Την επίδικη περίοδο ήταν αλήθεια ότι ήταν ο μόνος ανακριτής που του είχαν ανατεθεί οι πλέον σύνθετες υποθέσεις στην Πορτογαλία. Είχε όμως αναμειχθεί στην παρούσα υπόθεση με την ιδιότητα του ανακριτή, προκειμένου να ελέγξει τη νομιμότητα της έρευνας και των

διαδικασιών κατάσχεσης και, ειδικότερα, προκειμένου να προστατευθεί το δικηγορικό επαγγελματικό απόρρητο. Δεν του είχε επίσης δοθεί η εξουσία να διενεργήσει έρευνα. Οι κατηγορίες εναντίον του δεν ήταν επαρκείς, ώστε να θέσουν υπό αμφισβήτηση τον έλεγχο που διενήργησε. Η εξέταση επίσης από τον Αντιπρόεδρο του Εφετείου αποτέλεσε μια περαιτέρω διασφάλιση πλέον του ελέγχου του ανακριτή και η απόφασή του ήταν επαρκώς αιτιολογημένη. Επομένως, η προσφυγή στον Πρόεδρο του Εφετείου, σε συνδυασμό με τον έλεγχο που διεξήγαγε ο ανακριτής, αποτέλεσαν επαρκές και αποτελεσματικό μέσο αντιστάθμισης του εύρους των ενταλμάτων ελέγχου.

Ως προς το γεγονός ότι τα ηλεκτρονικά αρχεία και τα ηλεκτρονικά μηνύματα δεν επιστράφηκαν, η νομοθεσία δεν επέβαλε την άμεση επιστροφή τους. Σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, φάκελος που σχετιζόταν με ποινική υπόθεση για την οποία παύθηκε η ανάκριση, μπορούσε να κρατηθεί μέχρι την παραγραφή των εν λόγω αδικημάτων. Με την εκκίνηση της δεύτερης ξεχωριστής ανάκρισης, ο δικαστής του Κεντρικού Ποινικού Ανακριτικού Δικαστηρίου ενέκρινε την λήψη αντιγράφων από τον φάκελο της δικογραφίας και των σχετικών αυτής, προκειμένου να συμπεριληφθούν στον φάκελο της νέας ανάκρισης. Ο λόγος που χρησιμοποιήθηκε αυτό το αποδεικτικό υλικό ήταν να συνεχιστεί η συγκέντρωση πληροφοριών σχετικά με τους υπόλοιπους υπόπτους και τα λοιπά γεγονότα χωρίς τη συνέχιση της πρώτης ανάκρισης, η οποία και θα επηρέαζε τα άτομα που αποτέλεσαν αντικείμενο αυτής (της πρώτης ανάκρισης). Οι λόγοι που προβλήθηκαν, επομένως, ήταν νόμιμοι. Στην παρούσα υπόθεση τα αντίγραφα που ζητήθηκαν σχετιζόνταν με μια ανάκριση που συνδεόταν στενά με την πρώτη ανάκριση, βάσει των στοιχείων της οποίας διατάχθηκε η κατάσχεση.

Κατά συνέπεια, παρόλο το εύρος των ενταλμάτων έρευνας και κατάσχεσης, δόθηκαν επαρκείς και αποτελεσματικές εγγυήσεις στους προσφεύγοντες κατά της κατάχρησης, αυθαιρεσίας και των παραβιάσεων του επαγγελματικού απορρήτου και, ειδικότερα, εγγυήσεις παρείχε ο έλεγχος νομιμότητας που πραγματοποίησε ο ανακριτής μαζί με την παρέμβαση του Προέδρου του Εφετείου. Επομένως, η έρευνα και η κατάσχεση των ηλεκτρονικών φακέλων και μηνυμάτων, για τα οποία ασκήθηκε η παρούσα προσφυγή, δεν αποτέλεσε μια παρέμβαση δυσανάλογη προς τον επιδιωκόμενο νόμιμο σκοπό.

Μη παραβίαση άρθρου 8.

► Άρθρο 10 – Ελευθερία έκφρασης

Υπόθεση Langner κατά Γερμανίας (Προσφυγή Νο 14464/11), απόφαση της 17ης Σεπτεμβρίου 2015

απόλυση – δημοτικός υπάλληλος – κατηγορία κατά αντιδημάρχου

Ο προσφεύγων απολύθηκε από την εργασία του σε ένα δημοτικό γραφείο στέγασης γιατί κατηγορήσε τον αντιδήμαρχο για «παρακώλυση δικαιοσύνης», τόσο προφορικά σε μια συνεδρίαση του προσωπικού όσο και στη συνέχεια εγγράφως σε επιστολή που απέστειλε στον ιεραρχικά ανώτερό του. Η καταγγελία αφορούσε σε μια εντολή κατεδάφισης που είχε εκδώσει ο αντιδήμαρχος δύο χρόνια πριν. Ο προσφεύγων ισχυρίστηκε, επίσης, ότι ο αντιδήμαρχος επιχείρησε παρανόμως να καταργήσει το τμήμα το οποίο προϊστάτο ο ίδιος (ο προσφεύγων).

Ο προσφεύγων αμφισβήτησε τη νομιμότητα της απόλυσής του ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων, τα οποία τελικά έκριναν την απόλυσή του δικαιολογημένη. Ενώπιον του Δικαστηρίου ο προσφεύγων παραπονέθηκε για παραβίαση του δικαιώματος έκφρασης.

Η απόλυση του προσφεύγοντα, η οποία αρχικά βασίστηκε στις δηλώσεις που έκανε ενώπιον της συνεδρίασης του προσωπικού, αποτέλεσε παρέμβαση του δικαιώματός του στην έκφραση. Η παρέμβαση προβλεπόταν από τον νόμο (διάταξη 53 της Συλλογικής Σύμβασης για τους Δημοσίους Υπαλλήλους σε συνδυασμό με τη διάταξη 1 της Πράξης περί Άδικης Απόλυσης) και επιδίωκε τον θεμιτό σκοπό της προστασίας της φήμης και των δικαιωμάτων των άλλων.

Το Δικαστήριο, επομένως, έπρεπε να αποφασίσει, εξετάζοντας την υπόθεση στο σύνολό της, εάν η κύρωση που επιβλήθηκε στον προσφεύγοντα ήταν ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό και εάν η αιτιολογία που δόθηκε από τις εθνικές αρχές ήταν σχετική και επαρκής. Αποφαινόμενο για το θέμα αυτό, έπρεπε να λάβει υπόψη του τις συνθήκες της υπόθεσης, συμπεριλαμβάνοντας το τι προκάλεσε τη δήλωση του προσφεύγοντα, τη νομική και πραγματική βάση, την ακριβή διατύπωση και τις πιθανές ερμηνείες αυτής, τον αντίκτυπο στον εργοδότη και την κύρωση που επιβλήθηκε στον προσφεύγοντα.

Εξετάζοντας τι προκάλεσε τις δηλώσεις του προσφεύγοντα, το Δικαστήριο σημείωσε ότι, αντί να εκφράσει στον δήμαρχο ή στον εισαγγελέα τις ενστάσεις του σχετικά με την απόφαση του αντιδημάρχου, ο προσφεύγων τις εξέφρασε σε μια συνεδρίαση του προσωπικού δύο χρόνια μετά. Το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο Εργατικών Διαφορών έκρινε ότι οι δηλώσεις του προσφεύγοντα δεν είχαν ως σκοπό να ξεσκεπάσουν μια απαράδεκτη κατάσταση που λάμβανε χώρα στο γραφείο στέγασης, αλλά, αντιθέτως, υποκινούνταν από προσωπικές ανησυχίες σχετικά με την απόφαση του αντιδημάρχου για την επικείμενη κατάργηση του τμήματος του προσφεύγοντα. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο θεώρησε ότι η υπόθεση του προσφεύγοντα δεν ήταν μια υπόθεση «καταγγελίας δυσλειτουργιών», που δικαιολογούσε την ειδική προστασία του άρθρου 10.

Αφού ερευνήσε διεξοδικά τα πραγματικά και νομικά περιστατικά της υπόθεσης, το Εφετείο Εργατικών Υποθέσεων

κατέληξε ότι η απόφαση του αντιδημάρχου να εκδώσει την άδεια κατεδάφισης ήταν νόμιμη. Ως προϊστάμενος για πολλά χρόνια της υποδιεύθυνσης, αρμόδιας για την επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση κακής χρήσης της περιουσίας του γραφείου στέγασης, ο προσφεύγων όφειλε να είναι καλός γνώστης του νομικού πλαισίου. Επομένως, το Δικαστήριο θεώρησε ότι δεν τήρησε την υποχρέωση που είχε να ελέγξει την ακρίβεια των καταγγελιών του.

Ομοίως, λαμβάνοντας υπόψη τη θέση του, ο προσφεύγων ευλόγως θεωρείται πως θα γνώριζε ότι η «παρακώλυση δικαιοσύνης» είναι βαρύ αδίκημα κατά την εθνική νομοθεσία. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, η έκφραση αυτή αποτελούσε μια συκοφαντική καταγγελία – την οποία ο προσφεύγων ουδέποτε ανακάλεσε – παρά μια κριτική που εξυπηρετούσε το δημόσιο συμφέρον. Ως προς τη επίδραση των καταγγελιών στον εργοδότη, τα εθνικά δικαστήρια έκριναν ότι όχι μόνο μπορούσαν να βλάψουν τη φήμη του αντιδημάρχου, αλλά και να ταραξουν την εργασιακή ατμόσφαιρα στο Γραφείο Στέγασης. Υπήρχε επίσης ο κίνδυνος να γίνει γνωστό σε ευρύτερο κοινό, καθώς δεν ήταν όλοι όσοι παρευρίσκονταν στην συνεδρίαση μέλη του προσωπικού. Τέλος, παρόλο που η απόλυση του προσφεύγοντα ήταν η βαρύτερη κύρωση που μπορούσε να επιβληθεί, εντούτοις το Εφετείο Εργατικών Υποθέσεων θεώρησε ότι ο δήμος ευλόγως φοβόταν ότι ο προσφεύγων θα επεδείκνυε την ίδια συμπεριφορά, εάν, κατά την άποψη του Δικαστηρίου, η επανατοποθέτησή του δεν ήταν παράλογη.

Λαμβάνοντας υπόψη τις ανωτέρω εκτιμήσεις και, ειδικότερα, το γεγονός ότι τόσο το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο Εργατικών Υποθέσεων όσο και το Εφετείο Εργατικών Υποθέσεων εξέτασαν την υπόθεση υπό το πρίσμα του δικαιώματος του προσφεύγοντα στην απόλυση της ελευθερίας έκφρασής του, το Δικαστήριο έκρινε σχετική και επαρκή την αιτιολογία των εθνικών δικαστηρίων για την κρίση τους ότι η ελευθερία έκφρασης του προσφεύγοντα δεν υπερτερεί του συμφέροντος του εργοδότη στην απόλυσή του. Επομένως, δεν υπήρξε δυσανάλογη παρέμβαση στην ελευθερία έκφρασης του προσφεύγοντα.

Μη παραβίαση άρθρου 10.

Υπόθεση Couderc και Hachette Filipacchi Associes κατά Γαλλίας (Προσφυγή Νο 40454/07), απόφαση της 10ης Νοεμβρίου 2015, (Ευρεία Σύνοψη)

■ *ευθύνη εκδότη – δημοσίευση φωτογραφιών – μουσικό τέκνο μονάρχη*

Την 3η Μαΐου 2005, η βρετανική εφημερίδα Daily Mail δημοσίευσε ένα άρθρο σχετικά με τις αποκαλύψεις της κας C. για τον γιο της, πατέρα του οποίου, όπως ισχυριζόταν η ίδια, ήταν ο νυν πρίγκηπας του Μονακό. Το άρθρο έκανε αναφορά σε βασικά σημεία επικείμενης δημοσίευσης του

Paris Match και δημοσίευε και φωτογραφίες, η μια εκ των οποίων έδειχνε τον Πρίγκηπα να κρατάει το παιδί στην αγκαλιά του. Η επίμαχη συνέντευξη με την κα C. και οι εν λόγω φωτογραφίες δημοσιεύτηκαν επίσης και στο εβδομαδιαίο γερμανικό περιοδικό Bunte την 4η Μαΐου 2005.

Οι προσφεύγοντες είναι ο διευθυντής έκδοσης του εβδομαδιαίου περιοδικού Paris Match και η εκδότρια εταιρία. Την 6η Μαΐου 2005, το Paris Match δημοσίευσε ένα άρθρο, όπου η κα C. περιέγραφε λεπτομερώς πώς γνώρισε τον Πρίγκηπα, τις συναντήσεις τους, τη στενή σχέση και τα συναισθήματά τους, τον τρόπο με τον οποίο αντέδρασε ο Πρίγκηπας στα νέα της εγκυμοσύνης της κας C. και τη στάση που κράτησε προς το παιδί. Ο Πρίγκηπας κινήθηκε νομικά κατά των προσφευγόντων, ζητώντας αποζημίωση για παραβίαση της ιδιωτικής του ζωής και του δικαιώματος προστασίας της εικόνας του. Τα γαλλικά δικαστήρια ικανοποίησαν το αίτημά του και επιδίκασαν το ποσό των 50.000 ευρώ για αποκατάσταση της ζημίας, δίνοντας επίσης εντολή να δημοσιευτούν λεπτομέρειες της απόφασης στο 1/3 της επιφάνειας του εξώφυλλου του περιοδικού.

Τμήμα του Δικαστηρίου αποφάσισε στις 12 Ιουνίου 2014 ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 10 της Σύμβασης. Στις 13 Οκτωβρίου 2014 η υπόθεση παραπέμφθηκε, μετά από έφεση της εναγόμενης Κυβέρνησης, στο Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης.

Η απόφαση των εθνικών δικαστηρίων ισοδυναμούσε με παρέμβαση στην ελευθερία έκφρασης των προσφευγόντων. Προβλεπόταν από τον νόμο και επιδίωκε έννομο σκοπό, κυρίως την προστασία της φήμης και των δικαιωμάτων των άλλων. Απομένει να διασαφηνιστεί εάν ήταν ένα μέτρο απαραίτητο σε μια δημοκρατική κοινωνία.

α) Συμβολή σε διάλογο δημοσίου ενδιαφέροντος: Το δημόσιο συμφέρον δεν μπορεί να εξισωθεί και να περιοριστεί στο επίπεδο της ικανοποίησης της δίψας του κοινού για ενημέρωση σχετικά με την ιδιωτική ζωή των άλλων ή της επιθυμίας του αναγνώστη για εντυπωσιασμό ή μερικές φορές για ηδονοβλεψία. Όμως, η συνέντευξη της κας C. περιείχε πληθώρα λεπτομερειών για την προσωπική ζωή του Πρίγκηπα και τα αληθινά ή υποτιθέμενα συναισθήματά του, οι οποίες δεν συνδέονταν άμεσα με ζήτημα δημοσίου συμφέροντος. Ωστόσο, ήταν καταρχάς απαραίτητο να τονιστεί ότι, παρόλο που μια γέννηση είναι ένα γεγονός ιδιωτικής φύσης, δεν περιλαμβανόταν αποκλειστικά στην ιδιωτική σφαίρα των ατόμων, αλλά ενέπιπτε επίσης και στη δημόσια σφαίρα, καθώς συνοδεύεται με μια δημόσια δήλωση (η ληξιαρχική πράξη γέννησης) και τη δημιουργία μιας νομικής σχέσης τέκνου-γονέα. Επομένως, πέρα από το οικογενειακό και ιδιωτικό συμφέρον που έχει ο απόγονος κάποιου, υπάρχει και μια δημόσια διάσταση που σχετίζεται με την κοινωνική και νομική δομή της συγγένειας. Επομένως, η δημοσιογραφική

αναφορά σε μια γέννηση δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μια αποκάλυψη που αφορά αποκλειστικά στις λεπτομέρειες της ιδιωτικής ζωής άλλων και με σκοπό την ικανοποίηση της περιέργειας του κοινού. Επιπλέον, την επίμαχη περίοδο η γέννηση του εν λόγω παιδιού είχε πιθανές οικονομικές επιπλοκές και επιπλοκές στη διαδοχή: μπορούσε να εγερθεί ζήτημα αναγνώρισης μέσω σύναψης γάμου, ακόμη και εάν ένα τέτοιο ενδεχόμενο ήταν απίθανο. Όντως, στο άρθρο γινόταν αναφορά στις συνέπειες της γέννησης στη διαδοχή. Επομένως, η καταγγελλόμενη είδηση είχε πολιτική σημασία και μπορούσε να εγείρει το δημόσιο ενδιαφέρον για τους ισχύοντες στο Πριγκιπάτο κανόνες διαδοχής (που απαγόρευαν παιδιά γεννημένα εκτός γάμου να είναι διάδοχοι του θρόνου). Επίσης, η συμπεριφορά του Πρίγκηπα, που επιθυμούσε να κρατήσει την πατρότητα μυστική και αρνούταν να προβεί σε δημόσια παραδοχή, μπορούσε να είναι ζήτημα δημοσίου ενδιαφέροντος σε μια κληρονομική μοναρχία, το μέλλον της οποίας συνδεόταν αδιάρρηκτα με την ύπαρξη απογόνων. Το ίδιο ίσχυε και όσον αφορά στη συμπεριφορά του προς τη μητέρα του παιδιού και προς το παιδί το ίδιο: η εν λόγω πληροφορία θα μπορούσε να αποτελεί ένδειξη ως προς την προσωπικότητα του Πρίγκηπα και, ειδικότερα, ως προς τον τρόπο που προσεγγίζει και αναλαμβάνει τις υποχρεώσεις του. Στο πλαίσιο αυτό, είναι σημαντικό να διατυπωθεί ξανά ο συμβολικός ρόλος μιας κληρονομικής μοναρχίας, όπου το πρόσωπο του Πρίγκηπα και οι άμεσοι απόγονοί του αντιπροσώπευαν τη συνέχεια του Κράτους. Επιπλέον, η συμβολή του Τύπου σε ζητήματα δημοσίου ενδιαφέροντος δεν μπορεί να περιοριστεί σε τρέχοντα ζητήματα ή σε προγενέστερους συζητήσεις. Όντως, ο Τύπος είναι φορέας διάδοσης συζητήσεων για θέματα δημοσίου ενδιαφέροντος, αλλά έχει επίσης τον ρόλο να αποκαλύπτει και να εφιστά την προσοχή του κοινού σε πληροφορίες που μπορούν να πυροδοτήσουν το ενδιαφέρον και να προκαλέσουν συζήτηση εντός της κοινωνίας. Επομένως, τα εθνικά δικαστήρια όφειλαν να εξετάσουν τη δημοσίευση στο σύνολό της, ώστε να καθορίσουν ακριβώς το αντικείμενό της, παρά να εξετάσουν εκτός αυτού του πλαισίου τα σχετικά με την προσωπική ζωή του Πρίγκηπα σχόλια. Εντούτοις, αρνήθηκαν να λάβουν υπόψη το ενδιαφέρον που ενδεχομένως θα είχε το κοινό για το βασικό μήνυμα του άρθρου και, αντιθέτως, επικεντρώθηκαν στις λεπτομέρειες για τη στενή σχέση του ζευγαριού. Μ' αυτόν τον τρόπο στέρησαν από τους προσφεύγοντες το επιχειρήμα ότι το εν λόγω θέμα είχε δημόσιο ενδιαφέρον.

β) Αναγνωρισιμότητα του προσώπου και αντικείμενο του άρθρου: Τα εθνικά δικαστήρια όφειλαν να λάβουν υπόψη τους τις ενδεχόμενες επιπτώσεις στην ιδιότητα του Πρίγκηπα, ως Αρχηγός του Κράτους και να επιχειρήσουν, σ' αυτό το πλαίσιο, να καθορίσουν τι ανήκει στο αυστηρά προσωπικό πεδίο και τι ενέπιπτε στη δημόσια σφαίρα.

Παρόλο που επανέλαβαν ότι θα μπορούσε να υπάρξει μια εξαίρεση στον κανόνα της προστασίας της προσωπικής ζωής, όταν οι αποκαλύψεις μπορούσαν να εγείρουν συζητήσεις σχετικά με τις επιπτώσεις αυτών (των αποκαλύψεων) δεδομένης της ιδιότητας ή της υπηρεσίας του ατόμου που αφορά, εντούτοις δεν έδωσαν βάση σ' αυτόν τον συλλογισμό.

Επίσης, το άρθρο δεν αφορούσε μόνο στην προσωπική ζωή του Πρίγκηπα, αλλά και σ' αυτήν της κας C. και του γιου της. Η κα C. δεν υποχρεούνταν να σωπάσει και είχε την ελευθερία να μιλήσει για θέματα που αφορούν στην προσωπική της ζωή. Υπό αυτήν την έννοια δεν μπορούσε να αγνοηθεί ότι το επίμαχο άρθρο ήταν ένα μέσο έκφρασης της συνεντευξιαζόμενης και του γιου της. Η συνέντευξη, επομένως, αφορούσε και αντικρουόμενα συμφέροντα. Όντως, η ελευθερία έκφρασης της κας C. και του γιου της δεν ήταν άμεσο αντικείμενο της παρούσας υπόθεσης. Όμως, προκειμένου να καθορισθεί η προσφερόμενη εξαίρεση του Πρίγκηπα προστασία, θα έπρεπε να ληφθεί υπόψη ο συνδυασμός των στοιχείων σχετικών με την προσωπική ζωή της κας C. και αυτής του Πρίγκηπα.

γ) Προηγούμενη συμπεριφορά του προσώπου: Το υλικό της δικογραφίας δεν ήταν αρκετό, ώστε να εξετάσει το Δικαστήριο την προγενέστερη αντιμετώπιση του Πρίγκηπα προς τον Τύπο.

δ) Τρόπος απόκτησης της πληροφορίας και ακρίβεια αυτής: Η κα C. επικοινωνήσε η ίδια με το Paris Match, λαμβάνοντας μια απόφαση προσωπική, σκόπιμη και συνειδητή. Η ακρίβεια των δηλώσεων σχετικά με την πατρότητα του Πρίγκηπα δεν αμφισβητήθηκε απ' αυτόν και ο ίδιος δημοσίως επιβεβαίωσε το γεγονός λίγο μετά από τη δημοσίευση του επίμαχου άρθρου. Οι συνοδευτικές της συνέντευξης φωτογραφίες δόθηκαν οικειοθελώς χωρίς πληρωμή από το Paris Match. Δεν ελήφθησαν χωρίς τη συναίνεσή του ούτε έδειχναν ότι δεν επιθυμούσε κάτι τέτοιο.

ε) Περιεχόμενο, μορφή και επιπτώσεις του επίμαχου άρθρου: Από τις αρμοδιότητες και τις ευθύνες των δημοσιογράφων προκύπτει ότι όφειλαν να λάβουν υπόψη τους τις επιπτώσεις της είδησης που επρόκειτο να δημοσιεύσουν. Ειδικότερα, κάποια γεγονότα απολαμβάνουν μεγαλύτερης προστασίας από το άρθρο 8 της Σύμβασης και, ως εκ τούτου, οι δημοσιογράφοι οφείλουν να επιδεικνύουν σύνεση και προσοχή, όταν τα καλύπτουν δημοσιογραφικά. Ο τόνος της συνέντευξης με την κα C. έδειχνε μετρημένος και μη σκανδαλοθηρικός. Τα σχόλια εμφανίζονταν ως δηλώσεις της και τα κίνητρά της καθορίζονταν με σαφήνεια στους αναγνώστες. Οι αναγνώστες μπορούσαν εξίσου εύκολα να διακρίνουν τι αποτελούσε πραγματικό γεγονός και τι αφορούσε στον τρόπο που αντιλαμβανόταν η συνεντευξιαζόμενη τα γεγονότα, στα συναισθήματά της και στις απόψεις της. Η συνέντευξη είχε αφηγηματικό τόνο, συνοδευόταν από εφέ γραφικών και τίτλους που είχαν ως σκοπό να προκαλέσουν αντίδραση. Όμως, αυτή η

αφηγηματική παρουσίαση δεν διαστρέβλωνε ή αλλοίωνε το περιεχόμενο της είδησης, αλλά έπρεπε να εξεταστεί ο τρόπος μεταφοράς της ή απεικόνισής της. Δεν μπορούσε να κατηγορηθεί το περιοδικό ότι υπερέβαλε για να ενισχύσει το άρθρο και ότι προσπαθούσε να το παρουσιάσει ελκυστικό, καθώς δεν διαστρέβλωνε ή αλλοίωνε τη δημοσιευμένη είδηση και δεν παραπλανούσε τον αναγνώστη.

Επίσης, παρόλο που αναμφίβολα στην παρούσα υπόθεση οι φωτογραφίες αυτές ενέπιπταν στη σφαίρα ιδιωτικής ζωής του Πρίγκηπα και ο ίδιος δεν εναντιώθηκε στη δημοσίευσή τους, εντούτοις ο σύνδεσμός τους με το άρθρο δεν ήταν ισχνός, τεχνητός ή αυθαίρετος. Η δημοσίευσή τους μπορούσε να δικαιολογηθεί από το γεγονός ότι προσέδιδαν αξιοπιστία στα γεγονότα. Όντως, η κα C. δεν είχε στη διάθεσή της άλλη απόδειξη, για να τεκμηριώσει τα λεγόμενά της. Συνεπώς, παρόλο που η δημοσίευση αυτών των φωτογραφιών εξέθεταν στο κοινό την προσωπική ζωή του Πρίγκηπα, εντούτοις τεκμηριώναν το περιεχόμενο του άρθρου.

Τέλος, όσον αφορά τις συνέπειες του επίμαχου άρθρου, αμέσως μετά από τη δημοσίευση του άρθρου, ο Πρίγκηπας δημοσίως παραδέχθηκε την πατρότητα. Έπρεπε να δοθεί σημασία σ' αυτές τις συνέπειες, εν όψει των άρθρων που είχαν δημοσιευθεί προηγουμένως σε ξένες εφημερίδες. Στην παρούσα υπόθεση όμως φαίνεται τα εθνικά δικαστήρια να μην αξιολόγησαν τις συνέπειες εντός του ευρύτερου πλαισίου της κάλυψης που είχε ήδη δοθεί από τον διεθνή Τύπο στα γεγονότα του άρθρου. Έτσι, δεν έδωσαν βάση στο γεγονός ότι η μυστικότητα της πατρότητας του Πρίγκηπα είχε ήδη παραβιαστεί από προηγούμενα άρθρα σε άλλα ΜΜΕ.

ζ) Σοβαρότητα ποινής: Δεν μπορούσε να κριθεί ως αμελητέα η ποινή που επιβλήθηκε στην προσφεύγουσα εταιρία, κυρίως η αποζημίωση των 50.000 ευρώ και η εντολή να δημοσιευθεί λεπτομερώς η απόφαση.

Εν όψει αυτών των συλλογισμών, τα επιχειρήματα υπέρ της προστασίας της προσωπικής ζωής του Πρίγκηπα και του δικαιώματός του να ελέγχει την εικόνα του ήταν μεν σχετικά, εντούτοις όμως δεν ήταν επαρκή, ώστε να δικαιολογήσουν την εν λόγω παρέμβαση.

Παραβίαση άρθρου 10.

Άρθρο 41: απορρίφθηκε το αίτημα για αποζημίωση της ηθικής βλάβης.

► Άρθρο 4 Τετάρτου Πρωτοκόλλου – Απαγόρευση ομαδικής απέλασης αλλοδαπών

Υπόθεση Khlaiifa και λοιποί κατά Ιταλίας (Προσφυγή Νο 16483/12), απόφαση της 1ης Σεπτεμβρίου 2015

■ μαζική απέλαση – μετανάστες

Τον Σεπτέμβριο του 2011, οι προσφεύγοντες ξεκίνησαν, μαζί με άλλους μετανάστες, από την Τυνησία με αυτοσχέδιες βάρκες, με σκοπό να φτάσουν στα παράλια της Ιταλίας. Μετά από αρκετές ώρες στη θάλασσα αναχαιτίστηκαν από την Ιταλική Ακτοφυλακή, η οποία οδήγησε τις βάρκες αυτές στο λιμάνι του νησιού της Λαμπεντούσα. Οι προσφεύγοντες οδηγήθηκαν σε κέντρο υποδοχής. Το εν λόγω κέντρο καταστράφηκε μετά από μια εξέγερση που έλαβε χώρα και οι προσφεύγοντες μεταφέρθηκαν σε πλοία που ήταν αγκυροβολημένα στο λιμάνι του Παλέρμο. Το Προξενείο της Τυνησίας κατέγραψε τα στοιχεία της οικογενειακής και προσωπικής τους κατάστασης. Κατά των προσφευγόντων εκδόθηκαν εντολές απέλασης, οι οποίοι όμως υποστήριξαν ότι ουδέποτε έλαβαν τα σχετικά έγγραφα. Οδηγήθηκαν στο αεροδρόμιο της Τυνησίας, όπου και αφέθηκαν ελεύθεροι.

Εκδόθηκαν για καθένα, από τους προσφεύγοντες ατομικές εντολές απέλασης, οι οποίες όμως είχαν ακριβώς όμοια διατύπωση, με μοναδική διαφορά τα προσωπικά στοιχεία των προσώπων υπό απέλαση. Ωστόσο, το γεγονός ότι εφαρμόστηκε μια διαδικασία ταυτοποίησης δεν επαρκεί, ώστε να αποκλειστεί ο χαρακτηρισμός της μαζικής απέλασης. Επίσης, υπάρχουν πολλά στοιχεία που υποδεικνύουν ότι στην παρούσα υπόθεση η απέλαση ήταν επί της ουσίας μαζική. Ειδικότερα, οι εντολές απέλασης δεν έκαναν κάποια αναφορά στην προσωπική κατάσταση των ατόμων, κατά των οποίων είχαν εκδοθεί. Επίσης, η κυβέρνηση δεν προσκόμισε κάποιο έγγραφο που να αποδεικνύει ότι οι ατομικές συνεντεύξεις για τη λήψη πληροφοριών σχετικά με την προσωπική κατάσταση κάθε προσφεύγοντα έλαβαν χώρα πριν από την έκδοση των εντολών απέλασης. Την επίδικη περίοδο πολλοί άλλοι της ίδιας καταγωγής με τους προσφεύγοντες δέχθηκαν την ίδια μεταχείριση. Οι διμερείς συμφωνίες με την Τυνησία που δεν είχαν γίνει γνωστές στο ευρύ κοινό καθόριζαν τον επαναπατρισμό των παράνομων μεταναστών από την Τυνησία με απλοποιημένες διαδικασίες, οι οποίες βασίζονταν στην απλή ταυτοποίηση του εν λόγω ατόμου από τις προξενικές αρχές της Τυνησίας. Τα ανωτέρω επαρκούν, ώστε να αποκλειστεί η ύπαρξη επαρκών εγγυήσεων για μια γνήσια, εξατομικευμένη και διαφορο-

ποιημένη εξέταση της ατομικής κατάστασης των ενδιαφερομένων.

Παραβίαση άρθρου 4 Τετάρτου Πρωτοκόλλου.

Σχετικά με την καταγγελία των προσφευγόντων για έλλειψη αποτελεσματικού ενδίκου μέσου, για να προσφύγουν κατά της απέλασής τους εξαιτίας της μαζικής φύσης της, δεν τεκμηριώθηκε εάν μια τέτοια προσφυγή κατά των εντολών απέλασης θα μπορούσε να ασκηθεί ενώπιον των δικαστικών αρχών. Προέκυπτε από τις αποφάσεις του ειρηνοδίκη, που προσκόμισε η εναγόμενη κυβέρνηση, ότι ο εθνικός δικαστής εξέτασε υπό το πρίσμα του εθνικού και συνταγματικού δικαίου τη νομιμότητα της διαδικασίας εκδόσεως των επίμαχων εντολών απέλασης. Δεν υπήρχε κάποιο στοιχείο από το οποίο να διαφαίνεται ότι μια πιθανή προσφυγή κατά της έλλειψης συνεκτιμησης της προσωπικής κατάστασης των προσφευγόντων θα απορριπτόταν από τον ειρηνοδίκη.

Εντούτοις, οι επίμαχες εντολές όριζαν με σαφήνεια ότι ενδεχόμενη άσκηση προσφυγής ενώπιον του ειρηνοδίκη δεν θα είχε ανασταλτική δύναμη. Προκύπτει λοιπόν ότι μια τέτοια προσφυγή δεν ικανοποιεί τις απαιτήσεις του άρθρου 13 της Σύμβασης, καθώς δεν πληροί τα κριτήρια που τέθηκαν με την υπόθεση *De Souza Ribeiro*² σχετικά με το ανασταλτικό αποτέλεσμα των ενδίκων μέσων. Δεν κρίνεται ως δευτερεύουσα σημασίας η απαίτηση που θέτει το άρθρο 13 για αναστολή εκτέλεσης του επίμαχου ενδίκου μέσου.

Παραβίαση άρθρου 13.

Το Δικαστήριο περαιτέρω κατέληξε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 5 παρ. 1, 2 και 4 (αναφορικά με τις συνθήκες κράτησης των προσφευγόντων στα κέντρα υποδοχής) και το άρθρο 13 σε συνδυασμό με το άρθρο 3. Επίσης έκρινε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 3 όσον αφορά στις συνθήκες φύλαξης στα πλοία.

Άρθρο 41: το Δικαστήριο επιδίκασε το ποσό των 10.000 ευρώ για ηθική βλάβη.

2. Υπόθεση *De Souza Ribeiro κατά Γαλλίας* (Προσφυγή No 22689/07), απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2012, (Ευρεία Σύνοψη).

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

► **Απαγόρευση της δουλείας και της καταναγκαστικής εργασίας**

Παραβίαση δικαιώματος στην προστασία από καταναγκαστική εργασία στα πλαίσια σωματεμπορίας προς εξαναγκασμό σε πορνεία

απαγόρευση δουλείας – αναγκαστική εργασία – σωματεμπορία – σεξουαλική εκμετάλλευση – εξαναγκασμός σε πορνεία – δίκαιη δίκη – θετικές υποχρεώσεις του κράτους

ΕΔΔΑ, Προσφυγή Νο 71545/12, Υπόθεση L.E. κατά Ελλάδος, απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2016

Η προσφυγή της L.E., υπηκόου Νιγηρίας, αφορά την παραβίαση του δικαιώματος στην προστασία από καταναγκαστική εργασία, που στη συγκεκριμένη περίπτωση είχε τη μορφή του εξαναγκασμού σε πορνεία. Η προσφεύγουσα, από την στιγμή της άφιξής της στην Ελλάδα και στο πλαίσιο εξαναγκασμού, εκπορνευόταν, ώστε να αποπληρώσει το ποσό των 40.000 ευρώ στον Κ.Α., ο οποίος της είχε αφαιρέσει όλα τα νόμιμα ταξιδιωτικά έγγραφα.

Η προσφεύγουσα, έχοντας υποβάλλει επανειλημμένως αίτημα χορήγησης ασύλου, συνελήφθη για παράβαση των ν. 2734/1999 περί πορνείας και ν. 2910/2001 περί εισόδου και παραμονής αλλοδαπών στην ελληνική επικράτεια, κατηγορίες όμως για τις οποίες η προσφεύγουσα απαλλάχθηκε, εν συνεχεία, τόσο από το Πλημμελειοδικείο όσο και από το Εφετείο Αθηνών.

Κατά τη διάρκεια τρίμηνης κράτησής της, ύστερα από εκ νέου σύλληψη για παραβίαση του νόμου περί πορνείας, ενόψει της διοικητικής της απέλασης ελλείψει νομίμων ταξιδιωτικών εγγράφων, η προσφεύγουσα με τη συνδρομή της μη κυβερνητικής οργανώσεως «Νέα Ζωή», προχώρησε σε κατάθεση μηνύσεως τόσο κατά του Κ.Α. όσο και της συντρόφου του D.J., υποστηρίζοντας ότι τόσο τα προαναφερόμενα πρόσωπα όσο και δύο ακόμα γυναίκες, υπήκοοι Νιγηρίας, την ανάγκαζαν να εκπορνεύεται. Στις 28 Δεκεμβρίου 2006, η μήνυση της προσφεύγουσας απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι δεν προέκυπτε από τη δικογραφία ότι η προσφεύγουσα ήταν θύμα σωματεμπορίας, ενώ στις 26 Ιανουαρίου 2007 η προσφεύγουσα ζήτησε επανεξέταση της υποθέσεώς της από τον Εισαγγελέα Εφετών, υποστηρίζοντας ότι η δικαστική έρευνα που πραγματοποιήθηκε, μέχρι το σημείο εκείνο, ήταν ανεπαρκής καθώς, ο αρμόδιος Εισαγγελέας δεν είχε συμπεριλάβει στην υπόθεση σημαντικά αποδεικτικά στοιχεία.

Στις 20 Φεβρουαρίου 2007, ο Διευθυντής της Διεύθυνσης της Αστυνομίας Αλλοδαπών Αττικής διέταξε την αναστολή της απόφασης απέλασης της προσφεύγουσας, ενώ την 1η Ιουνίου 2007, ο Εισαγγελέας Εφετών Αθηνών αποδέχθηκε το αίτημα της προσφεύγουσας, δίνοντας εντολή στον Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών Αθηνών να ασκήσει

ποινική δίωξη κατά του Κ.Α. και της D.J. με την κατηγορία της σωματεμπορίας και, ειδικότερα, για γενετήσια εκμετάλλευση της προσφεύγουσας, αφού έλαβαν τη συγκατάθεσή της με απατηλά μέσα και εκμεταλλεόμενοι την ευάλωτη θέση της, ενώ στις 24 Αυγούστου 2007, ο Εισαγγελέας Εφετών Αθηνών ανέστειλε τη διαδικασία απέλασης που είχε κινηθεί κατά της προσφεύγουσας.

Κατόπιν διαδικασίας κλητεύσεων και αναζητήσεων των κατηγορουμένων από τις ανακριτικές αρχές, στις 31 Μαρτίου 2008, ο Ανακριτής του Πλημμελειοδικείου Αθηνών, περατώνοντας την ανακριτική διαδικασία, εξέδωσε σχετικά εντάλματα σύλληψης εις βάρος τόσο του Κ.Α. όσο και της D.J., ενώ στις 25 Φεβρουαρίου 2009, το Τμήμα Βουλευμάτων του Πλημμελειοδικείου Αθηνών παρέπεμψε τους κατηγορουμένους στο Κακουργιοδικείο Αθηνών με την κατηγορία της σωματεμπορίας.

Στις 19 Μαΐου 2011, και ύστερα από αναβολή της εκδίκασης της υπόθεσης στις 20 Ιουλίου 2009, συνελήφθη η D.J., η οποία τέθηκε υπό προσωρινή κράτηση. Η συζήτηση της υποθέσεως πραγματοποιήθηκε στις 20 Απριλίου 2012, κατόπιν δύο αναβολών, και ύστερα από σχετικό αίτημα της προσφεύγουσας, ως πολιτικώς ενάγουσας, και της κατηγορουμένης. Το Κακουργιοδικείο Αθηνών, την ίδια ημέρα, απάλλαξε την κατηγορουμένη, αναφέροντας, περαιτέρω, ότι η προσφεύγουσα αποτελεί όντως θύμα σωματεμπορίας, επειδή ο Κ.Α. είχε λάβει τη συγκατάθεσή της με απατηλά μέσα, εκμεταλλεόμενος την ευάλωτη θέση του θύματος, με στόχο τη γενετήσια εκμετάλλευσή του. Κατά το Δικαστήριο, ο κατηγορούμενος είχε υποχρεώσει την προσφεύγουσα να εκδίδεται, ώστε να του εξοφλήσει το ποσό των 40.000 ευρώ.

Το Κακουργιοδικείο δεν αποδέχθηκε τη συνενοχή της D.J., αφού θεώρησε ότι δεν προέκυπτε από τα στοιχεία της δικογραφίας ότι η τελευταία είχε εκμεταλλευτεί την προσφεύγουσα με σεξουαλικά κίνητρα. Με βάση τα στοιχεία της υποθέσεως όπως και τις σχετικές μαρτυρίες, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι και η D.J. υπήρξε θύμα σωματεμπορίας από τον Κ.Α. Περαιτέρω, στις 16 Ιανουαρίου 2014, ύστερα από σχετικό αίτημα της προσφεύγουσας, αρμόδιο διοικητικό όργανο ανανέωσε την άδεια παραμονής της προσφεύγουσας έως τις 2 Νοεμβρίου 2014.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι ελληνικές αρχές παραβίασαν καταφανώς το Δίκαιο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατά την ποινική διαδικασία που ακολουθήθηκε στην περίπτωση της προσφεύγουσας, κρίνοντας ομόφωνα ότι υπήρξε σαφής παραβίαση περί της απαγόρευσης της δουλείας και της καταναγκαστικής εργασίας βάσει του άρθρου 4 της ΕΣΔΑ, ενώ συμπληρωματικά ανέφερε πως υπήρξε τόσο παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ περί του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη εντός ευλόγου χρόνου, καθώς ως

αναγνωρισθέν θύμα σωματεμπορίας, η προσφεύγουσα αναγκάστηκε να περιμένει περισσότερο από εννέα μήνες, έπειτα από ενημέρωση των αρχών, ώστε να αναγνωρισθεί η κατάσταση της, όσο και παραβίαση του άρθρου 13 ΕΣΔΑ όσον αφορά το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής, όπου το Δικαστήριο διαπίστωσε πολλαπλές καθυστερήσεις και ελλείψεις στις διαδικαστικές υποχρεώσεις της ελληνικής πολιτείας, μη πληρώντας την προϋπόθεση του ευλόγου χρόνου.

Παρατηρήσεις

Ιωάννης Π. Τζιβάρας*

1. Εισαγωγικά

Η εμπορία ανθρώπων αποτελεί ένα εκ των ειδικότερων ποινικών αδικημάτων σε οικουμενικό επίπεδο, συνιστώντας κατάφωρη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Ξεπερνώντας, πλέον, τα όρια του «εμπορίου λευκής σαρκός», η εμπορία ανθρώπων, ως μία σύγχρονη μορφή δουλείας, αποτελεί μία πολυπρόσωπη δέσμη εγκληματικών πράξεων, συνοδευόμενη με ποικίλες απαγορευμένες πρακτικές, όπως η βία κατά των γυναικών και των ανηλίκων καθώς και η απάνθρωπη μεταχείριση παράνομων μεταναστών.

Ως διαρθρωτικής φύσεως φαινόμενο, αποτελεί μία ευθεία παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹. Η μετουσίωση της δουλείας και του δουλεμπορίου, στη σύγχρονη μορφή της εμπορίας ανθρώπων, περιλαμβάνει την εκμετάλλευση του ανθρωπίνου σώματος, εν ευρεία έννοια, καταδεικνύοντας, παράλληλα, την όλη προβληματική περί της αποτύπωσης του ορισμού της². Εννοιολογικά, παρά το ότι το συγκεκριμένο ζήτημα αποτέλεσε αντικείμενο πολύπλευρων συζητήσεων σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, η ουσιαστικότερη μετουσίωση του εγκλήματος σε επίπεδο ορισμού επήλθε με εκείνον που υιοθετήθηκε στο πλαίσιο του Πρωτοκόλλου για την Πρόληψη, Καταπολέμηση και Τιμωρία της Εμπορίας Ανθρώπων, ιδίως Γυναικών και

Ανηλίκων, που συμπληρώνει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διακρατικού Εγκλήματος του 2000³.

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 3 του συγκεκριμένου Πρωτοκόλλου, η εμπορία ανθρώπων, η οποία καλύπτει κάθε μορφή ανθρώπινης εκμετάλλευσης, ορίζεται ως: «...η στρατολόγηση, μεταφορά, απόκρυψη ή παραλαβή προσώπου με τη χρήση απειλής, βίας ή άλλων εξαναγκαστικών μέσων, απαγωγής ή απάτης, κατάχρησης εξουσίας ή εκμετάλλευσης της ευάλωτης θέσης του θύματος καθώς και η με παροχές πληρωμών ή ωφελημάτων απόσπαση της συναίνεσης του ατόμου που έχει την επίβλεψη κάποιου άλλου, με σκοπό την εκμετάλλευσή του. Η εκμετάλλευση περιλαμβάνει τουλάχιστον την εκμετάλλευση της πορνείας ή άλλες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης άλλου, την αναγκαστική εργασία ή υποχρεωτική παροχή υπηρεσιών, τη δουλεία και παρόμοιες με αυτήν πρακτικές ή την αφαίρεση οργάνων του σώματος».

Έτσι, στο πλαίσιο της θυματοποίησης γυναικών, ανηλίκων όπως και ανδρών, η σωματεμπορία μπορεί να ανευρεθεί ως εργασιακή εκμετάλλευση, ιδίως καταναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία, σεξουαλική εκμετάλλευση, ιδιαίτερα των γυναικών και των ανηλίκων⁴, παιδική πορνογραφία, αφαίρεση οργάνων και ιστών του ανθρωπίνου σώματος, επαιτεία, εμπορία βρεφών και μητέρων για προώθηση βρεφών σε παράνομες υιοθεσίες όπως και στρατολόγηση ανηλίκων για τέλεση τρομοκρατικών ενεργειών⁵.

3. UN Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children, supplementing the UN Convention against Transnational Organized Crime, UN Doc. A/RES/55/25. Η Διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ κατά του Διακρατικού Οργανωμένου Εγκλήματος (United Nations Convention against Organized Crime), υπογράφηκε στο Παλέρμο στις 12 Δεκεμβρίου 2000 μαζί με τα Πρόσθετα Πρωτόκολλά της, ήτοι 1) κατά της Παράνομης Μετανάστευσης, 2) κατά της Εμπορίας Ανθρώπων και 3) κατά της Παράνομης Κατασκευής και Εμπορίας Πυροβόλων Όπλων και Πυρομαχικών. Επιπρόσθετα, βλ. Δ. ΧΡΥΣΙΚΟΣ, Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος, ΠΛογ, 2001, σσ. 313-318, D. OULD, Trafficking and International Law, in Van den Anker (ed.), The Political Economy of New Slavery, C. Palgrave MacMillan, New York, 2004, pp. 55-74, J. DOEZEMA, Now you see her, now you don't: Sex Workers at the UN Trafficking Protocol Negotiations, Social and Legal Studies, 2005, pp. 61-89.

4. N. DEMLEITNER, The Law at Crossroads: The Construction of Migrant Women Trafficked into Prostitution, in D. Kyle / R. Koslowski (eds), Global Human Smuggling: Comparative Perspectives, John Hopkins University Press, Baltimore, 2001, pp. 258-291, M. MELROSE / D. BARRETT, The Flesh Trade in Europe: Trafficking in Women and Children for the Purpose of Commercial Sexual Exploitation, Police Practice and Research, 2006, pp. 111-121.

5. Ιδιαίτερα, βλ. Α. ΣΥΚΙΩΤΟΥ, Εμπορία ανθρώπων στα Βαλκάνια. Θύμα, δράστης και κατασταλτικές στρατηγικές, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003, σσ. 18-19, Β. KINGSHOT, Investigation of Human Trafficking, in J.M. Palmiotto (ed.),

* Δ.Ν., Διδάσκων Δημοσίου και Ευρωπαϊκού Δικαίου Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου, Επιστ. Συνεργάτης ΕΚΕΜΕ

1. S. SCHECHTER, Women and Male Violence: The Visions and Struggles of the Battered Women's Violence, South End Press, Boston, 1982, p. 37, S. DREW, Human Trafficking-Human Rights: Law and Practice, Legal Action Group, London.

2. A. CONSTANTINOY, Human Trafficking on Trial: Dissecting the Adjudication of Sex Trafficking Cases in Cyprus, Female Legal Studies, 2013, p. 164. Γενικότερα, βλ. M. VEERENDRA, Combating Human Trafficking: Gaps in Policy and Law, Sage Publications India, New Delhi, 2015, pp. 1-29 και S. SCARPA, Trafficking in Human Beings: Modern Slavery, Oxford University Press, Oxford, 2008.

Η σύνδεση της εμπορίας ανθρώπων με το διεθνικό έγκλημα και την παράνομη μετανάστευση καταδεικνύει ότι ο όρος-κλειδί της συγκεκριμένης δέσμης αξιόποινων πράξεων είναι το στοιχείο της εκμετάλλευσης⁶. Η σύνδεση της εμπορίας ανθρώπων με την εκμετάλλευση πραγματοποιείται στην περίπτωση εκείνη της σεξουαλικής, πρωτίστως, και της εργασιακής εκμετάλλευσης, παρεπόμενα. Έτσι, η εμπορία ανθρώπων με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση δύναται να περιλαμβάνει τη διάπραξη συγκεκριμένων πράξεων με τη χρήση ανάλογων μεθόδων καταναγκασμού και προς επιδίωξη ειδικών σκοπών. Η εμπορία ανθρώπων, ως ιδιαίτερα βαρύνον στέλεχος του διεθνούς οργανωμένου εγκλήματος⁷, αποτελεί, περαιτέρω, μία δέσμη εγκληματικών πράξεων η οποία, εκ προοιμίου, είναι δύσκολο να καταγραφεί σε επίσημα στατιστικά στοιχεία, καθώς αποτελεί μέρος του σκοτεινού αριθμού της εγκληματικότητας (Dunkelziffer)⁸, η οποία συνίσταται στη μη αποκάλυψη και, επομένως, στη μη καταγγελία στις επίσημες διωκτικές αρχές⁹.

Αρχικά, η εμπορία ανθρώπων προβλέπεται και απαγορεύεται από τη σχετική διάταξη του άρθρου 5 παρ. 3 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ περί της απαγόρευσης της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας¹⁰, δεσμευτικού ήδη στο πλαίσιο της μεταρρυθμιστικής Συν-

θήκης της Λισαβόνας, σύμφωνα με το οποίο «απαγορεύεται η εμπορία ανθρώπινων όντων». Σε επίπεδο παραγωγού δικαίου, στο πλαίσιο της προστασίας, εν γένει, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως γενικών αρχών του Ευρωπαϊκού Δικαίου¹¹, σημείο σταθμό στην αντιμετώπιση του φαινομένου διαδραμάτισε η Οδηγία 2011/36/ΕΕ¹².

Δεδομένης της υιοθέτησης τόσο της σχετικής Συμβάσεως των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διακρατικού Οργανωμένου Εγκλήματος όπως και της Συμβάσεως του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων του 2005, γνωστή και ως Σύμβαση της Βαρσοβίας, η ΕΕ, στο πλαίσιο της προσπάθειάς της για την πρόληψη και την αντιμετώπιση του φαινομένου¹³, υιοθέτησε τη συγκεκριμένη Οδηγία προς εκσυγχρονισμό του ενωσιακού πλαισίου¹⁴.

Η συγκεκριμένη Οδηγία ταυτίζει την εμπορία με το οργανωμένο έγκλημα, προχωρεί στη θέσπιση ελάχιστων ειδικών κανόνων, για το σύνολο της ΕΕ, οι οποίες αφορούν την αποτύπωση ενός κοινού πλαισίου κανόνων, ώστε να οριστούν όλες εκείνες οι εγκληματικές πράξεις που αφορούν την εμπορία ανθρώπων και τιμώρησή τους, ενώ, επιπρόσθετα, προβλέπονται μέτρα για την αποτελεσματικότερη πρόληψη του φαινομένου όπως και αντίστοιχα μέτρα ενίσχυσης της προστασίας των θυμάτων.

Τέλος, η Οδηγία αναφέρει πως δύναται να τιμωρηθούν, ως πράξεις που συνιστούν σωματεμπορία, στο πλαίσιο της εκ προθέσεως τέλεσης, η πρόσληψη, η μεταφορά, η διακίνηση, η στέγαση ή η υποδοχή προσώπου διά της βίας, με απώτερο σκοπό την εκμετάλλευσή του, εκμετάλλευση η οποία μπορεί να περιλαμβάνει, τουλάχιστον, τη σεξουαλική εκμετάλλευση ή την εκπόρνευση όπως και την καταναγκαστική παροχή εργασίας ή υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων των μορφών της επαιτείας, της δουλείας, της εκμετάλλευσης εγκληματικών δραστηριοτήτων ή και της αφαίρεσης οργάνων και ιστών.

Combating Human Trafficking: A Multidisciplinary Approach, CRC Press, Florida, 2015, pp. 91-118.

6. H. ASKOLA, Violence against Women, Trafficking and Migration in the European Union, ELJ, 2007, pp. 204-207.

7. L. SHELLEY, Human Trafficking as a Form of Transnational Crime, in M. Lee (ed.), Human Trafficking, Routledge, London-New York, 2007, pp. 116-137.

8. G. FISHMAN, Patterns of Victimization and Notification, British Journal of Criminology, 1979, p. 131, K. KIDD / F. CHAYET, Why do Victims fail to Report? The Psychology of Criminal Victimization, Journal of Social Issues, 1984, pp. 39-50.

9. V. HENTIG, Die Unbekannte Straftat, Springer, Berlin, 1964, p. 295, G. HOUCHON, Το θύμα, συντελεστής προόδου στην Εγκληματολογία, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, 1998, σσ. 17-19, Ν. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ / Ε. ΦΥΤΡΑΚΗΣ, Αξιόποινες σεξουαλικές πράξεις. Άρθρα 336-353 ΠΚ, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011, σσ. 488-490, Ε. GOZDZIAK, Data Matters: Issues and Challenges for Research on Trafficking, in M. Dragiewicz (ed.), Global Human Trafficking: Critical Issues and Contexts, Routledge, London-New York, 2015, pp. 23-38, A. JERNOW, Human Trafficking, Prosecutors and Judges, in C. Friesendorf (ed.), Strategies against Human Trafficking: The Role of the Security Sector, National Defence Academy and Austrian Ministry of Defence and Sports, Vienna, 2009, pp. 329-354.

10. Χ. ΣΑΤΛΑΝΗΣ, Εισαγωγή στο Δίκαιο της Διεθνούς Προστασίας των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων: απάνθισμα κανόνων δικαίου της διεθνούς έννομης τάξης για τα θεμελιώδη ή ανθρώπινα δικαιώματα-συγκριτική θεώρηση της ελληνικής έννομης τάξης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003, σσ. 280-281.

11. S. KRIEG, Trafficking in Human Beings: The EU Approach between Border Control, Law Enforcement and Human Rights, ELJ, 2009, pp. 775-777.

12. Οδηγία 2011/36/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 5ης Απριλίου 2011 για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της καθώς και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλαίσιο 2002/69/ΔΕΥ του Συμβουλίου, ΕΕ 2011 L 101/1. Επιπρόσθετα, βλ. Απόφαση πλαίσιο 2002/629/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 19ης Ιουλίου 2002 για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, ΕΕ 2002 L 203/1.

13. F. DAVID, Building the Infrastructure of Anti-Trafficking: Information, Funding, Responses, Criminology and Public Policy, 2010, pp. 237-239.

14. A. GALLAGHER, The International Law of Human Trafficking, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, pp. 110-127.

II. Η απαγόρευση της δουλείας και της καταναγκαστικής εργασίας υπό όρους εμπορίας ανθρώπων για σεξουαλική εκμετάλλευση

Η υπόθεση *L.E.*, δίδει, για άλλη μία φορά, στο ΕΔΔΑ την ευκαιρία να αποφανθεί σχετικά με το ευαίσθητο ζήτημα της σωματεμπορίας. Το Δικαστήριο έχει αντιμετωπίσει και στο παρελθόν, αρκετές φορές, το ζήτημα της δουλείας και της καταναγκαστικής εργασίας υπό όρους σωματεμπορίας και ειδικότερα ως προς τη σεξουαλική εκμετάλλευση και την εκμετάλλευση της γενετήσιας ζωής. Η απαγόρευση της δουλείας και της καταναγκαστικής εργασίας, καταρχάς, έτσι όπως έκρινε το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Siliadin*, δύναται να εφαρμοστεί σε κάθε άνθρωπο ανεξαρτήτως εθνικότητας, αναπτύσσοντας αποτελέσματα και στις σχέσεις μεταξύ μη κρατικών δρώντων¹⁵.

Το Δικαστήριο, αναφέροντας τις γενικές αρχές που διέπουν την εφαρμογή του άρθρου 4 ΕΣΔΑ, εξειδικεύει ως προς το ότι οι συγκεκριμένες αρχές αποτελούν θεμελιώδεις αρχές κάθε δημοκρατικής κοινωνίας οι οποίες δεν θα μπορούσαν, σε καμία περίπτωση, να περιοριστούν μόνο στις άμεσες ενέργειες των κρατικών αρχών, επιφορτίζοντας, περαιτέρω, τα κράτη μέλη με μία σειρά από θετικές υποχρεώσεις οι οποίες αφορούν, έτσι όπως αναφέρθηκε και στην υπόθεση *Siliadin*, την προστασία των θυμάτων της σωματεμπορίας καθώς και την πρόληψη και την καταπολέμηση αυτής¹⁶.

Με την απόφαση *Rantsev* ενώπιον του ΕΔΔΑ, απόφαση σταθμό για το ζήτημα της σωματεμπορίας, θεμελιώθηκε το διακριτό όριο αναλογίας μεταξύ της εμπορίας ανθρώπων και της δουλείας¹⁷. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το Δικαστήριο, εξετάζοντας εις βάθος τη φύση αλλά και τον σκοπό της εκμετάλλευσης, κατέληξε ότι η εμπορία ανθρώπων, και δη στην περίπτωση που ενέχεται σωματεμπορία με απώτερο σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση, δημιουργεί ένα σαφές ιδιοκτησιακό καθεστώς, από τη στιγμή εκείνη που αντιμετωπίζει τα ανθρώπινα όντα ως εμπορεύματα.

Αυτό που φαίνεται διακριτά, περαιτέρω, με βάση το πνεύμα της αποφάσεως *L.E.*, είναι ο άμεσος διαχωρισμός της σωματεμπορίας από τη λαθραία διακίνηση μεταναστών¹⁸,

και με βάση τα αναφερόμενα, η σχετική διάταξη του άρθρου 3 στοιχείο α' του Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση του Παλέρμο όπως και εκείνη του άρθρου 4 στοιχείο α' της σχετικής Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων, εμπίπτουν, κατά την αναλυόμενη περίπτωση, στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4 ΕΣΔΑ, στο πλαίσιο, ιδιαιτέρως, της ανθρώπινης εκμετάλλευσης¹⁹.

Όπως είχε αναφερθεί ήδη στην υπόθεση *Rantsev*²⁰, η ορθολογική καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, ιδίως ως προς την παράμετρο της σεξουαλικής εκμετάλλευσης, δύναται να επιτευχθεί με μία σφαιρική προσέγγιση του φαινομένου καθώς και την υιοθέτηση κατάλληλου νομοθετικού πλαισίου για την πρόληψη της διακίνησης και της προστασίας των θυμάτων, με την πρωταρχική ευθύνη να ανευρίσκεται στο κανονιστικό πλαίσιο που πηγάζει, πρωτογενώς, από τη νομοθετική προσέγγιση που ακολουθούν τα ίδια τα κράτη. Όπως δε χαρακτηριστικά είχε αναφερθεί τόσο στην υπόθεση *Giuliani & Gaggio*²¹ όσο και στην υπόθεση *Osman*²², τα κράτη έχουν την αναπόσπαστη υποχρέωση λήψης μέτρων για την προστασία των θυμάτων της εμπορίας ανθρώπων²³.

Περαιτέρω, όπως αναφέρθηκε χαρακτηριστικά στην υπόθεση *L.E.*, το άρθρο 4 ΕΣΔΑ επιβάλλει στο κράτος θετικές υποχρεώσεις τόσο για την προστασία των θυμάτων της εμπορίας ανθρώπων όσο και για την πρόληψη και την καταστολή αυτής. Με βάση τη συγκεκριμένη παράμετρο, το ισχύον νομικό πλαίσιο, το οποίο περιλαμβάνει και τη σχετική νομοθεσία περί μετανάστευσης, θα πρέπει να παρέχει σαφή και αποτελεσματική προστασία των θυμάτων. Το κράτος υποχρεούται στη λήψη συγκεκριμένων μέτρων προστασίας των θυμάτων, εφόσον υπήρξε γνώση ή οφειλή γνώσης ότι πρόσωπο ή ομάδα προσώπων υφίσταται σοβαρό κίνδυνο να υποστεί μεταχείριση που συνιστά, με τη σειρά της, εκμετάλλευση, κατά την έννοια τόσο του άρθρου 3 του Πρωτοκόλλου για τη Πρόληψη, Καταπολέμηση και Τιμωρία της Εμπορίας Ανθρώπων στη Σύμβαση

σης, με τη μέθοδο που χρησιμοποιείται να είναι διαφορετική, καθώς δεν περιλαμβάνει χρήση βίας ή ταπεινωτική μεταχείριση. Περαιτέρω, βλ. Τ. ΚΥΡΙΑΖΗ, Εμπορία Ανθρώπων. Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2010, σσ. 13-16.

15. Υπόθεση *Siliadin* κατά Γαλλίας (Προσφυγή No 73316/01), απόφαση της 26ης Ιουλίου 2005.

16. Βλ. σκ. 7, 89 της απόφασης.

17. Υπόθεση *Rantsev* κατά Κυπριακής Δημοκρατίας και Ρωσίας (Προσφυγή No 25965/04), απόφαση της 7ης Ιανουαρίου 2010, σκ. 284-288.

18. Η παράνομη διακίνηση μεταναστών, εν αντιθέσει με τη σωματεμπορία, προβλέπεται από το άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο α' του Πρωτοκόλλου κατά της Λαθραίας Διακίνησης Μεταναστών από τη Γη, τη Θάλασσα και τον Αέρα, που συμπληρώνει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος. Ιδίως στην περίπτωση αυτή, δεν υφίσταται θύμα υπό όρους σωματεμπορίας ελλείψει του σκοπού εκμετάλλευσης,

19. J. ALLAIN, *Rantsev v. Cyprus and Russia: The European Court of Human Rights and Trafficking as Slavery*, *Human Rights Law Review*, 2010, pp. 546-549.

20. Βλ. σκ. 285-287 της απόφασης.

21. Υπόθεση *Giuliani & Gaggio* κατά Ιταλίας (Προσφυγή No 23458/02), απόφαση της 25ης Αυγούστου 2009, σκ. 244.

22. Υπόθεση *Osman* κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Προσφυγή No 23452/94), απόφαση της 28ης Οκτωβρίου 1998, σκ. 115.

23. Περαιτέρω, βλ. Υπόθεση *Amadayen* κατά Ρωσίας (Προσφυγή No 18114/06), απόφαση της 3ης Ιουλίου 2014, σκ. 68.

του ΟΗΕ κατά του Διακρατικού Εγκλήματος όσο και του άρθρου 4 της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Καταπολέμηση της Εμπορίας Ανθρώπων²⁴.

Με βάση το σκεπτικό της υπό παράθεση αποφάσεως, το άρθρο 4 ΕΣΔΑ επιβάλλει στο κράτος τη διαδικαστική υποχρέωση για την απρόσκοπτη διερεύνηση υποθέσεων εκδήλωσης σωματεμπορίας, ακόμη και στην περίπτωση μη καταγγελίας από το ίδιο το θύμα, εφόσον, βέβαια, το συγκεκριμένο ζήτημα εμπίπτει στην έρευνα των αρχών. Περαιτέρω, στη συγκεκριμένη περίπτωση, η έρευνα πρέπει να διενεργείται στο πλαίσιο της ταυτοποίησης, της άσκησης δίωξης και της τιμωρίας των ιθυνόντων, απαιτώντας αντίστοιχη επιμέλεια από πλευράς των αρχών, και ιδιαίτερα επειγόντως, σε περίπτωση που υφίσταται άμεση ανάγκη προστασίας του ίδιου του θύματος.

Έτσι, στη συγκεκριμένη υπόθεση, η θετική υποχρέωση πηγάζει από το γεγονός ότι οι κρατικές αρχές γνώριζαν ή είχαν λόγους να γνωρίζουν τις συνθήκες εκείνες οι οποίες έδιδαν τον χαρακτηρισμό στην *L.E.* ως θύμα σωματεμπορίας, υπό την έννοια του προαναφερθέντος διεθνούς συμβατικού πλαισίου, παράμετροι οι οποίες επιβεβαιώνονται στην περίπτωση της προσφεύγουσας²⁵. Η μη λήψη κατάλληλων μέτρων, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων των ελληνικών αρχών, για την προστασία του θύματος στη συγκεκριμένη περίπτωση, αποτελεί σαφή παραβίαση της σχετικής διατάξεως του άρθρου 4 ΕΣΔΑ²⁶.

Επιπρόσθετα, έτσι όπως αναφέρθηκε τόσο στην υπόθεση *Maiorano* και λοιποί όσο και στην υπόθεση *Paul και Audrey Edwards*²⁷, η σύγχρονη εκδοχή της εμπορίας ανθρώπων δύναται να δυσχεράνει την ορθολογική και αποτελεσματική έρευνα των διωκτικών αρχών, με το άρθρο 4 ΕΣΔΑ να επιβάλλει, περαιτέρω, μία δικονομική υποχρέωση αυτεπάγγελτης έρευνας για τέλεση αδικημάτων που συνιστούν εμπορία. Η παραπάνω άποψη ενδυναμώνεται τόσο με την υπόθεση *Van Droogenbroeck*²⁸ όσο και με την υπόθεση *Van*

*Der Mussele*²⁹, στη βάση ότι, στην υπό παράθεση συγκεκριμένη περίπτωση, ενέχεται τόσο η έννοια της δουλείας για χρέη όσο και αυτή της καταναγκαστικής εργασίας αντίστοιχα, γεγονός το οποίο οδηγεί σε καθεστώς άμεσης υποτέλειας και ιδιαίτερα σοβαρής στέρησης της ελευθερίας, όπου εν προκειμένω η προσφεύγουσα τελούσε υπό του Κ.Α.

Ως προς το εθνικό πλαίσιο, στην προκειμένη περίπτωση, το νομοθετικό πλαίσιο που υφίσταται στην Ελλάδα κατά τον κρίσιμο χρόνο, ανταποκρίνεται στις παραπάνω παραμέτρους, καθώς το άρθρο 351 ΠΚ τιμωρεί την σωματεμπορία, ενώ, περαιτέρω, το άρθρο 12 του ν. 3064/2002 προβλέπει ειδικά μέτρα όσον αφορά την προστασία της σωματικής και της ψυχολογικής ακεραιότητας των θυμάτων σωματεμπορίας όπως και μέτρα από το κράτος σχετικά με την παροχή στέγης, διατροφής, ιατρικής περιθάλψεως καθώς και ψυχολογικής αρωγής. Το παρόν νομοθετικό πλαίσιο συμπληρώνεται από τις διατάξεις του ν. 3875/2010 περί της Κύρωσης και Εφαρμογής της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων αυτής και συναφείς διατάξεις αλλά και από εκείνες του ν. 4216/2013 περί της Κύρωσης της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων.

Όμως, με βάση τα προαναφερθέντα στοιχεία, όπως και εκείνα που προκύπτουν από τη δικογραφία, διαπιστώνεται εμφανής παραβίαση των ανωτέρω θετικών εθνικών υποχρεώσεων του κράτους, δεδομένου ότι ο χαρακτηρισμός της προσφεύγουσας ως θύμα σωματεμπορίας από τις αρμόδιες εισαγγελικές αρχές πραγματοποιήθηκε καθ' υπέρβαση του ευλόγου ορίου από τη στιγμή της καταγγελίας από την ίδια. Στην παραβίαση των κρατικών θετικών υποχρεώσεων δύναται να προστεθεί και η αμέλεια από τις αστυνομικές αρχές της μη συμπερίληψης μαρτυριών που επιβεβαίωναν τη σεξουαλική εκμετάλλευση του θύματος, καθόσον η ίδια τελούσε υπό κράτηση για χρονικό διάστημα τριών μηνών, γεγονός το οποίο θα μπορούσε να έχει αρθεί μέσω της αναγνώρισής του ως θύματος σωματεμπορίας δυνάμει της σχετικής διάταξης του άρθρου 12 του ν. 3064/2002.

Αναλυτικότερα, θα μπορούσε να ειπωθεί πως η σχετική διερεύνηση της υποθέσεως από τις αρμόδιες εθνικές αρχές δεν πραγματοποιήθηκε με την προσήκουσα επιμέλεια, γεγονός το οποίο αποδεικνύεται, εν αρχή, από το ότι η αρχική καταγγελία της προσφεύγουσας απορρίφθηκε από τις εισαγγελικές αρχές, στην οποία, βέβαια, δεν ενυπήρχε σχετική μαρτυρία από την υπεύθυνη της ΜΚΟ «Νέα Ζωή» ένεκα παραλείψεως των αστυνομικών αρχών. Εν συνεχεία, το γεγονός ότι η συγκεκριμένη υπόθεση δεν επανεξετάστηκε αυτεπαγγέλτως από την Εισαγγελία, και παρότι υπήρξε σχετικό αίτημα της προσφεύγουσας ύστερα από προσθή-

24. Α. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ, Άρθρο 5: Απαγόρευση της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας, στο Β. Τζέμος (επ.), Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Ερμηνεία κατ' άρθρο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2015, σσ. 61-72.

25. Υπόθεση *C. N. & V. κατά Γαλλίας* (Προσφυγή No 67724/09), απόφαση της 11ης Οκτωβρίου 2012, υπόθεση *C. N. κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Προσφυγή No 4239/08), απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 2012.

26. Βλ. *Rantsev*, σκ. 286 και *mutatis mutandis, Giuliani & Gaggio*, σκ. 246 όπως και *Osman*, σκ. 116-117.

27. Υπόθεση *Maiorano και λοιποί κατά Ιταλίας* (Προσφυγή No 28634/06), απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 2009, σκ. 105, υπόθεση *Paul και Audrey Edwards κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Προσφυγή No 46477/99), απόφαση της 14ης Ιουνίου 2002, σκ. 69.

28. Υπόθεση *Van Droogenbroeck* κατά Βελγίου (Προσφυγή No 7906/77), απόφαση της 24ης Ιουνίου 1982.

29. Υπόθεση *Van Der Mussele* κατά Βελγίου (Προσφυγή No 8919/80), απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 1983.

κη σχετικών αποδεικτικών στοιχείων, όπως και το γεγονός ότι η σχετική ποινική δίωξη ασκήθηκε σε χρονικό διάστημα πέντε, περίπου, μηνών μετά, χωρίς να προκύπτουν με σαφήνεια οι λόγοι αδράνειας των δημοσίων αρχών, ενδυναμώνουν την άποψη περί μη αποτελεσματικής απονομής δικαιοσύνης από την πλευρά των ελληνικών αρχών.

Τέλος, στην παραπάνω άποψη μπορεί να προστεθεί το γεγονός ότι η αδράνεια δίωξης ανευρίσκεται και στο γεγονός ότι η ποινική δικαιοσύνη διήρκεσε για περισσότερο από τέσσερα έτη, άνευ δικαιολόγησας καθυστέρησης στα προαναφερόμενα στάδια όπως και το γεγονός ότι δεν αποδεικνύεται από την δικογραφία το γεγονός ότι οι ελληνικές αρχές ανέλαβαν σχετική πρωτοβουλία για τη δίωξη των κατηγορουμένων με σχετικό αίτημα δικαστικής συνδρομής από τις αντίστοιχες νιγηριανές αρχές.

Έτσι, το ΕΔΔΑ, στην υπόθεση *L.E.* έκρινε ότι το προϋπάρχον ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο ήταν μερικώς επαρκές, σύμφωνα τόσο με τη σχετική διάταξη του άρθρου 351 ΠΚ, στο πλαίσιο της ερμηνείας της εμπορίας ανθρώπων υπό όρους σεξουαλικών κινήτρων, όσο και του, εν ευρεία, σχετικού νομοθετικού πλαισίου. Ιδίως δε στην περίπτωση της προσφεύγουσας, το Δικαστήριο έκρινε ότι το θύμα, εφόσον είναι αλλοδαπή και εξυπηρετεί σεξουαλικούς σκοπούς, ευρισκόμενο παράνομα εντός της ελληνικής επικράτειας, δεν θα μπορούσε να προστατευθεί με αποτελεσματικό τρόπο από τις ελληνικές αρχές ένεκα ελλειμματικού νομοθετικού πλαισίου περί της προστασίας αυτού.

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, αυτό που πρέπει να σημειωθεί είναι το γεγονός ότι ήδη από την 29η Νοεμβρίου 2006, ενόψει της κράτησης της προσφεύγουσας, οι ελληνικές αρχές, μέσω πράξεων και παραλείψεων αλλά και ένεκα ανεπαρκειών της προκαταρκτικής έρευνας και της ανάκρισης, δεν προχώρησαν άμεσα στην προστασία της ως θύμα σωματεμπορίας, επιμηκύνοντας τη χρονική περίοδο από τη στιγμή της καταγγελίας της προσφεύγουσας για τη επίδικη κατάσταση έως και τη στιγμή άσκησης μηνύσεως κατά του Κ.Α. και της Δ.Ι. από τη προσφεύγουσα, περίοδος καθοριστική για την ταχεία εξέλιξη της διαδικασίας. Χαρακτηριστικό δε καθίσταται το γεγονός ότι, από τα στοιχεία της δικογραφίας, δεν προκύπτει, όπως αναφέρθηκε ως άνω, αν ζητήθηκε από τις ελληνικές αρχές δικαστική συνεργασία με τις αντίστοιχες νιγηριανές για τον εντοπισμό και τη σύλληψη του Κ.Α.³⁰ Με βάση αυτά, το Δικαστήριο διαπίστωσε μία βραδύτητα στη λήψη, εν γένει, επιχειρησιακών και προστατευτικών μέτρων υπέρ της προσφεύγουσας καθώς και ανεπάρκειες σχετικά με την τήρηση, από πλευράς του ελληνικού κράτους, δικονομικών υποχρεώσεων σύμφωνα με τη σχετική διάταξη του άρθρου 4 της Συμβάσεως.

30. Υπόθεση *M. και λοιποί κατά Ιταλίας και Βουλγαρίας* (Προσφυγή No 40020/03), απόφαση της 31ης Ιουλίου 2012, σκ. 169.

III. Απονομή δικαιοσύνης και πραγματική προσφυγή

Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, αυτό που συνάγεται είναι ότι οι εκάστοτε δικαστικές αρχές έχουν την υποχρέωση να επιλύουν τις διαφορές χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση και εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος, γεννώντας διεθνή ευθύνη του εγκαλούμενου κράτους και δικαίωμα αποζημιώσεως υπέρ του προσφεύγοντος³¹. Η δομική δυσλειτουργία των εθνικών δικαστικών μηχανισμών δύναται να αναιρεθεί υπό το πνεύμα της διάταξης του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, ιδίως ως προς την αξίωση τηρήσεως της ευλόγου προθεσμίας για την περάτωση μιας δίκης³².

Περαιτέρω, συναρτήσει και της σχετικής διάταξης του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή καθώς και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη προστατεύεται τόσο ενώπιον του Δικαστηρίου της Ένωσης όσο και των εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών, ως προαπαιτούμενο της εμπέδωσης της αρχής του κράτους δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση και της υπεροχής του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, η αποτελεσματική πρόσβαση στο δικαστήριο δεν πρέπει, σε καμία περίπτωση, να είναι ασύμβατη με τις επιταγές της πραγματικής προσφυγής, εφόσον, επί της πράξεως, δεν καθιστούν αναποτελεσματική την πρόσβαση. Έτσι, η μακρόχρονη συμφόρηση της δικαστικής διαδικασίας δεν δύναται να δικαιολογήσει, αναλόγως, και την καθυστέρηση εκδίκασης της υποθέσεως³³.

Στην παρούσα υπόθεση, και με βάση τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω συναρτήσει του άρθρου 4 ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο διαπίστωσε πως η εξεταζόμενη χρονική περίοδος ξεκίνησε στις 26 Ιανουαρίου 2007, ημερομηνία κατά την οποία η προσφεύγουσα δήλωσε την πρόθεσή της να καταστεί πολιτικώς ενάγουσα στην επίδικη διαδικασία, με την λήξη της διαδικασίας να επέρχεται στις 20 Απριλίου 2012 με τη δημοσίευση της απόφασης υπ. αριθμ. 139/2012, διαιδικασία η οποία διήρκεσε πέντε έτη και δύο μήνες³⁴, η οποία, κατά την προσφεύγουσα, ήταν υπερβολικά μακρά, με το Δικαστήριο να κρίνει, όμως, εν αρχή, ότι η διάρκεια

31. Π. ΠΑΡΑΡΑΣ, *Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, 2η έκδ., εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2001, σσ. 410-411, Ε. ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗΣ, *Το δικαίωμα προσφυγής στην δικαιοσύνη (δικαίωμα για χρηστή δίκη) κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ*. Πορίσματα από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ελλάδα, 1986, σσ. 601-608, Σ. ΠΕΡΡΑΚΗΣ, *Ορισμένα ζητήματα εφαρμογής του δικαιώματος στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης (άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ) υπό το φως της πρόσφατης νομολογίας των οργάνων της ΕΣΔΑ*, Ελλάδα, 1989, σσ. 722-729.

32. Υπόθεση *Francesco Lombardo κατά Ιταλίας* (Προσφυγή No 11519/85), απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 1992.

33. Υπόθεση *Τσουκαλάς κατά Ελλάδος* (Προσφυγή No. 12286/08), απόφαση της 22ης Ιουλίου 2010, σκ. 51.

34. Υπόθεση *Jarnevic & Profit κατά Ελλάδος* (Προσφυγή No 28338/02), απόφαση της 7ης Απριλίου 2005, σκ. 21.

της διαδικασίας καθίσταται εύλογη, συνεκτιμώντας τις συνθήκες και την πολυπλοκότητα της συγκεκριμένης υποθέσεως³⁵.

Δεδομένης της προηγούμενης νομολογίας του Δικαστηρίου επί του συγκεκριμένου ζητήματος, και χωρίς να αγνοείται η πολυπλοκότητα της συγκεκριμένης περιπτώσεως στο επίπεδο της διερεύνησης, το Δικαστήριο θεώρησε ότι, λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης περιπτώσεως, η διάρκεια της επίδικης διαδικασίας ήταν υπερβολική, ως προς ένα συγκεκριμένο βαθμό δικαιοδοσίας και μη ανταποκρινόμενη στην απαίτηση της εύλογης προθεσμίας, διαδικασία η οποία συνδέεται άρρηκτα με παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ.

Περαιτέρω, σχετικά με την παραβίαση του άρθρου 13 ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο έκρινε, όπως αντίστοιχα και στην υπόθεση *Kudla*³⁶, ότι η διάταξη του υπό εξέταση άρθρου εγγυάται μία αποτελεσματική προσφυγή ενώπιον μιας εθνικής δικαστικής αρχής, η οποία, περαιτέρω, θα επιτρέπει να παραπονεθεί ο εκάστοτε προσφεύγων για το ότι αγνοήθηκε η υποχρέωση που πηγάζει από τη διάταξη του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ να δικασθεί η υπόθεσή του εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος.

Στην παρούσα περίπτωση, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η ελληνική έννομη τάξη δεν προσέφερε στην προσφεύγουσα κάποια αποτελεσματική προσφυγή, με βάση τη διάταξη του άρθρου 13 ΕΣΔΑ, η οποία να της επιτρέπει να παραπονεθεί για τη διάρκεια της διαδικασίας, διαπιστώνοντας, παράλληλα, εμφανή παράβαση του υπό παράθεση άρθρου, καθώς, κατά τη στιγμή των γεγονότων, απουσίαζε από το εσωτερικό δίκαιο, νομική δίοδος για άσκηση προσφυγής από την προσφεύγουσα η οποία θα ήταν σε θέση να επιτύχει την εκδίκαση της υποθέσεώς της εντός λογικής προθεσμίας, συναρτήσει του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ.

IV. Συμπερασματική παρατήρηση

Η εμπορία ανθρώπων αποτελεί ένα ιδιαίτερο εγκληματικό φαινόμενο το οποίο, πλέον, έχει λάβει ανησυχητικές διαστάσεις σε εθνικό αλλά και διεθνές επίπεδο. Χαρακτηριζόμενη ως σύγχρονη μορφή δουλείας, ιδίως ένεκα των συνθηκών στις οποίες βρίσκονται τα θύματα και της κατάφωρης παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συντίθεται, πλέον, με την άσκηση κυριαρχικών δικαιωμάτων επί προσώπων, συνοδευόμενη με την απειλή ή χρήση βίας προκειμένου να διατηρηθεί η άσκηση εξουσίας επ' αυτών.

Η σύγχρονη μετάλλαξη του φαινομένου της δουλείας, η οποία παρατηρείται μέσα από την ανάδυση νέων μορφών

και συναφών πρακτικών εκμετάλλευσης, οδηγεί αναπόφευκτα σε ένα εγκληματικό υπερκορεσμό, άμεσα συνδεδεμένο με εγκλήματα σωματεμπορίας. Η υπόθεση L.E. εντάσσεται σε μια σειρά υποθέσεων σχετιζόμενων με το ζήτημα της σωματεμπορίας, όπου, για άλλη μία φορά, το ΕΔΔΑ καταδεικνύει την ανεπάρκεια των εθνικών αρχών για την καταπολέμηση της σεξουαλικής εκμετάλλευσης ως καταλυτικού παράγοντα της εμπορίας ανθρώπων, την ατιμωρησία των δραστών καθώς και την έκθεση των θυμάτων σε δημόσια θέα.

Η πρόσφατη απόφαση του Δικαστηρίου καταδικάζει το ελληνικό κράτος για παραβίαση του δικαιώματος στη προστασία από την καταναγκαστική εργασία που στη συγκεκριμένη περίπτωση είχε την ειδική μορφή του εξαναγκασμού σε πορνεία, δυνάμει της σχετικής διάταξης του άρθρου 4 ΕΣΔΑ καθώς και την παραβίαση της πρόσβασης σε αποτελεσματικό ένδικο μέσο δυνάμει, περαιτέρω, των σχετικών διατάξεων που προβλέπονται στην ΕΣΔΑ. Η ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης αποφάσεως έρχεται να συνοδευτεί με την αποτύπωση της προβληματικής που ενέχει η κατάσταση της σωματεμπορίας όχι μόνο σε εθνικό αλλά και διεθνές επίπεδο.

Πέραν όμως αυτού, η συγκεκριμένη υπόθεση επιβεβαιώνει ότι η σωματεμπορία συντελείται ιδιαίτερα στη βάση της αναποτελεσματικότητας των εθνικών αρχών, η οποία διατείνεται από την ύπαρξη νομικών παραλείψεων έως και περιπτώσεις συνέργειας σε αυτή, στο πλαίσιο της γενικότερης αδυναμίας καταπολέμησης της ειδικού αυτής μορφής σεξουαλικής εκμεταλλεύσεως, ιδίως αλλοδαπών γυναικών και ανηλίκων. Έτσι, το Δικαστήριο, προχωρώντας σε ενδελεχή αποτύπωση των νομικών πτυχών περί της παραβίασης των σχετικών διατάξεων της ΕΣΔΑ, προχώρησε σε διάγνωση μιας ιδιαίτερης παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων που συνιστούν παραβίαση κατά της γενετήσιας αξιοπρέπειας. Η αβελτηρία των αστυνομικών και δικαστικών αρχών στη διερεύνηση των σχετικών καταγγελιών της προσφεύγουσας, οδήγησε στην ατιμωρησία των δραστών και την περαιτέρω έκθεση του θύματος σε δημόσια θέα άνευ παροχής σχετικής προστασίας.

Κατά την αποτίμηση των περί του εγκλήματος, αποφάσεων του ΕΔΔΑ η σωματεμπορία, ως φαινόμενο άμεσα συνδεδεμένο με επιμέρους τομείς που συνδέονται με τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, πρέπει να ειπωθεί στο πλαίσιο της πρακτικής εφαρμογής των θεωρητικών διαστάσεων της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τόσο σε επίπεδο πρόληψης όσο και σε επίπεδο καταστολής στη βάση της περαιτέρω λειτουργίας των αντίστοιχων εθνικών και υπερεθνικών μηχανισμών.

35. Ομοίως, βλ. υπόθεση *Γλυκατζή κατά Ελλάδος* (Προσφυγή Νο 40150/09), απόφαση της 30ης Οκτωβρίου 2012, σκ. 47.

36. Υπόθεση *Kudla κατά Πολωνίας* (Προσφυγή Νο 30210/96), απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 2000, σκ. 156.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

III. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

► Προστασία δανειολήπτη και εγγυητή ως καταναλωτών

Εμπίπτει στην έννοια του καταναλωτή και τυγχάνει ανάλογης προστασίας και ο δανειολήπτης που χρησιμοποιεί το δάνειο για την ικανοποίηση επαγγελματικών αναγκών του. Ομοίως, ο εγγυητής υπέρ τέτοιου δανειολήπτη, κυρίως δε αυτός που ευθύνεται ως πρωτοφειλέτης, εφόσον δεν ενεργεί στο πλαίσιο επαγγελματικής ή επιχειρηματικής του δραστηριότητας, έχει την ιδιότητα του καταναλωτή και τυγχάνει ανάλογης προστασίας

προστασία καταναλωτή – έννοια καταναλωτή – λήπτης επαγγελματικού δανείου – εγγύηση υπέρ πρωτοφειλέτη – καταχρηστικότητα ΓΟΣ – τραπεζικές υπηρεσίες – δάνειο για επαγγελματικούς σκοπούς – εφαρμοστέο δίκαιο – ν. 3588/2007 – τελικός αποδέκτης προσφερόμενων υπηρεσιών – παρεπόμενος χαρακτήρας εγγύησης

Άρειος Πάγος (Ολομέλεια), απόφαση αριθμ. 13/2015, 10.09.2015

Παρατηρήσεις

Ελισάβετ Αλαγιαλόγλου*

I. Εισαγωγικά

Η πολυαναμενόμενη απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου έρχεται να απαντήσει οριστικά στο ερώτημα εάν ο λήπτης επαγγελματικού τραπεζικού δανείου μπορεί να τύχει ως καταναλωτής της προστασίας του ν. 2251/94, με στόχο να συγκεράσει τις αντικρουόμενες επί του ζητήματος θέσεις της θεωρίας και νομολογίας, όπως και να δώσει τέλος στη σύγκρουση μεταξύ δανειοληπτών και τραπεζών αναφορικά με τα όρια της τιθέμενης προστασίας των πρώτων ως καταναλωτών.

Το ιστορικό της κριθείσας απόφασης αφορά σε ανακοπή που ασκήθηκε κατά διαταγής πληρωμής που εξέδωσε η αναιρεσείουσα τράπεζα κατόπιν καταγγελίας αρχικής σύμβασης πίστωσης με ανοικτό αλληλόχρεο λογαριασμό και των αυξητικών αυτής συμβάσεων συνολικού ποσού 100.000.000 δραχμών, οι οποίες καταρτίστηκαν μεταξύ της αναιρεσείουσας τράπεζας και του πιστούχου της προς εξυπηρέτηση της εμπορικής δραστηριότητας του τελευταίου και, συγκεκριμένα, για τη βελτίωση και εκσυγχρονισμό της μονάδας επεξεργασίας ορειχάλκου που αυτός διατηρούσε. Την ανακοπή άσκησε η μητέρα

του πιστούχου, η οποία στερείτο οποιασδήποτε επαγγελματικής ιδιότητας, από τη θέση της ως εγγυήτρια στις ως άνω συμβάσεις, με αίτημα να ακυρωθεί η αναγκαστική εκτέλεση για την ικανοποίηση της επίδικης απαίτησης, για τον λόγο ότι ο προδιατυπωμένος όρος της σύμβασης, δυνάμει του οποίου η αναιρεσείουσα τράπεζα είχε το δικαίωμα να καταγγείλει τη σύμβαση, χωρίς ειδικό και σπουδαίο λόγο και κατά την ίδια κρίση της, αντίκειται στις διατάξεις του ν. 2251/94 και ως εκ τούτου είναι άκυρος ως καταχρηστικός.

Η ασκηθείσα ανακοπή έγινε δεκτή τόσο στον πρώτο όσο και στο δεύτερο βαθμό, με αποτέλεσμα η τράπεζα να ασκήσει αίτηση αναίρεσης ενώπιον του ΑΠ, με επιχείρημα ότι η ανακόπτουσα, δηλαδή αναιρεσίβλητη, εγγυήτρια δεν είχε την ιδιότητα του καταναλωτή, αφενός, διότι η ίδια δεν ήταν ο τελικός αποδέκτης των προσφερόμενων από την τράπεζα υπηρεσιών, αφετέρου, διότι το πρόσωπο υπέρ του οποίου εγγυήθηκε δεν είχε την ιδιότητα του καταναλωτή, διότι ενεργούσε στο πλαίσιο της επαγγελματικής και επιχειρηματικής του δραστηριότητας και ως εκ τούτου δεν ενέπιπτε στο πεδίο προστασίας του ν. 2251/94.

Λαμβάνοντας υπόψη το γενικότερο ενδιαφέρον και τη σπουδαιότητα της κριθείσας υπόθεσης, η οποία θέτει ερωτήματα που συνδέονται με πληθώρα περιπτώσεων όπου οι αντισυμβαλλόμενοι της τράπεζας, λήπτες επαγγελματικών δανείων και οι αντίστοιχοι εγγυητές αυτών, αξιώνουν την προστασία τους ως καταναλωτές έναντι των τραπεζών, το αρμόδιο Τμήμα του ΑΠ παρέπεμψε την υπόθεση στην Ολομέλεια του Δικαστηρίου.

Απαντώντας στα ερωτήματα που της απευθύνθηκαν, η Ολομέλεια του ΑΠ προσδιορίζει τις κρίσιμες συνθήκες που εξετάζονται για την ιδιότητα του λήπτη επαγγελματικού δανείου ως καταναλωτή όπως και για την ιδιότητα του εγγυητή υπέρ τέτοιου δανειολήπτη ως καταναλωτή, αποσαφηνίζοντας ότι κρίσιμο χρονικό σημείο για τη διάγνωση των ως άνω ιδιοτήτων αποτελεί ο χρόνος επίκλησης εκ μέρους της συμβαλλόμενης τράπεζας των σχετικών ΓΟΣ της εκάστοτε σύμβασης που οδήγησαν στη γέννηση της αντιδικίας, οπότε εφαρμοστέο είναι το δίκαιο που ισχύει κατά τον ως άνω χρόνο και μόνον.

Ως εκ τούτου, δεδομένου ότι στην κριθείσα περίπτωση η πιστώτρια τράπεζα κατήγγειλε τη σύμβαση πίστωσης, κατ'επίκληση του φερόμενου ως καταχρηστικού ΓΟΣ, τον Ιούλιο του 2003, ήτοι πριν την αντικατάσταση του ν. 2251/94 από τις διατάξεις του ν. 3587/07, η Ολομέλεια του ΑΠ κρίνει ότι η διάγνωση της ιδιότητας του καταναλωτή στο πρόσωπο του δανειολήπτη και της εγγυήτριας μητέρας του γίνεται κατ'εφαρμογή των διατάξεων του 2251/94 όπως ίσχυε πριν το ν. 3587/07.

* M2 Recherche, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Διαπιστευμένη Διαμεσολαβήτρια

II. Ο λήπτης δανείου για επαγγελματικούς σκοπούς ως καταναλωτής

Λαμβάνοντας υπόψη τον ορισμό της έννοιας του καταναλωτή στο άρθρο 1 παρ. 4 στοιχ. α' του ν. 2251/94, συνάγεται ότι αποκλειστικό κριτήριο για την υπαγωγή στην έννοια του καταναλωτή είναι η ιδιότητα του προσώπου ως τελικού αποδέκτη των προσφερόμενων προϊόντων ή υπηρεσιών, ασχέτως εάν το πρόσωπο αυτό ενεργεί ή όχι στο πλαίσιο της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής του δραστηριότητας¹. Δηλαδή, κρίσιμο στοιχείο αποτελεί αποκλειστικά και μόνον εάν το προσφερόμενο είδος προορίζεται προς περαιτέρω διάθεση μέσω της διαμεσολάβησης ενδιάμεσων αποδεκτών ή όχι².

Η διάγνωση του κριτηρίου αυτού κατά την παροχή τραπεζικών υπηρεσιών αποτέλεσε ζήτημα που έλαβε ποικίλες ερμηνευτικές διαστάσεις και απασχόλησε έντονα θεωρία και νομολογία, μιας και, όπως υποστηρίχθηκε, στις τραπεζικές συναλλαγές η υπηρεσία ως αγαθό αναλώνεται με την παροχή της και υπό την έννοια αυτή κάθε παροχή τραπεζικής υπηρεσίας απευθύνεται προς τον τελικό αποδέκτη της. Ειδικά στην περίπτωση των τραπεζικών δανείων προς εξυπηρέτηση επαγγελματικών σκοπών, εύλογα αντιλαμβάνεται κανείς ότι ο λήπτης του τραπεζικού δανείου μετουσιώνει το προϊόν του δανείου σε αγαθό προς εξυπηρέτηση της λειτουργίας της επιχείρησής του (αγορά μηχανημάτων, εξοπλισμού, πρώτων υλών), τα οποία μέσω της κατάλληλης χρήσης θα οδηγήσουν στην παραγωγή νέων προϊόντων ή την παροχή νέων υπηρεσιών, επιβεβαιώνοντας τη διαπίστωση ότι ο πιστούχος δε, δύναται παρά να είναι πάντοτε ο τελικός αποδέκτης της παρεχόμενης από την τράπεζα υπηρεσίας³.

Με αυτά τα δεδομένα, μέρος της θεωρίας και της νομολογίας, αναγνωρίζοντας το εύρος της εφαρμογής του κριτηρίου του τελικού αποδέκτη σε όλο σχεδόν το φάσμα

των τραπεζικών υπηρεσιών, τάχθηκε υπέρ της θεώρησης του λήπτη επαγγελματικού δανείου ως καταναλωτή⁴, ενώ άλλη μερίδα της θεωρίας και της νομολογίας, απορρίπτοντας την ευρεία κατά το ελληνικό δίκαιο θεώρηση της έννοιας του καταναλωτή, τάχθηκε υπέρ του επικρατέστερου, κατά τα διεθνή και κοινοτικά πρότυπα όπως και κατά τη νομολογία του ΔΕΕ, ορισμού του καταναλωτή ως το πρόσωπο που συναλλάσσεται για την κάλυψη ίδιων καταναλωτικών αναγκών⁵.

Ειδικότερα, στην πρώτη περίπτωση, όπως έχει επανηλεγμένα κριθεί από την ελληνική νομολογία, αναγκαία προϋπόθεση για να κριθεί ως καταναλωτής το πρόσωπο που επιζητεί την προστασία του νόμου είναι, αφενός, τα εκάστοτε προϊόντα ή υπηρεσίες να προσφέρονται στην αγορά και, αφετέρου, ο προμηθευόμενος τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες να είναι ο τελικός αποδέκτης τους, ανεξαρτήτως εάν τα εκάστοτε προϊόντα ή υπηρεσίες αποβλέπουν στην ικανοποίηση ή μη των επαγγελματικών αναγκών του προσώπου. Σε αυτό το πλαίσιο, έχει κριθεί ότι καταναλωτής θεωρείται και ο έμπορος που λαμβάνει πίστωση από τράπεζα, για να καλύψει τις χρηματικές του ανάγκες ως τελικός αποδέκτης υπηρεσιών, δηλαδή για να τις καταναλώσει και όχι για να τις προσφέρει περαιτέρω με αντάλλαγμα⁶. Περαιτέρω, μέρος της ελληνικής νομολογίας συντάσσεται με τη θέση ότι η λήψη τραπεζικού δανείου ή πίστωσης από εμπορική επιχείρηση αποτελεί αγαθό βοηθητικό μεν αλλά άσχετο με το σύνηθες αντικείμενο δραστηριότητας του πιστούχου, ως εκ τούτου η επιχείρηση είναι ο τελικός αποδέκτης των πιστωτικών υπηρεσιών της τράπεζας και πρέπει να προστατευθεί ως καταναλωτής είτε το νομικό πρόσωπο αυτής είτε το φυσικό πρόσωπο του πιστούχου αυτής⁷.

Με το σκεπτικό αυτό, η εν λόγω μερίδα της ελληνικής νομολογίας τάσσεται υπέρ της θέσης ότι ο λήπτης επαγγελματικού δανείου τυγχάνει προστασίας ως καταναλωτής και, ως εκ τούτου, οι διατάξεις του άρθρου 2 του ν. 2251/94 δέον να εφαρμόζονται ευθέως ή κατ' αναλογία κατά τον έλεγχο των τραπεζικών ΓΟΣ, ανεξάρτητα από το εάν ο πελάτης συναλλάσσεται με την τράπεζα στο πλαί-

1. Ι. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, 2004, σ. 71 επ., Ε. ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΟΥ, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, 2008, σ. 19 επ., Ε. ΠΕΡΑΚΗΣ, Η έννοια του καταναλωτή κατά το νέο ν. 2251/94, ΔΕΕτ, 1995, σ. 34, Φ. ΔΩΡΗΣ, Ο χαρακτηρισμός αντισυμβαλλομένων τραπεζών ως καταναλωτών ως προϋπόθεση για την προστασία τους από καταχρηστικούς ΓΟΣ, ΝοΒ, 2004, σ. 729 επ., Π. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ, Η έννοια του καταναλωτή σήμερα – Ιδίως στις καταρτιζόμενες με ΓΟΣ πιστωτικές συμβάσεις, ΔΕΕτ, 2010, σ. 4 επ., ΑΠ 1738/09, ΕφΘεσ 1411/09.

2. Κ. ΜΑΚΡΙΔΟΥ / Γ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Ανακοπή εκτέλεσης από εγγυητή σύμβασης, η οποία περιέχει καταχρηστικούς ΓΟΣ κατά το χρόνο που εκκρεμεί αίτηση για υπαγωγή της πρωτοφειλέτριας ΑΣ σε καθεστώς ειδικής εκκαθάρισης, ΔΕΕτ, 2006, σ. 701.

3. Φ. ΔΩΡΗΣ, ό.π., σ. 729, Κ. ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ, ΕλλΔνη, 2011, σ. 5, Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, Καταχρηστικές ρήτρες στις καταναλωτικές συμβάσεις – Ισχύς της απόφασης επί συλλογικής αγωγής, ΧρΠΔ, 2010, σ. 497, Γ. ΔΕΛΛΙΟΣ, Προστασία των Καταναλωτών και σύστημα Ιδιωτικού Δικαίου ΙΙ, 2001, σ. 245, Α. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, Νέες μορφές συμβάσεων, 2008, σ. 126, ΠΠρΛωαν 206/2010, Αρμ 2012, σ. 267.

4. ΕφΘεσ 1034/2013, ΕφΑθ 63/2012, ΕφΠειρ 72/2011, ΕφΑθ 730/2005, ΜΠρΚερκ 118/2010, ΠΠρΘεσ 36104/2006, ΠΠρΘεσ 12504/2006, ΠΠρΑθ 8032/200, ΠπρΧαλκιδικ 83/2013, ΜΠρΘεσ 7423/2015.

5. ΑΠ 1738/09, ΕφΑθ 5167/2013, ΕφΑθ 3670/2012, ΕφΑθ 1159/2012, ΕφΑθ 1309/2012 ΕφΛαρ 806/2010, ΕφΘεσ 1429/2009, ΕφΘεσ 317/2009, ΠΠρΑθ 2773/2013, ΠΠρΑθ 7169/2010, ΠΠρΛωαν 206/2010, ΜπρΑθ 4029/201.

6. ΕφΘεσ 459/2011, ΕφΘεσ 2788/2009, ΕφΑθ 730/2005, ΜπρΘεσ 34071/2006, ΜπρΘεσ 40804/2005.

7. ΑΠ 1001/2010, ΑΠ 15/2007, ΕφΘεσ 459/2011, ΕφΘεσ 2788/2009, ΕφΠειρ 775/2009, ΕφΑθ 776/2006, ΕφΑθ 730/2005, ΠΠρΘεσ 36104/2006, ΠΠρΘεσ 12504/2006, ΠΠρΑθ 1990/2004, ΠΠρΑθ 2235/2003, ΜΠρΘεσ 2619/07, ΜΠρΘεσ 40804/2005.

σιο της επαγγελματικής/εμπορικής του ιδιότητας, αρκεί να χαρακτηρίζεται η συγκεκριμένη συναλλαγή από ανισομέρεια σε βάρος της διαπραγματευτικής δύναμης του πελάτη της τράπεζας⁸.

Από την άλλη πλευρά, στη δεύτερη περίπτωση, υποστηρίζεται η θέση ότι οι δύο προϋποθέσεις που τίθενται κατ' άρθρο 1 παρ. 4 στοιχ. Α' του ν. 2251/94 οδηγούν σε μία υπερβολικά ευρεία απόδοση της έννοιας του καταναλωτή, η οποία απέχει κατά πολύ από την αντίστοιχη νομολογία του ΔΕΕ όπως και από τις απαιτήσεις που θέτουν τα ευρωπαϊκά και διεθνή πρότυπα. Για τον λόγο αυτόν, άλλη μερίδα της νομολογίας, υιοθετώντας κατά κύριο λόγο το σκεπτικό των αποφάσεων του ΔΕΚ, προέβη σε έναν στενότερο ορισμό της έννοιας του καταναλωτή, ο οποίος απορρέει είτε από την ερμηνεία των άρθρων 13 και επ. της Συμβρυξ, είτε από τον ορισμό του άρθρου 2 παρ. β' της Οδηγίας 93/13 για τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές⁹.

Έτσι, σύμφωνα με το σκεπτικό των εν λόγω αποφάσεων, επικρατέστερος γενικός ορισμός του καταναλωτή συναντάται στην περίπτωση του προσώπου που κατ' εφαρμογήν των δύο ανωτέρω κριτηρίων συναλλάσσεται για μη επαγγελματικούς σκοπούς, διότι στο πλαίσιο των συναλλαγών αυτών δεν έχει αποκτήσει τις γνώσεις, την εμπειρία και εν γένει την εξειδικευμένη στο αντικείμενο αυτό διαπραγματευτική ικανότητα που έχει ο προμηθευτής, γεγονός που δικαιολογεί την προστασία του από τον νόμο. Ως εκ τούτου, αναδεικνύεται ως ουσιαστικό κριτήριο για τον χαρακτηρισμό του συμβαλλομένου ως καταναλωτή η ερασιτεχνική ιδιότητα του αποδέκτη του αγαθού, ως προς τη συγκεκριμένη συναλλαγή.

Επομένως, μόνον οι συμβάσεις που συνάπτονται για την κάλυψη ιδίων καταναλωτικών αναγκών ενός ατόμου σε ιδιωτικό επίπεδο εμπίπτουν στις διατάξεις που προστατεύουν τον καταναλωτή, ως θεωρούμενο οικονομικώς ασθενέστερο μέρος¹⁰, ενώ ιδιαίτερη προστασία δεν δικαιολογείται στην περίπτωση συμβάσεων που έχουν ως σκοπό την επαγγελματική δραστηριότητα. Κατά συνέπεια, ο αγοραστής τραπεζικών προϊόντων ή ο αποδέκτης τραπεζικών υπηρεσιών, δεν μπορεί να θεωρηθεί εκ των προτέρων καταναλωτής, αποκλειστικώς λόγω του γεγονότος ότι είναι αντισυμβαλλόμενος τράπεζας. Και τούτο, διότι η επίκληση και υπαγωγή στο προνομιακό καθεστώς προστασίας των διατάξεων του καταναλωτικού δικαίου ιδιωτών επενδυτών, οι οποίοι, με γνώση και εμπειρία της αγοράς και σημαντική οικονομική επιφάνεια, ασχολού-

νται συστηματικώς με προϊόντα και συναλλαγές υψηλής οικονομικής αξίας, αποβαίνει καταχρηστική, καθώς οι ανωτέρω συναλλασσόμενοι υπερβαίνουν κατά πολύ το πρότυπο του μέσου αποταμιευτή και δεν είναι απαραίτητα το αδύναμο μέρος της συγκεκριμένης συναλλαγής¹¹.

Παρόλα αυτά, και η θέση αυτή της νομολογίας έτυχε έντονης κριτικής και αμφισβήτησης. Κατ' αρχήν, η έμφαση της εν λόγω νομολογίας στην ερασιτεχνική ιδιότητα του αποδέκτη των αγαθών της συγκεκριμένης συναλλαγής κρίθηκε ιδιαίτερα παρωχημένη, μιας και δεν θα μπορούσε να αποκλειστεί αυτομάτως και εκ των προτέρων το ενδεχόμενο ο πελάτης που προμηθεύεται για επαγγελματική χρήση να βρίσκεται σε θέση έντονης διαπραγματευτικής ανισότητας σε σύγκριση με τον εκάστοτε προμηθευτή που έχει απέναντί του, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις εκείνες που ο πελάτης προμηθεύεται για επαγγελματικούς σκοπούς αγαθά βοηθητικά μεν αλλά διαφορετικά από αυτά που ο ίδιος παρέχει επαγγελματικά στους δικούς του πελάτες. Γι' αυτό και μεγάλο μέρος της θεωρίας έχει υποστηρίξει την άποψη ότι, ειδικά στο πεδίο των τραπεζικών συναλλαγών, η προστασία ενός προσώπου ως καταναλωτή είναι ζήτημα αξιολογικής κρίσης, το οποίο δέον να αποσυνδέεται από τον επαγγελματικό ή μη σκοπό του δανείου ή την ερασιτεχνική ή μη ιδιότητα του πελάτη της τράπεζας, αλλά να επικεντρώνεται κυρίως στην ad hoc κρίση αν ο συγκεκριμένος δανειολήπτης έχει τέτοια οικονομική επιφάνεια και οργανωτική υποδομή, ώστε να μπορεί πράγματι να διαπραγματευθεί ισότιμα τους όρους της δανειακής του σύμβασης με την τράπεζα¹².

Ένας ακόμα αντίλογος στη νομολογία αυτήν απορρέει από το γεγονός ότι, παρά την υιοθέτηση της όμοιας νομολογίας του ΔΕΕ, η τελευταία δεν αναπτύχθηκε επί τη βάση του ελληνικού ορισμού του καταναλωτή, αλλά, όπως ήδη ειπώθηκε, στηρίχθηκε στην ερμηνεία του αντίστοιχου ορισμού των άρθρων 13 και επ. της Συμβρυξ όπως και του άρθρου 2 παρ. β' της Οδηγίας 93/13 για τις καταχρηστικές ρήτρες. Πολλώ δε μάλλον, η στενή έννοια του καταναλωτή στα ως άνω νομοθετήματα αφορά ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας που δεσμεύεται να παρέχει ο εσωτερικός νομοθέτης, χωρίς να απαγορεύεται

8. ΕφΠειρ 72/2011, ΕφΑθ 730/2005, ΜΠρΚερκ 118/2010, ΠΠρΘεσ 36104/2006, ΠΠρΘεσ 12504/2006, ΠΠρΑθ 8032/2001.

9. Γ. ΔΕΛΛΙΟΣ, Προστασία των Καταναλωτών και σύστημα Ιδιωτικού Δικαίου Ι, 2005, σ. 79 επ.

10. ΕφΘεσ 317/2009, ΕφΘεσ 1429/2009, ΕφΘεσ 492/2010, ΕφΑθ 8217/2006, ΕφΑθ 6401/2002.

11. ΕφΑθ 1159/2012, ΕφΑθ 1309/2012, ΕφΛαρ 806/2010, ΕφΠειρ 469/2009, ΕφΑθ 3884/2006, ΔΕΚ C-269/95, *Benincasa*, 03.07.1997, ECLI:EU:C:1997:337, Ε. ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΟΥ, Δίκαιο Προστασίας του Καταναλωτή στο ελληνικό και κοινοτικό δίκαιο, σ. 34, Φ. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, Τα όρια της προστασίας του αποδέκτη τραπεζικών υπηρεσιών κατά το σύγχρονο καταναλωτικό δίκαιο, *ΕλλΔνη*, 44, σ. 333 επ., Α. ΚΟΤΣΙΡΗΣ, Η έννοια του καταναλωτή (γνωμ.), ΔΕΕτ, 2005, σ. 1128, Χ. ΛΙΒΑΔΑ, Η έννοια του προστατευτού καταναλωτή σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο (γνωμ.), ΔΕΕτ, 2005, σ. 1137.

12. Γ. ΔΕΛΛΙΟΣ, Ο λήπτης επαγγελματικού τραπεζικού δανείου ως καταναλωτής, *ΕπισκΕΔ*, 2013, σ. 10 επ.

στον εθνικό δικαστή να εφαρμόσει τον ευρύτερο ορισμό του εσωτερικού δικαίου της χώρας του, αλλά και χωρίς να υποχρεώνει τον εθνικό δικαστή, όταν αντιμετωπίζει έναν παρόμοιο στενό ορισμό στην εθνική του νομοθεσία, να τον ερμηνεύει διασταλτικά, επεκτείνοντας το πεδίο της παρεχόμενης προστασίας σε σχέση με το ευρωπαϊκό δίκαιο¹³. Σε κάθε περίπτωση, ακόμα και το επιχείρημα ότι η ευρεία ερμηνεία της έννοιας του καταναλωτή εμποδίζεται από τον στενό ορισμό του καταναλωτή κατά την Οδηγία 2008/48 για την καταναλωτική πίστη έχει αποκρουσθεί έντονα από τη θεωρία. Κατά τη διατυπωθείσα άποψη, η Οδηγία 2008/48 κινείται στην κατεύθυνση της μερικής πλήρους εναρμόνισης, ενώ το ζήτημα του ορισμού του καταναλωτή δεν φαίνεται να ανήκει στα σημεία εκείνα για τα οποία απαγορεύεται η διεύρυνση του πεδίου παροχής προστασίας εκ μέρους της εθνικής νομοθεσίας¹⁴.

Υπό το πρίσμα του τελευταίου αυτού επιχειρήματος, στη σχολιαζόμενη απόφαση η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου κατ' αρχήν διαπιστώνει τη διεύρυνση του υποκειμενικού πεδίου εφαρμογής των προστατευτικών κανόνων του ν. 2251/94 μέσω της υιοθέτησης ενός ευρύτερου ορισμού της έννοιας του καταναλωτή. Όπως μάλιστα εκτίθεται στο σκεπτικό της απόφασης, η διεύρυνση αυτή δεν αντιτίθεται προς τις επιταγές της κοινοτικής Οδηγίας, διότι το γεγονός ότι ο κοινοτικός νομοθέτης επέλεξε έναν στενότερο ορισμό της έννοιας του καταναλωτή σε μία ελάχιστης εναρμόνισης Οδηγία δεν αναιρεί τον ευρύτερο ορισμό της εγχώριας ρύθμισης.

Περαιτέρω, στο σκεπτικό της απόφασης αναγνωρίζεται η ανάγκη επέκτασης της προστασίας του καταναλωτή και στις τραπεζικές συναλλαγές, δεδομένου ότι η ελληνική έννομη τάξη στερείται ειδικού νομοθετικού πλαισίου αναφορικά με τις προϋποθέσεις και την έκταση ελέγχου των ΓΟΣ τραπεζών. Σε αυτό το πλαίσιο, η ΟΛΑΠ συνηγορεί κατ' αρχήν υπέρ της διαπίστωσης ότι, ειδικά στο πεδίο των τραπεζικών υπηρεσιών, και κυρίως των χορηγούμενων δανείων και πιστώσεων, ισχύει το παράδοξο οι τραπεζικές υπηρεσίες να παρέχονται πάντοτε προς τους τελικούς αποδέκτες τους, ανεξαρτήτως εάν αυτές παρέχονται προς εξυπηρέτηση επαγγελματικών ή μη σκοπών, αρκεί να μη μεσολαβεί στάδιο περαιτέρω μεταβίβασής τους.

Με αυτά τα δεδομένα, η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου απαντά στο ερώτημα που δίχασε θεωρία και νομολογία σχετικά με την υπαγωγή του λήπτη δανείου για επαγγελματικό σκοπό στην έννοια του καταναλωτή. Λαμβάνοντας υπόψη τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των τραπεζικών υπηρεσιών, οι οποίες από τη φύση τους απευθύνονται άμεσα τόσο σε ιδιώτες προς εξυπηρέτηση προσωπικών αναγκών όσο και σε επαγγελματίες προς εξυπηρέτηση

επαγγελματικών αναγκών, η ΟΛΑΠ αποφαινεται ότι το πεδίο προστασίας του ν. 2251/94 είναι ανοικτό προς όλους αυτούς τους πιστωτές, οι οποίοι δύνανται κατ' αρχήν να υπαχθούν στην έννοια του καταναλωτή, ανεξάρτητα εάν η παρεχόμενη υπηρεσία (δάνειο/πίστωση) αφορά στην εξυπηρέτηση επαγγελματικών ή μη αναγκών.

Περαιτέρω, η ΟΛΑΠ, συντασσόμενη με την επιχειρηματολογία που αναπτύχθηκε προς απόκρουση της δεύτερης κατά τα ανωτέρω θέσης της νομολογίας, αποφαινεται ότι η προστασία του δανειολήπτη ως καταναλωτή μπορεί σε κάθε περίπτωση να καταστεί αντικείμενο αξιολογικού ελέγχου, ο οποίος ασκείται στο πλαίσιο προβληθείσας ένστασης κατ' άρθρο 281 ΑΚ περί καταχρηστικής επίκλησης της ιδιότητας του καταναλωτή από τον πελάτη της τράπεζας. Έτσι, μπορεί εν τέλει να κριθεί ότι ο εκάστοτε δανειολήπτης διαθέτει κατάλληλη εμπειρία στο συγκεκριμένο είδος συναλλαγών ή τέτοια οικονομική επιφάνεια και οργανωτική υποδομή, ώστε να μπορεί να διαπραγματευθεί ισότιμα τους όρους τις δανειακής του σύμβασης και να μην χρίζει της ιδιαίτερης προστασίας του ν. 2251/94 ως καταναλωτής. Επομένως, η ΟΛΑΠ αποσυνδέει την ιδιότητα του δανειολήπτη ως καταναλωτή από τον επαγγελματικό ή μη σκοπό του δανείου, όπως και από την ερασιτεχνική ή μη ιδιότητα του πελάτη της, υπογραμμίζοντας κατ' αρχήν ότι ο λήπτης δανείου για την ικανοποίηση επαγγελματικών του αναγκών μπορεί να τύχει της προστασίας του νόμου ως καταναλωτής. Σε κάθε περίπτωση, όπως συνάγεται από το σκεπτικό της απόφασης της ΟΛΑΠ, είναι αντικείμενο αξιολογικής κρίσης εκ μέρους του δικαστή, η *ad hoc* παραδοχή της ένστασης που θα πρέπει να υποβάλει κατ' άρθρο 281 ΑΚ ο προμηθευτής-τράπεζα για καταχρηστική επίκληση της ιδιότητας του καταναλωτή από τον αντίδικό του δανειολήπτη, εάν υπό συγκεκριμένες περιστάσεις (κατάλληλη εμπειρία, οικονομική επιφάνεια, οργανωτική υποδομή) συνάγεται ότι ο τελευταίος δεν βρισκόταν κατά τη σύναψη της συγκεκριμένης σύμβασης σε θέση διαπραγματευτικής ανισότητας έναντι της τράπεζας.

III. Ο εγγυητής τραπεζικού δανείου ως καταναλωτής

Ένα άλλο ζήτημα που ταλάνισε τη νομολογία αφορά στον χαρακτηρισμό του εγγυητή τραπεζικού δανείου ως καταναλωτή. Και στην περίπτωση αυτήν από τη μία πλευρά, διατυπώθηκε η θέση ότι ο εγγυητής δεν είναι αποδέκτης των προσφερόμενων από την τράπεζα υπηρεσιών, και συνεπώς δεν μπορεί να υπαχθεί στην έννοια του καταναλωτή¹⁵, ενώ, από την άλλη πλευρά, κρίθηκε ότι και ο εγγυητής εμπίπτει στην έννοια του καταναλωτή, αφού προσέρχεται στην προμηθεύτρια τράπεζα ως πελάτης και είναι αποδέκτης των υπηρεσιών της¹⁶.

13. Ibid, σ. 14 επ., 17 επ.

14. Ibid, σ. 16.

15. ΕφΠειρ 91/2002, ΕφΛαρ 114/2007, ΕφΘεσ 492/2010, ΕφΑθ 3984/2011, ΕφΑθ 3670/2012, ΑΠ 904/2011.

16. ΕφΑθ 5253/2003, ΠΠρΑθ 1119/2002, ΠΠρΑθ 1990/2004,

Ειδικότερα, η μερίδα της θεωρίας και νομολογίας, που δεν αναγνωρίζει την ιδιότητα του καταναλωτή στο πρόσωπο του εγγυητή, φαίνεται να υιοθετεί την άποψη αυτήν με το σκεπτικό ότι, όπως ο δανειολήπτης ενός επαγγελματικού δανείου επιδιώκει μέσα από τον δανεισμό αυτόν τη βελτίωση της κερδοφορίας της επιχείρησής του, έτσι και ο εγγυητής ενός τέτοιου δανειολήπτη κατ' ουσίαν επιδιώκει άμεσο ή έμμεσο όφελος από παρόμοια εξέλιξη, ιδίως στις περιπτώσεις εκείνες που ο εγγυητής είναι εταίρος στην πρωτοφειλέτιδα εταιρία¹⁷. Από την άλλη πλευρά, οι επικριτές της νομολογίας αυτής υποστηρίζουν ότι, όπως ο κάθε δανειολήπτης, καταναλωτικού αλλά και επαγγελματικού δανείου, είναι τελικός αποδέκτης των προσφερόμενων υπηρεσιών και ως εκ τούτου θεωρείται καταναλωτής, ανάλογα η ιδιότητα του δανειολήπτη μεταδίδεται και στον φερόμενο εγγυητή του εκάστοτε δανείου¹⁸.

Προς την τελευταία αυτή κατεύθυνση, άλλο μέρος της νομολογίας αναγνωρίζει την ιδιότητα του καταναλωτή στον εγγυητή με το σκεπτικό ότι η εγγύηση είναι παρεπόμενη της πίστωσης σύμβαση¹⁹, και έτσι η τράπεζα δεν θα είχε καταρτίσει τη σύμβαση πίστωσης, εάν η εγγύηση δεν είχε προσλάβει το περιεχόμενο το οποίο η τράπεζα επιθυμεί, οπότε θα ήταν αντιφατικό να μην έχει και ο εγγυητής την ιδιότητα του καταναλωτή²⁰.

Αποτέλεσμα των αντικρουόμενων αυτών απόψεων σε θεωρία και νομολογία αποτέλεσε η νομοθετική ρύθμιση του άρθρου 1 παρ. 4, περ. ββ του ν. 2251/94, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 5 παρ. 1 του ν. 3587/07, κατά την οποία στο προστατευτικό πεδίο του νόμου εντάσσεται ρητά και κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που εγγυάται υπέρ καταναλωτή, εφόσον δεν ενεργεί στο πλαίσιο της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής του δραστηριότητας. Επομένως, από τη γραμματική ερμηνεία της οικείας διάταξης προκύπτει ότι ο εγγυητής προστατεύεται ως καταναλωτής υπό τη συνδρομή δύο προϋποθέσεων, αφενός, της θετικής προϋπόθεσης η εγγύηση του φυσικού ή νομικού προσώπου να παρέχεται υπέρ καταναλωτή και, αφετέρου, της αρνητικής προϋπόθεσης το πρόσωπο που εγγυάται υπέρ καταναλωτή να μην ενεργεί στο πλαίσιο της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής του δραστηριότητας²¹.

Η ερμηνεία των δύο αυτών προϋποθέσεων ασχόλησε έντονα τη θεωρία, καθώς από τη διατύπωση του νόμου κατ' αρχήν προκύπτει ότι η προστασία του εγγυητή περιορίζεται αδικαιολόγητα σε σχέση με τον πρωτοφειλέτη, διότι, υπό τη συνδρομή της δεύτερης αρνητικής προϋπόθεσης, όποιος εγγυάται για τις ανάγκες της επιχείρησής του δεν φαίνεται από πρώτη άποψη να προστατεύεται. Έτσι, όπως ορθά παρατηρήθηκε, καταλήγει κανείς στο παράδοξο ο λήπτης επαγγελματικού δανείου να προστατεύεται ως καταναλωτής, ενώ αυτός που εγγυάται για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της επιχείρησής του να εκφεύγει του πεδίου προστασίας του νόμου.

Προκειμένου να ξεπεραστεί αυτή η αντινομία, υποστηρίζεται ότι η νεοεισαχθείσα διάταξη του άρθρου 1 παρ. 5 του ν. 3587/07 πρέπει να ερμηνεύεται σύμφωνα με τον σκοπό του νομοθέτη σε ό,τι αφορά στην προστασία καταναλωτή και εγγυητή, κατά τον οποίο σε καμία περίπτωση δεν δύναται να παρέχεται εκ του νόμου μεγαλύτερη προστασία για τον πρωτοφειλέτη έναντι του εγγυητή. Ως εκ τούτου, βάσει μίας ερμηνευτικής εκδοχής που υποστηρίζεται έντονα στη θεωρία, πρέπει να θεωρείται ότι ο εγγυητής είναι καταναλωτής, όταν εγγυάται υπέρ καταναλωτή ή (όχι και) όταν εγγυάται εκτός του πεδίου της επιχειρηματικής ή επαγγελματικής του δράσης²². Έτσι, εξασφαλίζεται κατ' αρχήν η προστασία του εγγυητή υπέρ πρωτοφειλέτη που θεωρείται καταναλωτής, στη δικαιολογητική βάση που, κατά την κρατούσα υπό στοιχ. II νομολογία, αναγνωρίζεται και στον εγγυητή ισοδύναμη προς αυτήν του πρωτοφειλέτη διαπραγματευτική μειονεξία έναντι του δανειστή, και παρέχεται κατά δεύτερον προστασία στον εγγυητή ενός πρωτοφειλέτη, ο οποίος για οποιοδήποτε λόγο στερείται της προστασίας του ν. 2251/94. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, ο εγγυητής, έστω κι αν θεωρηθεί ο ίδιος ως τελικός αποδέκτης, έχοντας άμεσο συμφέρον για τα παρεχόμενα στον πρωτοφειλέτη αγαθά ή υπηρεσίες, θα είναι καταναλωτής, σύμφωνα με τη νέα ρύθμιση του ν. 3587/07 και θα έχει τη σχετική προστασία, μόνο εάν δεν έδωσε την εγγύηση στο πλαίσιο της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής του δραστηριότητας²³.

Ακριβώς αυτή η ανάγκη διασφάλισης όμοιου επιπέδου προστασίας μεταξύ πρωτοφειλέτη και εγγυητή διαφαίνεται και από το σκεπτικό της απόφασης της ΟΛΑΠ. Στη σχολιασθείσα απόφαση, ακόμα κι αν η προστασία του εγγυητή ως καταναλωτή προσεγγίζεται βάσει του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου πριν από τον ν. 3587/07,

ΠΠρΘεσ 31919/2007.

17. Β. ΔΟΥΒΛΗΣ, Η υπαγωγή ή μη των τραπεζικών εγγυητών στο ν. 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών, ΔΕΕτ, 2003, σ. 882.

18. Ι. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ, ό.π., σ. 121.

19. Το ΔΕΚ στην υπόθεση C-45/96, *Bayerische*, 17.03.1998, ECLI:EU:C:1998:111, απέδωσε την ιδιότητα του καταναλωτή στον εγγυητή με κριτήριο τον επικουρικό και παρεπόμενο χαρακτήρα της εγγυητικής σύμβασης ώστε όταν ο πρωτοφειλέτης τυγχάνει καταναλωτής να τυγχάνει συνακόλουθα και ο εγγυητής.

20. ΜΠρΘεσ 34071/2006, ΜΠρΘεσ 40804/200, ΜΠρΘεσ 7490/2014, ΕφΘεσ 1034/2013.

21. Ι. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ, ό.π., 2004, σ. 123.

22. Κ. ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ, Ο εγγυητής ως καταναλωτής. Η προστασία του εγγυητή απέναντι στο δανειστή, στον πρωτοφειλέτη και στο συνεγγυητή, ΧρΠΔ, 2013, σ. 457.

23. Γ. ΔΕΛΛΙΟΣ, Ο λήπτης επαγγελματικού ..., ό.π., σσ. 13-14, Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π., σ. 497.

το Δικαστήριο αναγνωρίζει την προστασία ως καταναλωτή του εγγυητή εκείνου που παρέχει εγγύηση υπέρ καταναλωτή, δηλαδή υπέρ πρωτοφειλέτη-δανειολήπτη στον οποίο αναγνωρίζεται η ιδιότητα του καταναλωτή, ανεξαρτήτως του είδους του δανείου που λαμβάνει. Η ίση αυτή προστασία, κατά το σκεπτικό της απόφασης, διασφαλίζεται προφανώς ενόψει του παρεπόμενου χαρακτήρα της σύμβασης εγγύησης έναντι της κύριας οφειλής, η οποία δεν θα μπορούσε να δικαιολογήσει δυσμενέστερη αντιμετώπιση του εγγυητή από τον πρωτοφειλέτη. Παρόλα αυτά, ακόμα κι αν, κατά την κρίση του

Δικαστηρίου, σημειώνεται ότι ως καταναλωτής προστατεύεται και ο εγγυητής υπέρ ενός τέτοιου δανειολήπτη (δηλαδή ενός δανειολήπτη που προστατεύεται και αυτός ως καταναλωτής), εφόσον ο εγγυητής δεν ενεργεί στο πλαίσιο της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής του δραστηριότητας, το Δικαστήριο δεν προβαίνει σε περαιτέρω ερμηνεία της τελευταίας αυτής συνθήκης.

Συμπερασματικά αυτό που κατά την κρίση της ΟΛΑΠ έχει μείζονα κατ' αρχήν σημασία είναι η διασφάλιση υπέρ του εγγυητή ισότιμης προστασίας με αυτήν που αναγνωρίζεται στον πρωτοφειλέτη, που προστατεύεται ως καταναλωτής.

► Σεμινάριο Κρατικών Ενισχύσεων, ΚεΜΚΕ, Αθήνα 11-12 Μαΐου 2016

Στις 11 και 12 Μαΐου 2016 πραγματοποιήθηκε στο Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης στην Αθήνα σεμινάριο κρατικών ενισχύσεων, που διοργάνωσε η Κεντρική Μονάδα Κρατικών Ενισχύσεων (ΚεΜΚΕ) του Υπουργείου Οικονομικών, με την οποία συνεργάζεται στενά η Μονάδα Κρατικών Ενισχύσεων (ΜοΚΕ) του ΚΔΕΟΔ. Τις εργασίες του σεμιναρίου προσκλήθηκαν να παρακολουθήσουν οι κ.κ. Ευτυχία Μουαμελετζή, συντονίστρια της ΜοΚΕ, και Αικατερίνη Σγουρίδου, στέλεχος της ΜοΚΕ.

Την πρώτη ημέρα του σεμιναρίου, κατά την πρωινή συνεδρία παρουσιάστηκαν εισηγήσεις για την έννοια της κρατικής ενίσχυσης, με έμφαση στην ανάλυση του κριτηρίου της επιλεκτικότητας ιδίως όσον αφορά τις φορολογικές ενισχύσεις, καθώς και για την εφαρμογή στην πράξη του κριτηρίου του Φορέα της Οικονομίας της Αγοράς (ΦΟΑ) στις επιμέρους εκφάνσεις του ιδιώτη επενδυτή, του ιδιώτη πιστωτή και του ιδιώτη πωλητή. Η απογευματινή συνεδρία ξεκίνησε με την παρουσίαση των Κατευθυντηρίων Γραμμών για διάσωση και αναδιάρθρωση των προβληματικών επιχειρήσεων και συνεχίστηκε με τη θεματική της ανάκτησης των παράνομων ενισχύσεων και τον υπολογισμό των τόκων ανάκτησης με τη χρήση επιτοκίων αναφοράς και προεξόφλησης.

Το πρόγραμμα της πρωινής συνεδρίας της δεύτερης ημέρας περιλάμβανε εισηγήσεις για τον νέο Γενικό Απαλλακτικό Κανονισμό 651/2014, τον υπολογισμό του Ακαθάριστου Ισοδύναμου Επιχορήγησης και τη σώρευση ενισχύσεων με αναφορά σε ειδικές περιπτώσεις. Το σεμινάριο ολοκληρώθηκε με τις εισηγήσεις για τα επιχειρηματικά κεφάλαια και τις ενισχύσεις για Έρευνα, Ανάπτυξη και Καινοτομία.

Τις εισηγήσεις του σεμιναρίου, που όλες συνοδεύτηκαν από πρακτικά παραδείγματα και αναφορές σε αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των ενωσιακών δικαστηρίων, παρουσίασαν οι κ.κ. Λήδα Μπάλτα, Δημήτριος Πίκις και Ιωάννα Κόκκορη, στελέχη της Γενικής Διεύθυνσης Ανταγωνισμού της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Στο σεμινάριο συμμετείχαν στέλεχη των Αποκεντρωμένων Μονάδων Κρατικών Ενισχύσεων (ΑΜΚΕ) και των αρχών που χορηγούν κρατικές ενισχύσεις. Η συζήτηση, που ακολούθησε μετά την ολοκλήρωση κάθε εισήγησης, υπήρξε εποικοδομητική και γόνιμη, δίνοντας την ευκαιρία για την αποσαφήνιση πολλών ζητημάτων του τομέα των κρατικών ενισχύσεων.

Αικατερίνη Σγουρίδου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. Βιβλιοπαρουσιάσεις

CHRISTINA DELIYANNI-DIMITRAKOU / CHRISTINA M. AKRIVOPOULOU – Fundamental Rights and Private Relations in Greek and European Law, Sakkoulas, Athens –Thessaloniki / L.G.D.J, 2015, 275 σελ.

Δογματικές κατευθύνσεις του έργου

Με ιδιαίτερο ενδιαφέρον υποδεχόμαστε το κοινό έργο των κυριών Χριστίνας Δεληγιάνη-Δημητράκου, Καθηγήτριας του Συγκριτικού Δικαίου στη Νομική Σχολή ΑΠΘ, και Χριστίνας Ακριβοπούλου, Διδάκτορος του Συνταγματικού Δικαίου και Δικηγόρου, ως μίας, κατά τη γνώμη μας, άρτιας συμβολής της ημεδαπής νομικής επιστήμης στον ευρωπαϊκό διάλογο σχετικά με την επίδραση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις έννομες σχέσεις του ιδιωτικού δικαίου. Αρκεί να σημειωθεί – για την αιτιολόγηση της επισήμανσης – ότι η θεωρητική έρευνα ως προς τη συναφή προβληματική έχει ήδη ευρύτατα καλλιεργηθεί στον χώρο των ευρωπαϊκών νομικών σπουδών, με την καίρια βεβαίως συνδρομή της πλούσιας σχετικής νομολογίας των ευρωπαϊκών δικαιοδοτικών οργάνων. Η συγγραφή του έργου στην αγγλική γλώσσα – και μάλιστα σε ένα προσεγμένο κείμενο, που χαρακτηρίζεται από σαφήνεια, πλούσια εκφραστικότητα και ακρίβεια στη χρήση της νομικής ορολογίας – εισάγει άμεσα τους προβληματισμούς του στον διεθνή επιστημονικό διάλογο, καθιστώντας το προσιτό σε κάθε μη ελληνόγλωσσο νομομαθή.

Όπως επισημαίνεται, η ρυθμιστική επίδραση των θεμελιωδών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν περιορίζεται μόνον ως προς την κρατική δράση, θωρακίζοντας την εγγυητική λειτουργία Κράτους, αλλά επεκτείνεται και στις σχέσεις του ιδιωτικού δικαίου. Και τούτο, διότι τα εν λόγω δικαιώματα επενεργούν με διττό τρόπο: τόσο έναντι του δημοσίου («κάθετο αποτέλεσμα», vertical effect) όσο και ως προς τους ιδιώτες («οριζόντιο αποτέλεσμα», horizontal effect). Η δογματική λοιπόν συνεισφορά του παρόντος έργου έγκειται προδήλως στη διεξοδική έρευνα της προστατευτικής επενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων αναφορικά με το ιδιωτικό δίκαιο («οριζόντιο αποτέλεσμα»).

Συνεπώς, κύριος στόχος του βιβλίου είναι η εξοικείωση με τις διάφορες λειτουργίες της οριζόντιας εφαρμογής των ανθρωπίνων και θεμελιωδών δικαιωμάτων που αναφέρονται ανωτέρω, υπό το πρίσμα, αφενός μεν, του ελληνικού ιδιωτικού δικαίου, αφετέρου δε, υπό το φως των διεθνών δικαιοδικών διαστάσεων του, μέσα από μια συγκριτική προοπτική.

Ειδικότερα, η λειτουργία αυτή, ως αποτέλεσμα των ανωτέρω δικαιωμάτων

– αφενός μεν, εξειδικεύει την εφαρμογή τους σε ιδιωτικές σχέσεις, που διαφοροποιούνται δομικά και ουσιαστικά

από όσα ισχύουν στην κάθετη σχέση μεταξύ πολιτών και κράτους,

– αφετέρου δε, οδηγεί σε ερμηνευτική τροποποίηση ή και μη εφαρμογή διατάξεων, εφόσον συνάγεται ότι παραβιάζουν δικαιώματα των ιδιωτών.

Την τελευταία επισήμανση στηρίζει, επιπλέον, το γεγονός ότι τόσο ο νομοθέτης όσο και ο δικαστής (νομολογία) έχουν αναγνωρίσει το οριζόντιο αποτέλεσμα των ανθρωπίνων και θεμελιωδών δικαιωμάτων για την προστασία της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας από νέες μορφές απειλών, που μπορεί συχνά να συνεπάγεται μία καταχρηστική άσκηση της ιδιωτικής εξουσίας. Όπως παρατηρείται, σε αυτό το πλαίσιο, το οριζόντιο αποτέλεσμα των δικαιωμάτων αποσκοπεί στην αποκατάσταση και προστασία της ισότητας επί των ιδιωτικών σχέσεων, μετριάζοντας μορφές καταχρήσεων που γεννώνται από τη συγκέντρωση οικονομικής ή άλλης ιδιωτικής εξουσίας.

Παραπέρα, όμως, το οριζόντιο αποτέλεσμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων καθίσταται και μία ευρύτερης αξίας ερμηνευτική αρχή του συνόλου των κανόνων της εθνικής έννομης τάξης, με αντικειμενικό στόχο την ουσιαστικότερη και αποδοτικότερη απονομή της δικαιοσύνης. Υπό την έννοια αυτή, οι συγγραφείς κάνουν λόγο για μία «συνταγματοποίηση» του ιδιωτικού δικαίου, ως αποτέλεσμα όχι μόνον των πιο πάνω δεδομένων αλλά και της διεθνοποίησης των ίδιων δικαιωμάτων μέσω της Συνθήκης της Λισαβόνας, του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ κ.λπ.

Όπως είναι αναπόφευκτο, οι θεσμικές αυτές εξελίξεις οδηγούν σε ενίσχυση της δικαστικής εξουσίας, συγκριτικά με τη νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία (κατά την άποψή μας, το δυνητικά αρνητικό αυτό δεδομένο, δεν πρέπει απαραίτητα να μάς βρίσκει αντίθετους, αν σκεφτούμε ότι μπορεί να λειτουργήσει αντισταθμιστικά στην παρατηρούμενη ανατροπή της ισορροπίας που έχει ήδη από μακρού επιφέρει η υπερενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας). Ήδη, στους ακαδημαϊκούς κύκλους χρησιμοποιούνται οι συναφείς όροι 'euro-juristocracy' και 'eurolegalism', αναδεικνύοντας τόσο τη μετάβαση κρίσιμων θεσμικών λειτουργιών από το κοινοβούλιο στα δικαστήρια, όσο και το γεγονός της συνταγματοποίησης του ιδιωτικού δικαίου (οριζόντιο αποτέλεσμα), με την ισχυρή εξατομίκευση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που αυτό συνεπάγεται.

Όπως έγινε ήδη αντιληπτό, το έργο διατρέχει κατά τρόπο αξονικό η έννοια της τριτενέργειας (Drittwirkung) των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αυτή καλλιεργήθηκε αρχικά στο πλαίσιο των εθνικών εννόμων τάξεων, αργότερα δε επεκτάθηκε στο δίκαιο της ΕΕ, λόγω της συναφούς επιρροής της νομολογίας του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ.

Σημαινουσα είναι η δικαιοσυγκριτική πλευρά του όλου έργου, αφού επισημαίνεται ότι η οριζόντια εφαρμογή

των θεμελιωδών δικαιωμάτων μπορεί να διευκολύνει την εναρμόνιση των συστημάτων ιδιωτικού δικαίου στο πλαίσιο της ΕΕ, κυρίως διότι η εφαρμογή των εν λόγω δικαιωμάτων μπορεί να καθοδηγήσει τα εθνικά δικαστήρια σε ομοιόμορφες ερμηνευτικές λύσεις, καλύπτοντας το κενό μεταξύ δημόσιας πολιτικής και ιδιωτικών συμφερόντων.

Δεδομένων των όσων λέχθηκαν, κύριος σκοπός του παρουσιαζόμενου έργου είναι η εξοικείωση των αναγνωστών του με τις διάφορες λειτουργίες της οριζόντιας εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων υπό το πρίσμα του ελληνικού ιδιωτικού δικαίου, που όμως εντάσσεται στις ευρωπαϊκές διαστάσεις του, στο πλαίσιο μίας συγκριτικής προοπτικής.

Αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι, ακριβώς επειδή το ΔΕΕ ποιείται αυξημένη χρήση των διατάξεων του ΧΘΔΕΕ, εξετάζοντας υπό το φως αυτών τόσο την έννομη τάξη της ΕΕ όσο και εκείνες των κρατών μελών, σημαντική μερίδα της θεωρίας υποστηρίζει την άποψη ότι τα ανθρώπινα και θεμελιώδη δικαιώματα πρέπει να λειτουργήσουν ως κοινωνικό αντιστάθμισμα της προσανατολισμένης προς την ελεύθερη αγορά ευρωπαϊκής έννομης τάξης, ενδεχομένως υποκαθιστώντας την έλλειψη ενός «Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Συντάγματος», διαμορφώνοντας ένα «κοινωνικό ιδεώδες».

Μία τέτοια εξέλιξη ως πιθανό αρωγό θα εύρισκε τα ευρωπαϊκά δικαιοδοτικά όργανα, σε επίδικες συγκρούσεις δικαιωμάτων. Όπως, λ.χ., επί θεμελιωδών δικαιωμάτων συλλογικού χαρακτήρα που προβάλλονται από εργατικά σωματεία, μη κυβερνητικές οργανώσεις, ενώσεις καταναλωτών ή άλλων συλλογικών οργάνων.

Διάρθρωση του έργου

Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο αναλύει τις προϋποθέσεις του οριζόντιου αποτελέσματος των θεμελιωδών δικαιωμάτων και υποδιαιρείται σε τρία κεφάλαια. Το δεύτερο μέρος εξειδικεύει την εφαρμογή του εν λόγω αποτελέσματος σε τέσσερις τομείς του ιδιωτικού δικαίου: το ενοχικό δίκαιο, το δίκαιο των αδικοπραξιών, το δίκαιο της ιδιοκτησίας και το οικογενειακό δίκαιο.

Η εξέταση γίνεται κατά τρόπο ισορροπημένο, τόσο από τη σκοπιά του συγκριτικού δικαίου – υπό την προφανή επιρροή του δικαίου της ΕΕ και της νομολογίας του ΕΔΔΑ – όσο και του ελληνικού ιδιωτικού δικαίου, στην έρευνα του οποίου εστιάζει περισσότερο το δεύτερο μέρος του βιβλίου.

Πιο συγκεκριμένα:

Το Πρώτο Κεφάλαιο ερευνά το πλαίσιο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως έχει αυτό αναπτυχθεί στην ελληνική έννομη τάξη. Αναλύεται η ιστορική εξέλιξη και ανάπτυξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων στη χώρα μας, μέσω της συνταγματικής τους αναγνώρισης, από τις αρχές του 19ου αιώνα μέχρι σήμερα. Επιπλέον,

μελετάται η επίδραση της διεθνούς και κοινοτικής νομοθεσίας ως προς την προστασία των ίδιων δικαιωμάτων στην Ελλάδα, απεικονίζοντας τη σχέση μεταξύ εθνικού και κοινοτικού δικαίου. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο ελληνικό σύστημα δικαστικού ελέγχου και τις ιδιαιτερότητές του, σε σχέση με άλλα ευρωπαϊκά συστήματα.

Το Δεύτερο Κεφάλαιο του βιβλίου διερευνά τη γερμανική θεωρία του οριζόντιου αποτελέσματος των θεμελιωδών δικαιωμάτων επί των ιδιωτικών σχέσεων (Drittwirkung), καθώς και τον τρόπο προσλήψεως της από διάφορα ευρωπαϊκά δίκαια. Παρουσιάζονται οι δύο βασικές εκδοχές αυτής της θεωρίας (άμεση – έμμεση τριτενέργεια), όπως και η νομολογιακή της εφαρμογή σε σειρά χωρών (Γερμανία, Ιταλία, Πορτογαλία, Ισπανία, Γαλλία, Ηνωμένο Βασίλειο και ΗΠΑ).

Στη συνέχεια του Κεφαλαίου εξετάζεται κριτικά η νομολογία των διεθνών δικαστηρίων (ΔΕΕ και ΕΔΔΑ) περί της οριζόντιας εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις ιδιωτικές σχέσεις, γεγονός που δημιούργησε τη «θεωρία της θετικής υποχρέωσης του κράτους». Διαπιστώνεται ότι, ενώ το ΔΕΕ δεν διστάζει να εφαρμόσει άμεσα τις θεμελιώδεις οικονομικές ελευθερίες της ΕΕ στις ιδιωτικές σχέσεις, εμφανίζεται, ωστόσο, απρόθυμο ως προς την εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ανάλογες σχέσεις. Υπογραμμίζεται ότι το μοναδικό θεμελιώδες δικαίωμα, που το ΔΕΕ εφαρμόζει άμεσα, είναι αυτό της «μη διάκρισης» – ένα μέσο που χρησιμοποιείται για τη χορήγηση άμεσου οριζόντιου αποτελέσματος στην εφαρμογή των Οδηγιών της ΕΕ.

Το Τρίτο Κεφάλαιο μελετά τη συμβολή των ελληνικών δικαστηρίων στον ευρύτερο νομολογιακό διάλογο με τα ευρωπαϊκά δικαστήρια, διάλογος που επιτυγχάνεται μέσω του θεσμού των προδικαστικών ερωτημάτων. Τέλος, ιδιαίτερη έκταση αφιερώνεται στον «άτυπο» – όπως χαρακτηρίζεται – δικαστικό διάλογο μεταξύ των εγχώριων δικαστηρίων, μελέτη η οποία, ωστόσο, γίνεται με προσφυγή στο συγκριτικό δίκαιο και την ξένη νομολογία.

Το Τέταρτο Κεφάλαιο επικεντρώνεται στον αντίκτυπο που έχουν τα θεμελιώδη δικαιώματα, ειδικά στο δίκαιο των συμβάσεων. Τα θεμελιώδη δικαιώματα ορώνται ως ένα εργαλείο επιβολής περιορισμών στην ελευθερία των συμβάσεων, αποβαίνοντας τελικά ένα μέσο προστασίας του ασθενέστερου μέρους της σύμβασης. Στην ίδια συνάφεια, δεν παραβλέπονται οι διάφορες ακαδημαϊκές πρωτοβουλίες που διαμόρφωσαν κοινές ευρωπαϊκές αρχές στον τομέα του δικαίου των συμβάσεων, ενώ στη συνέχεια περιγράφεται η επίσημη εναρμόνιση του δικαίου των συμβάσεων από τη νομοθεσία της ΕΕ και τη νομολογία του ΔΕΕ. Τέλος, υπογραμμίζεται η σημασία της νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων, που εφαρμόζουν, άμεσα ή έμμεσα, τα θεμελιώδη δικαιώματα σε διάφορες φάσεις μίας συμβατικής σχέσης: κατά τη διάρκεια κατάρ-

τισης της σύμβασης, καθορισμού του περιεχομένου της και τη διάλυσή της.

Το Πέμπτο Κεφάλαιο εξετάζει την επίδραση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο δίκαιο των αδικοπραξιών. Αρχικά, παρουσιάζονται η ξένη επιρροή στο ελληνικό δίκαιο των αδικοπραξιών και οι γενικές ρήτρες που επιτρέπουν τη λειτουργία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Περαιτέρω, το κεφάλαιο αναφέρεται στη δημιουργία κοινών ευρωπαϊκών αρχών μέσω της νομοθεσίας της ΕΕ και της νομολογίας, ελληνικής και ευρωπαϊκής.

Το Έκτο Κεφάλαιο διερευνά τον αντίκτυπο του οριζόντιου αποτελέσματος των θεμελιωδών δικαιωμάτων στους τομείς της ιδιοκτησίας και του δικαίου της πνευματικής ιδιοκτησίας, υπό το φως των διατάξεων του ελληνικού περιουσιακού δικαίου και των ελληνικών δικαστικών αποφάσεων. Ιδιαίτερη έμφαση αποδίδεται στη διεθνοποίηση και τον εξευρωπαϊσμό της νομοθεσίας για την πνευματική ιδιοκτησία, όπως και την επιρροή της στην ελληνική νομολογία.

Τέλος, το Έβδομο Κεφάλαιο εξετάζει την επίδραση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο οικογενειακό δίκαιο, υπογραμμίζοντας την ανάγκη ζωτικών μεταρρυθμίσεων στο ελληνικό οικογενειακό δίκαιο (πολιτικός γάμος, απελευθέρωση διαζυγίου, εισαγωγή αρχών της ισότητας μεταξύ των συζύγων και μεταξύ των παιδιών που γεννήθηκαν εντός και εκτός γάμου, ρύθμιση υιοθεσίας, ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, και ανάγκη αναγνώρισης, για πρώτη φορά στην ελληνική έννομη τάξη, της ελεύθερης σύναψης συμφώνων συμβίωσης ατόμων του αντίθετου φύλου).

Επισημαίνεται ότι η νομοθετική αναγνώριση αυτών των συμφώνων συμβίωσης οδήγησε στην καταδίκη της χώρας μας από το ΕΔΔΑ, λόγω της αγνόησης παρόμοιων συμφώνων μεταξύ ατόμων του ιδίου φύλου (υπόθεση Βαλλιανάτος κατά Ελλάδας).

Το έργο επιστεγάζεται από μία πλούσια βιβλιογραφία αλλά και έναν ευρύ κατάλογο αποφάσεων των ευρωπαϊκών δικαιοδοτικών οργάνων, χρήσιμο για την αναγωγή στο πλήρες περιεχόμενο των ίδιων των νομολογιακών πηγών του έργου.

Συμπεραίνοντας, το παρουσιαζόμενο έργο των κυριών Δεληγιάννη και Ακριβοπούλου, συνιστά μία πρωτότυπη και ουσιαστική συμβολή της ελληνικής νομικής επιστήμης στη διεθνή βιβλιογραφία και τον υπό εξέλιξη διεθνή διάλογο για τη «συνταγματοποίηση» των έννομων σχέσεων του ιδιωτικού δικαίου, καταδεικνύοντας αναμφίβολα πόσο ξεπερασμένα πρέπει πλέον να θεωρούνται τα όποια ερευνητικά στεγανά μεταξύ των διαφόρων πεδίων της νομικής επιστήμης.

Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Θ. ΝΙΚΑΣ / ΕΥΓΕΝΙΑ Ρ. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, Ευρωπαϊκή Πολιτική Δικονομία: Ερμηνεία κατ' άρθρον του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια (1215/2012), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2016, χι+769 σελ.

Η Σύμβαση των Βρυξελλών, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, του 1968, είχε σκοπό να διευκολύνει τη σταδιακή εγκαθίδρυση και λειτουργία της κοινής αγοράς της τότε Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας. Η υπό προϋποθέσεις ελεύθερη κυκλοφορία των δικαστικών αποφάσεων θεωρήθηκε – και όχι άδικα – αναγκαίο συμπλήρωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, των εμπορευμάτων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων. Επρόκειτο για ένα φιλόδοξο εγχείρημα, η εμβέλεια και η πρακτική χρησιμότητα του οποίου έγιναν πάντως πλήρως αντιληπτές από τον νομικό κόσμο μόνον είκοσι πέντε χρόνια αργότερα, μετά την επιτυχή ολοκλήρωση της κοινής (και ήδη εσωτερικής) αγοράς και τη συνακόλουθη τεράστια αύξηση των οικονομικών συναλλαγών κάθε είδους μεταξύ των κρατών μελών. Όταν η Ευρωπαϊκή Ένωση πλέον απέκτησε αρμοδιότητα στον τομέα της δικαστικής συνεργασίας (και) σε αστικές υποθέσεις, με τις Συνθήκες του Μάαστριχτ (1992) και του Άμστερνταμ (1997), η Σύμβαση των Βρυξελλών παραχώρησε τη θέση της στον Κανονισμό 44/2001¹, περισσότερο γνωστό ως Κανονισμό Βρυξέλλες Ι, ο οποίος πρόσφατα αντικαταστάθηκε από τον Κανονισμό 1215/2012², περισσότερο γνωστό ως Κανονισμό Βρυξέλλες Ια – ως σημειωθεί ότι η αντικατάσταση προκρίθηκε έναντι της απλής τροποποίησης λόγω των εκτεταμένων αλλαγών πρωτίστως στις διαδικασίες αναγνώρισης και εκτέλεσης των δικαστικών αποφάσεων. Η κατ' άρθρον ερμηνεία αυτού του τελευταίου νομοθετήματος αποτελεί, όπως άλλωστε συνάγεται και από τον υπότιτλό του, το αντικείμενο του βιβλίου «Ευρωπαϊκή Πολιτική Δικονομία» του Ομότιμου Καθηγητή της Νομικής Σχολής ΑΠΘ, Νικολάου Νίκα και της Καθηγήτριας της Νομικής Σχολής ΑΠΘ, Ευγενίας Σαχπεκίδου, που μόλις κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Σάκκουλα (Αθήνα – Θεσσαλονίκη).

Το έργο έχει την κλασική δομή των κατ' άρθρον ερμηνειών. Προτάσσεται μια εκτενής γενική εισαγωγή με κρίσιμα στοιχεία, μεταξύ άλλων, για την ιστορία, τα βασικά χαρακτηριστικά, τον ακριβή τρόπο λειτουργίας και τις ιδιαίτερες μεθόδους ερμηνείας του Κανονισμού 1215/2012, καθώς και για τις σχέσεις του με άλλα συναφή νομοθετήματα, όπως τη λεγόμενη «παράλληλη» Σύμβαση του Λουγκάνο, του 1988 (σσ. 1-40). Ακολουθεί, κατόπιν, η ερμηνεία των ογδόντα ενός άρθρων του Κανονισμού

1. ΕΕ 2001 L 16/1. Ο Κανονισμός 44/2001 τέθηκε σε ισχύ την 01.03.2002.

2. ΕΕ 2012 L 351/1. Ο Κανονισμός 1215/2012 τέθηκε σε ισχύ στις 10.01.2015.

1215/2012. Πριν από την καθαυτή ερμηνεία του κάθε άρθρου, γίνεται αναφορά στις πηγές, στις αιτιολογικές εκθέσεις και σε μια επιλογή από την ειδική βιβλιογραφία, ενώ, στις περιπτώσεις – και είναι οι περισσότερες – όπου η καθαυτή ερμηνεία καταλαμβάνει πλείονες σελίδες, παρατίθεται και ένα διάγραμμα της ύλης. Η καθαυτή ερμηνεία πραγματοποιείται με βάση τις θέσεις, αφενός, της θεωρίας, ελληνικής και αλλοδαπής (ιδίως γερμανικής), και, αφετέρου, του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως έχουν διαμορφωθεί στις περίπου διακόσιες πενήντα εκδοθείσες έως σήμερα αποφάσεις του, χωρίς παράλληλα να αγνοείται – κάθε άλλο μάλιστα – η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων. Οι συγγραφείς δεν περιορίζονται στην αναλυτική καταγραφή των εν λόγω θέσεων, αλλά, όποτε κρίνουν απαραίτητο, διαλέγονται μαζί τους, ασκώντας τους γόνιμη κριτική (βλ., για παράδειγμα, τις αναπτύξεις για τους λόγους άρνησης αναγνώρισης). Εξάλλου, κάθε ευρύτερης ενότητας άρθρων (π.χ. διεθνής δικαιοδοσία, αναγνώριση και εκτέλεση) προηγείται σύντομη εισαγωγή, με στόχο την εξοικείωση του αναγνώστη με την ειδικότερη προβληματική της συγκεκριμένης ενότητας.

Με βάση τα ανωτέρω, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι το έργο απευθύνεται τόσο στον νομικό της πράξης, τον αναζητούντα επειγόντως λύση σε ένα ορισμένο πρόβλημα που αντιμετωπίζει, όσο και στον ερευνητή, τον ενδιαφερόμενο για μια σφαιρικότερη και ταυτόχρονα βαθύτερη ανάλυση των ζητημάτων που τίθενται. Ο πρώτος θα διευκολυνθεί πολύ, όχι μόνον από τη συστηματική παρουσίαση της ύλης, αλλά και από τον αναλυτικό πίνακα περιεχομένων στην αρχή (σσ. xix-xxviii) και το χρηστικό ευρετήριο λημμάτων στο τέλος (σσ. 741-769) του βιβλίου. Ο δεύτερος θα εκτιμήσει ιδιαίτερα την ένταξη της δικονομικής σκέψης στο ευρύτερο πλαίσιο της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Πράγματι, ο Κανονισμός 1215/2012 συνιστά, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνουν στον πρόλογό τους οι δύο συγγραφείς, «(...) τον βασικό πυρήνα, είδος Γενικών Αρχών, μιας ραγδαίως εξελισσόμενης ευρωπαϊκής πολιτικής δικονομίας» – εξ ου άλλωστε και ο τίτλος του έργου – και ως τέτοιος οφείλει πλέον να προσεγγίζεται από τους νομικούς. Στο σημείο αυτό εντοπίζονται η κύρια αρετή και η πρόσθετη αξία του βιβλίου: για τη συγγραφή του ένωσαν τις δυνάμεις τους ένας ειδικός του αστικού δικονομικού δικαίου και μία ειδικός του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, μολονότι η επεξεργασία των επί μέρους άρθρων δεν έχει γίνει από κοινού, η μεταξύ τους όσμωση είναι εμφανής στο τελικό αποτέλεσμα. Το έργο εντάσσεται έτσι σε μια υπό διαμόρφωση σύγχρονη παράδοση, η οποία θέλει τους διάφορους κλάδους του δικαίου να συνομιλούν εποικοδομητικά και, επομένως, να επωφελούνται αμοιβαία, σε κάθε ευκαιρία, πόσο μάλλον όταν τη συνομιλία ουσιαστικά επιβάλλει, όπως συμβαίνει εν προκειμένω, η φύση του προς μελέτη αντικειμένου.

Ένα άλλο σημαντικό πλεονέκτημα του βιβλίου είναι η γλώσσα του, γλώσσα νομική, που διακρίνεται για τον εκφραστικό πλούτο, τη σαφήνεια, αλλά, την ίδια στιγμή, και για την απλότητά της, καθώς απουσιάζουν εκείνες οι μακροσκελείς και δυσνόητες περιόδους οι οποίες αναγκάζουν τον αναγνώστη να τις πιάνει από την αρχή ξανά και ξανά προκειμένου να βγάλει νόημα. Πρόκειται για σταθερό γνώρισμα όλων των προηγούμενων πονημάτων αμφοτέρων των συγγραφέων και, κατά συνέπεια, η παρουσία του και σε αυτό εδώ δεν εκπλήσσει.

Το βιβλίο του Ομότιμου Καθηγητή Νικολάου Νίκα και της Καθηγήτριας Ευγενίας Σαχπεκίδου, περιεκτικό χωρίς να είναι υπερβολικά ογκώδες, ήρθε για να καταστεί, στο πρότυπο αντίστοιχων γερμανικών *Kommentar*, σημείο αναφοράς στη σχετική με τον Κανονισμό Βρυξέλλες Ια ελληνόγλωσση βιβλιογραφία, έργο από όπου ξεκινάει πάντοτε κανείς την έρευνά του και όπου, αρκετά συχνά τουλάχιστον, την ολοκληρώνει. Ήρθε, με άλλα λόγια, για να καλύψει ένα κενό στον χώρο της ελληνικής επιστήμης του ευρωπαϊκού δικονομικού διεθνούς δικαίου που τα τελευταία χρόνια είχε αρχίσει να γίνεται αισθητό³.

Δημοσθένης Λέντζης

LOUIS VOGEL – *Traité de droit économique, Tome 4: Droit européen des affaires*, Bruylant, Bruxelles, 2015, 1024 σελ.

Η προκειμένη μελέτη υπό τον τίτλο “*Droit européen des affaires*” του καθηγητή της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Panthéon-Assas, Louis Vogel, που αποτελεί τον τέταρτο τόμο του έργου “*Traité de droit économique*”, επιχειρεί μια όσο το δυνατόν πληρέστερη επισκόπηση των κανόνων του πρωτογενούς και δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου που διέπουν τις επιχειρήσεις και τις δραστηριότητές τους.

Ειδικότερα, η μελέτη διαρθρώνεται σε δύο μέρη με επιμέρους κεφάλαια. Στο πρώτο μέρος, αντικείμενο ανάλυσης αποτελεί η άρση των περιορισμών στην ελεύθερη κυκλοφορία. Τα επιμέρους κεφάλαια επικεντρώνονται συναφώς, πρώτον, στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, δεύτερον, στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων και των υπηρεσιών και τρίτον, στην ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων.

3. Το έργο Π. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ / Ε. ΒΑΣΙΛΑΚΑΚΗΣ (επιμ.), Κανονισμός (ΕΚ) 2201/2003 (Κανονισμός Βρυξέλλες Ια): Κατ’ άρθρο ερμηνεία, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2016, ήρθε πριν από μερικούς μήνες για να καλύψει ένα άλλο κενό του χώρου αυτού, όντας αφιερωμένο στην κατ’ άρθρο ερμηνεία του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και σε διαφορές γονικής μέριμνας.

Βιβλιοπαρουσιάσεις

Στο δεύτερο, και μεγαλύτερο, μέρος αναλύεται η πραγμάτωση της εσωτερικής αγοράς μέσω επιμέρους κεφαλαίων, που επικεντρώνονται, πρώτον, στις αρχές της υπεροχής και της άμεσης εφαρμογής, δεύτερον, σε Οδηγίες και, τρίτον, σε Κανονισμούς που ρυθμίζουν ζητήματα σχετικά με την εμπορική αντιπροσώπευση, τις εταιρείες και τους ομίλους εταιρειών, τις μεταβιβάσεις επιχειρήσεων, τους καταναλωτές, την πνευματική ιδιοκτησία, τις δημόσιες συμβάσεις, τη δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων, τις διαδικασίες αφερεγγυότητας, τα μέτρα αντιντάμπινγκ καθώς και τα αντισταθμιστικά μέτρα.

Η μελέτη προσεγγίζει με εμπειριστατωμένο και συστηματικό τρόπο τις ανωτέρω θεματικές-κλειδιά μέσω ενός

εξαιρετικά πλούσιου συνοδευτικού υλικού (αποφάσεις του ΔΕΕ και ΓεΔΕΕ καθώς και ακαδημαϊκά άρθρα). Επίσης, περιέχει ένα αναλυτικό αλφαβητικό ευρετήριο.

Τέλος, η προκείμενη μελέτη παρουσιάζει ζητήματα με σημαντικές πρακτικές προεκτάσεις για τις επιχειρήσεις και, ως εκ τούτου, αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για κάθε δικηγόρο ή άλλον επαγγελματία νομικό, αλλά και μελετητή του δικαίου που επιθυμεί να εμβαθύνει στα σχετικά νομικά ζητήματα.

Μαρία Ψάρρα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

II. Το δίκαιο ΕΕ στα ελληνόγλωσσα νομικά περιοδικά: Β' Εξάμηνο 2015

Επιμ.: Σοφία Σώμη

Τα περιοδικά που αποδελτιώθηκαν είναι:

Αρμενόπουλος (Αρμ)

Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας (ΔΦΝ)

Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών (ΔΕΕ)

Δίκαιο Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης & Επικοινωνίας (ΔιΜΕΕ)

Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΔτΑ)

Διοικητική Δίκη (ΔιΔικ)

Ελληνική Δικαιοσύνη (ΕλλΔνη)

Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕυρΔ)

Ενέργεια και Δίκαιο (Ενέργεια & Δίκαιο)

Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου (ΕΕμπΔ)

Επιθεώρηση Ναυτιλιακού Δικαίου (ΕΝΔ)

Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου (ΕΔΔΔΔ)

Επιθεώρησις Δικαίου Κοινωνικής Ασφαλίσεως (ΕΔΚΑ)

Επιθεώρησις Εργατικού Δικαίου (ΕΕργΔ)

Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου (ΕπισκΕΔ)

Εφαρμογές Αστικού Δικαίου (ΕφΑΔ)

Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου (ΕφημΔΔ)

Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (ΘΠΔΔ)

Νομικό Βήμα (ΝοΒ)

Περιβάλλον και Δίκαιο (ΠερΔικ)

Ποινικά Χρονικά (ΠοινΧρ)

Ποινική Δικαιοσύνη (ΠοινΔικ)

Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο (ΧρηΔικ)

Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου (ΧρΙΔ)

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΟΝΤΩΝ

ΚΟΥΒΑΡΑΣ Η., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 2617/2015. Αναγνώριση επαγγελματικών δικαιωμάτων. Το κρίσιμο νομικό καθεστώς κατά την εκτέλεση της δικαστικής απόφασης, ΘΠΔΔ 10/2015, σ. 947

ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ Ν., Η υποχρέωση ελάχιστης παραμονής στις ένοπλες δυνάμεις για τους στρατιωτικούς ιατρούς υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ – Απόφαση Χίτος κατά Ελλάδα (Προσφυγή υπ' αριθμ. 51637/12), ΘΠΔΔ 12/2015, σ. 1201

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Η κριτική δημοσίων προσώπων ως εγγύηση της δημοκρατικής αποστολής του τύπου: η απόφαση 4034/2015 (Εφετείο Αθηνών) και η ανάγκη προσαρμογής της εθνικής νομολογίας στην ευρωπαϊκή προστασία της ελευθερίας του τύπου (άρθρο 10 ΕΣΔΑ), ΔιΜΕΕ 4/2015, σ. 559

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 18.06.2012 στην υπόθεση *Khoniakina v. Georgia*. Περιορισμός συνταξιοδοτικού δικαιώματος και δημοσιονομική κρίση, ΔτΑ 65/2015, σ. 661

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Σημείωμα στην απόφαση του ΜΠλημΑθ 2813/2015. Ελευθερία του τύπου και ανοχή των δημοσίων προσώπων στην κριτική, ΔιΜΕΕ 4/2015, σ. 585

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Η., Το τέλος των δυαδικών κυρώσεων; ΠοινΧρ 8/2015, σ. 623

ΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ Χ., Εκλογικά δικαιώματα, εκλογικά συστήματα και ΕΣΔΑ, ΔτΑ 66/2015, σ. 777

ΒΡΕΤΤΟΥ Χ., Επαναπροσδιορίζοντας την ελευθερία του λόγου: αναθεώρηση του άρθρου 14 του Συντάγματος ή «αναθεώρηση» του δικανικού συλλογισμού στις αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων; ΕφημΔΔ 6/2015, σ. 772

ΒΡΕΤΤΟΥ Χ., Σημείωμα στην απόφαση του ΕφΑθ 3428/2015. Ο ειδικός σκοπός εξύβρισης στο «μικροσκοπιο», ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 401

ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Χ., Ρύθμιση της κυκλοφορίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στον ευρωπαϊκό χώρο: σκέψεις γύρω από τη γαλλική θεωρία του διαλόγου των δικαστών, ΔτΑ 65/2015, σ. 575

ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, Δικαίωμα στο νερό: συστάσεις της ΕΕΔΑ για την αποτελεσματική προστασία του, ΔτΑ 65/2015, σ. 601

ΖΟΛΩΤΑΣ Τ., Η γνωμοδότηση 2/13 του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί του Σχεδίου Συμφωνίας για την Προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ: κριτική ανάλυση και εκτίμηση των συνεπειών, ΘΠΔΔ 12/2015, σ. 1175

ΛΟΡΑΜ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 13.10.2015 στην υπόθεση Βρουντού κατά Κύπρου. Απα-

γόρευση διακρίσεων μεταξύ προσφύγων στην κατεχόμενη Κύπρο, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 375

ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 22.09.2015 στην υπόθεση Λαυρεντιάδης κατά Ελλάδα. Δικαίωμα προσφυγής κατά της νομιμότητας της κράτησης, ΕΕΕυρΔ 4/2015, σ. 524

ΝΤΟΥΡΑΚΗ Θ., Διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο βιοηθικής και δικαιωμάτων του ανθρώπου, ΔτΑ 65/2015, σ. 533

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Η πυκνότητα του ελέγχου του δικαστή της Ένωσης στις υποθέσεις ανταγωνισμού, ΘΠΔΔ 8-9/2015, σ. 715

ΡΑΝΤΟΣ Α., Εξελίξεις στο ζήτημα προσχωρήσεως της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ, ΘΠΔΔ 8-9/2015, σ. 698

ΤΑΣΣΗΣ Σ., Σημείωμα στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 12.01.2016 στην υπόθεση *Bărbulescu* κατά Ρουμανίας. Ιδιωτικότητα στην εργασία και διευθυντικό δικαίωμα, ΔιΜΕΕ 4/2015, σ. 653

ΤΡΕΚΛΗ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 09.07.2015 στην υπόθεση *Μαρτζακλής* και λοιποί κατά Ελλάδα. Συνθήκες κράτησης οροθετικών, ΠοινΔικ 8-9/2015, σ. 797

ΤΣΕΒΑΣ Α., Η προβληματική της παράνομης δημοσιογραφικής έρευνας υπό το φως της απόφασης του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Haldimann et.al.* κατά Ελβετίας, ΔιΜΕΕ 4/2015, σ. 550

ΤΣΟΛΚΑ Ο., «*Ne bis in idem*» και εσωτερικό δυαδικό σύστημα κυρώσεων για την «αυτή παράβαση»: μια σύνθετη προβληματική εν μέσω «διασταυρώσεων» της ΕΣΔΑ με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., ΠοινΧρ 8/2015, σ. 625

ΦΡΑΓΚΑΚΗΣ Ν., Ζητήματα οικογενειακού δικαίου στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΔτΑ 65/2015, σ. 553

ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ Κ., Το νομικό καθεστώς προστασίας των προσφύγων: η δυνατότητα λήψεως ασφαλιστικών μέτρων από το ΕΔΔΑ ως αντίβαρο της πλημμελούς προστασίας από το Ανώτατο Ακυρωτικό κατά τη διαδικασία της εκδόσεως, ΠοινΔικ 8-9/2015, σ. 689

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 23.04.2015 στην υπόθεση *Morice* κατά Γαλλίας. Τα όρια κριτικής στους δικαστές και της ελευθερίας έκφρασης των δικηγόρων εκτός ακροατηρίων, ΝοΒ 8/2015, σ. 1854

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 28.05.2015 στην υπόθεση *Υ.* κατά Σλοβενίας. Το δικαίωμα του κατηγορουμένου σε εξέταση του θύματος και το δικαίωμα του τελευταίου σε μη εξευτελισμό του, ΝοΒ 5/2015, σ. 1095

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 21.07.2015 στην υπόθεση *Oliari* κ.α. κατά Ιταλίας. Υπο-

χρέωση των κρατών να νομοθετήσουν τουλάχιστον μια μορφή ένωσης αστικού δικαίου για τα ομόφυλα ζευγάρια, ΝοΒ 7/2015, σ. 1596

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 27.10.2015 στην υπόθεση Konstantin Stefanov κατά Βουλγαρίας. Η επιβολή υπερβολικού προστίμου αποτελεί επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της περιουσίας, ΝοΒ 9/2015, σ. 2123

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 01.12.2015 στην υπόθεση Cengiz και άλλοι κατά Τουρκίας. YouTube: ο αποκλεισμός πρόσβασης παραβιάζει την ελευθερία της έκφρασης των χρηστών, ΝοΒ 10/2015, σ. 2306

ΧΙΩΛΟΣ Κ., Το ατομικό δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας, ΕΔΔΔ 3/2015, σ. 697

ΜΥΙΖΝΙΕΚΣ Ν., Addressing the human rights challenges underlying the criminalization of irregular migrants and national minorities in Europe, ΔτΑ 65/2015, σ. 505

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

ΑΥΓΗΤΙΔΗΣ Δ., Αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις δικαίου ανταγωνισμού: η Οδηγία 2014/104/ΕΕ υπό το πρίσμα προστασίας των καταναλωτών, ΔΕΕ 7/2015, σ. 673

ΖΑΠΡΙΑΝΟΣ Ν., Η θεμελίωση της αιτιώδους συνάφειας: συνδυασμός των θεωριών της πρόσφορης αιτίας και του σκοπού του κανόνα δικαίου στην αστική ευθύνη λόγω παραβάσεων του δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού, Αρμ 5/2015, σ. 741

ΖΕΥΓΩΛΗΣ Ν., Οι οδοντιατρικοί σύλλογοι ως ενώσεις επιχειρήσεων κατά τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 277

ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΗΣ Γ., Οι σύλλογοι ελεύθερων επαγγελματιών ως ενώσεις επιχειρήσεων: σκέψεις επ' αφορμή των αποφάσεων υπ' αριθμών ΣτΕ Ολ 148, 149, 150/2015, ΕφΑΔ 11/2015, σ. 958

ΚΑΨΑΛΗ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 150/2015. Καθορισμός ελάχιστων οδοντιατρικών αμοιβών και δίκαιο του ανταγωνισμού, ΘΠΔΔ 12/2015, σ. 1168

ΜΑΝΑΡΙΔΟΥ Ε., Η νομική ευθύνη του κράτους για κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης εκ μέρους δημόσιας ή προνομιούχου επιχείρησης, Ενέργεια & Δίκαιο 22/2015, σ. 78

ΜΙΚΡΟΥΛΕΑ Α., Επιχειρηματικός ανταγωνισμός μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών επιχειρήσεων (όταν το κράτος βλέπει τον ανταγωνισμό), Ενέργεια & Δίκαιο 22/2015, σ. 28

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α., Σημείωμα στην απόφαση του ΣτΕ 2596/2015. Το δικαίωμα να λειτουργεί τηλεοπτικό σταθμό έχει αντίτιμο; ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 469

ΠΑΝΙΤΣΑΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-352/13, CDC Hydrogen Peroxide, 21.05.2015, ECLI:EU:C:2015:335. Ρήτρες διαιτησίας/Ρήτρες παρέκτα-

σης διεθνούς δικαιοδοσίας και αδικοπρακτικές αξιώσεις αποζημίωσης λόγω παραβίασης των κανόνων ανταγωνισμού, ΔΕΕ 11/2015, σ. 1117

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Η πυκνότητα του ελέγχου του δικαστή της Ένωσης στις υποθέσεις ανταγωνισμού, ΘΠΔΔ 8-9/2015, σ. 715

ΡΟΚΑΣ Ι., Συμφωνία καθορισμού τιμών: η έννοια της ενιαίας και διαρκούς παράβασης – υπολογισμός προστίμου, ΕΕμπΔ 3/2015, σ. 511

ΣΟΥΦΛΕΡΟΣ Η., Η Οδηγία 2014/104/ΕΕ για τις αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης της νομοθεσίας ανταγωνισμού και η σχέση της με τον Κανονισμό (ΕΚ) 1/2003 (εκτελεστικό Κανονισμό των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ) και άλλα σχετικά με την εφαρμογή του ενωσιακά κείμενα, ΝοΒ 5/2015, σ. 60

ΣΤΕΦΑΝΟΥ Κ., Ρυθμιστικός ανταγωνισμός, εναρμόνιση νομοθεσιών και τυποποίηση στην ΕΕ: μια αναθεώρηση, ΕΕΕυρΔ 4/2015, σ. 413

ΤΖΟΥΓΑΝΑΤΟΣ Δ., Η ρήτρα του «μάλλον ευνοούμενου πελάτη» (MFN) στις διαδικτυακές ξενοδοχειακές κρατήσεις και η εφαρμογή του αρ. 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ, ΕΕμπΔ 4/2015, σ. 769

ΤΡΟΥΛΗ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-172/14, ING Pensii, 16.07.2015, ECLI:EU:C:2015:484. Συμπράξεις – Κατανομή πελατών μεταξύ ιδιωτικών ταμείων συντάξεων, ΕΕμπΔ 3/2015, σ. 722

ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

ΒΛΑΧΟΥ Ε., Σχόλιο στην απόφαση του ΜΕφΑΘ 4274/2014. Διακρίσεις λόγω ηλικίας: ο ν. 3304/2005 για την απαγόρευση των διακρίσεων στην εργασία και οι κανονισμοί με όριο ηλικίας, ΕΕργΔ8/2015, σ. 1011

ΓΑΒΑΛΑΣ Ν., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-267/12, Hay, 12.12.2013, ECLI:EU:C:2013:823. Διακρίσεις λόγω γενετήσιου προσανατολισμού: επίδομα και άδεια γάμου σε εργαζόμενους που έχουν συνάψει σύμφωνο αλληλεγγύης με ομόφυλο σύντροφο, ΕΕργΔ 9/2015, σ. 1120

ΛΟΡΑΜ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 13.10.2015 στην υπόθεση Βρουντού κατά Κύπρου. Απαγόρευση διακρίσεων μεταξύ προσφύγων στην κατεχόμενη Κύπρο, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 755

ΤΡΕΚΛΗ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 09.07.2015 στην υπόθεση Μαρτζακλής και λοιποί κατά Ελλάδα. Συνθήκες κράτησης οροθετικών, ΠοινΔικ 8-9/2015, σ. 797

ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΖΑΠΡΙΑΝΟΣ Ν., Η θεμελίωση της αιτιώδους συνάφειας: συνδυασμός των θεωριών της πρόσφορης αιτίας και του

σκοπού του κανόνα δικαίου στην αστική ευθύνη λόγω παραβάσεων του δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού, Αρμ 5/2015, σ. 741

ΡΩΞΑΝΑ ΑΙΚ., Εξελίξεις στα ζητήματα της αστικής ευθύνης του Κράτους στην πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, ΘΠΔΔ 12/2015, σ. 1092

ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΜΠΑΤΣΟΛΑΚΗ Ε., Δικαιολογημένη εμπιστοσύνη και ερμηνεία της σύμβασης: σκέψεις για την εφαρμογή των ερμηνευτικών διατάξεων των δικαιοπραξιών (173, 200 ΑΚ), ΕφΑΔ 10/2015, σ. 865

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΛΑΜΑΡΗ Δ., Η κυοφορία από παρένθετη μητέρα: επίκαιρα ζητήματα οικογενειακού δικαίου, ΧρΙΔ 8/2015, σ. 634

ΡΙΖΟΣ Ε., Πρόκληση σεξουαλικής ανικανότητας λόγω τραυματισμού και χρηματική ικανοποίηση του συζύγου του παθόντος: με αφορμή την ΑΠ 553/2014, ΧρΙΔ 7/2015, σ. 548

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΙΣ ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

ΚΑΪΑΦΑ-ΓΚΜΠΑΝΤΙ Μ., Ποινική νομοθεσία και ενωσιακές επιταγές: εθνική ενσωμάτωση της ενωσιακής νομοθεσίας στο παράδειγμα της αντιμετώπισης της διαφθοράς, ΠοινΧρ 9/2015, σ. 647

ΚΙΟΥΠΗΣ Δ., Οικονομικό έγκλημα: το ευρωπαϊκό δικονομικό πλαίσιο, ΠοινΔικ 12/2015, σ. 1065

ΣΤΑΝΕΛΛΟΣ Σ., Απαγορεύσεις αξιοποιήσεως αποδεικτικών μέσων και δικαστική συνδρομή στα φορολογικά εγκλήματα, ΠοινΔικ 12/2015, σ. 1079

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ Γ., Τα τοπικά όρια εφαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας για το ξέπλυμα, ΠοινΔικ 12/2015, σ. 1074

SCHÜNEMANN Β., Ελάχιστες προϋποθέσεις μιας αποτελεσματικής υπεράσπισης σε διεθνικές ευρωπαϊκές ποινικές διαδικασίες, ΠοινΔικ 12/2015, σ. 1055

ΑΣΥΛΟ

ΛΟΓΓΙΝΙΔΗΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-472/13, Shepherd, 26.02.2015, ECLI:EU:C:2015:117. Ύπαρξη ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και την απόδοση του καθεστώτος πρόσφυγα σε πολίτες τρίτης χώρας ή απάτριδες, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 356

ΤΑΚΗΣ Α., Κοινές παρατηρήσεις στις αποφάσεις του ΔΕΕ C-249/13, Boudjlida, 11.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2431 και C-166/13, Mukarubega, 05.11.2014, ECLI:EU:C:2014:2336. Θεωρήσεις εισόδου, άσυλο, μετανάστευση και άλλες πολιτικές σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, Αρμ 7/2015, σ. 1248

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-373/13, T., 24.06.2015, ECLI:EU:C:2015:413. Ελάχιστες απαιτήσεις για την αναγνώριση του πρόσφυγα ή του καθεστώτος της επικουρικής προστασίας, Αρμ 8/2015, σ. 1413

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-472/13, Shepherd, 26.02.2015, ECLI:EU:C:2015:117. Ελάχιστες απαιτήσεις για την υπαγωγή των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απατρίδων στο καθεστώς πρόσφυγα, Αρμ 4/2015, σ. 714

ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ Ζ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 1025/2015. Ευθύνη του Επικουρικού Κεφαλαίου από ατυχήματα αυτοκινήτων, που είναι ασφαλισμένα σε ασφαλιστική επιχείρηση της οποίας ανακλήθηκε η άδεια, ΕΕμπΔ 3/2015, σ. 662

ΡΟΚΑΣ Ι., Η ευθύνη του «Επικουρικού Κεφαλαίου Ασφάλισης Ευθύνης από Ατυχήματα Αυτοκινήτων» (ΕΚ) για ατυχήματα που προξενήθηκαν από ασφαλισμένους σε ασφαλιστικές εταιρίες που ανακλήθηκε η άδεια λειτουργίας τους, ΕλλΔνη 4/2015, σ. 961

ΡΟΚΑΣ Ι., Παρατηρήσεις επί των αλλαγών, που φέρνει στο νόμο για την Ασφαλιστική Σύμβαση, το Σχέδιο νόμου προσαρμογής προς την Οδηγία 2009/138 για την κρατική εποπτεία επί των ασφαλιστικών επιχειρήσεων, ΝοΒ 8/2015, σ. 1874

ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΗΛ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 583/2014. Ο ιδιοκτήτης ασφαλισμένου αυτοκινήτου δεν θεωρείται τρίτος έναντι του ασφαλιστή, Αρμ 7/2015, σ. 1161

ΓΕΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΓΚΟΡΤΣΟΣ Χ. / ΛΙΒΑΔΑ Χ., Τρέχουσες εξελίξεις στο ευρωπαϊκό επίπεδο, ΧρηΔικ 2/2015, σ. 201

ΚΑΛΛΙΔΟΥ Α. / ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ Ε., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: επικαιρότητα ΕΕ, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 289

ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ Ε., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: επικαιρότητα ΕΕ, ΕΕΕυρΔ 4/2015, σ. 435

ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ – ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ – ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ

ΓΑΛΑΝΗΣ Θ., Η τήρηση των κανόνων για τις δημόσιες συμβάσεις ως μέσο διασφάλισης της απουσίας κρατικών ενισχύσεων, ΘΠΔΔ 11/2015, σ. 1002

ΓΚΡΑΤΖΙΟΥ Κ., Η αντιμετώπιση των ασυνήθιστα χαμηλών προσφορών στους διαγωνισμούς για την ανάθεση δημοσίων συμβάσεων, Αρμ 7/2015, σ. 1097

ΔΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Η προσκόμιση πλαστού πιστοποιητικού ως «σοβαρό επαγγελματικό παράπτωμα» στο πλαίσιο των δημοσίων συμβάσεων, ΘΠΔΔ 11/2015, σ. 992

ΖΑΧΑΡΑΚΗ Ε.-Β., Ο προληπτικός έλεγχος των δημοσίων συμβάσεων από το Ελεγκτικό Συνέδριο, ΕΔΔΔΔ 3/2015, σ. 682

ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ Κ., Διατυπώσεις δημοσιότητας στις δημόσιες συμβάσεις: συνέπειες μη τήρησης αυτών, Αρμ 12/2015, σ. 2241

ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ Σ., Ο λειτουργικός κίνδυνος ως εννοιολογικό στοιχείο των συμβάσεων παραχώρησης στη νέα Οδηγία 2014/23/ΕΕ, Αρμ 4/2015, σ. 732

ΚΟΥΛΟΥΜΠΙΝΗ Ε.-Ε., Ο έλεγχος των συμπληρωματικών συμβάσεων από το Ελεγκτικό Συνέδριο: μια επαναλαμβανόμενη παθολογία, ΘΠΔΔ 8-9/2015, σ. 889

ΛΑΖΑΡΑΤΟΣ Π. / ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ Μ., Οι εξουσίες του δικαστηρίου που κρίνει διαφορά από σύμβαση συναφθείσα άνευ δημοσιεύσεως προκηρύξεως, ΕφημΔΔ 5/2015, σ. 639

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Οι συμβάσεις παραχώρησης κατά την Οδηγία 2014/23/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, Διδικ 4/2015, σ. 481

ΡΟΖΗΣ Θ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕφΛαρ 21/2015. Συμφωνία-πλαίσιο. Δικαίωμα αποκλεισθέντα τρίτου να προσβάλει τυχόν μεταγενέστερη τροποποίηση σύμβασης, ΘΠΔΔ 10/2015, σ. 941

ΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Κ., Ρήτρες γνώσεως στη σύμβαση δημοσίου έργου, ΕφΑΔ 8-9/2015, σ. 725

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ – ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Λ., Προσδιορισμός του κατά τόπον αρμόδιου δικαστηρίου σε υποθέσεις προσβολών δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας μέσω του διαδικτύου υπό το φως της πρόσφατης νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), ΕΕμπΔ 4/2015, σ. 794

ΕΥΘΥΜΙΟΥ Α., Διαφήμιση με χρήση ξένου σήματος ως λέξης-κλειδιού (keyword advertising) σε μηχανή αναζήτησης του Διαδικτύου: η νομική αξιολόγησή της από τη σκοπιά του ενωσιακού δικαίου των σημάτων, του ηλεκτρονικού εμπορίου και της συγκριτικής διαφήμισης, ΧρΙΔ 9/2015, σ. 707

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Κ., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 299

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Κ., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής, ΕΕΕυρΔ 4/2015, σ. 447

ΙΓΓΛΕΖΑΚΗΣ Ι., Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι μηχανές αναζήτησης στο Διαδίκτυο: παρουσίαση της απόφασης Google Spain του ΔΕΕ της 13ης Μαΐου 2014 (υπόθεση C-131/12), ΔτΑ 66/2015, σ. 827

ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΗΣ Γ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-326/14, Verein für Konsumenteninformation, 26.11.2015, ECLI:EU:C:2015:782. Τιμολόγια ηλεκτρονικών επικοινωνιών, ΔιΜΕΕ 4/2015, σ. 623

ΜΠΑΝΤΗ-ΜΑΡΚΟΥΤΗ Β. / ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ Μ. / ΚΙΟΥΣΗ Τ. / ΜΑΤΣΟΥΚΑ Α., Μεταδεδομένα και ηλεκτρονικές επικοινωνίες: η κατάργηση της Οδηγίας 2006/24 και η USA Freedom Act 2015, ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 335

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ε., Αυτόκλητες τηλεφωνικές κλήσεις με σκοπό την άμεση εμπορική προώθηση σύμφωνα με το ενωσιακό και το ελληνικό δίκαιο, Αρμ 12/2015, σ. 2231

ΣΤΑΜΑΤΟΥΔΗ Ε., «Linking», «Framing» και «Browsing»: πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ, ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 349

ΧΡΥΣΟΧΟΥ Χ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-322/14, El Majdoub, 21.05.2015, ECLI:EU:C:2015:334. Οι κανονισμοί Βρυξέλλες I και Ia στη σύναψη συμβάσεων μέσω Διαδικτύου με τη μέθοδο «click wrapping», ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 458

ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ

ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ Γ. / ΚΟΥΜΠΛΗ Β., Η διαμεσολάβηση ως τρόπος επίλυσης ιδιωτικών διαφορών στο ελληνικό δίκαιο, ΝοΒ 10/2015, σ. 2184

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ – ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

ΒΟΣΣΟΣ Κ., Η παρουσίαση στο κοινό προστατευόμενου περιεχομένου υπό το (ημί)φως της νομολογίας του ΔΕΕ, ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 361

ΖΟΛΩΤΑΣ Τ., Η γνωμοδότηση 2/13 του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί του Σχεδίου Συμφωνίας για την Προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ: κριτική ανάλυση και εκτίμηση των συνεπειών, ΘΠΔΔ 12/2015, σ. 1175

ΠΕΤΡΟΓΛΟΥ Ι., Η υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ και η ευθύνη του κράτους μέλους για αποζημίωση επί μη υποβολής του (ΔΕΕ C-160/14, Ferreira da Silva e Britto κ.λπ., 09.09.2015), ΕΔΚΑ 3/2015, σ. 596

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Η πυκνότητα του ελέγχου του δικαστή της Ένωσης στις υποθέσεις ανταγωνισμού, ΘΠΔΔ 8-9/2015, σ. 715

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Οι νέες δυνατότητες βελτίωσης της δικαστικής προστασίας υπό το πρίσμα των ευρωπαϊκών προτύπων, ΕΔΚΑ 4/2015, σ. 649

ΣΑΡΑΦΙΑΝΟΣ Δ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-441/13, Hejduk, 22.01.2015, ECLI:EU:C:2015:28. Το μετέωρο βήμα του ΔΕΕ, ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 440

ΣΤΑΜΑΤΟΥΔΗ Ε., «Linking», «Framing» και «Browsing»: πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ, ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 349

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Η., Το τέλος των δυαδικών κυρώσεων; ΠοινΧρ 8/2015, σ. 623

ΚΤΙΣΤΑΚΗ Σ., Η ενδικοφανής διαδικασία επίλυσης διαφορών: αποτελεσματικό μέσο ελέγχου της Διοίκησης σε εποχή οικονομικής κρίσης; ΕφημΔΔ 5/2015, σ. 604

ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 309/2015. Ο έλεγχος της συμβατότητας των νόμων προς το Σύνταγμα και προς το ενωσιακό δίκαιο στη μετ' αναίρεση δίκη, ΔιΔικ 6/2015, σ. 826

ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Π., Η συμβολή της Διοικητικής Δικαιοσύνης στην εμπέδωση του Κράτους Δικαίου, ΕφημΔΔ 5/2015, σ. 538

ΤΡΕΚΛΗ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 4042/2015. Αποτίμηση της λειτουργίας της Αιτήσεως για Δίκαιη Ικανοποίηση λόγω Υπέρβασης της Εύλογης Διάρκειας της Δίκης ενώπιον του ΣτΕ, ΘΠΔΔ 11/2015, σ. 1039

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ

ΔΑΦΝΟΜΗΛΗΣ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-686/13, Χ, 10.06.2015, ECLI:EU:C:2015:375. Συναλλαγματική ζημία προκύπτουσα από την εκποίηση «συμμετοχών κατεχόμενων για επιχειρηματικούς σκοπούς» λόγω συμμετοχής σε εταιρία εγκατεστημένη εντός άλλου κράτους μέλους, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 330

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

ΚΟΥΤΡΙΚΗ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-512/13, Soroga, 24.02.2015, ECLI:EU:C:2015:108. Η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων και φορολογικές ρυθμίσεις, ΔΦΝ 1574/2015, σ. 1636

ΤΖΩΡΤΖΗ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-67/14, Alimanovic, 15.09.2015, ECLI:EU:C:2015:59. Δικαίωμα αναζητούντων εργασία σε κοινωνικές παροχές, ΕΕΕυρΔ 4/2015, σ. 482

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

ΠΕΡΕΝΤΕ Μ., PSD II: η νέα πρόταση Οδηγίας της Επιτροπής σχετικά με τις υπηρεσίες πληρωμών στην εσωτερική αγορά και την κατάργηση της PSD (Οδηγία 2007/64/ΕΚ), ΔΕΕ 7/2015, σ. 698

ΣΙΑΜΠΗ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-589/13, F.E. Familienprivatstiftung Eisenstadt, 17.09.2015, ECLI:EU:C:2015:612. Η ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών, κατά το άρθρο 56 παράγραφος 1 ΕΚ, ΔΦΝ 1573/2015, σ. 1570

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

ΒΛΑΧΟΥ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-579/13, Ρ και S, 04.06.2015, ECLI:EU:C:2015:369. Καθεστώς πολιτών τρίτων χωρών, οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμένοντες, Αρμ 10/2015, σ. 1782

ΒΛΑΧΟΥ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-153/14, Κ και Α, 09.07.2015, ECLI:EU:C:2015:453. Δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης, Αρμ 10/2015, σ. 1775

ΤΑΚΗΣ Α., Κοινές παρατηρήσεις στις αποφάσεις του ΔΕΕ C-249/13, Boudjlida, 11.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2431 και C-166/13, Mukarubega, 05.11.2014, ECLI:EU:C:2014:2336. Θεωρήσεις εισόδου, άσυλο, μετανάστευση και άλλες πολιτικές σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, Αρμ 7/2015, σ. 1248

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-373/13, Τ., 24.06.2015, ECLI:EU:C:2015:413. Ελάχιστες απαιτήσεις για την αναγνώριση του πρόσφυγα ή του καθεστώτος της επικουρικής προστασίας, Αρμ 8/2015, σ. 1413

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-38/14, Zaizoune, 23.04.2015, ECLI:EU:C:2015:260. Κοινοί κανόνες και διαδικασίες σχετικά με την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών, Αρμ 6/2015, σ. 1061

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

ΚΑΨΑΛΗ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 150/2015. Καθορισμός ελάχιστων οδοντιατρικών αμοιβών και δίκαιο του ανταγωνισμού, ΘΠΔΔ 12/2015, σ. 1168

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ Χ., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-657/13, Verder Lab Tec, 21.05.2015, ECLI:EU:C:2015:331. Ελευθερία εγκατάστασης – Είσπραξη του φόρου επί της λανθάνουσας υπεραξίας σε δόσεις, ΔιΔικ 5/2015, σ. 635

ΔΑΦΝΟΜΗΛΗΣ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-686/13, Χ, 10.06.2015, ECLI:EU:C:2015:375. Συναλλαγματική ζημία προκύπτουσα από την εκποίηση «συμμετοχών κατεχόμενων για επιχειρηματικούς σκοπούς» λόγω συμμετοχής σε εταιρία εγκατεστημένη εντός άλλου κράτους μέλους, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 330

ΛΕΛΕΚΗ Α.Ν., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-388/14, Timac Agro Deutschland, 17.12.2015, ECLI:EU:C:2015:829. Επανεσωμάτωση ζημιών αλλοδαπής επιχειρηματικής εγκατάστασης, ΕΕΕυρΔ 4/2015, σ. 473

ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ – ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

ΕΥΘΥΜΙΟΥ Α., Διαφήμιση με χρήση ξένου σήματος ως λέξης-κλειδιού (keyword advertising) σε μηχανή αναζήτησης του Διαδικτύου: η νομική αξιολόγησή της από τη σκοπιά του ενωσιακού δικαίου των σημάτων, του ηλεκτρονικού εμπορίου και της συγκριτικής διαφήμισης, ΧρΙΔ 9/2015, σ. 707

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-96/14 Van Hove, 23.04.2015, ECLI:EU:C:2015:262. Οδη-

για 93/13/ΕΟΚ – Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών, ΕΕμπΔ 3/2015, σ. 573

ΧΑΤΖΑΡΑ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-96/14 Van Hove, 23.04.2015, ECLI:EU:C:2015:262. Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών, ΕΕμπΔ 3/2015, σ. 582

ΕΝΕΡΓΕΙΑ

ΑΛΕΞΙΑΔΗ Μ. Α., Η φιλελευθεροποίηση του διεθνούς εμπορίου – Το άνοιγμα των κρατικών προμηθειών – Δεσμεύσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα του φυσικού αερίου, *Ενέργεια & Δίκαιο* 22/2015, σ. 103

ΓΑΛΑΝΗΣ Θ., Χρηματοδότηση ενεργειακών υποδομών υπό το πρίσμα των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις, *Ενέργεια & Δίκαιο* 22/2015, σ. 84

ΗΛΙΑΔΟΥ ΑΙΚ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ ΟΛ 3366/2015. Ζητήματα συνταγματικότητας του «Ειδικού Τέλους για τη Μείωση Εκπομπών Αερίων Ρύπων», ΘΠΔΔ 12/2015, σ. 1158

ΠΑΝΑΓΟΣ Θ., Η πρόσβαση τρίτου στα δίκτυα φυσικού αερίου κατά την ενωσιακή και τη ρωσική έννομη τάξη: συγκριτική προσέγγιση, *ΕΕΕυρΔ* 4/2015, σ. 403

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-510/13, E.ON Földgáz Trade, 19.03.2015, ECLI:EU:C:2015:189. Εσωτερική αγορά φυσικού αερίου, *Αρμ* 5/2015, σ. 894

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Β., Φθηνότερη ενέργεια για τις ενεργοβόρες επιχειρήσεις; Η προβληματική από τη σκοπιά του δικαίου κρατικών ενισχύσεων, *ΠερΔικ* 4/2015, σ. 630

ΦΑΡΑΝΤΟΥΡΗΣ Ν., Ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού και κρατικές ενισχύσεις, *Ενέργεια & Δίκαιο* 22/2015, σ. 19

ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Δ., Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης και οι διπλωματικές αποστολές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, *ΕΕΕυρΔ* 3/2015, σ. 283

ΕΤΑΙΡΙΕΣ

ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΔΕΝΔΙΑ Β., Ο χαλαρός δεσμός του σύγχρονου μετόχου με την «εταιρία» του – Προβλήματα και προσπάθεια αντιμετώπισής τους: η πρόταση Οδηγίας της 9ης Απριλίου 2014, *ΔΕΕ* 8-9/2015, σ. 811

ΚΟΥΡΟΥΒΑΝΗ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-295/13, Η., 04.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2410. Διαδικασίες αφερεγγυότητας, *ΕΕΕυρΔ* 4/2015, σ. 501

ΠΑΥΛΙΔΗΣ Γ., Φορολογικές πρακτικές των πολυεθνικών εταιρειών με αφορμή την υπόθεση Lux Leaks, *ΕΕΕυρΔ* 3/2015, σ. 261

ΤΣΕΝΕ Χ., Το κανονιστικό πλαίσιο των κωδίκων εταιρικής διακυβέρνησης, *ΕΕμπΔ* 3/2015, σ. 528

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

ΚΟΥΦΑΚΗ Ι., Σημείωμα στην απόφαση του ΓεΔΕΕ T-79/13, Accorinti κ.λπ./ΕΚΤ, 07.10.2015, ECLI:EU:T:2015:756. Μη θεμελίωση ευθύνης της Ένωσης για την μείωση της αξίας των ελληνικών χρεογράφων, *ΝοΒ* 8/2015, σ. 1867

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΓεΔΕΕ T-496/11, Ηνωμένο Βασίλειο/ΕΚΤ, 04.03.2015, ECLI:EU:T:2015:133. Οικονομική και νομισματική πολιτική – ΕΚΤ, *Αρμ* 6/2015, σ. 1081

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΓεΔΕΕ T-79/13, Accorinti κ.λπ./ΕΚΤ, 07.10.2015, ECLI:EU:T:2015:756. Οικονομική και νομισματική πολιτική – ΕΚΤ, *Αρμ* 11/2015, σ. 2000

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-62/14, Gauweiler κ.λπ., 16.06.2015, ECLI:EU:C:2015:400. Οικονομική και νομισματική πολιτική – ΕΚΤ, *Αρμ* 8/2015, σ. 1402

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

(Βλ. λήμμα Ανθρώπινα Δικαιώματα)

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-261/13 P, Schönberger/Κοινοβούλιο, 09.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2423. Αναφορά στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Αρμ* 7/2015, σ. 1253

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ

ΓΑΒΑΛΑΣ Ν., Σημείωμα στην απόφαση του ΑΠ 62/2015. Η αποζημίωση απολύσεως ως θεμελιώδες δικαίωμα, *ΔιΜΕΕ* 4/2015, σ. 669

ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΡΑΝΤΟΣ Α., Εξελίξεις στο ζήτημα προσχωρήσεως της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ, *ΘΠΔΔ* 8-9/2015, σ. 698

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΓεΔΕΕ T-450/12, Αναγνωστάκης/Επιτροπή, 30.09.2015, ECLI:EU:T:2015:739. Συμμετοχική δημοκρατία, *ΕΕΕυρΔ* 4/2015, σ. 505

ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ Ν., Κοινοβουλευτικός έλεγχος στην κανονιστική δράση της διοίκησης: αλλοδαπά πρότυπα και θεωρητικοί προβληματισμοί, *ΕφημΔΔ* 6/2015, σ. 732

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΓεΔΕΕ T-450/12, Αναγνωστάκης/Επιτροπή, 30.09.2015, ECLI:EU:T:2015:739. Ευρωπαϊκή πρωτοβουλία πολιτών, *Αρμ* 11/2015, σ. 1977

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-409/13, Συμβούλιο/Επιτροπή, 14.04.2015, ή,

14.04.2015, ECLI:EU:C:2015:217. Αρχή της κατανομής αρμοδιοτήτων – Αρχή της θεσμικής ισορροπίας, Αρμ 12/2015, σ. 2196

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-425/13, Επιτροπή/Συμβούλιο, 16.07.2015, ECLI:EU:C:2015:483. Αρμοδιότητες των ενωσιακών οργάνων κατά τη διαδικασία διαπραγματεύσεων διεθνών συμφωνιών – Θεσμική ισορροπία, Αρμ 9/2015, σ. 1623

ΙΣΟΤΗΤΑ – ΙΣΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ

ΑΡΓΑΛΙΑΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-83/14, CHEZ Razpredelenie Bulgaria, 16.07.2015, ECLI:EU:C:2015:480. Αρχή της ίσης μεταχείρισης προσώπων στο πλαίσιο της φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 343

ΚΑΪΔΑΤΖΗΣ Α., Εισαγωγικό σημείωμα στις αποφάσεις του ΣτΕ 13/2015, 26/2015, 107/2015 και 162/2015. Ο συγκεκριμένος χαρακτήρας του ελέγχου τήρησης της αρχής της ισότητας, Αρμ 5/2015, σ. 857

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-83/14, CHEZ Razpredelenie Bulgaria, 16.07.2015, ECLI:EU:C:2015:480. Αρχή της ίσης μεταχείρισης προσώπων ανεξαρτήτως της φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής, Αρμ 9/2015, σ. 1642

ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΕΣ

ΑΥΓΗΤΙΔΗΣ Δ., Αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις δικαίου ανταγωνισμού: η Οδηγία 2014/104/ΕΕ υπό το πρίσμα προστασίας των καταναλωτών, ΔΕΕ 7/2015, σ. 673

ΒΕΝΙΕΡΗΣ Ι., Δικαστικός έλεγχος ΓΟΣ που επαναλαμβάνει κατά περιεχόμενο μία νομοθετική διάταξη (άρθρο 1 παρ. 2 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ), ΧρΙΔ 9/2015, σ. 704

ΒΕΝΙΕΡΗΣ Ι., Τα στεγαστικά δάνεια σε ελβετικό φράγκο: έλεγχος της μηνιαίας δόσης του δανειολήπτη υπό το πρίσμα του Ν. 2251/1994 (γνωμ.), ΕΕμπΔ 3/2015, σ. 743

ΓΚΟΥΝΤΕΛΑ Ε., Σχόλιο στην απόφαση του ΠΠρΚορίνθου 135/2015. Σύμβαση δανείου σε συνάλλαγμα, ΧρηΔικ 3/2015, σ. 419

ΔΕΛΛΙΟΣ Γ. / ΒΑΛΤΟΥΔΗΣ Α., Συμβάσεις δανείων σε ελβετικό φράγκο: κύρος γενικών όρων συναλλαγών και συναφή ζητήματα, ΕπισκΕΔ 1-2/2015, σ. 89

ΕΥΘΥΜΙΟΥ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΞάν 26/2015. Τρέχουσες νομολογιακές εξελίξεις ως προς το ζήτημα των δανείων σε ελβετικό φράγκο, ΧρΙΔ 7/2015, σ. 517

ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΗΣ Γ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-326/14, Verein für Konsumenteninformation, 26.11.2015, ECLI:EU:C:2015:782. Τιμολόγια ηλεκτρονικών επικοινωνιών, ΔιΜΕΕ 4/2015, σ. 623

ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ Ι. / ΒΡΕΤΤΟΥ Χ., Ο ανοιχτός έλεγχος των ΓΟΣ στις δανειακές συμβάσεις σε ελβετικό φράγκο (γνωμ.), ΕφΑΔ 12/2015, σ. 1043

ΚΟΛΟΤΟΥΡΟΣ Π., Το αντικείμενο της εν στενή έννοια συλλογικής δίκης (γνωμ.), ΔΕΕ 12/2015, σ. 1189

ΚΟΥΦΑΚΗ Ι., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-8/14, BBVA, 29.10.2015, ECLI:EU:C:2015:731. Ζητήματα αναγκαστικής εκτέλεσης και προστασία των καταναλωτών, ΝοΒ 8, σ. 1864

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-257/14, van der Lans, 17.09.2015, ECLI:EU:C:2015:618. Όροι απαλλαγής του αερομεταφορέα από την υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης εξαιτίας μεγάλης καθυστέρησης της πτήσης, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ.352

ΜΟΥΝΤΑΛΑΣ Ε., Σχόλιο στην απόφαση του ΜΠρΛαμ 134/2015. Η προσωρινή προστασία του καταναλωτή σε περίπτωση χορήγησης δανείων σε ελβετικό φράγκο, ΧρηΔικ 2/2015, σ. 278

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ε., Αυτόκλητες τηλεφωνικές κλήσεις με σκοπό την άμεση εμπορική προώθηση σύμφωνα με το ενωσιακό και το ελληνικό δίκαιο, Αρμ 12/2015, σ. 2231

ΠΕΛΛΕΝΗ-ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Α., Η ελάχιστη εναρμόνιση Οδηγία 2014/17/ΕΕ σχετικά με τις συμβάσεις πίστωσης για ακίνητα που προορίζονται για κατοικία, ΧρηΔικ 3/2015, σ. 330

ΠΕΡΕΝΤΕ Μ., PSD II: η νέα πρόταση Οδηγίας της Επιτροπής σχετικά με τις υπηρεσίες πληρωμών στην εσωτερική αγορά και την κατάργηση της PSD (Οδηγία 2007/64/ΕΚ), ΔΕΕ 7/2015, σ. 698

ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ Ε., Η έννοια του «καταναλωτή» σήμερα ιδίως στις τραπεζικές πιστωτικές συμβάσεις, υπό το πρίσμα και της υπ' αριθμ. 13/2015 απόφασης της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, ΕφΑΔ 12/2015, σ. 1065

ΡΗΓΑΣ Κ., Κύρος των ρητρών χρονικού περιορισμού της ευθύνης του ασφαλιστή με έμφαση στη ρήτρα «claims made», ΝοΒ 5/2015, σ. 1120

ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-63/14, Επιτροπή/Γαλλία, 09.07.2015, ECLI:EU:C:2015:458. Ανάκτηση παράνομης ενίσχυσης από επιχείρηση επιφορτισμένη με την εξυπηρέτηση ΥΓΟΣ, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 348

ΣΙΩΠΗ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΠατρών 244/2015. Ο επενδυτής ως καταναλωτής με βάση το ν. 2251/1994 και τον Κανονισμό 44/2001 προς μία νέα οριοθέτηση της έννοιας του καταναλωτή, ΕΕμπΔ 4/2015, σ. 828

ΣΠΥΡΑΚΟΣ Δ., Δάνεια σε συνάλλαγμα και προστασία του οφειλέτη, ΔΕΕ 8-9/2015, σ. 825

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του Γε-ΔΕΕ T-334/12, Plantavis και NEM/Επιτροπή και EFSA, 12.06.2015, ECLI:EU:T:2015:376. Προστασία των καταναλωτών – Ισχυρισμοί υγείας που διατυπώνονται για τα τρόφιμα, Αρμ 8/2015, σ. 1422

ΤΣΙΡΟΒΑΣΙΛΗ Κ., Σχόλιο στην απόφαση του ΣτΕ 2857/2015. Η ανάθεση της μικροπρωληπτικής εποπτείας των τραπεζών σε υπερεθνική Αρχή στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Ένωσης, ΝοΒ 8/2015, σ. 1811

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-497/13, Faber, 04.06.2015, ECLI:EU:C:2015:357. Δικονομική αυτονομία και αποτελεσματική καταναλωτική προστασία στη σύμβαση πώλησης καταναλωτικών αγαθών, ΕφΑΔ 12/2015, σ. 1184

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-96/14 Van Hove, 23.04.2015, ECLI:EU:C:2015:262. Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών, ΕΕμπΔ 3/2015, σ. 573

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΚαβ 56/2015. Τραπεζικά δάνεια ελβετικού φράγκου, ΕΕμπΔ 4/2015, σ. 918

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Σκέψεις για την εναρμόνιση του ελληνικού δικαίου προς την Οδηγία 2014/17/ΕΕ σχετικά με τις συμβάσεις πίστωσης σε καταναλωτές για ακίνητα, που προορίζονται για κατοικία, ΕφΑΔ 8-9/2015, σ. 714

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Το βάρος απόδειξης της εκπλήρωσης των προσυμβατικών υποχρεώσεων ενημέρωσης αξιολόγησης εκ μέρους του πιστωτικού φορέα σε σύμβαση καταναλωτικής πίστωσης και το ζήτημα της μεταξύ τους σχέσης: σκέψεις με αφορμή την απόφαση CA Consumer Finance του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕΛΔνη 5/2015, σ. 1349

ΧΑΤΖΑΡΑ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-96/14 Van Hove, 23.04.2015, ECLI:EU:C:2015:262. Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών, ΕΕμπΔ 3/2015, σ. 582

ΚΟΙΝΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Δ., Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης και οι διπλωματικές αποστολές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 283

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ

ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ Ο., Ο «πυρήνας του κοινωνικοασφαλιστικού δικαιώματος» ως όριο στις περικοπές συντάξεων: σχόλιο στις αποφάσεις 2287/2015 και 2288/2015 της Ολομέλειας του Συμβουλίου Επικρατείας, ΕΔΚΑ 3/2015, σ. 450

ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 18.06.2012 στην υπόθεση Khoniakina v. Georgia. Περιορισμός συνταξιοδοτικού δικαιώματος και δημοσιονομική κρίση, ΔτΑ 65/2015, σ. 661

ΚΟΥΛΟΥΜΠΙΝΗ Ε.-Ε., Η στέρηση της σύνταξης λόγω αμετάκλητης ποινικής καταδίκης: ένα παράδειγμα αναλογικότητας στη συνταξιοδοτική δίκη, ΕΔΚΑ 4/2015, σ. 733

ΜΥΛΩΝΑ Ε., Το ύψος του ποσοστού μείωσης της σύνταξης ως κριτήριο για τον έλεγχο της παραβίασης του αρ. 1 παρ. 1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ. Η παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη: συγκριτική επισκόπηση της Αποφ. ΕΔΔΑ 15.04.2014, Υποθ. Stefanetti και Αποφ. ΕΔΔΑ 31.05.2011, Υποθ. Maggio, ΕΔΚΑ 3/2015, σ. 470

ΡΩΞΑΝΑ ΑΙΚ., Η συρρίκνωση των συντάξεων των ευρωπαϊκών πολιτών ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων: παρατηρήσεις με αφορμή τις αποφάσεις 2287-2288/2015 της Ολομέλειας του Συμβουλίου Επικρατείας, ΕΔΚΑ 4/2015, σ. 683

ΤΣΕΤΟΥΡΑ Α., Συντάξεις δικαστικών λειτουργών και νόμιμες προσδοκίες: αντιπαραβολή της Απόφασης του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Εσθονίας της 26.06.2014 με τη νομολογία του ΕΔΔΑ και των ελληνικών δικαστηρίων, ΕΔΚΑ 3/2015, σ. 484

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΓΑΒΑΛΑΣ Ν., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-267/12, Hay, 12.12.2013, ECLI:EU:C:2013:823. Διακρίσεις λόγω γενετήσιου προσανατολισμού: επίδομα και άδεια γάμου σε εργαζόμενους που έχουν συνάψει σύμφωνο αλληλεγγύης με ομόφυλο σύντροφο, ΕΕργΔ 9/2015, σ. 1120

ΓΙΑΝΝΑΚΟΥΡΟΥ Μ. / ΤΣΑΤΗΡΗΣ Γ., Οι νέοι και το εργατικό δίκαιο στο πλαίσιο της δημοσιονομικής κρίσης, ΕΕργΔ 10/2015, σ. 1245

ΖΕΡΔΕΛΗΣ Δ., Ενοικίαση προσωπικού μέσω συμβάσεων έργου: οι συβάσεις έργου ως μηχανισμός καταστρατήγησης της νομοθεσίας για την προσωρινή απασχόληση, ΔΕΕ 8-9/2015, σ. 788

ΚΟΥΦΑΚΗ Ι., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-180/14, Επιτροπή / Ελλάδα, 23.12.2015, ECLI:EU:C:2015:840. Νομιμότητα ωραρίου ιατρών στα ελληνικά νοσοκομεία, ΝοΒ 10/2015, σ. 2318

ΚΟΥΦΑΚΗ Ι., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-222/14, Μαϊστρέλλης, 16.07.2015, ECLI:EU:C:2015:473. Το δικαίωμα χορήγησης γονικής άδειας στους Έλληνες δικαστικούς λειτουργούς, ΝοΒ 6/2015, σ. 1340

ΚΟΦΙΝΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-222/14, Μαϊστρέλλης, 16.07.2015, ECLI:EU:C:2015:473. Δικαίωμα λήψης γονικής άδειας λόγω γέννησης τέκνου έχει και ο πατέρας υπάλληλος, η σύζυγος του οποίου δεν εργάζεται, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 341

ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-180/14, Επιτροπή/Ελλάδα, 23.12.2015, ECLI:EU:C:2015:840. Οι εφημερίες των ιατρών και η έννοια της ετοιμότητας προς εργασία, ΕφημΔΔ 6/2015, σ. 667

ΠΕΡΒΟΥ Ι., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-65/14, Rosselle, 21.05.2015, ECLI:EU:C:2015:339. Μέτρα που αποβλέπουν στη βελτίωση της υγείας και της ασφάλειας στην εργασία για έγκυες, λεχώνες και θηλάζουσες εργαζόμενες, Διδικ 4/2015, σ. 639

ΠΕΡΡΑΚΗ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-198/13, Julian Hernández κ.λπ., 10.07.2014, ECLI:EU:C:2014:2055. Προστασία των δικαιωμάτων των εργαζομένων που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και εθνικά μέτρα εφαρμογής της Οδηγίας για την αφερεγγυότητα του εργοδότη, ΔΕΕ 8-9/2015, σ. 919

ΠΕΡΡΑΚΗ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-533/13, ΑΚΤ, 17.03.2015, ECLI:EU:C:2015:173. Η νομιμότητα των περιορισμών στην προσωρινή απασχόληση, ΔΕΕ 8-9/2015, σ. 905

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-533/13, ΑΚΤ, 17.03.2015, ECLI:EU:C:2015:173. Απασχόληση εργατικού δυναμικού προσωρινώς διατιθέμενου από άλλη εταιρία, Αρμ 5/2015, σ. 886

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-160/14, Ferreira da Silva e Brito κ.λπ., 09.09.2015, ECLI:EU:C:2015:565. Διατήρηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων σε περίπτωση μεταβίβασης επιχειρήσεων, εγκαταστάσεων ή τμημάτων εγκαταστάσεων ή επιχειρήσεων, Αρμ 10/2015, σ. 1768

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-222/14, Μαϊστρέλλης, 16.07.2015, ECLI:EU:C:2015:473. Συμφωνία πλαίσιο για τη γονική άδεια, Αρμ 9/2015, σ. 1628

ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

ΓΑΛΑΝΗΣ Θ., Η τήρηση των κανόνων για τις δημόσιες συμβάσεις ως μέσο διασφάλισης της απουσίας κρατικών ενισχύσεων, ΘΠΔΔ 11/2015, σ. 1002

ΓΑΛΑΝΗΣ Θ., Χρηματοδότηση ενεργειακών υποδομών υπό το πρίσμα των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις, Ενέργεια & Δίκαιο 22/2015, σ. 84

ΜΙΚΡΟΥΛΕΑ Α., Επιχειρηματικός ανταγωνισμός μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών επιχειρήσεων (όταν το κράτος βλάπτει τον ανταγωνισμό), Ενέργεια & Δίκαιο 22/2015, σ. 28

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-518/13, Eventech, 14.01.2015, ECLI:EU:C:2015:9. Άρθρο 107, παρ. 1, ΣΛΕΕ – Σύστημα βάσει του οποίου επιτρέπεται μόνο στα ταξί του Λονδίνου, και όχι στα μισθωμένα οχήματα με οδηγό, να κυκλοφορούν στους λεωφορειόδρομους, Αρμ 7/2015, σ. 1263

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Β., Φθηνότερη ενέργεια για τις ενεργόβρες επιχειρήσεις; Η προβληματική από τη σκοπιά του δικαίου κρατικών ενισχύσεων, ΠερΔικ 4/2015, σ. 630

ΦΑΡΑΝΤΟΥΡΗΣ Ν., Ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού και κρατικές ενισχύσεις, Ενέργεια & Δίκαιο 22/2015, σ. 19

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

ΒΛΑΧΟΥ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-579/13, Ρ και S, 04.06.2015, ECLI:EU:C:2015:369. Καθε-

στώσ πολιτών τρίτων χωρών, οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμένοντες, Αρμ 10/2015, σ. 1782

ΒΛΑΧΟΥ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-153/14, Κ και Α, 09.07.2015, ECLI:EU:C:2015:453. Δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης, Αρμ 10/2015, σ. 1775

ΤΑΚΗΣ Α., Κοινές παρατηρήσεις στις αποφάσεις του ΔΕΕ C-249/13, Boudjlida, 11.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2431 και C-166/13, Mukarubega, 05.11.2014, ECLI:EU:C:2014:2336. Θεωρήσεις εισόδου, άσυλο, μετανάστευση και άλλες πολιτικές σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, Αρμ 7/2015, σ. 1248

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-38/14, Zaizoune, 23.04.2015, ECLI:EU:C:2015:260. Κοινοί κανόνες και διαδικασίες σχετικά με την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών, Αρμ 6/2015, σ. 1061

ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ Κ., Το νομικό καθεστώς προστασίας των προσφύγων: η δυνατότητα λήψεως ασφαλιστικών μέτρων από το ΕΔΔΑ ως αντίβαρο της πλημμελούς προστασίας από το Ανώτατο Ακυρωτικό κατά τη διαδικασία της εκδόσεως, ΠοινΔικ 8-9/2015, σ. 689

ΜΥΙΖΝΙΕΚΣ Ν., Addressing the human rights challenges underlying the criminalization of irregular migrants and national minorities in Europe, ΔτΑ 65/2015, σ. 505

ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-257/14, van der Lans, 17.09.2015, ECLI:EU:C:2015:618. Όροι απαλλαγής του αερομεταφορέα από την υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης εξαιτίας μεγάλης καθυστέρησης της πτήσης, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 352

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΓΙΑΝΝΑΚΟΥΡΟΥ Μ. / ΤΣΑΤΗΡΗΣ Γ., Οι νέοι και το εργατικό δίκαιο στο πλαίσιο της δημοσιονομικής κρίσης, ΕΕργΔ 10/2015, σ. 1245

ΡΙΖΟΣ Ε., Το χρήμα-απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, ΕλλΔνη 5/2015, σ. 1300

GORTSOS C., Financial inclusion: an overview of its various dimensions and the initiatives to enhance its current level, ΧρηΔικ 3/2015, σ. 317

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΓΩΓΟΣ Κ., Προς μια ενωσιακή δικονομία των περιβαλλοντικών διαφορών: όψεις της δικαστικής προστασίας κατά την περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων υπό το φως της νεότερης νομολογίας του ΔΕΕ, ΕφημΔΔ 4/2015, σ. 514

ΚΟΥΦΑΚΗ Ι., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-473/14, Δήμος Κρωπίας Αττικής, 10.09.2015, ECLI:EU:C:2015:582. Στρατηγική μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων: η περίπτωση του Υμηττού, ΝοΒ 7/2015, σ. 1615

ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-473/14, Δήμος Κρωπίας Αττικής, 10.09.2015, ECLI:EU:C:2015:582. Υποκατάστατα της στρατηγικής περιβαλλοντικής εκτίμησης κατά την Οδηγία 42/2001, Αρμ 10/2015, σ. 1753

ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗΣ Ι., Το δικαίωμα στο νερό: αντίκρισμα μιας κατεξοχήν κοινωφελούς υπηρεσίας, Αρμ 8/2015, σ. 1437

ΠΟΥΪΚΛΗ Κ., Η περιβαλλοντική ευθύνη υπό την Οδηγία 2004/35/ΕΚ: μεταξύ καινοτομίας και αναποτελεσματικότητας, ΠερΔικ 3/2015, σ. 405

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

ΒΑΘΡΑΚΟΚΟΙΛΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-201/13, Deckmyn και Vrijheidsfonds, 03.09.2014, ECLI:EU:C:2014:2132. Έννοια παρωδίας στο δίκαιο της ΕΕ, ΕλλΔνη 5/2015, σ. 1580

ΒΑΘΡΑΚΟΚΟΙΛΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-580/13, Coty Germany, 16.07.2015, ECLI:EU:C:2015:485. Η ισχύς του τραπεζικού απορρήτου έναντι της αξίωσης για την προστασία δικαιώματος διανοητικής ιδιοκτησίας, ΕλλΔνη 6/2015, σ. 1781

ΒΟΣΣΟΣ Κ., Η παρουσίαση στο κοινό προστατευόμενου περιεχομένου υπό το (ημί)φως της νομολογίας του ΔΕΕ, ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 361

ΒΟΣΣΟΣ Κ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-151/15, Sociedade Portuguesa de Autores, 14.07.2015, ECLI:EU:C:2015:468. Παρουσίαση μουσικών έργων σε καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος, ΔιΜΕΕ 4/2015, σ. 610

ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Λ., Προσδιορισμός του κατά τόπον αρμόδιου δικαστηρίου σε υποθέσεις προσβολών δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας μέσω του διαδικτύου υπό το φως της πρόσφατης νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), ΕΕμπΔ 4/2015, σ. 794

ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Α., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-516/13, Dimensione Direct Sales και Labianca, 13.05.2015, ECLI:EU:C:2015:315. Η ρητή ένταξη της προσφοράς προς πώληση και της διαφημίσεως προϊόντος στο δικαίωμα της διαμονής, ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 420

ΠΛΕΥΡΗ Α., Δίκες των Οργανισμών Συλλογικής Διαχειρίσεως και Προστασίας Συγγενικών Δικαιωμάτων, σύμφωνα με τον ν. 2121/1993, ΝοΒ 8/2015, σ. 1649

ΣΑΜΑΡΤΖΗ Β., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-41/14, Christie's France, 26.02.2015, ECLI:EU:C:2015:119. Κύρος συμβατικής ρήτρας σύμφωνα με την οποία το οριστικό κόστος καταβολής των ποσοστών στο πλαίσιο του δικαιώματος παρακολούθησης το φέρει πρόσωπο διαφορετικό του βαρυνόμενου με την υποχρέωση καταβολής των σχετικών ποσοστών, ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 432

ΣΑΡΑΦΙΑΝΟΣ Δ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-441/13, Hejduk, 22.01.2015, ECLI:EU:C:2015:28. Το μέγεθος βήμα του ΔΕΕ, ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 440

ΣΟΦΟΥ Θ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 1993/2014. Βάσεις δεδομένων και σχετικό καθεστώς προστασίας, ΕΕμπΔ 3/2015, σ. 713

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-441/13, Hejduk, 22.01.2015, ECLI:EU:C:2015:28. Ειδικές δωσιδικίες ως προς ενοχές εξ αδικοπράξιας ή οιονεί αδικοπράξιας – Δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, ΧρΙΔ 7/2015, σ. 524

ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΑΘ 2221/2015. Προβλήματα ένταξης των ηλεκτρονικών παιχνιδιών (vidogames) στο σύστημα προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας, ΧρΙΔ 9/2015, σ. 702

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-146/13, Ισπανία/Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, 05.05.2015, ECLI:EU:C:2015:298. Ενιαίο καθεστώς προστασίας ευρεσιτεχνιών, Αρμ 12/2015, σ. 2185

ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Η., Το τέλος των δυαδικών κυρώσεων; ΠοινΧρ 8/2015, σ. 623

ΑΡΓΥΡΟΣ Α., Σχόλιο στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 1741/2015. Τελωνιακές παραβάσεις – Η αρχή «ne bis in idem», ΝοΒ 5/2015, σ. 1073

ΚΑΪΦΑ-ΓΚΜΠΑΝΤΙ Μ., Η αναδρομική εφαρμογή του επεικέστερου νόμου στην πρόσφατη νομολογία της Ολομέλειας του ΑΠ: διάλογος για την προστασία ενός διεθνώς αναγνωρισμένου θεμελιώδους δικαιώματος, ΠοινΔικ 11/2015, σ. 953

ΚΑΪΦΑ-ΓΚΜΠΑΝΤΙ Μ., Ποινική νομοθεσία και ενωσιακές επιταγές: εθνική ενσωμάτωση της ενωσιακής νομοθεσίας στο παράδειγμα της αντιμετώπισης της διαφθοράς, ΠοινΧρ 9/2015, σ. 647

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Λ. / ΣΑΤΛΑΝΗΣ Χ. / ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ Ι., Η διανομορφωτική επενέργεια του Διεθνούς και του Ευρωπαϊκού Δικαίου πάνω στο αξιόποινο και στην ποινική δίκη, ΠοινΔικ 8-9/2015, σ. 705

ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Χ., Η αποστολή του διεθνούς ποινικού δικαίου και οι προκλήσεις της σύγχρονης πραγματικότητας, ΠοινΔικ 12/2015, σ. 1051

ΣΑΤΛΑΝΗΣ Χ., Ποινικοδικονομικά Varia, ΠοινΔικ 10/2015, σ. 857

ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ-ΚΑΣΤΑΝΙΔΟΥ Ε., Προκλήσεις για τον σύγχρονο ποινικό νομοθέτη, ΠοινΧρ 7/2015, σ. 481

ΤΑΜΙΩΛΑΚΗ Ν., Ζητήματα ερμηνείας και εφαρμογής της αρχής ne bis in idem, ΔιΔικ 5/2015, σ. 646

ΤΣΟΛΚΑ Ο., «Ne bis in idem» και εσωτερικό δυαδικό σύστημα κυρώσεων για την «αυτή παράβαση»: μια σύνθετη προβληματική εν μέσω «διασταυρώσεων» της ΕΣΔΑ με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., ΠoinΧρ 8/2015, σ. 625

SCHÜNEMANN Β., Ελάχιστες προϋποθέσεις μιας αποτελεσματικής υπεράσπισης σε διεθνικές ευρωπαϊκές ποινικές διαδικασίες, ΠoinΔικ 12/2015, σ. 1055

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΖΩΩΝ

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-424/13, Zuchtvieh-Export, 23.04.2015, ECLI:EU:C:2015:256. Προστασία των ζώων κατά τη μεταφορά, Αρμ 12/2015, σ. 2206

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-528/13, Léger, 29.04.2015, ECLI:EU:C:2015:288. Τεχνικές απαιτήσεις για το αίμα και τα συστατικά του αίματος, Αρμ 6/2015, σ. 1068

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-48/14, Κοινοβούλιο/Συμβούλιο, 12.02.2015, ECLI:EU:C:2015:91. Προστασία της υγείας του πληθυσμού από ραδιενεργές ουσίες που περιέχονται στο νερό ανθρώπινης κατανάλωσης, Αρμ 4/2015, σ. 722

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ – ΑΠΟΡΡΗΤΟ

ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-362/14, Schrems, 06.10.2015, ECLI:EU:C:2015:650. Διαβίβαση προσωπικών δεδομένων στις ΗΠΑ, Διδικ 6/2015, σ. 903

ΙΓΓΛΕΖΑΚΗΣ Ι., Σημείωμα στην απόφαση του ΜΠλημΑθ 2813/2015. Επέμβαση σε αρχείο προσωπικών δεδομένων (άρθρο 22 § 4 Ν 2472/1997), ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 409

ΙΓΓΛΕΖΑΚΗΣ Ι., Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι μηχανές αναζήτησης στο Διαδίκτυο: παρουσίαση της απόφασης Google Spain του ΔΕΕ της 13ης Μαΐου 2014 (υπόθεση C-131/12), ΔτΑ 66/2015, σ. 827

ΚΟΣΚΙΝΑ-ΣΑΡΙΔΑΚΗ Α., Προστασία των προσωπικών δεδομένων και δικαίωμα στη λήθη. Όρια στην ψηφιακή επιτήρηση των πολιτών: σχόλια με αφορμή την απόφαση Digital Rights Ireland/Kärntner Landesregierung του ΔΕΕ της 8ης Απριλίου 2014 (υποθέσεις C-293/12 και C-594/12), ΔτΑ 66/2015, σ. 855

ΜΗΤΡΟΥ Λ., Προστασία προσωπικών δεδομένων και υπολογιστικό νέφος, ΔιΜΕΕ 4/2015, σ. 534

ΜΠΑΝΤΗ-ΜΑΡΚΟΥΤΗ Β. / ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ Μ. / ΚΙΟΥΣΗ Τ. / ΜΑΤΣΟΥΚΑ Α., Μεταδεδομένα και ηλεκτρονικές επικοινωνίες: η κατάργηση της Οδηγίας 2006/24 και η USA Freedom Act 2015, ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 335

ΜΥΛΩΝΑ Ε., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΕ C-201/14, Bara κ.λπ., 01.10.2015, ECLI:EU:C:2015:638. Αντίθετη στην Οδηγία 95/46/ΕΚ η διαβίβαση από φορολογική αρχή σε Εθνικό Ταμείο κοινωνικής Ασφάλισης φορολογικών δεδομένων, ΕΔΚΑ 3/2015, σ. 574

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ε., Αυτόκλητες τηλεφωνικές κλήσεις με σκοπό την άμεση εμπορική προώθηση σύμφωνα με το ενωσιακό και το ελληνικό δίκαιο, Αρμ 12/2015, σ. 2231

ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ Φ., Χορήγηση δεδομένων υγείας με άδεια της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ): μία θεσμική αποτίμηση, ΕφημΔΔ 6/2015, σ. 755

ΠΕΡΡΑΚΗ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-362/14, Schrems, 06.10.2015, ECLI:EU:C:2015:650. Διαβίβαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε τρίτες χώρες, ΕΕΕυρΔ 4/2015, σ. 491

ΠΟΠΩΤΑΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-131/12, Google Spain και Google, 13.05.2014, ECLI:EU:C:2014:317. Ευθύνη φορέα μηχανής αναζήτησης – Δικαίωμα στη λήθη, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 334

ΤΑΣΣΗΣ Σ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-362/14, Schrems, 06.10.2015, ECLI:EU:C:2015:650. Οι ΗΠΑ δεν αποτελούν πλέον «ασφαλές λιμάνι» για τα προσωπικά δεδομένα των πολιτών της ΕΕ, ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 508

ΧΡΥΣΟΧΟΥ Χ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-230/14, Weltimmo, 01.10.2015, ECLI:EU:C:2015:639. Εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας κράτους μέλους για την προστασία των προσωπικών δεδομένων σε αλλοδαπή εταιρεία που ασκεί εντός του εν λόγω κράτους, μέσω μόνιμης εγκαταστάσεως, πραγματική και ουσιαστική δραστηριότητα, ΔιΜΕΕ 4/2015, σ. 662

ΠΤΩΧΕΥΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΡΟΚΑΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-557/13, Lutz, 16.04.2015, ECLI:EU:C:2015:227. Αγωγή πτωχευτικής ανάκλησης κατά των βλαπτικών για τους πιστωτές πράξεων, ΕΕμπΔ 4/2015, σ. 967

ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΑ – ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-347/14, New Media Online, 21.10.2015, ECLI:EU:C:2015:709. Η σύγκλιση των μέσων: ένα πρώτο νομολογιακό δείγμα, ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 486

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α., Σημείωμα στην απόφαση του ΣτΕ 2596/2015. Το δικαίωμα να λειτουργεί τηλεοπτικό σταθμό έχει αντίτιμο; ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 469

ΠΕΡΒΟΥ Ι., Σημείωση στην απόφαση του ΣτΕ 4413/2014. Μετάδοση προγραμμάτων και διαφημιστικών μηνυμά-

των τα οποία ενδέχεται να βλάψουν σοβαρά τη σωματική, πνευματική και ηθική ανάπτυξη των ανηλίκων, ΔιΔικ 4/2015, σ. 542

ΣΗΜΑ

ΒΑΡΛΑ Α., Αισθητική λειτουργικότητα και χρώμα στη μόδα, ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 382

ΕΥΘΥΜΙΟΥ Α., Διαφήμιση με χρήση ξένου σήματος ως λέξης-κλειδιού (keyword advertising) σε μηχανή αναζήτησης του Διαδικτύου: η νομική αξιολόγησή της από τη σκοπιά του ενωσιακού δικαίου των σημάτων, του ηλεκτρονικού εμπορίου και της συγκριτικής διαφήμισης, ΧρΙΔ 9/2015, σ. 707

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΪΒΑΖΟΓΛΟΥ Δ. / ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ Μ. / ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ Ι. / ΒΕΤΣΙΚΑ Σ.-Ε., Ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων και η εξέλιξη της νομολογίας υπό το πρίσμα των πρόσφατων νομολογιακών εξελίξεων, ΔιΔικ 4/2015, σ. 495

ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Το ελληνικό Σύνταγμα και η επιφύλαξη του εφικτού της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων: «να είστε ρεαλιστές, να ζητάτε το αδύνατο», ΕφημΔΔ 4/2015, σ. 417

ΤΡΑΚΑΣ Κ., Η ερμηνεία και εφαρμογή των κανόνων του δικαίου και δη του Συντάγματος και των άλλων δικαίων με υπερνομοθετικό κύρος, ΕΔΔΔΔ 3/2015, σ. 726

ΨΥΧΟΜΑΝΗΣ Σ., Ποιοι επιτέλους νομοθετούν σ' αυτή τη νυχτωμένη χώρα; ΕλλΔνη 5/2015, σ. 1281

ΣΧΕΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΧΙΩΛΟΣ Κ., Η υπεροχή της νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, ΕΔΔΔΔ 4/2015, σ. 981

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Δ. / ΜΟΙΡΑ Π., Αλιευτικός τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη, ΠερΔικ 4/2015, σ. 609

ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΛΑΓΙΑΛΟΓΛΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕιρΑθ 2724/2015. Ευθύνη τράπεζας σε αποζημίωση ομολογιούχου, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 381

ΑΥΛΟΓΙΑΡΗ Ε. / ΓΛΑΒΙΝΑ Μ., Δάνεια σε ελβετικό φράγκο, ΕΕΕυρΔ 4/2015, σ. 429

ΒΑΘΡΑΚΟΚΟΙΛΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-580/13, Coty Germany, 16.07.2015, ECLI:EU:C:2015:485. Η ισχύς του τραπεζικού απορρήτου

έναντι της αξίωσης για την προστασία δικαιώματος διανοητικής ιδιοκτησίας, ΕλλΔνη 6/2015, σ. 1781

ΓΚΟΡΤΣΟΣ Χ., Η εφαρμογή «μέτρων δημόσιας χρηματοπιστωτικής σταθεροποίησης» σε πιστωτικά ιδρύματα σύμφωνα με το νόμο 4335/2015, ΧρηΔικ 2/2015, σ. 157

ΓΚΟΥΝΤΕΛΑ Ε., Σχόλιο στην απόφαση του ΠΠρΚορίνθου 135/2015. Σύμβαση δανείου σε συνάλλαγμα, ΧρηΔικ 3/2015, σ. 419

ΔΕΛΛΙΟΣ Γ. / ΒΑΛΤΟΥΔΗΣ Α., Συμβάσεις δανείων σε ελβετικό φράγκο: κύρος γενικών όρων συναλλαγών και συναφή ζητήματα, ΕπισκεΔ 1-2/2015, σ. 89

ΔΟΥΒΛΗ Μ., Σύγχρονες μέθοδοι διοίκησης επιχειρήσεων στην υπηρεσία ασφαλούς ανάπτυξης του χρηματοπιστωτικού τομέα: ο συστημικός κίνδυνος λόγω νομιμοποίησης παράνομων εσόδων σε σχέση με τη λειτουργία της κανονιστικής συμμόρφωσης και τη φερεγγυότητα των πιστωτικών ιδρυμάτων, ΕλλΔνη 4/2016, σ. 1000

ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ Κ., Είδη και λειτουργία μέτρων εξυγίανσης πιστωτικού ιδρύματος, ιδίως της μεταβίβασης περιουσιακών στοιχείων, και προϋποθέσεις ενεργοποίησής τους: προβληματισμοί επί της λειτουργίας της επέμβασης του νόμου σε ιδιωτικού δικαίου σχέσεις, ΧρηΔικ 3/2015, σ. 351

ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΙΔΗΣ Α., Ζητήματα αστικής ευθύνης τραπεζών και ΕΠΕΥ για ζημίες επενδυτών από τη διάθεση σύγχρονων χρηματοπιστωτικών μέσων (από την MIFID στην MIFID II), Αρμ 10/2015, σ. 1651

ΠΕΛΛΕΝΗ-ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Α., Η ελάχιστη εναρμόνιση Οδηγία 2014/17/ΕΕ σχετικά με τις συμβάσεις πίστωσης για ακίνητα που προορίζονται για κατοικία, ΧρηΔικ 3/2015, σ. 330

ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ Ε., Η έννοια του «καταναλωτή» σήμερα ιδίως στις τραπεζικές πιστωτικές συμβάσεις, υπό το πρίσμα και της υπ' αριθμ. 13/2015 απόφασης της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, ΕφΑΔ 12/2015, σ. 1065

ΡΙΖΟΣ Ε., Το χρήμα-απαίτηση και η απαγόρευση εξόφλησης με μετρητά, ΕλλΔνη 5/2015, σ. 1300

ΣΠΥΡΑΚΟΣ Δ., Δάνεια σε συνάλλαγμα και προστασία του οφειλέτη, ΔΕΕ 8-9/2015, σ. 825

ΤΣΙΡΟΒΑΣΙΛΗ Κ., Σχόλιο στην απόφαση του ΣτΕ 2857/2015. Η ανάθεση της μικροπροληπτικής εποπτείας των τραπεζών σε υπερεθνική Αρχή στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Ένωσης, ΝοΒ 8/2015, σ. 1811

ΧΑΣΑΠΗΣ Χ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΚαβ 56/2015. Τραπεζικά δάνεια ελβετικού φράγκου, ΕΕμπΔ 4/2015, σ. 918

ΑΛΟΥΠΙ Ο., The after-crisis global supervisory and regulatory reforms: a critical review under the perspectives of necessity and achievability, ΧρηΔικ 2/2015, σ. 185

ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ

ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ Χ., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-657/13, *Verder Lab Tec*, 21.05.2015, ECLI:EU:C:2015:331. Ελευθερία εγκατάστασης – Είσπραξη του φόρου επί της λανθάνουσας υπεραξίας σε δόσεις, ΔιΔικ 5/2015, σ. 635

ΑΡΓΑΛΙΑΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-419/14, *WebMindLicenses*, 17.12.2015, ECLI:EU:C:2015:832. Φόρος προστιθέμενης αξίας και καταχρηστική πρακτική, ΕΕΕυρΔ 4/2015, σ. 478

ΔΑΦΝΟΜΗΛΗΣ Β., Φόροι κληρονομιάς και ενωσιακό δίκαιο, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 269

ΔΟΥΒΛΗΣ Β., Διεθνείς δράσεις κατά της φοροδιαφυγής – φοροαποφυγής: «Η Μεγάλη Χίμαιρα»; ΔΕΕ 8-9/2015, σ. 769

ΗΛΙΑΔΟΥ ΑΙΚ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 3366/2015. Ζητήματα συνταγματικότητας του «Ειδικού Τέλους για τη Μείωση Εκπομπών Αερίων Ρύπων», ΘΠΔΔ 12/2015, σ. 1158

ΚΟΥΤΡΙΚΗ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-512/13, *Soroga*, 24.02.2015, ECLI:EU:C:2015:108. Η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων και φορολογικές ρυθμίσεις, ΔΦΝ 1574/2015, σ. 1636

ΠΑΤΣΙΚΑΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση ΔΕΕ C-479/13, *Επιτροπή/Γαλλία*, 05.03.2015, ECLI:EU:C:2015:141. Ο συντελεστής ΦΠΑ στα ηλεκτρονικά βιβλία, Αρμ 5/2015, σ. 898

ΠΑΥΛΙΔΗΣ Γ., Φορολογικές πρακτικές των πολυεθνικών εταιρειών με αφορμή την υπόθεση *Lux Leaks*, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 261

ΣΙΑΜΠΗ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-589/13, *F.E. Familienprivatstiftung Eisenstadt*, 17.09.2015, ECLI:EU:C:2015:612. Η ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών, κατά το άρθρο 56 παράγραφος 1 ΕΚ, ΔΦΝ 1573/2015, σ. 1570

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-105/14, *Taricco κ.λπ.*, 08.09.2015, ECLI:EU:C:2015:555. Εγκλήματα σχετικά με το φόρο προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ), Αρμ 11/2015, σ. 1969

ΦΟΡΤΣΑΚΗΣ Θ. / ΜΥΛΩΝΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ., Η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της λιγότερο επαχθούς φορολογικής κύρωσης: ανίσχυρες οι μεταβατικές διατάξεις του Ν. 4337/2015, ΔΦΝ 1573/2015, σ. 1523

ΧΑΡΤΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Η., Το τέλος των δυαδικών κυρώσεων; ΠοινΧρ 8/2015, σ. 623

ΚΑΪΑΦΑ-ΓΚΜΠΑΝΤΙ Μ., Η αναδρομική εφαρμογή του επεικέστερου νόμου στην πρόσφατη νομολογία της Ολομέλειας του ΑΠ: διάλογος για την προστασία ενός διεθνώς αναγνωρισμένου θεμελιώδους δικαιώματος, ΠοινΔικ 11/2015, σ. 953

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-650/13, *Delvigne*, 06.10.2015, ECLI:EU:C:2015:648. Αποστέρηση πολιτικών δικαιωμάτων, ΕΕΕυρΔ 4/2015, σ. 497

ΤΣΟΛΚΑ Ο., «*Ne bis in idem*» και εσωτερικό δυαδικό σύστημα κυρώσεων για την «αυτή παράβαση»: μια σύνθετη προβληματική εν μέσω «διασταυρώσεων» της ΕΣΔΑ με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., ΠοινΧρ 8/2015, σ. 625

ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

ΑΛΟΥΠΙ Ο., *The after-crisis global supervisory and regulatory reforms: a critical review under the perspectives of necessity and achievability*, ΧρηΔικ 2/2015, σ. 185

ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ, ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

ΑΚΡΙΤΙΔΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕφΘεσ 782/2011. Ερημοδικία εφεσίβλητης – Κάτοικος γνωστής διαμονής στη Γερμανία, Αρμ 8/2015, σ. 1344

ΑΚΡΙΤΙΔΗΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΠΠρΘεσ 1226/2014. Διεθνής δικαιοδοσία σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας, Αρμ 9/2015, σ. 1550

ΑΝΘΙΜΟΣ Α., Αίτηση άρνησης εκτέλεσης κατά τον Κανονισμό 1215/2012: τοπίο στην ομίχλη; ΕφΑΔ 7/2015, σ. 610

ΑΝΘΙΜΟΣ Α., Παρατηρήσεις στις αποφάσεις του ΜΠρΑθ 12028/2014 και του ΜΠρΘεσ 18373/2014. Διεθνής δικαιοδοσία – Εφαρμογή Κανονισμού 4/2009, Αρμ 4/2015, σ. 641

ΒΑΣΙΛΑΚΑΚΗΣ Ε., Η επιλογή από τον διαθέτη του εφαρμοστέου δικαίου στην κληρονομική διαδοχή κατά τον Κανονισμό 650/2012 (Ρώμη IV), ΝοΒ 7/2015, σ. 1417

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ., Σημείωση στην απόφαση του ΜΠρΘεσ 501/2015. Διεθνής δικαιοδοσία Ελληνικών δικαστηρίων, προς λήψη ασφαλιστικών μέτρων κατά τον ΕλλΚΠολΔ και την Κοινοτική νομοθεσία, ΕλλΔνη 4/2015, σ. 1089

ΚΑΣΤΑΝΙΔΗΣ Α., Ζητήματα ευρωπαϊκής εκκρεμοδικίας μετά τον Κανονισμό (ΕΕ) 1215/2012, Αρμ 8/2015, σ. 1275

ΚΙΟΥΠΗΣ Δ., Οικονομικό έγκλημα: το ευρωπαϊκό δικονομικό πλαίσιο, ΠοινΔικ 12/2015, σ. 1065

ΚΟΥΡΟΥΒΑΝΗ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-295/13, Η., 04.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2410. Διαδικασίες αφερεγγυότητας, ΕΕΕυρΔ 4/2015, σ. 501

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ Μ., Η Ευρωπαϊκή Διαταγή Δέσμευσης Λογαριασμού (ΕΔΔΛ) ως ενωσιακό ασφαλιστικό μέτρο κατά τον Καν. (ΕΕ) 655/2014, Αρμ 10/2015, σ. 1804

ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-649/13, *Comité d'entreprise de Nortel Networks κ.λπ.*, 11.06.2015, ECLI:EU:C:2015:384. Κύρια διαδικασία αφερεγγυότητας, ΔΕΕ 12/2015, σ. 1257

ΜΠΩΛΟΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-226/13, C-245/13, C-247/13, C-578/13, Fahnenbrock κ.λπ., 11.06.2015, ECLI:EU:C:2015:383. Ομόλογα Ελληνικού Δημοσίου και PSI – Επίδοση αγωγών γερμανών ομολογιούχων στο Ελληνικό Δημόσιο, ΔΕΕ 7/2015, σ. 727

ΠΑΝΙΤΣΑΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-352/13, CDC Hydrogen Peroxide, 21.05.2015, ECLI:EU:C:2015:335. Ρήτρες διαιτησίας/Ρήτρες παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας και αδικοπρακτικές αξιώσεις αποζημίωσης λόγω παραβίασης των κανόνων ανταγωνισμού, ΔΕΕ 11/2015, σ. 1117

ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Α., Σημείωση στην απόφαση του ΜΠρΘεσ 3231/2015. Αναγνώριση απόφασης γερμανικού δικαστηρίου για υιοθεσία, ΕλλΔνη 4/2015, σ. 1155

ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΠρΑθ 2097/2015. Διεθνής δικαιοδοσία ελληνικών δικαστηρίων – Διπλή ιθαγένεια διαδίκων, Αρμ 11/2015, σ. 1919

ΠΑΤΚΑΣ-ΤΣΑΠΕΚΟΣ Α., Ζητήματα από τον Κανονισμό 1215/2012: η κατάργηση του exequatur και το δικαίωμα άμυνας του καθ' ου, Αρμ 11/2015, σ. 1839

ΡΟΚΑΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-557/13, Lutz, 16.04.2015, ECLI:EU:C:2015:227. Αγωγή πτωχευτικής ανάκλησης κατά των βλαπτικών για τους πιστωτές πράξεων, ΕΕμπΔ 4/2015, σ. 967

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-441/13, Hejduk, 22.01.2015, ECLI:EU:C:2015:28. Ειδικές

δωσιδικίες ως προς ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας – Δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, ΧρΙΔ 7/2015, σ. 524

ΤΑΚΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-446/12 έως C-449/12, Willems κ.λπ., 16.04.2015, ECLI:EU:C:2015:238. Χρήση βιομετρικών στοιχείων στα διαβατήρια και στα ταξιδιωτικά έγγραφα των κρατών μελών, Αρμ 6/2015, σ. 1054

ΤΖΩΡΤΖΗ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-226/13, C-245/13, C-247/13 και C-578/13, Fahnenbrock κ.λπ., 11.06.2015, ECLI:EU:C:2015:383. Επίδοση αγωγών ομολογιούχων κατοίκων Γερμανίας στο Ελληνικό Δημόσιο, ΕΕΕυρΔ 3/2015, σ. 322

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Χ., Τα ασφαλιστικά μέτρα υπό τον Κανονισμό (ΕΚ) 1215/2012, Αρμ 11/2015, σ. 1829

ΧΡΥΣΟΧΟΥ Χ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-322/14, El Majdoub, 21.05.2015, ECLI:EU:C:2015:334. Οι κανονισμοί Βρυξέλλες I και Ia στη σύναψη συμβάσεων μέσω Διαδικτύου με τη μέθοδο «click wrapping», ΔιΜΕΕ 3/2015, σ. 458

ΨΑΡΟΥΔΑΚΗΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-375/13, Kolassa, 28.01.2015, ECLI:EU:C:2015:37. Forum actoris στις αγωγές ζημιωθέντων επενδυτών; ΕΕμπΔ 4/2015, σ. 939

ΖΑΒΑΛΕΤΑ ΔΙΑΖ, Μ. / ΑΝΘΙΜΟΣ Α., Η προστασία του αποκτώ- ντος τρίτου κατά τον Καν. 1346/2000, ΔΕΕ 12/2015, σ. 1215